

Inv. številka 1977/3.		
Omara III	Polica 5	Številka 47/3

Časopis

za

zgodovino in narodopisje.

Izdaja
Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Leto XXIII.

Uredil
Prof. Fran Kovačič.

Maribor 1928.
Mariborska tiskarna.

37306a

1900

1900

1900

1900

1900

1900

Kazalo.

Letnik XXIII. 1928.

I. Razprave:

Stran

Strmšek dr. P., Dramatično društvo v Mariboru	1
Baš Fr., Kóbarski lram	17
Mravljak Josip, Muta	42
Glaser J., Anton Lah in njegova »Družba slovenskega branja v Lem- bahi«	53
Ilešić dr. Fran, Iz Vrazove slovenske literarne zapuščine	101
Munda Matija, Zgodovinski pregled literarnega in društvenega živ- ljenja v mariborskem bogoslovju	116
Dolenc dr. Metod, Odkod — vsobénjki?	165
Kratka navodila za ohranitev arhivov in glavna načela spomeniške- ga varstva:	
A. Mal dr. Jos., Ohranitev arhivov	175
B. Stelè dr. Fran, Osnovna načela varstva spomenikov	179
Stelè dr. Fran, Najdbe v bivšem dominikanskem samostanu v Ptuj	185
Glaser Janko, Študijska knjižnica v Mariboru	191
Travner dr. Vlad., Grški, rimski in bizantinski novci mariborskega muzeja	216
Baumgartner Egon, Zbirka srednjeveških novcev v mestnem muzeju v Mariboru	223
Druzovič Hinko, Deset let slovenske glasbe v Mariboru (1918—1928)	225
Travner dr. Vladimir, Pomen in delokrog pokrajinskih muzejev	246
Kotnik dr. Fran, O svetem Štefanu, zaščitniku konj	250
Kovačič Fr., Postanek in razvoj mariborskega muzeja	255

II. Izvestja.

Mravljak Jos., Osemletna pravda v Vuzenici	64
Strmšek dr. P., Boj za slovensko šolo v Studencih	71
Mravljak Josip, Šajkarstvo v Vuzenici	76
Pirkmajer dr. O., Naše pravice po arhivskem sporazumu z Avstrijo	78
Mravljak Jos., Nekaj slovarskih in zgodovinskih drobtin iz staro- trškega arhiva	82
Kelemina J., Slovsko gradivo	139
Baš Fr., Arheološke najdbe v Slov. goricah	145
Glonar J. A., Iz mladosti Lenarta Budine	146

	Stran
Kotnik Fr., Slovenska prisega iz Hrastovca	147
Glonar J. A., Iz pisem Josipa Hašnika	148
Glonar J. A., »Kolomonov žegen« in enake reči pri nas	150
Kovačič Fr., Kdaj je nastal mariborski minoritski samostan?	151
V. Skrabar, Votivna slika s Ptuijske gore	268
Ilešič dr. Fran, Varožl (Varaždin)	270
Dolar dr. Anton, Heterogenija krajevnih imen	272

III. Slovstvo.

Državni grb kraljevine SHS. Prijatelj K.	84
Jaksch-Wartenhorst, Die Edlinge in Karantanien und der Herzog- bauer am Fürstenstein bei Karnburg. Fr. Kovačič	87
Orožen Janko, Zgodovina Celja II. Fr. Baš	89
Melik Anton, Kolonizacija ljubljanskega Barja. Fr. Baš	90
Vatovec Fran, K starejši upravni in gospodarski zgodovini laškega okraja. Fr. Baš	91
Sič Albert, Slovenske narodne noše. Fr. Kotnik	93
Sbornik, Fr. Baš	94
Čurčić Vejšil, Starinsko orožje. Dr. P. St.	95
Pitamic dr. Leonid, Država. J. Šedivý	153
Orožen Janko, Zgodovina Celja I. Fr. Baš	155
Kranjec Silvo, Zgodovina Srbov. Bog. Stupan	156
Mravljak Josip, Nadžupnija in dekanija Vuzenica. Dr. V. M—k	157
Maribor, das jugoslawische Meran. Fr. Baš	159
Schneeweis Edmund, Die jugoslawische Volkskunde in den Jahren 1914—1924. Fr. Kotnik	159
Steska V., Slovenska umetnost I. Slikarstvo. Fr. Kovačič	160
Carinthia 115, 116. J. M.	163
Bulić don Fr., Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij. K. Prijatelj	274
Kos dr. Fr., Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. V. knj. M. Ljubša	277
Bulić Fr.—Karaman Lj., Palača cara Dioklecijana u Splitu. Fr. Ko- vačič	279
Orožen-Savnik, Celje. Vodnik po mestu in okolici. M. Ljubša	282
Feder Alfred, Lehrbuch der geschichtlichen Methode. M. Ljubša	283

IV. Društveni glasnik.

Zgodovinsko društvo v Mariboru	95, 163
Muzejsko društvo v Ptuj	97
Muzejsko društvo v Mariboru	100

V. Imenik članov 1928	283

Omara	4875	Številka
III	5	48/3

Dramatično društvo v Mariboru.

[Prispevek k naši politični in kulturni zgodovini v dobi od 1909 do 1919.]¹⁾

Dr. P. Strmšek.

a) Ustanovitev.

Na začetku tega stoletja je obstajalo poleg Slovanske čitalnice v Mariboru tudi Bralno in pevsko društvo Maribor, h kateremu so pristopali nižji sloji, delavci, trgovski nastavljenici, sprevodniki i. p. Bralno in pevsko društvo je imelo nekaj časa svoje prostore v podzemlju Narodnega doma, nato v drugem nadstropju, ko pa je kupila družba sv. Cirila in Metoda hišo v Studencih, se je preselilo društvo tja, kjer se je pozneje tudi razšlo ter prepustilo svoj inventar deloma Dramatičnemu društvu deloma Zvezi Jugoslovanskih železničarjev.

Predstave so bile tako za Čitalnico kakor za Bralno in pevsko društvo glavni vir dohodkov. Radi tega so nastali med obema društvoma prepiri, kajti čitalničarji niso hoteli sodelovati pri predstavah Bralnega društva in obratno. Tako je prišlo, da neko sezono sploh ni bilo nobene predstave, o kakem sistematičnem, resnem in rednem delovanju seveda ni moglo biti niti govora.

Da bi prenehala napetost med obema društvoma in da bi bilo mogoče prirejati z medsebojnim podpiranjem gledališke predstave, sta osno-

¹⁾ Pri sestavljanju te razprave so mi bili na razpolago zapisniki odborovih sej in občnih zborov Dram. društva (nepopolni), računi, akti mestnega magistrata in policijskega komisarijata v Mariboru, Pivkovo poročilo o slovenskem gledišču v Mariboru v Ljublj. Zvonu leta 1910. in v Slovanu leta 1911., Boc-Savinovi spomtni na Dramatično društvo v Zrnuju 1920/1921, ter nepopolni letniki takratnega političnega časopisja. Glavna stvar pa so bila sporočila takratnih kulturnih delavcev in narodnih borcev; največ sta mi pomagala pri sestavljanju g. Kejžar in g. dr. Pivko. Njima, kakor vsem drugim, ki so mi šli kakorkoli na roko, hvala lepa!

Obžalovati je treba, da je popolnoma izginil društveni arhiv — razen gorenjih zapisnikov in nekaj gledaliških lepakov, — nihče ne ve, ali se je izgubil ali pa ga je kdo iz strahu pred persekucijami leta 1914. radi nekih dopisov uničil, saj je bila že pozdravna brzotjavka na proslavo ustoličenja sumljiva in povod preiskavam. Društveni odbor za društvenim arhivom že celo desetletje zaman izprašuje.

vali obe društvi skupen Dramatični odsek, pod vodstvom V. Bahovca²⁾). Dramatični odsek je priredil še leta 1909., in sicer 24. januarja »Rokovnjače«, 7. marca »Desetega brata« in 19. marca zopet »Rokovnjače«. Ker pa so bile večne težave z oblastjo, ki je zahtevala, da si pridobi Dramatični odsek koncesijo za prirejanje predstav, so sklenili ustanoviti rajši posebno Dramatično društvo.

Bilo pa je tudi nujno potrebno, da so si po društvenem zakonu zagotovili dovoljenje za gledališke predstave, kajti vsi faktorji so se zakleli, da jih bodo preprečili. Kakor je razvidno iz aktov policijskega komisarijata, je mariborski Theater- und Kasinoverein leta 1900. ugovarjal celo proti nedolžni igri »Cvrček« mariborske Čitalnice, na kar je oblast predstavo tik pred pričetkom prepovedala. Bralno društvo je smelo prirejati predstave samo za svoje članstvo in mu ni preostajalo drugega, kakor vpisati vse obiskovalce med člane. (Še celo leta 1912. se opravičuje okrajno glavarstvo dne 26. aprila mestnemu svetu, da ni moglo neke predstave zabraniti, češ, da je društvo po odobrenih svojih pravilih upravičeno prirejati predstave tudi za nečlane.) Pod temi in takimi pogoji so si takrat narodni krogi hoteli zagotoviti možnost delovanja. Najprej so hoteli zaprositi res za posebno koncesijo, a končno so našli varnejše okrilje pod društvenim zakonom.

Pa tudi pozneje, ko je bilo društveno delovanje že v polnem razmahu, je hotel magistrat predstave preprečiti. Kar naenkrat je leta 1911. zahteval, da se prekinajo predstave v Narodnem domu dotlej, da se izvršijo razne preureditve, pred vsem, da se napravi železen zastor. Najvišje sodišče je sicer septembra 1912 razveljavilo na pritožbo Posojilnice kot lastnice Narodnega doma ferman mestnega magistrata, češ, da ne spada to v kompetenco magistrata; a zahtevane preuredbe je Posojilnica že izvršila, kar jo je stalo sicer težke tisočake, a s tem je omogočila Dram. društvu sezono 1911/12.

Dne 26. maja 1909 sta torej predložila Vekoslav Bahovec, poštni kontrolor, in Ivan Kejžar, revident južne železnice, namestništvu v Gradcu pravila Dramatičnega društva. Namestnija pravil dne 17. junija 1909 ni potrdila, češ, da manjka določilo, kdo sprejema člane pred ustanovnim občnim zborom in kako se bodo objave veljavno razglašale. Mestni svet mariborski naj zahteva to izpopolnitev najkasneje do 20. junija, ker bi sicer morala namestnija pravila zavrnila. Mestni magistrat mariborski je prejel ta odlok šele 19. junija in res povabil g. Kejžarja za 25. istega meseca. Med tem pa je dne 22. junija štaj. namestnija pravila končno zavrnila in naročila mestnemu magistratu, da predlagatelje o tem obve-

²⁾ Čitalnica je imela že vsa leta svoj gledališki odsek, ki je bil najmarljivejši pod vodstvom ravn. Schreinerja.

sti najkasneje do 25., kar je mestni magistrat izvršil že 23. junija s pripisom, da g. Kejžarju sedaj ni treba več priti 25. junija na magistrat, kakor je bil pozvan.

Preostalo ni torej ničesar drugega, kakor pravila izpopolniti, kar se je zgodilo dne 11. julija. Takrat sta jili Balovec in Kejžar vložila znova in štaj. namestnija jili je odobrila dne 23. julija, kar je sporočil predlagateljema mestni magistrat dne 2. avgusta; dne 14. avgusta se je vršil ustanovni občni zbor.

Društvu je takoj pristopilo 56 rednih članov in dva ustanovnika, dr. Pipuš in dr. Rosina. V svojem nagovoru omenja predsednik pripravljalnega odbora, Vekoslav Balovec, da se je društvo ustanovilo »v prvi vrsti radi tega, da se omogočijo redne predstave in se začne na tem važnem polju sistematično delo za probujanje milega nam naroda slovenskega«.

Za delovanje na polju dramatike takratni časi niso bili ugodni, kajti politična razdrapanost se je zajedala čim dalje globlje v široke vrste naroda. Ustanovitve Dramatičnega društva so se lotili takozvani naprednjaki, vzroka dovolj, da te ustanovitve »Straža«, ki je leta 1909. začela izhajati v Mariboru trikrat na teden, niti ne omenja. Enako ne omenja niti prvih predstav Dramatičnega društva v tako narodno ogroženem mestu, kakor je Maribor, pri čemer pa je treba omeniti, da je že takrat prirejala Krščansko-socijalna zveza diletantske prireditve v Splavarski ulici. Še-le Miklavžev večer s predstavo »Snegulčice« je našel prostora v predalili gori omenjenega lista, čeprav je dobivalo uredništvo ves čas prosto vstopnico. Bilo je pač volilno leto 1909.

Enako je politična nestrpnost povzročila, da se niso smeli letaki Dramatičnega društva prilagati »Straži« in »Slov. Gospodarju«, akoravno so se tudi letaki tiskali v Cirilovi tiskarni. Ne bili bi pa objektivni, ako bi ne ugotovili tudi nestrpnost na drugi strani. Društveni odbor v svojem zapisniku z dne 4. januarja 1912 z obžalovanjem konstatira, da noče »Slov. Narod« prinesti reklamne notice za »Betlehemske pastirje«.

Po vsem tem se človek kar čudi, kako je bilo mogoče vzbuditi toliko zanimanja za predstave. Skoraj skozi vse seje se vije skrb za reklamo; poleg časopisnih vesti so bili najvažnejši letaki, ki so jih pošiljali rodoljubom in v narodne gostilne po okolici. Pozneje so se delili med vsako predstavo z vsebino iste predstave in z reklamo za prihodnjo prireditev.

Posebne važnosti pa je, da je stala društvu Posojilnica ob strani; brez nje bi društvo ne moglo niti nastati, kaj šele delovati. Že kar v začetku je dala Posojilnica Dramatičnemu društvu oder in obe dvoran v najem za letno vsoto 600 kron. Dramatično društvo je postalo s tem gospodar v Narodnem domu in je oddajalo dvorane naprej proti določeni

najemnini, čeprav je bilo Bralnemu društvu rezervirano Miklavževo in Čitalnici Silvestrovo. Posojilnica je sicer najemnino tirjala, a je zato dajala društvu vsako leto visoko podporo, po potrebi tudi znatna posojila. Ko zahteva oblast drage preureditve v dvoranah, se Posojilnica proti odloku sicer pritoži, a mu vendarle ustreže, samo da omogoči Dramatičnemu društvu sezono. — Le od časa do časa so gospodarji pri Posojilnici gluhi za nove prošnje in dr. Pipuš je upravičen, ko priporoča na občnem zboru, maja 1912, odboru večjo štedljivost pri gospodarstvu, češ, ne beračite za podpore, skrbite rajši za točnost pri predstavah, kajti dramatika ima v prvi vrsti vzgojevalni namen, kateremu se pridruži še-le v drugi vrsti zabava.

Ko je bilo društvo v največjih težavah, ko je imelo 3502 kroni dolga in med vojno nikakih dohodkov, takrat je stala Posojilnica ob strani, češ, kadar bo sila . . . In po marljivosti blagajnika profesorja Voglarja in po požrtvovalnosti premožnejših rodoljubov ter pristopu večjega števila članov je bil dolg plačan. Tega se veseli na občnem zboru 1918 najbolj predsednik Posojilnice dr. Rosina in pripoveduje zgodbo o Pavlihi, ki si je sam pomagal in s tem spoznal svojo moč; tako je tudi Dramatično društvo spoznalo svojo moč in življensko upravičenost ter se pripravljalo za naloge, ki še stoje pred njim po svetovni vojni.

Seveda so se pojavljale tudi »otroške« bolezni diletantskega odra. Odbor se huduje v svojih zapisnikih nad »govoricami, ki se izcimijo od zlobnih jezikov, glede posameznih ljubezenskih vlog« ter odloži predlog, naj se razpišejo nagrade za najboljšega igralca, samo z ozirom na slabo gmotno stanje Dramatičnega društva, na poznejši čas. Kam bi peljal tak razpis v praksi, na to odbor niti pomislil ni.

b) V boju za narodne pravice.

Kakor je tajnik v svojem poročilu na IV. občnem zboru (leta 1913.) jasno izjavil, da zasleduje društvo pred vsem narodne namene, tako je društvo delovalo že od vsega začetka. Vzbujało je narodno zavest, kjerkoli je moglo, in tako je n. pr. tudi Miklavž leta 1910. spodbudno opozarjal na bližajoče se ljudsko štetje. Dramatično društvo se je postavilo takoj v boj za narodne pravice skupno z drugimi društvi; kmalu se je nahajalo v prvi vrsti, mnogo bojev pa je bojevalo samo. Ko se je namerala vprizoriti v mestnem gledališču v maju leta 1912. igra »Waldbrand«, je vložilo društvo na okrajno glavarstvo svoj protest z zahtevo, da tako vprizoritev vlada prepove že z ozirom na § 302.—305. k. z., ker blati naše slovensko ljudstvo in hujska proti Slovencem ter neti sovraštvo med narodi, ki so naravno prisiljeni živeti drug poleg drugega.

Vojaška godba ni bila nikoli Slovencem na razpolago; treba je bilo še ugotoviti, da tudi železničarska ni neutralna, marveč Slovencem so-

vražna. Dramatično društvo je zaprosilo zanj celo po poslancu dr. Ploju na Dunaju, a je seveda dobilo le dokaz za svoje prvotno mnenje. Godbo pa si je moralo iskati drugod: treba je bilo ustvariti poseben glasbeni odsek pod okriljem Trgovsko-obrtnega društva, ki je kmalu postal samostojen glasbeni klub in nato posebno glasbeno društvo. Največ zaslug za to so si pridobili Berdajs, Bureš in dirigent Koudelka.

Gasilno društvo (Požarna bramba) mariborsko ni hotelo odgovoriti na slovenski dopis Dramat. društvu, ko je prosilo na zalitevo magistrata za varnostno stražo pri prireditvah. Društvo je pisalo mariborskemu magistratu, naj on prisili Gasilno društvo, da ugotovi slovenskemu dopisu in prevzame nadzorstvo pri predstavah v Narodnem domu, a Gasilno društvo se je postavilo na stališče, da mu nima magistrat ničesar ukazovati. Ker pa je želelo društvo samo, da prevzame kdo ognjegasno nadzorstvo, je poverilo to službo osebno Volčiču, ki je bil že pred vojno med mariborskimi ognjegasci.

Velikanska pravda pa je nastala radi plakatiranja slovenskih gledaliških listov po Mariboru. Odbor v začetku ni niti slutil težav, ki se mu bodo stavile nasproti (čeprav tudi Čitalnica že poprej ni uspela v tem), saj je začetkom svojega delovanja naročil tajniku Kejžarju, naj se domeni enostavno s postrežčkom Ornlkom radi plakatiranja, ker sta imela reklamne table po mestu le zadruga postrežčkov Union in pa tiskarna Kralik. Kmalu pa se je izkazalo, da to ne pojde tako lahko. Oba koncesionarja sta izjavila, da imata obrtno dovoljenje za plakatiranje samo nemški lepakovi. In sedaj se prične: Slovenska vloga na magistrat nima uspeha, treba je priložiti nemški prevod, a še vedno ni rešitve. Napravijo novo vlogo, in sicer v nemškem jeziku, a mestni magistrat jim nakaže le deske zadruge Union in tiskarne Kralik. Odbor že razpravlja o rekurzu na ministrstvo in prosi dr. Rosino, naj posreduje pri dr. Ploju, da budno zasleduje pot društvenega rekurza. — Ker pa še najbrže ni bila podana prava podlaga za rekurz, se sklene oktobra 1911 provocirati znova sklep tukajšnjega magistrata, ki se pa naj izpodbija potem instančnim potom do upravnega sodišča; v ta namen naj zaprosijo vsa narodna društva za dovoljenje plakatiranja. Hkrati se naj zaprosi tudi za koncesijo plakatiranja, in sicer naj bo prosilec koncesije Vilko Weixl, ki bi napravil po mestu lastne kioske, ako doseže koncesijo.

Tako se je obrnilo Dramatično društvo na mestni magistrat 18. januarja 1912 s prošnjo, naj mu nakaže kaka druga mesta. Ker ni dobilo odgovora, ga je urgiralo 31. januarja, 16. in 28. februarja, na kar je prišlo že 29. februarja od mestnega sveta naročilo, da naj Dramatično društvo svojim zadnjim vlogam priloži nemške prevode, hkrati s pripombo, da se vendar ne bo dovolilo plakatiranje drugod, kakor na oglasnih deskah zadruge Union in tiskarne Kralik. Istočasno se je opozorila varnostna

straža, da mora preprečiti nalepljenje slovenskih gledaliških listov. Proti odločitvi mestnega sveta je vložilo Dramatično društvo preko mariborskega magistrata 13. marca 1912 pritožbo na namestništvo v Gradcu, in sicer radi tega, 1. ker je magistrat zavrnil slovenske vloge, 2. ker odgovarja na slovenske vloge nemški in 3. ker odkazuje društvu za plakati-ranje prostore zasebnikov, katerim pa na drugi strani magistrat sam za-branjuje plakati-ranje slovenskih oglasov. Ko zopet ni bilo odgovora, je Dramatično društvo poslalo isto pritožbo 6. julija naravnost na namest-ništvo v Gradcu in ponovno urgiralo rešitev ter interveniralo po zastop-niku društva osebu pri referentu na namestniji, a odločitve ni bilo, kajti namestništvo je poslalo ves akt mestnemu magistratu v izjavo. Res je tudi namestništvo to izjavo ponovno uradno urgiralo v Mariboru in do-seglo, da se je mestni svet mariborski izjavil po 11 mesecih, dne 14. mar-ca 1913, češ, da zadeva ni bila nujna in da društvu ne gre za stvarno re-šitev, marveč za nasilno načetje jezikovnega vprašanja, kar dokazuje tudi to, da so nekateri člani društva že skušali sami nalepiti slovenske oglase po ulicah, kar pa je policija preprečila.

V društvenem zapisniku seje od 18. marca 1913 res najdemo sle-dečo beležko: »Konstatira se, da je Dramatično društvo prvokrat tekom svojega obstoja plakati-ralo svoje gledališke liste igre »Ben Hur« v okrožju mesta Maribor, ne da bi ga policijska oblast mogla kaznovati, oziroma nadaljnje plakati-ranje zabraniti. To se je zgodilo 27. svečana 1913.«

Dne 1. marca 1913 pa je dobil mestni magistrat anonimno pismo, ki je pravi nacionalno-političen dokument tik izpred vojne dobe in se hrani med akti mestnega magistrata. Glasi se: »P. T. Auf den Ankündigungs-tafeln der Dienstmänner sieht man seit gestern zum Erstemal »slowe-nische Plakate« aufgeklebt. Ist das ein Vorstoß gegen den deutschen Charakter der Stadt Marburg? Wir haben so nicht einen deutschen Dienstmann, geschweige Dienstmädchen oder Arbeiter in der Stadt Marburg. Gerade die slowenischen Dienstmädchen und Arbeiter sind die größte Gefahr für das »deutsche Marburg«. Warum gibt es in Marburg keine d e u t s c h e Dienstvermittlung? Ein Deutscher, der die große slowenische Gefahr kommen sieht «

To anonimno pismo so smatrali za tako važno, da so ga poslali po-liciji v izjavo, ki poroča, da sta pustila tajnik Dramatičnega društva Ka-rel Troha(r) in načelnik Feliks Stegnar lepiti po nekem delavcu gledališke lepake za predstavo »Ben Hur«; sporočilo se jima je, da se je načelstvo postrežkov pritožilo, na kar se ni plakati-ralo dalje; že nalepljeni listi pa so že prelepljeni. (Stegnar, Troha in delavec so bili tudi aretirani, a kmalu odpuščeni s pozivom: »Die Sache nicht auf die Spitze zu treiben.« Izjava g. Trohe.).

Tudi sedaj, ko je imela namestnija v Gradcu že referat mariborskega magistrata, pritožbe ni takoj rešila. Treba je bilo urgence poslanca dr. Ravniharja v ministrstvu za notranje zadeve, da je izdalo namestništvo dne 12. februarja 1914 v društveni pritožbi radi plakativiranja rešitev. Po dveh letih je namestništvo pritožbo zavrnilo, češ, da ni kompetentno razsojati v pritožbah proti mestnemu svetu.

Čeravno je pristavila namestnija, da proti njenemu odloku ni nobene pravnega leka, vendar se je društvo pritožilo na upravno sodišče, ki je vzelo pritožbo v pretres in zahtevalo, da se pritožba formalno popravi v teku 14 dni. Ta poziv je društvo prejelo 23. maja in mu ugodilo 8. junija. S tem je po mnenju upravnega sodišča društvo prekoračilo dovoljeni termin in radi tega je sodišče dne 10. septembra 1914 postopanje ustavilo. Bili so že časi, ko je postajalo mnenje upravnega sodišča v naših jezikovnih sporih nemerodajno.

Društvo pa je že leta 1912. mislilo na to, da bi nalepilo svoje oglase na lišah slovenskih lišnih posestnikov. Ko torej ni uspelo, da bi smelo samo trajno oglašati na deskah zadruga Union ali tiskarne Kralik in tudi uradnega dovoljenja ni moglo doseči, je ponovilo poziv lišnim posestnikom in sklenilo pribiti na njihovi lišah železne table, kjer bi plakativirala vsa narodna društva. Dne 27. marca 1914 je javilo Dramatično društvo mestnemu magistratu, da bo nalepilo svoje oglase na lišah lišnih posestnikov, ki so to izrecno dovolili, ter jih našteva:

1. Na lišah g. Rapoca v Mariboru, Jožefova ulica 35 in na Tržaški cesti 35.
2. Na obeh lišah bogoslovja v Mariboru na Glavnem trgu št. 7 in na Koroški cesti št. 1.
3. Na liši Cirilove tiskarne na Koroški cesti šte. 5.
4. Na liši g. Feliksa Fejka na Tegetthoffovi cesti 58.
5. Na liši g. Alojzija Šumenjaka na Tegetthoffovi cesti 57.
6. Na liši g. dr. Frana Rosine na Tegetthoffovi cesti 16.
7. Na liši g. dr. Radoslava Pipuša v Sodnijskih ulicah 15.
8. Na liši Posojilnice v Mariboru, Kopelne ulice 17.
9. Na liši g. J. Jančera na Koroški cesti.
10. Na liši g. dr. Vladimira Serneca v Viktringhofovi ulici šte. 21, dalje v Edmund Šmidovi ulici 11 in tudi Kaiserstrasse.

Na to prijavo je dobilo društvo v treh dneh odgovor, češ, da je tako plakativiranje kaznivo in da bo policija ovadila društvo državnemu pravdnstvu, ako bi društvo kaj takega poskusilo. Hkrati je dobila policija nalog, da to prepreči. Pritožbo proti tej odločitvi mestnega magistrata je namestnija zavrnila tudi radi svoje inkompetence dne 19. septembra 1914.

Včasih pa je imelo društvo tudi srečo: Že l. 1909. se je sklenilo, da se vložijo igre, ki jih namerava društvo vprizoriti, skupno v cenzuro, da

se tako prištedijo kolki. L. 1911. je vložilo na nasvet dr. Rosine med drugimi tudi Jurčičevega »Tugomera«. Ko se je imela otvoriti sezona, je Kejžar urgiral pri glavarstvu cenzuro iger. Glavarstvo pa je bilo pozabilo na igre in je vsled tega obljubilo izvršiti cenzuro tekom enega do dveh dni ter naročilo pisarju Cvetu, naj takoj igre prečita in predloži v podpis. Ta je pa kratkomalo napisal na igre cenzurno klavzulo, ki jo je glavar brez vsega podpisal in tako podpisal tudi cenzuro za »Tugomera«, čeravno ga je bila kranjsko-vladna cenzura že davno prej prepovedala. In takoj pomisli Dram. društvo na nadaljnje narodne zalitve, kajti v zapisniku stoji pri poročilu, da je »Tugomer« aprobiran: »Z ozirom na to bi se morda dalo doseči, da bi se igra smela čitati v srednjih šolah štajerskih, na kar bi tudi Kranjci sledili«. — Da je nekatere rodoljube postalo strah celo pred odobrenim »Tugomerom«, ne spada sem.

c) O društvenem življenju in delovanju.

Vse te sitnosti, posredovanja in stroški pa se ne dajo niti primerjati z osebnimi žrtvami izvršujočih članov. Samo pomisliti je treba, da so se morali diletantje po težkem poklicnem delu vaditi pozno v noč in to večer za večerom skoraj brez izjeme, saj so hoteli spraviti na oder po tri nove igre na mesec. Človek se kar načuditi ne more, kje so se našli tako požrtovalni ljudje. Danes bi jih zastonj iskali.

Za vsem je bilo resno stremljenje in radi tega tudi uspehi niso izostali.

Že kar po ustanovitvi je Dramatično društvo sklenilo, da si nabavi vse slovenske dramske spise, da dobi odbor točen vpogled v celotno naše dramsko slovstvo; odtod društvena bogata knjižnica, ki je bila in je še danes s tolikim pridom na razpolago vsem odrom mariborske okolice.

Prirejanje predstav ima to dobro stran, da ostane društvu vedno nekaj novega inventarja, tudi takrat, če je predstava sama deficitna; tako je bilo tudi pri Dramatičnem društvu. Res je, da je prejelo društvo takoj kulise, garderobo in drug inventar od Posojilnice, Čitalnice in Bralnega društva, kar je še rabilo, si je nabavljalo sproti. L. 1911. pa je prišel ravnatelj in zakupnik mariborskega mestnega gledališča g. Door v plačilne težkoče. Dramatično društvo mu je odkupilo njegovo gledališko imetje, ga rešilo bremen, samo pa se tako opremilo, da čitamo v takratnem tajnikovem poročilu: Pridobili smo lepo pohištvo in garderobo, ki omogoča skoro vsako, še tako luksurijsno opremljeno predstavo. Ko je istega leta železničarski organizaciji pretil razpust, je prepustila ves svoj inventar Dramatičnemu društvu in mu pristopila kot ustanovnik.

Pri opremljanju odra društvo in intendantica nista bila ravno skromna, saj je stala oprema za igro »V znamenju križa« 1000 kron, pa čeprav so napravili društveniki v nalašč zato urejeni gledališki delavnici pod

vodstvom Poseba vse zastonj, s čimerkoli bi se dalo kaj prištediti. Tako moramo tudi umeti poziv dr. Pipuša k štedljivosti. — Danes uporablja vso garderobo Narodno gledališče v Mariboru.

Rekli smo že, da je imelo društvo velike denarne težkoče, kajti stroški so bili veliki, poset srednji, dohodki pičli. Poleg daril, vstopnin, članarin in posojil je društvo iskalo še novih virov; tako je omislilo inserate na lepake; pismen poziv na tvrdke ni našel pravega odziva, edino tovarna Ježek je takoj prihrdila; a po osebnem nabiranju so dali in plačali inserate: brivec Berglez, urar Bureš, krojač Vezjak, restavracija Narodni dom, manufakture Šepce, Šoštarich in Ulaga, špecerije Berdajs, Šumenjak in Vertnik, slikar Horvat, zavarovalnici Slavija in Prva češka, papirnica Weixl, slaščičarna Illich, mizar Pleteršek, strugar Stauber in kipar Skaza. Iz Celja sta jih priglasila ključavničar Rebek in veletrgovina Majdlč.

Že v prvi sezoni je bila bilanca predstav precej neugodna. Otvoritevna predstava dne 10. oktobra 1909 »Gospod svetnik« izkazuje izgube 89 kron; predstava »Mlinar in njegova hči« je prinesla prebitka 128 kron, »Krasna Lida« prebitka 103 kron, »Snegulčica in škrtaj« prebitka 100 kron, »Veleturlst« prebitka 15 kron, »Graničarji« izgube 105 kron, »Valenska svatba« izgube 17 kron, »On in njegova sestra« prebitka 63 kron, »Revček Andrejček« prebitka 16 kron, »Šivilja« izgube 17 kron, »Svetinova hči« izgube 12 kron, »Klofuta za 100.000 frankov« izgube 56 kron in »Martin Krpan« izgube 27 kron. Predstave je obiskalo v prvem letu vsega skupaj 7028 oseb, povprečno 540 na predstavu. — V drugi sezoni je bilo pri 15tih predstavah skupno 6870 obiskovalcev, tako da je znašal povprečni obisk predstave le 438 oseb. — V tretji sezoni je bilo vseh obiskovalcev 4592, povprečno na predstavu 510 oseb. — V četrti sezoni je poset znašal skupno 5807 oseb ali 484 na predstavu. O peti in zadnji redni sezoni 1913/14 nimamo tozadevnih poročil.

Že v drugi sezoni (1910/11) je društvo doseglo največje uspehe svojega delovanja sploh z zgodovinsko sliko »V znamenju križa«, ki je zanesla ugled mariborskega društva po vsem Slovenskem. S to igro je društvo gostovalo tudi v Celju in v tajnikovem poročilu čitamo o tej predstavi: »Igrala se je v Celju pred popolnoma razprodano hišo in z enako dovršenostjo, ki je vzbudila občudovanje najljubšega kritika. Toda ne samo igranju, tudi izvršni opremi se občinstvo ni moglo načuditi in v burnih ovacijah je dajalo duška priznanju našemu društvu. S to igro smo tedaj dosegli triumpf, in ako ne bi bili storili ničesar drugega, je to dovolj, da dokažemo velik pomen našega narodnega gledališča za ves spodnji Štajer.« Predstave te igre v Mariboru je obiskalo 2273 oseb, torej več kakor ena tretjina vseh obiskovalcev iste sezone.

V naslednji sezoni (1911/12) je društvo gostovalo v Slov. Bistrici s »Charleyovo teto«, v Ptujju z igro »Graščak in kmet«, najimenitnejše pa

je bilo gostovanje 12. maja 1912 v Celovcu z igro »V znamenju križa«. Čeravno se je proti temu gostovanju tako v Celovcu kakor doma od neke strani rovarilo, je društvo doseglo tudi v Celovcu velik moralni uspeh, saj so se predstave udeležili celo Slovenci s Tirolskega; železnica pa je dala celo poseben vagon na razpolago za diletantsko godbo, ki jih je spremljala. Diletantje pa so napravili skupaj s Celovčani na posebnem parniku izlet po Vrbskem jezeru; izleta se je udeležilo 40 oseb. — Tudi v Mariboru je društvo ponovilo »V znamenju križa«; dramatizirano Tolstojevo »Vstajenje« pa je moralo odpasti, ker je takrat zahteval magistrat preureditve v dvorani. V tej sezoni je imela najboljši obisk »Trnjulčica« z 881 obiskovalci, najslabšega pa »Graščak in kmet« s 348 osebami. In ravno s to igro je društvo gostovalo kakor v Ptuj 1. 1912., tako naslednjega leta, 13. aprila 1913 v Celovcu. To gostovanje je vzbudilo misel, da se tudi v Celovcu osnuje posebno dramatično društvo.

Največji dogodek četrte sezone 1912/13 je bila predstava »Ben Hur«-ja; omenili smo že, da so bili lepaki za to predstavo nalepljeni celo po Mariboru. Dosegla pa je predstava tudi splošno največji obisk: posetilo jo je 1020 oseb, okroglo 100 ljudi pa ni moglo dobiti več prostora in je moralo oditi. Na nje je društvo računalo pri reprizi, a repriza je bila obiskana zelo slabo. Vsega skupaj je društvo priredilo v štirih sezonah 61 predstav, in sicer 5 izven in 56 v Mariboru.

V peti sezoni je Dramatično društvo postavilo na oder dramatizacijo Sienkiewiczovega romana »Quo vadis?«, a učinkovala je mnogo bolj proslava petstoletnice ustoličenja korotanskih vojvod, ki so jo priredila pod vodstvom »Zgodovinskega društva« vsa narodna mariborska društva. Dramatičnemu društvu je pripadel pri tem seveda glavni delež, kajti uprizoriti je moralo Aškerčevo zgodovinsko sliko »Knez Volkun« in 5. dejanje Jurčičeve tragedije »Tugomer«. Proslava se je vršila 19. aprila 1914, s pričetkom ob štirih popoldne in je bila verna slika naše nacionalne zavesti, pa tudi kot prireditev vredna proslave velikega zgodovinskega dogodka.

Takrat, ko je društvo doseglo tako svoje najvišje uspehe, so se začeli zbirati tudi temni oblaki, ki so kazali že prve znake bližajočega se svetovnega požara. Tudi po izbruhu vojne je hotelo društvo svoje delovanje nadaljevati, a vojaštvo je zasedlo dvorane Narodnega doma in tako nadaljnje predstave onemogočilo; društvo pa je tudi med vojno prirejalo zabavne večere in koncerte.

Repertoarni pregled Dramatičnega društva v letih 1909. do 1914.

P r v a s e z o n a 1909/1910:

10. X. 1909. Kadelberg-Jesenko, Gospod svetnik, veseloigra.
1. XI. Raupach-Malavašič, Mlinar in njegova hči, žaloigra.

14. XI.	O. Faste-Podgornik, Krasna Lida, burleska.	
5. XII.	Görner, Snegulčica, pravljica.	
19. XII.	Ganghofer-Brociner, Valenska svatba, igrokaz.	
9. I. 1910.	Kraatz, Veleturist, burka.	
23. I.	Freudenreich, Graničarji, ljudska igra.	
2. II.	Buchbinder-Kobal, On in njegova sestra, burka.	
20. II.	Morre, Revček Andrejček, ljudska igra.	
6. III.	Held, Šivilja, burka.	
19. III.	Wildbrandt-Trstenjak, Svetinova hči, igrokaz.	
3. IV.	Klofuta za 100.000 frankov, burka.	
17. IV.	Govekar, Martin Krpan, narodna igra.	
21. V.	Somerset Mangham-Govekar, Sebastijan, veliki knez Georgijski, komedija.	} Gostovanje ljubljanskih igralcev pod vodstvom r. Nučiča.
22. V.	Kadelburg-Bresber, Črni madež, burka.	
24. V.	Dramski, operni in operetni večer, Brat Sokol, šaloigra.	

Druga sezona 1910/1911:

Uprizorili so 15 iger, med temi 9 novih in 6 repriz, starih je bilo pravzaprav le troje, ker se je »V znamenju križa« igrala trikrat in »Svet brez mož« dvakrat.

2. X. 1910.	Dum-Clivot-Zeel-Tekavčič, Rezervistova svatba, burka.
9. X.	Govekar, Rokovnjači, narodna igra.
16. X.	Vošnjak, Lepa Vida, drama.
1. XI.	Raupach-Malavašič, Mlinar in njegova hči, žaloigra.
13. XI.	O. Faste-Podgornik, Krasna Lida, burleska.
20. XI.	Walter-Stein-Kobal, Gospodje sinovi, ljudska igra.
4. XII.	A. Wette-Markič, Janko in Metka, bajna igra.
11. XII.	W. Baret-Govekarjeva, V znamenju križa, zgod. slika.
8. I. 1911.	Engel-Horst-Govekar, Svet brez mož (Pereant možje), burka.
15. I.	W. Baret-Govekarjeva, V znamenju križa, zgod. slika.
22. I.	Nestroy-Železnikar, Danes bomo tiči, burka.
5. II.	Engel-Florst, Svet brez mož, burka.
12. II.	Gustav Raeder-Gecelj, Robert in Bertram, burka.
5. III.	Kersnik-Rozman, Testament, narodna igra.
25. III.	W. Baret-Govekarjeva, V znamenju križa, zgod. slika.

Tretja sezona 1911/1912:

Radi prepozno napravljenega železnega zastora se je pričela sezona šele 3. decembra.

(19. XI. 1911.)	Tolstoj-Bataille, Vstajenje, drama, pripravljena, a izostala.)
3. XII.	Baeckers-Pugelj, Trnjulčica, pravljica.

10. XII. Schiller-Orehček, Razbojniki, žaloigra.
 6. I. 1912. Baara-Pivko, Betlelemski pastirji, otroška spevoigra.
 21. I. Thomas, Charley-eva teta, gluma.
 4. II. Harry-Vaulton, Nioba, angleška gluma.
 11. II. Thomas, Charley-eva teta, gluma. (V Slov. Bistrici).
 18. II. Nestroy-Alešovec, Hudobni duhi Lumpacij Vagabund, burka.
 3. III. Stroupežnički-Gestrin, Grajščak in kmet, igrokaz.
 17. III. Baret-Govekarjeva, V znamenju križa, zgod. slika.
 24. III. Stroupežnički-Gestrin, Grajščak in kmet, igrokaz. (V Ptuj.)
 14. IV. Jurčič-Plemič, Hči mestnega sodnika, žaloigra.
 27. IV. Halbe, Reka, drama.
 28. IV. Horst-Nučič, Nebesa na zemlji, burka. } Gostovanje ljublj.
 30. IV. Funtek, Tekina, drama. } igralcev pod vod-
 12. V. Baret-Govekarjeva, V znamenju križa, zgod. slika. (V Ce-
 lovcu.) } stvom rež. Nučiča.

Četrta sezona 1912/1913:

6. X. 1912. Guimera-Perušek, V dolini, drama.
 20. X. Kadelburg-, V civilu, burka in
 Alešovec-, Vzburjeni lev, opereta.
 3. XI. Meško, Mati, drama.
 17. XI. Laufs-Klas, Vražja misel, burka.
 8. XII. Rdeča kapica, pravljica.
 5. I. 1913. Cagnotte, Pojdemo na Dunaj, burka.
 19. I. Engel-Horst, Vražji Rudi, burka.
 9. II. Nissl-Trstenjak, Čarovnica pri jezeru, drama.
 2. III. O. Faster, Ben Hur, zgodovinska igra.
 16. III. O. Faster, Ben Hur, zgodovinska igra.
 6. IV. Puškin, Naš župnik, gospod Jakob, ljudska igra.
 13. IV. Stroupežnički-Gestrin, Grajščak in kmet, igrokaz. (V Ce-
 lovcu.)
 20. IV. Govekar, Rokovnjači, narodna igra.
 18. V. Hennequin, Sladkosti rodbinskega
 življenja, veseloigra. } Gostovanje ljublj.
 20. V. Rovetta, Nepošten, drama. } igralcev pod vod-
 stvom g. Bukšeka.

Peta sezona 1913/1914:

5. X. 1913. Subert-Kvedrova, Žetev, drama.
 19. X. Puškin, Naš župnik, gospod Jakob, ljudska igra.
 1. XI. Anzengruber, Četrta božja zapoved, narodna igra.
 16. XI. Walter-Stein, Ubogi možiček, burka.
 7. XII. Drinkler-Zupančič, Pogumni krojaček, otroška igra.

31. XII. Trifkovič, Srečno novo leto, burka.
 6. I. 1914. • Kadelburg-Vašič, Dva srečna dneva, burka.
 25. I. Govekar, Legijonarji, narodna igra.
 1. II. Vošnjak, Fred, dram. slika in
 Frisch, V medenih tednih, burka.
 22. II. . . . Vrbani Debeluhar, burka.
 1. III. Sudermann, Tiha sreča. (Gostovali Celjani.)
 22. III. Sienkiewicz-Svetic, Quo vadis?, zgod. slika.
 5. IV. Deutsch-Finžger, Trpljenje in smrt Jezusa Kristusa, pas-
 jonska igra.
 19. IV. Slavnost 500letnice ustoličenja: Aškerc, Knez Volkun, zgod.
 slika in Jurčič, Tugomer, žaloigre 5. dejanje.
 10. V. Repriza najlepših točk gorenje slavnosti.
 24. V. Jurčič, Tugomer, žaloigre 5. dejanje. [Gostovanje v Ptuj.]³⁾

Gorenji seznam morda ni popoln in tudi ne absolutno točen, kajti treba je bilo repertoar šele zbrati iz raztresenih poročil, za prvo sezono iz blagajniške knjige in za peto iz beležnice dr. Pivka; gledališki listi so le deloma ohranjeni.

* * *

Članov je pristopilo na ustanovnem občnem zboru 56 in je število še istega leta naraslo na 79. V drugem letu pa so nastala neka nesoglasja, tako, da je članov samo 66. Isto število prilično je tudi ostalo do izbruha vojne; takrat se seveda ni nihče več brigal za članstvo in število je precej padlo. Leta 1918. pa je hotel takratni blagajnik, prof. Voglar, sanirati društvene finance s članarino, zato se je posebno potrudil; na občnem zboru 11. maja 1918 že poroča, da je pristopilo društvu 122 »zanesljivih« članov, ki so že plačali društvu 950 kron. Kdor ve, v kakem političnem ozračju so živeli mariborski Slovenci med svetovno vojno, bo razumel, zakaj povdarja blagajnik zanesljivost novih članov.

Važni pa niso bili toliko društveni, kakor pa izvršujoči člani. Za prve tri sezone imamo točne podatke. Nastopilo je v prvi sezoni 31 diletantov in 27 diletantk, v drugi 186 diletantov in 112 diletantk in v tretji 117 diletantov in 59 diletantk. Najmarljivejši diletantje so bili: Majer (ki je nasto-

³⁾ Radi popolnosti bodi omenjeno, da je Dramatično društvo uprizorilo po pre-
 vratu še naslednje igre:

26. IV. 1919: Freudenreich: Graničarji.
 17. V. 1919: Nušič: Svet.
 2. VII. 1919: Ibsen: Strahovi.
 3. VII. 1919: Funtek: Za hčer.
 Heyermanns: Amnestija.
 11. IV. 1927: Halbe: Mladost.

} Gostovali ljubljanski igralci
 pod vodstvom rež. Nušiča
 v gledališču.

pal takorekoč pri vseh predstavah), Ašič, Boc, Dobrave, Holmjec, Marin, Medved, Novak, Pajnhart, Joško Stegnar, Zemljič in Weixl; med diletantkami pa so se posebno odlikovale: ge. Čepičeva, Zinka Gorjanc, Kocuvanova, Marinova, Matkova, Pivkova, Planinškova, Posebova in Stegnarjeva⁴⁾.

Že takoj v prvi sezoni se je odbor trudil, da bi otvoril režiser ljubljanskega gledališča, H. Nučič, v Mariboru dramsko šolo; ker se pa ideja ni dala uresničiti, je šolo pozneje otvoril režiser-diletant Boc in dosegel z njo v dveh sezonah lepe uspehe.

Posli društvenega odbora so bili preveč mnogostranski, da bi jih bil zmogel. Zato se je osnovala poleg odbora intendantca, ki je imela skrbeti samo za predstave. Leta 1913. je bil odobren še poseben poslovnik, ki je razbremenil odbor in določil vsakemu odborniku poseben in samostojen delokrog.

Najtežavnejše, najodgovornejše in najzamudnejše pa je bilo delo režiserja. Društveni režiserji so bili: najprej Boc, pozneje Stegnar in nato Majer. A vsakemu je bilo težko, ker je bil še v svojem poklicu dovolj zaposlen. Radi tega je društvo za sezono 1913/14 angažiralo stalnega poklicnega režiserja Moleka iz Ljubljane, ki je res spravil z mariborskimi diletanti precej predstav na oder⁵⁾.

Voditelji Dramatičnega društva pa se niso zadovoljili s prirejanjem predstav v Mariboru. Že na 2. občnem zboru (leta 1911.) poroča tajnik Kejžar: »Predložili smo popolnoma nova pravila, ki so že pravomočna, ker je rok štirih tednov že potekel. Ta pravila raztezajo društveni delokrog na vse slovensko ozemlje in omogočajo društvu potom podružnic delovati po vseh krajih Štajerske. Take podružnice se imajo osnovati še tekom letošnjega poletja v Ptuju in Št. Lovrencu in bodo izdatno pomogle sistematično gojiti dramatiko na Štajerskem«.

Res odgovarjajo ta nova pravila tem principom. § 2 se glasi: Dramatično društvo ima svoj sedež v Mariboru; vendar sme tudi po drugih krajih na Štajerskem v smislu teh pravil snovati podružnice.

⁴⁾ Celo med statisti je bilo mnogo življenja. Po neki predstavi »V znamenju križa« so se posebej organizirali v »Društvo narodno-naprednih statistov« ter si omislili nekako zastavo. To zastavo opisuje Spurius v »Mariborskem Delavcu« z dne 12. marca 1919 takole: »Na rmení podlagi je režala Sofoklejeva maska, ki smo jo prerisali iz šolske knjige. Brez oči, usta odprta, z nerazumljivim izrazom je uplivala smešno, tragično in zagonečno obenem. Kumica je obesila pri krstu krasi svilen trak v narodnih barvah na drog, ob slovesni prisegi na zastavo pa so se vršile še različne druge simbolične ceremonije«. Tudi to zastavo je zasledila ob izbruhu svetovne vojne mariborska policija in jo smatrala za veleizdajniški simbol. (O tem gl. »Mariborski Delavec« z dne 11., 12. in 13. marca 1919.)

⁵⁾ Sicer pa gostje v Mariboru niso imeli nikdar posebne priljubljenosti: Nušič, Danilova, Povhe, Bukšek, Skrbinšek l. dr.

§ 3. Društvo ima namen: b) prirejati na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem, Goriškem, v Trstu z okolico, Istri in Dalmaciji proti vstopnini slovenske gledališke predstave v najširšem pomenu besede za člane in nečlane ter skrbeti za to, da se ustanovi pod njegovim vodstvom stalno slovensko gledališče v Mariboru.

Iz Dramatičnega društva v Mariboru je izšla ideja za Zvezo dramatičnih društev. Povodom 50letulce ljubljanske Čitalnice, dne 6. jan. 1912, se je vršila v Ljubljani anketa vseh dramatičnih društev in sklenila osnovati zvezo, katere namen bi bil, medsebojno podpirati dramatična društva, poglobiti sistematično delo na polju dramatike, prirejati tečaje za naraščaj, skrbeti za dober repertoar in oživiti zopet redno izdajanje Talije, ki je zadnja leta popolnoma zaspala.

A na četrtem občnem zboru (leta 1913.) poroča ravno isti tajnik, da Zveza dramatičnih društev ni izpolnila nad, ki so jih stavili v njo. Pač pa je bila ustanovljena 8. febr. 1913 podružnica Dramatičnega društva v Ptuj, ki je priredila pod vodstvom dr. Leya Brunčka še v isti sezoni 12 predstav. V počaščenje marljive podružnice so se morali dvigniti vsi udeleženci občnega zbora na zahtevo predsednikovo s sedežev. Tajnik istočasno poroča, da v Št. Lovrencu ne žele več podružnice, da pa se ustanavlja z mariborsko pomočjo Dramatično društvo v Celovcu in v Gorici, kamor se je preselil marljivi član mariborskega društva, F. Majer. In tajnik pristavlja: »V snovanju podružnic in podpiranju novih dram. društev zasledujemo narodne namene«.

Istega leta žele Celjani, da bi se dosegel med dramatičnima društvoma v Celju in Mariboru pri sestavljanju repertoarja nekak sporazum; in tako pride 1. nov. 1913 do drugega sestanka spodnještajerskih društev, ki goje dramatiko, kakor je bil prvi že dne 21. jan. 1912. leta. Sestanek je bil zelo dobro obiskan; posamezna društva so prijavila nameravani repertoar, povdarila, kako nujno je potrebno delovanje zveze dramatičnih društev in nadaljnje izdajanje Talije ter si zagotovila medsebojno podporo in pomoč. Podpirati in pomagati je moglo pač v prvi vrsti mariborsko Dram. društvo in res, že na prihodnjem občnem zboru poroča tajnik, da je društvo posodilo v zadnjem letu knjige 29tim, garderobo pa 32tim društvom. — Tako je društvo delovalo blagodejno v Mariboru, podpiralo pa tudi enako stremeča društva bližnje in daljne okolice.

Pomuditi se moramo še pri duševnih voditeljih in organizatorjih tega društvenega delovanja.

Prvi predsednik je bil kaznilniški učitelj v p., Srečko Stegnar. Odstopil je leta 1913., ker radi visoke starosti ni več zmagoval tolikih skrbi in truda. Društvo ga je ob tej priliki izvolilo za častnega člana ter mu po njegovi smrti postavilo nagrobni spomenik, kakor so postavili prijatelji nagrobni spomenik tudi Bahovcu.

Za njim je postal predsednik ustanovnik društva, vseletni tajnik, železniški nadrevident, Ivan Kejžar. Ko je ta bil l. 1915. kazensko premeščen radi »politične nezanesljivosti« iz Maribora v Leoben, je odložil svoje mesto. Društvo, katereinu je posvetil toliko truda in časa, ga je imenovalo za svojega častnega člana.

V teh nevarnih časih je postal predsednik davčni upravitelj Boc-Savin; žal je že leta 1918. hudo obolel, tako da ga ni bilo mogoče siliti, da naj obdrži še nadalje nelahko in zelo delikatno mesto predsednika. Tudi njega je izvolil občni zbor za častnega člana, predsednik pa je postal za leto dni prof. Voglar, nato dr. Koderman, pozneje pošt. vodja Novak, danes pa je predsednik zopet Ivan Kejžar, ki je še edini častni član, kajti Stegnar in Boc sta legla že v prerani grob.

* * *

Po prevratu je pripadala Dramatičnemu društvu naloga sodelovati pri ustanavljanju rednega slovensk. gledališča s poklicnimi igralci v Mariboru. Naloga ni bila lahka, kajti zavedali so se vsi, da ga slovensko občinstvo samo ne bo moglo vzdrževati, od državne uprave pa takrat ni bilo nikake obvezne obljube za subvencijo. Na osebni in društveni riziko so takrat predstavniki Dramatičnega društva angažirali ravnatelja Hinka Nučiča, ki je rade volje prišel s požrtvovalnimi svojimi tovariši v Maribor in tako položil tukaj temelj stalnemu slovenskemu gledališču. Tako je mogel pisec te razprave kot zastopnik Dramatičnega društva dne 27. septembra 1919, pred otvoritveno predstavo Tugomer na odprti sceni izjaviti: »Danes obhaja Dramatično društvo svoj praznik, svojo slovesno desetletnico. To desetletje je bila doba navdušenega, požrtvovalnega; idealnega dela, z določenim ciljem pred očmi, da narod drami iz zaspanosti, da ga budi, ga dviga, vzgaja. In danes je deset let tega dela . . . Postali smo zreli, vredni lastne kulture in zato slavimo ta dan v Talijinem hramu. Ne zadošča nam več rodoljubje mesto umetnosti; storili smo diletantje svojo dolžnost, izvršili svoje visoko poslanstvo, tako da lahko sedaj položimo delo v roke umetnikom, da nas bodo učili z živo besedo življenske modrosti, da nas bodo vodili po višinah in nižinah človeškega življenja. Izpolnjujejo se sanje naših prednikov, upi naših očetov, vroče želje nas vseh, kajti danes otvarjamo na skrajni meji tako težko pričakovane domovine stalno slovensko gledališče in mu pričenjamo prvo sezono«.

Kóbanski hram.

Fr. Baš, Maribor.

I.

Ozemlje severno od Drave med Libeličami in Mariborom je enotno samo v geološkem oziru. Stratigrafsko, orografsko, paleogeografsko, morfološko in tektonsko pa se izraža v več skupinah: grudasta Gólica s Košenjakom med Dravo nad Dravogradom in Radljem; nadaljevanje Gólice vzhodno Radlja so Radlje, pogorski greben, katerega predstavljata Kapunarjev vrh in Pankracij. Južno Radljev se širi Remšnik, planota, ki se nadaljuje proti vzhodu tja do Lúčan in Črmenice. Regresivna erozija proti Dravi tekočih potokov je na vzhodu razčlenila sicer izrazito planoto v srednji dolinski in severni ter južni pogorski del. Nadaljevanje južnega dela, v katerem se dviga Sršenov vrh, tvori vzhodno od Črmenice do Rošpolja Kozjak z 988 m visokim Kolarjevim vrhom. V geografiji skupnega imena za vse to ozemlje nimamo in ga tudi domačini sami nočejo poznati. Pač pa uporabljajo južni sosedi tega ozemlja, Poliorci, za ves svet severno od Drave — šaljivo — ime Kóbansko, prebivalce Gólice, Remšnika in Kozjaka pa istotako enotno nazivljajo Kóbance. Ker je to edino enotno ime za naše ozemlje, inenujem gorovje Kóbansko gorovje, hišo z njenimi značilnostmi kóbansko; ker pa nazivlje domače ljudstvo hišo izključno hram, pa kóbanski hram, ime, katerega rabim v prvi vrsti v geografsko-teritorialnem in šele v drugi vrsti v etnografskem smislu.

Podolžna in pritlična lesena, ilovnata ali zidana viničarska hiša, ki vlada v Slovenskih goricah, sega na zahodu na Kozjakovem grebenu do Sv. Križa, na pobočju pa do Janževega vrha (nad Selnico) in do ozemlja južno od Arveža. Tako oklepa kot širok obroč Kozjakovo vznožje in pobočje v ozemlju, do kamor sega vinska trta. Pobočje je posuto s samotnimi kmetijami; viničarske liše leže na solčnih pobočjih nad erozijskimi jarki in pa na zunanjih, izbočenih delih lrbtov, ki se dvigajo med imenovanimi jarki. Ker so tudi na zunaj vedno pobeljene, tvorijo pokrajinsko značilnost severne slovenske vinarske pokrajine. Majhna polica zadostuje za razvoj slovenjegoriške viničarske hiše. Pobočja od Vurmata do Viča (pod Košenjakom) pa nosijo redka selišča izključno na svojih lrbtih, katera sicer večinoma pokriva gozd; ob potočkih stojе mlini in žage, ki so pa redko stalno in vedno obljudene. Samo na izhodišču potoka iz gorovja se razvije selišče in to ne samo samotna kmetija, ki prevladuje na Kóbanskem gorovju, ali pa stalno delujoči in obljudeni mlin z žago, ampak vas in trg kot Libeliče, Vič, Dravograd, Vrata, Muta,

Marenberg, Brezno, Sv. Ožbolt, Selnica, Bresternica, Kamnica. Po množini prometnih možnosti, katere nudi potok, gospodarske moči potokovega območja in morfološke enote, v kateri se izliva potok v Dravo, so se razvili najvišje Dravograd, Muta in Marenberg. Kakor se razvije selišče na izhodišču potoka iz gorovja, tako se razvije redno tudi par kmetij na mestu, kjer ustvarijo razni studenci v kotu doline potok, n. pr. Veliški (ali Velički) potok pod Sv. Urbanom v ozemlju Gólice.

Kozjak je paleogeografsko poleg Gólice najstarejši greben in je zato morfološko tudi najbolj razčlenjen. Na njegovem, iz nešteti kop sestojem hrbtu nosijo kopasti grički kmetijske dvorce ali kmetije, tako da prevladuje na Kozjaku lega kmetij na kopah, ali vsaj na kopastih ter poličastih koncih grebenov. To je v zvezi z dejstvom, da so kmetijska posestva na Kozjaku kot na vsem Kóbarskem gorovju strunjena, sklenjena, tako da tvori morfološka točka, na kateri leži kmetija, tudi antropogeografsko središče posestva. Samo na Spodnjem in Gornjem Boču leže kmetije v sedlih med dvema hriboma, n. pr. pod Jarčevim vrhom; pa tudi tu je antropogeografski položaj kmetije isti, v sredini posestva. V kolikor pa leže kmetije v gornjih dolinah, ne leže nikdar ob potoku, ampak na prvi polici ali ravnina imenovani planoti nad potokom. Medtem ko se je večina prej imenovanih krajev v Dravski dolini razvila iz mlinov in žag ob dolnjih potokih, so se na Kozjaku na najizrazitejših in središčnih vrhovih iz kmetij, oziroma poleg kmetij razvila najprej cerkvena in nato upravna središča kot Sv. Križ in Ostri vrhi; pri upostavitvi cerkveno- kot državno-upravnega središča župnije in občine je igrala odločilno vlogo lahka prometna odvodnica. Pri Sv. Križu jo predstavljajo Huda luknja s Kamniško grabo, Bresternica in bližina Pesnice, pri Ostrem vrhu pa Šturmov graba, še bolj pa Črmenica, ki vodi človeka tako k Dravi, kot k Pesnici, k Lúčanam.

Remšniška planota je paleogeografsko mlajša; vsled tega je tudi rezultat delovanja eksogenih sil mlajši. Na mesto kozjaških kop stopijo grebeni, kateri preprežajo in križajo vso planoto. Kmetije leže na teli grebenih, na njihovih policah ali ravnah ter v dolinskih kotih pod spajanjem grebenov. Na obeh glavnih hrbtih, severnem z državno mejo in južnem s Sršenovim vrhom, leže kmetije pred vsem na ravnah. Na pobočjih pa leže kmetije na meji Remšnika in Radljev. Vzrok temu ni samo morfološki prehod planote v pogorje, ampak pred vsem zvišana vzpetost pobočij na Radljah in mala razčlenjenost grebena; sigurnost in stalnost tal ogrožajo pogosti in močni plazovi, vsled česar se je človek naselil na solčnih, pa položnejših izrastkih — v kolikor taki obstajajo, izogibajoč se bližine erozijskih dolin. Čim višje leži kmetija, tem solčnejša je njena lega na kolikor toliko položnem izrastku, n. pr. kmetija jugovzhodno od Kapunarjevega vrha, na markirani poti s Kapu-

narjevega vrha k Pankraciju. Središči Kapla in Sv. Jurij na Remšniku predstavljata s prvim lego kmetije, ki leži na ravni, oziroma na sedlu, katero loči polica od glavnega grebena, z drugim pa kmetijo na grebenu. Ostri vrh in Sv. Križ sta vrhova, periferni in centralni vrh Kozjaka; Sv. Jurij na Remšniku in Kapla pa sta sedli, ki vežeta dvoje gornjih dolin. Sv. Jurij na Remšniku usmerja dolini Veškega in Brezniškega potoka na jug k Dravi, Kapla pa Pubalterjevo in Kapelsko vodo na jug in na sever, k Dravi in Pesnici ter Čakavi, k Arvežu.

Gólico deli erozijska Bistrica v dva dela, ki se od jedra odcepita severno od Sobot v Avstriji. Vzhodni hrbet med Bistrico in Radljem, h kateremu spada Sv. Jernej, Sv. Primož pod Lipo (ali nad Muto), Sv. Trije Kralji in ki se nadaljuje v Radljah s Sv. Janžem, je močno razčlenjen. Na ravnan, katere izjednačujejo pobočja, leže kmetije, kakor tudi na solnčnih pobočjih samih. S tem tvori ta hrbet glede lege kmetij zvezo med Remšnikom ter Radljami s Košenjakovo skupino ali s hrbtom med Dravo in Bistrico. Gólico označuje prelom Lavantinsko-mislijske doline na zahodu in razsed s prodorno dolino na jugu. Pobočja masivne grude so morfološko označena po velikih, amfiteatralnih začetkih dolin kot Velički ali Veliški ter Svetoduški potok. Vsled velike višine (nad 1100 m) so vrhovi pokriti z gozdom, medtem ko se na Košenjaku, kot edinem, razvijajo pašniki, košenina, ki se pa izrablja samo v slabih, suhih letih. Pod pasom vrhnih sklenjenih gozdov se širijo proti vznožju mešano travniki, njive in gozdovi. Tam pa, kjer se sklenjeni gozdni pas druží (v višini 900—1100 m) z nižjim pasom mešanili kultur, so nanižane kmetije pod gozdovi na pobočjih v amfiteatralnih začetkih dolin. Nižje pa se razvijajo kmetije kot že rečeno v kotih dolin na policali in pa na položnih delih hrbtov. Hudourniška Bistrica, ki je geografska os južne Gólice, onemogoča radi svojega značaja selišča v svoji ozki erozijski dolini; iz istih razlogov in pa vsled prevelikega strnca vode ni moglo nastati središče ozemlja v drugih dolinah. Vode same pa tudi vodijo človeka preveč radialno in premalo centripetalno, tako da je tudi tu postala prvotna podružnica župnija, ali pa občina in kot taka središče ozemlja. Samo da ta središča ne vežejo hrbtov ali planot in dolin kot kozjaška in remšniška, ampak samo pobočja. Sv. Primož, Pernice, Ojstrica so središča cerkvene ali posvetne uprave. Sv. Primož in Pernice predstavljajo središča visokih pobočij; umetni izvor označujejo pri Sv. Primožu občina, šola, gostilna in podružnica, na Pernicah pa občina in župnišče s cerkvijo in šolo kot sklenjeno selišče. Kmetije so med seboj oddaljene vsaj pet minut. Kakor leži kmetija sredi svojega posestva, tako leži tudi župnišče in cerkev sredi cerkvenega posestva, brez sosedne ljudske aglomeracije. Geografsko utemeljena je lega Ojstrice, ki prevaja ozemlje Veličke in gornjega Svetoduškega potoka k Dravo-

gradu, oziroma k Dravi, ne da bi bilo potrebno rabiti ludourniški Velički ali Svetoduški potok.

Osamljeno prvotvorno tnalno Strojne je voda ostro razčlenila; grebeni, ki so poseljeni po policah, imajo obenem imena zaselkov. Vmesne erozijske doline kratkočasijo samo večino leta zapuščeni mlini in žage.

V Kóbanskem gorovju leže kmetije na Kozjaku na kopah, na Remšniku na grebenih in policah, na Radljah in Gólici na pobočjih; na Strojni pa po hrbtilih. Povsod pa je izrabljena kolikor mogoče solnčna stran, posebno še v večjih višinah.

V vznožnem pasu, v katerem se nahaja na Múčkem in Marenberškem polju široki kozolec, in v spodnjih pobočnih legah prevladujejo pri kmetiskih stavbah vplivi Maribora, Marenberga, Mute in Dravograda, splošno vplivi industrijskega stavbarstva. Provincijalno malomestni stavbarski vplivi so na vznožju in dolnjem pobočju strli nebroj estetskih ljudskih stavbarskih pojmov in uvedli rjavo, sivo in rumeno dolgočasnost, ki se sračje šopiri z raznimi gotskimi in renesančnimi elementi v slovenskih trgih in mestih. Oblike, ki so sicer same na sebi lepe, morajo tvoriti prirodno sklenjeno enoto, sicer ne ugajajo, ampak dolgočasijo. V gorjem pasu pa imamo za enkrat šele toliko tujih vplivov, da jih lahko eliminiramo in pri konservativnem značaju našega Kóbanca ugotovimo razvojne stopnje dimnice in oblike, katere je postavil naš kmet sam s svojim stavbarskim pojmovanjem. Na vrhove Kóbanskega gorovja tujec meščan ni prihajal, dokler se niso začeli vsled razvoja železnic v letih 1847. in 1863. z intenzivnejšim gospodarskim izrabljanjem prirodnih zakladov širiti tudi mestni stavbarski vplivi. Ti vplivi so bili največji v bližini Maribora, posebno pa Marenberga, Mute in Dravograda ter Guštanja, najmanjši na Pernicah, pri Sv. Primožu, na Radljah, Remšniku, Kapli, Ostrem vrhu, Slemenu in Brdlh. Na to višinsko ozemlje od Strojne do Sv. Urbana se nanašajo naša proučavanja.

Našo kóbansko hišo ali hram so dosedaj samo mimogrede omenjali Murko¹⁾, in sicer hišo pri Sv. Križu; za njo kratko konstatira, da se v dimnici priključi »zid« imenovanemu ognjišču soba potom krušne peči in pa da se včasih izpremeni zid direktno v štedilnik. Sicer pa samo konstatira isto kot pozneje Geramb²⁾, da se nahaja na Kozjaku v večini dimnica. Pri tem moram omeniti, da mislita oba pod Kozjakom vse Kóbansko gorovje; Kozjak sam na sebi znači prvotno hrbet, pobočje, na katerem rodi trta izborna vino, med Sv. Križem in Gornjo ter Spodnjo Sv. Kungoto in Sv. Urbanom. Uprava in šola ga je do danes raztegnila od Sv.

¹⁾ Murko M.: Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslawen. Wien 1906. Separatabdruck, p. 22, 23, 24.

²⁾ Geramb V. R.: Das Bauernhaus in Steiermark. Zeitschr. d. hist. Ver. v. Stmk. IX. Jhg. Graz 1911. p. 209, 260.

Urbana do Ostrega vrha. Razširiti ga do Košenjaka, znači potvarjanje in ignoriranje narodnih izrazov, ki obstajajo. K. Rhammove študije mi niso bile na razpolago. V kolikor pa razvidim iz Jakschevega³⁾ poročila, se tudi Rhamm ne bavi s kóbanksko hišo. Indirektno, a še bolj splošno kot Murko, omenja z antropogeografskega stališča geografije selišč kóbanksko hišo Sidaritsch⁴⁾. Gradivo za pričujoči članek sem zbral, da sem prepotoval ozemlje od Sv. Urbana preko Sv. Križa, Ostrega vrha, Kaple, Remšnika, Radljev, Sv. Primoža, Pernic, Ojstrice in Strojne. Na potu sem ugotavljal najprej splošne znake hiše in kmetije sploh, nakar sem iz splošnih prilik ugotovil na tipih bistvene lastnosti hiš v celotnem ozemlju z ozirom na lego, material, tločrt, kuhinjo, zunanji ter notranji izraz hiše. Dvakrat me je na potu spremljal učiteljiščnik Vladimir Lorber, eukrat pa učiteljiščnik Karel Vollmaier; slednji je tudi izvršil vse fotografije. Obema najlepša hvala!

II.

Na vzhodnih pobočjih Kozjaka se družijo viničarska slovenjegoriška hiša s kóbanksko. Z njo prodre na vzhodni Kozjak tudi na betonskem ali pogostejše na kamnitem temelju iz ilovice, zmešane s slamo in borovimi vejicami v horizontalnih plasteh zgrajena nabojna hiša Srednjega Podonavja, ki se pa do Sv. Križa in Janževega vrha umakne prostornejši, splošno leseni, deloma pa kamniti iz škrljavcev, redkeje iz peščencev zgrajeni kóbankski hiši. Na vsem ozemlju od Strojne do Sv. Urbana se širijo prvotvorne škrljaste hribine, predvsem filit. Apnenec je zastopan v geografsko neznatnih formacijah. Radi pomanjkanja apnenca in peska ni vezivo med kamenjem apnenca in malta, ampak zopet glina, pomešana s finim peskom. Če pa tega ni na razpolago, potem se meša glina z drobno sesekano slamo. Ker pa se glinasti ali ilovnati omet hitro osuši, tudi brž odpade, vsled česar so zunanje kot notranje stene zidanih stavb večinoma neometane. Pomanjkanje apnenca in obilica stavbnega lesa, iz katerega je rodbina s pomočjo sosedov še pred petdesetimi leti sama zgradila hram, medtem ko je bilo pri gradbi zidanega poslopja potrebno najeti tuje zidarje, povzročajo, da po Kóbankskem gorovju prevladuje leseni hram. Samo tam, kjer je apnenec na razpolago, kot n. pr. v ozemlju Sv. Križa, Ostrega vrha ter nad Muto in deloma tudi nad Marenbergom, vlada beli omet in vsaj deloma bela, zidana poslopja. Vendar pa popoluoma zidanih hiš, tudi cerkev, šol, župnišč in gostiln, ne najdemo nikjer razen pri Sv. Križu, ki je z apnencem kolikortoliko založen. Drugje pa je vsaj streha škodljasta. Zidane imamo pri kóbankskih poslopijih vedno

³⁾ Jaksch A.: Karl Rhamm, Carinthia CII. p. 147—158.

⁴⁾ Sidaritsch M.: Geographie des bauerlichen Siedlungswesens im ehem. Herzogtum Steiermark. Graz 1925. Karte e. a.

tri dele: Zidan je vedno oni del hrama ali gospodarskega poslopja — redko (Strojna, Pernice) se vidi, da leži »prvo nadstropje« na stebrih, ki nosijo ogle —, ki je vdolan, podzidan v pobočje. Nadalje oni del stanovanjskega hrama, ki leži okoli krušne peči, zida (ognjišče v dimnici) in kotla za svinje, kateri se običajno nahaja v kotu na oni strani vrat, ki je bližja glavnemu vhodu v hram, skozi katerega pridemo v kuhinjo. Pojem kóbandske kuhinje pa združuje v sebi splošno slovensko »hišo« ali belokranjsko »prvo hišo«⁵⁾ in kuhinjo, oziroma belokranjsko vežo. Zelo pogosto je zidan veliki štiblc ali mala hiša, ki leži kot nižji prostor na drugi strani veže kot kuhinja (slika št. 6 in tločrt 5, 7). Zid, ki se nahaja ob svinjskem kotlu, ob glavnem vhodu v hišo, je vedno pobeljen. Kako se ta sestava: lesena kuhinja, pobeljen zid pri glavnih, vežnih vratih in navadno lesen, včasih zidan veliki štiblc izraža v novejših stavbah in to ne mogoče kmetskih, ampak obrtniških, gostilniških, kaže Radelj (slika 2). Nekdanja lesena dimnica in poznejša kuhinja je še vedno lesena; razvoj se kaže v tem, da je pobeljena, isto, kar opazamo tudi pri premožnejših kmetih. Del zidu pri vhodu predstavlja zid, za katerim je stal nekdanj svinjski kotel, ki je bil nekdanj pobeljen; danes je ometan z ilovico. Veliki štiblc je zidan, neometan ter se predstavlja kot najmlajši razvojni del hiše v pokrajini, kjer manjka apnenec in pesek, in kjer nadomešča apno ilovica. Od Sv. Urbana do Ostrega vrha, v mali meri še preko Remšnika do Sv. Primoža pod Lipo je pobeljen leseni in zidani del hrama; normalno pa je od Kaple do Strojne pobeljen samo zidani del. Zunanji beli in svetli izraz hrama nam jasno odkriva tudi približno mejo vinarskega ozemlja, odkoder se proti zahodu sivi in temnejši hram barvno skriva tujčevim očem ter se priljublja gozdu in travniku. Kamniti podzidani del gospodarskega poslopja je redko ometan ter zato nepobeljen (slika 9). Leseni del hrama, ki hrani v notranjosti dimnico, ni pobeljen. Izključno lesena pročelja hiš tvorijo vertikalno pribite, večinoma neenotne deske (slika 2). Samo v bližini Maribora so zidana pročelja in to do Žlemberških ribnikov, do kamor pokrivajo strehe z opeko in škrljem. V vsem drugem ozemlju pa pokrivajo strehe s škodljami, v manjši meri s slamo. Slamnate strehe pojemajo; v hribovitih legah zraste za škopnike velikokrat prekratka in preslaba slama, katero uporabljajo za krmo živini, posebno v slabih letih. V zadnjem času nastopa pomanjkanje krovcev, vsled česar krije ljudstvo poslopja vedno bolj s škodljami. Škodlje so največ do 1 m dolge, do 10 cm široke in do 5 mm debele smrekove treske, katere pribija tesar na strešno ogrodje. Čim starejše je drevo in čim počasnejše je rastlo, tem trpežnejše so škodlje. Na Pernicah, Ojstrici in Strojni uporabljajo za pokrivanje streh tudi smrekove skorje. Smrekovo deblo najprej omajijo in rešijo skorje; nato izravnavajo skorjo

⁵⁾ Lokar J.: Belokranjska hiša. Carniola III, Ljubljana 1912. p. 2—3.

in jo obtežijo s kamni, da ostane ravna in izgubi težnjo za zvijanjem. Ko se to doseže, se skorje namočijo v vodi in nato pribijejo na streho tako, da glave žeblice ne dosežejo skorij, ampak da ostanejo v latah, ki pri skorjastih strehah leže na stikališčih dveh skorij spodaj in zgoraj. Tla so v dimnici vedno iz zbite ilovice. Kjer pa nadomešča zid štedilnik, torej tam, kjer imamo kuhinjo, se širi zbita ilovica samo med štedilnikom in svinjskim kotlom (slika 5), drugje pa pokrivajo tla deske. Pri Sv. Križu in Ostrem vrhu, pa tudi na Remšniku pod Radljami sestoje tla v kuhinji in veži iz »štrajha«, t. j. zmesi apna in peska. V velikem štiblcu, katerega pa imenujejo Kóbanci mala, boljša ali gorša hiša, na Strojni⁶⁾ pa nova hiša, je redno vsaj del tal iz desek, drugi del pa ima kot del kuhinje in veža tla izdelana iz zbite ilovice ali krclejev; to so približno $\frac{1}{2}$ m dolgi kostanjasti ali hrastovi hlodi, ki so zabiti v ilovico ali prst sploh, in iz škrljastih plošč, redkeje iz desek. Kjer vodi žulj, to je stopnišče k vhodu v hišo, tam tvorijo posamezne stopnice škrljaste plošče; isto tako je pri znižanili v zemljo vkopanih vhodih v klet (slika 6). Kleti so večinoma neobokane; kjer pa imamo obok, tam predstavlja cela klet polkrogli iz kamenja obokani cilindri. Kmetijski mlini — normalno ima vsaka kmetija svoj mlin — so leseni; starejši so zgrajeni iz malo obdelanih, včasih samo iz omajenih in podolžno razpolovljenih horizontalno ležečih hlodov, mlajši pa iz vertikalno na ogrodje pribitih desek. Vedno lesena je kuhinja, ki je obenem tudi najstarejši del hiše. Temelj hiši ali hramu tvori kamenit podzidek, nakar so položeni horizontalno na podzidanem kamenju izredno močni povprečni trami, kateri leže na oglih hiše prekrížano eden preko drugega. Na vsakem teh izredno močnih povprečnih tramov (slika 1, 7) se vrstijo v višino slabejši, a še vedno krepki in enakoverni trami. Na vrlinih podolžnih tramih leže povprečno mogočni rešterniki, kateri (eden do trije) zopet nosijo podolžno ležeče tramove, ki tvorijo strop hiše. Zid in podstavek peči sta naravno zidana. Vedno je lesen klobučnjak⁷⁾ (slika 3) nad zidom. Radi nevarnosti ognja je znotraj, pa tudi zunaj ometan z ilovico; ali pa sestavljajo samo stranske klobučnjakove stene močne hrastove deske, klobučnjakova streha ali pokrov pa je iz opeke. Dimniki so zidani samo na premožnejših kmetijah pri največjih poslopih, večinoma pa so leseni, pokončne in ozke prizme, zbite iz štirih desek, včasih priklenjene na strešno ogrodje z verigo. Ker pa začno lesene stene rade izstopati, se kriviti navzven, zato morajo trame zvezati s pokončnim stebrom znotraj, z drugim pa na istem mestu zunaj, ki sta medsebojno strnjena. Tak steber (na sliki 1 levo od otroka) imenujejo Kóbanci trlica. Zidne opore niso znane. Kakor kuhinja so lesena

⁶⁾ Osebnost sporočilo prosvetnega šefa g. dr. Fr. Kotnika.

⁷⁾ Kotnik Fr.: O slovenski kmetijski hiši. DiSv. XIX., Ljubljana 1906. p. 736.

Strok. učitelj g. Robnik poroča, da rabijo Pohorci za klobučnjak izraz nebo.

tudi vsa manjša poslopja kot koruznik, drvarnica, ali kruica (kóbanski izraz za stiskalnico za sadje in grozdje), tudi če so kot steljna uta ali listnica, listujak pridelana hramu ali gospodarskemu poslopiju (sl. 9). Istotako je lesen vodnjak, oziroma utica, v kateri je vodnjak na žago ali na pipo, poleg njega pa korito (Altenbach, Ojstrica). Redno pa sta zidana: kamnita rjača, to je priprava ali prostor za sušenje lana, potem ko se po travnikih raztresen lan osuši na prostem in preden se začne treti (slika 8, četverkotni zid levo spredaj) ter žulj. Oprava in posoda je vsa lesena, tako skiednik, kuhljenik, žličnik, krušnik, škafi za vodo in svinjsko krmo, nečke ali ničke imenovana, iz enotnega debela izdolbena ali iz desek narejena posoda za mesenje kruha, kruica v ožjem smislu besede in deloma dojniki («želitar»). Lonci in skodelice, ki so bile še pred tridesetimi leti večinoma glinaste, se naglo umikajo porcelanastim in železnim. Vplivi mestne, dolinske obrti in industrije se kažejo najbolj pri posodah, sicer pa vladajo v celotnem ozemlju na posameznih kmetijskih posestvih nekake avtarktične razmere. Ker imajo, razen manjših, kmetije lastne mline, zmeljejo same vse, kar rabijo, lastne kovačnice okujejo in prikrojijo vse, kar je potrebno za gospodarstvo. Kmet, oziroma Kóbanec je sam sebi mizar, kolar, tesarstva se priučil pri delu v gozdovih, mlinar, kovač, ključavničar itd. Manjša kmetijska posestva delajo izjemo, ker so gospodarsko odvisna od velikih, kjer najde mali človek delo in borni kruh. Splošno prodaja kmet z vrhov v dolino les in živino in kupuje v dolini živila, in sicer pred vsem koruzo in koruzno moko, katera ga živi (slika 4, koruzni žganci na štedilniku). Kmetovi dohodki so izredno majhni; živinoreja namreč ni na posebno visoki stopinji. Izrabljanje našega kmeta od strani lesnih trgovcev in prekupcev pa je eno najbolj žalostnih poglavij naše novejših socialnih zgodovine. Skromni dohodki silijo kmeta k stavbarskemu konservativizmu, vsled česar razvija, širi in popravlja svoj hram v etapah. Slučajev, da si postavi Kóbanec novo celo hišo, nimamo razen pri gostilnah.

III.

Tločrt kóbanskega hrama je zato samo deloma simetričen; na Strojni pa je celo po pravilu nesimetričen. V ozemlju naboje, pobeljene viničarske hiše nahajamo do Janževega vrha, sporadično pa do Strojne tločrt, ki je v bistvu enak tločrtu slovenjgoriške hiše. Na pobočju ležečemu poslopiju je podzidana klet; nad njo je zidana kuhinja in zidana veža s še enim stanovanjskim prostorom. Poleg zidu v smeri padajočega ali dvigajočega se pobočja je prostor za krnico (tločrt 1). Ta tip, za katerega je značilen tločrt poslopja nad kletjo in pa podolžni prerez, prevladuje na pobočjih. Na kopali pa se izvrši kombinacija s tem, da se prostoru, ki je tvoril nekdanjo mlinico in ki predstavlja danes ku-

Sl. 1. SLEME (Čepe).

Fot. Vollmaier K.

Sl. 2. RADELJSKO SEDLO (Smrekar).

Fot. Vollmaier K.

Sl. 3. PERNICE (Ravnik).

Fot. Vojnović K.

Sl. 4. SV. KRIŽ (Breznik).

Fot. Vollmaier K.

Sl. 5. SPODNJA KAPLA (Črešnik).

Fot. Vollmaier K.

Sl. 6. SV. PRIMOŽ POD LIPO (Povhenik).

Fot. Vollmaier K.

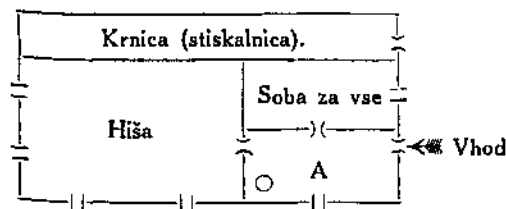

Sl. 7. SPODNJA KAPLA (Konečnik).

Fot. Vollmaier K.

hišo, prida, pristavi še eden lesen del in sicer povprečno na prvega in v naslednji etapi na strani dodelanega prostora zopet nov hišni del. Okoli najstarejšega dela hiše in njemu nasproti ležečih novejših hišnih delov je lično izdelana galerija, hodnik (tločrt 2). Tako imamo toliko sob, kolikor je gradbenih etap; vsako stavbarsko delo predstavlja vedno novo ali vsaj prenovljeno sobo.

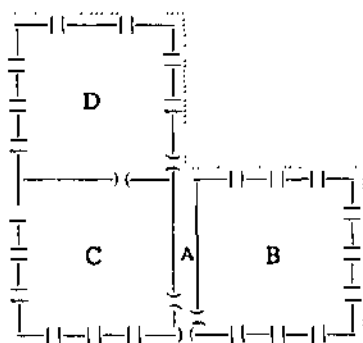
Tločrt 1. — Breznica (Bojnik)

A = kuhinja s štedilnikom ○, ki je obenem veža in jedilnica. Pod „hišo“ je klet. Krnica je na oni strani hiše, kamor se pobočje dviga.

— vrata; — okno.

Tločrt 2. — Strojna (Janež)

A = veža. — = galerijski hodnik.
B = najstarejša hiša; pod njo je podzidana klet.
C in D = pozneje pridelana dela hrama.

Pri tločrtu 1 vidimo, ako odbijemo krnico in zid, ki loči kuhinjo od sobe za vse, keltski ali ilirski tločrt, ki ga je odkril W. Schmid na Pošteli⁸⁾. Kuhinja in soba za vse se je pa razvila iz predelave nekakega dronaosa ali lope z zgraditvijo zida med obema prostoroma. In če tudi zanikamo, kakor Murko⁹⁾, vplive ilirske hiše na slovensko, moramo vendar konstatirati in priznati enakost tločrtov ilirske ali keltske hiše na Pošteli in naše v tločrtu 1 prikazane pred prezidavo. Če pa nas prezidava moti, pa najdemo isti tločrt, kakor ga je Schmid odkril na Pošteli, na mnogih starejših hišah na Slemenu, Radelci in Remšniku, katerih tločrt nam kaže samo vežo in dimnico ali kuhinjo. Če se je tako do danes obdržal pri naši hiši ilirski tločrt, potem se moramo tudi vprašati, kedaj je začel izginjati ilirski hišni tločrt s pridelovanjem novih hramovih delov. Nujno je bil vzrok zato gospodarski dvig in razvoj od prometa vedno oddaljenega Kóbankskega ozemlja. Edini zgodovinski utemeljeni gospodarski dvig Kóbankskega gorovja pa pomeni doba od prosvetljenega absolutizma preko zgradb železnice do začetka našega stoletja. Druga polovica XVIII.

⁸⁾ Schmidt W.: Die Ringwälle des Bachergebietes. Sonderabdruck. Wien 1916. p. 281.

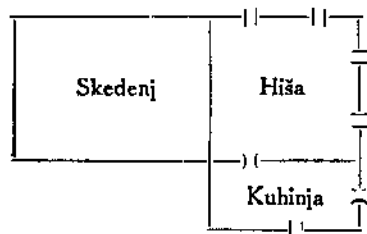
⁹⁾ Murko: l. c. p. 28.

in XIX. stoletje je potem doba, ko se kóbarski hram širi in ko začne ilirski tločrt stopati v ozadje. Doba od rimskega imperija do prosvetljenega absolutizma je pa za Kóbarsko gorovje doba avtarktnega stavbarškega življenja brez razvoja.

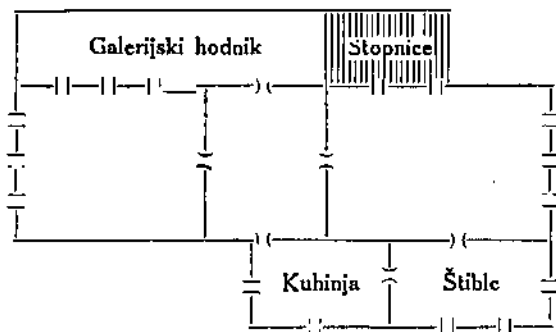
Del hiše, ki je višji kot dvigajoče se pobočje, pa ni podzidan s kletjo ali svinjskim hlevom, je podprt z lesenimi ali, redkeje, z zidanimi kamnitimi stebri. Relativno velika posestva zahtevajo mnogo težavnega dela in nudijo človeku težek kruh, kar zahteva na posestvih mnogo delovnih sil. Hrami so zato prostorni, veliki in masivni; najmanjši so tam, kjer je posest najbolj razdrobljena, najmanjša, kot na Remšniku, Sv. Janžu, na Radelci in Breznem vrhu in na meji vinogradništva na Kozjaku. Od Sv. Križa do Spodnje Kaple, na nižjih legah Remšnika, pri Sv. Primožu pod Lipo, na Pernicah, deloma na Ojstrici, izrazito pa na Strojni stoji večji, ponosni, čustveno izredno učinkujoči hram.

Od Strojne proti Gólici in dalje proti vzhodu dobiva hiša po prizidavah obliko dveh združenih pravokotnikov v tločrtu; in to tako v dolini kot na pobočjih in vrhnih seliščih, kot so Suha, Strojna, Libelička gora, poleg teh pa tudi v Libeličah in dalje na vzhodu, kjer se pa povprečni pravokotni krak vedno manjša (tločrt 3, 4).¹⁰⁾

Tločrt 3. — Pernice (Krabušnik).

Tločrt 4. — Pernice (Napečnik).

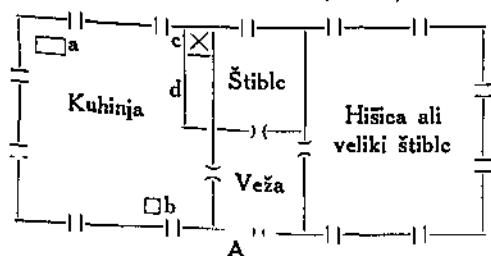
Pridanemu kraku da človek včasih isti izraz kot prvotni pravokotni stavbi. Na Altenbachu sem opazil hišo, ki sestoji pravzaprav po tločrtu in po strehi iz dveh vzporednih poslopij, a zid, ki je med obema stavbama, tvori z vrati zvezo med deli obeh enot in ustvarja eno skupno stavbo s skupno streho, katera se znotraj med seboj stika, tako da odvaja vodo na sredi, na stikališču streh proti pročelju.

V bistvu isti tločrt nam kaže pri gospodarskih poslopijih poslopje z mostom. V svojem spodnjem delu sestoji gospodarsko poslopje iz steljne ute, listnika ali listnice, iz prostorov za vole in drugo živino, vozove itd.

¹⁰⁾ Oba tločrta je posnel Vollmaier K.

Nad temi prostori se nahajajo parne, to so shrambe za seno, otavo in slamo, ter skedenj. Skedenj je redno zvezan z zemljo z mostom, in sicer je navadno most horizontalno podaljšana skednjeva ravnina na pobočje. S tem stoji most v horizontalni ravnini pravokotno na podolžno smer gospodarskega poslopja. Sicer se most ustvari tudi na ta način, da se prostor pred skednjem in parno za seno in otavo nasuje in dostop tako izravna; znižani prostor pred parno za slamo pa se uporablja za gnojišče. Kjer je pobočje, na katerem stoji gospodarsko poslopje, s pročeljem obrnjeno proti pobočju, zelo strmo, tam je dovoz na skedenj omogočen s strani, s pobočja, in sicer tako, da je prostor, skozi katerega se zapelje voz na skedenj, obenem tudi shramba za mlatilno orodje i. t. d. Pri zadnjem slučaju ostane tločrt nespremenjen pravokotnik, istotako tudi pri predzadnjem, medtem ko prvi primer mosta, ki je pogosto tudi pokrit, uvaja križni tločrt (tločrt 6, 7), ki je na Kóbanskem gorovju od Ojstrice do Sv. Križa najpogostejši in karakterističnejši kot malo redkejši primer kolenastih tločrtov 3, 4. Križni tločrt je nastal s tem, da je kmet most, ki vodi pravokotno na skedenj, pokril s streho. Hiše, ki nimajo niti križnega, niti kolenastega tločrta, kot ga kaže tločrt 3 in 4, so na višinah izredno redke. V kolikor pa so, predstavljajo »koče«, to so manjša poslopja, kjer bivajo prevžitkarji, in imajo predeljen pravokotni tločrt. Pogosti pa so drugi tločrti pri nižje na pobočjih ležečih hramih, n. pr. na Janževi gori, kjer so prostori stopnjema, a v podaljšani smeri vzdani v pobočja. Najnižje je v pobočje vdolana klet. Poleg nje se nahaja krnica. Leseno nadstropje nad kletjo tvori hišo, to je stanovanje za ljudi; od hiše proti pobočju, večinoma že v pobočje vdolan je lesen hlev za živino. Nad hišo in hlevom je shramba za seno in drugo, ki pa je zopet pomaknjena v pobočje, odkoder vodi navadno k njej most. Te kmetije, kjer združuje vse prostore eno samo poslopje, so značilne za manjša posestva na nižjih pobočjih; posamezno pa prodrejo do višine Breznega vrha pod Pankracijem. Redke so na višinah hiše onih, ki so si na tujem ali potom obrti, n. pr. žganja apna gospodarsko opomogli in glede tločrta po tuje preuredili svojo hišo (tločrt 5). Lesena, 12 m dolga in 5 m široka stavba je zidana samo pri glavnem vhodu A. Nadaljevanje kvadrataste

Tločrt 5. — Ostri vrh (Seršen).

- a = miza
- b = domači mlin ali žrmlja
- c = bučna peč
- d = štedilnik

veže je štiblc, ki je shramba za jedla; iz štiblca se kuri v bučno peč (slika 10). Hišica je obenem tudi spalnica, kuhinja pa delavnica, stanovanjska soba in kulinja, vsled česar se tudi imenuje kuhinja. Hram nam v celoti predstavlja tločrt, kakršnega dobimo pogosto v okolici mest. Povdarjam pa, da sem poleg tega našel v celém ozemlju od Sv. Križa do Strójně samo še dva enaka tločrta (izvzemši gostilne in trgovine). Povsod pa izhajajo od ljudi, ki so živeli na tujem. Četudi izgledajo hiše v mnogih krajih podobno kot tločrt 5, pokaže podrobnejši ogled, da predstavljajo isti tločrt, kot ga kažejo 3 in 4, samo s to razliko, da ni pravokotniku na strani prizidano kaj podobnega kot kuhinja ali štiblc, ampak da je prostor hišice (velikega štiblca, male, boljše, gorše, nove hiše) razširjen nazven preko fronte celotnega hrama (nekoliko nam to kaže slika 2: podolžni fronti kuhinje in velikega štiblca!) Notranjost hiše pa je kóbarska; pri modernizaciji poslopja si človek meščansko uredi najprej lego prostorov, delov hrama. Tla v hramu so iz štrajha; deloma lesena so v hišici. Povdarjam, da imamo lesena tla v hramu največkrat pri onih kmetijah, ki imajo lasten mlin, kovačnico in prostorna gospodarska poslopja, tako da se domača rokodelska dela vršijo v drugih poslopih in ne v hramu. Kjer pa tega ni, tam se domača dela opravljajo v kuhinji; lesena tla pa domačemu delu ne konvenirajo; štrajh se tudi pozimi mnogo pozneje namoči od raztaljenega, v hišo nanesenega snega kot deska, in zato pokriva v takih hramih tla štrajh ali ilovica. Strop je lesen; stropni trami imajo ostre ogle podolžno odrezane. Kuha se v prvi vrsti v štedilniku; peč služi izključno za peko kruha. Peč je četverokotna kvadratasta zgradba s polkroglasto kupolasto površino, ki pa zopet sestoji iz polkroglih, buče imenovanih glinastih kahlj. Velikost peči se meri po hlebih; v hiši, katere tločrt imamo pred seboj, je peč velika za 5 hlebov, večji posestniki pa imajo peči za 12 hlebov; to se pravi, v krušno peč velikega posestnika se lahko vsadi 12 hlebov, ki so pa precej večji kot n. pr. savinjski ali gorenjski hleb kmetskega kruha. Pred pečjo stoji štedilnik. Iz njega vodi pločevinasta cev v bučno peč in od tam v iz štirih desek zbiti dimnik. Blizu kota nasproti inzi so žrnjle, mlin za ajdo in koruzo. Žrnjle najdemo pri manjših kmetijah, ki nimajo lastnega mlina, in pa na kmetijah, ki ležijo na najvišjih kóbarskih grebenih, od katerih je voda preveč oddaljena.

Podlaga hiši je dimnica. To kaže posebno jasno zid, ki se nahaja edino levo od vhoda, to je na mestu, kjer je stal nekdanji svinjski kotel, in pa ob peči in štedilniku; zraven tega pa tradicija. Dimnica je soba, ki je kuhinja, spalnica, delavnica ter stanovanjska ali vsakdanja soba. V dimnici ni kamina in ni kahljaste peči, ampak kuri se in kuha na nizkem prostoru, ognjišču (slika 3), tako da dim leži po sobi in odhaja skozi pripravljene odprtine visoko v steni ali na stropu; za ognjiščem je peč

za kruh.¹¹⁾ Murko in za njim Geramb posebno poudarjata, da se širi dimnica samo na slovenskem obmejnem ozemlju. To naziranje pa je odločno ovrgel Stegenšek,¹²⁾ ki navaja, da se nahaja, oziroma da se je nahajala dimnica tudi v Laškem okolišu. Geramb¹³⁾ trdi, da je dimnica nekaj specifično štajerskega in koroškega, da je ta tip hiše na Štajerskem in Koroškem avotohtou, prvoten. Ob drugi priliki bom poizkusil pokazati, da je dimnica geografsko-vmesni tip med južноеvropsko kaminasto in pa vzhodноеvropsko hišo (Herdofenhaus) in da je vezana na gorata zmer-notopla, z baltiško floro pokrita ozemlja. Velikost odprtín, skozi katere odhaja dim iz dimnice, je navadno 30×50 cm. Koncem 19. stoletja ni dimnica prevladovala samo na Kóbanskem gorovju, ampak tudi v Dravski dolini. Na Pohorju je izginila v dobi predvojne generacije in je danes že izjemna redkost. Tudi je nisem našel na Strójni. V Kóbanskem gorovju pa je izginila deloma v istem času kot na Pohorju, zlasti pa v prvih povojnih letih. Njenim ostankom, ki leže proč od glavnega prometa, so pa ure tudi že štete. Na Pernicali bo dimnica izginila letos.

Dimnica je glede tločrta zanimiva, ker nam jasno kaže, kaj je dovedlo človeka pri lramu do križnega, oziroma kolenastega tločrta. Dimnica sama na sebi je kvadratasti ali pravokotni prostor, ki meji na kvadrat. Poprečna dolžina dimničnih stranic je 6 m, torej dolžina, ki je še prikladna za obdelavanje in ravnanje lesa. Zid imenovano ognjišče se nahaja v slučaju, če je dimnica levo od glavnega vhoda v hram, desno od vhoda v dimnico, sicer pa levo; visok je približno 1 m in ima v kvadratu približno dva metra. Kot imamo na pročelni strani odprtino za odvajanje dima, tako imamo na strani poleg krušne peči (na tločrtu 7, a) v višini zidu odprtino, ki naj odvaja toploto v mali štiblc. Malega štibla se pa dotika tudi ena stena krušne peči in ga tako zopet greje (tločrt 7, 8.). Vzrok je evidenten. Rodbina je živela, spala v dimnici, družina pa v hlevih in na podstrešju. S kulturnim razvojem pa se je ločila spalnica »mladili« in »starili«, to je mladega posestnika in prevžitkarja, na drugi strani pa bratov in sester mladega, »njiliovih« nečakov, od spalnice mladli, ki je postala nova soba, to je prizidani mali štiblc. Še danes spi v dimnici varučka otrok, stara teta, ostala rodbina v malem štiblcu, družina, to so hlapci in dekle, pa v hlevu in na podstrešju. Hotelo se je pa tudi novo sobo greti iz istega vira, kot dimnico, zato se je novi prostor prizidal peči ali zidu. Pojem malega štibla lahko istovetimo s pojmom spalnice; dimnica je danes spalna soba samo po zimi, poleti ostane v njej samo varučka, ostali pa se preselijo večinoma na parno, deloma pa tudi v veliki štiblc. Veliki štiblc se pa v prvi vrsti uporablja kot shramba za

¹¹⁾ Stegenšek A.: ČZN. 1907. p. 179.

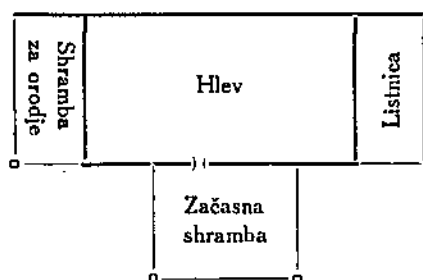
¹²⁾ Stegenšek A.: I. c. p. 180.

¹³⁾ Geramb V.: I. c. p. 198.

moko, kuhinjsko posodo, obleko, katera se samo v premožnejših hramih shranjuje, in še tu samo deloma, v omarah, drugače pa prosto na kljukah na stenah. Karakterističen izraz dimnice! V velikem štiblcu se mesl kruli, topi in kisa mleko ter vrše druga finejša domača dela.

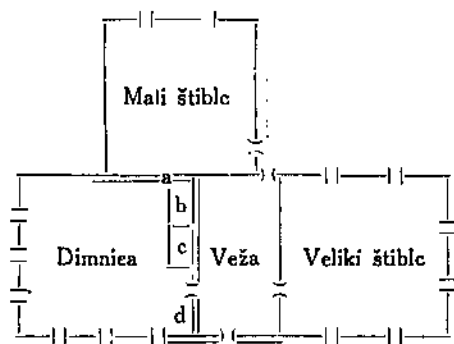
Redno pa pomeni tako veliki kot mali štiblc razvojno etapo za sebe, mali starejšo v smeri kolenastega tločrta, veliki pa novejšo, ki šele ustvari križni tločrt. Po tradiciji in pa po tločrtih hramov, ki so združeni z gospodarskim poslopjem pod eno streho, sklepam, da je prvotni tločrt predstavljal samo dimnico in vežo. Ker je dimnica prvotno kuhinja, spalnica in delavnica, je iz kulturnih vidikov razumljivo, da se je pojavila najprej težnja za spalnico, iz gospodarskih pa za shrambo živlenskih potrebščin in orodja, v kolikor zadnjega namena ne vrši veža. Težnji za dosego obojega nam lepo predstavlja slučaj pri Sv. Juriju na Remšniku (Avbreht).

Tločrt 6. — Sv. Križ (Nabažec).

- stebri, na katerih leži prvo nadstropje s skednjem in parnami za krmo in slamo. Prostor, ki odgovarja podstrešju pri hiši, je pater ali peter.

Tločrt 7. — Sp. Kapla (Konečnik).

- a = odprtina za odhod toplote od krušne peči v mali štiblc
b = krušna peč
c = zid
d = mesto svinjskega kotla
— zidana, — lesena stena; navadno je zidana stena samo levo od vhoda v vežo
* = mesto fotografiranja slike 3.

Slučaj predstavlja tločrt 7, a brez malega štibla, ki leži pred velikim, kot krak na sicer pravokotnem tločrtu. Krušna peč, ki se nahaja v dimnici poleg zidu, se kuri iz veže. Iz velikega štibla pa se je razvila stanovanjska soba in spalnica s štedilnikom, medtem ko je ostala dimnica v prvi vrsti delavnica in shramba. Po leti in pri lepem vremenu se še kuha na zidu, večinoma pa se pripravlja jed na štedilniku. Slučaj je zanimiv, ker nam predstavlja dejstvo, da odpade mali štiblc kot prvotna pridelava, na mesto katere stopl **veliki in nastane s tem podlaga za kolenasti tločrt**, ko se pozneje prizida mali štiblc, na drugi strani pa, ker prenese takoj s štedilnikom središče družinskega življenja iz dimnice, ki še obstaja, v drugo, novo sobo s štedilnikom. Nenavadni razvoj se je

izvršil pod vplivom bližine večje aglomeracije prebivalstva v dolini (v Marenbergu), z drugim naprednejšim tipom hiše s štedilnikom. Kot delavnico smatram prostor za pripravo krme živini, za utrgavanje fižola in drugega, popravljanje in shranjevanje orodja, deloma tudi za prejo. Imamo pa tudi, a redkeje, slučaje, kjer je veliki štiblec spalnica in mali shranba. Tam pa odpade lega malega štiblea v križnem prizidanem prostoru. V teh slučajih se kuri kot pri tločrtu 5 v krušno peč iz malega štiblea, ki se nahaja v isti legi.

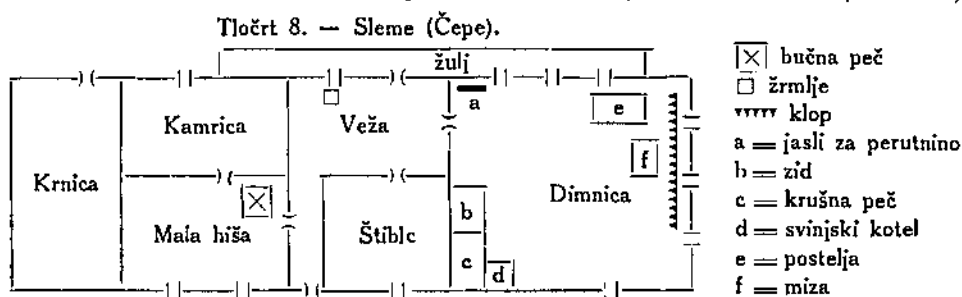
Sl. 8. VELIČKA (Obram).

Fot. Vollmaier K.

Drugi pogosti slučaj razvoja prvotne dimnice kot stanovanjskega prostora opazujemo tam, kjer tvori dimnica eno enoto z gospodarskim poslopjem; dimnico druži z gospodarskim poslopjem veža (Sleme, Žnidar). Dimnica ostane tu dimnica in sicer kot kuhinja in jedilnica; kakor pri vsaki dimnici, tako se nahaja tudi tu v zidu nasprotiem kotu miza, a ne bela javorjeva ali jesenova, ampak motna miza iz melikega lesa. Spalnica in delavnica pa se razvija v drugem poslopiju, normalno poleg krnice in nad kletjo, ki je redno vdelana v zemljo. Razvoj gre torej v tej smeri, da postane gospodarsko poslopije izključno gospodarsko poslopije z nekdanjo dimnico kot shrambo, delavnico in kašto nad njo, ter stanovanjskim hramom, ki se razvija iz kleti in stiskalnice za sadje in grozdje. Kakor se izrabí v tem slučaju stransko poslopije, tako se pri manjših posestvih razvije iz dimnice boljša hiša, veža se pa — pod vplivom bližine

industrijalizirane mežiške doline — (tločrt 1) racionalno izrabi, s tem da se v prvi del postavi štedilnik in miza s tem ustvari kuhinja in jedilnica, iz drugega dela veže pa soba za vse. Iz tločrta 1, 5, 8 razvidimo racionalistično misel, gospodarsko izrabi vežo, kar vodi do delitve veže v dva prostora. Ko se odloči oni del veže, iz katerega se kuri v krušno peč, nastane začetek kuhinje v splošnoslovenskem smislu. Povdariti pa moram, da med Sv. Jurijem na Remšniku in Sv. Križem kuhinja kot splošnoslovenski pojem sploh ne obstaja. Slučaj, kjer se je iz prizidanega malega štibla razvila kuhinja (Napečnik), kaže dejstvo, da je del malega štibla zamenjal proti nekdanji dimnici vlogo ogrevanja.

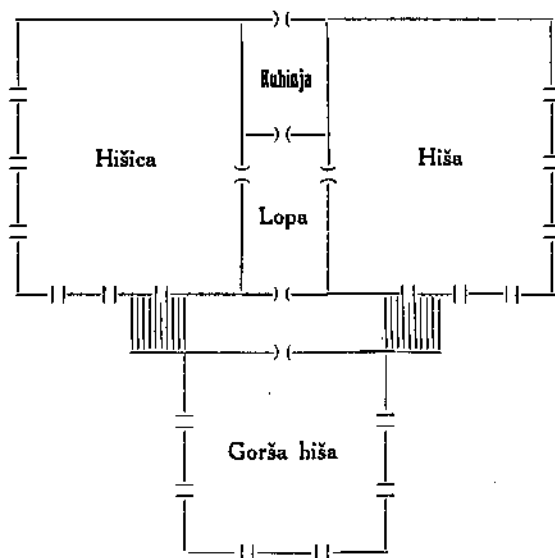
Pravokotni tločrt liše pa imamo tudi v onih slučajih, kjer se je liša razvila v eno enoto iz dveh prvotno samostojnih liš (tločrt 8, slika 1).

Že na zunaj se vidi ta sestavljenost pri žulju; polovica z leseno ograjo, ki se rabi kot mesto za vodne škafe, je del prvotne (136 let stare) stavbe. Ta najstarejši del tvorijo veža, štibla in dimnica. V 7.5 m dolgi in 6.3 m široki dimnici se nahaja desno od vhoda zid, poleg njega krušna peč, ki greje tudi štibla, in poleg krušne peči svinjski kotel. Ker je svinjski kotel pri krušni peči, odpade obzidani vhod v vežo. Levo od vhoda v dimnico stojte jasli, v katerih spi perutnina. V nadaljevanju veže, v katero je vdelan štibla in katera tvori prostor za žrmlje in pa za shranjevanje orodja, je mala hiša. Iz male hiše pridemo v kamrico, ki pa je obenem shramba za živila. Za malo hišo in kamrico je krnica. Poleg nje in pod kamrico in malo hišo se nahaja novejša s kamenjem obokana klet. Starejša klet nam kaže svoj vhod pod žuljem ter leži pod delom veže in delom dimnice. To je tudi vzrok, zakaj ni svinjskega kotla levo od vrat v dimnico. Kajti neobokana klet ne more nositi zidu, v katerem leži kotel. V mali hiši je bučna peč, ki se kuri iz veže. Dim, kateri se iz te peči širi po veži, se strne z dimom iz dimnice, vsled česar imamo odprtino za odvajanje dima, ki vodi v baldahinasti kamini v veži nad vhodom v dimnico; iz kamina se dim vali, v kolikor ne uhaja na prosto skozi sprednja in zadnja vežna vrata, v leseni dimnik. Prvotna hiša je obstajala samo iz dimnice in dela veže. Razvoj novega poslopja pa je povzročilo vprašanje preskrbe prevžitkarjev, za katere so pozidali klet in leseno današnjo malo hišo in

kamrico. Bližino stavbe je narekovala skupna kuhinja v dimnici, podaljšano linijo pa morfologija terena. Vprašanje preskrbe prevžitkarjev je bilo tudi sicer merodajno za razvoj velikega in malega štibla in pa za razvoj novih poslopij. Danes imajo med Stróžno in Sv. Janžem prevžitkarji stanovanje v manjših, »koče« imenovanih poslopijih, medtem ko se od Sv. Janža do Sv. Križa zadržujejo v svojem kotu, redkeje v posebni hiši. Nad žuljem se širi streha v podsek imenovani prekrrov. Razširitev veže kot slrambe v zvezi s predelavo štibla je ustvaril iz dveh hiš eno poslopje. Razvoj dveh stavb v eno odbija križni ali kolenasti tločrt. Izredno očitven primer združitve dveh poslopij v eno predstavlja tudi hram mežnarja cerkve Sv. Pankracija na Radljah. Križni tločrt odbija tudi lega na strmejših pobočjih. Križnega prizidka nimamo nikdar k dvigajočemu se pobočju, ampak vedno proti napadajočemu (slika 7). Pri tem, ko končno ugotovimo prevladovanje križnih in kolenastih tločrtov in daleko vzporednost pravokotnih, moram poudariti, da se tudi iz pravokotnih tločrtov stavb razvija danes križni tločrt (tločrt 9). Iste slučaje kot

Tločrt 9. — Pernice (Rihčen).

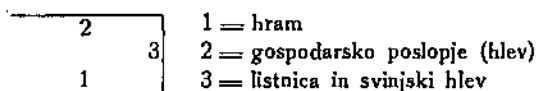
na Pernicah nahajamo tudi v Spodnji Kapli, povsod pa tvori križni prizidani del arhitektonsko najbolj okrašeni del hrama. Okraski pa so redno izdelani v lesu ter spominjajo na dekoracije naših galerijskih hodnikov.

IV.

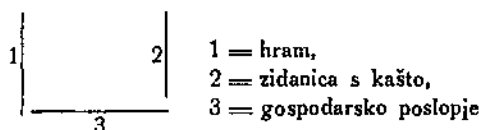
Kar se tiče lege poslopij, ki tvorijo kmetije, odvisi lega poslopij v prvi vrsti od morfologije terena. Kjer leže kmetije na kopah, polcah

ali hrbtili, tam je izraženo v legi poslopij stremljenje, ustvariti ravno dvorišče. Vzporedno s hramom leži gospodarsko poslopje, druga poslopja pa imajo med obema glavnima posloppjema zvezano lego.

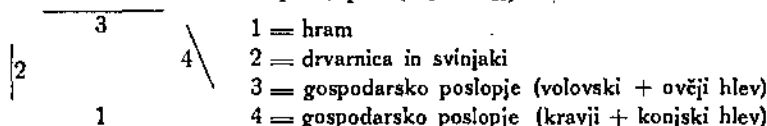
Sv. Primož pod Lipo (Poltenik, slika 9.):

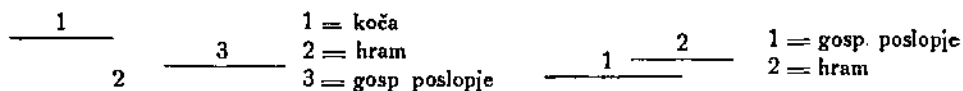
Sv. Križ (Breznik):

Sp. Kapla (Črešnik):

Kmetijo, kjer leže poslopja na polici Košenjakovega pobočja, kaže slika štev. 8. Vpliv pobočij, kjer so poslopja nanizana v podolžni smeri, je vplival na lego poslopij na nižji polici. Razvrščena so paralelno eno poslopje za drugim, in to v podaljšani smeri; samo kočja (levo) leži pravokotno na podolžno os hiše. Poslopja pa leže vsa na ravni polici. Na pobočjih je princip paralelne medsebojne lege v podaljšani smeri ostal isti, vendar prevladuje podolžna smer in ne skupina v zaokroženi gruči. N. pr. Pernice (Ravnik): ali Ojstrica (Pečenik):

Vpliv morfologije tal, na katerih se širi kmetija, se torej ostro izraža v medsebojni razvrstitvi posameznih poslopij.

Lep, impozantno efekten je pogled na kmetijo, posebno na ono, katere poslopja stojijo na ravnini vzporedno eno z drugim (slika 8). Skoro kvadratasti tločrti masivnih poslopij dajejo celinu kompleksu kmetije resen in mogočen izraz, ki tvori izredno harmonično enoto s skladnim, a pestrim območjem pokrajine z njenim gozdom, polji in travniki.

V gotovi oddaljenosti od kmetije je zgrajen plot, ki brani mladi živini vstop v prosto naravo; ograjene so pa tudi radi živine njive, ki leže v neposredni bližini kmetije. Radi cvetja in pa radi zelenja, katerega pokladajo Kóbanči živini v suhih letih, stoji na dvorišču ali okoli kmetije.

ena ali več lip. Redko najdemo v Sloveniji pokrajino, kjer bi krasilo kmetije toliko lip kot v Kóbanskem gorovju. Nikjer pa ne vidimo bezga. Uničujejo ga radi vere, da so v hramu, okoli ali v bližini katerega raste bezeg, otroci slabi. Z gruščem ali drugače posuta dvorišča so redka. Edino, kar opazimo v tem oziru, je pločnik, ki sega od sprednje hramove stene do tja, kjer bije kap s podseka, ki pa bije na črti izven pločnika (prim. slika 1). Pločnik tvorijo škrljaste plošče. Dvorišče je prostor, kjer se suši, žaga in cepi les za drva in običajno tudi prostor za gnojišče. Značilno za vse ozemlje od Sv. Križa do Ojstrice, z izjemo dela na Remšniku in Radljev, je lega gospodarskega poslopja. Z ozirom na hram leži gospodarsko poslopje ali v isti višini, ali pa nad njim, višje povsod tam, kjer leži kmetija na pobočju in ne na ravni polici. Očividno je to med Sv. Janžem in Ojstrico, kjer leže kmetije (zlasti na Pernicah in Ojstrici) na rebrih. To je v zvezi z žuljem, preko katerega vodijo stopnice, katerih se Kóbanec kolikor mogoče izogiblje. Če pa leži hram višje ko gospodarsko poslopje, potem se dostop v vežo preko žulja vsaj z ene strani izravna (slika 1). Pri tem se moramo zavedati, da ima žulj arhitektonski značaj, žulj krasí, dekorira vhod, ki se navadno ne uporablja; uporablja se drugi, vhod zadaj, ki je brez žulja (tločrt 9.). Preko žulja pa je treba, posebno če je klet podzidana in je dostop visok, da ga ni mogoče izravnati, s težavo nositi v lišo orodje, živila, posode i. t. d. Že itak težavno prenašanje preko žulja pa ovirajo še povsod običajne lesene coklje. Proti žuljevi uporabi sami se obrača tudi psihološka antipatija gorjancev do stopnic sploh. To povzroča nastanek drugega vhoda, obenem pa dejstvo, da razpolavlja veža hram v dva dela.

Kakor sem že omenil, se poslopja širijo sukcesivno s pridelavanjem. Na tej podlagi se je razvil križni in kolenasti tločrt. Z zadnjim se je na nekaterih planotah in policah razvila trostranska kmetija z zaključenim dvoriščem (slika 9), obenem pa je odpadel žulj.

Med hramom in svinjaki je danes cestni prehod. Sedanjo obliko je dobila kmetija l. 1857. Kjer je danes hlev, je bil poprej hram, kjer je danes stelna uta, je bil poprej hlev in kjer je danes hram, je bil poprej skedenj. Kljub temu, da niso danes več strnjeni svinjaki s hramom, kot je bil to slučaj pred l. 1857., vendar ni preuredba vplivala bistveno na dvorišče in lego kmetije. Bistveno je vplivala le na hlev in hram. V začetku preteklega stoletja še tega ni bilo, ampak današnje leseno nadstropje, ki je predstavljalo takrat hram, je slonelo na stebrih, kar, kot že omenjeno, še danes opazujemo na Strójni. S tem tudi razumemo lego in pomen izredno močnega prvega trama na sliki 1. in 7. Šele s predelavo l. 1857. se je dotakrat podprti prostor zazidal in uporabil za hlev, medtem ko se je prostor pod nekdanjim skednjem, sedanjim hramom, zazidal v klet. Isto ugotavlja tradicija tudi na mnogih drugih mestih. Kleti so

začeli graditi predvsem potem, ko so opuščali in opustili shranjevanje skuhe čez zimo v jamah, izkopanih v zemljo, katere so danes že izginile. Hlev je bil preprost; ob ogrodje so bile pribite deske, ali deskam podobni tramovi, za katere se je na zunanji strani pozimi zadelala, zapažila strelja, kot vresje, praprotni, ki je tako varovala živino pred prehudim mrazom. Od primitivne hiše, kot jo opisuje Cvijić¹⁴⁾ iz Srbije ali Schultze-Jena iz Makedonije¹⁵⁾, pa do naše kóbarske pred 100 leti je tehnično samo korak. Isto je s tehničnim razmerjem med prostimi govejimi stajami okoli senenih kop do našega primitivnega hleva, zapaženega s streljo. Če še upoštevamo kulturno razmerje med hramom in hlevom, kot ga iz poznejše dobe opisuje Kotnik¹⁶⁾ iz Mežiške doline, potem je tehnični razvoj naše hiše in gospodarskega poslopja na podlagi balkanske hiše in balkanskega gospodarskega poslopja podan, kot nam tudi tločrt predstavlja zvezo naše hiše z noriško ali tavriško pred 2000 leti.

Sl. 9. SV: PRIMOŽ POD LIPO (Poltenik).

Fot. Vollmaier K.

Prvotni sestavni deli poslopja so današnja lesena nadstropja, oziroma lesenih predeli na pozneje prilizanih podstavkih, na današnjih kletih in hlevih.

¹⁴⁾ Cvijić J.: Balkansko poluotrovo i južnoslovenske zemlje. I. Zagreb 1922. p. 338, p. 363 ss.

¹⁵⁾ Schultze-Jena L.: Makedonien. Jena 1927. Čiflik Bardovce Pr. LIX.

¹⁶⁾ Kotnik Fr.: I. c.

Čebelnjaki so v višinah redki ter sestojijo iz lesenih kranjskih pajev ali pletenih košev, ki slone v utici, zbiti iz desk in pokriti s slamo.

V.

Centralna točka vsake kmetske hiše je ognjišče, ali sploh prostor za kuhanje, ki kaže na Kóbańskem gorovju sigurne znake razvoja iz dimnice. Geramb in Stegenšek, pa tudi drugi etnografi smatrajo za bistvena dela dimnice ognjišče ali zid in krušno peč. Na Slemenu sem v dimnici (Žnidar) ugotovil pečko pod zidom, katera se ne rabi samo kot prostor, kamor odpada pepel in žerjavica ali kjer počivajo piščanci ali kaj podobnega, ampak tudi za peko. V pečki (ki je slična pečki pod bučno pečjo na sliki 10), se zakuri kot v krušni peči, pomete pepel, vsadi kruh in nato odprtina zapre. Tradicija pa trdi, da se je nekdaš pekel samo v takih pečkih, še prej pa na žerjavici pod pepelom na nizkem zidu. Posledica zvišanega ognjišča je pečka. In šele v naslednji, zadnji etapi dimnice se pojavi poleg zidu kot posebni sestavni del dimnice krušna peč, obenem z njo pa zopet znižani zid; kajti pečka, ki služi za prenočevanje perutnine, je na svojem dnu postala ena ravnina s tlom ostale dimnice, kar poprej ni bila (slika 3). Obenem pa se je z zgradbo posebne krušne peči znižal zid tudi vsled tega, ker se v krušno peč kuri z zida in ker je nivo zida in pa krušne peči redno v eni ravnini. Prvotni sestavni del dimnice je potem samo zid s pečko. **Krušna peč in zid nam predstavljata zadnjo fazo razvoja dimnice v ožjem smislu.**

V dimnici kuri gospodinja na sredi zida (in sicer na mestu med pripravljenimi drvni in pa med trinožnimi lkonji, koze itd. imenovanimi) pripravami, na katerih stoje lonci, na sliki 3). V krušni peči se peče samo kruh in pripravljajo obilnejše jedi. Dim se potem, ko ga ustavi baldahinast klobúčnjak, razširi pod ves strop tako, da pokrijejo saje ves strop, ob vseh štirih stenah kot lestve. Poleg drv se na isti način suši koruza, proso, mak. Na strani zidu (na sliki 3, desno v steni) je redno vzdian prostor za posodo, v kateri se kuha; na strani tega prostora pa je na steni sklednik. Slika 3 nam na nasprotnem oglu zidu kaže primitiven, doma izdelan žličnik, spodaj na tleh pa istotako doma izdelane košare. Pogosto imamo pritrjena pod klobúčnjak dva droga, gliste, da se nanj nadevajo treske ali sveža polena, da se tako hitreje posušijo. Desno od žličnika leže klešče, priprava, s katero se urejuje ogenj na ognjišču. Pod zidom je široka pečka, s priprosto leso zaprt prostor, kjer prenočuje perutnina. Vso krušno peč obdaja močna, po tesarju izdelana klop, ki se širi tudi okoli vsega zidu. Prostor na tleh je pred zidom iz zbite ilovice, pred krušno pečjo pa lesen, iz desek (mlad gospodar!).

Dim, ki se razvija v dimnici, ni samo neprijeten, ampak v gospodinjstvu tudi kvaren, vsled česar je gospodinja, ki mora ure in ure stati

sklonjena in solznih oči pri zidu, gledala, da se dim odpravi in dimnica olepša. Nositeljica vsega razvoja kóbanskega lrama, tudi estetskega, je gospodinja, žena, medtem ko je nositelj razvoja drugih gospodarskih poslopij gospodar, mož. Vsled gospodarskega položaja Kóbanca se je to delo laliko vršilo samo postopoma. Najprej se je odstranil ludi dim iz dimnice s tem, da se je na del zidu postavil štedilnik (slika 4), medtem ko se drugi del zidu uporablja kot prostor za pripravo jedil in izvrševanje kuhinjskih del. Dim iz štedilnika se je napeljal naravnost v dimnik, ki postaja zidan ali pogosteje pločevinast, tako da dim ne kvari več obleke, orodja, jedil i. dr. v dimnici. Najvidnejši znak preurejene dimnice je ime. Dimnica izgine, na njeno mesto stopi izraz kuhinja. Po preurejeni stari dimnici, novi kuhinji, se kadi dim samo iz krušne peči; za odvajanje tega je prirejen izhod nad odprtino, skozi katero se kuri v krušno peč, naravnost v dimnik, ki vodi iz štedilnika. Ker se pa kuri v krušno peč samo za peko krulja, ne nadleguje dim tolikokrat kuhinjskih stanovalcev. Pač pa je zunanji izraz kuhinje ta, da je črna kot dimnica, samo s to razliko, da odpadejo pri kuhinji vsled manjšega in redkejšega dima svetločrne grozdnate saje na glistah in stropnih tramih. Prav tako kot dimnica je tudi kuhinja stanovanjska, spalna in delovna soba; tudi dekoracija kuhinje v tem štadiju obstoji kot pri dimnici iz razpela v zidu nasprotnem kotu in dveh nabožnih podob na obeh straneh Križanega. Tla kuhinje so še večinoma iz ilovice. Okna pa, ki so bila dosedaj večasi velika komaj za širino enega trama (Spodnja Kapla), se povečajo s tem, da se okoli starega okna izžaga iz tramov večja odprtina. Tudi perutnina izgine iz kuhinje, navadno na podstrešje.

Problem, ki nastopi v nadaljnjem razvoju kuhinje, je, kako urediti, kako odpraviti iz kuhinje dim iz krušne peči. To se ustvari na ta način, da se strneta krušna peč in štedilnik ter da se odvede dim v obema skupni dimnik (slika 5). Pri tem delu pa radi težkoče odvajanja dima odpade bučna peč, katero nadomestijo s pečjo, sezidano iz navadne opeke. Štedilnik se pa razširi in zavzame mesto celega nekdanjega ognjišča ali zida. Na lahek način se odvede dim iz svinjskega kotla, ki leži v kotu, skozi steno na prosto. Medsebojna lega krušne peči, štedilnika in svinjskega kotla je ista kot pri nekdanji dimnici medsebojna lega krušne peči, zidu in svinjskega kotla (tločrt 7). Kuhinja postane svetla in motnobela, vsled sopare iz štedilnika, posebno pa iz svinjskega kotla nekako rumenkasta. Tudi okna se zopet povečajo vsaj na pravokotnik 50×60 cm. Odprtina za odvajanje dima na vhodu nasprotni steni, zbita ilovica na tleh med štedilnikom in svinjskim kotlom v nasprotju sicer z deskami pokritim tlom in velika višina kuhinje do 4 m — pa nam poleg tradicije zatrjujejo, da je bila tu nekoč dimnica. Višina dimnice je razumljiva: prebivalec je skušal odvesti dim v višino, da si ustvari spo-

daj pri tleh kolikor toliko od dima prost prostor. V tem štadiju razvoja kuhinje, ki je sigurno najbolj značilen element kóbankskega lrama, se pojavlja težnja za dekoracijo in za raznimi civilizacijskimi dobrinami. Svečnik (slika 4) se n. pr. umika petrolejki, nastopa že mizarsko polišstvo (slika 5); kuhinja kot spalnica — razen pozimi — izginja, ostane samo še kuhinja, jedilnica in delavnica. Ta tip kuhinje, kot zadnja razvojna stopnja dimnice, je razširjen med Sv. Urbanom (nad Mariborom) in Sv. Primožem. Pod vplivom bližine trgov Marenberga, Mute, Dravograda in industrije v Guštanju, Prevaljah, Dravogradu in Vuzenici pa si je med Ojstrico in Sv. Primožem, pa tudi na zahodnem Remšniku človek pogosto postavil v dimnico ali kuhinjo premakljiv štedilnik, ki ni bil vezan na mesto zidu, ampak ga je postavil poleg zidu; pa tudi na sredo kuhinje, potem ko se je krušna peč postavila poleg ognjišča. tako da se kuri v njo od zunaj, iz veže ali iz malega štibla. In ko je kuril krušno peč v kuhinji od zunaj, je stanovalec polagoma prenesel tudi štedilnik in svinjski kotel v štiblc ali vežo, ki se razvije sedaj kot kuhinja v splošnoslovenskem pojmu besede, kot prostor, kjer se samo kuha in pripravljajo jedi. Bivša kuhinja pa je ostala jedilnica, spalnica, delavnica. Poleg splošnoslovenske kuhinje pa je v ozemlju Strojne, Ojstrice, Pernic in Sv. Primoža močno zastopana kuhinja v remšniško-kozjaškem smislu.

Za prvotno dimnico je značilen samo zid; to potrjuje tudi prazgodovinska hiša na Poštel; nadaljnja stopnja razvoja dimnice je označena po pridelavi krušne peči. Po namestitvi štedilnika na zid, lesenih tal, povečanju oken, je nastala iz dimnice kuhinja, ki je značilna za Kozjak in Remšnik in ki se zahodno od tod družil s kuhinjo v splošnoslovenskem smislu.

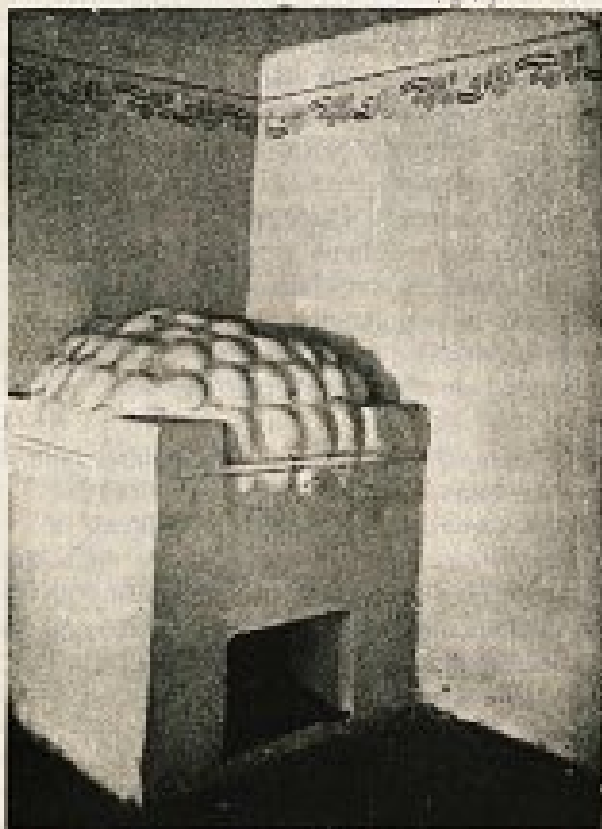
Problem za sebe tvori notranjost dimnice in poznejše kuhinje. Absolutno napačno je govoriti o tem, da Kóbanec svojega stanovanja ne dekorira. V nobeni, še tako črni dimnici ne manjka razpelo in poleg njega dve sliki nabožnega značaja. V novi, boljši ali gorši hiši pa mrgoli slik svetnikov tovarniškega izvora, vencev nad njimi, na oknih pa cvetic. posebno, če imajo okna solčno lego. Ker postane lesena hiša kmalu temna po svojem zunanjem izrazu, zato so priljubljene cvetice krepkih barv, ki iz monotone lesene barve stopajo v oči, kot pelargonije in fuk-sije. V temni ali preveč okrašeni sobi lahko pritegne na sebe pozornost samo krepka, močna barva. Kakor pa pritegne vso pozornost v dimnici ali kuhinji na sebe zid, štedilnik ali velika krušna peč, tako skuša Kóbanec osredotočiti vso dekoracijo v sobi na eno točko. To je navadno prostor v kotu pri razpelu, ali pa stena okoli velike podobe, na nasprotni strani vhoda; v stranskih sobah igra to vlogo pogosto oltarček sredi pred steno, nasproti vhodu ali pa peč v kotu. Bučne peči ne smemo gledati

samo tehnično, ampak tudi dekorativno in arhitektonsko. Izginjati je začela bučna peč vsled razvoja dimnice in kuhinje, poleg tega pa z dohodom novih sobnih okraskov, kot so boljše, finejše izdelane mize, omare, stoli. Čisto dekorativne peči sem našel na Pernicah in v Spodnji Kapli. Izgleda, da so prišle lepe in inogočne peči v premožno kmetsko hišo koncem XVIII. ali začetkom XIX. stoletja, v dobi, ko je pleinstvo začelo definitivno opuščati bivanje v gradovili, iz kakenga bližnjega grada. Moderen, dekorativen značaj v kuhinji s koncentracijskim stremljenjem sem našel na Pernicah. Temna kuhinja se brezuspešno beli; isto je z vsakim okraščevanjem v večjem slogu. Da pa ugotovi človek svoji estetski težnji, prelepi s časopisi vso steno okoli razpela od vrha do klopi, v horizontalni oddaljenosti od razpela, ki jo predstavlja širina in dolžina mize, in na tako nalepljeno steno obesi nabožne slike. Ko dim iz krušne peči in sopara iz štedilnika počrni časopisno steno, takrat se stari časopisi odstranijo in nalepijo zopet novi. Kuhinja predstavlja tako s svojimi stenami človeka iz dimnice in pa modernega človeka, katerega vodi poulična reklamna deska.

Danes se uvaja na Kóbankskem gorovju mizarstvo pohištvo. Prvotno je bil edini rokodelca na Kóbankskem tesar, kateri je stavil hišo in napravil vse, kar hiša rabi. In če človek hoče praktično s svojimi očmi rešiti vprašanje, kako se je razvilo mizarstvo, naj pride na Kóbanksko. Na licu mesta bo videl, da je mizarstvo fino tesarstvo. Današnja kóbankska klop ob steni je še večinoma tesarska, izključno pa v dimnici (slika 3). Dve bruni nekoliko gladkeje obtesani, postavljeni eno poleg drugega ob leseno steno, podstavljeni z močnima nogama, in klop je gotova. Isto je z mizo: na proporcionalno premočni leseni kozi leži borova, smrekova ali bukova tabla; deske, iz katerih sestoji tabla, je izoblikoval in spahnil tesar; klop je naredil na ta način, da je posadil desko na štiri noge. Podobno je s podboji pri vratih in mnogim kmetijskim orodjem. Vendar pa ni do zadnjega časa predstavljal kóbankski tesar obrtniškega stanu poleg kmetijskega. Največje bogastvo Kóbanca je njegov gozd; pri sekanju drv, hlodov, se pravi vsak sekiri, sekanju in tesanju lesa. Tako je kóbanksko hišo gradil v gozdu izučeni Kóbanec, gospodar s lilapci in s pomočjo prvih sosedov; zato je kóbankska hiša zares zrastle s svojo zemljo, na kateri stoji, in z ljudmi, ki živijo v njej.

Cela notranjost kuhinje kot velikega štibca je osredotočena na določeno mesto in napravi vtis samote; omare, klopi, mize in stoli (slika 5) so razvrščeni ob stenah, sredina je prazna, na sredi se izvršujejo domača dela. Vrata so povsod močna in enotna; vrata pri vhodu v hram so na zapah. Na sredi kuhinje visi s stropa petrolejka, ki izpodriva svečnik s treskami. Tudi v velikem štibcu se masivne, iz enega

debla izdolbene ničke ali nečke umikajo mizarskim iz desk. Na poti je razvoj, ki bo vpeljal v pohištvo dolinske mestne oblike.

Sl. 10. OSTRI VRH (Ropič).

Fot. Vollmaier K.

Zunanost hiše krasi in lepša žulj. Žulj sam na sebi je važen razvojno radi tega, ker tvori podlago za razvoj nekega balkona, ki je navadno obrnjen na solnčno stran. Iz njega se je razvil galerijski hodnik vsled izobešanja gotovih predmetov kot perila, koruze, maka za sušenje, za kar je moral imeti človek sigurno in trdno podlago pri delu. (Na redkih vrtovih in njivah se goji izredno dosti maka, katerega uporabljajo za pripravljane olja, kajti buče vsled višine ne dozoriyo.) Vsi hodniki so iz dekorativno izrezljanili desek in to ovalne in povprečno prekrizane oblike. Hodnik na gospodarskem poslopju je samo deloma odprt in prost; in to takrat, ako leži na oni strani n. pr. severni ali vzhodni, odkoder ne zanaša veter poleti dežja, pozimi pa snega na galerijski hodnik, medtem ko so južni in zahodni deli hodnika vedno z deskami obiti.

Drugi razlog za nastoj galerijskega hodnika in podseka (napušča) pa je varovanje sten pred deževno in snežno mokroto.

Pročelje liše je vedno leseno. Zaradi svetlobe in zračnosti podstrešja pa so v deskah, ki tvorijo pročelje, izdelane line, ki zavzemajo večji prostor tedaj, ako je na podstrešju shramba, sušilnica ali kaj podobnega. Line se razširijo čez celo pročelje, tako da tvorijo oblikovno in prostorno lože, za katerimi leži notranje pročelje, skozi katero vodijo vrata na podstrešje, v kašto. Ostrejšje linije kot pročelje daje zunanjemu izrazu streha. Streha kóbankskega hrama je vedno strma in pokrita v manjši meri s slamo, v večji s škodljami. Najbolj strne strehe inamo tam, kjer so na podstrešju prirejene shrambe za žito, slanino, meso itd. Šele z izdelavo kašt, povečanjem kleti, sploh z razširjanjem in postavitvijo poslopij kot pritklin se polagoma oblažuje strmina strehe. Za zvezo strehe s pročeljem je značilen šop ali zatrep za vse ozemlje od Sv. Urbana (nad Mariborom) do Sv. Janža, odkoder proti zahodu vedno bolj izginja.

Vse Kóbanksko gorovje razdelimo po legi, materialu, tločrtu in središču hrama v dva dela: V ozemlje Radljev, Remšnika in Kozjaka s kmetijami na kopah, grebenih in ravnih ali policalih in v ozemlje med Radljem in Ojstrico s kmetijami na pobočjih. V obeh delih je prostor okoli kotla, zidu in krušne peči zidan, pri premožnejših kmetih tudi veliki štiblc; v obeh delih prevladuje križni in kolenasti tločrt. Na Radljah, Remšniku in Kozjaku se je razvila iz dimnice tipična kóbankska kuhinja, ki se na Gólici, zahodno Radlja, meša s kuhinjo v splošno-slovenskem smislu.

Muta.

Josip Mravljak, Vuzenica.

Grad Muta, mitnica in urad¹⁾.

Nekdaj, pred nekako 800 leti, ni bila v Dravski dolini meja med Štajersko in Koroško tam, kakor pred 10 leti, temveč je tekla veliko bolj vzhodno, nekako pri Sv. Ožbaldu; torej tudi naša pokrajina, ki se ji je reklo Dravski gozd (»Traawalt«), ni spadala pod Štajersko, temveč h Koroški. Radi tega nahajamo mejno mitnico v Bistrici pri Selnici. Pokrajini vzhodno Dravskega gozda se je reklo »marka onkraj Dravskega goz-

¹⁾ Kjer vir posebej ni naveden, je gradivo povzeto: iz raznih letnikov »Beiträge« in »Mitteilungen«, iz listin deželnega arhiva v Gradcu, iz Zahlovega »Urkundenbuch« in Kosovega »Gradiva«.

da», središče je bil Maribor, gospodar te marke pa Bernard Šponhajmski-Trušenjski-Mariborski.

Kot najmogočnejša vlastelina v Dravskem gozdu, zlasti na levem bregu Drave, nahajamo ob koncu 11. in v začetku 12. stoletja Werianda, mejnega grofa Savinjske marke, in grofa Bernarda Mariborskega; darovala sta velik del svojih posestev samostanu v Admontu, tako da je ta imel okoli 1147 na Radeljskem pogorju skoro 100 kmetij. Ker pa je grof Bernard določil v svoji oporoki samostan v Št. Pavlu za svojega dediča, ni dobil Admont nič in izgubil še povrh vso svojo dotedanjo last na Radlju. Vlastelinstvo ob Dravi in v Dravskem gozdu je po Bernardovi smrti prešlo na njegovega nečaka Otokarja III. (Traungavca); s tem je prešla Dravska pokrajina na levem bregu Drave od nekako Sv. Boštjana do Št. Ožbalda k štajerski marki (1147).

Ker je postala vsled nove meje obmejna mitnica v Bistrici pri Selnici brezpomembna, so jo preložili dalje proti zapadu. Kot najpripravnejša točka je prišla v poštev le Muta, ker je bila blizu meje, nedaleč od stikališča obeli takrat najvažnejših cest: *via regia* (kraljeva cesta, današnja državna cesta ob Dravi) in *via publica* (ljudska cesta, današnja okrajna cesta, ki se odcepi pri Vižingi in pelje čez Radelj v Ivnik); pa tudi prostora je tu bilo dovolj, da se je mogla razviti blizu mitnice pomembnejša naselbina, ako takšna že ni prej obstajala. Gre le še za to, ali je bila mitnica na Zgornji ali na Spodnji Muti. Mnenju, da bi bila mitnica stala v **srednjem** veku na **Zgornji Muti**, mogoče nekje tam, kjer je danes Leitingerjeva gostilna, se ne moremo pridružiti; nasprotno trdimo, da je bila prvotna mitnica pod bregom bržčas tam, kjer je danes Turnerjevo posestvo, južno od cerkvice sv. Janeza. To trditev opiramo pred vsem na dejstvo, da je tik ob Dravi stal tudi stolp, ki je bil zvezan z mitnico po podzemskem hodniku, ki je še-danes kakih 50 m daleč ohranjen; dalje pravi colninska tarifa (mitnice na Muti) iz l. 1489.²⁾ in 1586.³⁾, da se je pobirala mitnina tudi od splavov, potemtakem pač ni kazalo, da bi bili v kraju dve mitnici, ena zgoraj in ena spodaj ob Dravi, tembolj, ker je itak tudi spodnja stala tik ob cesti. Tudi ni neverjetno, da je stala cerkvice sv. Janeza res že sredi 11. stoletja⁴⁾, in če je res stala vsaj že v sredini 12. stoletja, potem pač ni dvoma, da so postavili tudi mitnico blizu nje. Uvaževati je tudi dejstvo, da še danes pravijo ljudje, da je vodil nekdanj podzemski hodnik od Drave (stolpa) pa na Grašin kogel na grad, kar je za oni čas tudi precej verjetno, — če pa bi bila mitnica na Zgornji Muti, to z ozirom na teren ne bi bilo verjetno. S tem pa nikakor ni rečeno, da se mitnica ne bi bila začetkom 17. stoletja prenesla na Zgornjo Muto,

²⁾ Zahn: *Miszellen*, 308 s.

³⁾ Časopis 1927: *Vuzeniški urbarji*.

⁴⁾ Orožen: *Dířc. Lavant l.*, 116.

ko je grad že bil bolj ali manj v razvalinah, in se je začela širiti in razvijati gráščina Kienhofen.

Kdaj pa se je zvršila preložitve mitnice iz Bistrice na Muto, se ne ve točno, bržčas kmalu po letu 1147. Sicer pravi listina iz l. 1181.⁵⁾, da se je Rajnbert iz Cmureka odrekel mitnini pri Bistrici (»in loco apud l'eustritz dicto«), toda po prej rečenem imamo pomisleke, ali je to Bistrica pri Selnici; nasprotno bi sklepali iz tega, da se je tudi prvotni naselbini ob Bistrici (potoku) pri Muti reklo Bistrica. — V varstvo mitnice so bržda istočasno sezidali na Grašinu tudi grad Mutenberg.

Kakor je imel šentpavelski samostan začetkom 13. stoletja v naših krajih obširna posestva, zlasti v okolici Vuzenice in Marenberga, tako je spadala Muta z okolišem, mitnica in grad Mutenberg, kakor izvemo iz listin, pod škofijo bambersko. Kdaj in na kak način je to prišlo pod Bamberg, in kdo je sezidal grad, nam je znano prav tako malo kakor to, kako so prišli (tudi bavarski) grofje Lebenau do posesti Sekožni (pri Vuzenici). Znano pa je, da je dobival dohodke od mitnice in grada štajerski deželni knez; ta je bil potemtakem fevdnik vsakokratnega bamberskega škofa, Muta pa fevd deželnega kneza od bamberske škofije.

Leta 1246. je padel pri Litavi vojvoda Friderik II. Bojevit v bitki proti Madjarom; ž njim je izumrl slaven vojvodski rod Babenberžanov. Mitnica in grad na Muti sta pripadla kot prosta zajma zopet bamberski škofiji. Ker potem do l. 1260. na Štajerskem ni bilo pravega deželnega gospoda in je takratnemu bamberskemu škofu Henriku de Schmiedefeldenu (1242—1257) često primanjkovalo razpoložljivih sredstev, — saj mu je moral celo Seifrid Marenberški enkrat pomagati iz zadrege, — je škof zastavil mitnico in grad na Muti Henriku de Greifenfels (na Koroškem). V juniju 1255 sta se oba sestala v Beljaku in sta se pogodila spričo mnogih plemenitašev, — med njimi je bil tudi Seifried Marenberški — glede modalitet zastave. Tozadevno sestavljena (latinska) listina (gl. prilogo 1), prva o gradu in mitnici na Muti, nam pove to-le:

Škof Henrik je bil dolžen Henriku de Greifenfels dvesto mark oglejskih denarjev. Za ta znesek mu je zastavil grad Mutenberg in dohodke, 55 mark, od pripadajočih posestev; nadalje je imel dobiti Henrik de Greifenfels za varstvo grada, grajsko stražo in za osebno bivanje na gradu 45 mark, torej skupaj 100 mark, — ostali dohodki so pripadali škofu. H grajskemu zajmu je dobil še nadaljnjih 10 mark iz dohodkov, in sicer 5 mark od mitnice in 5 od drugih posesti. Škof mu je prepustil tudi enega izmed dveh prostorov v gradu ali pa onega pred gradom, toda prepovedal mu je, da bi sezidal tam kako poslopje, ki bi bilo višje ko grad. Zanimiva je na tem mestu vrinjena opomba: »... prostor pod gradom, kjer je nekda

⁵⁾ Kos: Gradivo IV. šl. 648.

bilo obzidje,« iz tega sledi, da je bil grad nekdam po obsegu večji, če je že l. 1255. bil del obzidja opuščen ali razpadel. Tudi celotni dohodki iz posestev pač niso bili ravno mali, če je dobil zajmnik 110 mark, »ostali« dohodki pa so imeli še pripasti škofu.

Leta 1261. je dobila Štajerska s kraljem Otokarjem II. (Přemislom) strogega vladarja, ki si je prizadeval, spraviti v deželo zopet red in pravico; posebno pažnjo je posvetil tudi upravi deželnoknežjih uradov in posesti. Njegov namestnik v deželi, škof Brunon iz Olomuca, je dal po turinškem notarju Helwigu sestaviti deželnoknežji urbar cele Štajerske; v tem so bili kolikor toliko točno popisani vsi deželnoknežji uradi in posesti ter njih dohodki, kakor tudi izdatki za njih upravo. V tem urbarju najdemo tudi grad Mutenberg in mitnico. Mislili bi, da je oni čas bilo oboje že deželnoknežja last, — toda bilo je še tedaj kakor prej le fevd deželnega kneza od bamberskega škofa. Herbord de Fulmenstain (na Moravskem), stolnik štajerskega deželnega glavarja škofa Brunona in poznejši deželni sodnik za Štajersko, je imel leta 1267. — kakor zvemo iz tega urbarja — dohodke mitnice v najem za 120 mark; skrbeti pa je moral tudi za varstvo grada, in kot plačilo za to skrb se mu je prepustilo po priliki 150 mark dohodkov iz urada in dež. sodnije v Ivniku.⁹⁾

Kakor bi sklepali iz gornjega, ni mitnica prinašala bogve kakih dohodkov; toda plačilo mitninske takse (čeprav je bila malenkostna), so smatrali kot težko breme trgovci, trgi in samostani, ki so običajno imeli velika posestva izven dežele in so izmenjavali pridelke. Med tem ko se na prva dva (trgovce in trge) sploh ni oziralo, so deželni knezi samostane kmalu oprostili mitnine, ako ne popolnoma pa vsaj za gotove pridelke. Tako je dovolil tudi kralj Otokar dne 6. decembra 1270 samostanu v Vetrinju prostost mitnine na Muti.

Vladal je Otokar v naši deželi v celem le 17 let. Pri Suhih Krutih je izgubil v boju z Rudolfom Habsburškim avgusta 1278 bitko in življenje. Mitnica in grad na Muti sta prišla kot prosta fevda nazaj pod Bamberg. Kralj Rudolf se je kot pravni naslednik Otokarjev odpovedal svojim pravicam do tega fevda v prid svojim sinovom in tako je bamberski škof Bertold podelil ta fevd dne 19. septembra 1279 Albrehtu, Hartmanu in Rudolfu. Ker je umrl Hartman že l. 1281. in Rudolf l. 1290., je bil kmalu Albreht sam v posesti naših bamberskih zajmov.

Leta 1298. se je potegoval vojvoda Albreht za nemški cesarski prestol, in ko ga je zasedel, je določil za vladarja Avstriji in Štajerski svojega sina Rudolfa III. Nekako ta čas je bilo, ko je točaj Bertold de Emmer-

⁹⁾ Dopsch: Landesfürstliche Gesamturbare, str. 61: »Item muta sub Mutenberch 120 marcis et officium et iudicium provinciale circa Ybanswalde deputata sunt dapifero de Fulmenstain pro custodia eiusdem castri Mutenberch ad aestimationem 150 marc. denariorum.«

berg, posestnik vlastelinstva Marenberg, zajel viteza de Pechelbach, ki mu je bilo ali poverjeno grajsko varstvo na Muti, ali pa je dobil na kak protipraven način grad v svoje roke. Bertold je imenovanega viteza izročil svojemu stricu Henriku Viltušku in mu je s tem tudi pridobil mutski grad. Sedaj se je oglašil tudi vojvoda Rudolf in zahteval zase mutski grad »iure principatus«, to je: da mu gre grad kot deželnemu knezu. Za razjasnitev obojestranskih pravic se je bil določil dan; Henrik Viltuški pa k razpravi ni prišel, temveč je zasedel in utrdil grad. Vojvoda je nato ukazal svojim kapitanom pl. Hakenbergu, pl. Hohenloheju, pl. Taufersu in maršalu pl. Landenbergu, da se ima grad oblegati. Slednji pa je že po 14 dneh izprevidel, da se bode vsled dobrili utrdb in ker je bil grad od treh strani sploh nedostopen, obleganje zavleklo mogoče za celo leto, zato je dal napraviti in spraviti na dostopno mesto (bržčas proti severozapadu) dva oblegovalna stolpa, za katerima se je potem utrdilo vse oblegovalno moštvo. Nato je sam odjahal na Dunaj in prosil vojvodo, da bi osebno prišel na Muto in si zaslužil tam svoj prvi lovor.

Ko se je raznesla novica, da pride vojvoda sam na Muto, so se na mah pojavili tukaj tudi vsi najmočnejši v deželi, ki se dotlej za obleganje sploh niso zmenili. Prišli so grof Ulrik Vovbrški s svojim sinom, sekovski škof Ulrik, Konrad pl. Auffenstein, celo Bertold pl. Emerberg, nečak obleganega, je bil navzočen. Vojvoda se je odločil, da bode sam ostal čez zimo pred gradom; dal si je postaviti barako s 17 sobami in povabil spremstvo in goste, da ostanejo pri njem. — Ko je Henrik Viltuški to videl in tudi zvedel, da si je vojvoda prilastil vsa ostala njegova in njegove matere posestva, je skrivaj poslal poslanca k vovbrskemu grofu in ga prosil, da naj posreduje za mirno rešitev spora pri vojvodu in naj zastopa njegovo stvar. Grof je njegovi prošnji ngodil in posredoval skupaj s Kolonom (IV.) Vuzeniškim, Bertoldom pl. Emerbergom, pl. Aufensteinom in Weissenekom pri vojvodi Rudolfu in dosegel, da se je spomladi 1299 sklenil mir: Henrik Viltuški je moral odstopiti vojvodu grad na Muti, dobil pa je od njega kot odškodnino 200 mark srebra⁷⁾.

Tako je prišel mutski grad v last Habsburžanov, čeravno je imel vojvoda Rudolf do njega prav tako malo pravice kakor Viltuški; kajti grad kakor mitnica sta bila slej ko prej lastnina bamberske škofije, in je še l. 1291. dovolil škof Arnold vetrinjskemu samostanu za njegova vina lastnega pridelka prostost mitnine na Muti.

Umljivo je, da si bamberski škof te posesti ni pustil kar tako iztrgati, temveč je vedno Habsburžanom očital nasilje, povdarjal svojo pravico in apeliral na njih pobožnost. Tako nam je tudi razumeti, da je izjavil vojvoda Albreht II. z listino z dne 19. novembra 1341 svečano na Dunaju,

⁷⁾ Archiv f. öst. Geschichte, Bd. 25, stran 252. Ottokars Reimchronik, cap. 720—721; Muchar VI. Mitteilungen 47: Kronen, Herrenstand str. 72, samo letnica je napačna

da sta njegova brata Friderik in Oton izpovedala na mrtvaški postelji, da nimata do kraja in grada na Muti nikake pravice, in da se tudi on (Albreht) odreče zase in za svoja nečaka Friderika in Leopolda tej posesti in jo vrne v popolno last bamberskemu škofu Leopoldu. (Glej prilogo 2.)

Tako je postal kraj in grad Muta zopet last bamberske škofije in Habsburžani so ga sprejeli kot zajem.

Leta 1346. nahajamo kot gradnika na Muti nekega Haidenreicha. Bržčas je ta dobil od vojvode Albrehta grad, mitnico in kraj (Muto) v zastavo za kako (večje) posojilo; bil je nedvomno iz plemiške rodbine, ker ga kot navadnega grajskega varuha pač ne bi nahajali v družbi s Kolonom V. Vuzeniškim in kot pečatnika njegove listine, ki se tiče nakupa dvorca v Tisingu (1346, 12. VII.). Toda že kmalu nato je Albreht zastavil mutski grad za 660 gl. Rudolfu Otonu Liechtensteinskemu. L. 1350. mu je ta (Lichtenstein) grad zopet prepustil in dobil za to odpadajoči delež na gradu Dürrenstein.

Iz druge polovice 14. stoletja imamo le malo podatkov o gradu in mitnici. Znano nam je, da je dobil samostan v Vetrinju prostost mitnine na Muti v letih 1359, 1380 in 1404. Grad je bil v upravi deželnoknežjih oskrbnikov in gradnikov, mitnino so pobirali mitničarji, ki so bržda imeli mitnico v podnajemu, — dohodki obojega so se stekali v deželnoknežjo blagajno.

Začetkom 15. stoletja je bil gradnik Oton Pergauer (1407), in pred njim Wolf Spangstainer (1405); oba sta z Mute pustošila in napadala tujo lastnino. Falski urbar iz l. 1638. pravi, da je l. 1407. za časa šentpavelskega opata Ulrika opustošil Oton Pergauer falsko graščino in sotesko, poškodoval brod, dvorec in cerkev in zavzel in požgal trg Št. Lovrene (na Pohorju). Opat si je vse z orožjem zopet osvojil. S posredovanjem in razsodbo vojvoda Ernesta se je sklenil med obema potem zopet mir⁹⁾.

Wolf Spangstainer, ki je bil za Pergauerjem zopet gradnik na Muti, je pa z Mute delal l. 1409. neprimerno Bernardu Ptujskemu: napadel je njegove služabnike in podložnike in jih vrgel v ječo. Bernard pa, energičnejši kakor opat, je kratkomalo zavzel mutski grad in se je s tem osovražil pri bamberskem škofu. Izvoljeni razsodniki so se sestali na Božič (1409) v Solnogradu (med njimi je bil tudi celjski grof Herman) in so v zadevi razsodili tako, da mora bamberski škof plačati 1000 gl. odškodnine, Bernard Ptujski pa ima vrniti grad. — Iz leta 1419. vemo, da je bil gradnik Krištof Falbenhaupt, o katerem nam pa sicer ni znano nič.

Ko je Bamberg uredil gornje prepire, v katere je prišel po svojih oholih gradnikih, se je kmalu s celjskim grofom Hermanom sam zapletel v spor, katerega izid je bil za grad in trg Muto za prihodnost velikega pomena.

⁹⁾ Urkundenbuch Stift St. Paul, števil. 352 in 353.

Nastal je spor zaradi sodne pravice in sodnih mej med bamberskima graščinama Volšperk in Grebinj na eni in Weissenek in Hartnidstein na drugi strani. Ta spor je bil tudi vzrok mnogoterim protipravnostim na deželnoknežji lastnini in se je baš radi tega trudila tudi vlada, da ga poravnava. Dne 13. februarja 1425 so sklenili menjalni dogovor: škof je prepustil Celjanu Muto in dobil zato grada Hartnidstein in Weissenek. Vse reute in dohodki gradov naj bi se ocenili in če bi se izkazalo, da donaša Muta več kakor oba ona gradova, bi se ta razlika izravnila na drugih posestvih. Škodo, povzročeno po dosedanem sporu, naj popravi vsak sam, vse jetnike je izpustil na svobodo brez odškodnine. Dne 26. aprila so se sestali svetovalci trgov Mute in Vuzenice, ki je že bila celjska last od l. 1376., da ocenijo vse davščine, in 29. aprila se je menjava izvršila. Bamberski škof Friderik je tega dne prepustil celjskemu grofu Hermanu grad in trg Muto z mitnico in enim letnim sejnom proti izročitvi gradov Hartnidstein in Weissenek (oba v Labodski dolini) z deželskimi sodnijami in vsemi pritiklinami, ljudmi in posestmi. Ker pa je bil Hartnidstein le zajem od vojvode Friderika, si je celjski grof Herman moral od njega še le dobiti zadevno dovoljenje; odstopiti je moral vojvodu zato grad Waldstein.

Tako je prešla Muta po 200letnem gospodovanju Bamberga v last celjskih grofov, domače plemiške rodbine, najmogočnejše oni čas v naših krajih, in jo je prejemal naprej kot zajem deželni knez od celjskih grofov.

Še istega leta (1425, 21. VI.) je grof Herman potrdil vetrinjskemu samostanu prostost mitnine za lastne izdelke in podelil l. 1427. (7. VI.) isto svoboščino samostanu v Št. Pavlu; zajedno je oprostil slednji samostan tudi mitnine v Dravogradu.

Zdi se, da je bil Celjan Herman II. zelo naklonjen samostanu v Št. Pavlu; za grofa Friderika II. pa je utrpel imenovani samostan od gradnika na Muti Sigmunda Weisspriacha veliko škodo. Iz leta 1439. zvemo, da je neki Wolfgang Schirampf odvzel pri Muti z dvema pomočnikoma šentpavelskemu samostanu dva voza s 16 konji in vso opremo na javni cesti in brez vsake pravice (in menda tudi brez povoda). Opat Janez se je radi tega pritožil pri vojvodu Frideriku in ta je opatu sporočil, da se bo moral Schirampf 7. aprila o tem činu zagovarjati. Radi drugih poslov pa se je morala razprava preložiti, toda tudi o kaki poznejši razpravi ne zvemo nič več. Kakor se kaže, je cela zadeva sploh zaspala, kajti 1442, ko je upravitelj na Muti zajel župnika Jakoba in nekega tržana iz Št. Lovrenca, se pritožuje isti opat pri cesarju Frideriku, da mora trpeti od celjskih grofov toliko škode, ker so mu že tudi nedavno odvzeli dva voza in 16 konj z vso opremo.

Povod, da sta bila župnik Jakob in oni tržan zajeta, je bil neki prepir med šentpavelskim opatom in gradnikom na Muti Sigmundom Weisspri-

achom zaradi obmirja, ki je segal nazaj v leto 1440. Mutski grad je namreč imel v marenberški deželni sodnji svoje obmirje, to se pravi, pravico nižjega sodstva nad svojimi podložniki, in sicer v teh mejah: ob potoku, ki tvori še danes mejo na vzhodu med Spodnjo Muto in Sv. Primožem I. (Kaiserbach), od Drave gor po jarku do vrha Bricnika, odtod po potu in rebu do Boronika in Hadernika, potem skozi Hadernikov gozd na veliko bukev (tedaj seveda!) v Mlakah, odtod naravnost dol k Bistrici in ob tej dol do mosta čez Bistrico. O lažjih prestopkih, kakor pretepih, poškodbah (pri katerih pa ni tekla kri), sramotitvah, motenju posesti i. t. d., v teh mejah je sodil gradnik, oziroma oskrbnik na mutskem gradu; deželska sodnja pa, ki je bila (tudi) v oblasti šentpavelskega samostana, je imela tudi pravico krvnega sodstva, to je pravico, soditi o zločinih, na katere je bila nastavljena smrtna kazen. Torej se je sodilo v deželski sodnji v Marenbergu, pod katero je spadala tudi Sobota, o cestnem ropu, posilstvu, tatvinah, pretepih, če je tekla kri, umorili i. t. d. — Takratni upravitelj v Marenbergu, Prašnik, je gnal nekega ujetnika iz Sobote po cesti z nabito puško in samostrelom skozi distrikt mutskega obmirja, ne da bi bil prej o tem obvestil upravnika na mutskem gradu. To je smatral Sigmund Weisspriach kot hudo kršitev pravic vojvoda, ki je imel Muto z obmirjem kot fevd od celjskega grofa, in je zahteval od opata in upravnika v Marenbergu zadoščenje za to drznost, »wie . . . sollecher muetwillen mich . . . unpilleich bedunkht und vor bey andern phlegern nicht geschelien ist.« Opat Janez, ki se je oni čas mudil v Mariboru, je pozval na odgovor Prašnika, ki je slučajno tudi bil tam, in ta je izjavil, da je gnal vjetnika »ze zeitten und an stetteu«, kakor to že od nekdaj pripada deželski sodnji v Marenbergu. Vse pisarjenje med opatom in Weisspriachom (oliranjenih je pet pisem, od 6., 7., 9., 12. in 14. oktobra 1440) ni dovedlo do nikakega rezultata, temveč je slednji s 34 prijatelji (katerih imena so vsa navedena), napovedal opatu 14. oktobra boj, o čigar izidu ni znano nič.⁹⁾ —

Leta 1451. sta volila celjska grofa (Friderik in Ulrik) grad in trg Muto ter grad in trg Vuzenico cesarjevina svetovalcema Volfgangu in Rajnprelitu Valzejcema, bržčas radi tega, da bi ona dva bila v razprtijah med cesarjem in Celjani (radi izročitve kralja Ladislava) stala na strani slednjih; in resnično sta Valzejca že koncem decembra odpadla od cesarja in pomagala Celjanom.

Iz fevdnih knjig celjskih grofov zvemo, da je grof Friderik podelil Juriju Leisserju (morda gradniku?) hišo v trgu na Muti z dvorcem in pritliklinami in desetino v Ribičju in pri cerkvi sv. Janeza, kar je do tedaj imel ranjki Ulrik, ki je bil upravitelj mutskega grada in obenem tudi mlinar. (1441, 7. IV.)

⁹⁾ Urkundenbuch Stift St. Paul, šte. 445 (str. 392—395).

Z Ulrikom III. je 1456 izumrl imenitni in mogočni rod Celjanov, takorekoč naša (slovenska) edina avtohtona dinastija. Za zapuščino Celjanov se je med mnogimi drugimi potegoval (na podlagi dedne pogodbe iz l. 1443.) cesar Friderik.

Kakor zvemo, je cesar Friderik podelil že začetkom 1457 Frideriku Verlu za neke usluge grad Vuzenico in grajsko varstvo ter 100 gl. dohodkov, in ker sta tvorila takrat Vuzenica in Muta nekako enoto, moramo iz tega sklepati, da Valzejca svoje dediščine nista dobila; in ker je cesar v prihodnje postavljaj tudi za Muto oskrbnike, zastavljaj grad in ga slednjič podaril, moramo iz tega s sigurnostjo sklepati, da je dobil cesar iz zapuščine Celjanov tudi Muto. Istočasnih poročil sicer ni, toda že v letih 1460 do 1472 nahajamo na Muti cesarskega oskrbnika Antona pl. Holleneka. Temu je sledil Hartnid pl. Hollenek (1472—1478) in dne 21. aprila 1478 je cesar dal grad in mitnico na Muti v najem za 120 funtov letno Hansu Gallu iz Puhenštajna. Zapovedal je tudi (v isti listini) svojim h gradu spadajočim podložnikom, da morajo biti novemu zajmlniku Hansu Gallu v vsem pokorni. Znano nam je še, da je dobil l. 1483. grad in mitnico v zajem Andrej Spangstainer, l. 1490. pa Friderik pl. Hollenek.

Že takrat je mutski grad vidno propadal. Radi tega ne nahajamo tu več nobenega oskrbnika, pač pa je imenoval za Friderikom pl. Hollenekom cesar Maksimilijan za upravitelja dohodkov in rent mutskega grada marenberškega oskrbnika Jurija Koloniča (Krabat) leta 1494. Ta je dobil tudi nalog, da naj poruši razpadajoči grad. — Leta 1510. se grad že omejuje kot razvalina; istega leta podari cesar Maksimilijan te razvaline za nekdanje izkazane usluge svojemmu svetovalcu in komorniku Sigmundu pl. Dietrichsteinu; dovoli mu tudi, da si sme grad na novo postaviti in ga potem imeti v popolno last. Dietrichstein pa tega ni storil, temveč je prodal razvaline z obmirjem, ribiško pravico in h gradu spadajočo pristavo dne 21. marca 1532, — istega leta, ko so bili Turki prvič in zadnjič na Muti — za 500 gl. Rozini pl. Herberstein, vdovi po Hansu pl. Eibiswaldu. S tem je prišla Muta zopet k vuzeniški graščini nazaj; to je namreč imela v zastavo tudi Rozina. Eibiswalderji so imeli potem Muto v lasti precej časa (okoli 50 let), toda ravno glede Mute manjkajo vsa poročila, — vemo to le iz vuzeniških listin. Leta 1584. še govori Jurij Žiga pl. Eibiswald o svojem razpadlem gradu Mutenbergu, — potem pa izgine to ime brez sledi v zgodovini.

Toliko nam poročajo zgodovinski viri o zgodovini mutskega grada. Danes je ves Grašinj gosto zarasel s smrekami in lojkami, le na vrhu še moreš najti malce razvalin in zasut vodnjak, — to je vse, kar priča o starodavnem slavnem gradu nad Muto!

Od mitnice na Muti sta nam ohranjena še dva mitniška tarifa. Prvi je iz leta 1489.: »das Mawtbuch zu der Mawt« (priobčen v »Steierm.

Geschichtsblätter« 1883 in pa v Zaln: »Miscellen«); omenimo iz tega le zadnjo opazko: »die Urbarlewt an der Mawt sullen mawtfrey sein,« — da torej domačim podložnikom ni bilo treba plačevati mitnine ne od uvoza ne od izvoza. Drugi je oliranjen v vuzeniškem graščinskem urbarju iz leta 1586: »Ordnung und Vectigal«¹⁰⁾ in je priobčen v »Časopisu za zgodovino in narodop.« 1927.

O uradu na Muti (»das Ambt an der Mawt«) vemo, da je leta 1498. imel 60 graščinskih podložnikov, raztresenih od Drave do Sobote in še čez (najdaljnjeji so bili v današnji občini Wiel, zračne daljave 15 km severno od Mute), da je bilo v trgu Muti 72 hiš — ali pač le samo 12 — (»hofstet«), da se je od vsake plačevalo davka po 12 fen., potem da je še vsak moral dati: za 1 prasca 36 fen., za 1 ovco 12 fen., za 1 sir 2 fen. in za 2 plečeti, 2 kokoši in predivo skupaj 19 fen., torej vsega vsak tržan 81 fen. H gradu je spadalo tudi polje za 6 dni dela, potem travnik ob Bistrici in pa grajski travnik (»hofwisn«), oba za 20 dni dela. Podložniki so morali obdelati polje in požeti žito, pokositi travo in seno zvoziti v grad. »Der Ambtman hat die vorgeschriebene Robat bis auf ain yeden umb neun tag geringert und was der gueter sein auf widerrufen, die sein in massen auf etlich Henngnusse zu Lehen aufgelassen worden«¹¹⁾).

Vuzeniški urbar iz leta 1586. nam pove, da je urad na Muti imel le še 51 podložnikov, da je trški sodnik moral plačati vuzeniški graščini letno kramarine (»ladtgeltdt«) 10 gl. 2 β 20 š in da se je pobirala mitnina ne le od robe, ampak tudi od vozov in konjev, in da se je slednji denar moral uporabljati izključno le za popravilo ceste. (Obširneje glej »Časopis« 1927.).

Urbur vuzeniške graščine iz leta 1619.¹²⁾ izkazuje v mutskem uradu le še 14 podložnikov; ti so morali plačevati razen običajnega davka (»Zinsgelt«) še: 300% doklade (»Steur«), potem namesto robote in lova (»für Robat und Jagfrischn«) večina po 6 fl 6 β (posamezni tudi po 3 fl 6 š ali 4 fl 4 β ali 5 fl 6 β), nekateri pa še zraven tega v naturalijah po 2—4 škafe rži, 2—9 škafov ovsa in 1—3 škafe pšenice. Za tem pa tudi o mutskem uradu utihnne vsaka vest.

Priloga 1.

1255, junij, Belfak.

Pogodba med bamberškim škofom Henrikom in Henrikom Greifenfelsom zastran Mutenberga.

Nos Henricus dei gratia babenbergensis episcopus et ego Henricus de Griffenvels communi verbo et voluntate protestamur presentium per tenorem, — quod cum

¹⁰⁾ Gradec, deželni arhiv: Stockurbar Saldenhofen.

¹¹⁾ Gradec, deželni arhiv: Ratkerspurger Schachenamt, fol. 111—121.

¹²⁾ Gradec, deželni arhiv: Mappe Saldenhofen, Specijalni arhiv.

castrum Mutenbereli, quod ad ecclesiam Babenbergensem spectat, miti Henrico esset pro ducentis marcis Aquilegensium obligatum, — convenimus in hanc formam, quod ego recepi in pignore pro dicta pecunia redditus quinquaginta quinque marcarum de bonis ad ipsum castrum pertinentibus, et domino meo ipsum castrum libere assignavi, et redditus, quos in pignore recepi, sibi libere remittam, quancumque ducente triginta quinque marce solidorum Veronensium vel ducente marce Aquilegensium fuerint persoluto; et nos episcopus dabimus sibi (et) Henrico quadraginta quinque marcas ad procurandum castrum in vigitiis, janitoribus et aliis, et in subsidium, quod hoc anno ibidem residentiam faciat personalem, et sic in universis percipiet de mutua et aliis nostris redditibus marcas centum, residuum vero omnium reddituum nostrorum nostris usibus remanebit. Deputabimus etiam (et) sibi unam de duabus arcibus in castro, si volumus, vel arcam ante castrum, ubi propugnaculum fuit situm, ita quod ibidem non ponat edificia nostris edificiis attiora, nisi de nostra licentia speciatim, et si arcam ante castrum habere volumus magis, quam arcam in castro, expensas edificiorum, quas fecit in ipsa area, sibi refundemus, et quancumque arcam de predictis tribus arcibus sibi dimiserimus. — Ad eandem contulimus sibi (et) in feodum castrense redditus X. marcarum denariorum, quinque de mutua et quinque de prediorum redditibus assumendis. — In cuius rei testimonium precesse iussimus litteras sigillorum nostrorum impressionibus roborari. Actum Villaei, anno domini MCCLV, mense iunii, XII. Indictione, presentibus Burchardo de Alorn, Sifrido de Merenberg, Ottone de Vinchenstein, Henrico de Griffenvels, Hartibo de Wincer et aliis mutis.

Priloga 2.

1341, Nov. 19. Dunaj.

Vojvoda Albrecht se odreče pravici do gradu na Muti in prizna isto bamberskemu škofu.

Wir Albrecht von gotes guden hertzog zu Oesterreich und Steyer, tun chunt mit disen brif, daz wir beweiset sein sunderlichen von unseren tiben hern und bruder kunig Fridrich von Rom und unseren bruder hertzog Otten seligen, die sich des an iren totpet erchant habent, daz wir zu der stat und veste Mauttenberch, di in unseren tande ze Steyer gelegen ist, elain recht haben und wan wir uns auch noch der selben beweisung des erchenen, haben wir uns fuer unser tibeu hertzog Leutold und hertzog Fridrich und unser erben der vorgenanten stat und veste Mauttenberch genziehen verzigen und verzelgen uns auch des mit diesem brif, also daz wir disetben stat und veste dem gotshauz ze Pabenberch, dem si von recht zugehort, tediglichen widergeben haben, mit alle dem, daz dazue gehoeret, und sot der erwlerdig bischof Leupold und daz gotshauz daselbs di obgenante stat und veste Mauttenberch furbaz niezzen und inne haben als ander ir eigen guet. Und sullen wir und unser vorgeuant veteru und unser erben dem vorgenanten Bischof Leupold, seinen Nachkomen, noch seinem gotshaus ze Pabenberch elain irrung daran tun in dhainem weg, und des ze urchund geben wir disen brif versigelten mit unserm insigel. Der Geben ist ze Wienne an Sand Elzpeten tag, da man zalt von Christes gepurde drezehen hundert iar, darnach in dem ains und viertzigsten Jar.

Anton Lah in njegova „Družba slovenskega branja v — Lembahi“.

J. Glaser, Maribor.

1.

Antona Laha pozna naša književna zgodovina kot prevajalca Schmidovega »Lesenega križca« (Glaser, II, 181, 253) in izdajatelja »Duliov-nih pesmi za šolsko mladost« (ZMS 1905, 104; ČZN 1907, 174). Sicer pa so podatki o njem zelo skromni. V naslednjem priobčujem nekaj drobiža o njegovem življenju in njegovih literarnih poskusih, prvo večinoma po Slekovčevih zapiskih (v arhivu Zgod. društva v Mariboru), drugo po Lahovi ostalini (v župnem arhivu v Limbušu), deloma tudi po beležkah kanonika Pajka (v moji lasti; dobil sem jih od pokojnega prof. Košana).

Porodil se je Anton Lah 3. jan. 1803 v Jarenini in od 1817 do 1822 študiral gimnazijo v Mariboru. Bil je ves čas odličnjak, prvi, drugi ali tretji v razredu; skoraj nikdar nima v katalogih drugačnega reda ko »eminenten«. Med njegovimi sošolci najdemo Marka Glaserja, ki je bil Lahu najljubši prijatelj, in poznejšega dajničarja Antona Šerfa. Od profesorjev je menda najbolj vplival nanj J. A. Zupančič, ki je l. 1819. prišel v Maribor in naslednjega leta kot učitelj prve humanitete prevzel Lahov razred ter z njim napredoval tudi v drugo humaniteto (prim. ZMS 1912, 89). Nedvomno Zupančičev vpliv kaže najstarejša pesem Lahove ostaline, »Abschied von Marburg«, nastala l. 1822. ob zaključku gimnazijskih študij. V njej jemlje avtor slovo od Maribora, učiteljev, prijateljev, spominja se lepe preteklosti in z negotovostjo gleda v bodočnost. Kot primer navajam 11. kitico, ki je posvečena Pohorju:

Des Bachers hoch erhab'nes Haupt
Begrüß' ich nochmals, und die blauen Höhen;
Sein hoher Rücken dicht umlaubt
Sah manchen Sturm der Zeit vorüberwehen.
Leb' wohl, du Riesensohn
Mit grün gewebter Kron'!

Podobno se poslavlja od Ptujkega polja, od Drave, od vinorodnih gričev. Vse to se glasi kakor prepesnitev elegije, ki jo je istega leta z naslovom »Jüngling's Abschied von Marburg« napisal Zupančič, in sicer baš za Lahov razred; elegijo je 13. sept. 1822 ob slovesnem zaključku

šol. leta deklamiral Lahov sošolec Anton Lorber iz Sv. Ruperta v Slov. goricali. V njej čitamo o Pohorju med drugim te-le verze:

Wie hebst du, ernster Bacher, deine Zinnen
In hehrer Majestät so kühn empor!
Du siehst so still den Zeitenstrom verrinnen!
Geschlechter schwanden hin wie schwankes Rohr
Und viele deiner Eichen sind gesplittert,
Doch nimmer hat dein Felsenhaupt gezittert!

Ni dvoma, da je Lah posnemal svojega učitelja. Vendar je njegova pesem zanimiva, ker vsebuje — biografske podatke. Proti koncu, kjer govori o nejasni bodočnosti, je pozneje Lah dostavil pod črto tri pojasnila, ki se nanašajo na njegove takratne načrte in njih usodo. V prvih dveh pripombah pravi, da se ni mogel odločiti, kje bi študiral filozofijo, in da je končno izbral Pešto. Tretja se glasi: »Michael Lorber, ebenfalls von Jahring gebürtig [to ni bil zgoraj omenjeni deklamator Lorber!], machte die Reise mit nach Pesth, wo man aber nicht verblieb, sondern den Winterkurs in Raab, den Sommerkurs aber in Preßburg als Logiker absolvierte. — Lorber M. trennte sich jedoch schon zu Weihnachten ao. 822 von A. L.[ah] und ging allein nach Gratz zur Fortsetzung seiner Studien, wohin ihm A. L. nach einem Jahre folgte«. V Gradcu je dovršil Lah modroslovje in bogoslovje ter bil posvečen kot tretjeletnik 28. avg. 1827. Od 18. sept. 1828 do 26. avg. 1832 je kaplanoval pri Sv. Petru pri Radgoni, nato pa zaradi bolezni moral v začasni pokoj; živel je v Gornji Radgoni. A že čez eno leto (10. avg. 1833) je zopet nastopil službo, in sicer kot kaplan v Radgoni, odkoder se je 24. avg. 1835 vrnil k Sv. Petru, kjer je služil do 21. sept. 1837. Nato je šel za provizorja k Gornji Sv. Kungoti, kjer je 7. febr. 1838 postal župnik in pastirjeval do 22. okt. 1843, ko se je preselil kot Cvetkov naslednik v Limbuš. Pred imenovanjem dr. Antona Murka za hoškega dekana je bil začasno tudi upravitelj hoške dekanije (zahvalni dekret v limbuškem župnišču). Umrli je 26. jul. 1861 v Limbušu, kjer je tudi pokopan.

V mladih letih — ob konkretnih prilikah pa tudi še pozneje — se je poskušal v nemških verzih. V njegovi ostalini so se ohranili med drugim trije sešitki, ki jih je napolnil z nemškimi pesmimi, deloma s svojimi, deloma z raznimi prepisi. Prvi snopič je iz leta 1822. in vsebuje samo zgoraj omenjeno »Slovo od Maribora«. Drugi (nekoliko večji) ima naslov »Knospensammlung auf dem Musengebieth« in je nastal večinoma najbrž že v graških letih; prvih 13 strani je pisanih z istim črnilom in isto potezo, potem sledi še nekaj poznejših vpisov. V zbirki čitamo še enkrat »Abschied von Marburg« (v novi redakciji), za tem elegijo »Das Heimweh«, napisano v distihih l. 1823., dalje »Meinem Freunde«, posve-

čeno Marku Glaserju (z večkratnim akrostihom), pesem »Entsagung«, v kateri pesnik izraža sklep, da se noče izpostavljati »Amorjevim pšicam«, istotako z akrostihom (»Lah nur als Freund«), razen tega pa same prigodnice, večinoma voščila h godu. Tretji zvezek vsebuje večinoma prepise; kar je izvirnega, so zopet prigodnice, in sicer iz gornjeradgonskih let; le en grobni napis, priložen na posebnem listu, je iz Limbuša. Prepisi so posneti po listih »Der Aufmerksame«, »Sonntagsblatt« ter po pesnikih Jos. Christ. v. Zedlitz, C. G. v. Leitner, Joh. Pollack. Kot primer Lahove nemške verzifikacije naj sledi tukaj začetek in konec pesmi, posvečene M. Glaserju:

Gerne hat ein fühlend Herz,
 Leicht gerührt von Freud' und Schmerz,
 An der Seite ein mitfühlend Wesen;
 Solehes hat man, wenn ein Freund,
 Ein vertrauter uns erscheint,
 Ratsam dann in ihm sich auserlesen.

Glaube mir, daß alles Irdisch-Schöne
 Locker stehet und vergänglich sey,
 Außer Gott gibt's keinen festen Grund.
 Sing nur ihm das Lob durch Freudentöne —
 Es sey heiter stets Dein Lebensmay —
 Rein komm' jedes Wort aus Deinem Mund.

Iz ostaline se vidi, da je bil Lah dokaj spreten nemški verzifikator. da pa se je te spretnosti posluževal le za »domačo rabo«. »Inspiracijo« so mu dajali godovi, smrtni slučaji in razna darila, ki jih je opremiljal z epistolami v verzili. V teh epistolah je skušal biti včasih dovtipen, vendar zašel večkrat v bizarnost, tudi v banalnost. Pisal je v nemščini, spočetka pač pod vplivom šole in svojega prvega literarnega vzornika — prof. Zupančiča —, pozneje najbrž zato, ker mu je bil izpiljeni nemški pesniški jezik bolj pri roki, morda tudi zaradi oseb, katerim so prigodnice veljale.

Slovenskega pisanja se je lotil najbrž po vzgledu Petra Dajnka, ki je do 1831 kaplanoval v Radgoni, tako da sta z Lahom tri leta bila soseda. Morda je vzpodbudno vpival nanj tudi prijatelj Marko Glaser. V pismu Glaserju 1. maja 1833 (VBV 1910, 302) ocenjuje Lah literarne poskuse, ki mu jih je prijatelj poslal v pregled, ter dostavlja: »Für das Kompliment, das Du mir meines Versuches in der wind. Poesie wegen machtest, danke ich schönstens — glaube aber, daß ich wohl noch viele Übung brauchte, bis es mir gelingen würde, etwas fürs allgemeine Beste zu Stande zu bringen. Du aber brauchst Dich auch nicht gar so sehr zu

erniedrigen. Und wenn Du in Deinen Augen noch nicht gut genug zu slavieren glaubst, so, meine ich, wird es ein öfterer Versuch, wenn nicht so leicht in gebundener — doch vielleicht in ungebundener Rede, so weit bringen, daß Du den Wenden etwas Nützliches selbst in die Hände liefern — oder zu liefern beytragen könntest.« (L. c. 302.) Iz tega je razvidno, da se je Lah takrat že »poskušal« v slovenski poeziji, da pa mu je — po lastni sodbi — manjkalo vaje. Oviral ga je pred vsem pač jezikovna neokretnost, to tem bolj, ker je po vsej priliki imel za blagozvočnost verza dokaj prirojenega čuta. V Glaserjevih pesmih hvali »čistost izraza in pobožni pesniški duh«, graja pa številne apostrofe: »Diese Lieder klingen mehr oder weniger hart — weil so viele notwendigen Selbstlaute fehlen, die zur Fließigkeit viel beytragen«. Smisel za obliko¹⁾ se kaže tudi v opombi, da je za resno vsebino daktilski verz preveč poskočen (l. c. 302). Po vsem tem je umljiv njegov občutek, da bi mu, če bi hotel ustvariti kaj dobrega, bilo treba »pač še mnogo vaje«.

Kakor pa se zdi, do tega ni prišel. Dr. Pajek v svojih beležkah sicer poroča, da je l. 1881. našel v Lahovi ostalini »dosti cerkvenih in posvetnih pesmi«, in zadnje tudi našteva. Vendar se iz naslovov vidi, da so bili to skoraj sami prepisi, in še ti večinoma najbrž iz poznejše dobe. Vmes so tri pesmi iz Šerfovega »Cvetenjaka«, Slomškova »Svete sabote večer«, Staničeva »Deklica, ki je v šolo hodila«, Strelov »Popotnik«, narodna »Kadar nevesto razpletajo« itd. Nedvomno Lahova je po Pajkovi sodbi (razen ene nemške prigodnice) samo pesem »Za gospoda farmeštra Sellinšegga« (dekana pri Sv. Barbari v Halozah) ter dvojce ali trojce prevodov. Kake so hile te pesmi in kedar so nastale, se ne da ugotoviti, ker jih je pridržal Pajek; ali so še v njegovi literarni zapuščini, ki jo hrani stolni kapitelj v Mariboru (ČZN 1905, 4), pa žal nisem mogel zvedeti. Iz začetne dobe Lahovega slovenskega »pesnikovanja« utegne biti med njimi prevod Huberjeve »Die Todtenwache«: »Mertvečka vaha«; to sklepam iz tega, ker je naslov pisan v dajničici. Zanimivo je, da je F. Kočevlar našel ta prevod tudi v Vrazovi ostalini (Slov. Gospodar 1868, 90²⁾); ali jo je Vraz dobil naravnost od Laha, ali po kaki drugi osebi, ne vem; tudi ne, v kak namen. Nemara za »Cvetlice«?

¹⁾ Morda je čut za te stvari v zvezi z Lahovo muzikalno izobrazbo; dr. Jožef Pajek piše o njem, da je bil »vešč godec in pevec in je kot žirplik Lembaški celo večkrat v gledišči godcem pomagal«.

²⁾ Na isti strani stoji tudi: »Prevodi v prozi so ti-le: »Cirkvica (Waldkapelle) pri-povest poslovenil St. Vraz«; — »Kauarek, povest iz pisem Krištofa Schmidta, posloven-čena od F. Miklošiča«. Ta precej obsežna povest je tako na čisto spisana (v bohoričici), da bi se mogla koj v tiskarnico nesti. — »Izgubljeno dete«, poslovenil Bal. Vidosl. Štuhec, je tudi precej dolga povest«. — To v izpopolnilo in korekturo flešičevih trditev na 54. str. lanskega »Časopisa«.

V tisku je izdal Lah, kakor znano, dve delci: 1. 1835. »Leseni križec«, 1. 1850. »Duhovne pesme za šolsko mladost«. Kakor bomo videli, je razen tega sodeloval tudi pri Murščevem »Bogočastju«, kar doslej ni bilo znano.

O postanku »Lesenega križca« bi se točnejši podatki našli skoraj gotovo v Dajnkovih pismih Lahu; žal pa teh pisem nisem mogel dobiti, ker jih je 1. 1881. odnesel dr. Pajek. Na razpolago mi je kratek izvleček, ki si ga je Pajek zapisal med svoje beležke o Lahu; ti izpiski se — kronološko razvrščeni in numerirani — glase: »(1.) Pismo Laha Dainku 3/6 1834. (2.) Dainko piše 22/6 834 Lahu, kaplanu pri mestnej župniji v Radgoni, v zadevah knjižice »Das hölzerne Kreutz«, kojo je Lah v slov. jezik prestavil. (3.) Concept nemškega pisma Lahovega Dainku 6. Juli 834. (4.) P. Dainko piše iz Velke nedlje 15/7 834 Lahu o istej zadevi (o »Lesenem križcu«). (5.) Pismo dekana Danjka Lahu 25. avgusta 834. Na zadnji strani je tudi podpis i pozdrav Šerfov. (6.) Sekavski škof Roman daje 3. septembra 834 dovoljenje, da se sme natisniti leseni križec po Schmidovi povesti³⁾. (7.) Krauss iz Gradca piše 17. septb. 834 Dainku v zadevah Lahove knjižice »Hölzernes Kreuz«. Tudi omenja, da je razpisana stolica za slov. jezik s 400 gold. To pismo je poslal Dainko Lahu, ki je bil takrat kaplan pri okrožnej dekaniji v Radgoni. (8.) Dainko piše Lahu, naj le napravi konkurs za slovenščino; pismo je od 2/12 1834. (9.) Dainko Lahu 6/7 836 v zadevah domačega slovstva.« Dasi skope, nam te beležke vendarle precej jasno pričajo, da je Lahovemu »Lesenemu križcu« kumoval Dainko. Isto potrjuje tudi dajničica, v kateri je knjižica izšla. Zanimiva je v beležkah razen tega vest, da se je Lah nameraval potegovati za slov. stolico v Gradcu.

Prevod je opremil Lah s predgovorom, v katerem govori o namenu svojega dela, največ pa o svojem jeziku. Opravičuje se, naj bralca ne motijo »cifre ¹⁾, ²⁾, ³⁾ i.t.d.«, »kajti tote so le za tega delo postavljene, ki vsaki lahko, či mu ena ali druga beséda nej prav znana, spoda eno leki bole znano besédo najde«. Vsem, »posebno vúčenim prijátelom slovén-skega jezika«, sicer ne bo »nagodil«, a tolaži se s tem, »da na totem svéti celó nič nej popúnega, naj menje pá naša slovénšina. Naj le vsaki vardéne, tè bo vidil, ki je dalč léži gúčati no poprávlati, ko pá pervo-krat práv kaj dobrega napravíti.« Na koncu še dostavlja ob praktičnih primerih »novo-navadne pismence« (dajničico). Prevod sam kaže v jezikovnem oziru močen vpliv Lahovega domačega narečja, obenem pa je zanimiv primer za način, kako je skupni knjižni jezik nastajal, oziroma se udomačeval: med besedami, ki so označene s »ciframi« in razložene pod črto, najdemo razne dialektične izraze in oblike, ki jim je

³⁾ Natisnjeno v knjižici takoj za naslovnim listom.

pisatelj pristavil kujižno-slovenske, drugod zopet obratno. Evo nekaj primerov! Za prvo: rájžati — potovati; maternik — mučenik; rátati — svétvati; žmetno — težko; lúcki — ludski, neznan, tuj; nèmrem — nemóren; inà — boina, bova; inía — midva. Za drugo: zediniti — zglihati; zadovolni — cofridni; red — óringa; odpovedal — gorkundal; računiti — rajtati; brati — šteti; ona — onía; z očmí — z očésami (žensko a-deblo, kakor tudi na Poliorju!).

S kujižico je imel prevajalec praktičen, vzgojni namen in v skladu s tem je tudi njegov jezik: pisatelj upošteva dejanske potrebe in skuša biti kolikor mogoče unliživ. Vendar pa vpliva z razširjanjem čitateljevega (krajevnega) besednega zaklada v splošno-slovensko smer tudi jezikovno-vzgojno in je za vzhodni Štajer soudeležen pri prizadevanjih za ustvaritev skupne knjižne slovenščine.

Nato je Lah 15 let molčal. Zapel je kvečjemu kako prigodnico. Sele l. 1850. ga srečamo zopet v slovenski knjiži, tokrat kot prireditelja cerkvenih pesmi. Predvsem je prevedel 7 antifon in 4 sekvence (ter eno popravil) za dr. Josipa Muršca (ZMS 1905, 104 s.). Prevodi so priobčeni v Murščevem »Bogočastju«, antifone na str. 20—22, sekvence na str. 88—98. Avtor sicer ni imenovan, vendar je iz pisma 19. apr. 1850, priobčenega na navedenem mestu, nedvomno, da so prevodi Lahovi. Dotični del pisma se glasi: »S' tem Vam pošlem vse 7 »Antif. O« ino še ovili »4 sequeñc« na slovensko prestavlenih, pa nevéim, kak sem Vam vstregel. Zakaj tako delo bi se še moralo po časi skozi in skozi spiliti, in kar se spervega ne vda, zadnič popraviti. Dokler pa teli reči že skoro potrebujete, nje pošlem, kakor so mi najprej na misel prišle. Is velikonočne sequeñcie si nisem zinogel vun pomagati; prvič sem jo v-jambc. zadnič v-trolee zložil, pa menda eno tak malo, kak ovo velja — samo, da v-troleali bolj gladko teče. Vzemte zato, kero hočete. ali imate kar hoššega. Največ dela je dala sequeñcia, kera se bere na telovo. Pod štev. sem neke »variante« postavil, n. pr. »quantum isti, tantum ille« ino »mors est malis, vita bonis etc.« kjer znate vzeti, kar se Vam dopade. Volkmerovo »stabat Mater« sem nekaj predelal, pa nevem, ali sem popravil, ali pogubil, — sami presodite.« Pri velikonočni sequeñci se je Muršec odločil za troleje:

Jagnetu velikonočnem
Hvalo dajo naj kristjani.

Upravičeno pa Lah ni bil zadovoljen ne s troheji ne z jambi, kajti v izvirniku je pesem napisana v prostem ritmu. Iz sekvence za Telovo (Lauda Sion Salvatore) hočem 8. in 9. kitico, ki se na nji nanaša opomba v Lahovem pismu, navesti obenem z izvirnikom kot primer Lahovega prevajanja:

A sumente non conelusus,
non confractus nec divisus
integer accipitur.

Sumit unus, sumunt mille,
quantum isti, tantum ille,
nec sumptus minuitur.

Sumunt boni, sumunt mali,
sorte tamen inaequali
vltae vel Interitus:
Mors est malls, vita bonis,
vide paris sumptionis,
quam sit dispar exitus.

Kteri koli Njega vživa,
Vsaki celega dobiva,
On ne da se razdelit'.
Eden vživa, alj stoteri,
Vsaki po ednaki merl:⁴⁾
Vunder vživan ni povžit.

Vživa dober, vživa hudi:
Alj v tem najdeš uzrok tudi
Smerti alj zveličanja.
Hudim smert, dobrim zdravilo:
Glej ednako oblažilo
Kak razločen konc ima. —

Približno v istem času ko te prevode je pripravljaj Lah samostojno knjižico, ki jo je izdal l. 1850. (brez letnice) pri Leyrerju v Mariboru z naslovom »Duhovne pesne za šolsko mladost«. Kakor je razvidno iz Lahovih pisem Muršcu (n. m. 105—107), se je knjižica tiskala v prvi polovici l. 1850. in je imela prilogo z napevi (za pet pesmi). Knjižico samo je tiskal J. Janžič v Mariboru, prilogo pa (v 300 izvodih) Kissmann v Gradcu, in sicer s ploščani, ki jih je izdelal Johann Diem, istotako v Gradcu; posredoval je Muršec. Stroške za prilogo je plačal pisatelj sam, zato pa so mu ostale »cinate ploše v-last«⁵⁾. Priloga je bila namenjena »školnikom«, šolarjem so se prodajale »saino pesemske bukvice brez viž«. Izvod »Pesni«, ki ini je na razpolago (iz gimn. knjižnice v Mariboru), je žal brez priloge.

Knjižica sama obsega kratek predgovor, za tem 15 pesmi, nato par molitvic v prozi, končno kot nekaj dodatek šest nemških pesmi, samih takih, ki so spredaj prevedene. Glede teh pravi pisatelj v predgovoru: »Imate zadnič še nekoliko nemških pesem za poskušnjo, ker je dobro ino lepo, ako slovenska mladost poleg svojega maternege jezika tudi nemšine se pervadi«. Slovenske pesmi po večini niso izvirno Lahovo delo, ampak posnete po starejših predlogah. To priznava na naslovni strani avtor sam: »nekóliko predelal, pomnožil ino na svetlo dal«. Pesmi so sledeče (poleg naslova navajam povsod prvo vrstico, za tem eventuelne predloge): I. K-žegnji. (Častino te.) V dodatku je priobčen nemški izvirnik: Segenlied. (Wir ehren Dich.) Pesmi ni prevedel Lah; ima jo v skoraj popolnoma isti obliki že l. 1826. Dajnko (»Sto cirkvenih pesmi«, 121). — II. K-pervemu žegnji. (Nisko se zdaj peklonimo.) Se nahaja skoraj doslovno že l. 1840. v Glaserjevih »Cirkvenih pesmah«, 55. — III. K-šolarski meši. (Jezus! male kličeš k-sebi.) V dodatku izvirnik: Zur Schulmesse. (Jesus rief zu sich die Kleinen.) Tudi to pesem

⁴⁾ K temu verzu je pod črto pristavljeno: Kelko odeu, telko ysakteri.

⁵⁾ All so še v limbuškem župnišču?

ima že Glaser (o. c. 23), in sicer po Volkmerju, ima jo tudi Dajuko (o. c. 210); vendar se Lahov prevod močno razlikuje od obeh. — IV. K - m e š i. (Pred tobo mi klečimo.) V dodatku: Zweites Meßlied. (Wir werfen uns darnieder.) Najdemo jo v raznih inačicah davno pred Lahom, n. pr. pri Volkmerju, Verdinku, Dajuku, Glaserju; Lahov prevod pa je predelan in močno okrajšan. — V. K - č e r n i m e š i. (Zadnje sodbe strašna sila.) To je posneto po sekvenci, ki jo je Lah prevedel za Muršca, torej brez dvoma njegovo lastno delo. Prevod metrično točno odgovarja originalu in znatno nadkriljuje Volkmerjevega (v jambih), ki ga je priobčil Glaser, o. c. 57. — VI. P r e d p r e d g o. (V- Očeta ino Sina.) Skoraj doslovno že pri Glaserju, o. c. 3. — VII. P r e d n a v u k o m. (Kjer so otroci vkup.) V dodatku: Vor dem Unterrichte. (Komm' herab, heil'ger Geist.) Prevod je precej svoboden. V starejših knjigah ga nisem našel, torej utegne biti Lahov. — VIII. A d v e n t n a p e s e m. (Češena si Divica.) Pesem pozna že Volkmer l. 1783. (»Pesme k - tem opravili te svete meše«, 52), Dajuko, o. c. 135, Glaser (po Volkmerju), o. c. 33. Lah se v glavnem nanašanja na Dajnka, uporablja pa tudi Glaserja, vendar oba »popravlja«. — IX. B o ž i č n a p e s e m. (Čujte, čujte ljudi vi!) Najbrž nova. — X. P o s t n a p e s e m. (Čem terplenje tvojo peti.) Že Volkmer, o. c. 59, Dajuko, o. c. 167, Glaser (po Volkmerju), o. c. 44. Lahova redakcija je svobodna kontaminacija Glaserja (ozir. Volkmerja) in Dajnka. — XI. V e l i k o n o č n a p e s e m. (Zveličar je gor stano.) Prevzeta je iz Volkmerja (o. c. 62), kar je pod črto izjemoma celo zabeleženo; le jezikovno jo je Lah opilil, predvsem odstranil spolnike. Ima jo (po Volkmerju) tudi Glaser, o. c. 47. — XII. P r e d s v. o b h a j i l o m. (Lubi Jezus! pridi k - nam.) Najbrž nova. — XIII. P e r p r o c e s j a h k r i ž o v e g a t j e d n a. (Bog! poglej na vsako njivo.) V dodatku izvirnik: Bei der Prozession an Bitt-Tagen. (Blick', o Gott, mit Wohlgefallen.) Pozna jo tudi Dajuko, o. c. 195, vendar jo je Lah prevedel drugače. — XIV. K - n a j s v e t e š e m u R e š - u e m u T e l é s i. (Pridi brumna družbica.) V dodatku original: Vor dem allerh. Altars-Sacramente. (Komm', o fromme Christen-Schaar.) Pesem ima (po Volkmerju) tudi Glaser, o. c. 52, vendar za eno kitico manj; tudi drugače jo je Lah precej izpremenil. — XV. T e D e u m l a u d a m u s. (Tebe, Bog! mi hvalimo.) Posneta je po Volkmerju, ki jo je izdal kot samostojno tiskovino l. 1795. v Ptuj⁹⁾, in ki jo je po njem prevzel tudi Glaser, o. c. 54. Dajnkov prevod (o. c. 47) je drugačen.

Od teh 15 pesmi jih je našel Lah 12, torej štiri petine, že v dotakratnem repertoarju slov. cerkvene pesmi. Nekatere je prevzel skoraj

⁹⁾ Ker stvarca naši bibliografiji ni znana, evo ločnega naslova (po izvodu, ki ga hranim v svoji knjižnici): Te Deum laudamus. Is latinskega preslavljeno ino v- pesem spravljeno v- leti 1795. (V Ptuj prišlo pri Franzi Ant. Schülzi.) 8°, 4 nepaguirane strani.

doslovno, večino pa z raznimi »popravki«. Tri med njimi (št. III, IV in XIV) je predelal v toliki meri, da jih lahko smatramo za njegovo last; istotako seveda tudi št. V in XIII, kjer Volkmerjevega, ozir. Dajnkovega prevoda sploh ni upošteval, ampak prevajal nanovo. Ostalim trem pesmim (št. VII, IX in XII) nisem mogel najti (slovenskih) predlog; najbrž jih je spesnil, ozir. prevedel šele Lah ter z njimi »pomnožil« (kakor pravi v naslovu) stari repertoar. Morda govori za to tudi dejstvo, da so vse te tri pesmi med tistimi, ki jim je oskrbel Lah posebne napeve. V uvodu čitamo o tem: »Gospodi školniki najdejo skoro za vse te pesme potrebne viže v znani D u k o v i zbirki cirkev. pesem, ali imajo druge navadne; samo za sledeče pod števil. V. VII. VIII. IX. XII. so posebne viže narete«.

Kot primer, kaka je Lahova slovenska verzifikacija tam, kjer je najboljša, naj sledita tukaj še 1. in 3. kitica pesmi »Per procesjali...«, obenem z izvirnikom in Dajnkovim prevodom.

Izvirnik:

Blick', o Gott, mit Wohlgefallen
Auf die Flur, die wir durchwallen;
Unser Herz erwehlet sich,
Denn es fühlt als Vater Dich.
(Deine milde Hand gibt Segen,
Gibt uns Sonnenscheln und Regen.)

Sä'n und pflanzen hilft noch wenig,
Das Gedeihen gibt kein König:
Keiner hat nüt aller Macht
Nur ein Blatt hervorgebracht.
(Selbst, von oben kommt der Segen,
Kommt uns Sonnenscheln und Regen.)

Dajnko:

O Bog! tebe hvaliti čemo
Tü na polah, kde zdaj gremo:
Vsaka reč nas podviič,
Da si dober Oča ti;
Tvoja roka nam nadáva
Deža, sunca, blagosláva.

Dá šè setba lasek mali;
Kaŕti obrodénja krali
Vsi v' küp njemí z' močjo vso
Datí le ne zmorejo,
Dober Bog nam le nadáva
Deža, sunca, blagosláva.

Lah:

Bog! poglej na vsako njivo,
Vsako goreo dopadljivo,
Nam se serce veselí,
Dokler ti naš Oča si.
(Tvoja roka vse žegnava,
Ona dež no sonce dava.)

Znamo sejat no orati,
Zrastí pa ne mornio dati,
Zrastí dati kral ne zna,
Či vso drugo moč ima.
(Bog le setve nam žegnava,
Zrast no dež no sonce dava.)

Posebnih pesniških kvalitet Lahovo delo sicer ne kaže, vendar je relativno dobro.

Kot nagib literarnega delovanja je označil Lah l. 1833. v pismu M. Glaserju težnjo, da bi mogel dati »den Wenden etwas Nützliches«. Ta označba velja v polni meri za obe njegovi knjižici. Korist vidi pred vsem v skrbi za dušni blagor, zato prevede pobožno-vzgojno Schmidovo povestico, zato izda »duhovne« pesmi, da bi z njimi »zbujal k pobožnosti«. Nekoliko pa misli tudi na svetno korist, ko dodaje k slovenski knjigi nemške pesmi, češ, naj se mladina privadi »tudi nemšine«. Tako spada z obema delcema popolnoma v okvir takratne utilitaristične slov. literature na Štajerskem, kakor jo reprezentirata Dajnko in Slomškov krog.

2.

Še eno Lahovo delo zasluži, da se na kratko zabeleži. Kot župnik v Limbušu je l. 1847., torej še v predmarčni dobi, ustanovil za svojo župnijo nekako bralno društvo, »Družbo slovenskega branja v - Lembahi«. Kako si je stvar zamislil, nam najbolje kažejo pravila, ki so se v dveh lastnoročnih zapisih ohranila v limbuškem župnišču (enega ima sedaj pisec teh vrst). Napisana so v gajici na četrtinko pole (na obeh straneh) in se glase:

Družba
za branje slovenskih bukvic
ima tote regelce:

1. Kupile se bodo samo slovenske, dobro zvezane bukve za lepi keršanski navuk ino za kratki čas.
2. K' toti družbi znajo le ljudje 'z domače Lempaške fare perstopiti, tako, da eden k' meuišemu 10 krajceroz srebra naprej vložī; ino taki bojo pomočniki dobre reči imenuvani.
3. Leli pomočniki znajo kuplene slovenske bukve zabstonj brati na tako vižo:
  - a.) Poslavim, kerī 10 kr. naprej vložī, zna 2 meseca zabstonj tote bukve brati; po totina dvejma mesecoma pa zna ene ali druge bukve še pa 2 meseca tako brati, da bo, kak dolgo bukve v'rokali imā, od dvuih dnevov 1 kr. šajna, od 4. dnevov 2 kr. t. d. plačal.

b.) Keri 20 kr. sr. naprej vložī,	zna 4 mesece	} zabstonj brati
kerī 30 " " " "	zna 6 mesecov	
kerī 40 " " " "	zna 8 "	
kerī 50 " " " "	zna 10 "	
kerī 1 rajniš " " "	zna eduo leto	

Po tem pa zna vsaki še enkrat tak dolgo, kak je prej zabstonj bral, tudi za tako malo plačilo bukve imeti, kak je zgoraj rečeno, najmreč, da od dvuih dnevov 1 kr. šajna plača.

4. Kerī pa nič naprej ne vložijō, znajo bukve tote družbe lako brati, da od vsakega dueva, dokler bukve v' rokah imajo, 1 kr. šajna v' kaso plačajo.
5. Keri kake bukve za spoznanje rasterga, omaže ali celo zgubi — mora is svojga lastnega premoženja škodo popravili.
6. Vsaki mora na posodo vzete bukve nazaj prinesli — ne pa sam komu drugemu dale posoditi; zakaj, da se gor zapiše, g'do bukve vzeme, k a k š n e ino g'da jih

vzeme. Vseli se bukve pri islem išejo — tisti jih mora odrajtati, ker jih je na posodo vzel.

7. S' tislili penezi, kere ali pomočniki ali drugi, ker bukve herejo, vkup vlažejo, bodo se lepe, koristne bukve kupovale — pa tudi stare, po časi slegane ali oškodjene popravljale.
8. Lete bukve se bodo posebno zaznamlale, da loti družbi slišijo, ino bojo se pri G. farneštri hranjuvale, ker vižanje cele družbe na se vzemejo.

V' Lembali 14. Svečana 1847

Anton Lah m. p.
Farm.

Slika, ki nam jo nudijo ta »pravila«, se da izpopolniti z zapiski v dveh drobnih sešitkih, ki sta se ohranila v Lahovi ostalini. Starejši, osnovan l. 1847., vsebuje »Verzeichniß der Geldbeyträge zum wind. Lesevereine« in nemški pisan seznam knjig. Iz seznama prispevkov vidimo, da je družba v celem štela 10 »pomočnikov dobre reči«. Pristopilo jih je l. 1847. šest, l. 1848. trije, l. 1849. eden (ozir. ena), če štejemo vsako leto samo nove člane, ne pa tudi starih, ki so svojo »pomoč« obnovili. Odslej najdemo le še take obnovitve, te pa čisto do l. 1861., ko je Lah umrl. Kot prispevki so zabeleženi različni zneski: 1 fl, 48, 40, 20, 12, 6 kr.; vsota vseh znaša 20 fl 4 kr. V seznamu knjig je vpisanih 41 tekočih števil, v resnici pa jih je samo 40, ker je zapisovalec št. 29 pomotoma preskočil; število zvezkov znaša po seznamu 49, pri tem pa so štete dvakrat po dve in enkrat tri knjižice za en zvezek, pač zaradi skupne vezave. Knjigam so pripisane tudi cene. Med nakupljenimi deli najdemo 1. natis Slomškovega »Blažeta ino Nežice« (cena 1 fl), Drobttince 1846—1858, Jarnikovo »Zbér lépili ukov« (16 kr.), Ciglerjevo »Življenje sv. Heme« (16 kr.), Malavašičevega »Erazma iz Jame« (15 kr.), razne povestice »iz nemškega« (5 Schmidovih) ter nekaj nabožnih in poučnih knjig. Najstarejša med vsemi je »Zbér lépili ukov« (1814), najmlajša Drobttince 1858; najcenejši sta Lahov »Leseni križec« in »Življenje svetiga Janeza Nepomučana«⁷⁾ (po 12 kr.), najdražje je Veritijevo »Življenje svetnikov« (5 fl). Cena vseh knjig znaša 33 fl 44 kr. Glede krajev, kjer so dela izšla, dobimo iz seznama sledečo zanimivo statistiko: v Ljubljani 25 zvezkov (štejemo zvezke, ker so Drobttince bile tiskane v raznih krajih), v Celovcu 21, v Celju 2, v Radgoni 1, v Gradcu 3 (pravzaprav bi tudi radgouskega bilo šteti sem!), v Gorici 1. Zanimivo je, da niti enega dela ni iz sosednega — Maribora. Knjige se še danes naha-

⁷⁾ Ker omenja Simonič (str. 607) delce brez ločnejših podalkov, bode naveden naslov v celoti: Shivljenje svetiga Janesa Nepomuzhana. Mladim in odraslim is verjetnih pi'em sdelano in s lepimi nauki po némliki pišano od Antona Niderhuberja, fajmohtira. (S eno podobo.) V Ljubljani, 1847. V salosibi in na prodaj per Janesu Giontinitu, bukvarji. Natiñil Joshef Blasnik. 8°. 60 str.

jajo v limbuškem župnišču, večinoma prav lepo ohranjene, kar priča, da strogi § 5. Lahovih pravil ni ostal brez uspeha. Ohranjene knjige nam tudi kažejo, kako jih je Lah »zaznamljal«: v vsako je vlepil pravokoten listič (ex libris), na katerem stoji natisnjeno: Družba slovenskega branja v -Lembali. Da je knjižnica tudi poslovala, nam priča drugi zgoraj omenjenih dveh sešitkov, v katerega si je Lah zapisoval izposojevalce in izposojevalke (teh je več) od l. 1850. naprej. Med njimi najdemo precej imen, ki jih v seznamu »pomočnikov« ni; najbrž so se ubožnejšim posojale knjige zastonj.

Kaj je Laha napotilo, da je ustanovil to bralno društvo? Nehote misli človek na »družbo« za zbiranje slovenskih knjig v Gradcu, o kateri poroča Ilešič v lanskem ČZN, str. 46 s., da je obstajala okoli 1832—1835. Ali je eksistirala morda že takrat, ko je študiral v Gradcu Lah (1823—1828)? Izključeno bi ne bilo. Ali pa je Lah, že kaplan v Radgoni, ozir. v Gornji Radgoni, vsaj slišal o tej »družbi«? Tudi to je mogoče. Prav tako verjetno pa se mi zdi, da je Lah prišel na misel takega društva sam. Že l. 1835., ko je bil kaplan v Radgoni, je posojal knjige raznim meščanom in meščankam in vodil o tem zapisnik. To so bile po veliki večini nemške knjige, brez dvoma iz Lahove lastne biblioteke. Kakor pričajo njegove beležke, je nadaljeval s takim izposojevanjem tudi pozneje, tudi še v Limbušu; celo iz Maribora so parkrat zabeleženi izposojevalci, zlasti za razne muzikalije. Odtod je bil do ustanovitve posebne knjižnice v obliki bralnega društva le še majhen korak.

A bodi že temu tako ali tako — eno je gotovo: »Družba slovenskega branja v -Lembali« je bilo eno prvih bralnih društev na slovenskem Štajerskem in Lahu gre zasluga, da je to društvo ustanovil.

Izvestja.

Osemletna pravda (1636—1644)

med Gregorjem Tavčmanom in Saro Hayd (Vuzenica—Ribnica—Puhentšajn)¹⁾.

Iz onih časov, ko so bili graščaki še veliki gospodje in tudi sodniki svojih podložnikov, nam je ohranjenih le zelo malo spisov, ki bi pričali, kako brezpravna raja so bili naši predniki. Graščak, če je bil le malo zloben, je lahko neljubega podložnika tlačil in šikaniral, kolikor se mu je ljubilo; na kako pritožbo ali priziv ni bilo misliti; saj bi bil naletel

¹⁾ Po aktih vuzeniškega nadžupniškega arhiva.

povsod na gluha ušesa. In to tlačenje ravno je bilo tudi eden izmed vzrokov kmečkih vstaj. — Kočljiv, dostikrat silno neprijeten in s stroški združen pa je mogel postati kak nepreviden čin graščaku, če ga je izvršil nad tujim podložnikom ali na tujih tleh in če se je drugi graščak potem zavzel za stvar. Tak slučaj se je zgodil v Ribnici na Pohorju in ga v naslednjem opišemo, ker dobimo ž njim tudi vpogled v takratne pravne razmere in forme.

Da se bode cela pravda lažje razumela, treba poseči nekoliko nazaj v razinere vuzeniških graščakov in župnikov. Leta 1586. je kupil Lenart pl. Kolnic vuzeniško vlastelinstvo od nadvojvoda Karla; ni ga pa obdržal dolgo, ker zveemo, da je bil že l. 1589. lastnik graščine Matija Amman »von Aminansegg zum Grotenhoven«. Ta se je sprva dobrikal domačinom in tudi vuzeniškemu župniku, potem pa je pokazal pravo barvo in ga poznamo kot zelo nasilnega in krivičnega graščaka, ki je tedanjemu vuzeniškemu župniku Mihaelu Schiniginu (1589—1601) napravil mnogo neprilik. Kako je ravnal s svojimi podložniki, o tem priča točno oliranjen akt²⁾. Ž njim se je začelo sovraštvo med graščaki in vuzeniškimi župniki, ki je trajalo že dolga desetletja. Za Matijo Amanom je bil graščak v Vuzenici Krištof Maks Regal, o katerem vemo le, da je kratko časa tukaj gospodoval, ker nahajamo že l. 1617. Hansa Amana, sina Matije A. kot vlastelina. Ta je imel dve sestri, Ano Marijo Elizabeto in Saro; slednja se je (okoli 1635) omožila z Matijem Haydom, graščakom pulenštajnskim, in mu prinesla kot doto menda skoraj vse podložnike prejšnjega ribniškega urada vuzeniškega vlastelinstva. Po smrti Hansa Ammana (okoli 1636?) je bil graščak v Vuzenici Žiga Friderik Amman, ako ne sin, pa gotovo kak nečak ali bratranec prejšnjega. Ta je bil oženjen z Ano Regino Schmelzer, in ga nahajamo v vuzeniških spisih od leta 1637. naprej; umrl je bržčas okoli 1644. Regina se je nato omožila z Janezom Friderikom Caraduzi-jem in mu je prinesla kot jutro vso dedščino po svojem prvem možu. Tega Caraduzija nahajamo tudi v vuzeniških matrikah parkrat navedenega, prvič 1646, slednjič spoinladi 1654 (»liber baro«) in je bil, kakor je videti, ljudomil človek. Ko je Caraduzi umrl (1655), se je Regina v tretjič omožila (1656) in sicer s Hanzom Karlom Kemeterjem, in tako je prešla graščina v last poznejšim gospodom pulenštajnskim. Regina je umrla 26. sept. 1657 in so jo pokopali tam, kjer je sedanji zunanji oltar pri cerkvi Device Marije na Kamnu, H. K. Kemeter pa je prodal 21. februarja 1663. graščino z vsemi pritliklinami samostanu dominikank v Marenbergu. —

Deloma vsled zapravljenosti župnikov Adakvatika (1526—55) in vikarja beneficijata Wildpacherja (1542—57), deloma pa vsled objestnosti

²⁾ Namesniški arhiv v Gradcu, fa. 32, vloga komisarjev pl. Gleinz, D. Khals in W. Mlasko na deželnega kneza z dne 8. maja 1606.

graščakov, je nekdanj zelo imovita vuzeniška župnija, pri kateri je bilo še okoli l. 1500. po sedem kaplanov, popolnoma obubožala. Pritožbe raznih župnikov, kakor Schinigina, Grundenija (1604—12), Traunikerja (1612—25) na deželnega kneza so bile brezuspešne, tako da je bilo res treba energične roke, ki bi vsaj nekoliko uredila posestne razmere župnika kot vlastelina in pa tudi razmerje do graščakov. Ta oseba je bil Gregor Tavčman (župnikoval v Vuzenici 1634—1644).

Tri velike pravde je vodil ta župnik; prvo proti nekemu Pellizeroll, drugo proti Voliču, naddijakonu med Dravo in Savo in župniku v Laškem radi nekega podložnika, in tretjo proti Sari Hayd, puhenštajnski graščakinji in hčerki ali pa vnukinji onega Matije Ammana, ki je napravil Schiniginu toliko neprilik. S slednjo se hočemo obširneje seznaniti.

Začela se je tožba za pravo radi neke malenkosti, ki jo podajemo po izvirniku (akt 11/a): »...den 23. Tag Augusti disses lauffenden 1636. jars hadt aus Gehaiß der Frauen dero Ehegemahl Herr Matthias Haidt in aigen Person sambt etlichen bey Sich gehalten Personen, deren Nahmen mir unwissendt, ganz gewaltthätig und unbefuegter Weise den zwey Thail Roggen und Waiz Zehent an Weixelperg ohne beschlehene Ansagung meiner als dritthaillers abzunehmen und davon führen zu lassen Sich unterstanden. Wann nun aber Ich als confirmirter Pfarrer zu Saldenhoffen dess Dritthail Traidt Zehents und der Ansagung zu Abnembung dessen zugleich neben den zwey thailen weith über Jar und Tag in Reelthmässig Rhüerig und unperturbierter Possess bin, ist mir hierdurch ain im Landt hochverbuer Gwalt, den Ich ringist auff 100 Gold Dueaten aestimire, erwisen und angethan worden, den Ich mit stillschweigen klaines wegs hingehen lassen khann...«

Gregor Tautschmann.

Najprej se je Tavčman obrnil naravnost na graščakinjo Saro Hayd, da se tekom osmih dni poravnata z njim v gornji zadevi; ker pa ona menda sploh ni reagirala na poziv, se je obrnil na deželnega glavarja Karla grofa Saurau, da ta posreduje rešitev spora mirnim putem. Deželni glavar je prošnji ugodil in pozval Saro Hayd, da se poravnata z vuzeniškim župnikom in poplača vse nastale stroške (»mit Abtrag Cost, Zelirung und Schaden aestimirter massen«), sicer bode prvi pondeljek po Treh kraljih (to je bilo 9. jan. 1637) razprava v zadevi (»in Hoffreeliten«) v Gradeu. Nato je bila razprava v Gradeu, pri kateri je toženo zastopal Hans Zierfuss in se protivil obtožbi rekši, da mora tožitelj svojo pravico šele dokazati (»die allegierte Possess der Ansagung widersprechen, dessen sich der Clager zu beweisen anerbotten«). V dokaz svoje pravice je nato župnik Tavčman navedel kot priče: Primoža Karbelija, župnika na Remšniku; Primoža Prodnarja, Urbana, opravnika župnijskih podložnikov; Lipuša Breznika in Jurija Vindiša, »Herrn Sigmundt Frie-

drieli Amman gehörige Burger zu Saldenhofen«; Boštjana Gribena in Andreja Lužnika, podložnika Jurija Adla. Tudi Matija Hayd je navedel iste osebe kot priče, izvzemši prvega, župnika Karbelija; namesto tega je imenoval vuzeniškega graščaka Fr. Žigo Ammana, — toda dalje o stvari sami ne izvemo nič več, — bržčas je župnik Tavčman svojo pravico dokazal z župnijskimi urbarji, Hayd pa je potem bil obsojen na plačilo stroškov.

S tem sicer nehla ta pravda, že sporedno s to pa se je začela druga, važnejša, hujša in dolgotrajnejša. Dne 24. avgusta 1636 (torej dan po nasilju na Višnji gori) je bila v Ribnici (na Pohorju) Jernejeva nedelja (patrocinij). Kakor menda običajno vsako leto na ta dan, je bila pač tudi tokrat po cerkvenem opraviilu popoldne pred župniščem ljudska veselica z godbo, plesom in bržčas še z drugimi zabavami. Iz aktov izvemo o dveh godcih-goslačih (enemu je bilo ime Pez), bil pa je gotovo še tretji s kakim spremljevalnim inštrumentom. Slučajno je bil navzoč na ta dan tudi graščak puhenštajnski, Matija Hayd s svojo soprogo Saro, rojeno Amanseg. Ne da se ugotoviti, kaj je bil povod, — mogoče pa tudi nobenega povoda ni bilo, — dejstvo je, da je Matija Hayd odvzel enemu goslaču gosli »gestrakelis«, drugi, in sicer Pez, pa si gosli ni pustil kar tako iztrgati, temveč se je branil jih izročiti; šele ko je nato pristopila Sara in vdarila nepokornega Peza lastnoročno v obraz, jih je izpustil. Takratni vikar v Ribnici Janez Legat se je radi tega pritožil pri svojem šefu, vuzeniškem župniku Gregorju Tavčmanu, ki te objestnosti ni mogel in tudi ni hotel kar tako vtakniti v žep.

Med akti je reverz Primoža Pannerja, tržana in barvarja v Vuzenici, ki nam pove, da je on zanesel v Puhenštajn dva odprta poziva, naslovljena na gospo Saro Hayd, radi dvojnega nasilja, nedvomno radi onega na Višnji gori in v Ribnici. Bržčas je Tavčman pozval graščakinjo, naj pride v Vuzenico, da se pobotata radi odškodnine. Ker pa Sara ni hotela nič vedeti o kakem nasilju, se je obrnil župnik v Gradec na deželnega glavarja H. F. Freiherr von Kienburg, da posreduje mirno rešitev spora, sicer bode moral vložiti tožbo. Ta je potem pisal Sari Hayd v gornji zadevi in jo opozoril, »... als seye Ihme (Tavčman) hiedurch ein im Landt hochverbotner Gewalt, dene Er ringist auf 200(!) Gold ducaten aestimire, erwisen worden«. Ker tudi s tem ni nič dosegel, je vložil tožbo »in Hofrechten« v Gradcu in imenoval kot priče: 1. Janeza Legata, vikarja v Ribnici, 2. Gabrijela Pompeja, kaplana v Vuzenici, 3. Andreja Ritosinonina in 4. Encija Stromačnika, (oba podložnika samostana v Marenbergu), 5. Pankraca, gostača pri Feldenu in 6. Matevža Purggrafa (oba podložnika tožene Sare Hayd), 7. Encija Wotonika (podložnika samostana dominikank v Gradcu), 8. Pankraca v Tisalicu in 9. Encija Stabnika (podložnika župnije v Vuzenici), 10. Andreja Pin-

terja (podložnika cerkve sv. Lenarta v Ribnici), 11. Boštjana Wrega (podložnika K. M. Regala) in slednjič 12. Matevža Vinška (podložnika Žige Fr. Ammana).

Prva razprava je bila 3. aprila 1637 v župnišču v Vuzeuici. Preiskovalna komisarja H. G. Gaisruk »Zeugskommissarius im Viertel Cilli« in Milael Božič, upravitelj zavoda sv. Seyfrida (domin. sam.) v Marenbergu sta dobila zadevni nalog 26. februarja in sta se še kolikor-toliko potrudila, kajti pet tednov nato se je že vršila razprava, potem ko je Gaisruk pravilno o zadevi pravočasno obvestil obe stranki. Prva in druga priča sploh nista bili zaslišani, sedma priča pa ni bila navzoča; drugi so vsi izpovedali, da se je stvar odigrala, kakor jo popisuje tožitelj. Mislili bi, da je bila stvar s tem končana, — toda sedaj se je šele pravda prav začela. — Drugi dan po preiskavi (4. aprila) so sestavili zapisnik in poročilo na dež. glavarja v Gradcu, obenem pa je Gaisruk predložil župniku Tavčmanu svoj stroškovnik, ki je radi tega zanimiv, ker so nam v njem ohranjene takratne sodne takse. Glasi se:

»8 Verklündtschreiben, von jedem der Gerichts-		
ordnung nach 2 β «	2 fl	15 kr
za priloge v nekaterih pozivnicah		18 kr
»das gebierendt Liffergelt, belauft sich der Gerichts-		
ordnung gemäss	5 fl	15 kr
»wegen 9 aydtpindtig examinirten Zeugen, von		
jeden laut Gerichtsordnung 1 β	1 fl	7 kr
za spis poročila (»Relation«)		54 kr
	s k u p a j	9 fl 34 kr

Ker so poročila po preiskavi sestavljena vsa po istem vzorcu, naj popišemo enega nekoliko točneje. Uvodoma je poročilo (»Relation«) dež. glavarju, v kateri zadevi in kako se je razpravljalo; pod tem poročilom podpisa komisarjev. Sledi nalog (»Commission Bevelch«), glasom katerega sta bila komisarja pozvana, da preiščeta sporno zadevo; podpis dež. glavarja oziroma njegovega namestnika. Potem je besedilo tožbe in dokazi (priče) [»Hauptweissarticl« oziroma »Gegenweissarticl«], in končno izpovedbe navedenih prič, pri katerih je označena tudi približna starost. Na koncu »Silentium« in zopet podpisa preiskovalnih komisarjev.

Proti dokazilom župnika Tavčmana je vložila S. Hayd (bržčas prve dni leta 1638) svoje protitrditve s pričami (»Gegen weissarticl«), da se inkriminirani dogodek ni vršil v župnijskem dvorišču (v Ribnici), »sondern herforu ausser Dacltraffs in meinen offenen Landtgericht« in navede kot priče:

1. Davida Schottur, 2. Valentina Janže, 3. Andreja Guršnika, 4. Jurija Patuečnika, 5. Melhiora Keferja, 6. Gregorja Močnika (mežnarja v

Ribuici), 7. Gregorja Dojnika (vsi puhenštajnski podložniki), 8. Davida Mülnerja, »Wierth an der Eggarten« (podložnik Julija grofa Mersperga), 9. Martina Gliuhala, »sonst Mawrus geuant«, 10. Jurija Schmidta, tržana v Vuzenici in 11. Luko Pičkota v Ribnici (vsi trije podložniki Fr. Žige Ammana v Vuzenici).

Vse priče potrdijo, da graščak gosli res ni odvezl pod kapom (»Dachtraff«), temveč na trati pred župniščem, ki se ji po slovensko reče Gorica, kjer se je plesalo, in ki da baje spada pod »offenes Landgericht Puchenstain«; trata je bila ograjena s plotom iz lat (»Speltenzaun«). Obravnavala se je zadeva 16. novembra 1638 v Puhenštajnu, komisar Gaisruk sam, župnik Tavčman ni bil pri obravnavi. Ko pa je dobil prepis zapisnika v roke (bržčas prve dni leta 1639.) in je videl, da hoče Sara Hayd zavesti razpravo v drugo smer, je vložil takoj tudi sam protest proti dokazilom graščakuje in sicer dobesedno: »... will ich zum andertenmall wahrnehmen, daß die Clagte hinwekknembung der Geygen nicht in offenen Landtgericht. sondern in dem Eingefangen Vicariats Hoff in Reiffnig beschehen. Zum dritten will ich auch beweisen, daß seith der Zeit der Beschehenen Recuperierung der Güetter der Landtgerichts Herr in dem Vicariats Hoff in Reiffnig darunter neben dem Dachtraff auch der eingefangen Hoff verstanden wierdet, einzugreifen khaines wegs befuegt, auch solliches nimallen ausser diesen clagten facti fürkhert hat«. Kot priče svoje trditve navede vse svoje prvotne priče. Čeprav sta dobila Gaisruk in Božič preiskovalni nalog že 22. marca 1639, se je razprava vendar vršila šele 4. maja 1640 v župnišču v Vuzenici. Vse priče so potrdile župnikove trditve, cele povesti pripovedujejo nekateri v dokaz.

Proti tej »schließliche Weisung« je vložila še Sara Hayd svoje »schließliche Gegenweisung« in sicer trdi, da ni res, da bi bil župnik na svoji zemlji, ki jo obsega plot, svoj gospod, temveč samo pod kapom, in hoče to z nekaterimi trditvami in dogodki dokazati, ki pa govorijo ravno proti njenim pravicam. Zanimivo pa je, kar izvemo iz njenega dokazovanja, da je bil namreč takrat, ko je ona nastopila gospodovanje na Puhenštajnu (bržčas okoli 1630), v Ribuici vikar Adam Pez. V dokaz svoje trditve navede graščakuja zopet vse svoje prvokrat navedene priče in še par novih zraven, ki pa vsi izpovejo več ali manj za župnika Tavčmana. Posebno zanimiva je izpoved nekega 67-letnega Matije Vinška, ki pripoveduje neki dogodek iz časa pred letom 1607. o nekem študentu Danijelu, »so hernach Pfarrer zu Eybeswaldt gewest«, ki da je z neko deklico pred biriči Matije Ammana (star.) bežal v vikarjevo klet, ki je bila na trati, da si pa nihče ni upal dalje ga zasledovati ko do vrat pri plotu. Oni čas (torej nekako med 1600 in 1607) je bil vikar v Ribnici Pongrac. — Tudi marsikatera druga izpoved je še zanimiva za

krajevno zgodovino Ribuice, toda tukaj se ne moremo pobliže spuščati v te prigodbe, ugotavljamo le, da od vseh 17 prič, ki naj bi pričale za graščakinjo, izpove več za Tavčmana ko za Saro Hayd. Razprava se je vršila šele 24. novembra 1641, čeprav je Sara Hayd vložila protest takoj in je tudi dež. glavar baron pl. Kienburg izdal razpravní nalog že 9. maja 1640, komisarja pa sta bila Gaisruk in vuzeniški graščak Žiga Friderik Amman pl. Amanseg. S tem je bila cela preiskava končana in izjava deželnega glavarja Krištofa barona Ivniškega od 21. junija 1642 nam pove, da sta obe stranki privolili v otvoritev pravde. Izid procesa pač ni mogel biti dvomljiv, tem bolj, ker je med tem (24. junija 1640) puhenštajnski opravičnik Jakob Adart zopet izzival v župnijskem dvorišču v Ribuici, napravil tam zgago in celo hotel vikarjevega llapca zabosti z mečem v prsa. Vse to je seveda Tavčman takoj naznanil v Gradec, končna razprava pa je bila bržkone prve dni februarja 1643. Dne 15. januarja je Tavčman sestavil in odposlal svoj playdoyer »elag und Impugnations-schrift«, kjer se bavi z vsemi izpovedbami svojih in nasprotnikovih prič in dokaže, da ima le on prav. Na podlagi tega je bila, kakor smemo iz zadnjega spisa celega akta sklepati, Sara Hayd spoznana za krivo in obsojena; kajti v svoji vlogi na nadvojvoda, ki je prispela v Gradec 4. junija 1644. in v kateri skuša dokazati svojo pravico, ki pa je zelo plitva, pravi na koncu dobesedno: »Also gelangt an Euer Khay. May. mein allerunterthenig — diemüetigistes Bitten, die geruehen mir bey so wahr und gegründter der sachen Beschaffenheit, das saluberrimum beneficium Revislonis in sachen allergnädigst zuerthailen und entzwischen nicht allein alle ferrer Verfahrung, sondern auch die Execution wegen der alberaitli destwegen taxirten Expensen bis zu Euer Khay. May. gnedigsten Resolution einstellen zu lassen; zu allergnedigster Gewöhrung mich alleruntthenig — diemüetig befehlet etc etc ... Sara Haydin,

geborene Ammanin«.

Med tem pa je Gregor Tavčman že 16. maja 1644 umrl, (pokopan je na listni strani glavnega oltarja v nadžupnijski cerkvi v Vuzenici), in bržda ravno zato je Sara Hayd uporabila to ugodno priliko za rekurz in se hotela izlizati; ker pa ne nahajamo v zadevi tudi pozneje nobene sledi več ne v arhivu v Vuzenici ne v Gradcu (namestniški arhiv), je bržkone ostalo pri prvotni razsodbi in Sara Hayd je morala plačati vse pravdne stroške in še odškodnine 200 cekinov za objestno nasilje.

Prav zanimivo bi bilo videti ves stroškovnik, o katerem si pa sicer lahko vsakdo sam napravi približno sodbo, če pogleda le zgoraj naveden stroškovnik prve preiskave. Žalibog ne bomo manjkajočih aktov nikdar več videli, ker je puhenštajnski grad, kjer bi imeli iskati manjkajoče, pogorel do tal, in ž njim seveda ves arhiv, dne 23. avgusta 1706. (Zalm Miszellen, str. 58.)

Jos. Mravljak.

Boj za slovensko šolo v Studencih.

Krajevni šolski odbor v Studencih pri Mariboru je izdal ob 50-letnici tamkajšnje šole spominsko knjižico s podatki o šoli, cerkvi in občini v Studencih. Knjižico, ki obsega 54 strani, je sestavil upravitelj tamošnje osnovne šole g. A. H r e n, ki mu je bilo na tem, da zbere znani material v informacijo občanom in onim, ki se zanimajo za javne in gospodarske prilike v Studencih pri Mariboru. Reči se mora, da knjižica svojemu namenu popolnoma ustreza; istočasno pa je treba ugotoviti, da avtor res obzirno omenja narodne boje na šolskem polju, in sicer le na straneh 28 in 29 pod naslovom: Še par zanimivosti.

Ta boj Slovencev za šolske pravice v Studencih pa je vendarle tako važen, da ga moramo kot dodatek k omenjeni brošuri, po aktih zbranega, obelodaniti, dokler še žive priče, ki morejo pojasniti nekatere stvari, ki niso točno razvidne iz aktov.

Že leta 1908. so prosili stariši za ljudsko šolo s slovenskim učnim jezikom ter so izkazali mnogo več šoloobveznih otrok, kakor pa jih je zahteval ljudskošolski zakon. Dotični prosilci bi bili morali svoje pismo vložene prošnje potrditi še pred posebno komisijo. Ta komisija pa se ni sklicala v nepristranske uradne prostore okrajnega glavarstva, marveč v pisarno občinskega urada, kjer je imela vso oblast stranka, ki je bila iz političnih vzrokov nasprotna slovenski šoli. Nastala je proti ustanovitvi taka agitacija, da si mnogi prosilci na dan komisije niso upali niti na ulico, posebno še, ker so bili to večidel revni in odvisni sloji, zlasti delavci, ki so se bali gmočnih posledic, če se zamerijo svojim delodajalcem.¹⁾

¹⁾ Dne 21. decembra 1908. leta so sklicali Nemci v dvorane Križevega dvora protestno zborovanje proti utrkvizaciji obstoječe šole. V listu »Marburger Zeitung« z dne 22. i. m. čitamo: Der Redner (Gassareck) wies nach, daß der Sinn der Petition auf ein Vorwärtsschreiten zur Verdrängung des deutschen Kindes, des deutschen Arbeiters usw. gerichtet sei. Diese Bestrebungen seien Gewaltmaßregeln, denn schon die Gründer der deutschen Volksschule in Brunnorf, zum großen Teile Slowenen, wußten den Wert der deutschen Sprache zu schätzen. Jeder soll sich tatkräftig einsetzen, daß dem ewigen Unfriedensstiften in Brunnorf Einhalt getan werde.« K besedi sta se oglašila in se protestu pridružila tudi nadučitelj Jager in učitelj Mayer, na kar je prečital protestno resolucijo neki Piantschitsch (!)

Dne 23. 1. 1910 so predstavljali v mariborskem Narodnem domu Freudenreichove Graničarje. V poročilu o tej predstavi čitamo: Veliko smeha in priznanja je žel kuplet o slovenski šoli v Studencih, ki ga je pela Karolina:

Oh die Slaven, to je strašno,
so was ni za misliti,
že slovensko šolo wollen
in Brunnorf uarediti.

Nemci ti pa so oh böse,
das tut mich unendlich weh,
pravijo, da jetzt Slovenen,
je kot listja in trave.

Ker se je tako iz — formalnih razlogov preprečila ustanovitev javne ljudske šole, a med prebivalstvom nikakor niso utihnile želje in zahteve po šoli, kjer bi se slovenski otroci poučevali v maternem jeziku in si obenem pridobili tudi znanje nemščine, so se obrnili stariši 150 otrok l. 1910. na šolsko družbo sv. Cirila in Metoda v Ljubljani s prošnjo, da bi ona ustanovila tako šolo, kar je tudi družba takoj obljubila.³⁾

Ker se je bilo bati, da bi družba sv. Cirila in Metoda ne dobila v nakup nikakega zemljišča v Studencih, je kupil od zakonskih Viktorja in Ane Wergles takratni revident Juž. žel. Ivan Kejžar zemljišče vl. št. 56 k. o. Studenci, obstoječe iz parcele št. 49/1 stavbišče s lišninim poslopjem št. 41, nova 19, ter ga je on naprej prodal družbi. Kupnina je znašala K 10.800 —. Ta kupna pogodba se je sklenila 9. novembra 1909⁴⁾ Od takrat naprej se je borila družba, da bi smela na tem svojem zemljišču otvoriti zasebno slovensko šolo.

Družba sv. Cirila in Metoda je vložila dne 15. marca 1911 po svojem pooblaščenču, odvetniku dr. Franju Rosini v Mariboru pri c. kr. okrajnem glavarstvu načrte za trirazredno ljudsko šolo s slovenskim učnim jezikom in za slovenski otroški vrtec v Studencih pri Mariboru in zaprosila za šolsko in stavbno dovoljenje.⁵⁾

Ker ni bilo na to vlogo nobene rešitve, je družba z vlogo dne 10. maja 1911 urgirala rešitev svoje vloge, proseč telegrafičnega obvestila.

C. kr. okrajni glavar v Mariboru je na to 11. maja 1911 družbi poslal ta-le telegram:

»Zadeva po § 187, točka 4. šolskega in učnega reda pri mariborskem okrajnem šolskem svetu še ni dokončana, vendar se utegne čimpreje razpisati komisijouelni ogled.«

Ker je bilo jasno, da hoče okrajni šolski svet v Mariboru stvar zavleči, je C. M. družba dne 12. maja 1911 pri namestništvu v Gradcu vložila prošnjo za hitro rešitev svoje prošnje z dne 15. marca.

³⁾ Na našo šolsko družbo so se morali pač takoj spomniti, saj so vedeli, da je podpiral Deutscher Schulverein celo njihovo javno šolo.

⁴⁾ Poleg zemljišča, ki ga je kupila Družba sv. Cirila in Metoda v Studencih, je imel hišo in vrt Franc Trummer. Ta je hotel zemljišče prodati in je bil že v pogajanjih z Švedmarko, ki bi bila tam napravila kovačijo ter tako že kar vnaprej obrezuspešila prošnjo za šolsko dovoljenje. Nujna potreba je torej bila, da je tudi to posest kupila CMD, za kar je dala K 17.800.—. Pogodba je bila sklenjena 31. avgusta 1911.

⁵⁾ Načrte za novo šolo je izdelal šolski ravnatelj Mihael Nerat, izboljšal pa ing. Viktor Brabenec. Stroški so bili preračunjeni na K 53.500.—; pri Posojilnici v Mariboru pa naj bi se za zidanje šole najelo posojilo. Posojilnica je dovolila K 30.000.— po 5%. Za nadziranje stavbe se je po naročilu družblnega vodstva že izvolil v Mariboru stalen stavbeni odbor z načelnikom dr. Franjo Rosino in z veščakom in nadzorovalcema prej imenovanima Mihaelom Neratom in Viktorjem Brabencem.

Na to je družba od okrajnega šolskega sveta v Mariboru z dne 5. julija 1911 prejela dopis, ki se glasi dobesedno:

»Z odlokom c. kr. deželnega šolskega sveta z dne 30. junija 1911, števil. 3—4106, 2—1911, dobil je okrajni šolski svet naročilo, da na Vašo prošnjo z dne 15. marca t. l. glede ustanovitve zasebne ljudske šole in otroškega vrtca v Studencih pri Mariboru potrebne ukrene v smislu § 187. dokončnega šolskega in učnega reda.

O tem Vas **začasno** obveščamo z ozirom na Vašo pri c. kr. namestništvu v Gradcu vloženo prošnjo z dne 12. maja 1911, števil. 932.«

Ker stvar nikakor ni prišla naprej, je družba dne 30. avgusta vložila urgenco pri ministrstvu za bogočastje in nauk.

Z razpisom okrajnega šolskega sveta v Mariboru z dne 7. oktobra 1911 je družba na to urgenco dobila to-le rešitev:

»Vsled odloka c. kr. deželnega šolskega sveta z dne 20. septembra 1911, števil. 3 3 4106 1911, Vas opozarja okrajni šolski svet, da Vam je prositi dovoljenja za stavbo hiše, v koji mislite ustanoviti nameravano šolo, pri pristojnem stavbnem oblastvu, t. j. pri občini Studenci.

Nadalje je c. kr. deželni šolski svet razodel, da je stvar okrajnega šolskega sveta v smislu § 187. dokončnega šolskega in učnega reda edinole, da pretrese pozvedbe o sposobnosti dotičnih prostornosti in predloži potem prošnjo deželnemu šolskemu svetu v razsodbo.«

Stvar okrajnega šolskega sveta bi torej bila, da bi predložene načrte po svojem tehniškem, zdravniškem in pedagoškem strokovnjaku v smislu § 187. dokončnega šolskega in učnega reda presodil. Če bode stavba odgovarjala tozadevnim predpisom; --- tega pa ni storil, marveč je načrte družbi vrnil brez vsake opazke.

Dne 11. decembra 1911 je dr. Fran Rosina kot družbin pooblaščenec pri občinskem uradu v Studencih zopet vložil pravilno opremljeno prošnjo za stavbeno dovoljenje nameravane slovenske zasebne ljudske šole.

Ker na to prošnjo ni bilo nobene rešitve, je C. M. družba z dopisom z dne 13. januarja 1912 pri občinskem uradu urgirala rešitev svoje vloge ter nato dobila od občinskega predstojnika odgovor z dne 16. januarja 1912, v katerem ta naznanja, da je stavbene načrte dal v presojo arhitektu Bayerju na Dunaju⁵⁾ ter dostavlja dobesedno: »Nach Einlangen der Aeußerung wird sogleich eine kommissionelle Lokalerhebung hinsichtlich der Eignung des Bauplatzes unter Zuziehung der Interessenten vorgenommen und das Resultat dahin mitgeteilt werden«.

Z vlogo z dne 27. januarja 1912 je C. M. družba urgirala rešitev svoje vloge za stavbeno dovoljenje pri okrajnem glavarstvu in (ker od

⁵⁾ Arhitekt Bayer na Dunaju je bil stavbni izvedenec društva »Deutscher Schulverein«.

tu ni bilo odgovora) z vlogo z dne 30. januarja 1912 pri c. kr. namestništvu v Gradcu.

Ko je v tej zadevi osebno posredoval v Gradcu tudi deželni odbornik Fr. Robič, je c. kr. okrajno glavarstvo v Mariboru z dopisom z dne 20. marca 1912 C. M. družbi naznanilo, da je županstvo Studenci glasom poročila z dne 16. marca 1912 določilo stavbno razpravo na dan 15. aprila tega leta.

Ob določen uri 15. aprila 1912 sta dr. Rosina in družbin prvomestnik prišla h komisijalnemu ogledu na lice mesta; a ogleda ni bilo, ker ga župan sploh ni razpisal.

Nato sta družbina zastopnika zoper županovo postopanje vložila pismeni protest pri županu samem in pri okrajnem glavarstvu, pri katerem se je iz aktov konstatiralo, da je župan poročal, da bode 15. aprila komisijonalni ogled. Pri okrajnem glavarstvu sta družbina zastopnika na zapisnik zahtevala, naj okrajno glavarstvo župana prisili k razpisu komisijonalnega ogleda, eventuelno istega samo razpiše.

Ker na ta protest ni bilo nobene rešitve, je C. M. družba vložila pritožbo z dne 18. junija 1912 na c. kr. ministrstvo za javna dela, na katero pa navzlic intervencije državnega poslanca dr. V. Ravuharja ni dobila nobene rešitve.

Z dopisom z dne 9. avgusta 1912, števil. 1729, je C. M. družba pri okrajnem glavarstvu v Mariboru urgirala rešitev protesta, ki sta ga dne 15. aprila ondi vložila družbin prvomestnik in dr. Fr. Rosina proti nezakonitemu postopanju županstva v Studencih.

Nato je C. M. družba od okr. glavarstva v Mariboru, pa šele potem, ko je družbin prvomestnik v spremstvu deželnega odbornika Fr. Robiča pri c. kr. namestniku v Gradcu v tej zadevi osebno interveniral, prejela sledeči dopis z dne 11. novembra 1912:

»Na ondoto vlogo z dne 9. avgusta 1912, števil. 1729, se spoštovanemu vodstvu družbe sv. Cirila in Metoda vsled odloka c. kr. štajerskega namestništva z dne 30. oktobra 1912, števil. 2, 9, 2082 1912, javlja, da je namestništvo z dopisom z dne 16. julija 1912, števil. 5, 802 1912, deželnemu odboru štajerskemu izročilo razpravne spise v svrhu uradnega poslovanja v smislu člena I. zakona z dne 12. aprila 1866, dežel. zakon. števil. 12, ter ga naprosilo, da naj naznani, kaj da je ukrenil v stvari.

Na odloka deželnega odbora štajerskega z dne 24. julija 1912, števil. 32.205 in z dne 16. avgusta 1912, števil. 34.856, ki sta se bila doposlala občini Studenci in s katerima se je bilo zaukazalo nujno poročilo, je občina Studenci sporočila, da bode stavbno prošnjo pritoživega se društva rešil novi občinski zastop študenški, ki se ima voliti.

K temu se pristavlja, da so bili imeniki volilcev za nove občinske volitve v Studencih medčasno že razgrnjeni.

Ker o rešitvi družbine prošnje za stavbeno dovoljenje ni bilo ne duha ne sluha, je družba na deželni odbor štajerski odposlala vlogo z dne 28. avgusta 1913, v kateri je prosila, naj deželni odbor potrebno ukrene, da se bode družbina prošnja za stavbeno dovoljenje nemudoma rešila. Družba se je sklicevala na to, da veljavni stavbni red za Štajersko predpisuje, da se morajo vloge v stavbinskih zadevah kolikor mogoče hitro reševati in da občina Studenci posluje popolnoma redno in sicer pod podžupanom dr. Juritschem (župan je namreč leta 1912 umrl).

Tudi na to vlogo družba ni prejela rešitve. Zato je na deželni odbor štajerski odposlala novo vlogo z dne 29. decembra 1913, v kateri poučarja, da si je občina Studenci izvolila za župana dr. I. Juritscha in da je sedaj odpadel vsak izgovor, zakaj se družbina prošnja za stavbeno dovoljenje ne reši.

Ko je družba zopet čakala mesece in mesece zaman na rešitev, jo je ponovno urgirala z vlogo na deželni odbor z dne 3. aprila 1914. V maju je poslala c. kr. namestnija družbi prepis odloka, v katerem nalaga deželnemu odboru, da mora proti občinskemu predstojniku v Studencih »nunmehr unnachsichtlich vorgehen und über das Verfügte anher (namestniji) berichten«.

In zopet se ni nič zgodilo. Zadnjič je družba urgirala rešitev z vlogo z dne 13. junija 1914 na namestniji. Tudi na to vlogo seveda ni dobila nobenega odgovora, ker deželni odbor na ukaz namestnije ni hotel ničesar ukreniti, da prisili občinski urad v Studencih k poslovanju.

Na osebno prošnjo prvomestnikovo sta tudi državni poslanec in deželni odbornik dr. Verstovšek in deželni poslanec dr. Kukovec v zadevi te šole pri deželnem odboru in pri c. kr. namestniku opetovano posredovala. Nameravana je bila deputacija Studenčanov, ki bi jo naj vodil dr. Kukovec, a do izvršitve ni prišlo.

Z izbruhom vojne je ta zadeva seveda popolnoma zastala. Ker je bil po izbruhu vojne odpor še hujši in so se razmere za časa vojne še poslabšale in je bilo potrebno, da se znova pregledajo stavbeni načrti in sestavijo po novih cenah stroškovniki, je družba svojo prošnjo za stavbeno dovoljenje iz leta 1911 umaknila in zahtevala predložene načrte nazaj. In na tozadevni dopis z dne 8. oktobra 1916 je občinski urad že dne 23. oktobra prošnji ustregel, pri čemer je v spremnem dopisu kakor v zasnehi podčrtal, da vrača prošnjo od 11. decembra 1911 z vsemi prilogami.

Tako se je zaključila dolgoletna borba za slovensko šolo v Studencih, ki se v raznih spisih imenuje križeva pot za slovensko šolo v Studencih. Kupljeno zemljišče pa ima Ciril-Metodova družba še danes in ga izkazuje v bilanci z dne 31. decembra 1925 med aktivno imovino z zneskom Din 30.000.—.

Šajkarstvo v Vuzenici.

Ako pravi Mueliar v svoji zgodovini Štajerske, VIII, str. 440, 460, 469, da so deželni stanovi izbrali kot gradbeno in vojno-opremitveno postajo za bojne šajke (»Nassade«, »Nassarnschiffe«) baš Vuzenico, mora to pač imeti poleg dejstva, da je bil kraj skrit in za sovražnika (Turka) ne lahko dosegljiv, še drug vzrok. Ta drugi vzrok nam je iskati v tem, da so tukaj delali že od nekdaj daleč znan in bržčas priznano dobre in za prevoz materiala pripravne ladje, šajke. K temu je največ pripomogla pač narava z izbornim terenom za pristanišče ob izlivu Cerkvenice.

Posebno je cvetela gradba teh plovil pred otvoritvijo koroške proge; potem je zaradi prevelikih stroškov in boljših prometnih sredstev, v zadnjem času pa zlasti vsled pomanjkanja večjih ljudi vedno bolj popuščala, dokler ni l. 1914. menda za vselej zaspala. Da se to zanimivo poglavje naše domače zgodovine otme pozabljenju, naj sledi tukaj kratek opis, kako in v kak namen so šajke delali.

Za gradnjo šajke je bilo potrebnih devet mož, osem hlapcev in mojster. Ko je bil ves material pripravljen, so zjutraj za rana začeli z delom in z mrakom je morala biti šajka gotova. Materiala pa je bilo treba: nad 3 m³ štiricentimeterskih štukov, dva velika »žajšpama«, dva mala »žajšpama«, šest »kruk«, šest »špang«, 3 kg »klamf«, 100 kovaških žrebčev (štirioglati, okoli 15 cm dolgi s široko, ploščato glavo), 3 punklji malih, 700 smrekovih cvekov (15 cm dolgi, osemoglati klini) in 700 bolh (8 cm dolgi, štirioglati klini iz topolkega lesu).

Šajka je bila v celem dolga 7 sežnjev in tako dolg je moral biti tudi veliki žajšpam, široka pa 3 sežnje, ravno toliko oba mala žajšpama, kruke, špange in štuki. Za veliki žajšpam so rabili dolgo, lepo zraslo smreko; 14 m dolg hlod so razpolovili na ta način, da so navrtali po dolgem luknjo poleg luknje in deblo potem s klini preklali na dve polovici. Tako so dobili iz enega debla dva velika žajšpama. Stalo pa je takšno drevo leta 1880. tri goldinarje — takrat mnogo denarja. Za oba mala žajšpama so uporabili cele 7 meterske hlode, ako so bili lepo vitki, sicer pa so tudi eden hlod razpolovili v kaki žagi, če je tako bolj kazalo. Kruke, na katere so pritrdili šajkina tla in stranske stene, so bile navadno 6 colske hmelovke z lepo stransko koreniko; deblo so s koreninami vred izkopali ter potem do ene korenine, ki je tvorila z deblo nekoliko top kot, vse odstranili. Tudi vseh šest kruk je stalo 3 goldinarje. Špange so služile istemu namenu kakor kruke in so bile pravzaprav isto, le da pri njih kolena ni tvorila korenina, ampak se je namesto te postavil znotraj poseben stebrič, nekako 10 cm debel in nad 1 m dolg (visok) štuk (t. zv. »fosten«), na katerega so potem pritrdili stranske štuke.

Velika žajšpama sta tvorila gornji rob obeh stranskih sten, mala žajšpama pa gornji rob prednje in zadnje stene; vsi štirje skupaj so predstavljali pravokoten okvir. Kruke in špange so bile položene v notranjosti šajke povprek in so tvorile njeno ogrodje, ob katero so, kakor že omenjeno, bile pritrjene stene in dno, in sicer dno ob debela, stene pa ob korenine (pri krukah), oziroma ob stebriče (pri špangah). Razvrščene so bile izmenoma: kruka, španga, kruka, španga itd.

Med seboj so zvezali štuke in tramovje s klamfami, kovaškimi žrebli, cveki in bolhami, vsako seveda po gotovem redu in na gotovem mestu. Štuke so med seboj zamašili s pripravljenim mahom, kojega je eden punkelj (prilичno en koš) stal en goldinar, torej ves mah za eno šajko tudi 3 fl.

Šajke je delal mojster ali po naročilu ali pa tudi na lastni račun. Ako po naročilu, potem so hlapci dobili za vsako šajko vsak po 1 fl., mojster 2 fl., razen tega še, če je dal delati šajko kak »purgar«, en hleb črnega kruha, če pa kmet, pa steklenico slivovke. Ako pa je napravil šajko mojster na lastni račun, potem je stala 60 fl., tu pa je bilo vračunano vse, tudi plačilo hlapcem, ki so dobili ravno tako 1 fl., le nič kruha in nič slivovke.

Domačini so prevažali na teli šajkah večinoma rezan les po Dravi dol v Osijek, Novi Sad in Beograd. Naložilo se je povprečno po 30 ton ter je bilo za vsako ladjo treba šest veslačev (hlapcev). V Fali (pri Ilgu) so običajno kupili še čoln (»ranco«), ki je bil za plovbo od Maribora naprej predpisan. Do Kotoribe (Dubrave) je imelo vseh šest veslačev dela dovolj, tam pa je kolmonež (poveljnik ene šajke ali pa tudi večje partije) odpustil z vsake šajke po dva; potem so vozili do Vizvara štirje, tukaj pa so po dve in dve šajki zvezali in so naprej štirje veslači zadostovali za obe šajki; odpustil jih je torej spet polovico. — V Osijeku, Novem Sadu ali Beogradu se je potem tvor oddal in šajka (posebe) prodala; toda novi lastnik šajke tudi ni razdril, temveč je običajno natovoril tankajšnje pridelke, nakar je šla na daljnjo pot naprej, po navadi do Črnega morja.

Pa ne samo domačini, tudi tujci so radi kupovali šajke. Razen v Vuženici so delali slične ladje tudi v Vuhredu, v Dravogradu in Libeličah, toda nobene niso bile tako dobre in solidno zgrajene, kakor vuzeniške, zlasti, odkar je bil mojster neki Kramer. Zato so od Maribora do Brezna po večini vsi reflektanti naročali šajke v Vuženici. Tako so tudi Rušani*).

*) Kakor sem slišal v Rušah od svojega očeta, so vsako jesen, kadar je bila sadna letina (običajno vsako drugo leto), prišli Švabi iz Sedmograške, pokupili sadje, ga naložili na šajke, najeli tukajšnje splavarje ter z njimi spravili nakupljeno blago domov. Ob takih prilikah so domačini šajke že naprej pripravili: v Mariboru pri Felberju jih je okrog l. 1870. stalo večasih baje po dvajset. Te šajke, namenjene za transport sadja, so se razlikovale od drugih predvsem po tem, da so bile pokrite s streho.

J. G l a s e r.

ki so prodajali svoje sadje na Madžarsko, kupovali ladje v Vuzenici; te so bile posebno lepe, mogoče manj solidne, toda za oko prijetnejše. Sadje iz Ruš se je prodalo navadno v Segedin, Sento, Temešvar ali Arad in so šajke od Slankamna naprej vlekli po Tisi navzgor z volovi.

Največ ta stik vuzeniških flosarjev s tujino, drugimi ljudmi, navedami, nazori in novotarijami, ki jih pa niso pravilno umeli, je pač bil kriv tudi revolucionarnemu gibanju v Vuzenici leta 1848., ki je sicer zanimiva epizoda, pa tvori poglavje zase in ne spada sem.

Jos. M r a v l j a k.

Naše pravice po arhivskem sporazumu z Avstrijo.

Saintgermainška mirovna pogodba nalaga Avstriji v členih 93 in 191 do 196 obveznosti napram nasledstvenim državam glede arhivov, oziroma pisanega materiala ter starin in umetnin, ki se nahajajo na njenem področju. Radi izvrševanja omenjenih členov mirovne pogodbe je sklenila naša vlada z avstrijsko zvezno vlado poseben sporazum dne 26. junija 1923, ki je bil ratificiran dne 29. novembra 1923 ter stopil s tem dnem v veljavo.*) Naše pravice se naslanjajo v glavnem na določila členov 93., 191., 192., 193., in 196. mirovne pogodbe.

Preko pravic, katere nam daje mirovna pogodba, je Avstrija na podlagi sporazuma prevzela z ozirom na kulturne potrebe srbohrvaškoslovenskega naroda glede arhivov še nadaljne obveznosti. Že iz poslednjega dejstva izhaja, da mirovna pogodba sama pri rešitvi tega vprašanja ne vpoštevata dovolj našega kulturnega momenta; ona nam nudi bore malo. Zato tudi stališče naših delegatov pri sklepanju sporazuma ni bilo lahko; njih uspehi je bil odvisen v glavnem od dobre volje avstrijske vlade, oziroma od protikoneesij, katere smo mogli nuditi Avstriji, da je šla preko obveznosti, katere ji nalaga mirovna pogodba.

Danes, ko se skuša ta sporazum praktično izvajati, je postal položaj še bolj neugoden, ker so Avstriji danes mnogo bolj neodvisni in zato samozavestnejši kot pred par leti, ko so imeli težave s prehrano ter so se smatrali odvisne od sosedov. Čeli so baš v tej za Avstrijo težki dobi izvršili likvidacijo arhivov; dospeli so do dokaj ugodnega rezultata. Seveda je zahtevalo njih delo tako ogromnih denarnih žrtev, da ni na slonno izvedbo likvidacije arhivov niti misliti ne moremo.

Naša javnost je o tem, kar moremo po sedanjem pravnem stanju zahtevati od Avstrije, povsem netočno poučena. Zato naj naslednje vrstice prinesejo malo jasnosti v to vprašanje, da ne bo brezmiselnih re-

*) Sporazum je objavljen v Uradnem listu ljubljanske in mariborske oblasti z dne 18. marca 1924, števil. 94/21.

krimnacij in razočaranj, pa tudi ne brezuspešnega nadlegovanja oblasti in naše delegacije.

Kaj nam nudi mirovna pogodba?

Člen 93. pravi, da izroči Avstrija naši kraljevini arhive, registre, načrte, listine in dokumente vsake vrste, ki pripadajo civilnim, vojaškim, finančnim, sodnim ali drugim upravam odstopljenih oblasti. Če kateri teh dokumentov, arhivov, registrov, listin ali načrtov niso bili na svojem mestu, jih vrne Avstrija na zahtevo naše kraljevine. Gre tedaj za administrativni material, ki pripada našim oblastvom. Ta člen je pomemben, ker izlaja iz njega — vsaj po mnenju avstrijske vlade — principijelno gledišče, ki se naj uveljavlja pri razdelitvi arhivov. Odločujoča bi naj bila beseda »pripadajo«, ki se glasi v francoskem tekstu »appartenant«. V prvotnem osnutku mirovne pogodbe je bila na tem mestu beseda »concernant«, ki pa je bila na zahtevo avstrijskih delegatov spremenjena v »appartenant«. Avstrijska vlada izvaja iz tega načelno stališče, da je dolžna izročiti le arhive, ki nam gredo po principu porekla, tedaj spise, ki so na našem teritoriju nastali kot produkt delovanja javnih oblastev, pravnih in fizičnih oseb; ne spadali pa bi sem oni akti, ki se sicer nanašajo na naše kraje, oziroma osebe, toda niso po postanku našega izvora, ker se je predmet začel obravnavati n. pr. v centrali na Dunaju ali vsaj izven našega sedanjega teritorija. Avstrijci zagovarjajo svoje stališče z veliko spretnostjo ter so upregli tudi znanstvene kroge za svoj »Provenienzprinzip« proti »Betreffsprinzip«-u, ki je za naše pravice mnogo ugodnejši. Istina je, da ima v znanstvenem svetu princip porekla precej pristašev; vsekakor pa gre Avstrija predaleč, ako misli, da more to načelo nedvomno izvajati iz besedice »appartenant« v členu 93. mirovne pogodbe, iz te besede lahko izvajamo mi z isto pravico princip nanašanja, kakor se je to tolmačilo v avstrijskem arh. ugovoru.

Naš arhivski sporazum se je v končni stilizaciji vkljub zahtevi Avstrije izrečni rešitvi tega načelnega vprašanja izognil, dasi je iz posameznih mest razvidno, da si je Avstrija svoje tozadevno stališče skušala varovati. Avstrija sama je morala implicite priznati, da je za nas princip porekla nesprijemljiv ter je pristala na izjeme, oziroma pustila možnost pogajanja v konkretnih slučaji. V kolikor gre za obravnavanje tekočih upravnih zadev, nam bo v splošnem zadostoval člen 93. mirovne pogodbe, ki glede predpisov ni omejen na izvestno dobo, medtem ko je člen VI. sporazuma iz praktičnih razlogov omejil starost predpisov na leto 1888 (glede železnic, vojne, kmetijske, vozne, notranje, rudniške ter poštne in telegrafске upravne grane), oziroma na leto 1848 (1. maj). Starejši predpisi se redoma ne vračajo.

Ostali členi mirovne pogodbe (191, 192 in 193) obligirajo Avstrijo k restitucijam. Gre tu za vrnitev materiala, ki je bil odnesen z današnjega teritorija naše kraljevine.

Člen 191. se nanaša izključno na Srbijo in Črnogoro ter nalaga Avstriji obveznost, da vrne vse spise, listine, starine in umetnine, kakor tudi znanstveni in bibliografski material, ki se je ob času okupacije odnesel in to brez ozira na to, kdo poseduje ta material.

Člen 192. m. p. se nanaša na ono bivšo avstro-ogrsko ozenilje, ki je po mirovni pogodbi odstopljeno naši kraljevini, ter predpisuje obvezo vrnitve glede predmetov v istem obsegu ko člen 191., v kolikor so bili ti predmeti odnešeni po 1. juniju 1914 (izvzeti so od privatnikov kupljeni predmeti).

Na starine in umetnine imamo tedaj pravo le, v kolikor gre za restitucijo odnešenih predmetov. Navajam člen 196. m. p., ki nalaga Avstriji

a) obvezo, da se z nasledstvenimi državami pogaja radi sklenitve sporazumnega dogovora, po katerem bi se omogočila povrnitev vseh onih delov starinskih in umetniških zbirk onim državam, li kojih kulturni posesti pripadajo.

b) dolžnost, da omenjene zbirke skozi 20 let hrani in čuva, jih ne proda, ne raztrosi in ničesar ne ukrene, razun če se je v tej dobi sklenil poseben dogovor.

Pripominjam, da do sedaj glede teh zbirk do kakega sporazuma z Avstrijo ni prišlo in tudi ostale nasledstvene države tega vprašanja z Avstrijo še niso razčistile. Naš arhivski sporazum obravnava v drugem delu zgolj točko b) čl. 196. m. p., tako da danes o porazdelitvi starin in umetnin, v kolikor ne gre za prej omenjene restitucije, sploh ne more biti govora.

Končno prihaja za porazdelitev arhivov še v pošteven člen 193. m. p., ki nalaga Avstriji (ob izključitvi principa porekla), da mora vrnuti iz javnih zavodov vse spise, listine in historične zapiske, ki so v zvezi z zgodovino naši kraljevini odstopljenih ozemelj in ki so bili odnešeni v zadnjih 10 letih (do leta 1913.) iz tega ozemlja.

Ta člen z ozirom na slično vsebino člena 192. nima mnogo praktične vrednosti.

Kakor izhaja iz prednjih izvajanj, nam nudi mirovna pogodba izvzemši slučaje restitucije, oziroma zopetne vrnitve iz odstopljenih ozemelj odnešenih aktov, oz. predmetov le po členu 93. mogočnost, da zahtevamo administrativne pripomočke (predspise).

Vprašanje odstopitve naših zgodovinskih dokumentov, oziroma arhivnih edinic, ki se tičejo našega ozemlja, v mirovni pogodbi

sploh ni rešeno. V tem pogledu nam je arhivski sporazum prinesel nekaj več, dasi so ostala nerešena mnoga vprašanja, ki posegajo globoko v kulturnozgodovinsko interesno sfero.

Arhivski sporazum.

Ta sestoji iz štirih delov. Prvi del obravnava arhive, oz. pisani material ter navaja v prvih štirih členih določila §§ 191, 192, 93 in 193 mir. pogodbe. Nato opisuje člen V. pojme »arhivalije« ali »pisani material«. O čl. VI. gl. zgoraj!

Člen VII. nam daje pravico preko mir. pogodbe, ker se izjavlja Avstrija pripravljeno izročiti vse arhivalije, ki so nastale kot arhivalne enote na našem ozemlju in so dospele kot take na ozemlje Avstrije. To načelo velja tudi za pojedine spise in zbirke.

Člen VIII. gre isto tako preko obveznosti po mirovni pogodbi ter določa, da se nam imajo izročiti v prilogi k ugovoru zaznamovane arhivalije. Za nadaljnje delo naših delegatov je važen še zadnji odstavek tega člena: Zahteve glede arhivalij, ki niso navedene v tej prilogi, ker za sedaj še niso zbrani potrebni podatki o tem, se rešujejo po diplomatski poti.

Člen IX. in X. določata souporabo in izposojevanje arhivov, ki se ne dajo porazdeliti.

Nadaljnji členi XI.—XV. urejujejo poslovanje povodom zahtevanja in izročanja zahtevanega pisanega materiala.

Člena XVI. in XVII. vsebujeta predpise o čuvanju tajnosti glede pisanega materiala, medtem ko določa člen XVIII., da sme Avstrija vršiti skartiranje (uničevanje) spisov samo, ako po obvestilu niso v določenem roku protestirali.

Končno vsebuje še člen XIX. posebne predpise glede pisanega materiala vojaških oblastev. Tu je ločiti normalne upravne vojaške akte od onih, ki se tičejo svetovne vojne; za prve veljajo ista načela, ko za civilne akte, medtem ko se akti, ki se tičejo svetovne vojne, še ne izročajo; izvzeti so vojaški kazenski akti, ki se tičejo izključno naših pripadnikov.

Drugi del sporazuma obravnava starinske in umetniške zbirke ter določa v splošnih obrisih, na katere predmete se naj nanaša obveza 20-letnega čakanja, oz. čuvanja po členu 196., lit. b) mir. pogodbe. Vprašanje vrnitve teh predmetov v smislu lit. a), čl. 196. m. p. v tem delu ni rešeno, nasprotno, se je avstrijska vlada zavarovala, da z obvezo čakanja, oz. čuvanja še ni priznana nobena druga obveza. Člen XXII. nam zagotavlja prvenstvo nakupa ob istih pogojih v prvih 20 letih, prihodnji člen pa določa našo souporabo teh zbirk.

Tretji del sporazuma obravnava vrnitev zemljarskega katasterskega materiala, ki se tiče našega ozemlja.

Četrty del vsebuje zaključne odredbe, ki se nanašajo na slučaje so-prizadetosti kake druge države ter event. razlike v mnenju, tako da je treba razsodnika.

Dr. Ot. Pirkmajer.

Opomba uredništva. Objavljamo članek našega delegata v komisiji za prevzem arhivov, da bo zainteresirana javnost pravilno poučena o pravnem stanju tega vprašanja. Ta članek naj bo obenem apel našim merodajnim krogom, da posvetijo važnemu arhivskemu vprašanju večjo skrb nego do sedaj.

Nekaj slovarskih in zgodovinskih drobtin iz starotrškega arhiva.

V 4. in 6. letniku »Časopisa« je Kaspret objavil »Slovarske drobtinice«, katere je nabral iz raznih urbarjev in aktov 18. stoletja.

Nekak slovarček slovenskih izrazov za razne dajatve ima starotrški župniški¹⁾ urbar iz sredine 17. stoletja (1647), ki ga tu objavljamo. To so pač domači poljarski izrazi in ne smemo pričakovati kakih jezikovnih umetnin, a so baš zato tem bolj zanimivi za jezikoslovca in folklorista. Stran 1 urbarja:²⁾

3 Casten Maas machen 2 Windischgraazer schaff oder Ten Maas.

2 spannen zuesammen undt führen —500 (?)

Zünsgetraydt	Casen	Kütz	cosle
Steuer	Stifra	Pretter	dila
Zehrung	zehrunga	Weizen	Pscheniza
Ahnlag	laglana nalaga	Roggen	Raisch
Leibsteuer	Sivodna stibra	Habern	aus
Rauchtgelt	Raufansky denari	Hayden	Haidina
Frischling	auca (!)	Hirschen	Proso
Hündlein	Pische	Gersten	Getschman
Ayer	Jeice	Fennich	Beer
Kays	Sir	Grauth	Seela
Faschanheng	Pustnitzer	Linzen	Letscha
Haarzechling	Predivo	Bohnen	Bab
Schulter	Pletsche	Arbsen	Grach
Lamp	Jagne		

Mimogrede omenimo, da zadnjih štirih dajatev (zelja, leče, boba in gralia) ni glasom urbarja nihče odrajal.

¹⁾ Stari trg pri Slovenigradcu.

²⁾ Urbar nima signacije ter je pravzaprav »Stiftregister«.

Kakor prva stran v jezikovnem oziru, je za vrsto domačih župnikov nekoliko važnosti še zaduji list, ki se glasi:

Post Casparum Freidenschuss vicarium.

Sebastianus Bocaliz, dictus Severus, ab aō. 1579 usque ad 1590.

Balthasar Tautscher, mihr 1 Johr.

Andreas Tautscher, 41 mius 3 Wochen, ab anno 1597 usque ad annum 1638.

Georgius Pop.

Gregorius Rosmanus 1639.

A. Chienberg ab aō. 1640 usque 1642. — Eodem anno Rev. Otto Fridericus, anno 1642.

sub administ. Nicolai Slapnigk

H. Johan Dienstman anno 1643 usque 1647.

Jacobus Vrabizh, admin. ab 1648 usque 1656.

Hermanus Matthias ab Atthinis 1657, administratus per Petrum Stellam 1658—1663.

Anno 1664 Michael Aug. Borgnyach Franciscanus. —

10. Martii 1665 assumpsit hanc parochiam Thomas Fridericus Leberwurst, usque aō. 1680, obiit 20. July 1680. —

Franciscus Coppinus ss. Thlg. Doctor ab 1681 usque 1686. —

Ioanes Georgius Ernst ss. Thlg. Bacc. form. Styris-(Saalfeldensis) ab anno 1687 usque 1701.

Urbanus Cavalier ss. Thlg. Bacc. formus, parochiam hanc ingressus 17. feb. 1701, sed egressus ad s. Martinum intra Crainburgem anno 1715 in parochiam ibidem, ubi obiit anno 1734. —

Huc successit ex comissionatu (!) Fraslaviensi Antonius Josephus Marco, ss. Thlg. Bacc. f., institutor in hac ecclesia s. Radegundis Beneficii Rosariani et Novenna s. Francisci Xaverii, mortuus hic anno 1732, quo successit Daniel Beer, Thlg. Bacc., natione Carniolus Camuicensis. —

Huc vocatus die 3. Junii 1742 Doctor Nicolaus Ioannes Kraskovitsch, Styris Saxenfeldensis a principe et eppo Labacensi, Sigismundo Felice, comite a Schrattenpach ex primo confessario religiosarum sor. s. Ursulae Labac. ex primario vicario Eppali perpetuo parochiae ad s. Petrum Labaci et ex commissariatu Scalensi, fundator pro pauperibus rusticis et dotandis puellis apud magistratum Labacensem, alumni in convictu graecensi, et ordinuator, solidator et confundator mane missariatus sclavo-graecensis etc. Item alumni in seminario soc. Jesu Labaci.

Josip M r a v l j a k

Slovstvo.

Državni grb kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.

»Učiteljski dom v Mariboru« je izdal državni grb v barvah na kartonu v velikosti 45 X 45; izdelan je po besedilu in sliki službenega grba, ki je podan v »Službenih Novinah« z dne 14. oktobra 1922, št. 229. Da moremo gornji grb pravilno oceniti, se moramo najprej pomuditi pri službenem.

Pri nas Slovenceh je heraldika malo poznana, še manj gojena; nič boljše ni pri Srbih; ne eni ne drugi nismo imeli svojega viteškega plemstva. Drugače je bilo pri Hrvatih; tu se je razvilo višje in nižje plemstvo po vzgledu zapada že pod Arpadoviči, torej v času, ko je bila heraldika na vlsku in zato je imela in ima Hrvatska še danes odlične poznavalce heraldike. To sem hotel ugotoviti zaradi tega, ker bi naš državni grb bil heraldično pravilen, če bi bila njegova sestava poverjena strokovnjaku heraldiku. Tako pa je ščit, ki nosi vse tri grbe, neobičajno predeljen, in sleer od sredine na desno in levo v dveh navzgor obrnjenih polkrožnih črtah, kar je pri ščitih, ki so bili v navadi pri vitežih v sredi srednjega veka skoraj nemogoče in tega tudi ne zasledimo v poznejšem času pri onih grbih, ki so bili izdelani po heraldičnih pravilih; tako razdelitev naziva dr. Bojuničič heraldičen nonsens.

Po službeni sliki je moral tudi ta grb prevzeti to netočnost, drugih se je ognil in jih popravil, pri tem pa sam postal netočen.

Grb je lično izdelan. Na sivi temeljni barvi je kakor šotor, odgrnjeno škrlatasto s hermelinom podloženo in z zlatimi resami okrašeno ogrinjalo; nad njim zlata krona kraljevine. V sredi ogrinjala je takozvani »španski« ščit, ki nosi na rdečem polju dvoglavega belega orla v poletu; tudi nad tem ščitom je zlata krona kraljevine. Na prsni ima dvoglavi orel manjši ščit po obliki enak prejšnjemu; v tem so združen trije grbi; 1. desno zgoraj (heraldično) srbski: na rdečem polju srebrni križ s srebrnimi ognjili v vsakem kraku; 2. levo naj bi bil hrvatski: šahovnica, 25 izmenoma srebrnih in rdečih kock v petih vrstah po pet in 3. spodaj takozvani grb Slovenije: na modrem polju 3 zlate šesterokrake zvezde v legi 2, 1, pod njimi srebrn polumesec z rogljema navzgor. — Barve so povsem heraldično pravilne; krone in rese so zlate, ogrinjalo zunaj škrlatasto, hermelin in orel bela, križ, ognjila, bele kocke in polumesec srebrni; rdeča barva je svetlobliščeč cinober, modra — ultramarin.

S to izdajo si je uadel »Učiteljski dom« hvalevredno nalogo, podati grb pravilno, da bi napravil konec zmešnjavam tako različnih grbov, ki so že prava sramota za našo površnost. Kaki grbi vise na državnih uradih! Še celo službeni državni grb v Almanahu kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev je pomanjkljiv; običajno je baldahin ali ogrinjalo barvano v škrlatu, tu pa v svetlobliščečem cinobru in zvezde v slovenskem grbu se vrste skoro v vodoravni črti.

Avtor grba »Učiteljskega doma« pa je dal ogrinjalo škrlatasto barvo in zvezde v slovenskem ščitu heraldično pravilno razvrstil: zgoraj dve vodoravno in tretjo spodaj pod njima v sredi; še celo v hrvatskem grbu je zaradi pravilnosti (kakor prvi posebej tiskano besedilo k temu grbu) zamenjal prvo — službeno: rdečo — polje s srebrnim, sklicujoč se na dejstvo, da je tako sestavljen hrvatski grb na strehi cerkve sv. Marka v Zagrebu. Temu ne bi oporekal, le če je že sam hotel odstranjevati morebitno napako, ne bi smel takorekoč v eni potezi sam napake zagrešiti: to je, ne bi smel kock oziroma kvadratov spremeniti v pokončne pravokotnike; heraldika je izredno natančna v označevanju posameznih črt, likov, podob itd., in to po njenih

pravilnih ni več šahovnica, ampak škodlast ščit, kakor podajajo n. pr. ležeči pravokotniki (ker so podobni opekli pri zgradbi) zidan ščit.

Zaradi tega tudi grb »Učiteljskega doma« še ne odgovarja vsem zahtevam heraldike in še ni doela pravilen, ker pravi hrvatski grb ima kocko in ne škodle.

Kadar bo društvo pripravljalo novo naklado, naj da odpraviti omenjeni nedostatek in tako popravljeni grb naj bi potem ne služil samo šolam kot učilo, ampak kot točen vzorec vsem, ki imajo opraviti z izdelavo državnega grba, posebno risarjem, slikarjem, graverjem, črkoslikarjem, izdelovalcem štampiljk in pečatov; na pravilnost grbov bi pa morala paziti tudi državna oblast sama.

Ob tej priliki naj kot dopolnilo k prejšnjim izvajanjem nekoliko pojasnim postanek in sestavo teh grbov.

Dvoglavi beli (nekdaj zlati) orel in križ z ognjili kot grbi Nemanjičev, srbskih despotov in Srbije, so bizantinska dediščina srbske dinastije, ki je bila z bizantinskim dvorom v rodu (grb bizantinskih Komnenov — Paleologov). Nova Srbija ni bila v zadregi za svoje državne embleme; »illirčko-rassijanski obščelji zograf« Hristofor Žefarovič je že leta 1741. izdal v sloveno-srbskem jeziku prevod in grbe Ritter-Vitezovićeve stematografije, ki ima na strani 2 grb nazvan: Imperium a Nemanide institutum in na strani 41 je grb: Serblia; Žefarovičevega dela so se Srbi držali in prevzeli po njem dvoglavega belega orla in križ z ognjili.

Hrvatska je imela dva grba: šahovsko desko z rdečimi in belimi kockami (Primorska Hrvatska) in kuno na rdečem polju med dvema srebrnima rekama (Slavonija). Slavonski grb je prenehal o priliki ujedinevanja, ker je bila sprejeta šahovnica kot grb hrvatskega dela naše države. Po svoji preprostosti in enostavnosti je ta najbrže starejši kakor srbski, čeprav se je začel pojavljati šele v sredi XV. st.; prvotno velja za grb Primorske Hrvatske; ali dosedaj še ni bilo mogoče izslediti, v kateri dobi ima svoj početek in kak je njegov prvotni osnutek; zato tudi ne preseneti nedoslednosti v grblju in literaturi; eni pričenjujejo z belim (odnosno srebrnim), drugi z rdečim poljem hrvatski grb, tudi število kock je različno. Knjiga: »Spiegel der Ehren des höchst-löblichen keyserlichen Ertzhauses Oesterreich«, ki je izšla koncem 17. st., ima na strani 477 hrvatski grb s ca. 47 kockami in začenja z belim kvadratom; na str. 508 stoji grb Ladislava Postuma, v katerem je poleg ogrskega, češkega in dalmatinskega tudi hrvatski ščit, ki ima 25 kock v petih vrstah in je prva tudi bela; istotam na str. 1599 pa je v grbu cesarja Ferdinanda III. hrvatska šahovnica osmih vrst po šest polj in prične z rdečim. V »Olimučevlčevem rodoslovju« (najbrž iz druge polovice 16. st.) je rdeče-srebrno kockasto polje, istotako po Siebmacher-ju iz l. 1604.

Ritter ima prvo polje rdeče, čeprav se glasi pod grbom prvi heksameter: *Can didus et rubeus color hoc variatur in agro*; pa to je licentia poetica, saj v dodatku: *declaratio stemmatum praemissorum*, razlaga: *Croatia, septem habet in quatuordecim plagas, rubeas albis intermixtas. Neues Adeliges Wappenbuch, Conrad Tyroff, Nürnberg, 1791, I. kn., I. del* ima pri sliki: *Roemisch kaiserliches Wappen* — hrvaški grb: v šestih vrstah po pet kock, prva je rdeča. Oficijelni ogrsko-hrvatski grb pred prevratom ima 25 srebrno-rdečih polj, pričenja torej z belimi — tako kakor že gorl omenjeni grb na strehi cerkve sv. Marka v Zagrebu.

Tako nasprotujoče so tudi izjave zgodovinarjev in heraldikov: Bojničič navaja v *Vijestniku hrv. arh. dr.* 1895/96 str. 22; Hrvatska rabi: u pet reda dvadeset i pet crvenih i srebrnih kocaka; Skulj veli v *Povijesti Hrvata, Srba, i Slovenaca* str. 120: grb Hrvatski: izpremlješane crvene i srebrne kocke; Rački in Pučić postavljata tudi na prvo mesto: rdeče. Avtor knjige: *Poviest Hrvata* pa piše na str. 234: grb kraljevine hrvatske kockast jest t. j. četverokutna polja bijela su mu i crvena. O roju

tilj poljal: I o njihovi značenju razna su mnjenja. *Stigillum regni Croatiae*, kako je utisnut pod priznanico od 1. siečnja 1527, kojom na Cetinju izabraše Hrvati Ferdinanda za svoga kralja, broji do 64 kocka. Šišić je dosledno za belo polje kot prvo; v Pregledu povijesti hrv. naroda str. 229 označi grb Hrvatske; najme u pet redova po pet izmjeničnih srebrnih i crvenih kocaka, isto označbo ima v Narodni enciklopediji str. 856 in v knjigi: Dokumenti o postanku kraljevine SHS registrira dokument 180 z dne 22. dec. 1918, ki je zanimiv in vreden, da ga v celoti podam, v kolikor se tiče provizornega državnega grba: Bijeli dvoglavi orao, koji ima na prsima štiti, podijeljen u dva manja polja. Na desnom je polju crveni krst s četiri C (= S) na bijelom polju (grb Srbije); lijeva polovica grba imaše šahovsku ploču bijelo-crveno sa 20 četvorina (hrvatski grb). Donje manje polje predočuje grb stare Ilirije (Slovenije). Na plavom polju bijeli polumjesec okrenut prema gore, a između njegovih krakova bijela zvijezda sa pet pera.

Iz vseh teh različnih podajanj hrvatskega grba sledi, da imajo (dokler ne bo in če bo najden izvirnik) oboji prav: tako tisti, ki trdijo, da pričenja ta grb s srebrnim poljem, kakor oni, ki postavljajo na prvo kocko rdeče polje.

In takozvani slovenski grb je kombinacija grba Celjskih grofov in enega dela »ilirskega« grba — ali morda celo nekdanjega kranjskega?! Poglejmo!

Predno je bila sestava državnega grba končnovelljavno redigirana, je dr. Mal v Sloveniji z dne 9. febr. 1921, št. 31 svetoval, naj bi imela Slovenija kombiniran kranjski in štajerski grb — »ako pa hočemo imeti enostaven, nekomplíciran in kombiniran grb, bi bilo najumestnejše, da ne sežemo po tujem polumescu, marveč po grbu staroslavnihi celjskih grofov, ki so bili v rodu z bosanskimi in srbskimi vladarji ter bani hrvatski in so po podedovanju Ortenburžanov vladali domala vsemu ozemlju, ki tvori današnja Slovenijo«. — In vendar je prišel polmeseec v grb Slovenije, četudi nima nikake zgodovinske zveze z našimi pokrajinami.

Premotrimo, v koliko je ta slovenski ali ilirski? Predrimska in rimska Ilirija ni mogla imeti grba, ker jih še ni bilo; od takrat pa tja do Napoleona pa ni obstojala nobena Ilirija ne de facto in ne de jure, še manj njen grb; Napoleonova Ilirija ni imela nikakega grba, še-le kraljestvo avstrijske Ilirije je po dolgem zavlačevanju 1836 dobilo grb, ki pa nima nobenega polumesca, ampak na modrem polju zlato vestjačo (po novcih zadnjega ilirskega kralja Geneja) z zlato zobčasto krono na ščitu.

Kje je tedaj tisti grb Ilirije, na katerega se vedno sklicujejo in kje Ilirija tega grba, ki je združevala za kratko dobo vse slovensko ozemlje? — Samo v domišljiji. Valvazorjev prijatelj Pavel Ritter-Vitezović ima na prvi strani svoje stematografije iz l. 1701. naslikan grb te Ilirije: ščit s krono, na rdečem polju, zgoraj šesterokraka zvezda (Jupiter), pod njo bel polmeseec z gorl obrnjenima rogloma, pod sliko pa dva distiha:

Candida, juncta Jovi, stat campo Luna rubente;

Fortunae et fidei viva figura meae,

Candidus est animus, genius quoque; grandibus aptus;

sed varia summum stat milii sorte bonum.

Klaić pa pravi v knjigi: Djela P. Ritter-Vitezovića str. 154: povsem izmišljen je grb starega Ilirika; ta grb omenja že grof Pucić v *Archiv-u i slav. Phil.* 1880, str. 341 pri popisu »Ottomčevićevega rodoslovja«: »im rothen Schild ein silberner Halbmond, darüber die Königskrone und Legende: „штит илѣра царѣхъ боснѣана. V istem časopisu, str. 501 govori Rački o Rupčićevi »Genealogiji« (ki tudi ima grb Ilirije) in pravi: »Diese konnte nicht in jener Periode entstehen, als noch Serbien und Bosnien selbständige Staaten waren, denn in dieser »Genealogie« wird der Name und das Wap-pen Illyriens angeführt, von welchen in jener Zeit noch keine Spur vorhanden war.

da dieser Name erst während der Türkenherrschaft und zwar vom XV. Jh. aufgefunden in Gebrauch kam; in na strani 503 dokazuje, da so vsa ta rodoslovja: Ohnudevičovo, Rupčičevo in Korjeničevo (z ilirskim grhom) nastala v Dubrovniku v drugi polovici XVI. stl., ker so Dubrovničani kot trgovci imeli zveze po celem Balkanu in so jim bile listine, grbi in pečali posameznih srbskih, bosanskih, zelskih rodbin in vladarjev najbolj znanl in na razpolago, in da so ti za vse zapadne balkanske dežele, tako tudi za Bosno in Srbijo uadeli skupno ime nekdanje Ilirije (vzrok: gojitev humanističnih nankov), obenem pa si izmislili in po vseh heraldičnih pravilih mojstersko skovali (poleg nekaterih pravih grbov) tudi skupen grb Ilirije: ščit z zvezdo, mescem in krono (pravilno sestavljanje grbov ni nič čudnega za ta čas, ker se je v 15. in 16. stl. heraldika že gojila in učila kot znanost v Angliji, Franciji in Nemčiji); ta ilirski grb se je pojavil pri nas za časa narodnega preporoda — ilirizma.

Iz vsega tega sledi, da grb take Ilirije, ki je ni bilo, nima ne heraldične vrednosti, še manj pa pravice, da bi ga pri kaki morebitni sestavi jemali v kombinacijo. Mesec v sedanjem grbu Slovenije tudi ne more biti povzel z višnjevega kranjskega orla, ker je na orlu le rdečo-belo šahirana polkrožna oprsna zapona (dr. Mal).

Če tedaj zgine mesec s slovenskega grba, ne bo pri tem prav nič lrpela naša pokrajinska občutljivost, ker s tem, da oslane samo grb Celjanov grb Slovenije, niso Kranjci nič zgubili in Štajerci nič pridobili, saj so tri zlate zvezde v modrem polju grb koroških Vovberžanov, lako da ima tudi naš tretji najmanjši bral zadoščenje, ker je dal vsej Sloveniji znak. (Rodni grb Sovneških — Celjanov, sta bila dva rdeča prečnika v belem polju.) — Polumesec pa nikakor ne sodi v slovenski grb. — Vse to sem navedel le za pravilno presojo državnega grba.

Razen že v tekstu omenjene literature, sem se še posluževal del:

Hauptmann Felix: Wappenkunde, München und Berlin 1914.

Ивнх Алекса др.: Стари српски печати и грбови. Нови Сад 1910.

Jiroček Konst.: Geschichte der Serben, II. Gollia 1918.

Jugoslavische Philatelistische Zentrale, Zagreb I. Jg. št. 2, 1923 (Dr. Bojuničič: Das Wappen des Königreiches SHS).

Polec Janko dr.: Kraljestvo Ilirija, Ljubljana 1925.

Stemmatographia, sive armorum Illyricorum delineatio, descriptio, et restitutio, authore equite Paulo Rittler.

Zahn-Siegenfeld, Steiermärkisches Wappenbuch von Zach. Barlsch 1567, Graz—Leipzig 1893. Karl Prijsatelj.

Jaksch-Wartenhorst Dr., Die Edlinge in Karantanen und der Herzogbauer am Fürstentum bei Karnburg. Sitzungsberichte dunajske akademije znanosti, zv. 203. Wien—Leipzig 1927. (Ponalis str. 19.)

Zadnja desetletja so prinesla celo vrsto daljših in krajših spisov o usloičevanju karantanskih vojvodov in o poslanku plemičarjev. Povod Jakschevi razpravi je dal članek Hansa Febr a »Das Waffenrecht der Bauern im Mittelalter« v »Zeitschrift d. Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte« 48, Germ. Abl. 35, 121 (str. 11, op. 32), v katerem je Febr opozoril na kapitulat Karola Vel. iz l. 789., po katerem so svobodni kmetje smeli nositi orožje. Ta kapitulat, doslej neznan in nevpoštevan, je odločilne važnosti za vprašanje o poslanku karantanskih plemičarjev, s tem je pa dalje v zvezi vprašanje, kaj je za pravo b l s t v o pri obredih vojvodskega usloičevanja.

J. poda najprej pregled raznih teorij o teh vprašanjih in jih je treba tudi nekaj navesiti, da se razvidi, v čem se Jakscheva teorija razlikuje od drugih. P u n t s c h a r t (Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten, Leipzig 1899) je razlagal ustoličevanje kot posledico zmage poljedelskega sloja nad nomadskim; plemičarji so

slovenski kmetje, ki so zmagali nad pastirskim plemstvom. E. G o l d m a n n u (Die Einführung der deutschen Herzogsgeschlechter in den slowenischen Stammesverband, Breslau 1903) je vojvodski kmet pri ustoličevanju naslednik staroslovenskega duhovnika, ki nemškega vojvoda sprejme v slovensko plemensko zvezo, ko so po l. 828. bill odstranjeni domači knezi. — J. G r a b e r (Der Eintritt des Herzogs v. Kärnten v Sitzungsber., zv. 190, 1919) je vzel za podlago svoji razpravi vrinec v »Selhwabenspiegel« o ustoličevanju in je izvajal, da je vojvoda imel svoje pravice deloma od kralja, deloma od dežele, oziroma od kmetov svobodnjakov. Le-ti so si izvolili svojega zastopnika-sodulka, ki naj razsodi, je li novi vojvoda kmetom po volji ali ne. Vojvodski kamen je simbol najvišje sodne oblasti v deželi. Ko je ljudstvo novega vojvodo slovesno sprejelo in povedlo do vojvodskega kamena, mu je s tem priznalo najvišjo oblast v deželi. — Pr. L e s s l a k (Carinthia I, 1913, str. 81 d.) je krajevno ime K a z a z e razlagal kot turško-tatarsko in izvajal, da so »Edliugl« ostanki avarskih gospodarjev nad Slovenci.

Končno je Slovenec L. H a n p t m a n n (Politische Umwälzungen unter den Slowenen v. Ende des 6. Jahrh. bis z. Mitte des 9. v Mitteil. d. Instit. f. öst. Geschichtsforsch., 36, 1915) prišel na misel, da so gospodujoč sloj v Karantaniji bili H r v a t i, ki so Slovence osvobodili avarskega jarma in sami zagospodovali. Njih nasledniki so plemičarji.

Na to poda Jaksch kratek pregled razmer in dogodkov v stari Karantaniji od drugega časa, ko je karantanski vojvoda poklical Bavarce na pomoč proti Avarom in postal od njih odvisen, pa do frankovske zavlade. Edini vir je »Conversio — —«, ki pa ni povse zanesljiva, ker zanaša razmere svojega časa (okoli 870) v starejšo dobo.

Po Jakschu je bistveni del obredov pri ustoličevanju in postanek plemičarjev v zvezi s pokristjanjenjem Slovencev. Odkar je Tassilo 772 zlomil odpor paganske srutke med Slovenci in je 778 Karantanija prišla pod frankovsko oblast, ni več slišati o odporu paganskih Karantancev proti krščanstvu, vendar pokristjanjenje s tem ni bilo končano, v deželi sta bili še naprej dve stranki: paganska in krščanska. To razmerje odseva iz znane dogodbe na dvoru vojvode Inga. Tu nam daje pojasnilo prej omenjeni kapitular Karola Vel. Del plemstva se je pokristjaniil, enako tudi del kmetstva, toda vanj niso bili pred napadi svojih paganskih sorojakov, zato so dobili pravico nositi orožje, da so se mogli braniti. In to so ravno svobodni kmetje, ki so pozneje po svojem zastopniku pri ustoličevanju izpraševali novega vojvoda glede njegove krščanske vere, ta uredba je čisto germaško-krščanskega značaja in je prišla v navado za Karola Vel., če ne že za Tassila. Kmet, ki je izpraševal vojvoda, je dobil to častno opravilo v dedno pravico najbrž ob nastopu Majnhardovem (1286).

S tem padejo tudi prej navedene teorije drugih zgodovinarjev. »Knežji kamen« ni nikak simbol deželne oblasti in posesti, kakor sta mislila Puntschart in Graber; obred na knežjem kamenu se je sploh vršil le, če je izumrla vojvodska rođovina in je nastopila nova, kakor se je to zgodilo ob nastopu Spouhaimceev 1122 in vojvoda Majnharda 1286. Dotični kamen je bil vzhodje nekega rimskega stebra in kmet-sodnik se ga je kdaj slučajno poslužil pri svoji funkciji, potem pa je dobil nekak nimbus. Od tega je razločevati vojvodski stol; le ko je vojvoda tega zasedel, je dobil polno oblast v deželi. — Knežji kamen tudi ni nikakšen staroslovanski kulni kamen, kakor je mislil Goldmann. Brez podlage je tudi Hauptmanova teorija, da bi plemičarji bili gospodujoči sloj Hrvatov. Odpade tudi Lessiakova fantastična trditev o gospodujočem avarškem sloju. Zanimivo je, da se največ plemičarjev nahaja na nekdanjih brlžinskih posestvih v gornji Ziljski dolini, gornji Dravski in Melski dolini, potem na brlženskih posestvih v Junski dolini in okoli nekdanj karolinškega Blagograda.

... Krščanska vera dolgo ni bila varna pred paganskimi napadi, potrebovala je oboževanega varstva. To varstvo so dajali plemičarji.

V primeri z drugimi teorijami je ta še najmanj izumetničena in iz historičnih razmer celovito in jiva, da si popoln izvestnosti in razvidnosti tudi ta ne more lastiti.

Fr. K o v a č i č.

Orožen Janko: Zgodovina Celja II. Celje 1927. 8°. 162 str.

Orožen je zbral vse važnejše izsledke o Celjanih in jih v pričujočem delu predal javnosti. Knjiga ne opisuje samo zgodovine Celja, ampak predvsem zgodovino Celjanov, katero prav tako nujno rabimo. Za naše razmere je značilno, da smo dobili izčrpno monografijo o Celjanih šele l. 1927., torej potem ko so že izšle razne zgodovine Slovencev in slovenskih pokrajin. Po izčrpno izrabljeni literaturi — pogrešam samo Mravljaka — spisano delo bo sigurno in pregledno služilo kot monografija o Celjanih tako strokovnjaku za vpogled kot lajku za splošno informacijo.

Vitanjsko gorovje je po Krebsu vse pogorje od Paškega Kozjaka do Donačke gore; v ožjem smislu pa ne obstoja, ravnotako kot tudi ne v širšem Krebsovem, ker se orografsko in po ljudskem imenovanju deli v Kozjak in Stenico. »Vitanjsko pogorje« so Nemci umetno ustvarili kot gorsko enoto, da postavijo nanj južno mejo Srednje Štajerske, po vojni pa politično mejo med Avstrijo in Jugoslavijo. Glede uporabe imena Sonek pripominjam, da rabi ljudstvo poleg imena Stari grad še ime Žovnek in da imenjuje še danes lastnike dvorca »Ruhetale«, ki pa ne leži sredi polja, žovneške gospode. Radi tega bo edino upravičena raba Žovnek in ne Sonek. Da je stal prvotni grad Ojstrica na Krvavici, poroča Milica Štrekelj. Ker ne navaja virov, po kom ima te podatke, smatram na podlagi njene razprave, da izvaja to iz tradicije. Ljudstvo v Ojstriških hribih pozna še danes Veroniko Descniško; precej razširjena pripovedka pravi, da je dal celjski grof (Herman II.) vreči Veroniko z gradu v prepad pod gradom, ki je stal na Krvavici. Ljudstvo si tako razlaga vprašanje, zakaj so apneniški skladi na Krvavici krvavordeči, skladi, ki so ravno dall Krvavici ime; tako da ima ta pripovedka etiološki značaj. Na drugi strani pa ta tradicija potrjuje poročila, da je bila Veronika pogubljena v Ojstrici, kajti samo resnična tragična Veronikina smrt je lahko zapustila tako globoke in trajne vtise v ljudski duši. Proti gradu Ojstrici na Krvavici pa govori dejstvo, da nimamo na vrhu nobenih razvalin. Prostor na vrhu Krvavice je tako majhen, da se lahko nanj postavi majhna koča, na noben način pa ne grad¹⁾. Krvavica je s severa, vzhoda in zahoda nepristopna, z juga pa težko. Ta lega bi bila za grad izborna, ampak v veliki višini je prometno grad izoliran in nimamo niti enega primera v naših krajih, da bi ležal grad na hribu, ki sicer s svojo zunanostjo vzbuja fantazijo, ki pa leži v višini preko 900 m. Zgodovinsko imamo dokazane tri ojstriške gradove. Najstarejši je stal na gričku Stari grad, tudi Kukenberg imenovan, kjer imamo ostanke razvalin in kamor tudi postavlja ljudska tradicija najstarejši ojstriški grad. Kronološko drugi grad je stal na mestu, kjer imamo danes v Ojstrici (= dolina potoka Ojstrice, ki se izliva v Konjšico in ne obratno, kot to prikazuje avstrijska špeeijalka) Piusijevo skladišče drv in katerega temelji se pod drymi še vidijo. Tretji, ki pa je bolj prištava, je današnji grad Ojstrica. Iz morfoloških in zgodovinskih prilik stara Ojstrica ni stala na Krvavici, ampak na Starem gradu ali Kukenbergu.

Topografsko predstavlja grič, na katerem leži Žovnek ostanek orografske zveze med Godovcem in Dobrovljem v ožjem smislu. Močen izvir Trnavce je na severu erodiral in demodiral ter povzročil, da je nastala dolina, ki končuje v ko-

¹⁾ Glej Lukman v »Časopisu« 1923, str. 102—103.

tu, Pod gradom in tako prekinila zvezo z Dobrovljem. Na južni strani pa je iz antikoline doline nastala nova tiplčno erozijska dolina: Faronškov jarek in tako ločila Stari grad od Godvoja. Vzporedno z nastajanjem doline Pod gradom pa se je razvila na pobočju Grmade nova dolina Kačnik, katera je poleg nastoja Faronškovega jarka ustvarila med Grmado in Starim gradom sedlo Rjava peč, vzhodno od katere se dvigujejo razvaline.

Predvojni lastnik Ruhetala in Žovneka Knöbloch je Žovnek v začetku 20. stoletja restavriral s tem, da je upostavljal stolp za bivališče, popravil vhod in stopnice. Kajti uporabljal je razvaline kot lovsko hišo. Da je imel lepo gotško sliko restavriranih razvalin pred očmi, je izsekal na 1 h hoda dolgi ravni črti Ruhetal—Žovnek iz gozda 8 m širok pressek. Lična kuhinja je omogočala na razvalinah lovčcem pripravo jedi. Deloma so poškodovali restavrirane objekte nekulturni obiskovalci, deloma pa je restavrirano uničil preobrat l. 1918. Neodgovorni elementi, ki so poznali prilike, so raznesli kuhinjo in vse kar je bilo v do takrat opremljenem stolpu kaj vrednega. Ostala je samo še streha in del lesenih tal. Od takrat je Stari grad prepuščen samemu sebi.

Orožnovo mnenje, da je stal Scheineck na Vimpergu pri Polzell, potrjuje poleg tega kar navaja Orožen dejstvo, da imenujejo Savinčani še danes Pongratzov dvorec na Polzell Šenek, lastnika pa šeneškega. Rechberški = Reberški. Mesto, kjer je nekdanj stal Sachsenwart, se imenuje danes Burkelčev hrib. Marof ni identičen s Heckenbergom in leži v Stópniku na vznožju Heckenberga. Nejasno je lokaliziran Podgrad, ki leži približno 1 km W od Vranskega tik pri jakem izviru Podgraščice in pod Taborom.

Z željo, da bi založništvo drugič izdalo najprej prvi in šele nato drugi del ter poskrbelo za lepšo izvedbo slik, združujem iskreno željo, da najde ta lepa knjiga mnogo čitateljev in da gre pisatelj Orožen po začetni poti naprej. Potem bo zlasti v novoveški zgodovini Celja pripravil obilo gradiva za novoveško slovensko socijalno in gospodarsko ter narodnostno zgodovino.

H knjigi se, ko izide v celoti, še povrnemo.

Fr. Baš.

Melik Anton: Kolonizacija Ljubljanskega Barja, Ljubljana 1927. 8°. 66 str. Knjiga podaja nastoj, razvoj in sliko barskih vasi Lipe, Črna vas, Izanska cesta, Illovce in Havptmanice.

Po zgodovinskem opisu osuševalnih del na Ljubljanskem Barju v drugi polovici 18. in v začetku 19. stoletja se začne 1830 pod vplivom mestne občine ljubljanske kolonizacija na Volarju, l. 1838. na Illovci. Iz knjige sem dobil vtis, da je kolonizacija Barja osebno del Hradeckega. Vsled premajhne brige oblasti in vsled naraščajočih poplav je nadaljna kolonizacija zastala do šestdesetih let preteklega stoletja. Prvotni naselbini sta bili živinorejsko-poljedelski. Proti petdesetim letom pa prikroji ljubljanska industrija svoje obrate na šoto. Rezanje šote na Barju da Barjanom zaslužek, dvigne že obstoječi koloniji na Volarju in Illovci, na novo pa ustvari Izansko cesto, Lipe in Havptmanice. Vse barske kolonije se danes razvijajo pod vplivom Ljubljane. Izanska cesta do Išice ima predmestni značaj, Lipe, Črna vas, Havptmanice in Illovca so pa kmetjska selišča. Zelo natančno je opisan razvoj uporabe imen barskih naselbin. Po izvorni prevladujoče v Črni vasi priseljenci z dobrih vasi, na Illovci Dolenjci z okolice Šmarja in Grosuplja, na Izanski cesti in v Havptmanicah pa živijo v enaki meri priseljenci Izanci in Dolenjci. Večja posest se širi samo v Črni vasi in Lipah, tam je človek kmet, drugod pa mala posest prislili prebivalca na delo v Ljubljani. Med kulturami prevladuje travnik, mnogo manj je njiv, gozd pa skoro popolnoma manjka, kar je še posebno občutno, ko je izčrpana tudi šota. V kolikor ne redi

Barjana živinoreja, mu nudi kruh delo v Ljubljani. Radi rahlih tal je v začetku kolonizacije prevladovala lesena hiša; ker pa lesene hiše radi vlage in poplavl hitro propadajo, gradijo danes Barjani zidane hiše, katere postavijo na umetne dvignjene, zvišane stavbišče in katere fundirajo s svežim jelševim lesom. Podzemeljskih kletni, mesto ulih so bile nekdanj šotne jamnice. Razvoj hiš kažejo točrti iz Črne vasi in fotografije. Različna priseljena narečja se pod vplivom ljubljanske govornice izoblikujejo v enotno narečje. Ker manjka Barju — t. j. barskim kolonijam — cerkev in občina, jim manjka tudi krajevno, topografsko središče. Izvor od revnili, gospodarsko propadlih oseb, pomankanje verskega, otroškega, gozdnege življenja, večni strah pred povodnjo je v zvezi s turobno in enolično pokrajino ustvarilo Barjana za fatalista, kateremu tudi manjka potreba in smisel za dekoracijo.

»Kolonizacija Ljubljanskega Barja« je lep zgodovinski, narodno-gospodarski in narodopisni spis; metodično je antropogeografski samo v toliko v kolikor je geografska podlaga zgodovini, narodnemu gospodarstvu in narodopisu. Brez ozira na geografsko enotno pokrajino, ki jo predstavlja morfološka kotlina celotnega Ljubljanskega Barja se vprašamo, ali sploh obstoja v Lipah, Črni vasi, Ilovici, Izanski cesti in Hauptmanicali antropogeografska zveza med zemljo in človekom. Ali ne veže človeka na Izansko cesto i. dr. Ljubljana kot ljudska aglomeracija in pa dolensko ter notranjsko hribovje? Fizikokraska uprava je Barje izsuševala in kolonizirala, ljubljanska industrija je to kolonizacijo pospeševala, današnja Ljubljana pa Barje urbanizirala. Geografski problem je tu v Ljubljani in ne na Barju, to je element prostora v katerem se širi Ljubljana. Ali pa ne obstoja tu preobražanje narave po človeku v smislu G. Wegenerja? Ne, ker priseljevanje na Barje z Dobruvskih, izžanskimi in šmarnskimi vasi je izraz pokrajine. Barske kolonije so geografsko izraz stremljenja obrobnege ozemlja Ljubljanskega Barja k svojemu antropogeografskemu središču, k Ljubljani. Problem je torej izven v 19. stoletju poseljenih vasi na robovih morfološke enote. Lipe, Črna vas, Izanska cesta, Ilovica in Hauptmanice so zadnji izraz kolonizacije celotne enote Ljubljanskega Barja in osredotočanja njegovega prebivalstva na mejo hribovja in ravnine, posebno pa na Ljubljano. Dobra bi metodično bila lokalizacija polovice, ki je pogledala iz vode (str. 8), delov katere je bilo mogoče uporabiti za pašnike in travnike (str. 8, 9), kateri posestniki na Ilovici (kje) so ostali kmeti (str. 29), kje prevladujejo posamezni tipi hiš in kje bivališča z, kje brez gospodarskih poslopj. Podatki na str. 27 izpopolnjujejo Bohinca (Geografski vestnik 1926, p. 26).

Vsebinsko je delo zelo dobro, posebno se odlikuje zadnji narodopisni del. Za Melika značilni, prijetni epsko-prilpovedni slog pa dvigne nazornost njegovega dela do izrazite poljudnosti. V stremljenju popularizirati znanost, pomeni Melikovo delo temeljit in odločen korak naprej, vsled česar mu je uspeli zasiguran. F r. B a š.

Vatovec Fran: K starejši upravni in gospodarski zgodovini laškega okraja. Odloimki iz Inauguralne disertacije »Kolonizacija laškega okraja«, Ljubljana 1927. 8°. 95 str.

Hauptmann je kot univerzitetni profesor izredno vplival na svoje učence z metodo zgodovinskega podajanja snovi ter s tem, da je zainteresiral svoje učence za geopolitiko, predvsem pa za socialno in gospodarsko zgodovino. Medtem ko so dosedaj odhajali učenci z univerze na srednje šole prepojeni s Hauptmannovim duhom, je sedaj izdal mnogo obetajočih Vatovec javnosti nekatere rezultate svojih znanstvenih raziskavanj, ki nam predstavljajo gospodarsko-zgodovinsko stran Hauptmannove šole. Vestno in temeljito delo ne potrebuje ocene; stoji tako visoko, da ga težko pohvalimo, ker mnogokrat pohvalimo dela, katerih nivo je mnogo, mnogo nižji od Vatovečeve knjige.

V Laškem okraju najdemo rimsko kolonizacijo na treh kompleksih: 1. Trbovlje—Hrastnik; 2. Zidani most—Loka—Razborje; 3. Laško—Rimske Toplice. Izven teh treh okrožij leži nek celitskemu kompleksu pripadajoče ozemlje. Rinega gozda, Slivnega in Trčmerja. Ta kolonizacijska okrožja so strnili po svojih zaselkih Slovenci, ki so se tu naselili pod vodstvom svojih županov na skupni posesti. Delo županov se nadaljevali Nemci; pod njihovi tizgine skupna posest in nastanejo hube, kmetije.

Organizacijo tega ozemlja v 13. stoletju nam kažejo urbarji. Upravno vlada ves okraj officials — oskrbnik v Laškem; pod njim so 4 šefoni, vsak v svojem upravnem okrožju: 1. Posavski s sedežem v Širju, 2. Trboveljski, 3. Obsavinjski (Veto), 4. šefonat dolnje Voglanje (Velika Breza). V Savinjski dolini leži med Ojstrico in Kasazami žalsko okrožje, ki ga ne upravlja šefon, ampak oskrbnik, ki nima stalnega sedeža. Pod šefoni so župani. V kompetenco oskrbnika spada pobiranje davkov in prirejanje sodnih več. Prvotna šefonova oblast je sodstvo, kateremu se pozneje pridruži tisterjevanje davkov v šefonatu. Župan poseduje 2 hube in je naseljen številično med kneti (z 1 hubo) v razmerju 1 : 3,6 ter ne predstavlja kot misli Peisker pomnožaka proti poljedelcu kmetu. Genetično izhajajo župani iz načelnikov staroslovenskih rodbinskih ali plemenskih zvez in predstavljajo prehod iz staroslovenske patrijarhalne tradicije na oblast v nemško upravno obliko srednjega veka. Župan ima iz prednemške dobe nadzorstvo nad skupnimi, soseskimi gozdovi in pašniki, nad ovčerejo, svinjerejo, čebelarstvom, lovom in skupnim pridobivanjem kulturnih tal ter sodstvo »de modicis causis«; nemška zavlada mu doda še nadzorstvo nad deželnoknežjim posestvom v naselbini, pobiranje davkov od podrejenih kmetov, umeščanje in odmeščanje kmetov, ter izpoved o davčni možnosti posameznih kmetov. Kmet plačuje štiri- do devetkrat več davkov kot župan. Naprati županom v drugih delih bivše Štajerske zavzema župan v laškem okraju prvtvegriran potožaj.

V 13. stol. vlada v laškem okraju izrazito naravno gospodarstvo. Poljedelstvo predstavlja pšenica, oves, lan in nanovo se razvijajoče vinarstvo; živinoreja in nazadujoče ovčarstvo; izmed obrti se pojavlja sodarstvo v Brtnem selu. Poljedelstvo z živinorejo je razvito v trboveljskem, obsavinjskem in šefonatu med Gračnico in Voglajno; v posavskem šefonatu pa v Ledini, Orehovem, Lihovcu, Počakovem, Plešjem, Dolinah, Lukovci, Breznu, Širjem, Kerntcah in Poštu. Ovčarstvo samo prevladuje v Suhem dolu, Zahrlju in Kunju. Samo poljedelstvo se goji v Spodnji in Zgornji Loki, že razvito vinarstvo pa v Slapu.

Nemški gospod je pri razdeljevanju zemlje prisodil, kjer je bila boljša zemlja, hubi ali kmetiji polovico slovenske hube t. j. ca 6 ha, kjer pa je bila slabša zemlja (trboveljsko-hrastniški šefonat in Kunjovo ozemlje) pa tri četrtine t. j. ca 9 ha. Značilno za agrarni konservativizem je, da se je stanje posesti obdržalo v glavnem do danes isto kot je bilo v 13. stol. Ozenilje laškega okraja je bilo v istem času — razen Lokavca in Jurkloštra, za kar pa nam manjkajo podatki — v splošnem poseljeno v isti meri kot danes. Zaselki so že obstojali in njih preustroj se izvrši šele v zadnjih 100 letih pod vplivom obrtnega razvoja laškega okraja. Neenakomerno parcelno odmero je izvedel slovenski župan povsod razen v Loki, kjer je nemški zemljiški gospod izvršil enakomerno odmero parcel med avtolitono in kompaktno slovensko agrarno prebivalstvo.

Na temelju izčrpane uporabe literature (predvsem Peisker, Dopsch, Hauptmann, Örežen, Sitaritsch) in urbarjev, ugotovi Vatovec z duhovito listotično kritiko, referirane rezultate.

K razpravljanju vprašanja o poljedelskem sistemu (p 55. r. s.) pa nastopi vprašanje: Ali je tehnično samo požgalništvo sploh mogoče? Današnja praksa koroških

novin, poljarskih »frat« in posavskih lazov nam kaže, da ne in da moramo radi tehnike pripravljavanja lazov videti poljedeljski sistem v požigalništvu in delu s sekuro (tudi v Lokavcu!). Ta sistem pa predstavlja zadnjo razvojno stopnjo kopaštva v krajini, kjer ne more človek uporabiti za poljedelstvo živalske delovne sile. Požigalništvo je samo en del priprave laza za kulturo. Iz geografskih razlogov ostane odprt tudi postanek pianšarstva. Ali je ono — razen paše po gozdu in grmičastih goltecih — sploh obstajalo kot pianšarstvo? Zakaj ni razvita svinjereja v žalskem okraju, ko so ravno tercijerne terase na črti Kasaza—Ojstrica zemlja hrastov, nad katerimi se na pobočjih dvigajo številne bukve? Ali bi ne bilo boljše kot iz paše po hrastju izvajati svinjerejo iz vzporednosti s poljedelstvom; kjer vlada ovčarstvo, ni svinjereje (V, VI, VII, p. 38); kajti, da na ilovnatih, deloma močvirnih, deloma pa prodnih tleh žalskega okrožja poljedelstvo ni najboljše uspevalo, vsled česar zaostane razvoj svinjereje, je razumljivo. Pri čebelarstvu je vresje samo eden izmed pogojev in zato ni absolutno nujno. Kostanj, lipa, smreka itd. pa celo daleko nadomeščajo nizko hosto. Neobhodnost požigalništva za čebelarstvo tudi ne obstoja. Kajti, ko se laz opusli — opuščeni laz = lazišče — ga prerase leskovje, jeiša, breza, robidovje, srobotje, ostrošnice in maline. Vresje samo pa raste predvsem pod borom ali pa v redkih, svetlih ter mešanih gozdovih ali na takih posekanih tleh. Pri uporabi Sidaritsehevihih nazorov o razvoju krajev, moramo biti oprezní, ker apiietra S. na tujih krajih dognana dejstva na naša tla in pa ker rešuje historične probleme enostransko geografskim potom.

S tem pa ne kritikujem lepega Vatovčevega dela; ono je tako bogato — poleg izsledkov — na mislih, da jih avtor sam ni mogel rešiti v celoti, ampak, da je rešitev nekaterih misli, problemov samo namignil. K temu sem zgornje pripomni radi tega, ker ostanemo vedno, kadar rešujemo kulturno-zgodovinske probleme s številnimi geografskimi vidiki, samo pri logično utemeljeni domnevi, ki pa ni nujno sigurna.

Glede imen je pravilno Mrzlica mesto M. Planina ali M. planina (p. 8, 9.), Kasaze mesto Kazaze (p. 8.) in Gozdniško mesto Gozdnik (p. 9.). Zazuamovanje — luensko — parcelne odmere s sistemi prog, grud in blokov je pa kabinetsko in zato brez krvi.

Z gradivom, izsledki in mislimi bogatega dela ne morem dovolj toplo pozdraviti in priporočiti.

F. R. B. a š.

Sič Albert: Slovenske narodne noše. Druga izpopolnjena izdala z barvanimi slikami M. Gasparija. V Ljubljani 1927. Vel. 8°, 57 str. + 11 tabel slik. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna. V listku »Slovenskega Naroda« so izhajali Sičevi članki o slovenskih narodnih nošah, ki jih je leta 1919. zbral in izdal deloma preurejene v drobni knjižici. Pričujoča knjiga je druga izdaja omenjene ter je deloma izpopolnjena in opremljena z osminimi barvanimi slikami »najvažnejših tipov naših narodnih noš«, ki jih je izvršil akad. slikar Maksim Gaspari z naslovno vinjeto vred. Pisatelj je priobčil tudi Schreiberjevo skupino slovenskih narodnih noš, priobčeno v »Slavjanskem Jugu« l. 1868., ki so prerisane po Korytkovih slikah, priobčenih v Carnioliji l. 1848., razen tega pet Korytkovih in 6 sličie belokranjskih ženskih pokrival ter parto, kot glavni nakit Belokranjce.

Na ta način je podlistkarska vsebina dobila bolj reprezentančno obliko. Pisatelj je imel namen podati gradivo; ni se spuščal v zgodovinska in umetnostno-zgodovinska razmotrivanja o nošah. Gradivo pa je črpal iz tiskanih in živih virov, med katerimi omenja za ljubljansko narodno nošo svojo mater, za belokranjsko pa Frana Lovšina, nadučitelja na Vinici. Prekmursko nošo mu je opisala sestra Valburga iz ljubljanskega Marijanišča, ki je doma v Beltincih. Knjiga še ni kompendij o slovenskih narodnih nošah, pač pa nudi gradivo za tak kompendij. Nas kot lokalni patriote seveda najbolj

zanima V. slika: Noša iz bivše Štajerske. Ker so pa noše na bivšem Štajerskem lako različne kakor na bivšem Kranjskem, kjer imamo oblike od alpskega do slovensko-lirvalskega nižinskega tipa v Beli Krajini, tukaj pa od alpskega do slovensko-lirvalskega panonskega tipa, nas ta edina slika ne zadovoljuje, ker ni označeno, od kod in pa iz katere dobe da je. Kolikor morem presoditi, je kombinirana slika iz zapuščine nadvojvode Ivana. V njegovi zbirki le slika z napisom: »Ein Bauer aus Sulzbaeh in Alltags Kleidung«. Primerjaj spis: O narodni noši v Savinjski dolini, Naš Dom 1926, str. 176, kjer je opisan ta kmet v vsakdanji obleki! Sedaj torej vemo, da le mož Solčavan, ženski pa tudi nista daleč od tam. Slikal je moža slikar nadvojvode Ivana K. Rus leta 1811. Na Rusovi sliki je mož sam. Pisatelj bi bil moral povedati, od kod ima sliko in kdo jo je slikal. Opisane so sledeče narodne noše: 1. Ljubljana z okolico in Gorenjsko, Škofja Loka in okolica, Dolenjke. 2. Bela Krajina. 3. Bivše Štajersko. 4. Prekmurje. 5. Koroški Slovenci (Ziljani in noša okrog Bač in Roža). 6. Slovenci iz Trsta in okolice. 7. Istrski Slovenci. 8. Beneški Slovenci. Nato sledijo starejši opisi od Ulrika Liechtensteinskega do Irojskega Konška. Pisatelj je storil dobro delo, da je to gradivo zbral v lično kužico, ki bo nudila raziskovalec narodnih noš obilo gradiva. Da pa opis ni živahnejši, je kriv predmet in pa stanje le naše narodopisne panoge, ki le še v povojih.

Fr. Kolnik.

Sbornik I. sjezdu slovanských geografů a etnografů v Praze 1924. Praha 1926. 4°. 472 str. Uredila B. Šalamoun in V. Švambara.

Prvi kongres slovanskih geografov in etnografov l. 1924. je pokazal stanje in znanstveni nivo geografije in etnografije pri Slovanih, izvzemši Ruse in Slovence. Referate, ki prikazujejo slovanske geografske in etnografske izsledke in metodična pola, nam podaja »Sbornik«, urejene po sekcijah, v katere je bil razdeljen kongres.

Poročila o historičnem razvoju in današnjem stanju kartografije v Jugoslaviji, Bolgarski, Poljski in Češkoslovaški nas uvedejo v kongresna predavanja, ki nam posebno pregledno podajajo klimatske in melereološke, etnografsko-folkloristične in geografsko-šolske razmere omenjenih slovanskih držav. Slike iz morfologije, rastlinske in živalske geografije, autropologije, etnografije, autropogeografije pa nam kažejo razmerje posameznih slovanskih narodov v spoznavanju geografije in pa kako, s katerimi vidiki proučava eden in drugi narod svojo zemljo. V teh referatih so udeleženci kongresa informirali drug drugega o stanju domače geografije in etnografije.

Poleg poročil o domačih slovanskih zemljah so podane geografske slike iz Siamu, Alaske, Britanske Kolumbije, Filipinov, Hindukuša, Turana, Sibirijske, Spitzbergov; Auto pa išče pri Ptolemeju naš romantični etnograf N. Županič.

O problemih, ki zanimajo specijelno nas Jugoslovane, poročajo: Bošković o izvornih kartografskih delih geografskega oddelka srbskega generalnega štaba in Vojnega geografskega instituta Kraljevine SHS (str. 8). Pick pride pri proučevanju Plivke, Unca, Ljubljance do rezultata, da hidrografska ne prevladuje v Krasu talna voda, ampak podzemeljska reka; ne sme se pa poslavljati za Kras splošnih pravil (87). Vujević poda jasn pregled topolnih in padavinskih razmer naše države (118.). Bončev: Tektonika W Balkana. (123.) Maloušek govori o tektoniki Dinarskega gorovja (131). Jovanović poda Cvijićeve rezultate o študiju abrazije na S Panonskega morja v Šumadiji in na Balkanskem polotoku (171), Petkov: horizontalno in vertikalno razširjenost talofilnih organizmov (207) in Pevalak: fitogeni traverlin v Plitvičkih jezerih (208). Iz Klimnega članka vidimo, da imajo v naši državi Slovaki absolutno večino v Petrovcu, Kovačici in Stari Pazovi, Čehi pa v Končanici v požeški županiji. Iširkov: Karakteristika bolgarskih mest (225). Drončilo: Prazgodovinske lobanje Bolgarov

(246). Priprosta pa jasna sta Mliolevičeva autopogeografska profila Jadran—Panonska nižina in Morava—Vardar (261). Vatev: Antropološka raziskovanja v Bolgarliji (288). Ivanov: Axios—Vélíka—Vardar (297). Romanski: Etnografski problemi Južnih Slovanov (355). Šiškov piše o na smrt obsojenih Pomakih v Macedoniji in južni Traciji (359). Šišmanov o problemih bolgarske etnografije z ozirom na občeslovansko etnografijo (374). O zgodovini in stanju Etnografskega muzeja v Zagrebu poroča Tkalčič (385), o pastirjih v Hercegovini Vuletić - Vukasović (389). Zanimiv je Cvetičev članek: Geografija v naši gimnaziji, kjer najdemo lepo očitano visoko stališče geografije v srbski gimnaziji v dobi do 1853, 1853—1882, ki pomeni za geografijo padec in novejšo, današnje dobo (409).

Ker dela razumevanje v vseh slovanskih jezikih pisanih referatov težkoče, bi bilo želeli, da prihodnjič dobijo članki resumé v kakem svetovnem jeziku, ali pa da sploh izidejo v francoščini.

F. r. B. a. š.

Vejšil Čurčić: Starinsko oružje. V Glasniku Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, knjiga XXXVIII—1926 je objavil V. Čurčić svojo lepo študijo o starinskem orožju; na tridesetih straneh je med tekstom razvrščenih 56 naravnost sijajnih slik, ki res naravno kažejo največ puške, pa tudi sablje, kladiva, sekirice, toke in emanluke. Študija je razdeljena na puške, dolge, tanke in male, potrebščine za puško, dolge nože — handžarje, bodala in nožiče, sablje, kladive, sekire, emanluke (to so dragoceni žepi, kjer hrani mohamedanec koran, da ga ponese sboj v boj) in toke (kovinasto ploščice, da je vsaj nekoliko tejo zavarovano). Že iz tega pregleda pa se vidi, da je avtor izbral samo tisto orožje in opremo (ker emanluka vendar ne moremo prištevati k orožju), ki mu je bila všeč ali ki jo je imel pri roki. Kje so ostali tok in puščica, kopje, topuz in buzdohani, kje topovi? — Človeku je kar žal, da to manjka, ko naslov vse obeta in ko je to, kar študija prinaša, res vzorno zbrano. Medtem ko sem moral jaz pri svoji disertaciji (Orožje v jugoslovanski narodni epiki, izdala Jugoslovanska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu, v Zborniku za narodni život i običaje južnih Slovena XXV./I.) izhajati iz narodne pesmi in sem bil navezan vseskozi le na književne podatke, se vidi, da ima Čurčić predmet v roki, ga fotografira, opiše in se pri tem spomni kakega mesta v narodni pesmi. Ne citira ničesar, na literaturo se ne ozira; edini svetovalec mu je »naš odlični stari puškar Avdija Sabljar«. Omembe vredno se mi zdi, da navaja Čurčić puške »risanke«, ki so se kovalе v Risnu pri Kotoru. Verjeti pa mu ne moremo, ko trdi, da imajo puške »ledenjače (ledenice)« svoje ime od leda, ker so okovane v srebro, ki se beli in preliiva; Akad. Rječnik te besede tudi ne tolmači; zelo verjetno pa je, da se po ljudski etimologiji naslanja ime na ledja ali pa stoji za »venedici«, puške iz Benetk. Čudovito pa je, kar Čurčić izrecno omenja, da ne pozna malih pušk, ki jih najdemo v narodni pesmi najčesče, namreč malih dževerdarov.

D. r. P. S. t.

Društveni glasnik.

Zgodovinsko društvo v Mariboru.

(Poročilo za leto 1927.)

Od zadnjega poročila je imel odbor sejo 25. septembra in 25. oktobra 1927, 4. novembra ob ½19. uri pa se je v čitalnici Štud. knjižnice vršil 18. redni občni zbor.

Društveni predsednik dr. Fr. Kovačič je pozdravil navzoče, konstatiral ne-sklepčnost (bilo jih je le 16) in otvoril zato — po pravilih — takoj nov občni zbor, sklepčen ob vsakem številu udeležencev. Spomnil se je umrlega odbornika ravn. M. Pirca, nato pa poročal o društvenih publikacijah ter o stikih, ki jih je sklenilo društvo v zadnji dobi nanovo z raznimi institucijami, ozir. uredništvi, s katerimi zamenjuje svoje glasilo. Govoreč o nalogah društva je poudarjal, kako potrebno je zbuditi zanimanje za domačo zgodovino ter s tem poglobljati spoznavanje domovine. To je važno narodno-vzgojno delo. Žal društvo tega dela ne more vršiti v toliki meri, kakor bi rado, ker mu manjka sredstev. Storilo pa je, kar mu je bilo mogoče.

Nato je sledilo poročilo tajnika J. Glaserja. Da se dvigne število članov, se je poskusilo s pismeno agitacijo, a brez pravega uspeha. Pač pa je pridobil preko 50 novih članov g. Ivan Malgaj, žel. uradnik v pokoju, za kar se mu je izrekla zahvala. Novih članov je pristopilo v tem letu 72, izstopilo oz. umrlo jih je 24; prirastek znaša torej 48. »Časopis« je izšel v nekoliko povečanem obsegu, razen tega se je članek M. Dolenca »Kmečko dedno nasledstvo za časa veljavnosti gorskih bukev« izdal v ponatisku. Nanovo se je uvedel zopet imenik članov. Razveseljivo je, da se krog »Časopisovih« sodelavcev ne preneha širi. Na novo je stopilo društvo v zameno z uredništvom »Geogr. vestnika«, »Etnologa« in »Mentorja« v Ljubljani, »Glasnika etnogr. muzeja« in »Stranog pregleda« v Beogradu, »Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slawen« v Vratislavi ter s Kulturnim društvom v Sombathelyju. Vse publikacije, ki jih dobiva v zameno, istotako tudi recenzijske izvode izročja Štud. knjižnic. Par knjig se je tudi kupilo, med njimi več manjkajočih letnikov revije »Český časopis historický« ter vse publikacije Jugoslavske akademije od l. 1920, naprej. Za arhiv se je nakupilo več starih listin, kot dar pa je prejelo društvo razne pečatne odtise in grbe od g. Jos. Mravljaka v Vuzenici, nekaj manjših tiskov in fotografij od g. ravnatelja D. Žunkoviča, par listin od g. generala R. Maistra ter 1 pismo od g. dr. P. Strmška. Vsem se je izrekla zahvala. V spomin Jovanu Cvijiću se je 3. aprila 1927 priredila proslava (gl. poročilo v lanskem ČZN, str. 2061), soudeleženo pa je bilo društvo tudi pri postavitvi spominske plošče Dož. Ralču. (Gl. o tem posebno poročilo!)

Obsežno je poročal nato društveni blagajnik, viš. ravnatelj Niko Vrabl. Prejemniki so znašali 88.511,05 Din, izdatki pa 68.143,88 Din, torej prebitka 20.367,17 Din. Ta visoki prebitek je pa le navidezen, ker je društvo izjemoma prejelo cel znesek državne podpore 15.000 Din v naprej, lina pa v tiskarni obveznosti za tisk novega letnika »Časopisa«. Podpore denarnih zavodov so znašale: Posojilnice v Mariboru 3000 Din, Južnoštaj. hranilnice v Celju 250 Din, Ljnske posojilnice v Celju 240 Din, Posojilnice v Gornji Radgovi 200 Din, v Framu 100 Din, v Vuzenici 80 Din, v Žalcu 50 Din, v Šmarju 50 Din. Od zasebnikov sta došli dve večji podpori, in sicer od prejšnjega blagajnika g. dr. R. Pipuša 1000 Din in 100 Din od g. notarja Jereba v Komjaci. Članarino je vplačalo v tem letu 497 članov, med temi 322 članov za l. 1927., drugi pa za prejšnja leta, nekateri tudi že za leto 1928. »Časopis« je stal 26.672 Din; za leto 1927. plačala članarina krije točej komaj polovico stroškov, ki jih je društvo imelo za izdani letnik »Časopisa«. Iz tega je razvidno, da prejemajo člani društveno glasilo za 50% nabavihih stroškov. To je bilo mogoče samo radi podpor, zlasti državne podpore.

Odborovo poročilo se je vzelo z zahvaljo na znanje, nakar so sledile volitve. Za predsednika je bil z vzklikom izvoljen zopet g. dr. Fran Kovačič, za odbornike pa na predlog g. kurata M. Ljubše slednji gg.: dr. Anton Dolár, Janko Glaser, dr. Matija Heric, dr. Maks Kovačič, dr. Vinko Močnik, dr. Radoslav Pipuš, prof. Karl Prijatelj, dr. Pavel Strmšek, dr. Josip Tomlinšek in viš. ravnatelj Niko Vrabl.; za namestnike

prof. Fran Baš, prof. Janko Orožen (v Celju) in dr. Vladimir Travner; za rač. preglednike dr. J. Jančič, dr. Alojz Trstenjak in ravn. Jakob Zupančič.

Takoj po občnem zboru se je odbor konstituiral tako, da je za podpredsednika bil izvoljen ravn. dr. Josip Tominšek, za tajnika knjižničar Janko Glaser, za blagajnika viš. ravnatelj Niko Vrabl.

Odkritje spominske plošče Božidarju Raiču.

Božidar Raič je v sedemdesetih in osemdesetih letih preteklega stoletja zavzemal važno vlogo v našem javnem, političnem in kulturnem življenju. Bil je po soglasnem mnenju naš najboljši ljudski govornik, goreči buditelj in voditelj naroda, oče ljudskih taborov, neustrašen rodoljub, politik, deželni in državni poslanec, jezikoslovec in ljudski pripovednik. Po vsej pravici se ga je torej ob stoletnici njegovega rojstva (* 9. febr. 1827, † 6. jun. 1886) spominjal slovenski narod s spoštovanjem.

Na Žvabnu (lšt. 5), prijaznem griču župnije Sv. Tomaža nad Ormožem, stoji Raičeva rojstna hiša. Ni mogočna, ne prostorna, preprost nagornjaški dom je. Tu se je v nedeljo, dne 24. julija 1927 vršilo odkritje skromne spominske plošče, ki so jo zaslužnemu možu vzdali na njegovi rojstni luži njegovi rojaki in častilec v spomin stoletnice njegovega rojstva. Ni bilo uradnih zastopnikov prosvetne ali politične oblasti, posebna vabila se niso razpošiljala. Slavnosti se je udeležilo okoli 2000 ljudi od blizu in daleč, med njimi domača in sosedna duhovščina, pa bližnji in daljni sorodniki pokojnega Božidarja. Človek je dobil vtis, kakor da je to eden onih velikih ljudskih taborov, ki jih je slavil Božidar Raič (s tovariši) prirejal v letih 1868. do 1872. šlrom naše Slovenije. Slavnost je otvoril, izrekel pozdrave, vodil in zaključil predsednik pripravljalnega odbora, domači župnik g. Matija Zemljčič. Poslanec dr. Holmjec nam je v slavnostnem govoru očrtal podrobno in poljudno Raiča kot pisatelja, politika in govornika (govor je v celoti izšel v »Slov. Gospodarju«, dne 28. jul. 1927, št. 30), ob koncu govora pa je v imenu mariborskega »Zgodovinskega društva«, pod čigar okriljem se je cela prireditev vršila, odkril spominsko ploščo, ki nosi tale napis: »Rojstni dom bivšega župnika, državnega in deželnega poslanca Božidarja Raiča. Rojen dne 9. februarja 1827, umrl v Ljubljani dne 6. junija 1886. Vnetemu slovenskemu rodoljubu postavili ob 100-letnici rojstva 1927 njegovi častilci«. V imenu Haložanov, katerim je Raič skozi 26 let bil dušni pastir, je spregovoril par navdušenih besed svetlnjski župnik g. Bratušek. Vines sta fant-dijak in dekle-orlica deklamirala vsak po eno pesem, velikonedeljski pevski zbor je zapel več lepih pesmi in lahonska godba je zaigrala par komadov. Slavnost je uspela v občo zadovoljnost. Veselje je žarelo iz obrazov vseh udeležencev.

Matija Munda.

Muzejsko društvo v Ptuj.

(Poročilo o društvenem delu od občnega zbora dne 27. maja 1926 do 22. oktobra 1927.)

Na občnem zboru dne 22. okt. 1927 je podal podpredsednik g. V. Skrabar sledeče poročilo:

Arheološka raziskovanja: Meseca avgusta je društvo pod vodstvom našega častnega člana dr. Milhaela Abramiča raziskovalo kripto v cerkvi Sv. Ožbalda. Ugotovilo se je, da je podzemeljska krita približno 3 m globoka, 4 m dolga ter 2½ m široka. Na zapadni strani se nahaja velika množina človeških kosti iz prejšnjega, opuščenege pokopališča. Ugotovilo se je tudi, da so stene deloma zidane iz rimskih kamenov, žalibog pa brez okraskov ali napisov.

Muzejsko društvo je dobilo od »Spomeniškega urada« v Ljubljani podporo 1000 Din za arheol. raziskovanja. Kopalo se je od 13. IX. do 8. X. t. l. pod vodstvom g. V. Skrabarja in nadzorstvom učitelja Smodiča na vrtu posestnika Matevža Dobnika v Sp. Hajdini štev. 11 na parceli 1075. Odkrili so se ostanki rimskih stavb treh dob in četverokoten, z opeko tlakovan prostor, ki je bil bržkone basen za ribe (»piscina«). Našli so tudi več mramornatih plošč, poleg odlomkov klipov; eden izmed teh z lepo izdelano roko, najbrž solnčnega boga. Dalje levjo glavo in fragment bronastega kipa, 14 srebrnih in bronastih novcev iz konzularne dobe do Konstantina; odlomke svetilk in drugih lončenih posod.

Ker je društvu obljubljena nadaljna podpora 1000 Din, se preliče tudi teren pri g. Jožefu Kravanju na Ljutomerski cesti, kjer se domneva nahajališče rimskega amfiteatra in vrt za domnljanskim samostanom v Ptuj, kjer se nahajajo rimski mozaiki.

Pomnožitve zbirke: 1. Zbirka starih narodnih pesmi z Murskega polja. Daroval g. učitelj Pogrujc. 2. Več knjig in zvezkov iz zapuščine g. dr. Jurtele. Daroval g. Jurtele. 3. Stare listine, načrti, slike in rodovnik rodbine baronov Dienenberg. Daroval g. Jožef Breznik, veleposestnik na Kogu. 4. Listine in slike iz l. 1820.—1830. ptujske trgovske obitelji Katin. Darovala g. učiteljica Ada Mahnič. 5. Stariški židovski kamen z napisom, ki se je našel na posestvu davčn. naduprav. Toplaka tik Grajene. 6. Izvirna izdaja Valvazorja: »Die Ehre des Herzogtums Kralne«. Darovala g. Gailhofer in g. Skrabar. 7. Kužni križ, takozvani »crux Sti. Benedicti« iz 17. stl. iz Hajdine in ženska doprsna podoba, ki se je našla na posestvu trgovca g. Fr. Lenarta na Ljutomerski cesti štev. 31. Daroval g. Skrabar. 8. Paskilna slika »des Pettaner Postmeisters Lelchenzug« iz l. 1847. Darovala ga. Gailhoferjeva. 9. Plemiški diplom nekoga Matevža Kasak-a s podpisom cesarja Franca I. iz l. 1802. Daroval g. Jakob Koser. 10. Gostilničar Emeršič iz Turnišč pri Ptuj, 2 knjigi. 11. Ga. dr. Šalamunova eno pečo iz Središča. 12. Srebrn novc rim. cesarja Opelija Macrine. Daroval g. prof. A. Sovrč. 12. Graščina je podarila več starih letnikov »Tagespost«.

Nakupljeno je bilo: 1. Aureus cesarja Vespazijana iz Brega pri Ptuj, ki predstavlja veliko redkost. 2. Olinata slika iz Ptujске gore iz l. 1741. (votivna slika). 3. Rimske svetilke, novci, Meduzin reljef in fragment nekega rim. oltarja s posestva g. Marije Senekovič, ozir. Metličar v Sp. Hajdini št. 34.

Knjig in časopisov je bilo kupljenih: Časopis za Z. N., Narodna enciklopedija, Bibliografski leksikon, Kratka zgodovina Maribora, Ljutomer, Sloven. Štajerska in Prekmurje, Savinjske alpe, Starinar, Zbornik za umetnostno zgodovino, Narodna starina, Celela antiqua et nova, Numismatische Zeitschrift, Jahreshefte des österr. archcol. Institutes, Carnumubericht, Bonner Jahressbücher, Zeitschrift des histor. Vereines in Graz in 6 letnikov že precej redke izdaje Steirische Geschichtsblätter.

Vežanih je bilo mnogo knjig. To leto je učitelj A. Smodič uredil ročno knjižnico Muzejskega društva ter jo je inventariziral po posameznih strokah z dvojnim katalogom.

Društvo je dalo napraviti tri železne sponse, ki podpirajo in vežejo stene v Mltreju na Bregu. Delo je izvršil stavbenik Treo ter je stalo 1800 Din.

Obiski: Muzej so obiskale tekom poslovnega leta razne osnovne, srednje in druge šole. 1. 30. V. 1926 Ljudska univerza iz Maribora. 2. G. univ. prof. Andrej Alföldi iz Debrečna, znanil numizmatik in raziskovalec Panonije. 3. 20. VI. 1926 dr. Friderik Paulsen, direktor klipoteke iz Kopenhagena. 4. 18. VIII. 1926 dr. Friderik Wagner, konservator iz Münchena. 5. 30. III. 1927 angleški legacijski svetnik Forkes iz Beograda. 6. 24. IX. 1927, obisk 60. nemških in avstrijskih zgodovinarjev ob priliki 16. zborovanja historikov v Craueu in 7. 26. IX. 1927 obisk nemških žurnalistov.

Pri Miklošičevi proslavi v Ljutomeru je društvo zastopal g. prof. Alič. Ob 80-letnici našega odličnega, častnega člana msgr. Don Fr. Bulića, mu je poslalo društvo due 4. XI. 1926 iskrene čestitke.

Muzejsko društvo se je udeležilo s 6 starimi gledališkimi listi iz Ptuja gledališke razstave na letošnjem velesejmi v Ljubljani.

Objave, ki se tičejo zgodovine mesta Ptuja:

1. Dr. Fr. Kotnik v »Slovenca« 24. X. 1926. »O minoritskem konventu«; in 1. III. 1927. »O rodbini Guffante«.

2. Prof. Vl. Mlakar — Ptujška posebna številka ilustriranega Slovenca štev. 45.—7. XI. 1926.

3. Dr. Vl. Travner v »Slovenca« 7. XI. 1926. »Sv. Viktorin, ptujski škof«, in v »Jutru« (Živiljeuje in svet dne 5. III. 1927) članek »Pogreb ptujkega brezverca iz l. 1847«.

4. G. Kaukler v »Marburger Zeitung« due 10. in 11. II. 1927. »Die Anfänge unse-res Theaters«.

5. Dr. Fr. Kovačič v ČZN. XXII. 3.—4. zv. K starejši zgodovini minoritskega samostana v Ptuj.

Predavanj žalibog v zadnjem poslovnem letu ni bilo nobenih.

Blagajnikovo poročilo: Blagajnik prof. Alič poroča, da ima društvo 205 članov. Celokupni izdatki so znašali . . . . . 9.793,50 Din
dohodki pa . . . . . 10.649,69 Din

Gotovina: . . . . . 856,11 Din

Poročilo o prodaji vodnika »Poetovio«. G. bančni ravnatelj Ante Matevžič poroča, da se je prodalo ali oddalo zastoj v zadnjem poslovnem letu 192 slov. broš. — 32 slov. vezan. — 48 nem. broš. in 18 nem. vez. knjig.

Za kritje tiskovnih stroškov so prispevali razni ptujski denarni zavodi več vsot v skupnem znesku 22.000 Din kot brezobrestno posojilo. Saldo računa vodnika »Poetovio« pri ljubljanski kreditni banki Ptuj znaša due 22. X. 1927 . . . 16.063,55 Din
napram prvotno . . . . . 48.399,75 Din
oziroma . . . . . 26.399,75 Din

Volitev dopisujejočih članov: Soglasno sta bila izvoljena g. prof. A. Sovre in g. dr. Vl. Travner.

Ker mestna občina sedaj ne more kupiti dominikanskega samostana, bo Muzejsko društvo stopilo z lastnikom poslopja v zvezo, da bi tam dobilo potrebne prostore za muzej proti primerji najemnine. Na tak način bi se zgodovinsko poslopje lažje in bolje ohranilo, muzej pa bi dobil primerne prostore, ker sedanji prostori ne zado-stujejo več potrebam. Muzej ima krasne zbirke, kakor narodopisne, prirodopisne, zbirko slik itd., ki so sedaj tako tesno natrpani v ozki prostorih, da to ni več muzej, ampak skladišče. V obširnih prostorih dominikanskega samostana bi pa prišle vse te zbirke do polne veljave.

Junija meseca 1926 je preminul naš odlični član g. dr. Fr. Jurtela, ki je bil l. 1923. naš častni predsednik ob 30-letnici našega društva. Dalje sta še preminula g. prošt Jurkovič in ga. Marija Strassill.

V zadnjem poslovnem letu sta bila premeščena g. prof. A. Sovré in g. dr. Vl. Travner. Kot namestnika prof. Sovréta in g. dr. Travner-ja sta stopila v odbor gosp. bančni ravnatelj Matevžič in g. prof. Stiplovšek. Odbor je v svojem delokrogu v zadnjem društvenem letu izvolil kot prisednike, ki podpirajo zunanje delo Muz. društva, učitelja A. Smodiča, odvetnika dr. Alojzija Remca in ravnatelja Dragotina Kvedra. V ostalem je ostal odbor neizpremenjen. . .

Muzejsko društvo v Mariboru.

To društvo je leta 1927. dopolnilo svoje 25. leto. Do prevrata je imelo nemško-nacionalni značaj. Muzejsko društvo upravlja v Cankarjevi ulici 3 Mestni muzej, kamor bi se naj izročilo iz cele oblasti vse, kar ima količkaj muzealne vrednosti. Razun članarine 535 društvenih članov po 5.— Din letno in 6000.— Din podpore od mestne občine mariborske nima društvo nikakršnih dohodkov. Kljub temu vrši tiho in skromno sicer, zato pa važno kulturno delo. Odbor je opravil tekoče posle v štirih sejah.

Kar se tiče izkopavanj, je društvo stremelo, da stopi v predvojnje Kovačičeve in Schmidove stopnje. S tem namenom se je prazgodovinsko proučil teren v mariborski okolici ter se izvršile vse predpriprave za bodoča izkopavanja na pohorskem vznožju. Ko je v Herkovih pečeh pod Kapunarjevim vrhom našel, kot je to ugotovil paleontolog Laskarev, učitelj Bogdan Jurančič kosti špiljskega medveda, je društvo nagradilo njegovega pomočnika in njemu povrnilo efektivne stroške izkopavanja, za kar je on odstopil muzeju šapo. Znanstveno vrednost Jurančičevih izkopavanj bodo pokazala bodoča strokovna proučavanja izkopanega materiala. 20 knj. vzhodno od Herkovih peči je na Žleberškem ugotovil Fr. Baš isto kot Jurančič pod Kapunarjevim vrhom. Ker pa ni izgleda, da bi kopanje prikazalo kaj drugega kot Jurančičevo, namreč ekzistenco špiljskega medveda v naših kobanskih krajih, in pa ker bi bilo gnetno združeno s prevelikimi stroški, je društvo sklenilo obrniti vso svojo pozornost na prazgodovinska izkopavanja na vznožju Pohorja.

Dohodkov je imelo društvo 1927 Din 13.244.53, izdatkov pa 12.963.33 Din. Za »Študijsko knjižnico«, pri kateri je društvo solastnik, je 1927 nakupilo »Kosmos« s prilogami, »Geologisches Archiv« in Rainer. Die Stadt St. Veit in Kärnten ter geološko

Pridobitve za muzej 1927. A. Kulturnohistorični in narodopisni oddelek:

Nakupilo je društvo celotno žensko narodno obleko iz Ziljske doline za 1000 Din, karto za Sp. Štajersko (250 Din).

star bakrorez, najden v zemlji pri Selnici ob Dravi, predstavljajoč neko bitko s Turki, ter srebrn ženski pas iz Ponikve.

Darovali pa so: ga. Ivanka Lipoldova: leseno žleco in zajemalnico.

A. Baumgartner: italijanski vojni robec z različnimi figurami. Vabilo k javni skušnji okrožne šole v Celju 1827 in 1842, enako mariborske okr. šole 1830.

N. Vrabl, višji ravnatelj kaznilnice: razne novce kralja Milana in kralja Petra.

Fr. Novak, brivec v Mariboru: enoperperski črnogorski bankovec iz l. 1914.

M. Kos, učitelj v Zibiki: prazgodovinsko brončeno zaponko, najdeno v Zibiki.

P. Jercin: makedonski srebrni novc »tetra drachma«.

Mestni magistrat: pečatnik mariborskega magistrata, ključje za svoječasne mestne papirnate vrednostnice.

Bruno Rotter, črkostavec v Cirilovi tiskarni: razne izdelke in znamke iz vojniških taborišč.

Grešak Fr., kmet pri Sv. Jederti nad Laškim: tri stare slike na steklu.

Dr. Oto Ploj, notar v p. v Mariboru: album in zbirko fotografij, slike Doberdo, listnico grofa Janka Draškovića, škatljo starega denarja in razne drobne slike.

L. 1927. umrlí vinski trgovec Fric Staudinger je sporočil društvu 4 portrete.

B. Prirodoslovni oddelek: Prof. Fr. Vales: nagačeno bobnarico (Botaurus stellaris).

C. Industrijski oddelek: Lesen tiskarski vrstomer stare oblike, črtalo za note, iz Cirilove tiskarne. Hinko Šiško: Star šivalni stroj tipa »La silencieuse«.

Iz Vrazove slovenske literarne zapuščine.

(Nadaljevanje razprave, ki je izšla v »Časopisu za zgodovino in narodopisje« XXII, 32 št.).

Dr. Fr. Ilešić, Zagreb.

Kar tu priobčujem, je vzeto iz onega dela Vrazove literarne zapuščine, ki sem ga označil na zgoraj omenjenem mestu.

Prilajajo mi sedaj na vrsto koncepti epskih pesnitev, ki so se ohranili v Vrazovi zapuščini; fragmenti so to.

1.

Štajerski vojvoda snubi mazovsko lepoticco.

Na poli, prepognjeni v 8°, so se ohranili fragmenti pesnitve o »železnem junaku« iz Štajerske, t. j., o Ernstu Železnem (1406[1411]—1424).¹⁾

Na eni osmerčni strani čitamo:

Slave (i?) jevernih u krajih	litrom sveta po Evropi
ilavi litrom po Evropi	U Mafovijo romare
zherka vojvode 's Mafovje,	ilobodnikov zell tropi
dviza angelj po podobi,	Teslko kojenika najti
slubka kakor bresa vlesl	na Mafovikem k' ne bli dvori.
Njene liza sta dve roshi,	guzlali so konjeniki
ozli svitlo jalni svesdi	od nje u domanjem sbort,
uštuzi pa sad jagodni.	Vlaka zherka njih in sheua
Vlaka strma(e?) srebro berni	nenavidle zvet, zhednosti,
k' zhalit njeni in ljepoli	zhudovite te lepote,
vlaka pripoveit le slavi [la]	Štajarski vajvoda voli
Zimburgidine zhednosti,	take vidit tud lepote
Njena flava je ponahla,	k dalnem svetu le napoti

Na eni izmed ostalih osmerčnih strani pole čitanio nadalje^{2a)}:

Kdo junak je ti shelesni
[pod njem] sdaj ki dersen v' oplot stopi?
Pazl je lhkoda sa junaka

¹⁾ Pola, prepognjena v 8°, je popolnoma popisana. Pisano je deloma s tinto, deloma s svinčnikom. Razen pesnitve o Ernstu, ki je pisana s svinčnikom, so na poli še razne ljubavne pesmi. — Kar tiskam v oglatih oklepajih, to je v rokopisu prvotno bilo napisano, ali je prečrtano in nadomeščeno z drugačnim besedilom.

^{2a)} Verza »Pazl...« do »slavl« sta na robu dodana.

ravnega kaj fulza slavi
 t's uft do uft na v'sokih linali dvize
 sl fleptale]
 v' uha li fleptale dvize,
 's uft da uft in lilo v' okroge
 pod njem vranec se vsliibava,
 pod njem zhera (?) semlja trosi.
 Oplot krog in krog objašle
 shershe konj, kopjè nakloni,
 fplilne se vran'z, nad belza plane,

sregetà kopje na kopji
 fpane se lelez nad vranza plane
 sregetà kopjè na klopili.
 trikrat sta se satozhila (ta? la?)
 in doznala vu (?) aploti.
 flitertokrat se satozhilvlil
 le kopjè obema sloni.
 Urno fkozhlita na noge
 Segne vřak li mezli ostri.

Posebe na drugem mestu pole sta še te dve skupini verzov:

rezhe nji befede take:
 Af! lepota [ki] fonzluem oki
 ki je suana ti na lepfha,
 ali ti fonze majem sroki (?)
 ltela bi me ti ljubiti
 Te bi sa sarozluizo profil.

Res Masoviz mi dade bzlier
 sraven nje in ludo blago,
 [? njedva blagoslovi]
 da blagoflov njina ozliin.
 hleb....

Prva skupina verzov: »rezhe . . profil« stoji v rokopisu na desno poleg skupine »Res . . . hleb«, ne nad njo; zato bi se zdelo, da bi morala tukaj v tisku stati na drugem mestu, ipak sem jo z ozirom na vsebino postavil na prvo mesto.²⁾

K naši pesnitvi spada pač še to:³⁾

Spelo sa Dunavo valuo
 frezhuo fi njo proti domu
 lep u šitajar v' beli Gradiz
 kde pravezhul njemu itoli.

Rei le [bla] milodarno sonze
 ki fijalo ljubuo (?) polki,
 ker bfa mati (?) shlaliti srotam (?)
 njo ljubila shlalita vbogl.

Glavna vsebina prvega dela pesnitve je ta-le: V severnih krajih kraljestva majke Slave slovi po lepoti, moči in čednosti lči mazovskega vojvode Cimbürgida. Iz vse Evrope romajo tja vitezi. Tudi štajerski vojvoda se odpravi na Mazovsko.

Drugi odstavek nam predstavlja viteški turnir. Očividno bo od zmage v tem turnirju odvisno, kateri izmed obeh vitezov-bojevnikov dobi roko lepotic. Najprej sta se viteza bojevala na konjih, potem pa peš. Enega izmed njiju imenuje pesnitev »železnega junaka«.

Mazovski vojvoda da lčer pač zmagovitemu »železnemu junaku«.

Vitez si odvede nevesto v svoj beli Gradec, kjer mu je od pamtiveka prestol. Ljubili so Poljakinjo plemiči in nbožci. —

²⁾ Na eni izmed drugih osmerčnih strani pole je s tinto pisana neka lirska pesem, a prvotno je bilo tukaj s svinčnikom pisano nekaj drugega; ne more se to večino- ma več čitati, vidi se pa, da je spadalo k pesnitvi o Mazovskem. Dva verza po vrsti sta se začela s »pride«, v enem verzih stoji na koncu »Mašovski«; v neklih drugih 2 verzih se da čitati: »tri dame, tri nozli«. Na robu le še par verzov, ali njih zvezo je težko določiti.

³⁾ Pisano je drugje na polj.

Vidi se, da je predmet pesnitve viteška snubitev štajerskega vojvode Ernsta Železnega na Poljskem in njegova poroka s Cimburgo.

Stvar je zgodovinska. Spominjam se, da smo o ženitvi Ernsta Železnega s Cimburgo — tako se ona imenuje v nemških zgodovinskih knjigah — slišali celo v zgodovinskem pouku na takrat nemški gimnaziji mariborski, samo da naš učitelj niti z besedo ni opozoril na slovansko pokolenje Ernstove neveste. Bila je Cimbarka — tako se zove ona v poljski zgodovini,⁴⁾ latinska forma je »Cimburgis« — iz rodovine knezov mazovskih (»mazowieckich«), postranske linije poljske dinastije Piastovičev. Kneževina mazovska v zgodovini pomeni pokrajino okoli Varšave. Znan je praded Cimburgin knez Konrad Mazovski († 1247). Bila je Cimburga liči Ziemovita (Žemovita) IV., čigar kneževina je obsegala kraje zapadno od Varšave (Plock, Gostynin, Sochačev), in Aleksandre, sestre Vladislava Jagiela. Ko so mazovski knezi izumrli (1526), se je njih kneževina neposredno združila s »Korono«, t. j. z ostalo Poljsko.

Ernest Železni je Cimburgo zasnubil l. 1412. Cimburga je mati cesarja Friderika III. ter je tako v njej videti pramater poznejših Habsburžanov, ki so vladali ne le v nemškem cesarstvu, ampak tudi v Španiji, »mater cesarjev in kraljev«. Umrla je 1429 v Dürnitzach na poti v Marijino Celje (Maria Zell); pokopana je v Lilienfeldu. Kip ji je postavljen v Dvorni cerkvi v Innsbrucku.

Ženitev Ernstova je bila politična. Bila je to zveza Habsburžanov s poljskimi Jagieloviči (Cimburgi je bil poljski kralj Jagielo ujec) proti Luksenburžanu Sigismundu, takratnemu cesarju in ogrsko-češkemu kralju. Sigismund je v tej zvezi čutil nevarnost za sebe in za — nemške križarje, ki so pravkar (l. 1410. pri Grünwaldu) od Poljske pretrpeli odločilen poraz.

Bila je Cimburga izredno lepa, a tudi, kakor Ernst, fizično izredno močna.⁵⁾

⁴⁾ Ime se spravlja v zvezo s »Ceclijo«, najbrž po nekakšni »ljudski etimologiji«.

⁵⁾ Lomila je baje z rokami podkva ter mogla z eno roko potegniti naložen voz. Na svojem poročnem potovanju je v Krakovu baje lomila podkve, ki so jih ji dajali, a debele železne plošče je zvijala v cev kakor v trobente . . .

Naj navedem tukaj drug slučaj take mazovske fizične moči. Stare kronike pripovedujejo o mazurskem vitezu Stauslavu Ciółku (izg.: Čulku), ali Ciolku (Čolku), roj. v drugi polovici 14. veka, da je že kot deček nosil dva moška, vsakega na eni roki, kot mladenič zanesel v zvonik cerkve Device Marije v Krakovu ogromen zvon, ki ga 40 ljudi ni moglo v zvonik potegniti. Z rokami je iztiskal sok iz lesa (posekanega drevesa). Najdebelejše vrvi je trgjal kakor niti, 12 sabelj je prijel obenem za konce ter jih dvignil z zemlje. Debelo drevo, namenjeno za mlinški val, ki ga 20 moških z ene strani ni moglo zgauiti, je on z lahkoto dvignil na drugi strani sam. Dvobojeval se je s po deset silnih nasprotnikov ter zmagoval. Padel je Ciólek za domovino v boju z nemškimi križarji. (Varšavske »Iskre« 1917, I. V., št. 15, 247.)

Od kod je mogel Vraz imeti zgodovinsko snov kot tako? Wartingerjeva »Kurzfassste Geschichte der Steiermark«, ki je l. 1816. definitivno bila uvedena kot šolska učna knjiga na vseh štajerskih gimnazijah, ne omenja Ernestove poroke s Cimburgo; seveda to ne pomeni, da Vraz vendarle že pri šolskem pouku ni slišal o tem zgodovinskem dogodku. Opozorjam pa, da piše Winklern v svoji zgodovini Štajerske, ki je izšla l. 1820 (»Chronologische Geschichte des Herzogthums Steiermark«, Grädec), na str. 99 pri l. 1412.: »E r n s t macht eine Wallfahrtsreise nach Palästina. Die Rückreise macht E r n s t durch Ungarn nach Pohlen, wo er, unerkant als Graf von A v e l e n z, erscheint, um C i m b u r g, die herrliche Tochter Z i a m o w i t s, Herzogs in Masovien, wirbt, sie eheligt, und noch in diesem Jahre nach Grätz führt . . .«⁶⁾

Drugo je vprašanje, zakaj je Vraza ta snov zavzela? Na to nam pač najbolje odgovori A. Krempelj, ki je bil z Vrazom enega duha. V svojih »Dogodivšinah štajerske zemlje« (1845), str. 126, pripoveduje Ernestovo snubitvev na Poljskem v glavnem tako, kako Winklern (in, mislim, po Wiklermu),⁷⁾ a vse poglavje končuje s pesnitvijo, ki proslavlja Ernesta, zmagovalca nad Turki, tako-le:

»... Ernest naš slaviti,
Ker le hče z' Slovenkinjo
Hižno lubo zvezan biti,
Zbráni zemlo štajersko.

Naj bo hvala njeni dana,
Slava njeg'vemu viležlvi,
Njeg'va vojska vinnizbrana
Večno čast da slávenstvi.«

Lep slovanski motiv! Poljakinja, Slovanka s severa, se veče z vitezom, ki rešuje Slované na jugu Turkov! Ta motiv se je zdel vreden opevanja Vrazu pač enako kakor Krempelju, ki sta si vzajemno bila učence in učitelja.

Prav romantično mičen je bil tudi motiv viteške borbe za nevesto, kakor jo je zgodovina vezala z Ernestovo snubitvijo. Krempelj piše (str. 136): »Turniri so še tudi zdaj«) bili navadni. V takšnem dvoboju je naš vitežki vajvod Ernest svojo lepo Cimburgis dobil.«

⁶⁾Winklern še dodaja: »Er wird durch sie der zweyte Stammvater des Hauses Habsburg-österreichischen Hauses. Cimbürg zog mit einer Hand geladene Wägen fort, zerbrach Hufeisen, schlug mit bloßer Hand Nägel in die Wand; von ihr ist im Erzhaue die starke Unterlippe.« Lvovske »Roznaitoišci« so 3. marca 1832 (št. 9, str. 81) — po Jurend Pilg. l. 1832 — pisale tudi o Cimburgi, ali ni verjetno, da bi Vraz v svojih slovenskih leilih dobival v roke lvovske časopis.

⁷⁾ »(Iz Palestine) nazaj se povernoč gre skoz Vogersko na Polsko si po ženo, najprej po jako, za njene izbrane lepote volo povsod razglašeno polsko, mazurskega (masovskega) vajvoda Sjamovida, čer Cimbürgis. On njo dobi in si njo pela v Grädec.«

⁸⁾ T. J., v Ernestovi dobi,

Kdor prečita par gorjuhi Vrazovi verzov, sigurno brž začuti nekaj kakor spomin na Prešernovo »Turjaško Rozamundo«. Stih je isti. Asonance so tudi pri Vrazu, samo da niso izvedene in po pravilu urejene. V prvih 26 verzih je 14 asonanc z vokalom »o«. To ne more biti slučaj. Če asonance niso urejene, si je to tolmačiti pač s tem, da imamo koncept pesnitve pred seboj.

Tudi viteško-romantični značaj dogodka in oseb družijo obe pesnitvi.

Mislim, da se ne motim, če Vrazovo pesnitev spravljam v neko kavalzalno in zato tudi časovno zvezo s Prešernovo »Turjaško Rozamundo«. Vemo, kako je Vraza očarala posebno baš tudi ta Prešernova pesnitev, ki je izšla v »Kr. Čbelici« III (aprila 1832). »Kolikrat zelujem silahitno hzhler Preš. — njegovo začarljivo poësiyo — njegovo Rosamundo Turjaško — sonete — i vse vse kar je njegova umetnost rodila,« je pisal nekako v prvih tednih l. 1834.⁹⁾

* * *

»Zora i Bogdan«.

»Turjaška Rozamunda« je bila pač tudi povod, da je dogodek svoje ilirske romantične pesnitve »Zora i Bogdan« dal na Turjaški grad. Glavni motiv te pesnitve je Lenorin (Zora je druga Lenora, Bogdan pa njen ljubi, ki pade v boju zoper Turke), a poedini prizori (snubači na gradu!) so slikani kakor v »Turjaški Rozamundi«. V tej ilirski pesnitvi, kakor jo imamo v tisku pred seboj (»Glas iz dubrave Žerovinske« 1864, str. 82 sl.) se devojka imenuje Zora, a ohranjen je fragmentaren koncept pesnitve, kjer ji je ime Rozamunda. Po tem imenu posreduje koncept med Prešernovo pesnitvijo in med končno redakcijo Vrazove pesnitve o Zori in Bogdanu.

Ker se besedilo koncepta tudi znatno razločuje od tiskane Vrazove pesnitve, priobčujem tukaj koncept.¹⁰⁾

Tiskana pesnitev ima oddelke: 1. »Sanak.—2. Oproštaj. 3. Boj.—4. Prosioci.—5. Poslušnost.—6. Vëra.

Kar bi odgovarjalo prvemu izmed teh oddelkov, tega v konceptu ni. Začenja se koncept z junakovim slovesom (»Oproštaj«). Junak govori:

I ja počëu sa Hârvali	Sve gradovma lëpin bëlim
Braljom srodnom jednodušnom	I sa ëaslu slave punom.
Vojevali za slobodu,	Onda ëu ja Tebe prosil
Za karst sveli s vojnom družbom.	Slavno (?) odvesi bëli ti dvor:
Car ëe mene nagradili	Onda neëe teb' odreëi
Za junaëivo nenirudno —	Meu otac, moja ljubo.

⁹⁾ »Časopis za zgod.« XXII, 34, 41.

¹⁰⁾ Na prvi strani polc, ki je na njej ta koncept, so verzi do »... kesom punom«, na drugi strani do »... ëeko ja uljudno«, vse ostalo je na 3. strani. Fragment je pisan s listu na 3 strani sešilka s 4 listi v osmerki. Na prvih dveh listih je pesnitev »Postanak Tiharja«, na 3. listu in na 1. strani 4. listi je naša pesnitev, a na drugi strani tega 4. lista sta »Dve pësne od Byrona.«

Budi stalna, ja éu doél:
 Ako padnem na mejdanu
 Il zarnom (?) il sabljom Turskom
 Nad temi verzi in med prvimi izmed njih je s svinčnikom napisan
 odstavek, ki odgovarja »Boju«. Glasi se:

Bojak biše ido dve [silne] vojske	Gnjezdo tvrdo in oružno.
[jedna Kaurška s Kauriška s silnom Turska (?)]	Mnogo tamo vojne (?) dlke Za slobodu poginule.
Gde se stiče Sava s Kupom	A Vidoslav? on se je
Vojska Turska i Krišijanska ¹¹⁾	[Il je osto il pao]
Sve za gneздо (?) sokolovo	Kano soko hárvaó muško

Na strani sta še dva stiha:

Ali od njega što se stalo
 Razaznati je zbiljno [baš je] mučno.

K »Boju« spada še to:

Čeka tako [krasna] Rosamunda	Hrabro slavno da je umro.
Lěto jedno, lěto drugo,	Al se kune Rosamunda,
Pa i tretje več nastaje	Vórna [ostat] čekal věčnom tugom,
Čeka — čeka, al zaludo.	Bio [on žlv bio] on martav, blo zarobljen
Jedni kažu [in Carigrad] da odveden	bio nevéran sdružen s bulom.
[Da odveden robsivu ludom] ¹²⁾	[Stižu čuti prosioel,
Carigradskim ko rob drumom ¹³⁾	Sa ponosnom snubeć družbom] ¹⁴⁾
Drugi kažu na mejdanu	

Potem prihaja odstavek, ki odgovarja »Prosiocem« (Snubačem):

[Sědi bělom na] Pod kamenskom sědi lípni
 Vltez s čerkom [Stari vitez] Rosamundom
 K njim dolaze [svedi prosiocel] vitezovi
 S izabranom [sve Slavni kr. vltezi] světlom družbom
 Proseć ruku Rosamunde
 Slavniim gárhom, kesom punom.
 [Dodje junak iz Hárvatskog]
 Dodju momci¹⁵⁾ světlil kućah
 Iz Krainskog i Korušskog
 Dodje banić cārnooki
 Iz Horvatskog dčte [prosit] mudro.
 Je tja dalje iz Nemačke [Je iz Nemške i Gorice]
 Prose gárhom kesom punom
 Bělu ruku Rosamunde
 Prose, prose, al zaludo!

¹¹⁾ Štirje verzi: »Ako . . . dušo« so na robu pripisani, al s linto.

¹²⁾ Na kraju je pripisano: Sísak.

¹³⁾ Tu je na strani pripisano: četom.

¹⁴⁾ Prvotno sta se lorej verza glasila: »Jedni kažu u Carigrad — Da odveden robsivu ludom«, a potem ju je pesnik tako-le preinaredil: Jedni kažu da odveden — Carigradskim ko rob drumom.

¹⁵⁾ Tu stoji na strani številka: I, a gori pred in nad »Čeka« stoji: II. Mislim, da so to znaki, ki so jih napravili uredniki Vrazovih »Del« v 60. letih.

¹⁶⁾ Tu je s svinčnikom pripisano: Dolaze vltezovi.

Rosamunda tvaro [svedj tvaro oslajc] s dragim sloj
 Sadružena dahom drugom [Posestrena svom odlukom (?)]
 Broj dauke [broj sale verna] jednak verna
 Vidoslavu [Verna dragom] s želom, dušom.

Nato imamo odstavek, ki odgovarja »Poslušnosti«:

Pod Kamenskom lipom [vârvi] opet
 Prosiocali [opet] vârvî —
 Sluge, konji [plemeniti] urešeni
 Spremaju [glasno bučuo] u dvor:
 A u dvoru bčlom gradu
 Napija se vino [bučno] rično
 Sve za zdravlje Rosamunde,
 [Gospodaru i] Krasne liceu [glasno krasom] i razumom.
 Ali dčva na tla gledî
 Divananeć se (?) sa svom tugom.
 Moja nado¹⁷⁾ i utčlo¹⁸⁾,
 Zlalna cerko Rosamundo,
 [Jadan] Gârdno sam ti ostario
 [S veliko] Svedj se brinuć slavom, kućom
 Al pod starost niti niman
 Kuda klonut glavom lrućnom
 Niti [izrućit] komu izrućiti
 Bojno koplje s [sabljom vrućom] kućnim klućem¹⁹⁾
 Muogo brigu zuov (?) pregoreh
 I Tebe, čerco ja uljuduo²⁰⁾
 Dauas valja da ti kažem
 Svoju volju, baš razlućno
 Nadajuć se da [je skloni] razabrati
 Vremenom čc [ti] sârece lućuo...
 Ali sada već nemogu
 Baš (?) provali i klisuru (?)²¹⁾
 Pto dužda od Mlčtakali
 Koj te prosi Rosamundo,
 Varzi na slrau [tugu travnu²²⁾] dauas dâšo
 I čekanje sve zaludno [premi nemudno]
 Podi [Ajd] za dužda, prčko mora
 Odč se gusli lavor s rućom
 Bitće kod njeg lebi dobro,
 Preholčt čc sârece ludo,
 Da osućim²³⁾ još [-č] pod starost

¹⁷⁾ Tu je pripisano s svinčnikom, a zopet prečrtano: Moj anđele.

¹⁸⁾ Pripisano: ma zenice.

¹⁹⁾ Pripisano: ni ne mogu. Pripisano je nadalje še nekaj, a se ne da čitati.

²⁰⁾ Tu je konec strani, skoro se zdi, da tu nekaj malega manjka. Prvi stili slede-
 če strani so s svinčnikom gorl pripisani.

²¹⁾ Ta dva stila: »Ali . . . klisuru« sta na robu pripisana.

²²⁾ Prvotno: travno.

²³⁾ Čez »osućim« je pisano nekaj kakor: operem.

Trudne krilo [oči] ja unukom...

Ako nećeš okani se

Očjuh mojlih — Rosamundo!

Poleg teh zadnjih verzov so s svinčnikom napisani še sledeči stih:

Da se može razgovoril

Brižno sarce sa unukom

Da bez brige za čast kuće [mogu leći]

Mogu leći trudan u grob.

Potem se nadaljuje rokopis (s svinčnikom):

Jadna [Ah il] jadna krasna vorenice [ljubavnice]

Strašnji Tvoj listi pade, ružo!

Zadnji na svet koj te vezo,

Puče lanac, Rosamundo!

Ko list ovčta kada smárzne

Obraz dčve [Sblédne lice] zablédnuo,

Kako žuti list jesenski se

Sârce rêčju (?) propadnulo,

All svčta ko rêč Božja [b]

Deilnska je Slavki slušnost:

Nili slovca prolznôti

Nemože si s jada (?) mučnog,

Al da oče poslušati

Nikne (Kloma?) glavom, kaža rukom.

Tu je konec koncepta, fragmenta.

Kar se tiče vsebine, je pred vsem opozoriti, da v konceptu pri slovesu junak še ne pripoveduje zgodovine svojega rodu, kakor jo pripoveduje v tiskani pesnitvi (Bogdan je vnuk starega Jug Bogdana, ki je padel na Kosovem; izmed njegovih sinov je sluga rešil samo najmlajšega, Gojka; ta se je oženil pozneje s Hrvatico in Gojkov sin je baš naš Bogdan. Nadeja se, da on sedaj izvrši proročanstvo starega Jug Bogdana ter osvobodi Kruševac; Zora bo potem šetala »kao gospoja od Kruševca«). Kot »Jugović« ima junak v tiskani pesnitvi ime Bogdan, dočim je v konceptu Vidoslav.²⁴⁾ Rokopisno svojo »Rosamundo« je Vraz pozneje izpremenil v Zoro pač zato, ker mu »Rosamunda« ni bila dovolj slovanska.

V tiskani pesnitvi se kot devojkin očetnji dom (v »Prosiocih«) izrecno imenuje Turjaški grad; med snubači se posebe omenjajo »banović od Hrvatske« in vitezi »iz Nemačke«. V rokopisni pesnitvi sedi vitez s hčerjo Rosamundo »pod kamenskoin lipom«, a snubit prihajajo iz Hrvatske, Kranjske, Koroške, Nemške; pri tem ni jasno, v kateri deželi je vzrastla ona »kamenska lipa« (»Kamen«?). V tiskani pesnitvi se »Slovenki« pripisuje otroška poslušnost kot »reč božja«, a v rokopisu »Slavki«.

²⁴⁾ O rokopisni »romanci na način španjolskih starih romanca s priglasje«, »Vidoslavu i Rosamundi« gl. razpravo dr. Vladimira Kesterčanka v »Nastavnem Vjesniku«, XXV., str. 578 sl.

2.

»Stanjko in Jelena«.

Ernst Železni je Vrazovi duševnosti bil blizu kot junak-zmagovalec nad Turki, in to kot junak, ki da je Turke premagal baš pri Radgoni (1418), torej v Vrazovem »zavičaju«.

Ta radgonska zmaga ni bila zadnja v zgodovinskih rodoljubnih mislih naših vzhodnoštajerskih preporoditeljev. Saj jim je »Radgona« bila celo etimološki »Nikopolis«, »mesto zmage«.²⁹⁾ Krempelj je v »Dogodivšinah« radgonsko zmago obširno opisal.³⁰⁾

Vraz sam je bitko pri Radgoni vzel za ozadje dogodku svoje pesnitve »Stanjko in Jelena«.

Ohranila se je četrt pole, prepognjena v 2 osmerčna lista. Na eni strani je pesnitev »Apothéosis« (Zevs ne more pomagati Minervi, ker je Kristus zmagal, le Vile so še ohranile moč), na ostalih treh pa pesnitev »Stanjko in Jelena«.

²⁹⁾ Jak. Rajsp je l. 1833 v graškem »Der Aufmerksame« (30. aprila) priobčil članek »Radkersburg«. Pisec se protivi izvajanju imena »Rakersburg« od slovanskega »raka« (česlo se baje beseda etimološki tako razlaga) ter izhaja v svoji razlagi od oblike »Radguna«. Izvaja to ime od boga zmage pogauskih Slovencev Radigaja, »und ein windliches Mährchen erzählt, dass Radigaj oder Radigajun immer bey ihren Schirmherren gewesen sey, endlich aber sie verlassen habe, und zu den Slovenzen an die Mur gekommen, die aus Freude rund um ihn herumzufliessen begann. Hält man dies der windischen Benennung gegenüber, und bedenkt man, dass Radkersburg auf einer Murinsel liegt, so kommt man zur Vermuthung, dass der Würfel des Krieges auf diesem Platze in dunklen Zelten, die uns die Geschichte nicht nennt, glücklich für die Slovenzen geworfen ward, und daß der siegende Kleinslave — Rajšp offensichtlich obliko »Slovenec« smatra za pomanjševalno, Slovenec = mall Sloven — diese Wahlstätte aus Dankbarkeit nach dem Nahmen des günstigen Gottes Radigajuna nannte, woraus durch nicht gezwungene Zusammenstellung Radgajuna, Radguna, Nikopolis, Siegestadi, gebildet wurde...«

³⁰⁾ Str. 126/127: »... Turki... pervihrljo nad R a d g o n o. Njihov Vikšl mlsli, da toto mesto ino na on kraj stoječi grad doblil 'mu je le igrača; ali zabstojn on ze vso močjo nad Radgono rine pervo — drugo — tretjokrat, vsakokrat je od možkili ino ženskih lotogr segurnega mesta tak nazaj veržen, da, nič opravišči, v' goreči jezi gie na goruji ino spodnji kraj mesta prčk Mure, ino od Radgone gor vse vkonča, požge ino spomori, kaj v' roke dobi. — Zdaj njemu naš vajvod Ernest z' velikoj vojskoj Štajerov na lipničko pole proli pride. Tá prldejo tudt grof Frangipan z' 1000 Florvatmi, grof Turjački (Anersberg) z' 1000 Krajnei... Vsi loti grejo dol proti sovražniki, ino se na č e r n e š k e m polji pri Apačah vslavijo. Tu se tedaj vročo prilmejo naše .no turske vojske. Naš Ernest pada 'z konja, ... ali zaduži Turki zgubijo ino morejo pobegnuti. Kak k' Radgoni nazaj perdirjajo, uje Radgončani tak zmlatiijo, da ujim 16 oficeirov ino innožina vojšakov mertvih oslane. Kak je tedaj naš Ernest Turka bil 'z dežeze zegal, se z' slavituosljo obvenčen poverne v' svoj Gradec nazaj.« Kot vira za to svoje pripovedovanje uavaja Krempelj: V. H a m m e r v' »Steierm. Ztschr. (1825) VI., 59« in : v. K a l c h b e r g v »Archiv f. Geograph. Hist. etc. (Juli 1814)«.

STANJKO INO JELENA.

I. R a z g o v o r.

1. Kaj tam za miš šepet je okna okol?
Kaj z okna to za govoricee?
Slovò to jemlje Stanjko sivl sokol
od Jelke krotke golobicee.
2. Ne smelo sjat ljubezni sonce jima;
ne [t] smel je on objet postave,
net ona ust vtopit lemu v ustina,
ne dajat na ramo lepe glave.
3. Ko tič, ki ljubica mu je vlovljena
nemilo perla krog kobače,
tak hodi k hramu on kjer ječa jena,
kjer ona po njem vmira plače.
4. Kntalo si peršel ter češ spet v zidine,
ó stani še mi, mili stani!
Le kdakda nama sonca žark persine,
in Ti ga goniš k nočni strani.
5. Naj, ljuba, naj serdce Ti s mojim zdanol
ne vidiš tam na nebi zarje?
ves izhod je žerjav, al to ni rano,
še dolgo je do Zdravomarje.
6. Te zarja bolj in bolj razsveti mesto,
po mestil samotno ulice,
obsine v Bogu dano mu nevesto
in mili jega možko lice.

* *

[Senja]

14. Da bom položil Ti po bitvi v krilo
nemirno čelo usta²⁷⁾ vroče:
da nekda boš oči mi zavečila —
al proč s tim proč kar nemogoče! —
15. Tak tiho²⁸⁾ ou jo ona jega gleda
in červ v serdcama tiho mori²⁹⁾
stoji na ustah in očeh beseda
vendār uobeno ne govori.

²⁷⁾ Čez je pisano: lea.²⁸⁾ Prvotno: Tak vtihne, potem je to prečrtano, a na strani zopet pripisano: 'le vtihne.²⁹⁾ Mesto tega prej: ter več nobeno ne govori.

17. To berž³⁰⁾ predraml sina domovine
stisnol Ji [j] roko na ustrnice,
ter spustil, ter odjagnil na zidline —
ona pak skrla z dianma lice.

* * *

Vse to je v rokopisu pisano na eni strani oktavnega lističa; vzporedno na eni strani drugega oktavnega lističa so te-le kitice:

7. To čelo, nos, ustne, brada vrat močen —
popersje Rimljana, bi rekel,
pogled siv inda, zdi se zdaj uazočen
ko da b'se v modro preoblekel.
8. In ona: Dolgi so černe Ji lasi
čez nader bélo protietje;
usta kerv, lica loije te k ti krasi
dvojè zenic³¹⁾ ko lena cvetje.
9. In s tili gledè nebesklh oči sore
ko zvezdice svetlóblšče,
to moglob kamen raztopit a z voze
vendar pustiti je oče neče.
10. Včera je jutri bil ves svet obilen
te raj misli že spravljaj sebi,
tak hrast derži se zemlje močnožilen,
z vrhonom seže pak po nebl.
12. Te reče: znaš kaj zarja ta kervava? —
to strašnga (!) sonca predhodnica,
ki se kervavo mestu nagrožava,
no mesto nas v obrambo klica.
13. S radostno grozo smerti grem v naroči,
vendar je [nje?] senje žal mi v duši,
ki prišla mi kak istina pred oči;
in kaj se mi³²⁾ senjalo sluši:
11. Ai dnes že nič: Ne omeičli očeta,
več ni za nikšuo mu življenje
toj upi bile so le senje,
zakaj Je [j] roko drugem že obeta³³⁾.

³⁰⁾ Prvotno: po tem.

³¹⁾ Na strani: punčic.

³²⁾ Na strani: (meni se).

³³⁾ Prvotno so tri začetne vrstice te kitice pisane v tem-le redu: toj upi . . . ,
zakaj . . . , več ni . . . .

16. Taj hip je slajši od šepanja ure,
 ko oko z oka reči pije:
 oj škoda da tak kratek! Čuj péi kure:
 čuj, Stanjko, ura dvè že³⁴⁾ biže.

Ni dvoma, da te kitice spadajo k naši pesnitvi; njili številke: 7—10, 12—13, 11, 16, izpolnjujejo baš vrzeli v številkalni kitic prve skupine; vrlin tega se v 16. kitici izrecno imenuje »Stanjko«.³⁵⁾

Na drugi strani lističa, s katerega je prva, gori navedena skupina kitic (1—6, 14, 15, 17), je drugi del pesnitve.

II. Bitva.

Z nebeskega žge čela sonce boljše
 na Radgonske obroč zidine —
 Je kdo lam s tólpami nasadil polje?
 v trepeče gledaj ta krajine!

Namiri vidim neke slat ko stolpe,
 a neki kdekde, o glej čuda!
 begájo sem ter ta — to ne so tólpe
 to Ti je Turska vojska huda.

Pod grad se ko nevilita s ločo vleče:
 herzget konjev, rožlej orožja,
 plahtajo v zraki zastave rdeče —
 smilena bod nam mati božja!

Tak vpíje vajvoda, berž mož pešica
 vred slopi za zidine božne (j?),
 vendár [a] za nje bojuje k Bogu klica
 molitev dečice nedolžne.

Glavna vsebina pesnitve je ta-le: Stanjko in Jelena se ljubita, ali njen oče noče nič slišati o tej ljubezni, ker je ličer že drugemu obljubil; Jeleno je vrgel v ječo.

Pozno v noči govori Stanjko z drago ob oknu njene ječe. Že je na-počila jutranja zarja; v nje svitu vidimo njegovo in njeno lepoto. Mlade-nič se zave, da je to začetek dneva, ko mu bo treba oditi v krvavi boj za obrambo mesta; sluti, da se mu je zaman sanjalo, kako bi po bitvi živel srečno življenje z njo. V težko-milih čustvih molčita.

Čas je za Stanjka, da odide, kamor ga kliče domovina. Poljubil je drago in odšel na obrambno zidovje radgonsko.

³⁴⁾ Prvotno: dvè že ura.

³⁵⁾ Strani lističev imajo paginacijo, ki so jo izvršili pač uredniki Vrazovih »Del« v 60. letih, in sicer tako, da je prva skupina kitic (začelek pesnitve) 44, II. (Bitva) 45, »A'pothéosis« 46, a druga skupina kitic: 47. Ta paginacija ne odgovarja vsebini.

Vroč dan je. Turške vojske vse vrvi pred gradom. Poveljnik obrambne čete kliče Mater Božjo na pomoč. Majhna je njegova četa, ali z njo je molitev nedolžne dece.

Pesnitev pač ni končana, manjka ji pravega konca.

Ali tudi po tem, kar imamo pred seboj, moramo pesnitev označiti kot čisto romantično. Motiv »Hektor in Andromaha« (»Naprej zastava Slave«) se izprepleta z motivom Veronike Deseniške. Prizor ob njeni ječi spominja na očvili sestankov Mickiewiczevega Konrada Wallenroda z Aldono.

3.

Belotinska ljubav.

Ohranili so se odlomki pesnitve o ljubezni mladega gospoda z belotinskega gradu.³⁶⁾ Začenja se tako-le:

Kaj tak toži v Belotinskem gradi,
al to ptica kukovica?
Nil na linjah [to toži] večeriem v liladi
toži vdova [gd] gospodina.

V Pogoril trak zadni sonca vgasne,
Gredo ženkinje ze žita,
Pojejo si pesmi miloglasne,
od jih jedna bolj' čudovita.

Pitate me, čemu stara plače [zli]
kl (?) na vsega polne dvore,
za jedlika solzni lea mače
zove ga al ne dozove.

Kaj pa, zlata mamka, to za dvica
kl tak čudno lepo poje,
to ti, sinke, peje gerličica
z dobrave znad luhe veje.

Tu je črta v znamenje odstavka, a nadaljnji odlomek nam prikazuje ljubzenski prizor:

17.³⁷⁾ S temi besedami dekleco premaga,
berž perraja na kraj zeleni.

³⁶⁾ Naslova v rokopisu ni nobenega. — Zdi se, da je na nekaterih mestih prvotno Vraz rabil bohoričico. Vse se nahaja na enem lističu ter je s svučnikom pisano.

³⁷⁾ S temi številkami se štejejo pač kitice; manjka torej tukaj 16 kitic. (il. doli! — Na zadnji strani lističa, ki se na njem nahajajo gori navedene kitice, so zapisani ti-le verzi, ki pa je o njih težko reči, ali spadajo k naši pesnitvi ali ne:

Črna kavka k dvoru priletela
pravi nam pravica
las pa pravim, kaj bla bšla
strastna — oka golobica
ki (?) na golobinjaki sedela.
Blo z večera al ob zori
zazre (začne?) pava šetati po dvori
v svojim gizdavem obleči:
Zgledne se na svoje pleči

Oh ja ... (?), si zgovori,
Barti je preprosta moja roka
kakti ženke, kl si prosi krula,
Vtica pav pa krasna ko kraljica
po vsem trupli sama djurdjanica
res bla božja milost men' mačula,
zdekne si globoko
v tem zaplače strastno oko
in tak pravi u plači

Na robu je še zapisano: je vse truplo samo.

Upije³⁹⁾ gde bila tak dolgo sl. duša draga,
ljub', od Boga Ti odfočeni meni

20. Vendar deklica mu v naroče pade,
če dopovedati mu boleznj,
[sta ko dve gerlice ki nevéje še mlade
zakaj kušujeta se od ljubeznj]
same najdejo usta ustne mlade,
ki so neme bile od ljubeznj.

Na drugi strani lističa čitam:

21. Tako celo milo večer sta v hladi,
vsaki neka] šepa in govori,
vkup sedita, ko da gerličici mladi,
prideja ki vkup [vkup ki prideta] o prvi zori.
22. Vdova, ki neda starost nji u noči spati;
stane in gleda na linje visoke.
Oli gorjè, v mesečlul zagledne mati
slna ki ide od nekod z loke.

Ter ga iskati začne serota [reva] povsodi.
kakli blina [luna?] logsli (?) vsa blede
sledujč širon (?) po logi vse sprehodi
vendar glasa ni mu [ni glasa] neti sleda.

Vrzel, ki jo opazamo med prvimi gori navedenimi kiticami in med kitico, ki je označena kot »17«, izpolnjujejo pač kitice, pisane na zadnji strani pisma Greinerjevega Vrazu iz l. 1835., priobčenega v ČZN XXII., 52. Te kitice se glase:

6. Belojin gre s mamico k počitki
pesem še mu v posilo (?) sleduje:
s [l] grozo od pet do glavè skoz liiki
glasi smicajoko (?) je čuje.
7. Ah, s to grozò stoja (?) in iz serčnosli zdrave
de (?) sree, ko ierstje se trosi,
nil v ti grozi plašljivosti prave
de oditi v serdzi ga mlka.
8. To le glase ptice gerličice
ni pel v noči [p]eva (?) Ji, mati
odkod so te čud(o)vite pesmice,
sam čem vidit fam očem znati.

S tem v zvezi je tudi to, kar je napisano na istem lističu, a posebe na drugem mestu:

³⁹⁾ Na strani: sedl.

Petje še prenese, al vzdih
padajo na sèrdce ko noži,
skoči na nogè, gre v noči tili³⁹),
al gre spoti matre nè boži.

Solshé (?) dnevoma si žalostneje
k njim pridruži plač se nemili
plačui glas se grozen joč razteje
Mi ne joče več, samo cvili.

Po njem je: [to] ta čut vso moč mu sloni
materni kip s misli odbega,
Zdaj do neb ga splašil vsi groml,
berž v log teče, teče do brega.

Teče [pa] ko ga ni domò do zorje
ni domò do belega dneva,
mat ga budit grè, al najde, gorje!
prazno postljo [skerbua] zgrabi jo revo.

Glavna vsebina pesnitve, kolikor nam je ohranjena v teh odlomkih, bi bila nekako ta-le: Vdova gospoda belotinskega tožeč zaman zove svojega sina edinca. Zvečer je; v petje ženje doni pesem device-grlice . . . Gospodiča belotinskega zvabi petje in vzdihovanje, da gre pogledat, odkod to prihaja . . .

Dolgo je devojka čakala dragega; našla sta se in ves večer prebila v ljubezni. Mati je vsa vznemirjena, ker sina ne najde v postelji . . .

V Vrazovih tiskanih pesnitvah (»Dela«, Razlike pjesme, 1866, p. 150 sl.) se nahaja »ulomek« pod naslovom »Bjelotinci«, ki mu je vsebina ta-le: Beli se sredi sela zvonik cerkve belotinske. Na zeleni dobri poleg belotinskega gradu čudovito pojejo ptice. Zvečer je in luna s svojimi žarki poljublja grad in dobrovo. Na lini gradu sedi grajska gospa. Kraj nje stoji njen sin — edinec Radko, bled, zamišljen . . . Gospa Živa je rodila devetero sinov, ali jih je vse pograbila smrt. Zaman je čakala novega poroda; večča starka iz sela ji pove, da za to znajo lek »ljekarice plavokose vile« pri studentu v logu . . .

Kar družiti ta ulomek ilirske Vrazove pesnitve z našimi fragmenti, sta osebi: Gospa in sin edinec. Mogli bi se pa ilirski »Ulomek« in slovenski fragmenti tudi vsebinski zvezati; morda nam ti-le kažejo, v katerem pravcu si je treba misliti nadaljnji razvoj dejanja, kakor ga je Vraz zasnoval za svojo pesnitev »Bjelotinci«: Morda je lek Vil-lekarice pomagal ter gospe dal porod, sina . . . Zamišljen in nekako tužen je v »Ulomku« njen sin Radko; morda je te njegove tuge vzrok baš ljubezen, ki o njej govore slovenski fragmenti . . .

³⁹) Zraven je tu pripisano: plaue, če odit po noči tili.

Ker so slovenski fragmenti pisani na zadnji strani Greinerjevega pisma z dne 23. oktobra 1835, je jasno, da ti fragmenti ne segajo v čas pred jesenjo l. 1835.

*   *

*

Fragmenti pesnitev, tu priobčeni, kažejo, kako je Vraz hotel postati romantično-lirski rapsod svoje ožje domovine.

Zgodovinski pregled literarnega in društvenega življenja v mariborskem bogoslovju.

Po zapiskih v »Lipici« in društvenem arhivu. — Matija M u n d a.

*   *   *

Leta 1929. poteče 70 let, kar je S l o m š e k otvoril v Mariboru bogoslovno učilišče, iz katerega so izšli tudi znameniti slovenski pisatelji. Vredno je, da si ogledamo, kako se je v tem zavodu gojilo slovstveno delovanje. Ognjišče in središče literarnega življenja je bilo društvo in pa zasebno, z roko pisano glasilo »Lipica«. Člani društva in sotrudniki »Lipice« so prilajali in odhajali leto za letom, društvo in »Lipica« pa sta ostala in nam danes kot najvernejša kronika slikata delovanje, stremenje in življenje mariborskih bogoslovcev od ustanovitve zavoda l. 1859. do današnjih dni.

I. doba. »Lipica« 1860—1868.

Že takrat, ko so lavantijski bogoslovci živeli s krškimi še pod eno streho (krška in lavantijska škofija sta imeli v Celovcu skupno bogoslovje), so izdajali skupen literarni list »Venec«. Ko pa je Slomšek leta 1859. prenesel sedež lavantijske škofije iz Št. Andraža v Labodski dolini v Maribor, je še isto jesen ustanovil in otvoril v Mariboru svoje bogoslovje za vzgojo slovenskega duhovniškega naraščaja. V novoustanovljenem mariborskem bogoslovju so začele kmalu pogajati korenine novega lista »Lipice«. V nedeljo 1. januarja l. 1860. je izšla že prva številka. V uvodu piše urednik: »... Tudi mi dragi tovariši smo vsadili mlado »Lipico« in upamo, da nam bo zrastle iz šibkega drevesca košata veličastna lipa. Oskerbimo ji kakor marljivim vertnarji dobre zemlje in sicer bratovske ljubezni in edinosti. Te dve čednosti ji naj dajete potrebnega živeža in soka, da nam ne bo prehitro ovenela! Pa moramo jo tudi zalivati s marljivostjo in pravim namenom... S velikim veseljem ste obljubili, da

me boste podpirali... Prišla je huda zima, ohladila se je tudi navdušenost... Le držimo se zvesto tega, kar smo si namenili; in če se vzdignejo viharji hudih jezikov, kateri bodo skušali ljubezen do »Lipice« nam vgasniti (in to se bo brez dvojbe zgodilo, ker so si nekateri vže tedaj jezike brusili, ko smo se le pomenjevali o tem časopisu), zavzemimo s bratovsko ljubeznijo sovražnika, ker le iz nevednosti tako govori. — Kakšni sad nam pa prinese »Lipica«...? Imeli bomo **dobro vest**, da smo se po svoji moči vadili pisati in svoje misli vtelesovati v tistem jeziku v katerem bomo (Bog nam svojo pomoč daj!) vero Kristusovo oznanovali. **Skoz lep izgled** bomo pa tudi **spodbadali** vse, ki se bojo za nami v tej bogoslovni pripravljal na svoj stan, k ljubezni do domovine in materinskega jezika.»

Obsegal je prvi letnik »Lipice« 8 zvezkov, na 88 straneh. Urejeval ga je, kakor tudi naslednja dva letnika, Fr. Žličar¹⁾. Sotrudnikov je štel prvi letnik samo osem: Taršek, Jazbec, Gregorec, Kukovec, Geršak, Žuža, Žličar. Enotna pisava prvega letnika kaže, da je vsak prispevek vpisal urednik sam, dočim je v naslednjih letnikih vsak sotrudenik sam vpisal svoj spis. Društva niso imeli nobenega. Pač pa so se pozneje shajali ter brali in presojali spise. To je najbrž dalo povod kaki razprtiji, vsled česar je »Lipica« po osmem letu prenehala izhajati.

Res so se že pri prvem letniku dvignili nad sotrudeniki »viharji hudih jezikov«. Sotrudenike so smatrali lastni tovariši za »panslaviste«. Kako tudi ne, ko pa so skoraj vsi prispevki polni slovenskega in slovanskega navdušenja! Saj je prvi letnik imel celo poseben oddelek z naslovom »Slavjani«, kjer je donášala »Lipica« razne »spise o slavjanskim zadevam«. Naj omenim iz prvega letnika samo par razprav te vrste: »Dr. Ljudevit Gaj in ilirščina«, »O narodnem značaju Slovincov in Slavjanov sploh«, »O slovenskem slovstvu« itd. Iz članka »O slovenskem slovstvu«, ki ga je napisal F. Jazbec, naj navedem par zanimivosti o naših takratnih časopisih, knjigah, knjižnicah, prosveti in izobražencih: »Novice so časopis na Slovenskem najbolj razširjen. Imajo kakih 1500 alj še več naročnikov, in sicer ne le med učenimi, temveč tudi med preprostimi kmeti. Drugi časopis slovenski je »Glasnik«, ki na veliko slabljeji nogah stoji kakor Novice. Gotovo nima veliko več naročnikov ko 600. Od ml. dveli časopisov, od »Prijetlja« in »Danice« ne vem kako v materialnem obziru stojita, pa gotovo več čitateljev nimata ko proti 1000. Razven teh časopisov vsako leto na svitlo izhajajo 3 ali 4 koledarji, »Drobtinice« in še kak drug posamezen slavček v slovenskem logu... Kje pa je uzrok tega slabega napredka?... 1.) da je naš narod še premalo omikan, da bi rad in sploh bukve in časopise prebiral... 2.) je gerda nemškuterija kriva, da smo

¹⁾ Umrj kot deficient že 4. marca 1867.

tako slabi. Ko bi vsak Slovenec, ki se na slovenski gimnaziji izobražuje, iskren Slovenec ostal, kako veselo bi to bilo, kako bi cvetelo slovensko slovstvo, kako bi bila slovenščina v časti! ... Namesto, da bi vsako leto kakih 50 ali še več iskrenih rodoljubov med Slovence prišlo, jili pride če dobro štejem k večjemu 10, in vsi drugi (40) so ljudi nemškutarji. Posebno pa zadene to »muštačasto« gospodo, škrice i. t. d. Sami duhovni so še pravi »gospodi« ostali ljudem t. j. samo oni niso se izneverili narodu (sed nulla regula sine exceptione), oni so mu olirali jezik in začeli prvi za slovstvo skrbeti... Da slovensko slovstvo povzdignemo... da izobrazimo narod...? Poboljšanje in povzdiga ljudskili šol..., za nemškutarje in njih spreobrnjenje moliti... Ko bi vsak (duhovnik) pri fari knjižnico napravil in bi ljudstvu knjig dajal brati... Pa nikar naj nihče ne misli, da bi ljudstvo bolj izobraženo ne bilo več tako pobožno, tako pridno...» Isti sotrudnik v sestavku »Ali smo Slovenci« precej ostro napada nekatere tovariše bogoslovce, ker govorijo med seboj vedno nemški, berejo angleške in laške knjige, »slovenske bukve so pa bela vrana, ki jo vsak čerti in spodjeda«. Nato pa se vprašuje dalje: »Ali smo Slovenci? Ali je to pripravljajanje primerno za naš prihodni stan, ko bomo morali slovensko ljudstvo, slovenske otročiče učiti, in v katerem bo silno potrebno tako govoriti, da vsak tudi naj priprostiši človek razume. Slovenci! postavimo imamo, o praznikih dopoldne latinsko govoriti, dajmo si sami postaviti druge dni slovensko govoriti; zavedimo se, da smo sinovi Slovenije, in skerbimo, da bo kmali prišel za njo čas o katerem pesnik poje:

Ko se zavedli vsi
Bodo sinovi spet
Vreli v naročje mi
Serca podarili.

Radostno v višnjevo
Nébo bom dvignula
Glavo oprošteno
Mila očesica.»

Zaključuje prvi letnik obširen urednikov zagovor »Za slovo«, iz katerega odseva prava navdušenost za slovenski jezik, ljubezen do naroda, skrb za njega izobrazbo. Radi nekaterili zanimivosti in v označbo takratne dobe ga v izvlečku priobčujem: »Ali je dosegla »Lipica« svoj namen?... Pa ko bi naše prizadevanje ne bilo obrodilo drugega sadu, kakor da smo svojo dolžnost storili, da smo pokazali, da častimo svoj materinski jezik, ... veseli, resnično veseli bi bili tudi nad tem sadom... Marsikateri pravi: Zakaj bi se pečal s slovensko slovnico in sl. bukvami; saj že znam od otročjih let toliko slovenskega, da bom mogel kmetu pridigovati in kerščanski nauk razlagati. Kdor tako misli in govori je lažnjivec, sam sebi laže; te besede so gola laž. Ko si bil še otrok doma, si lepo slovensko mislil, besede si lepo slovensko vezal, govor ti je gladko tekkel. In sedaj, ko si osem let ali še več tuj v domači deželi živel, ko je tuj

duh domači in prirojeni značaj premagal — sedaj še misliš toliko znati slovenskega, kakor kmečki otroci? Nikakor ne. *Experientia docet contrarium*. Kaj nam pomaga, če smo se osem let učili slovenske slovnice in če je še sedaj ne znamo? Kaj je sad slovenskega uka v gimnazii? Da sedaj še slovensko misliti ne moremo, da še enega stavka po slovensko leliko ne povemo, da bi poprej kervavl pot potili, kakor pa da bi lepo po domače govorili o kakoj višji reči. To je sad dolgoletnega uka na sedanjih, kakor se nekaterim sanja, prav dobro uredenih latinskih šolah! Srečni v tem oziru liervaški dijaki! Pa ko bi tudi sedaj tako dobro znali materinski jezik, kakor v otročjih letih, bi ne bilo zadosti. Omika in čast duhovniškega stanu terjata več od nas. To nam kaže izgled toliko imenitnih duhovnikov. Poglejmo milostljivega škofa! (scil. Slomška). Niso imeli takih priložnosti se slovenskega učiti, kakor mi; pa so se sami trudili, in so se tako izučili, da jih s ponosom štejemo med najimenitnejše pisatelje slovenske. Ali bi bili mogli toliko dobrega storiti Slovencom, ko bi bili zadovoljni stem kar so se od matere naučili. In poglejmo po sl. slovstvu. Kdo ga je utemeljil in kdo mu je še sedaj najtrdnjejša podpora? Omikani duhovniki. Kren, škof ljubljanski, Japel, Vodnik, Ravnikar, škof teržaški, Jarnik, Stanič, Volkmer, Kremlj in veliko drugih duhovnikov, ki so na tistem sejali seme narodne omike... Če pa nimáš sposobnosti za pisatelja, še nisi odvezan od dolžnosti se učiti materinskega jezika; ker ta dolžnost je dolžnost narurna, od ktere te po pravici nihče odvezati ne more; in če se sam odvežeš, grešiš soper narurne postave. Zlo je razširjena tudi misel, da so tisti, ki se prizadevajo, se naučiti slovenskega, ki se kolikolj s slovenščino pečajo in sl. knjige prebirajo, da so tisti le posebna družba (Kaste), da so le sanjari in fantasti; da so nevarni deželi in da niso za praktično življenje... Nekdo je rekel, da smo lipičarji »eine geheime politische Sekte.« *Verbum horrendum!*... V bogoslovnici »eine geheime politische Sekte«! Dobro, da ga kateri policijski činovnik slišal ni; drugače bi že bili pod »*Polizeiaufsicht*«!... Ko sem nekdanj bogoslovca nagovarjal, da bi slovenske in ilirske knjige bral, mi pravi drugi: »*Das Proselitennachen ist ein schlechtes Geschäft.*« Tako! Če koga nagovarjaš, da bi slovenske bukve bral, si »*Proselitennachier*«!... — Nato se urednik še zalivaljuje sotrudnikom za sodelovanje, jih vzpodbuja, naj svoje spise skrbno shranjujejo, vsem pa podaja za slovo prošnjo, daj se otresejo vsch predsodkov, da bodo pripravljeni, ko »bo poterkal čas na naša vrata in bo rekel: »Slovenci! ustanite; vera ktero ste od očetov svojih dedovali je v nevarnosti; za vašo lepo domovino se pipljejo sovražniki. Rešite vero in domovino«...«

Led je bil prebit, »Lipica« je imela vedno več sotrudnikov. Tudi po obsegu je rastla: drugi letnik je imel že 152 strani, tretji 187, nakar pa

začne obseg listu padati. V drugem in tretjem letniku je obdržala »Lipica« približno isti značaj, ostala je simbol slovenstva in slovanstva, prinašala je leposlovne, narodopisne sestavke, pesni, povesti, potopise, nekaj prevodov iz češčine, angleščine (Hamletov samogovor), smešnice, uganke itd. Tretji letnik je prinesel že tudi tri daljše znanstvene razprave: »Planetni sistem svetlo spričevalo popolnosti Božje«, »Kratek zgodovinski načrt škofije Lavantinske« in »Celjski grofi«. Prvi dve je napisal Lavoslav Gregorec, zadujo I. Žuža. Ko je s četrtn letnikom prevzel uredništvo L. Gregorec, je dal listu bolj znanstveno-bogoslovno smer z geslom: »Omnia ad maiorem Dei gloriam«, »da se,« kakor piše urednik, »vzor katoliškega duhovna, Jezusovega učenca, tudi med nami uresniči.«

Prva številka 4. letnika (izšla 1. novembra l. 1862.) pa je izšla že v žalni obleki, posvečena spomnu blagopokojnega škofa Slomškega, ki je 24. septembra l. 1862. izdihnil svojo plemenito dušo. Slomšku sta posvečeni dve daljši uvodni pesni. Prvo je napisal Vozeničan (gotovo psevdonim!), drugo Jož. Kukovec. Prvo, ki tudi sicer ni brez vrednosti, priobčenjem tukaj kot sodbo sodobnika-bogoslovca o Slomšku:

Spominke
svitlemu našemu očetu
Antonu Martinu.

»Nisi Iskal našega, ampak nas.«

Britka solza se v oko nam sili,
Žalost mlado nam srce teži;
Tebe vodnik naš predragi, mili,
Vsaki Tvojih sinčkov zgreši. —

Tvoja lira je preneglo bila
Za slovenski narod in za nas;
Tvoja krasna lira je vtihihnila,
Vtihihnil Tvojih naukov mili glas.

Tožno Tvoja čedica zdihuje,
Da Ti solnce je za goro šlo;
K tebu misli svoje povzdigne,
Da bi molil zvesto tam za njo.

Zgini žalost! — Saj je ta ločitev
Iz doline trudov in skrbi
Tebi ljuba radostna selitev
V lepši raje, kjer zvihače ni.

Tje je groba Bog, presveti, mili,
Te k plačilu izmed nas zazval,
Da bi angeli Ti venec vili
Z rožic, ki si tukaj jili nabral.

Tvoje sree bilo je gorečo,
Ko si za resnice se boril.
In zato Ti rožice rudečo
Angel bode v slavni venec vzvil.

Kar je desna dobrega storila,
Dostikrat levica zvedla ni;
Modra se vilo bo darila
Ti zato v spomin ponižnosti.

Tretja roža, ki se v venec vije,
Beli in nedolžni 'ma obraz;
Za daritvo sladke harmonije
In za Tvojih pesnic mili glas.

Naj Ti kinča tamkaj krono slave
Beli, modri in rdeči evet,
Zale harve narodne zastave,
Za katero vedno bil si vnet.

In iz vedno čiste visočine
Gleda naj Tvoj duh na slavni rod;
Gleda na slovenske Tvoje sine
In na njih zmir upljuješo pot. —

Druga, Kukovčeva pesem »Antonu Martinu v spomin«, je vsebinsko in oblikovno slabša od prve. Ena nasledujili številki istega letnika pa je

posvečena sv. bratoma Cirilu in Metodu v čast tisočletnice njunega prihoda na Moravsko (863—1863). Zvezek prinaša celo vrsto samih pesni, deloma izvirnih slovenskih, deloma prevedenih iz češčine, ruščine, poljščine, pa tudi eno »izvirno« »horvačko« in eno »izvirno« bolgarsko.

V naslednjih letnikih (5—8) ni najti kaj posebnega. Vsebinska je sicer precej pestra (pesni, leposlovje, prevodi, narodopisje, potopisi, smešnice, uganke), toda leto za letom pada »Lipica« po vsebini in obsegu. Osmi letnik je obsegal že samo 48 strani v 3 zvezkih, katerih zadnji je izšel 12. decembra 1867, nakar je »Lipica« iz neznanih vzrokov za nekaj let prenehala izhajati. Najmarljivejši sodelavniki teh zadnjih letnikov so bili: Lavoslav Gregorec, Kukovec, Žličar, Jak. Trstenjak, Vek. Poterč, Sl. Janžek, Jazbec, Pajek, Heržič, Križanič . . .

Leposlovje te prve dobe (1860—1868) seveda danes nima kake literarne vrednosti. Koliko pisateljev ali pesnikov tiste dobe pa še beremo danes? Za tisto dobo so nam pa ti letniki »Lipice« jasen dokument ljubezni do dela, dokument navdušenja za slovenski jezik, slovstvo, narod in njega izobrazbo. V senci bogoslovске »Lipice« so se vzgajali zavedni duhovniki, ki so pozneje kot dušni pastirji ohranjali naš narod versko in narodno zaveden.

Jezik te dobe je prav lep slovenski, z majhnimi izjemami. Vpliv takrat priljubljene jugoslovanske mešanice se niti ne čuti. O ilirščini n. pr. sodi urednik F. Žličar v 1. letniku tako-le: »Med Slovenci se je popravljen pravopis kmalu vpeljal; tudi se je med nami mala stranka izbudila, ktera je sanjarija pa še sanjari od občnega jugoslavjanskega jezika. Res da lepa visoka ideja! Pa sedaj se ne da spelati; in Bog ve čez koliko let se še bo dala!« Najdejo se celo prevodi »z ilirskega«.

II. doba. 1870—1876.

1. Literarno društvo 1870—1876.

Leto 1870. je prineslo v mariborsko bogoslovje novo življenje. Burno parlamentarno življenje te dobe je vzdramilo tudi katoličane, predvsem duhovnike. Spoznali so potrebo tudi politično delovati in si po možnosti zopet pridobiti izgubljene pozicije. To gibanje je našlo tudi v bogoslovju odmev. »Da se navadimo parlamentarnega gibanja, nam je treba društva,« je trdil bogoslovec Mlakar, »da se naučimo govoriti in javno nastopati, predlagam govorniške vaje,« Žičkar.

Inicijativo za ustanovitev društva je dal tedanji bogoslovski špi ritual Jakob Bolinec. Dne 20. marca l. 1870. se je zbralo nad 40 bogoslovcev na ustanovnem občnem zboru, kjer so bili v odbor »ad hoc« izvoljeni: Lendovšek, Suhač, Skuhala, Kukovič in Ribar. Njih naloga je bila

pripraviti vse potrebno za ustanovitev društva, sestaviti pravila in takoj pričeti s slovstvenimi vajami, in sicer s prestavljanjem listov in drugih del apostolskih očetov. Res je odbor razdelil delo že 21. aprila istega leta; vsak član je dobil nekaj poglavij za prevod, tako da so vsi člani vzeli v prevod vsa pisma apostolskih očetov. Posamezniki so svojo nalogo res kmalu izvršili, tako da je odbor že koncem novembra istega leta izročil vse rokopise špirituala, ki bi po društvenih pravilih naj skrbel za izdajo društvenih spisov.

Pripravljalni odbor je sestavil tudi društvena pravila, katerih pa prvi občni zbor dne 21. aprila l. 1870. ni sprejel. Istemu odboru se je naročilo, naj v pravila vzame tudi »zgovorne vaje«. Šele priložujo jesen, dne 23. novembra, je prvi društveni občni zbor pravila sprejel. Dejanski pa je društvo obstajalo že od marca, ker so člani takoj začeli z delom. Vpisalo se je takoj 36 notranjih udov in 10 zunanjih, ki so tisto leto odšli v dušno pastirstvo; med zadnjimi je bil tudi Lendovšek. Društvo je bilo samo literarno. Njega namen so bile »slovstvene vaje«. Za prvega predsednika je bil izvoljen Ivan Skuhala, za podpredsednika Kukovič, za tajnika Mlakar. Zanimivo je, da je že prvi občni zbor na predlog predsednika Skuhala zopet črtal prej zahtevani vrinek »zgovorne vaje« v društvenih pravilih, z motivacijo, da se iste a) ne skladajo z načrtom literarnega društva, b) nalagajo preveč truda, c) zgovornost se teoretično in praktično goji med učnimi predmeti, d) najboljšo sredstvo zgovornišva je medsebojno občevanje v pravilnem domačem jeziku. Kot slovstveno vajo za člane določi občni zbor prevod Tomaža Kempčana »Hoje za Kristusom«. Na predlog špirituala se sklene, da se doda prevodu še »zbirka primernih molitev in pesmi«. Člani so tekom l. 1871. prevod res dogotovili. Naslednje leto je knjižica izšla v tisku, v privatni založbi g. špirituala. Vsak bogoslovec je dobil kot darilo en izvod zastonj. Naslednje leto (1873) je izšla knjižica že v drugi izdaji (v založbi Antona Novaka: prim. Simonič, Bibliografija 528).

V drugem poslovnem letu (1871/72) je bil za predsednika izvoljen Ivan Mlakar. Glede literarnega delovnega načrta za to šolsko leto je v zapisniku občnega zbora zabeleženo sledeče: »Glede na dosedanje delovanje društva, glede na to, da ne kaže, da bi društvo vedno le predstavljalo . . ., ne določuje letos odbor katero delo si gg. udje naj zbero, nego prepušča to gg. samim na voljo; vsak notranjih udov naj dovrši dvoje spisov . . . Spisi naj bi bili kolikor toliko izvirni, a ne zabrani se prestava lepših sestavkov iz drugih jezikov; sestavki naj so nadalje ali l e p o z n a n s k i: pripovedi, zlasti vzete iz narodne slovenske zgodovine, pesmi (lirične, balade, romance), popisi zanimivih naredeb, potopisne črtice i. dr., — ali z n a n s t v e n i: zgodovinske in dogmatične razpra-

ve, zlasti izvrne pridige, nabira narodnega blaga... ali pa politični, bodi že za podlistek ali druge časnikarske predale.« Tudi zunanjim udom je odbor dal na prosto, da vsak ali »spiše kratko uravno-podučno povest, ali popiše svojo faro — seve po moči — v geologičnem, geografičnem, statističnem ali v katerem oziru mu koli drago.«

Na priložnem jesenskem občnem zboru (1872/73) je bil kot tretji društveni predsednik izvoljen Ribar. Na njegov predlog je 1. decembra l. 1872. po petletnem presledku zopet začela izhajati »Lipica«. G. Praprotnik pa je proti temu predlagal, »naj bi lit. društvo rajši spet kaj predstavljalo in sicer enkrat nasvetovano prelepo delo: 'Nočne misli sv. Avgušтина', ktero bi morda vtegnil sprejeti odbor družbe sv. Mohora«. Občni zbor se je odločil za oboje.

V zapisniku priložnjega občnega zбора z dne 26. oktobra l. 1873. čitamo prvič o nastopu Miloša Napotnika (tedaj v II. letniku), poznejšega lavantinskega knezoškofa: »Gosp. Napotnik prosi za besedo. — V istoj povdarja, da ga zelo veseli, ka se je število udov pomnožilo, akoprem se je broj bogoslovcev proti lanjskemu letu skrčil; da se pričujočim čita na obrazu resna, ozbiljna volja k vzajemnemu delovanju v tem skrbipolnem, človeka s tesnimi čuti navdajajočem času, v kojem ne kaže rok križem držati, nego se na vso moč vstavljati silovitemu navalu današnjih zmot. Povdarja dalje potrebo literarnega društva, koje že sedajni čas dokazuje, ki je tako rekoč čas društev, v kojem se pojedini duhovi družijo, da bi 'viribus unitis' prvlje doveslali do zaželjene in izbrane si svrhe. Govoreč o namenu lit. društva, ki je izurjevanje v našem premilem jeziku, pravi, da je naš jezik in naš duhovnik nerazdeljiva vez; uavaja Miklošiča, ki pravi: 'die slavische sprache soll wenigstens von der geistlichkeit als hauptwerkzeug ihres erhabenen berufes nicht nur nothdürftig praktiseli, sondern auch theoretiseli gekannt sein.' Dalje priporoča govornik resno delovanje in vedno učenje, da se oborožamo za bodočnost, ker sedajni čas je že takov, da človek mora včasih za pero prijeti, ter se poskusiti za svojo čast in poštenje — za dva najlepša bisera — poskusiti se za pravico in resnico, koje se sedaj toliko skrunite. Končaje svoj govor rekel je, da nam je troje potrebno: a) učenje, b) študiranje, c) učenje. — Govor bé odobren se 'živio'.« — Že iz tona, v katerem je ta del zapisnika pisan, vidimo, da je Napotnikov prvi nastop sotovariše presenetil. Poznejši lavantinski knezoškof se tukaj kaže kot bogoslovec v precej drugačni luči, kakor so pozneje nekateri sodili o njem. Kot četrti društveni predsednik je bil na tem občnem zboru izvoljen Potočnik, za urednika »Lipice« pa M. Napotnik. Kot slovstvena naloga se določi za člane ali poljuben izviren spis, ali prevod Avguštinovega dela »De fide, spe et caritate«.

Naslednji dve leti (1874/75 in 1875/76) je bil duša vsega literarnega in društvenega življenja v mariborskem bogoslovju Mihael Napotnik. Bil je obe leti predsednik literarnega društva in urednik »Lipice«. Prevajali so člani prvo leto zgodovinski roman Courada von Bolanden »Eine Brautfahrt« in naslednje leto istega pisatelja socialni roman »Angela«. Koncem šolskega leta 1874/75 se je poslavljaj iz bogoslovja špirtual Jakob Bohinec, ki je bil društvu vsa leta voditelj in svetovalec. Zapisnik poslovljnega občnega zbora z dne 2. junija l. 1875. ima zabeležen sledeči poslovljni govor predsednika Napotnika, ki je za njegov znani patetlčni govorniški nastop prav značilen: »... da izrečemo najiskrenejšo najgorkejšo pristrčno zahvalo vlč. g. špirtualu, nadzorniku in zaštitniku našega slovstvenega društva, posebno pa še tega radi, ker se sprema za odhod iz naše srečine. Izrazimo mu te naše notranje občutleje s trikratnim gromovitim ,živio' in ,slava'. — Še jedna dolžnost nas veže. Po literarnem društvu nastala je med nami neka oža prijateljska zveza. Saj ima pravo prijateljstvo svoj temelj v očiščevanju uravnili pojmov, v povzdigi duha k vzorom nraune plemenitosti: zato smemo i mi jeden drugega imenovati prijateljem, mi, ki smo si po slovstvenem društvu našem izomiko našega duha z vedami i znanostmi kot glavno zadačo stavili. K izvršitvi te naloge pripomogel je veliko g. Bohanec, blagajnik našega društva. Ker se i on za odhod iz našega kroga pripravlja, izrazimo tudi njemu zahvalo za trud sé živalnim ,živio'! — Čestita gospoda! Število društvenikov bilo je letos sicer manjše oziroma drugih let, a vspeli nije bil manjši, nego odnosno (relativno) veči. To nas sme, a i mora tolažiti. Izrekam torej pristrdečno zahvalo vsem gg. udom za vsestransko podporo pri društvenem delovanju. K sklepu predrznem si opozoriti še gospode društvenike, da si ostanemo, če tudi ločeni, zvesti, jeden drugega podpirajoči prijatelji pri delu za prospeli in blagor slovenskega ljudstva, kojemu prete sé vseli strani ljuti sovražniki, to glede sv. vere, to glede narodnosti. Ako se bomo na tej poti srečavali, bode nam to srečavanje vesela ljubezniva vigred, spomlad, kakor bo nam skoro prišedše ločenje tožna zima. Končujem pa z besedami slavnega Sundečiča:

,Sad je vríeme, sad je hora,
Bračo draga, bračo mila!
Svak za svoje ginut mora!
Tako pjeva slavska vila'.«

Tajnik Matija Karba je še dostavil v zapisniku: »Svršetkom izreče še zbor trikratni ,živio' predsedniku za nastojanje in trud, ki mu ga je zadavalo vodjenje.«

Jezikoslovno je za to dobo zanimiv zapisnik debate o uredniku »Lipice« na občnem zboru dne 27. oktobra l. 1875.: »Predsednik pita g. Fe-

koujo, ne bi li bil voljan sprejeti uredništvo. Fekonja: »Kakor je jasno, moramo skrbeti za književno jedinstvo; zato ako bi jaz to prevzel, bi več ali manje vravnal spise po jednem kopitu. Vendar bi prvlje, nego sprejemem, stavil sledeče pogoje: a) rabil bi besede, ki so nam iste s Hrvati, n. pr. čitatelj mesto bravec, bralec; svedok mesto priča i. t. d. b) oblike v dat. sing. fem. na oj mesto e ali i; n. pr. lepoj knjigi; ker tako imajo i Hrvato-Srbi, pa i Rusi. Tako i instrumental oj mesto o: lepoj knjigoj, velikoj častjoj i. t. d. c) priobčeval bi tudi nekatere članke v hrvatsko-srbskem jeziku.« Ker pa večina teh pogojev ni sprejela, »popusti Fekonja inesto navadnej pisavi na ej ali i, ter sprejme uredništvo.« Iz neznanega vzroka pa je Fekonja že dne 11. novembra istega leta izstopil iz društva, vsled česar je tudi ta letnik urejeval M. Napotnik.

Kot odborniki so ta leta v društvu delovali poleg M. Napotnika zlasti še: Ferd. Majcen, Matija Karba, Gregor Presečnik, Franc Murkovič, Franc Feuš in dr.

Kakor je razvidno iz gornjega poročila, so bili člani literarnega društva pri prevajanju spisov sicer zelo inicijativni, a pravega uspeha le ni bilo. Razen Tomaža Kempčana »Hoje za Kristusom« ni izšel v tisku niti en rokopis. Marsikateri društvenik je odločeni mu del vrnil neprestavljen, drugi so se manj potrudili i. t. d. Pa tudi založnikov ni bilo. Samostojnih originalnih spisov je dobil odbor samo 12 od notranjih članov, od zunanjih pa nič. V čigave roke so prišli pozneje vsi ti rokopisi navedenih prevodov in kaka usoda jih je zadela, nisem mogel dognati.

2. »Lipica« 1872—1876.

Kakor že rečeno, je 1. decembra l. 1872. »Lipica« zopet ozelenela. Prvi (pravzaprav deveti) letnik je urejeval društveni odbor, nasleduje tri (1873—1876) pa društvenik Mihael Napotnik. Našla je proti pričakovanju dovolj sotrudnikov. Izhajala je mesečno na 8 straneh. Po obsegu so ti letniki sicer precej skromni, vsebina pa je bolj resna, deloma res znanstvena. Pisani so ti letniki naravnost kaligrafično. Največ je sodeloval Mihael Napotnik, razen tega njegovi tovariši: Karba, Borsečnik, Skuhala, Majcen, Presečnik, Feuš... Pregled vsebine nam daje kazalo, ki ima sledeče dele: 1. poezija, 2. povesti, 3. podučni in znanstveni spisi, 4. zabavni spisi, 5. drobnosti. Pesmi je vobče prav malo. Oroslav (Purgaj) in Boguš Goršič sta skoraj edina pesnika. Tudi leposlovna proza je redka. Prevladuje znanstvo. Najdejo se n. pr. v teh letnikih prav resne znanstvene razprave, kakor: »Katoliška cerkev na Ruskem v srednjem veku«, »Zgodovinska važnost sredozemskega morja v starem in srednjem veku«, »Vpliv Mohamedanstva na evropsko onilko in na državne odnošaje vobče, a posebice na južne Slovane« (Karba), »Dositej Obra-

dovič, spisovatelj srbski«, »Slavjaństwo in germanstvo« (Borsečnik), »Ciril in Metod« (Majeen), »Himenes in Richelieu«, zgodovinska paralela, »Vodnik, oče slovenskega pesništva in uzor pravega rodoljuba« . . . i. t. d. Nekatere od teh so pod črto opremljene celo z obširnimi kritičnimi aparatom, navedbo virov, citatov, besednih variacij v posameznih jezikih i. t. d. Izmed številnih prispevkov M. Napotnika naj omenim le dva daljša, to je kritično opremljeno razpravo o lastnih imenih v konjiški župniji, ki je pod naslovom »Pisna in vulgarna vlastna imena v Konjiškej župniji« izhajala v XI. letniku »Lipice« (razprava je pozneje izšla v tisku) in prevod II. knjige »Telemahovih dogodovč« francoskega škofa Fenelona.

Po odhodu Napotnika iz bogoslovja (1876) pa zopet ovene »Lipice«, propade literarno društvo, v zavodu prenela za dobo pet let vsako literarno in društveno delovanje.

III. doba. »Lipice« 1881—1892.

To desetletje nam z ozirom na društveno in literarno življenje v mariborskem bogoslovju ne nudi ravno razveseljive slike. Manjkalo je bogoslovcem društva, o katerem (iz te dobe) v društvenem arhivu ni ne duha ne sluha. Le posamezniki so bili, ki so s svojo osebnostjo vplivali na sotovariše, zbrali okoli sebe krog sotrudnikov in od leta do leta oživili »Lipice«. Kadar takih osebnosti ni bilo, »Lipice« ni izhajala.

Leta 1877./78. je vstopil v mariborsko bogoslovje pesnik Anton Aškerc. Čudno se nam skoraj zdi, da po odhodu M. Napotnika iz bogoslovja Aškerc ni nadaljeval tradicije in obdržal pri življenju »Lipice« in literarnega društva. Iz prvih treh Aškercovih bogoslovskih let ni nikakega sledu. Šele v četrtem letniku se je lotil dela. V šolskem letu 1880./81. je namreč nekdo, — najbrž Aškerc sam, — zopet obudil k življenju »Lipice« in Aškerc je prevzel uredništvo. Žal, da je ravno njegov letnik, kakor tudi naslednji 1881/82, ki ga je urejeval R. Marzidovšek, med svetovno vojno, ko so večino prostorov v bogoslovju zasedli vojaki, neznano kam izginil. Začetek je bil skromen. Kakor izvemo iz razprave A. Stegenška »Ob 25letnici Lipice« (»Lipice« 1896/97, str. 290—309), je Aškercov letnik obsegal samo tri zvezke, skupaj 48 strani, Marzidovškov pa sedem zvezkov, skupaj 114 strani. O Aškercu-bogoslovcu je natančneje poročal že Janko Glaser (ČZN 1926, str. 114—117); zato tega ne ponavljam.

V šolskem letu 1882/83. je urejeval »Lipice« Davorin Matek, sedanjí stolni prošt v Mariboru. Letnik je skromen po obsegu, pa tudi vsebinsko ne prinaša kaj posebnega: 7 pesmi in 9 sestavkov v prozi, dva prevoda iz češčine, par srbskih narodnih pripovedi, dve daljši znanstveni razpravi, to je »Sv. Pavel«, prosto po Corneliju a Lapide in »Narodnost«.

Izmed sotrudnikov ni niti eden podpisan s celim imenom. Nekateri psevdonimi so prav čudni (n. pr. $2a+3i=12$ itd.).

Sličen značaj uosi tudi naslednji letnik 1885./86. Urejeval ga je Josip Pečnik. Posebej naj omenim iz tega letnika daljšo »povest iz 16. veka« z naslovom »Začetek kmečkega punta«, lepo razpravo o znanem istrskem škofu Juriju Dobrili in drugo razpravo »Zmaj novejšega časa«, o papeževi nezmotljivosti. Tudi v tem letniku najdemo same psevdonime.

Uredništvo naslednjega letnika »Lipice« 1887./88. je prevzel vsem znani naš blagopokojni profesor msgr. dr. Anton Medved. Ta je pokazal, kaj premore krepka volja, ki zna tovariše ne samo navdušiti, ampak jih obdržati tudi pri delu. Vidi se, da je bil pokojni dr. Medved že kot bogoslovec izrazita osebnost. Njegov letnik je vsebinsko najbolj enoten in zrel, oblikovno na višku, pisan kaligrafično, z nekaterimi prav lepimi ilustracijami, s krasno izvirno naslovno sliko. Naslovno sliko in ilustracije, med temi krasen portret papeža Leona XIII., je izvršil A. Pintarič. Razumljivo je, da je bil urednik sam ponosen na svoj letnik. Na koncu zadnje številke je svoje upravičeno veselje nad listom izrazil s Horacijevimi besedami:

Sume superbiam
quæritam meritis et mihi Delphica
lauro ciuge volens, Melpomene, comam.

III. Carm. 30, 14—16.

Oglejmo si Medvedov letnik vsebinsko malo natančneje! Letnik obsega 10 števil, na 252 straneh. Izmed 15 v letniku priobčenih pesmi jih je 9 Medvedovih: par ubranostnih (»Večerna«, »Popotnikove želje«), ena epsko-lirska (»Zvesta ribica«), dve priložnostni (uvodna »V pozdrav«, »K petdesetletnici« mašništva papeža Leona XIII.) in »Venec bolgarskih pesmi« v prevodu. Kot primer Medvedove poezije iz bogoslovnih let objavljam tukaj »Zvesto ribico«, ki se mi zdi izmed priobčenih najlepša:

Zvesta ribica.
(Po narodni basni).

V potoku bistrem ribič mlad
je ribice lovil.
Na trnek bil si je zobat
Črvička nasadil.

Ga vrgel v čisto je vodó
In ribico je vjel,
Koj vzdigne jo in v torbico
Jo dlati je hotel.

A ribica mu djala je:
»Premajhna sem še zdaj,
Zato, le še izpusti me
Za eno leto vsaj!

Ko bo minulo leto dni
Pa pridi spet po me
In stori z mano kar želi
Dobrotno ti srcé.«

In ribič mlad jo izpusti
K sestricam v bistri raj;
Ko pa premine leto dni
spet pride lja nazaj

Ko vrgel trnek je v vodó,
Koj riba prihití,
Da izpolnila mu zvesto
obljubo dano bi.

A ribič pravi ves zavzet:
»Pač zvesla si bilá!
Zato odplavaj urno spet
Vese'ega srca!« — —

Medvedovi prispevki v prozi so zanj naravnost karakteristični. So pa sledeči: 1. »Iz korana«; prevod odstavka 12. sure (101.—111. v.), to je Mohamedova refleksija po pripovedki o Jakobu in egiptovskem Jožefu, »v kolikor moči natančnem prevodu iz arabskega originala«. 2. »Lavantinsko bogoslovje«; zgodovinske črtice o razvoju bogoslovnih semenišč po tridentinskem cerkvenem zboru, o ustanovitvi skupnega bogoslovja krške in lavantinske škofije v Celovcu in posebe o ustanovitvi lavantinskega bogoslovja v Mariboru po škofu Slomšeku; o Slomšeku pravi z Gregorjem Thaumaturgom, da je bil »v vseh svojih dejanjih Ἀδελφότης, Χελκέντερος! 3. »Stoicizem«; filozofska razprava o grški stoični šoli, nje ustanovitelju Zenonu in njegovem sistemu. Iz razprave se vidi, kako je Medved že kot bogoslovec obvladal vso staro pagansko filozofijo, rimsko, grško in orientalsko. 4. »K jubileju prenzvišenega, velečastnega knezovlade Jakoba Max. Stepišneka«; v krasni latinščini pisan govor »ob papeževi in škofovi slavnosti v bogoslovju 15. prosinca«. 5. »Pismo na Diogneta«; prevod »po grškem originalu«. 6. »Ave Maria«; govorniška vaja.

Naj omenim iz Medvedovega letnika »Lipice« še naslednje važnejše razprave: »Bogomir Viljem Leibnitz in njegovo stališče v modroslovju in bogoslovju« (Vek. Šuta). — »Grška liturgija sv. Janeza Zlatoustá in sv. Basilija« (Vek. Šuta). — »O krstu Jagela Vladislava, kralja poljskega, v Krakovem 14. svečana 1386 l.« (Janko Munda). — »Palestrina« (K. Sivka); podrobna znanstvena razprava o znamenitem cerkvenem skladatelju 16. stoletja Giovanni Pierluigi Sante, kakor se glasi njegovo pravo ime. — »Umění ve službě náboženství« (A. Zavadil); češki pisan članek o pomenu cerkvene umetnosti.

Tudi v naslednjem letniku 1888/89, ki ga je urejeval Al. Šuta (letnik obsega 8 zvezkov, 164 str.), najdemo še Medvedove prispevke, in sicer: »O ideji Kristusovega trpljenja«, nedovršeno filozofsko razpravo »Današnji indiferentizem in prava potrpljivost v verskih rečeh«, »Res božje besede!«, teološka razprava o protoevangeliju (Gen 3, 15) in nekrolog dr. Avguštinu Kukovič-u (+ 19. apr. 1889), profesorju filozofije, cerkvene zgodovine in cerkvenega prava na našem bogoslovju. Tudi pesmi v tem

letniku, podpisane s šifro -e-, mislim, da lahko prisodim Medvedu, ker je njili slog precej podoben slogu Medvedovili podpisanih pesmi iz prejšnjega letnika. Iz tega letnika mi je omeniti samo še obširno razpravo (izhajala je vse leto) bogoslovca Al. Šoba »Sv. Očeta Leona XIII. zasluge za človeštvo in cerkev«.

»Lipici« je začelo zopet primanjkovati življenjskih sokov. V letu 1889./90. sploh ni vzbrstela, vsebina naslednjih dveh letnikov 1890/91 in 1891/92 (vsak letnik po šest števil) je pa prav različna, toda razen daljše teološke razprave »O odpustkih« in članka »Tristoletnica angeljskega mladeniča sv. Alojzija« (Alojzij Šoba) ne prinaša nič posebnega. Uredil je oba letnika Pankracij Gregore. Sotrudniki so skoraj dosledno podpisani s šiframi.

Prišli smo do preloma dveh dob. Z letom 1892./93. se začenja v društvenem in literarnem življenju mariborskih bogoslovcev »novi vek«.

IV. doba. 1892—

1. [Literarno društvo] »S l o m š e k« od 1892 do danes.

Z letom 1892. se začenja nova doba, ki pomenja višek v društvenem in literarnem življenju mariborskih bogoslovcev. Bili so ta leta v zavodu močje, ki so zavzeli pozneje razna mesta v javnem, političnem in kulturnem življenju Slovencev, kakor: bogoslovni profesor dr. Fr. Kovačič, pokojni bogosl. profesor dr. Avguštin Stegenšek, mladinski organizator župnik Fr. S. Gomilšek, politični voditelj Slovencev dr. Anton Korošec, narodni poslanec dr. Josip Holnjec, ravnatelj dr. Anton Jerovšek, prelat dr. Ivan Tomažič, kanonik dr. Maks Vraber, župnik Evald Vračko in Franc Spindler, univerzitetni profesor dr. Matija Slavič, bogoslovni profesor dr. Anton Jehart... itd.

Na inicijativo Fr. Kovačiča se je dne 6. nov. 1892 zbralo nekaj tovarišev k sestanku z namenom, da se poživi med bogoslovci staro literarno društvo. Izvoljeni pripravljalni odbor štirih članov je v enem tednu izvršil svojo nalogo, sestavil nova (oziroma preuredil stara) pravila, ki so se 13. nov. na prvem rednem občnem zboru že sprejela po živalni debati. Izvolil se je stalni odbor pod predsedstvom Fr. Kovačiča.

Novoustanovljeno literarno društvo se je postavilo na širšo podlago. Namen društva je, tako beremo v pravilih, pospeševati zgovornost in vsestransko izobrazbo udov. Dolžnosti udov so: a) vsako leto spisati in brati vsaj dva spisa, za katera si izbirajo snov člani sami; b) udeleževati se govorniških vaj — »cirilskih ur«. Takoj na prvem občnem zboru je bil storjen tudi važen sklep: »Lipica« postane glasilo društva in društvena last. Društvo ji mora priskrbeti primernih spisov in jo tudi gno-tno vzdrževati. Urednik »Lipice« je popolnoma samostojen. Temeljito

proučavanje teoloških in filozofskih vprašanj, pisateljske in govorniške vaje, to je bil program novega literarnega društva.

S požitvijo literarnega društva se je med mariborskimi bogoslovci začelo novo življenje. Društvo je v začetku štelo sicer samo 22 članov, a ti so bili delavni in marljivi. Vsako nedeljo so imeli sestanek, — »cirilske ure«, — s predavanjem ali govorom ali branjem lastnega spisa, po vsakem nastopu pa je bila debata. Tekom prvega leta so priredili 31 predavanj. Kaka vprašanja so na teh sestankih obravnavali, bo razvidno iz poznejšega vsebinskega pregleda istodobne »Lipice«, v kateri so izšla skoraj vsa predavanja. Tudi »Lipica« doseže v teh letih svoj višek v formalni uglašenosti in idejni jasnosti. Omeniti je treba iz tega leta (1892) še ustanovitev lastne društvene knjižnice.

Vso živahnost društvenega življenja nam lepo kaže zapisnik občnega zbora koncem prvega poslovnega leta. Občni zbor se je vršil tri dni, 11., 14. in 16. junija 1893. Predsednik Fr. Kovačič je poročal najprej o delovanju društva v preteklem letu, nato pa načrta društvu pot za bodočnost z besedami: »Lep in blag je namen našega društva. Ono naj bi nas podpiralo in usposabljal za naš vzvišeni poklic, da bi bili vredni voditelji ljubega slovenskega naroda, kateri to po vsej pravici od nas pričakuje in zahteva. Da se pa naš narod otme pogina, ki mu preti v verskem, socialnem in političnem oziru, treba je požrtvovalnosti, vztrajnosti in železne marljivosti. In tukaj ima naše društvo blag namen: odganjati letargijo, pasivnost, mlačnost in prazno besedovanje. Naši spisi naj bi bili taki, da bi z njimi lahko podpirali — vsaj v nekaterih slučajih — naše slovenske liste, politične, leposlovne in znanstvene. K vsemu temu pa je treba kritike, brez ktere ni in ne more biti napredka. Treba pa je zdrave, prave in trezne kritike... — Duša našega društva naj bo živo in trdno katoliško prepričanje, kri njegova naj bo krepka, narodna, slovenska zavest in telo literarnega društva naj bodo delavni udje! V ta namen: Vivat, crescat, floreat juvenilis societas nostra academicoliteraria!« »Buro odobravanje«, dostavlja tajnik v zapisniku, »g. predsedniku se izreče popolno zaupanje in zahvala«.

Politično zanimiv je na tem občnem zboru prvi govorniški nastop sedanjega političnega voditelja dr. Antona Korošca. V zapisniku beremo: »G. Korošec v daljšem govoru bodri zbrane ude, da bi tudi med počitnicami delovali med prostim ljudstvom, da bi budili narodno zavest, pončevali narod v raznih rečeh; potem prehaja na glavni predmet svojega govora in polaga udom na srce, da goje med ljudstvom misel **narodnega zedinjenja, zedinjene Slovenije, ki je prvi pogoj naše daljše bodočnosti.** Zedinjena Slovenija bo koristila narodu v gospodarskem, narodno-političnem in kulturnem oziru, o tem je treba ljudstvo prepri-

cati in ga navdušiti za to misel«. Predsednik je govoru dostavil še to-le: »Udje naj po svojih močeh delujejo za uresničenje te ideje, ne samo zdaj, ampak tudi pozneje ob vsaki priložnosti, ker zedinjene Slovenije zaveden Slovenec ne sme nikdar iz misli pustiti. Mi je sicer ne bomo uresničili, ali pripomagamo lahko, da se uresniči. Ljudstvo treba na to pripraviti in ako bo ljudstvo o važnosti te ideje prepričano, zahtevalo bo samo, kar mu po naravnem pravu gre«.

Prilodnje šolsko leto 1893./94. je prineslo pod istim predsedstvom še nekatere izpopolnitve v ustroju društva. Na jesenskem občnem zboru dne 15. okt. je predlagal Fr. Gomilšek, naj se literarno društvo krsti na ime »Slomšek«. Svoj predlog je utemeljeval s tem, da je kazal na Slomškega kot idealnega ljubitelja in gojitelja materinskega jezika ter neumornega delavca za povzdigo ljudstva. »Naj torej nosi naše društvo slavno ime slavnega moža, da bo ga vedno imelo pred očmi.« — Predlog je bil sprejet z »živalinimi slava-klici«. Od tega dne pa do danes obstaja [literarno] bogoslovsko društvo z imenom »Slomšek«¹⁾.

Tekom tega in naslednjih let je »Slomšek« vršil tudi važno prosvetno delo med narodom s tem, da je v narodno ogrožene kraje, zlasti med Prekmurce in med gornještajerske Slovence, pošiljal slovenske knjige.

Po vzoru ljubljanskih bogoslovcev so tudi mariborski skušali ta čas ustanoviti filozofsko »društvo sv. Tomaža«, a do ustanovitve ni prišlo. Pač pa so se pri društvenih sestankih obravnavala modroslovna vprašanja.

Dne 7. jan. l. 1894. je priredil »Slomšek« v bogoslovski dvorani svoj prvi javni nastop, in sicer »Slomšekovo slavnost«. Prireditelj je v »Lipici« istega leta natanko opisana. Najprej je semeniški duhovnik in četrtoletnik Al. Kokelj v kratkem, primernem prologu pozdravil vdeležence ter naznanil pomen slavnosti. Nato je pevski zbor pod vodstvom I. Trafenika (III. l.) zapel lepo kantato iz psalma 126: »Ako Gospod ne zida hiše...« — uglasbil A. Förster. Nato je nastopil prvi slavnostni govornik A. Korošec (II. l.) ter v krepkih besedah oslikal Slomškega kot vzornega duhovnika. Po govoru je pevski zbor zapel Volaričevo skladbo: »Slovenski svet, ti si krasan...« Za tem je nastopil M. Zemljčič (I. l.) ter deklamoval svojo slavnostno pesem »Slomšku«, sestavljeno nalašč za to slavnost. Za deklamacijo je prišel na vrsto drugi slavnostni govor, katerega je govoril Fr. Muršič (III. l.). Proslavljal je Slomškega kot rodoljuba. Sledila je še ena pevška in ena glasbena točka. — Podobne aka-

¹⁾ Tozadevni podatki R. Bednarika v članku »Zgodovinski obris kat. dijaškega gibanja v Sloveniji« (»Križ na Gori« 1924/25 št. 1—2) so deloma netačni, deloma napačni.

demije s predavanji, recitacijami, deklamacijami (največkrat izvirnimi), glasbenimi in pevskimi točkami je »Slomšek« pozneje prirejal še večkrat (vedno samo za povabljenе goste), tako n. pr. Leonovo slavnost, Gregorčičevo, Jeronimovo, Jenkovo, Slomšek-Krekovo... itd.

Koncem tega šolskega leta (1893./94.) je predsednik in ustanovitelj društva Fr. Kovačič zapustil zavod in društvo »Slomšek«. Na junijskem občnem zboru se je od tovarišev in društva poslovil z besedami: »... Bog blagoslovi Vaše delovanje in društvo „Slomšek“, Vas pa dragi prijatelji, prosim in rotim, ostanite zvesti Slomškemu, delujte marljivo, složno, vstrajno, tako, da bo društvo vredno častitljivega imena, katero smo mu dali. V ta namen: vivat, crescat, floreat!« Obratno se je od odhajajočega predsednika poslovil v imenu društvenih članov blagajnik Fr. S. Gomilšek.

Na istem občnem zboru je bil kot Kovačičev naslednik izvoljen za predsednika Anton Korošec, za tajnika pa Josip Holnjec. Sledila sta mu kot predsednika Anton Kovačič (to leto je bil tajnik Avguštin Stegenšek) in Fr. Kruljč. Dobo od leta 1894. do 1897. moramo označiti kot dobo notranjih bojov in nemirov v društvu. Bila so to za »Slomška« leta preizkušnje. Obstajala je v društvu opozicija, ki je zabijala čas z brezplodnimi debatami o poslovniki in drugih malenkostih (n. pr. debata o odobrenju zapisnika nekega občnega zbora je trajala 3 dni in podobno). Korošec se je tej opoziciji nekaj časa ustavljal, slednjič pa se je prostovoljno umaknil. Pa tudi po njegovem odstopu ni zavladal mir. Boj posameznikov proti društvu in odboru je bil tako lud, da je ravnatelj zagrozil celo z razpustitvijo društva. Kakor je razvidno iz zapisnikov, velja menda za vse sestanke, občne zборе in seje teh let, kar je tajnik dostavil nekemu zapisniku občnega zbora: »Občni zbor je bil tako buren, da človeška roka, nemožna slovenske tachygrafije, ni mogla nikakor slediti vsaki besedi govornikov, ki so presekavali drug drugega in se s tem motili«. Prevajali so v tem času »Confessiones« sv. Avgušтина in P. Rodrigueza knjigo »Vaja popolnosti«³⁾, dogotovili pa niso ne enega ne drugega. Nameravali so prirediti »Tomaževo slavnost«, pa tudi ta prireditev je vsled medsebojnega spora padla v vodo. Šele leto 1897. je prineslo v društvo mir in red in prejšnje sadonosno delovanje.

D o s t a v e k. Člani društva »Slomšek« so se že prvo leto na pobudo takratnega ravnatelja K. H r i b o v š e k a lotili še drugega literarnega dela, o katerem društveni zapisniki kajpada nič ne poročajo, ker se o tem pri društvenih sestankih ni ob-

³⁾ Kakor mi poroča ljubljanski tov. Stanko Jeglič (livala mu za vse informacije!), so si prevod tega dela razdelila med seboj vsa štiri slovenska bogoslovna društva (Ljubljana, Maribor, Celovec, Gorica). Prevod je bil koncem šolskega leta 1895./96. sleer končan, a delo v tisku ni izšlo. Menda ni bilo godno. Rokopis prevoda. — »velikanski skladi papirja«, — se hrani v ljubljanski bogoslovni knjižnici.

ravnalo. Razdelili so si namreč prevod »Prenišljevanj« francoskega ascetičnega pisatelja Brun. Veremysse-a. Do konca šolskega leta 1894 so nekateri dogotovili sebi odkazan del, drugi deloma, nekateri tudi nič. Ko so se začeli v društvu omenjeni brezplodni in nesmiselni prepiri, se je bilo bati, da bo tudi to delo pripadlo. Ravnatelj Hribovšek je tedaj cel kup rokopisov z izvirni knjigo vred poslal podpisaneemu v Rim, kjer je moral radi mariborskih razdiravih prižganj žrtvovati dragoceni čas, da je prevod prilagodil po francoskem izvirniku, ker prevajalec so se držali večinoma nemškega prevoda, manjkajoče spopolnil in uredil za tisk. Knjiga je izšla v založbi Cirilove tiskarne v dveh zvezkih; I. I. 1896., obsega 582, VII str., II. 1897, 561, XIV str. in, osmerke. Knjiga je bila v par letih vsa razpečana. F. Kováčič.

Tukaj se pa moram nekoliko pomuditi ob ideji, ki je vsa ta leta, od ustanovitve društva (1892), pa približno tja do leta 1905. prevladovala med mariborskimi bogoslovci, to je ob ideji slovanske vzajemnosti. Glavni nositelj in spiritus agens te ideje je bil Fr. S. Gomilšek, sedaj župnik pri Sv. Benediktu v Slov. goricah. Na njegov predlog je naročilo društvo takoj po ustanovitvi glavni mesečnik češkoslovaških bogoslovcev »Museum«, ki je izhajal in še izhaja v Brnu, stopilo je v stik z društvom bruskih bogoslovcev »Růže Snšilová«, začelo se je prijazno medsebojno dopisovanje med češkoslovaškimi in celo ruskokatoliškimi bogoslovci v Lvovu³⁾, naši bogoslovci so stalno poročali o svojem delovanju v »Museju«, ustanovili so češki krožek, medsebojno so izmenjavali

³⁾ V društvenem arhivu se nahaja cela vrsta pism bruskih bogoslovcev. Med temi pismi sem našel tudi dve pismi ruskokatoliškega bogoslovca Petra Patrylo. Navajam tukaj par stavkov iz enega teh pism (z dne 14. V. 1899) v slov. prevodu: »Odkrito vam rečem, da mi je vaš list jako ugajal in ga razumem, da si žele prvič berem slovensko pismo . . . Ideali, s katerimi nas vi navdušujete, so tudi naši ideali. Vaš klic »Vsi Slovani skupaj« je zdaj na svojem mestu, je skrajna potreba, da bi si podali medsebojno vsi Slovani roke in skupno stali na delu v dobro slovanskih plemen . . . I mi vemo dobro, kaj je to: »v slogi je moč« in vam podajamo roko k neumornemu delu . . . Mi hrepenimo po tem, da se po pismeni medsebojni zvezi dobro spoznamo in smo si v medsebojno pomoč. Sprejel sem od vas nekaj števil »Slov. Gospodarja« in sem ga že nekoliko čital. — Za zdaj vam poročam še nekaj malega o nas. Mi Rusini-Ukrajinci zavzemamo večji del vzhodne Galicije, smo ohreda ruskokatoliškega in jezika maloruskega, ki je tudi literarni jezik. V cerkvi se poslužujemo jezika staroslavjanskega, na katerega sta prevedla cerkvene knjige in sv. pisno sveta slavjanska apostola Ciril in Metod. Mi bogoslovci poslušamo predavanja skupno z ruskokatoliškimi, namreč Poljaki. Predavanja so največ v latinskem jeziku, le nekaj predmetov nam razlagajo po ruskem. Mi gališki Rusini imamo v Galiciji dva episkopa in enega metropolita, ki ima svoj sedež v Lvovu. Prejšnji metropolit Sembratovič je bil imenovan kardinalom. Poslužujemo se julijanskega koledarja . . . Tudi na Ogrskem so rusinski katoliki. Imajo nekaj svojih škofov. Večina Rusinov pa prebiva v Rusiji in so pravoslavni. Naša naloga je, da bi se i ti naši bratje pogodili z Rimom. Zazdaj vam pošiljam nekaj ruskih knjig in vam naročim »Misijonarja« . . . Vaš brat v Kristu Petro Patrilo.« — Tudi med pismi čeških, oziroma slovaških bogoslovcev iz te dobe, so nekatera prav zanimiva. Za njih objavo žal ni prostora.

liste, časopise, revije in knjige⁴⁾, potovali so na Češko in Slovaško in obratno...; vsepovsod sama navdušenost, vse v smislu velike ideje slovanske vzajemnosti⁵⁾.

Dopisi, poročila in članki za »Museum« so pisani deloma v slovenščini, često pa tudi v češčini, obratno pa so dopisi brnskih bogoslovcev mariborskim pisani deloma v češčini, večkrat pa tudi v slovenščini (da se v teh pismih najde še kaka nepravilna oblika, je razumljivo), kajti brnski bogoslovci so imeli v svojem zavodu »slovenski krožek«.

V poročilu iz Maribora, priobčenem v »Museum« iz 1. 1895/96. najdem med drugim tudi tole: »Sporočiti še Vam moram posebno veselo vest. Dne 3. marca se je namreč ustanovil v našem bogoslovju »češký kroužek«, h kateremu se je takoj oglasilo 28 bogoslovcev, gotovo lepo število. Shajamo se vsak dan; sedaj beremo B. Němcové: »Divou Báru«. Češke ure vodi tov. Gomilšek. Zanimanje in navdušenje za češčino je veliko; zato smo stopili v ožjo zvezo z brnskimi bogoslovci, da si vzajemno dopisujemo in pošiljamo češke in slovenske časopise in knjige ter se vнемamo za dejansko slovansko vzajemnost. — Daj Bog, da bi že skoro vse slovenske in češke bogoslovce spojila nerazrušna bratska vez v povzdigo in okrepjenje katoliškega in narodnega mišljenja in delovanja v obeh narodih! Búhť žehnej našim vzájemným pracím!« Podpisani je član »Slomšeka».

Že v prihodnjem zvezku istega letnika »Musea« pa beremo v poročilu iz Maribora: V »českém kroužku« smo prebrali B. Němcové: »Divou Baru«. Za veliko noč so nas naši brnski zavezniki razveselili s posebno lepim darom za »češký kroužek«. Poslali so nam namreč 14 iztiskov »Almanaha bohoslovců slovanských v Rakousku«, ki ga je »Rů-

⁴⁾ Dokaz temu je cela vrsta čeških, poljskih, ruskih, lužiškosrbskih . . . knjig in revij, ki jih še danes hrani društvena knjižnica. Tudi z lužnimi brati so že takas navezali stike. Imeli so naročena njih glavna lista »Vienac« in »Obzora. Tudi z »Zborom duhovne mladeži« v Zagrebu so že takrat dopisovali.

⁵⁾ Že na prvem skupnem sestanku »Zveze slovenskih bogoslovcev« (Zveza je združevala bogoslovna društva iz Ljubljane, Maribora, Gorice in Celoveca; ustanovljena 16. V. 1893 v Ljubljani) dne 29. in 30. avgusta leta 1893, je član »Slomšeka«, g. Fr. Š. Gomilšek predlagal sledečo resolucijo: »Prvi Zvezin shod priporoča svojim udom, da goje kulturno slovansko vzajemnost s tem, da se udje pridno uče slov. jezikov ter se seznanjajo z verskimi in slovstvenimi razmerami svojih slovanskih bratov.« Predložene resolucije pa Zvezin shod ni sprejel. Proti njej je nastopil dr. Lampe, ki je sestanku prisostvoval, rekoč: »To nalaga dolžnost, pa tudi nevarnost in slinost, da bi s policijo ne prišli v dotiko. Naj se rajši vsakdo učí, kolikor možno, a ta točka naj se ne sprejme kot pravilo ali resolucija.« V poročilu o tem Zvezinem shodu (poročilo v našem arhivu) je mariborski zapisnikar dostavil (k tej resoluciji) sledeče: »Tako je bila odklonjena nasvetovana resolucija, — to pa le zaradi policije. Kakor se vidi, se Ljubljancem strašno boje policije.«

že Sušilová« izdala l. 1888., in zraven še novi filozofsko-apologetični list »Hlídka«. Izrekamo Vam tem potom, mili prijatelji, svojo najiskrenejšo zalivalo za Vaš bratski dar. V č. kroužku beremo sedaj ta alinanali«.

Zveze mariborskih bogoslovcev s češkoslovaškimi seveda tudi po letu 1905. niso prenehale in trajajo še do danes, tudi v teli letnikih »Musea« se često najde kak dopis iz Maribora⁶⁾, toda o oni goreči navdušenosti za idejo slovanske vzajemnosti ni več govora. Njeno mesto začne polagoma zavzemati jugoslovanska ideja, navežejo se stiki z zagrebškimi, zaderskimi, djakovskimi in sarajevskimi bogoslovci, mariborski bogoslovci se udeležujejo skupnih sestankov slovensko-lirvaškega katoliškega dijaštva (n. pr. 4., 5. in 6. avg. l. 1907. v Zagrebu), začne se redna korespondenca (zlasti po l. 1914.) z »Jugoslovansko kat. dij. ligo«.

Danes pa je položaj tak, da se mi zdi umestno povdariti misel, ki jo je Fr. Sal. Gomilšek povdarjal v »Museju« že leta 1896., naj bi se namreč čimbolj utrdila zveza med katoliškimi bogoslovci južnih in severnih Slovanov in rodila svoje sadove v korist vsem slovanskim narodom. »Prešini nas vse na jugu in severu oni apostolski duh, ki je prešinjal sv. brata Cirila in Metoda, da bodemo s sveto gorečnostjo širili in oznanjevali povsod vzvišeno idejo cirilmetodijsko, idejo povratka katoliških Slovanov k praveinu krščanskemu življenju in razkolnili Slovanov k edinu pravi cerkvi Kristusovi!

Daj Bog, da vsak bi Slave sin
Iz srca bil za vero vnet,
Tedaj slovanski narod ves
Edin in srečen bode spet!

(Fr. S. Gomilšek: l. c.)

V dobi od leta 1897. do leta 1910. se je vse društveno delovanje gibalo približno v smeri, ki jih je društvu načrtal njegov obnovitelj. V društvu je vladal idealni duh požrtvovalnega dela. Okoli leta 1910. pa zapazimo zopet nazadovanje. Predavanj je bilo vedno manj, zapisniki so nepopolni, niti o občinih zborih ni poročil, »Lipica« se manjša in začasno celo posuši, »društvo je v zadnjih vzdihljajih«, je tožil predsednik na občnem zboru l. 1913.

Šolsko leto 1913./14. pa je dalo »Slomšku« novih moči, bogoslovce Drago Arlič je zanesel v društvo novega življenja, na jesenskem občnem zboru je pozval navzoče tovariše, da bi zopet oživili društvo, da bi spet postalo, kakor je bilo nekdanj, idealno središče, krog katerega bi se zbirali najidealnejši bogoslovci lavantinske škofije. Res se je začelo zopet vsestransko delovanje, revidirala so se nekoliko pravila, v naslovu

⁶⁾ V »Museu« iz leta 1918., zv. 3—5, so priobčene celo 4 slovenske pesmi mariborskega bogoslovca Vekoslava Skuljala.

društva se je opustila beseda »literarno« ..., toda prišla je vojna, dolžnost je odpoklicala tudi bogoslovce, prekrižani so bili vsi načrti. Med vojno je bila »Lipica« središče delovanja. Iz nje odseva dnlj časa. V povojnih letih je začel »Slomšek« zopet novo dobo.

Da bo slika popolnejša, naj omenim samo še, da je »Slomšek« po potrebi časa in po zanimanju članov imel v svojem okrilju vedno nekaj posebnih odsekov, da je tem gotoveje dosegal svoj namen, ki je po novih pravilih tale: skrbeti, da člani gojijo čim globljo strokovno-teološko, filozofsko, asketsko ter čim širšo občno izobrazbo, da se vsak član društva tej ali oni panogi omenjenih ved posebe posveti, da člani dobijo temeljito izobrazbo v sociologiji in se vadijo naobračati katoliška načela na vse odnošaje znanstvenega, zasebnega in javnega življenja. Tako so obstajali v društvu že sledeči odseki: zgodovinski, apologetični, filozofski, socialni, cirilmetodijski⁷⁾, znanstveni, retorični, pevski, orlovski... itd. Nekateri teh krožkov obstajajo še danes. — »Slomšek« ima od leta 1919. tudi pravico javnosti, ker so njegova pravila potrjena od oblasti.

2. »Lipica« in javno literarno delo od leta 1892. do danes.

»Lipica« je ogledalo društvenega življenja. Kakor je delovalo društvo, tako je uspevala tudi »Lipica«. Kakor hitro je začelo nekoliko hirati društveno delovanje, takoj je vzporedno začela veneti tudi »Lipica«. In ko je, — kakor smo rekli, — leta 1913. bilo društvo »v zadnjih vzdihljajih«, se je za eno leto »Lipica« celo posušila. Izjemo tvorijo samo medvojna leta, ko društvo sicer ni delovalo, »Lipica« pa je kljub temu zelela leto za letom. V povojnih letih se je pa ta situacija nekoliko spremenila, — razmerje med društvom in listom ni več isto, odnos je drugačen. Smo na prehodu v nove čase, — v novo dobo.

Z obnovitvijo literarnega društva l. 1892. je začela rasti tudi »Lipica«, je zrastle in dosegla višek v idejni jasnosti, formelni uglajenosti in v obsegu leta 1896/97., pod uredništvom Avgušтина Stegenšeka. Približno isto višino je obdržala »Lipica« še do leta 1905. Uredniki teh letnikov so bili sledeči: Franc Šaloven (1892/93), Alojz Kokelj (1893/94), Anton Kovačič (1894/95), Franc Gomilšek (1895/96), Avguštin Stegenšek (1896/97) in 1897/98), Matija Slavič (1898/99 in 1899/1900), Jožef Lončarič (1900/01), Ivan Luskar in Franc Ostrž (1901/02), Anton Berk (1902/03), Jožef Ozimič (1904/05) in Martin Jurhar (1904/05).

⁷⁾ O cirilmetodijškem krožku poroča tajnik Anton Tkavc v »Museu« iz l. 1905., str. 105, sledeče: »Zlasti cirilmetodijški krožek ima veliko privlačno silo in ulegne lmeti povoljnih uspehov. Kar je nakopičenega v našem slovstvu gradiva o vzhodni cerkvi (posebno v »Rimskem katoliku« in »Kal. obzorniku«), hočemo marljivo prebrskati in uporabiti kot mekak uvod, ruščina pa, katere smo se poprijeli, postane ključ, ki nam odpre sčasoma vhod v večičasno zgradbo krščanskega izloka.«

Po veliki večini imajo vsi ti letniki značaj znanstvene revije. Je v njih seveda tudi precej leposlovja (pesni, črtice, novele, spomini, potopisi), toda prevladujejo resne znanstvene razprave. Prispevki so po svoji vsebini in obdelavi resni in tehtni ter bi ne delali nečasti niti javnim revijam. Tudi po obsegu so ti letniki »Lipice« najobsežnejši. Skoraj vsak letnik obsega od 350 do 400 strani; Stegenšekov iz leta 1896./97. celo 448 strani. Razen naravoslovnih ved so zastopane menda vse panoge znanstva: bogoslovne vede v prvi vrsti, razen teh pa tudi filozofija, sociologija, literarna, umetnostna, kulturna in cerkvena zgodovina, pedagogika, politika... itd. Naj navedem kot primer samo par najpomembnejših, najobsežnejših in najboljših razprav iz posameznih strok: »Ali nasprotuje svetopisemsko pripovedovanje o vesoljnem potopu rezultatom geoloških preiskav?« (Jos. Žekar: 1894/95) »Rodovnik Zveličarjev po sv. Matevžu in sv. Lukežu« (Mir. Volčič: 1896/97); »Izaija, evangelist starega zakona« (V. Kropivšek: 1900/01); »Filioque,« zgodovinsko dogmatična razprava (M. Vraber: 1901/02); »Sv. Tomaž Akvinski pa moderna filozofija« (A. Kovačič: 1895/96); »Jan Kollár, oče slovaške vzajemnosti,« v spomin stoletnice njegovega rojstva (Fr. S. Gomilšek: 1892/93); »Ali se strinja vodilna misel v »Faustu« s katoliškimi načeli?« (A. Jehart: 1902/03) »Sienkiewiczzeva muza« (A. Berk: 1902/03); »Calderonovi Autos« (M. Jurliar: 1904/05); »Nekaj o češki narodni pesni« (Fr. Sinko: 1902/03); »Lužiški Srbi,« zgodovinska in narodopisna črtica (V. Potrč: 1898/99); »Murillo, španski mojster-slikar« (Fr. Sinko: 1902/03); »Leonardo da Vinci in njegova 'Zadnja večerja'.« (Fr. Sinko: 1902/03); »Dogma immaculae conceptionis« (M. Jurliar: 1904/05); »Sužnost in krščanstvo« (A. Kolarič: 1895/96); »Združene rusinske cerkve z Rimom,« v spomin 300 letnice (1595—1895) (Fr. S. Gomilšek: 1895/96); »Smoter in podlaga vzgoje« (Fr. Kruljc: 1894/95); »Verska šola.« (Avg. Stegenšek: 1898/99); »Zgodovina slovanske liturgije.« (K. Š.: 1903/04) . . . itd. Seveda to še daleč ni vse. Najdejo se v teh letnikih še vsakovrstne druge razprave: o estetiki, glasbi, značaju, o cirilmetodijski ideji, o hipnotizmu, o abstinenci, o prostozidarstvu . . . itd., cela vrsta člankov o papežu Leonu XIII., ob 50 letnici njegovega škofovanja, nekaj življenepisov (František Sušil, Jos. Juraj Strossmayer, Robert Bellarmin) in še mnogo drugega⁸⁾.

Leposlovja je v teh letnikih, kakor sem že rekel, razmeroma jako malo. Par črtic, nekaj spominov, par potopisov, en dramatičen poizkus, to je vse. Številneje so zastopani pesniki. Pesnikov med mladimi idealnimi bogoslovci redkokada j manjka. Iz te dobe je med pesniki treba

⁸⁾ Tukaj omenjam samo minogrede, da je vsa ta leta vladalo med mariborskimi bogoslovci veliko zanimanje za socialno vprašanje in da je v teh letnikih »Lipice« temu vprašanju posvečena cela vrsta temeljitih razprav.

omeniti sledeča imena: Al. Kokelj, Ivan Kolarič, Matija Zemljič, Ksaver Meško, Janko Šanda in Ivan Končan. Dosti pesmi tudi ni podpisanih, ali pa so podpisane s šifro. Izmed priobčenih pesmi so nekatere prav lepe, druge slabše, po vsebini so ali lirične, nabožne ali pripovedne. V »Lipici« iz leta 1899/1900 je priobčenih tudi par pesmi mladega češkega pesnika, Dostala Lutinov-a, zastopnika katoliške moderne, iz njegove zbirke »Kralovstvu boži na zemí.« Prevedel jih je M. S. (najbrž Matija Slatič). Še par prevodov ruskih pesmi se najde.

Ksaver Meško je bil v mariborskem bogoslovju samo tri leta, od l. 1894./95.—1897./98. Sodeloval je pri vseli teh treh letnikih »Lipice«. Pisal je samo pesmi, največ v prvem letniku. Kot prvoletnik je priobčil v »Lipici« 19 pesmi, kot drugoletnik 4, kot tretjeletnik samo 3. Skoraj čudno! Razen par izjem sama lirika, izliv nežne pesniške duše⁹⁾.

Vse drugačen je značaj »Lipice« od leta 1907.¹⁰⁾ naprej, pa tja v prva povojna leta. Skoraj v vseli teh letnikih prevladuje beletristika, zlasti še v vojnih in prvih povojnih letih. Je sicer tudi tu nekaj znanstvenih razprav, n. pr. o sholastični filozofiji (P. J.: 1907/08), o teozofiji (L. B.: 1910/11), o zedinjenju med vzhodno in zapadno cerkvijo (F. S. L.: 1910/11), o modernizmu (Jožef Mirt: 1913/14), o alkoholizmu in abstinenci ((M. Avšič), o socialnem vprašanju, o novejših strujah v umetnosti (Peter Kovačič) . . . itd., toda glavno mesto zavzemajo pesmi, leposlovne črtice, spomini (Vinko Močnik, Jože Jeraž, Fr. Hrastelj . . .), razna poročila o važnejših sodobnih dogodkih, o raznih dijaških sestankih in počitniških zborovanjih itd.

Rast »Lipice« se je v teli letih dvigala in padala, kakršni so pač bili vrtunariji, ki so jo gojili. Nekateri letniki so prav skromni po vsebini in obsegu, drugi zopet bogatejši in obsežnejši, zlasti letnik 1913/14 (urednik Matko Krevh) in letnik 1918/19 (ur. Vekoslav Skuhala). Matko Krevh in Vekoslav Skuhala sta tudi najboljša pesnika teli let. Dosti pesmi in leposlovnih prispevkov v prozi pa je nepodpisanih ali šifriranih¹¹⁾.

⁹⁾ Naj tukaj sledijo naslovi vseli tislili pesmi, ki so pozneje izšli v »Ljubli. Zvonu« (s psevdonomim Carmen) in v »Koledarju Moh. družbe«. Iz »Lipice« 1894/85 so bile priobčene: »Luč« v Kol. 1899, str. 60, pozneje tudi v LZ 1900, str. 624; »Balada v zimi« v Kol. 1904, str. 63 (z naslovom »Zima«); »Smrtni klic« v LZ 1895, str. 276; »Ura« v LZ 1900, str. 382 (z naslovom »Zunaj noč in burja«); »Ptice« v LZ 1896, str. 221; »Ave Marija« v »Lipici« 1895/96 je pod naslovom »Zdrava Marija!« izšla pozneje v Kol. 1899, str. 21. Od prispevkov v »Lipici« 1896/97 je »V burji« že prej izšla v LZ 1895, str. 87, »Pevcem« pa pozneje v Kol. 1898, str. 34 (z naslovom »Pesem«).

¹⁰⁾ Tudi letnika 1905/06 in 1906/7 manjkata v društveni knjižnici.

¹¹⁾ Kakor prej društveno delovanje, tako sem sedaj tudi vsebino »Lipice« v zadnjih desetletjih samo v glavnem očrtal. Naj zadovolje! Tudi zadnja leta sem nameroma izpustil. Upam, da bodo ta desetletja našla zgodovinarja v bodočnosti.

Našel sem v teh zadnjih letnikih »Lipice« tudi nekatere literarno zanimive zapiske, tako kritiko Župančičeve pesniške zbirke »Samogovori«, nekrolog dr. Jan. Ev. Kreku in nekrolog Ivanu Cankarju.

V »Lipici« iz l. 1918/19 je urednik Vek. Skuhala zapisal »Nekaj o Prešernu«.

Ob koncu razprave v »Lipici« naj omenim samo še to, da so se med njenimi sotrudniki našli od časa do časa tudi umetniki, ki so z različnimi slikami, ilustracijami, portreti, vinjetami itd., dajali »Lipici« lično zunanjo obliko. Omeniti mi je v tej zvezi predvsem sledeča imena: Anton Pintarič, Avguštin Stegenšek¹²⁾ in Januš Golec. Par naslovnih, par vmesnih slik (akvarel, grafit) in par portretov nam priča o umetniških talentih.

Izvestja.

Slovarsko gradivo.

áres, -a, *m.* dünner Nebel vor Sonnenaufgang; **áresen**, *adj.* Pohorski lokalizem za slov. *dimica*, mrč, čad, Herauch („Höhenrauch“). — Iz nem. *Anruß, *anrußig. Besede sicer v tej sestavi nisem mogel odkriti v slovarjih pač pa sinon. *Anrauch*, *m.*, feiner die Aussicht in die Ferne störender Nebel (*dimica*); *adj.* *anrauchig* schwach neblig; Steir. Wortsch. 24. Prepozicija *an* pred *adj.* pomeni „zblizanje na dotično lastnost“: *anschiech*, *angroß* pomeni: an das Schieche, Große angrenzend, Schöpf Tirol. Id. 14. Tudi v slovenskem (štaj. vzhod): *nákisel*, *adj.* säuerlich; *nákisla žüpa*. — Cf. *kires*, *m. s. v.* — R. Perušek v Archivu XXXIV, 19 izvaja *ares* iz stvn. srvn. *úrruns(t)* *m. f.* tudi *irrúnst*, *errunst* Ausfluß, Aufgang der Sonne etc.; h glagolu *arrinnan*; nemogoče.

bákulica, -e, *f.* košek, canja, ein Körbchen. Na vzhodu; Slov. Glasn. 1858, 197; Let. Mat. Slov. 1894 str. 5. — Nvn. dial. *Weike*, *f.* Trog, Steir; Wortsch. 626; švic. *weiggelin*, *n.* runde hölzerne Schüssel; strn. *bah-weiga*, *f.* lanx, discus etc. Romanic Review III. 23.

bagláti, **âm**, vb. *impf.* zudringlich bitten, betteln (Plet.); dodaj; da-widerreden, plappern; **baglav čeh**, *adj.* ein Bürschchen, das viel zu sprechen hat. **baglác**, *m.* zudringlicher Bettler, **baglavec** (*baglavec*), *m.* isto. — Dial. južn. **bägern** schw. Zeitw. vexare, cruciare; daß mich das Volk bägert, ihnen eine Oper zu machen (Wieland) pri Grimm, Deutsches Wörterbuch. I, 1075.

¹²⁾ Avguštin Stegenšek ni bil samo umetnostni zgodovinar, bil je tudi sam umetnik. O njegovih bogoslovskih letih in o njegovem sodelovanju v društvu in »Lipici« bom poročal v posebni razpravi. Iz tega razloga ga v tej razpravi omenjam samo mimogrede.

Nemški glagol je menda izpeljan iz stvn. *pāken*, srvn. *bāgen* 'zanken.' Štrekelj izvaja (Archiv XIV, 515, D. S. 3) *baglati* iz bav. *bedl'n* 'betteln'; a ta beseda je dala na štaj. vzhodu petlāti (peklāti), *petlārīti*, *peklarīti*. Zahtevan je torej glagol *bagele* n sporočen pri Schöpf, Id. 26 (*baggeln*).

basulj, *m.* in *basulja*, *f.* porcus alatis, krmača. (Ak. Rječ.). — Slovar spominja na srvn. *vasel*, *n.* das Junge, Gezucht; mogoče je v osnovi oblika *vaselinc*. V slovenskem imamo iz iste srvn. besede *fózel*, *fožla*, *m.* plemo, rod in *baža*, *f.*; prim. ČJKZ. III, 39.

bezgâvka, *f.* Halsdrüsengeschwülst, Mandelgeschwür, *bezgâvke*, *pl.* die Skrofeln. — Prim. nem. novejša doba *Bauerwe(t)zel* — *wäschel* etc. parotitis, Entzündung des Halses, verbunden mit einem Geschwulst der Ohren- und Speicheldrüsen (Seuche im 14/15. Jh.). Prim. Grimm DWB. 13, 2592 (*Wäschelbäcker*); Slov. beseda je prirojena ljudsko etimološko z ozirom na glagol *bēzgati*, herumrennen, „biesen“. Semkaj spada menda še beseda: *bēzēlj*, (*bzelj*, *bizelj*), *m.* dasi ima samo še pomen Friesel, Zbornik Mat. Slov. II, 28, Dobrava pri Kropi.

bojinje, *fem. pl. tant.* Pocken ināče *kozice*, sh. Vzporedna kajk. in vzhodnoštaj. oblika slove: *bobinke* ali *vobinke*, *f. pl. tantum.* Zatem še cigansko: *bottingo*, Blattern, Mikl. Muaa. d. Zigeuner I, 226. — Pač južnonem. dial. *Fagung*, *f.*, ki jo beleži Kaltschmidt Ges. Wörterb. d. d. Spr. 248 v pomenu Aussatz, Räude, Krätze, Schäbigkeit; prvotni pomen besede stvn. *fagung* (k *fagen* šibki glagol) je pa Reinigung sc. des Blutes. Kajkavska, vzhodno štaj. in cigan. oblike so ohranile nem. sufiks *-ung*, v sh. je nadomeščen z domačim sufiksom. Razlaga z nem. Pocken je nemogoča radi prehoda k > g!

brihta, *f.* Die Munterkeit, Besinnung, Gescheitheit; *brihtati*, *-am*, *vb. impf.* jemand zur Besinnung, Vernunft bringen; *brihten*, *adj.* — Nem. dial. jem. zu *Früchten bringen* v pomenu: in besseren Stand setzen, tüchtig oder tauglich machen; will man ein Krankes ross wider zu *früchten bringen*, so brauch nachfolgende arznei. . . . . cit. pri Grimmu DWB. IV, 1, 264. Prim. ČZN. XVII., 102 (fruht in pruh). Krive so razlage **(ob)rihtati* iz *abrichten* (Pleteršnik) in druge.

butolênka, *potolênka* (orm. okolica), *butolinka* (Konjice), *f.* Herbstapfel, auf beiden Seiten eingedrückt. Nadalje: *butolj*, *m.* malus quaedam, Matzenauer, Ciz. sl. 126; *bütelj*, *bütlja* (teljna), *m.* Dicke Äpfel oder Pflaumen; *bûtec*, *tca*, *m.* eine Art Äpfel. — Nem. dial. štaj. *Buterling*, *m.* Pflaume; recte: eine dicke abgeplattete Sache, Frucht, Unger-Khull Steir. Wortsch. 125–6. *Büttling*, *m.* Rumpf, Körper, eine runde große Pflaumengattung l. c. 126. H germ. *deblu *butt* — *bott* —, glagol **bautan* stoßen. Rom. besede spadajoče semkaj glej Meyer-Lübke Et. Wb, 1007, o slovanskih razpravlja Štrekelj Lwkunde 49; dodaj poleg naših še *potoglāv*, *būtoglāv* ali *vūtoglāv* *adj.*; sh. *patūljak*, *m.* Zwerg: *bauderlinc*, *büderlinc*, Zwerg etc. Lexer 378,

čāma, *f.*, die Närrin, **čāmež**, *m.* der Narr. **čājmiti** (čājmati) -am *se*, *vb. impf.* 1. zum Bewußtsein kommen, 2. gescheit werden, **čemēti** -im, *vb. impf.*, hinbrüten, einsam hocken, warten. **čūmeti**, -im, *vb. impf.*, im Halbschlaf liegen, kauern. — **čūm**, **čūma**, *m.* Halbschlaf. *sh.* Menda spada še semkaj čūmiti, -im, *vb. impf.* langsam gehen. — Južnonem. dial. **zahm**, *adj.*, kar pomeni švicarsko (Stalder 2, 462) langsam, počasen; bav. avstr. **zamet**, **zahm**, blöde, langsam, träge (Schmeller BWB. 2² 1120); prim. sedaj o vseh teh besedah Grimm DWB. XV, 107. Iz nem. dial. oblik **zām**, **zōm** se da obrazložiti slov. kajk. **čam**, *čom, čum; oblike **čemēti** so pa kontaminacije z domačim deblom **ščemeti**; prickeln; prim. k temu **zob čmije** (čmeti). Berneker hoče obrazložiti tudi besede **čam** etc. iz domačega debela, vendar pomen ne ustreza.

čōhej, -a, *m.* Rüppel, Št. Ilj v Slov. gor; **čēh**, **čēha**, *m.* Knabe, Rinderhirt; **čēhāk**, -a, *m.* Bursche. **čēhelj**, -hlja, *m.* kleiner korpulenter Mann; **čēhinja**, *fem.* korpulentes Weib. **čēhast** dečko, *adj.* stämmiger Bursche, schrötig Novice X, 381, op. 2. — **čēhāti**, -ām, *vb. impf.* abstocken, abhauen; hlode čēhati (Slov. Glasnik III, 149.). — Povratna sposojenka l Slov. beseda **socha**, *f.* je bila sprejeta v nemški besedni zaklad kot **zochē**, *f.* v pomenu Hakenpflug, Knüppel, Gabelholz (Štrekelj, Archiv XXVIII, 488—95). V bav. poleg **zochē**, **zochen** *f.* tudi **zoch**, *m.* in sicer v pomenu: 1. Stock, Prügel, Knüppel; 2. Schelte für Männer, die sich nicht zu benehmen wissen. Glede nem. besed prim. sedaj Grimm DWB. XVI, 14. Slov. oblike **čēhelj**, **čēhati**, **češko** („baje-slovno bitje“) odgovarjajo nemškemu preglaščenemu -ō-: **zöcherl** itd. S to besedo si je dal svoj čas mnogo posla D. Trstenjak, ki jo je vezal s ple-menskim imenom Čeh; ta trditev se ponavlja i dandanes, a je brez osnove.

dobrēci, *m. pl.* tudi zabrēci, *m. pl.* Masern, „Urūsen“ *pl. tant.* (Steir. Wortsch. 612). — Podlaga teh in sličnih oblik je stvn. **urslāht**, **urslāhti** *pl. varix.* V otroškem govoru je nemška beseda preinačena na neverjetne načine: bav.: *d' urschlāht'n* (slovenska spojenka je ohranila akcent na prvotnem mestu!) *die öē'schel*, *pl.* Blattern, Bayr. Wb. I., 1780 (Nachtr.) in II., 449. Švabsko: *Treiß[w]ürschle(n)*, *Treiürschle(n)*, *Tru(w)urschle(n)*. — Za izhodišče slov. besedi moramo torej nastaviti **d'o[w]ērsen*, kar je potem naslonjeno na besedo **dobē r**. Nejasno je, ali spada semkaj še beseda: **gobrī**, *m. pl.* Finnen im Gesicht; **gobrnjāv**, **gobrnjast**, **gābernāt**, *adj.* Let. Mat. Slov. 1892, 12, 48.

dr(n)jēzgati, -am, *vb. impf.* winseln, plärren; **dr(n)jezganje**, *sb. n.* Winseln, zudringliches Bitten. **dr(n)jēzati**, -am, *vb. impf.* v istem pomenu; **dr(n)jēza**, *f.* Plärrmaul — Nem. Fischer, Schwäb. Wörterbuch beleži II. 357 lokalne oblike **drē(n)sgā**, **drē(n)sā** etc; ächzen, crisari k stvn. **trensen** šib. glag. tudi **tre(n)sten**, **trentschen** etc.

dular, *m.* V narodni pesmi Slov. Glasn. IV, 166 'skalni dular'. — Nem. **dole**, **dule**, **dahlen** *f.* ali *n.* stvn. **dolā**. Plur. **döler** Loch, Höhle im Berge oder Felsen, Stalder I, 287.

frâs, -a, *m.* 1. Freisen, eine Krankheit; dete je *frâs* dobilo; 2. juridična oseba (zastarelo): *frâs* (v osebnih imenih). — Nvn. *freis(e)*, srvn. *vreise*, srvn. *vreise*, stvn. *freisa*, Angst, Gegenstand der Angst. Der *Landfrass* übt hochnotpeinlich Gericht, cit. Trstenjak, Kres 1884, 156.

gûdek, dka, *m.* das Ferkel, Läufer Schwein; prim. še oblike: *gûda*, *gûda*, *f*; *gûdek*, *gûdek m.*; *gudîn*, *m.* Ak. Rječ. — Nemškega (švabskega?) izvora; prim. švic. *gode(n)*, *godî*, *n.*; *gode(n) f.* Made; *gudere'n*, *gudle(n) vb.* sudeln, plätschern, Schweiz. Idiotikon II, 123; *gode*, Kaltschmidt 347. — Iz alemanskih predelov je beseda prešla k Francozom, o čemur prim. Tappolet, Herrigs Archiv CXXXI, 103 in opazka 1. oz. CXXXVII, 252. Etim. nejasna. Štrekelj je mislil na deblo *gqd* — (Let. Mat. Slov. 1894), a temu nasprotu — je razširjenost besede.

grûb, -a, *adj.* sauber, hübsch von Gesicht; gospod so grubi. — Nem. dial. **ge-rubig*, *adj.* Cf. *rubig*, *adj. adv.* schicklich, herzig, Unger-Khull. Steir. Wortschatz 511. Besedo, ki je vzhodnoštaj. lokalizem, je ločiti od slov. debla *grqbъ* massiv, groß, statlich.

grîpa, jîrpa, *f.* in po premetu: *prga*, *parga*, *f.* Residuum von diversen Stoffen, Ölkuchen etc. — Nem. *Gerbe*, *Gerben*, tudi *Gärbe*, srvn. *gerwe f.* Bodensatz, Hefe, Grimm DWB. IV, 1, 3586. Ramovš, Slov. 317.

bir, *m.* libido, želja što postaje bez ikakva razloga i bez razložite namjere (Ak. Rj.); ima hire. — Stvn. srvn. *hir* Heftigkeit.

galâma, *f.* vika, buka (Ak. Rječnik). — Srvn. *galm*, *m.* Schall, Ton. Lärm, Geräusch.

kapûra, *f.*: 1. neka suhota za drva; 2. mrtvašnica 3. ein Vorbau bei Kellern (Sv. Miklavž pri Ormožu). — bav. *Käperl*, *Kaperl*, *n.* kleine, nur für 2–3 Holzknechte genügende Sälde; *Kopper*, *n.*, Holzknechthütte, deren einseitiges Dach sich an den Berg lehnt, Schmeller Bayr. Wörterb. 1269; Grimm DWB. V, 1768.

kêcmec, -a, *m.* Baumharz; arabski kecmec: Gummi. Vzhodnoštaj. — štaj. nem. *Kazimaz*, *n.* Harz der Steinobstbäume, Steir. Wortschatz 382. Prvi del besede je pač *Katze*, a beseda *Matz* pomeni nekaj tekočega, galerto. Beseda je mogoče slovanskega izvora; prim. štaj. dial. oblike *Gematz*, *Gematzich*, *Matschach*, *Matschker* < slov. *mozg*, *mozeg*; Steir. Wortschatz 283, 346.

kîmpež (gorenjsko čimpež), -a *m.*; tudi *kinkež*, *m.* 1. zweiräderiger Karren ohne Kasten. 2. vzhodnoštaj.: Kindbett; baba je v *kimpeži* (!). — Nem. *Kippkarren*; z vrinjenim — *m.*

kîres (orm. okolica), *kindrus* (Slov. gorice), *m.* — nem. *Kienruß*, *m.* Ein Farbmittel.

knjâst, *adj.* *knjâst* sh. (Bern. Et. WB. 526); verstümmelt, verkrüppelt. V Južnoslov. Fil. V, 20 je beležena nadaljna hrv. oblika *kljâst*. — Prim. *knast*, *m.* der Knorren, južnonem. *knaus* Verhärtung, Drüse; semkaj tudi štaj.

dial. *Knaus*, m. Bursche, St. Wsch. 397; „sufiks“ *-ast* je povzročil prehod besede od substantiva v adjektiv v slov. in sh. Analogno slov. *mutast* adj. taubstumm in nem. der *Mutast* sb. — Istega izvora, a narejene z drugačnim sufiksom, so besede: *knjâkast*, adj. verkrüppelt, *knjâkec*, -kca, sb. ein an den Händen verstümmelter Mensch.; hrv. *kljakav*, adj. glej Marčič v Radu 81, str. 98. — Nem. dial. *gnaunkerlet*, adj. in adv. zwerghaft, unansehnlich, verkrüppelt, Steir. Wortschatz 297.

kn(j)âpa, -e, *kn(j)apež*, -a, m. ein kleiner, untersetzter aber starker Mann; *kn(j)âpast* adj. vzhodnoštaj. (Pleteršnik podaja k besedi kriv pomen „manu mutilus“: konfuzija s prejšnjim); *knâpača*, f. knorriger Stock. — Deblo je germ. izvoša, prim. Grimm DWB. V, 1370 sub *Knaup*, *Knaupe*; kor. nem. *Knaip*, m. (to je knäupe) kleiner Mann, tudi *Knauper* 'was nicht recht wächst'; bav. *Knauperling*, m. Knirps, Schmeller, BWB. II. 374.

krémžiti, -im, *vb. impf. act.* verzerren (den Mund, das Gesicht); refl. *kremžiti se*; *kremža*, f. das Verzerren des Gesichtes. — Prim. k temu *grimsen* St. Wortschatz 307 in *gremassig* 306, Kaltschmidt Ges. Wb. 536 *gremsig*.

kounertnica, f. „Tudi o nekšni travi imenovani *kounertnica*, katera na najvišjih hribih raste, pripovedujejo Pohorci in pravijo, da kdor jo pri sebi nosi, nikdar ne zboli“, Fr. Pohorski (D. Trstenjak), Novice 1859, 86. — Pač nemško! Mogoče „*Kolmarskraut*“, Gauchheil?

lôšati, am, *vb. impf.* mit Glasur überziehen; *lôš*, m. die Glasur; *lôšana posôda*. — nem. *lasen*, *lasauern*, *vb.* (starejši jezik) mit Lasur überziehen, lasieren, Steir. Wortsch. 427. Ein paar verguldt *geleifelte* Salz-Vässl. ib. 436,

mangúlica, f., *mangúlče*, n., *mangúlec*, lca, m. vrsta krmka, što se lako tovi, porcus alatilis, Ak. Rječnik. — Prim. Schmeller Bayr. Wb. 268: *magalis* Barch (prase). Izvor te besede je pač romanski; -m- je vrinjen pred -g- kot *nanga* (Neige), *štenga* (Stege) etc.

prâkol, -a, m. (Plet. *prâkol*) ein abgenutzter Stock oder Stecken; posebno Weingartstecken. *prâkolje* n. coll. — Nem. dial. das *Prackerl*, n. ein Stäbchen zum Ausklopfen. Ta tujka je naslonjena na slov. besedo *kol*!

prôle(n)k, m. štaj. vzhod.; *pruolink*, m. kor. Frischling, anniculus. *prôletina*, f. Fleisch vom prolenk. — Nem. *brueling*, m. Schwein, welches in den Brühl getrieben wird. — Svn. *brüel* stm. Aue, nvn. Brühl. Prim. Lessiak P. B. B. XXVIII, 87.

rositi, -im, *impf.* V pomenu: Flachs rösten. — Iz nem. Imamo zapadno germ. faktitivni glagol *rauttjan „izpostavljati kako stvar gnojenju“ (n. pr. lan, konopljo); iz tega oblike: *roetzen in *roeszen*; prim. glede zadnjega *roeszen* Bayr. Wb. II², 153; švab. *roosen*, *rösen*. Reutter, Nhd. Beiträge zur wg. Konsonantengeminat. Diss. Freiburg 1906, str. 49.

rožinja, f. luščina, die Hülse. Belokr. Biser. I. 299; *rožič*, -a m. ein entkörnter Maiskolben, Slov. Gor. *roštati*, -am, *vb. impf.* Koruzo r. Maiskolben entkörnen (nam. *roškati*); roženkranc roštati. *riškat* orehe (Otaleže, Go-

riško), Let. Mat. Slov. 1892, str. 5. *ružiti, rûžim, vb. impf.* aushülsen, schälen, entkörnen. *ružina, f. ružinje n. coll.* Hülsen. *ružnica f.* Kukuruzenthülsungsmaschine. *žuriti, žûrim, vb. impf.,* aushülsen, schälen. — Prim. *Weizrösel n.* Werkzeug aus Holz zum Herausbrechen der Körner aus dem Weizkolben. Steir. Wortschatz 629. Mogoče roman. izvora.

ružiti, rûžim, vb. impf. vzhodno štaj. in kajk. rasseln. sedma ne ruži, da se osma ne spruži (Kinderreim); z lanci *ružiti* mit Ketten rasseln. Knjiž. slov. rožljati. Plet. navaja *rožiti, rožim* iz vzh. Štaj. v pomenu „rasseln“, vendar se govori tukaj *ružiti*.

skočidlo, n. Sb. ohranjen še v krajevnih imenih: *Skočidol* (Ober Gottes-tal) etc. Prvotni pomen je „vodopad“, kakor kaže paralelna nemška beseda: *Sprung, m.* „Wie die Heimischen (Lechtaleralpen) diese Hochgebirgsquellen nennen.“ (Zs. d. ö. Alpenvereines 1912, str. 150 (švabski dial.). Poleg tega imajo Slov. še besedo *skok, m.*: „v šentmartinski fari (na Pohorju) je velik *slap* ali *skok*, Slov. Glasn. VII, 1861, 117. Glede sufiksa *-dlo-* prim. *močidlo* nässender Boden. Ramovš l. c. 197.

šamer, (šamor), -mra, m. die Mißgeburt, der Krüppel; verkrüppelter Baum; *šamljati, -am, vb. impf.* ungeschickt gehen, hinken; herumstöbern (?). Srvn. *schamelaer, schemelaere, mask.* ein Krüppel, der auf Händen und Füßen kriecht und zum Schutz der ersteren einen kleinen Schemel (*scamellum*) verwendet; Lexer Mhd. Wörtl. II, 698.

šamlja, f. ein alberner Mensch, *šamljati, -am, vb. impf.* albern reden, Spässe treiben; *šamljast, adj.* albern. — Prim. nemško (švabsko) *tschämälə(n)* vb. zu Gevatter bitten, Possentreiben. Herigs Archiv CXXX pravi, da je to ista beseda kakor zgoraj *schamelaere*? Srvn. *scheme f.* Larve?

šamprkati, vb. impf. hinken; *šamprkav, adj.* hinkend. *campřdati, -am, vb. impf.* ungeschickt einhergehen z. B. von Kühen. — Istotako pač tudi k *schamelaere*.

šlêta, f. Gewohnheit, Eigentümlichkeit. — Srvn. *slechte, n.* Geschlecht, sexus, natürliche Eigentümlichkeit. V skupinah *-ht-* se je izgovarjal nekoč *-h-* bolj površno, zato imamo pisavo mesto *reltliche; retliche; mohten; motthen*, prim. Braune Ahd. Gramm. § 154, 4. Beseda *šlêta* je prevzeta iz srvn. dobe, ko se je govoril nem. preglašeni *ä* kot odprt *e* (*geslehte* iz *gislahti*). V nvn. se govori ta preglasni vokal *ä*!

šûtec, tea, m. der Narr, der Läppische. — Prim. Kluge Et. Wb. sub *schôtêh* der Narr in južno nem. dial. besede *Tschäudi, Schaute, Tschau* v pomenu der Narr.

taranbalta, f. „Žitalska dolina (Žitale, Žetale, Schiltern pod Halozami) je tudi tisti kraj, kjer se še veliko od (!) *taranbalte-sekire* povedati ve“ ... A. Rešek, Nov. 1860, 27. Prim. l. c. 1859, 345 (obl. *tara-balta*). Pomen: 1. neolitske ali medene sekire; 2. gromski kamni, Blitzsteine. Mikl Et. Wb. 347 *taran* r. Mauerbrecher.

tarnjāti, -ām, *vb. impf.* jammern, klagen, *tárnja*, *f.* Jammer, Klage, Gram; tudi: *tárnati*, -am. — Južnonem. *sich dārmen*, *vb.* sich grämen, sich betrüben; Kaltschmidt, Ges. Wörterb. d. d. Sprache 156. Glede prehoda *m > n*, *nj* prim. žima: žinja; italj. *tarma* Schabe, Motte: slov. *tárnja*, Štrekelj, Let. 1892, 41.

trusnāt, adj. — nastalo iz **trustnat*. Istega izvora je beseda *hrust*, *sb.* vierschrötiger, robuster Mensch nam. **trust*. — Nem. *truste*, *fem.* üppig gewachsenes aber zugleich schwerfälliges Weib; Steir. Wortschatz 178. Sravn. *türse m.* nvn. *Türst* orjak, Riese; priimek Wodanov, ki hodi kot orjaški lovec po gozdovih. Prim. Zs. f. d. Philol. 40, 105.

trútarica (*trutorica*, *trütrica*, *trüta*, *trutica*, *trutika*), *f.* 1. Gänseliebchen, Maßliebchen, bellis perennis; drugod Schneeglöckchen; 2. Puppe; oblečena kāk trütrica (vzhodnoštaj.). — Nem. *triutaerinne*, *fem.* Liebhaberin, Geliebte; k *trüt*, *adj.* traut, lieb.

vâtel, tla, *m.* 'die Elle', tudi *vâtať*, tla; na na vâtle, ellenweise. — Nemško starejše *Watelle*, *fem.* Elle für Leinwand, Unger-Khull Steir. Wortschatz 613. wât, stvn. sravn. obleka. Prim. še sestavljenke: *Krämerelle*, *Weberelle*, *Leinwandelle*. Štrekelj (Archiv) je kazal na furl. *vuadul* palica, Levstik je bil bliže istini pokazujoč na sravn. *waldellen*.

voščiti, *vb. impf.* wünschen; Mikl. Et. Wb. sub *vonšči*. Od Hrvatov se čuje: *uštiti-im!* Slovenizem?

žlindra (žlintra), *f.*, *žlinter*, -tra, *m.* Schlacke von Metallen. — Nem. *Sinter*, *Sinder* in *Zinter*, *Zinder*, *m.* Hammerschlacke, d. h. schlackenhaftes Eisen, das beim Schmieden mit dem Hammer von dem glühenden Eisen abspringt. *Sinterbühel*, *m.* Schutthalde aus Schlackstücken, Unger-Khull, Steir. Wortschatz 652, 596. V slov. besedo je vrinjen -l-: prim. *žlerbati*: *serfeln*; *žlobudra*: *Salbader* etc.

žugati, -am, *vb. impf.* 1) drohen, pretiti; 2) fordern, antreiben. — Iz koč. dialekta: *žug'n* "sagen", v pregnantnem pomenu. Mlajše od *žugati* je belokranj. *sogati*, -am, *vb. impf.* mit der Faust drohen. — L. Pintar v L. M. Sl. 1895, 52 od n. *suchen*, *ansuchen* (!): a iz te besede imamo že itak slov. *žuh* etc.

J. Kelemina, Ljubljana.

Arheološke najdbe v Slov. goricah.

Dne 24. marca 1928 so delavci župana g. Senekoviča v Žetarjevi pri Sv. Lenartu v Slov. gor. našli pri podiranju hrastov rimski grob na občinski skupnosti na Kamenščeku v občini Žetarjevi.

Grob leži na vrhu položnega grebena ter je predstavljal na zunaj gomilo, na kateri je stal mogočen hrast. Hrastove korenine so pokrov razgule in ko so hrast izkopali, je bila pokrovska plošča docela uničena.

Grob, ki je bil s tem odprt, predstavlja prizmo, ki sestoji iz spodnje ožje in gornje širše prizme. Spodnja meri v višini 29 cm, v širini 67 in v dolžini 73 cm. Zgoruja je daljša in globlja (120, 95 cm). Ob straneh so apneniške plošče, visoke 60, 84, 95, 95 cm, široke po 25 cm in dolge 103, 120, 128, 100 cm; tako da znaša globina groba povprečno $1\frac{1}{2}$ m. Na dnu groba je v enem kotu stalo dvoje 40 cm širokih in dolgih ter 19 cm visokih korit in to eno na drugem. V vsakem kotu pa je stala glinasta posoda, pri koritih celo dve. V teh posodah in koritih so bili majhni komadi ožganili kosti, med njimi kos človeške lobanje in pepel. Dvoje lončenih svetiljk dokazuje, da je to rimski grob; svetiljki nosita znamko tvrdke CCC. Bakrena fibula nalikuje libenskim fibulam. Posode so vsebovale zopet manjše posode, tako da se je našlo v grobu samem 5 nepoškodovanih in 2 poškodovani glinasti posodi, 2 svetiljki, 1 zapestnica in ogorele kosti. Posode so razen dveh nizkih krožnatih pokončno trebušne, visoke do 25 cm. Dve kažeta geometrične ornamente ostrih linij. 10 m stran je druga gomila, ki pa je ostala nepreiskana.

L. 1927., 21. aprila pa je posestnik g. Simon Šnajder v Žametni vasi številka 3, pri kopanju gomile pod svojo lišo naletel na peččen kamen. Masivni kamen se v sredini zoži tako, da se oddaleč približa obliki arabske osnice in meri v dolžini 2.15 m, v širino na najbolj trebušastem mestu 1.05 m in v višino 74 cm. Njegova oblika pa je v splošnem amorfná, kljub temu, da je zunanost gladka. V sredini je v podolžni smeri izdelano korito, dolgo 80, globoko 20 in široko 30–32 cm. V koritu so ležale tri mramornate plošče, ki so bile pa zopet pokrite z apneniško ploščo. Vse štiri plošče so brez vsakega napisa; sedaj jih uporablja g. Šnajder v kadi za pokladanje zelja. Pod debelejšim koncem kamena je bila črna ožgana prst z glinastimi, lončenimi črepinjami. Žal so te ostanke zvozili na cesto, kjer so se popolnoma porazgubili. Tako manjka vsaka podlaga za katerokoli mnenje, iz katere dobe bi kamen bil in kaj kamen predstavlja. Ornamentike ni na kamenu nobene. Samo razrešitev še nerešenih šestih pismenk, ki leže navpično na korito, utegne razjasniti dobo in znisel najdbe. Zaenkrat bi bilo želeti, da se kamen vzida na primeren način, n. pr. k cerkvi Sv. Ane na Kreinbergu in tako ohrani bodočnosti.

Fr. B a š.

Iz mladosti Lenarta Bud(i)ne.

O mladih letih Lenarta Budne je malo zanesljivega znano (prim. Kidrič, Slov. biografski leksikon str. 63). Nekaj novih, avtentičnih podatkov nam daje 4. izdaja Erazma Rotterdamskega »Chiliades« (Basileae, Frobenius, 1520) v drž. licejski knjižnici v Ljubljani (sign. 1569 I Pa fo), ki je bila nekdanj njegova last. Pod tiskarjevim posvetilom s slikami Sa-

lomona ter grških in latinskih avtorjev stoji namreč rokopisno: »Sum Leonardi Budine«, nad njim pa »Ex officina Frobenii datus est mihi is liber Anno MDXXI. In qua eram ad prelum lector« in poznejši dostavek z nekoliko bolj bledim črnilom »eodemque anno paedotriba Rinfeldie creatus«. Ta lastnoročna notica Budine priča, da je bil 1521 korektor (za latinske tiske) v tiskarni znanega »kralja tiskarjev«, Janeza Fröbena v Bazlu, in da je odšel še isto leto za učitelja v mestece Rheinfelden v kantonu Aargau. — Na notranji strani platnic stoji rokopisno »βουδινος 570«, opozorilo na to stran v knjigi sami, kjer beremo: βουδινος populi sunt Scythiae, sic appellati, quia a bubus velantur, utpote βουζόβοι, id est, Plaustris aedum vice utentes«, kar priča, da je o etimologiji svojega imena razmišljal, in dokazuje, odkod je po takratni šegi vzel njegovo »humanistično« obliko. Knjiga je služila Budni kot pomoček pri študiju latinske in grške frazeologije, kar pričajo neštete opazke ob straneh in na privezanih listih; med njimi sem našel samo par nemških glos, a nobene slovenske.

Tudi poznejša usoda knjige je znana. Na prvem privezanem listu, na katerem se začne od Budne sestavljeni register redkejših latinskih besed, stoji notica s poznejšo roko: »Translatns ex Episcopatu Labacensi«. To kaže sledečo pot: najprej je prišla v ljubljansko javno knjižnico, ki so jo obenem s šolo 1563 osnovali kranjski deželni stanovi, in ž njo vred v roke Tomaža Hrena, ki je vse te knjige shranil v Gornjem gradu. 1784 so kranjski deželni stanovi vse te knjige zahtevali kot svojo last od ljubljanskega škofa, ki pa jih je šele 1789 oddal licejski knjižnici (Stefan, Gesch. der k. k. Studienbibliothek in Laibach v Mitt. des Musealver. f. Krain XX, 1907, str. 14, 43).

J. A. Glonar.

Slovenska prisega iz Hrastovca.

Arhiv iz grada Hrastovca je sedaj shranjen in urejen na ptujskem gradu. Po naročilu grofa Herbersteina ga je uredil graški vseuč. profesor Pirchegger.

V knjigi: »Land-Gerichts Protocoll Bey der Hochgräfl. Herrschaft Gutenhaag« je med »Juraments Sachen« na 4. in 5. strani napisana slovenska prisega, ki slove:

Windisches Jurament

Jast N: N: oblubim jnu perseschem Gospodi Bogu nebeskemo vsem lubim Svetnikim jnu temo tokai naprei postaulenemo zestitimo Sodniki Da jast na touto povedavaine sa kero sem jast sdai naprei-poglizan otschim to pravo zisto, no verno Resnico povedat, ko jast verno vem.

ali se meni vernosdi netschem jeno Libesen sovrastvo ali mito per tem povedavaini meti, ali misleti, otschem le povedat to zisto pravo Resnizo, kakor se enimo vernemo Kerselniggo jnu postenemo ziloveggo spodob, jnu jast na sodnem Dni pred Gospodi Bogu Nebeskemo bom mago sgovorit, se tako verno, kako meni pomaga Bogg ti Nebeski ta prezista brefts sega Madeselia Spozeta Mati Bosclia Maria, jnu vsi lubi Svetniki. Amen.

Pod vrstami je napisan nemški prevod, oziroma original, ki se glasi:

Ich N. N. gelobe und schwöre dem Herr Gott dem Allmächtigen allen lieben Heiligen und dem allhier Vor-gesetzten Hohegelehrten Richter, daß ich Vor dieser Aussage, wegen welcher ich jetzt Vor-berufen, will die wahre, reine und klare Wahrheit sagen, wie ich wahr weiß oder wahr zu seyn Verneine, will nicht einige Freundschaft, Feindschaft, oder Gab bey dieser Aussage ansehn, oder denken, will nur sagen die reine wahre Wahrheit, wie es einem wahrhaften Christen und ehrbaren Menschen zu stehen, und ich am jüngsten Tag Vor Herrn Gott dem Allmächtigen werde müssen Verantworten, alles in wahrhaft, als mir helfe Gott der Allmächtige, die reinste ohne aller Makel empfangene Mutter Gottes Maria, und alle liebe Heilige. Amen.

Po vseli znakih je soditi, da je zapis prisega iz druge polovice XVIII. stoletja. Zapisovalen je bila boloričica popolnoma neznanca. Slov. prevod nemške prisega je slab.

Fr. Kotnik.

Iz pisem Josipa Hašnika.

Pisma Josipa Hašnika Puffu, omenjena v našem »Časopisu« (XI, 7), niso tako pomembna, da bi jih bilo vredno v celoti ponatisniti. Zato priobčujem tukaj iz njih samo izpiske važnejših stvari in pomembnejših mest, ki nam osvetljujejo to ali ono stran piščeve osebnosti, ali pa vsaj dajejo nekaj zanimivih pogledov v Puffovo delavnico. Puffu za njegova dela namenjeni Hašnikovi prispevki so pisnom deloma še priloženi; drugod je Puff v pismu samein s črnilom označil, kaj mu naj njegov kopist prepíše: Takih prepisov se v Puffovi zapuščini še mnogo nahaja.

28. nov. 1842. Prvo Hašnikovo pismo Puffu; ves srečen je, da se je ž njim — pred nedavnim — seznanil, in da ga je naprosil, naj mu pomaga pri njegovih znanstvenih publikacijah. Toži o melanholiji, piše zaradi podatkov o glažutah v Rogatu in o Sevnici, o napisih na zvonovih, poroča, da je na Donatiju našel znamenite razvaline, poroča o življenju v Rogaškem kazinu. Podpis: Haselnigg, kakor vse do zadnjega pisma, kjer se je podpisal Haselnik.

7. febr. 1843. Piše zaradi podatkov o Žetalah; o šegali se ne izplača pisati posebe pri vsaki fari, ker so po pokrajinali enake; boljša bi bila cela knjiga, za katero obljublja svojo pomoč; poroča, da se nahaja pri Sv. Lovrencu na Bizeljskem velika planota, ki jo ljudje imenujejo »ozidje«, z muogim zidovjem in rimsko opeko z znakom »M«. Kmetje pripovedujejo, da je tam stalo mesto z imenom Troja. Poroča, da dopisuje v graško »Stirio«.

5. apr. 1843. Pošilja notice o podružnici Sv. Trojice, o ustanovitvi podružnice Sv. Primoža in Felicijana v Ljubnem; da je v marcu težko obolel na vnetju možgan; veseli ga, da mu daje Puff poguma do publicističnega delovanja; prosi ga pri tem nasvetov in pomoči.

22. nov. 1843. Pošilja podatke o fari Sv. Roka in o novih stavbah v Rogaški Slatini; opravičuje se, da je Puffu v njegov album napisal melanholično pesem, toda to je pristen izraz njegove notranjosti, kakor so tudi vse njegove pesmi, posebno slovenske, melanholične, kar mu njegovi prijatelji očitajo kot nasprotje ž njegovo sicer veselo naravo. Kot nov dokaz za to mu pošilja svojo nemško pesem »Der Stein am Herzen«, ki jo je Puff v zadnjih kitalah precej popravil, ker jo je očitvidno name-raval dati prepisati in poslati v kak nemški list. Podpis: Tribunski.

26. jan. 1844. »Der Stein am Herzen« je bil res namenjen za »Stirio«, ki ga pa menda ni priobčila; zato se jezi nad orijentalnimi hiperbolami in patrijotičnimi lažmi, ki jih sicer prinaša, obžaluje, da list slovenstva ne le ne ceni, ampak ga naravnost prezira, kar dokazujejo posebno spisi Drja Schreinerja. Zato se v imenu vseh Slovanov zalivaljuje njemu, da vsaj on ni tak. Ponovno vprašuje, kaj je z Göthovimi prašalnimi polami in ali bodo pri delu, ki bo nastalo iz tega, udeleženi samo Nemci; poroča o Slomškovi nameri, ustanoviti družbo za izdajanje dobrih, »i. e. streng moralischer«, knjig za kmete, pri čemer se misli tudi na slovansko zgodovino.

27. marca 1845. Pravi, da imajo Švicarji prav, če se branijo jezuitov; veseli se, da je Wartinger glede slovanstva tako potolkel Schreinerja; nato mu poroča »zur Schande unseres illuminierten Jahrhunderts« o smrti »sommambule« (gl. ČZN, V. 143—4), ki jo imenuje »arme Schwärmerin«; uradi so po njegovem ob tej priliki uganjali filantropijo samo na papirju.

18. jul. 1845. Iz Sv. Jurija ob Taboru. Puff mu je ponudil, da se najtikata, kar je Hašnik sprejel z velikanskim navdušenjem; ponudba ga je veselila tembolj, ker je videl v Puffu prvega Nemca, ki je pravično sodil o Slovencih. Rogatec je rad zapustil, ker je rajši pri Sv. Juriju večer kaplan kakor pa župnik v kraju s tlako. »Die Robath ist die Quelle der moralischen Entartung«. Vprašuje, kaj so dejali Nemci na njegov dopis v

»Stirii«: »Aus Untertabor«. Hvali prijetnega soseda župnika Stojana v Gomilskem, ki je znamenit slovenski literat, a samo preskromen, da bi se pod svoje mnoge spise podpisal. Pošilja mu dolgo humoristično pesnitev o konfliktu med logarjem in pastirjem. — »Und noch ein Schiwank. Unlängst kam mir ein Bändchen slav. Erzählungen, in Udine aufgelegt, vor. Unter andern enthält eine Erzählung, die belehren und erbauen soll, aber durch und durch Lüge ist, auch ein von mir vor 12 Jahren verfaßtes, in einer Liedersammlung bereits unter meinem Namen abgedrucktes Lied, welches der Erzähler für ein sehr altes, von ihm wieder aufgedecktes Gedicht ausgibt. Soll man diese diebische Elster, die schon lange Jahre ihr Unwesen treibt, nicht öffentlich zurechtweisen? Wenn H. Trstenjak sich damit balgen wollte, ich möchte ihm mehrere genaue Daten zum Behufe einer offenen Zurechtweisung mitteilen. Wenn Du ihn zu Gesichte bekommst, bitte ihm nebst meinem herzlichsten Gruß, auch diesen meinen Wunsch zu eröffnen.« — Zakaj Matjašič ne piše nič v Novice? Prosi ga, naj prizanaša slovenskim dijakom pri izkušnjah.

10. marca 1847. Zahvaljuje se Puffu za povabilo pri »Heimatsfreundu«; 1. letnik mu je ugajal, ker je o Slovencih govoril s spoštovanjem. Nemci slovaštvo prezirajo, ker ga ne poznajo in ne razumejo. Puff je izjema, ker vpraša vedno Slované za svét. (Sledi dolg ekskurz o razlagi krajevnih imen.) Za »Heimatsfreunda« opisuje narodne običaje po posameznih mesecih, pri čemer pa ga ovirajo mnogi posli, pred vsem šola, ki jo je ustanovil, ki šteje 176 učencev, ki jih mora sam poučevati. Dokler ni šolskega poslopja, tudi ni misliti, da bi se dobil kak učitelj. — »Unlängst wurde ich aufgefordert meine slav. Lieder dem Slavenerverein in Wien mitzutheilen, ein paar habe ich bereits abgeschickt, ich würde viel dichten, aber das Feld ist mir für den Pegasus zu enge, und ich darf diesen Göttergaul nicht mit dem füttern, was er am liebsten hätte.« Podpis: Haschnik.

J. A. Glonar.

„Kolomonov žegen“ in enake reči pri nas.

»Historia annua Collegii S. I. Labaci« (rokopis v ljubljanskem muzeju) poroča o letu 1607 med drugim (str. 53): »Haeretici decem circiter in gremium Ecclesiae Catholicae redierunt, totidem vel concubinariis vel desperati homines suas maculas eluere. In his unus magicis usus chartis certo sibi persuaserat, nulla omnino re se laedi posse. Hanc opinionem experientia confirmaverat. Nam in pugna gladii ictibus et punctione scissis vestibus nihil vulneratum se asserebat, tametsi acutum et diu durantem dolorem senserit. Perdifficile fuit hanc opinionem ex daemonis conciliatam illusionem, ex obfirmato animo, et characteres magicos ex manibus eximere, divina tum id ope demum perfectum est.«

K letu 1627 (str. 121): »Alii a schedis superstitiosis collo appensis sanitatem nequaquam emendicantes supposito S. Patris [Ignatii] numismate adiuti.«

K letu 1639 (str. 153): »Amuleta contra vulnera, schedulae, radices, inumo et philtrea possessoribus crepta...«

»Diarium praefecturae« istega kolegija (rokopis ravnotam) pa poroča k 5. febr. 1700 o nekem dijaku: »Sabbathio Carolus Rosman suspectus de magicis artibus carcere inclusus fuit, ut liber magicus, quem habere dicebat, extorqueri posset, verum cum constanter negasset, et frigus eum diutius retinere non patiebat, emissus est, et... eliminatus est. iussusque Labaco exesse.«

J. A. Glonar.

Kdaj je nastal mariborski minoritski samostan?

Dočim Puff (Marburg I, str. 97) pravi, da je 1282 že obstajal minoritski samostan ter ga je Jožef II. ravno 500 let pozneje ukinil, oziroma preselil v graško predmestje, trdi Orožen, da je 1284 bil ustanovljen (errichtet, Das Bisthum u. die Diöcese Lavant, I, 11). Vira za to trditev ne navaja ne eden ne drugi. — M a r i a n (Austria sacra III, 6, str. 289) se sklicuje na podatke, ki so mu bili priposlani iz provincijalnega arhiva, in pravi, da so se prvi minoriti naselili v Maribor deloma iz Italije, deloma iz gornje Nemčije okoli l. 1302. Prvim menilom so bojda odkazali za maševanje in pridigovanje podružno cerkev ob Dravi, poleg cerkve so si postavili najprej malo hišo, nekoliko pozneje pravi samostan. Potemtakem bi bila cerkev že prej obstajala. Na kakili podatki sloni ta trditev, se daues ne da več ugotoviti. Samostanski prostor se poploluoma vjema s tradicijo Frančiškovega reda, ki si je stavil samostane najrajši ob mestnem zidovju, včasih znotraj, včasih zunaj mesta.

Prvi gvardijan je po Marianu bil p. Martin iz Gradca. To sklepa iz neke listine l. 1313, ki jo v latinskem jeziku priobčuje na str. 290. V tej listini potrjuje gvardijan Martin s konventom, da je neki kramar (institor) s priimkom Chazzarius (Kozar?) v čast božjo in Devici Mariji ter sv. Katarini za svojo in svoje žene Dimude dušo določil samostanu pol talenta in tri denarje za vzdrževanje večne luči v kapeli sv. Katarine. Toda v tem pismu se Martin imenuje le »tačasui« gvardijan. Listina ne daje prav nobene opore za trditev, da bi bil to prvi gvardijan ali da bi bil samostan ustanovljen šele leta 1302.

Deželni arhiv v Gradcu ima dve listini, v katerih se omenja mariborski minoritski samostan. Listini, žal, nista datirani, vendar so čas njunega nastanka veččaki precej točno določili.

Listina št. 1021a z dvema visečima pečatoma je po Z a h n u nastala okoli leta 1274. Njena vsebina je kratko ta:

Gertruda, vdova po Ulriku Mariborskem, sporoči mariborskim minoritom del nekega dvorca za vsakoletno zadušnico za moža. — Ker še listina ni objavljena, priobčujemo tu doslovno besedilo:

Labi solet cum tempore quicquid scriptis vel testibus non fuerit roboratum. Huius rei gratia Ego Gerdrudis relicta domini Ulrici de Marchburch tenore praesencium immotescio tam praesentibus quam futuris, me partem aee, quam a vidua Levoldi cognomento Magechrut et liberis eius per manus fratrum Minorum pro III marcis denariorum libere comparavi, ob remedium anime mee ac praedicti Mariti mei et omnium liberorum et parentum meorum super ecclesiam fratrum Minorum in Marchburch delegavi cum edificiis in eadem area collocatis de consensu et attestatione filiorum meorum, quorum sigillis praesentem litteram roboravi. Supradictis fratribus minoribus mihi econverso promittentibus, quod singulis annis a fratribus domino ibidem perpetuo famulantibus pro me ac marito meo et omnibus liberis meis fiat officium pro defunctis, quod pro fratribus in ordine decedentibus et benefactoribus ordo consuevit facere ter in anno. Huius rei testes sunt Dominus Chonradus de Chohniz, dominus Reinboto, Gebwolfus, dominus wolflardus de ordine penitentium, Otto, Leopoldus, Eberhardus, Hainricus ysnarius cives de Marchpureh et alij quam plures.

Za točnost prepisa jamči Dr. Maks Doblinger, p. m.

Baš iz imena že mrtvega Ulrika in iz prič se da opravičeno sklepati na leto 1274., torej je samostan bil ustanovljen že pred 1274.

Listina št. 1181 dež. arh. in 652 (kopija) vsebuje oporoko nekega Wulfinga in ta med drugim določa:

»Item vnam Marcam denariorum ad opus barrochie in Marchpureh. Item legavi fratribus in marchpurga ad construendum altare annuatim duas vruas vini et illas dare teneatur, qui vineas meas post me habuerit«.

Minoriti sicer tu niso imenoma navedeni, a jasno je, da se pod »fratri« v Mariboru morejo umevati le minoriti, ker drugi redovnikov takrat v Mariboru sploh ni bilo. Pirchegger in dr. Doblinger stavita ta dokument brezpogojno v l. 1250.¹⁾

¹⁾ Dopis dež. arhiva v Gradcu z dne 17. V. 1927 g. J. Mravljak, ki je v Gradcu izposloval avtentičen prepis obeh dokumentov, se glasi: »...Hingegen ist nicht in dieser Urkunde (namreč prej nav. št. 1021a), sondern in einem undatierten, nach H. Pirchegger und M. Doblinger unbedingt dem Jahre 1250 zuzuweisenden Stücke (L. A. Nr. 652, Kopie, und Nr. 1181, Original) der Marburger Minoritenkonvent zum erstenmal überhaupt erwähnt, jedoch nicht ausdrücklich und genau als solcher bezeichnet«.

Potemtakem je mariborski minoritski samostan nastal še pred letom 1250.

Fr. Kovačič.

Slovstvo.

Dr. Leonid Pitamle, Država. Založila Družba sv. Mohorja, 1927, 8°, str. 480. S pojmom države se srečujemo neštetokrat v znanstvu in vsakdanjem življenju. Država odločilno posega v življenje posameznikov, zajednic in cele človeške družbe. Zato je pač potrebno imeti o njej jasnem pojem ter poznati temeljne zakone in pravila, ki vladajo ali bi naj vladali v razmerju države do lastnih in tujih državljanov, do drugih zajednic in držav. Tem potrebam izvrstno odgovarja Pitamleova Država. Podobna knjiga je bila že dolgo potrebna ne samo pravnikom, ampak tudi zgodovinarjem in sploh vsem izobražencem.

Knjiga podaja na koncu tudi seznam važnejših sistematskih del o državnem pravu. Razen izvrstne knjige S. Jovanovića »O državi«, ne navaja avtor nobenega slovanskega dela. Ta nedostatek bi se naj v drugi izdaji popravil. Sploh bi trebalo Jugoslovanom bolj segati tudi po slovanski literaturi. Saj so tudi slovanski pravniki in pravni zgodovinarji obogatili pravno znanost z dragocenimi prispevki. Zapadno evropski viri o slovanskem svetu so čisto nezanesljivi in ne morejo dobro razumeti slovanskega duha. Nasprotno pa so slovanski znanstveniki napisali mnogo zelo dobrih študij o razvoju slovanskega sveta v najrazličnejših panogah življenja, a neredko osvetlijo dogodke na zapadu tudi s tiste strani, s katere jih ne morejo zapadni strokovnjaki. To velja zlasti za tri svetle zvezde ruske državnopravne znanosti.

Boris Nikolajevič Čičerin (1828—1885), Nestor ruske pravne vede, se je razvijal pod Heglovim vplivom. Na izviren način je skušal spojiti Aristotelov in Heglov nauk o državi. Njegova glavna ideja: »Opyty po istorii russkago prava« (Poizkusi zgodovine ruskoga prava) z l. 1858., »Istorija političeskikh učeniĭ«, ki je izšla v Moskvi v štirih knjigah od l. 1869.—1877. ter »Sobstvenost i gosudarstvo« (Osebnost lastništva in država) z l. 1883. imajo še dandanes znanstveno vrednost.

Če je Čičerin predvsem metafizik, je Aleksander Dmitrijevič Gradovskij (1841—1884), njegov naslednik na moskovski stolici državnega prava, predvsem zgodovinar in politik. Politika mu ni kabinetna abstrakcija, nego realna resničnost, kjer se bojujejo predvsem živi ljudje. Opozoril je, da je politična zgodovina že gotova praktična politika, a praktična politika pa je še negotova politična zgodovina. Zato naglašala potrebo, da dobro pozna zgodovino politik, a tudi državoznance in pravnik, ki študira, registrira in objasnjuje plodove politike, kolikor se pojavljajo v pravnem področju. Po mnenju G. priznavaajo državoznanske vede samo to, kar je, a ne tega, kar bi naj bilo. Znamenito je njegovo obširno delo »Načala russkago gosudarstvennago (državnega) prava«. Prvi del je izšel v Moskvi l. 1875. (2. izdaja l. 1892.), drugi del je sledil l. 1876., tretji pa l. 1883. Marsikaj na zapadu se javlja v novi luči v njegovi knjigi »Gosudarstvennoe pravo važnejših evropskih deržav; čast istoričeskaja«, ki je izšla v Moskvi l. 1886.

Še važnejši je Nikolaj Milutajlovič Korkunov (1853—1900). Državo smatra za družabno zvezo svobodnih ljudi. Francozu Duguitu se pripisuje zasluga, da se je prvi uprl nazoru, da je država oseba in subjekt. V resnici gre ta zasluga Korkunovu. Od Korkunova je odvisen Duguít, pa tudi več nemških pravnikov, kakor n. pr. Lönig.

K. je prvi povdaril, da država ni oseba, subjekt, a tudi ne objekt, temveč razmerje. V tem razmerju so subjekti državljani, objekt pa moč, destinator moči pa je družba. Ta nauk ima razen vpliva na državnopravno znanost tudi filozofski in socialen pomen. Zakaj od dobe Korkunova stopa vedno bolj na mesto vede o predmetih in substancah veda o razmerjih. Veda more raziskovati posamezne predmete ali pa razmerja med njimi. V novejšem času se znanost čim dalje bolj bavi z razmerji. Socialni pomočnik Korkunovega nauka je v tem, da pravnik ne stoji več na stališču države kot moči in imperija ter na stališču državljanov kot posameznikov, ampak na stališču družbe in solidarnosti ljudi, ki prebivajo v družbi. Tako se avtokratična jurisprudenca menja v demokracijo.

Plodove svojih raziskovanj in študij je vložil K. zlasti v »Russkoe gosudarstvennoe pravo« (2 dela, Moskva 1893) in v »Sravnitel'nyj očerk gosudarstvennogo prava inostrannyh deržav (Primerjalni pregled drž. prava inostrannyh deržav), ki je izšel l. 1890. v Moskvi.

Iz poljske pravne literature treba v drugi izdaji vpoštevati in navesti v seznamu vsaj izvrstno delo slavnega poljskega pravnika Stanislava Kutrzebe, ki je izšlo pod naslovom »Historija ustroju Polski w zarysie« (Pregled ustavne zgodovine Poljske) leta 1925. v Krakovu že v šesti izdaji. Važen je v tej knjigi tudi bogat seznam poljske pravne literature.

V zapadnem svetu je malo tako dobrih revij o pravnih in državoznanskih vedah, kakor je češki »Sbornik věd právnických a státních«, ki ga urejuje prof. dr. K. Kadlec. Razvoj češke in poljske države oriše zelo dobro Kadlečevo delo »Dějiny veřejného práva ve střední Evropě«. Praha 1926¹ (Zgodovina javnega prava v srednji Evropi). Kadlec je izvrsten poznavalec tudi srbskega in hrvatskega prava. Za časa svojih predavanj na zagrebški univerzi je svoje znanje še poglobil. Del svojega znanja je vložil v obširno razpravo »Statut zřízení a státoprávní postavení národů slovauských« (Državne ustanove in državnopravni položaj slov. narodov), ki je izšla l. 1912 v Pragi v obširnem zborniku »Slovanstvo«.

Vedno večja je potreba, da se jugosl. pravnik seznani z državoznanstvom, pravom in vsaj najvažnejšimi pravnimi strokovnimi izrazi slovanskih narodov. To potrebo treba vpoštevati v pravnih učbenikih, kar je do neke mere tudi Pitamitčeva Država. Radi tega je bilo umestno dodati n. pr. na strani 21., ozir. 22., da uporabljajo Čehi za pojem neimperialistične države besedo »stát«, Slovaki »štát«, dočim nazivajo Čehi z izrazom »říše«, Slovaki z besedo »reša« tisto državo, ki jo smatrajo za imperialistično (n. pr. rimska, bizantinska, nemška). V poglavju o suverenosti so nekatere pomote. Z razpadom rimskega cesarstva še ni prenehala absolutna oblast enega vladarja. Po razpadu rim. cesarstva na dve polovici (l. 395.) in po zaniku zapadnorimske države (leta 476.), se povzpne absolutna oblast bizantinskega cesarja za Justinijana I. (527—565) na vrhuncu, zlasti po vstaji »Nika« l. 532., ko je v krvi zlomil upornost carigradskega meščanstva. Justinijanu se je posrečilo podjarmiti tudi bizantinsko cerkev. Še bolj je ustvarila tip absolutne monarhije »dedinja« biz. cesarstva, moskovska Rusija, ki je za Ivana Groznega (1533—1584) še silneje kot Justinijan uveljavila svoj absolutizem tudi v cerkvi. K. vzniku in razvoju ruske absolutne monarhije je največ pripomogla ideja tretjega Rima, ki jo je prvi razvil ruski menih Filofej in z njo prešinil Ivana Groznega; zato bi ji treba posvetiti vsaj nekaj vrstic.

V poglavju o stanovski monarhiji bi se naj omenila Jagelonska Poljska (1386—1572), ki je razvila takorekoč tip stanovske monarhije. Za vlade svobodno izvoljenih kraljev (1587—1795) je bila Poljska nekaka stanovska republika in monarhija obenem. V nobenem slovanskem narodu ni sedanjost tako živ odsvit preteklosti, kakor v poljskem. Brez poznanja državnopravnega položaja nekdanje Poljske ni mogoče razumeti

razvoja Poljske po svetovni vojni. V poljsko kulturno, politično in pravno zgodovino ter državnopravne razmere stare Poljske daje dober vpogled ne preveč obširno delo poljskega pravnikarja prol. dr. M. Bobrznyskega, ki se peča predvsem z zgodovino. Boljši od poljskega originala je dopolnjeni češki prevod od prof. dr. Bickla, ki je izšel pod naslovom »Prěhléd dějin polských«. S perzonalno unijo sta bili Poljska in Litva združeni z manjšimi presledki od pogodbe v Krevu l. 1385., ki se je obnovila l. 1401. Od pogodbe v Horodlu nad Bugom l. 1410. je imelo državnopravno razmerje med Poljsko in Litvo bolj značaj realne kot perzonalne unije. Po lublinski uniji l. 1569. je poljsko-litovska monarhija nekaj prehodni tip med realno unijo in enotno državo.

Zelo dobro je v Državi poglavje o Zvezl socialističnih sovjetskih republik. Ker igra ta državna zveza v svetu tako važno ulogo, naj bi g. avtor dopolnil ta del svoje knjige z boljševiški deli, kakor je n. pr. dobra studija prof. A. L. Maliekega »Sovjetskaja konstitucija« (Moskva 1925) ali pa G. S. Gureviča »Istorija sovjetskoj konstituciji« (Moskva 1923). Dobro dopolnilo ravnokar omenjenih del je ukrajinska knjiga prof. A. Aleksandrenka »Konstitucija USRR i SRSR«, ki je izšla v Harkivu l. 1927.

Te opombe ne morejo niti najmanj zmanjšati Pitamičevi Državi njene visoke vrednosti. Brez dvoma bi se lahko z njo ponašal tudi vsak velik zapadni narod. Če se druga izdaja priredi v manjšem tisku, ne bo obseg knjige narastel kljub dopolnilom. Če bo g. prof. dr. Pitamie dopolnil svoje delo s tozadevno slovansko literaturo, bo zavzela druga izdaja eno izmed najčastnejših mest v znanstveni književnosti.

J. Šedl v ý.

Orožen Janko: Zgodovina Celja I. Prazgodovinska in rimska Celeja z arheološkim vodnikom po muzeju, mestu in okolici. Celje 1927, p. 143.

Kakor je prej zbral marljivi Orožen vse vire o srednjeveškem Celju (gl. ČZN, XXIII, 89), tako je sedaj storil isto glede prazgodovinske in rimske Celeje. S prvim delom smo dobili pregledno sliko tega, kar o stari Celji sploh vemo.

Kakor v drugem je tudi v prvem delu opisano vse ozemlje, ki geografsko gravitira k Celju, oziroma, ki je spadalo pod celejanski municipij.

Po kratkem geografsko-geološkem uvodu nas vodi Orožen po prazgodovinskih najdiščah celjskega ozemlja. V središču prazgodovinskega opazovanja so najdeni predmeti. Prazgodovinski del ima že takoj v začetku značaj arheološkega vodnika, ki je zelo važen za eksaktnega znanstvenika, ki pa postane lajiku radi opisovanja samega odbijajoč. Lajik bo začel pri prazgodovini razvoja človeka od brlogarja do poljedelca s plugom, živinorejca, obrtnika in po bronasti dobi stauovske diferenciacije, umetnika in vernika. Saj ravno v naših krajih stopijo ta dejstva v razvoju lepo do izraza v kulturnem udejstvovanju ras. Alpska rasa do bronaste kulture, Iliri predstavljajo hallstattska, Kelti pa latenska, dokler se končno oboji ne zlijejo v eno kulturno in etnografsko enoto. Vzor za tak opis je imel Orožen pri Schmidu, katerega je uporabljal. Glede raziskavanja dobroveljskih jam pa se moramo zavedati, da so jame na Dobrovlju mokre, zato ne bo v njih nobenih znakov človeka-brlogarja. Pri Vranskem imamo Čreto in ne Čret. Na poledniška usilajoča jezera v Savinjski dolini, katere omenja Orožen v geografsko-geološkem uvodu, spomljuje še danes v vsej dolini znana tradicija o nekdanjem jezeru pod diluvijalnimi terasami. Tiskovna napaka, ali kaj, pa mora biti prelomnica Vransko—Vojnik!

V podajanju rimske dobe stoje v sredini celejanski spomeniki s celejanskimi osebnostmi. Tako imamo tudi tukaj arheološkega vodnika po rimski Celji. Lepo je podana uprava mesta, posebno izvrsten pa je ves historično-geografski del. Škoda zato, da ni večina slik in tudi slik bolj izvedenih. Kakor pa manjka pri prazgodovinski Celji kulturno ozadje, tako manjka tu slika rimske provice, Norika, s čimer bi rim-

ska Celeja dobila šele pravi okvir. »Zgodovina Celja« ima poleg znanstvene ambicije tudi poljudno tendenco. Vsled tega in pa, ker predstavlja druga polovica knjige vestno sestavljen vodnik po celjskem muzeju l. t. d., bo vsak opazovalec spomenikov v muzeji prišel na samostojno razmišljanje in bi mogoče rabil pregledni okvir prazgodovinskih kultur ter rimskega imperija v naših krajih. To pa v razvoju, kar bi naj tvorilo okvir, poleg tega pa v karakterističnih slikah, katere je Orožen v pričujoči knjigi dobro podal. Vzor, po katerem je Orožen delal, je Abramičev »Poetovio«. To pa je strogo znanstveno delo, medtem ko je Zgodovina Celja l. namenjena predvsem provinci »proenl negotijs«. Posebno velja to danes, ko se v naših realnih šolah klasična zgodovina skokoma »prode« ali mahoma konča. Za rimsko Celejo bi okvir predstavljal razširjeni odstavek »Celeia« in sodobni dogodki. Propad z nekoliko močnejšim ozadjem, kot ga ima v svojem uvodu Abramič. Na drugi strani pa bi se Orožnova »Rimska doba« združila z »Arheološkim delom« v eno celoto, kar bi bilo za vsestranski (znanstveni kot poljudni) prikaz rimske Celeje mnogo učinkitejše in uazornejše. Ker brez ozira na to, komu je namenjena knjiga, obstoji tudi razlika med muzejem v Ptui in v Celju.

Glede ostalega pa kaže avtor sam na asimilacijo Keltoz z Iliri, ko pravi, da je zelo verjetno, da je med pojavi keltskega življa takih, ki so »ilirskega izvora«. Organizacija armade v cesarski dobi ni slonela na legijah, ki imajo garnizije v krajih, odkoder se rekrutirajo, ampak obratno; garnizije so tvorile — kot danes pri nas — rojaki vseli mogočih pokrajin. Podatki, da so rimski grobovi pri Gomilskem »ob vstopu v sotesko«, so napačni, ker pri Gomilskem soteske ni. Cesta iz Celeje na Adraus je šla od Motnika vsaj 4—5 km stran. Ad Medias ne leži na pol poti med Emono in Celejo, ampak na pol poti med Adrantom in Celejo. Za rimsko cesto od Slov. Bistrice v Wagu nimamo nobenih dokazov.

Orožnov jezik teče gladko in vabi čitatelja s seboj v globino lepe knjige, za katero moramo biti Slovenci kot Srbokrvati pisatelju zelo hvaležni.

Fr. B a š.

Kranjec Silvo: Zgodovina Srbov. Izdala Mohorjeva družba. Celje 1927. Str. 254. Mohorjeva družba je obdarila za l. 1927. svoje člane z »Zgodovino Srbov«, ki jo je spisal Silvo Kranjec. Zanimel odgovarja gotovo dejanskim potrebam, vendar se mi nje uresničenje ne zdi povsem srečno. Kajti navzlic uloženemu trudu in vestnosti knjiga ni v dovoljni meri to, kar bi predvsem morala biti, poljudna knjiga, za najširše plasti našega naroda. Publikacije Mohorjeve družbe predstavljajo za gotove sloje zlasti zunaj na deželi skoraj edino čtivo zabavne in poučne vsebine in vsled tega je dvojno potrebno, da se taki čitatelji privežejo s primernim podajanjem. Zgodovina Srbov v tej obliki je preč pregleden in lahko umljiv repetitorij za višje razrede srednjih šol, kakor pa dobra knjiga za narod. Že pri izbiri iz ogromne tvarine bi moral pisec skreniti predvsem za tisto, da izkleše posamezne pomembnejše epole in osebnosti, n. pr. Štefana Nemanjo, Štefana Prvovenčanega, Sv. Savo, Karadordev ustanak i. t. d. Kajti marsikaj, kar je za strogo znanstveno delo odlika, n. pr. strogo ravnanje med posameznimi deli in smisel za zgodovinsko kontinuiteto, v tem slučaju ne igra take vloge. Nasprotno pa se morajo tu in tam uporabiti tudi detajli, ki ožive sliko in priklenijo fantazijo čitateljev. Da mu pa pri tem obseg preveč ne naraste, bi mogoče lahko skrajšal gotove odstavke, predvsem starejše srbske zgodovine, posebno tam, kjer so nam vsled pomanjklivosti virov poukod itak znana samo izolirana dejstva in gola imena. Tako bi knjiga ne bila suboparen izvleček srbske zgodovine, ki postane prav posebno voden in brezizrazen v poslednjih poglavjih iz najnovejše srbske zgodovine. Saj posveti cele tri strani balkanski vojni, ki je vzdramila in navdušila vse plasti

slov. naroda, okrepila zavest skupnih interesov južnih Slovanov, prosvetljenemu delu naroda pa utrdila zavest, da vstaja v Srbiji jugoslovanski Plemon. Sarajevski atentat pa je odpravljen kar v enem stavku, četudi še dandanes celo del inteligence gleda na ozadje sarajevskega atentata kakor tudi na osebe atentatorjev nehotе skozi c. kr. avstrijska očala. Če kje, bi bila gotovo tu večja obširnost na mestu. Ravnotako se v enem stavku odpravi avstrijski ultimāt, ulogi Srbije v svetovni vojni pa sta odmerjeni dve pičli strani. Pisec je to najbrže sam čutil, ko pravi na str. 250., da so nam ti dogodki še v svežem spominu in da o njih še zgodovina ni izgovorila končne besede. To bi bili načelni pomisleki, ki so, kakor mislim, umestni predvsem zato, ker so historične publikacije s popularno tendenco pri nas tako redke, da je tem bolj potrebno, da vsaka v polni meri odgovarja svojemu namenu. Sicer je zgodovina Srbov pisana gladko in bo tudi v tej obliki našla svoje čitatelje, saj je nje potreba več kot očitljiva. Pogreškov, celo tiskovnih, skoro ni, kar kaže, da se je pisec dane literature posluževal s previdnostjo in spretnostjo. Omenim samo dve, ki jili je našel vsaj deloma že v upotrebljeni literaturi. Tako pravi na str. 24., da nam imena slovanskih plemen v sredi polotoka niso ohranjena, in pozna le Timočane. Vendar vemo za plemo Berzotov v severni Macedoniji, ki se omenja v zvezi z bolgarskim kanom Telergom (772—777), in za Smolence, ki se omenjajo v dobi kana Presijana (836—855) v vzhodni Macedoniji. Torej ravno dovolj, da nam potrdi domnevo o prvotnosti plemenske predlitve južnih Slovanov, katero potem počasi razkrajajo in nadomeščajo nastajajoče slovanske državne tvorbe. Na str. 83. se trdi, da je bila stara srbska država plemenitaška in fevdalna država, ki je čisto podobna takratnim državam zapadne Evrope. V resnici se pa ustroj stare srbske države ravno od specifično zapadno-evropskega fevdalizma bistveno razlikuje. Nimamo tu one dosledno izpeljane hierarhije, ki je na zapadu posledica posebnih razmer frankovske, oziroma karolinške države. In če je tam vitezstvo trdno sklenjen stan, pravi nosilec fevdalne družbe z lastno samoniklo miselnostjo in življenjskim nazorom, ki tvori za vladarje dobrodošel protitež za višje plemstvo (Konrad II., Štaufi), igra v Srbiji odgovarjajoči družabni sloj (vlasteličiči, vojini, vojniki) napram višjemu plemstvu povsem podrejeno vlogo.

Bogomir S t u p a n.

Mravljak Josip: Nadžupnija in dekanija Vuzenica. Maribor 1928, 8°, str. 90.

Pričujoče delo, ki je vzniklo iz lokalnega patriotizma (Predgovor), tvori drugi del obširnejše monografije »Vuzenica«¹⁾ ter podaja cerkveno zgodovino vuzeniške nadžupnije in dekanije. Pisatelj razpravlja najprej v splošnem delu o poslanku vuzeniške cerkve in njenem gmotnem položaju, na kar navaja vrsto vuzeniških župnikov in za njo vrsto kapelanov, kakor ji je mogel sestaviti po raznih virih: po zanimivem vuzeniškem pravilniku, ki se podaja v latinščini in slovenskem prevodu (uokturni — str. 56 — ni peta črna maša, marveč del molitev, imenovanih jutranjice — matutinum —, ki se moli ali pole tudi ob viglijah), preide pisatelj na podružnice in podrejene župnije ter se na koncu (Dodatek) dotakne vuzeniških mašnih ustanov in današnje nadžupnijske nadarbinske posesti.

Delo nudi marsikaj zanimivega; osobito je zanimiv pravilnik iz 1668, ki našteva dolžnosti in dohodke nekdanjih vuzeniških kapelanov. Ravnotako vsebuje marsikaj zanimivega vrsta vuzeniških župnikov, dočim je vrsta vuzeniških kapelanov kakor

¹⁾ L. 1927. je pisatelj izdal 42 strani broječo knjižico »Vuzenica v srednjem veku«, ki obsega podatke o vuzeniških gospodih in o trgu Vuzenci od l. 1200. (po priliki) do 1456.

tudi vrsta župnikov in kapelanov podrejenih župnij suhoparno naštevanje imen in letnic brez vsakih zgodovinskih podatkov.

Največ bi pričakovali od Splošnega dela, a prav ta del je mršav; v spisu se pogreša tudi zanesljiva zgodovinska metoda. V tem delu stavi pisatelj početke vuzeniške uadžupnije v 9. stoletje in se oplra pri tem — sicer z vso previdnostjo — na odlok Karola Velikega z dne 14. junija 811.; toda taka dedukcija nima najmanjše zgodovinske verjetnosti. Drugo pa je vprašanje, da li je Vuzenica pražupnija. Prof. dr. Kovačič (Zgod. lav. škofije, Maribor 1928, str. 107 in 109) je mnenja, da je Vuzenica bila prvotno vikarijat pražupnije Sv. Martina pri Slov. gradu, ki se je 1254 osamosvojil; samostojna župnija pa da je postala 1265. Listina pri Orožnu (Bisum Lavant, zv. 3, str. 151) teh trditev po našem mnenju ne ovrže; Oglej se je namreč le na pouovne prošnje celjskih grofov (Vovbržanov) »saape repetita pree« odločil podeliti trajen arhidiakonat vuzeniškemu župniku. Zato je župnija kot taka prav lahko mlada. Naravnost problem pa tvori ta trajni arhidiakonat, ki je bil po gori imenovan listini 1267 podeljen vuzeniškemu župniku Bernardu Pelasiju in njegovim zakonitim naslednikom »inter Dravac et Savae fluxum«; ravno za tega Pelasija se v gornjegrajskih listinah navaja kot savinjski arhidiakon Leopold, župnik v Laškem (1261; 1263; 1269; 1286), pozneje več konjiških in braslovških župnikov, a tudi drugi (Ponikva, Hoče).

Glede jezika in sloga bi bilo treba marsikaj opillti. Pisatelju čestitamo k izredni marljivosti, s katero je zbral raztresene podatke o svoji rojstni župniji, ter k podjetnosti, ki se ne ustraši nobenih težav in zaprek.

Dr. V. M—k.

D o s t a v o k: Ker je pisatelj Zgodovine Lav. škofije slučajno tudi urednik »Časopisa«, uporabi to priliko, da pojasni svoje stališče glede vuzeniške župnije. — Ako bi hoteli Vuzenico šteti med prave pražupnije, bi morali imeti za to vsaj neko pozitivno oporo. Te pa ni. Da bi bil patrijarh radi meje tu ustanovil pražupnijo, ne drži, saj je tudi na solnograški strani bila pražupnija šele v Labodu. Potem bi morala biti pražupnija tudi Hajdina, ker je na drugi strani Drave bila solnograška pražupnija v Ptuj. Ako bi bila Vuzenica pražupnija, bi imela približno obseg sedanje dekanije; ta obseg bi bil sicer dokaj velik, vendar veliko manjši kakor obseg drugih pražupnij. Ako bi bila tu res že prvotna pražupnija, bi moral biti neki čisto poseben razlog za to. Visoke polhorske planine, ki ločilo vuzeniško župnijo od Mislinjske doline, niso zadosten razlog. Vzglede: Braslovška pražupnija, pod katero so spadale celo Trbovlje oustran visokega gorovja.

Ker se l. 1146. omenjajo že tri sosedne vsprede župnije Hoče, Slivnica, Konjice, bi morala pač tudi vuzeniška pražupnija nastati že pred tem letom. Toda o tem ni absolutno nobenega poročila. Edini kažipot v to temo davnino je patronat, ki je od nekdanj pripadal vuzeniškemu gospodom Trušljanom, za njimi celjskim grofom in za temi deželnim vladarjem do danes. Kako so prišli Vuzeniški do tega patronata? Dani sta dve možnosti. Morda je v pradavni klobi (pred 1146) kak vlastelin postavil vuzeniško cerkev kot samolastno cerkev (Eigenkirche), ki je postala župna cerkev in je patronat ostal graščaku, ali pa so pražupnijo ustanovili patrijarhi, pa so potem vuzeniškemu gospodom odstopili patronat. Samolastna graščakova cerkev je pred 13. stoletjem izključena, saj g. Mravljak sam ugotavlja (Vuzenica v srednjem veku str. 8), da je grad vuzeniški nastal šele v prvi polovici 13. veka. Severno pobočje Polhorja je bilo pač veliko slabše in pozneje naseljeno kakor pa južno. Da bi bil patrijarh kdaj odstopil Vuzeniškemu patronat, je prazna trditev brez vsake historične podlage.

Najnaravnnejše se torej postanek vuzeniške župnije razlaga tako: Ko so Trušnjani uredili tu svojo gosposčino in si postavili grad, so poskrbeli tudi za cerkev in župnijo, oziroma prvotni vikarijat, ki se je kimalu osamosvojil. To pa seveda ne izključuje, da bi ne bila že prej tu kaka cerkvica, saj so tudi pri drugih pražupnijah v najbolj od-

daljenih krajih jako zgodaj nastale cerkve in potem vikarijati. Ako je vuzeniški graščak postavil cerkev in ustanovil nadarbiuo, je celo naravno dobil patronat nad njo. Iz ostankov romanskega sloga pri vuzeniški cerkvi se ne smejo delati presmeli sklepi na starost župnije in cerkve, saj je znano, da se je romanski slog pri nas ohranil še do sredine 13. stoletja.

Ako se l. 1238. omenja »Dietmarus plebanus de Saldenhofen«, tudi iz tega ne sledi, da je takrat Vuzenica že bila popolnoma samosvoja župnija, oziroma pražupnija, ker imamo mnogo vzgledov, kjer se vikarji imenujejo župniki, nasprotno pa osamosvojeni župniki kapelani in njih cerkve »kapele«. Nazoren vzgled imamo v laški pražupniji, kjer se pri cerkvi Sv. Ilja (Zidani most) že v 13. stol. omenja »župnik« Eberhard, 1297 »Simon, plebanus s. Egydii«, ki je bil obenem »decanus Sewnie«, pa vendar le vikar laškega nadžupnika. Enako se v Loki pri Zidanem mostu v 15. stol. omenjajo župniki, klasi je nedvomno, da je tu bil le laški vikarijat. (Orožen, Das Dekanat Tüffer 422, 449 d.)

Nasprotno je Spodnjo Polskavo že l. 1249. patrijarh izrečno izločil iz slivniške pražupnije, pa se vendar še pozneje polskavski župniki imenujejo »kapelani« in njih cerkev »kapela«, t. j. podružnica.

Razmerje med pražupnijo pri Sv. Martinu in Vuzenici je po priliki tako, kakor med rogaško nadžupnijo in svetokriško pražupnijo. Staviti si moramo vprašanje: kam so pridelili ozemlje stare vuzeniške nadžupnije, ko so ustanavljali sosedne pražupnije? Pod Hoče, Slivnico in Konjice gotovo ne, ostane le Sv. Martin pri Slovenjgradu, ker prej omenjeni razlogi ne dopuščajo v Vuzenici prvotne pražupnije.

F. K o v a č i č.

Maribor, das jugoslavische Meran. Maribor 1927. 8°. 112 str. — Prijetno pisau vodič po ozemlju med Celmem in Mariborom, Prevaljami in Ljutomerom. Opisi posameznih krajev in tujskoprometnih točk so kratki, pregledni in jasni, zgodovinska stran pa pogosto slaba, deloma nesistematična (n. pr. zgodovina Maribora), deloma pa nezgodovinska (n. pr. l. 1665. zgradijo Celjski grofi cerkev Sv. Treh Kraljev, p. 92). »In der Brühl« je slovensko Soča, »Schlupfenberg« pa Melje. Slike so dobre. Pri podobnih vodičih bi morala stopiti v ospredje bližnja okolica mesta (manjkajo Vodole, Počehovski breg, Vražja peč, Studeniško-limbuški gozd, Stražun, Zrkovec in Vinarje), ne pa daljina!

Fr. B a š.

Schneewels Edmund, Die jugoslavische Volkskunde in den Jahren 1914—1924, Teil I. u. 2. Zeitschrift für slavische Philologie. Herausgegeben von Dr. Max Vasmer, ord. Professor an der Universität Berlin. Band III. 1926, str. 156—184 in 408—437. Marker & Petters Verlag, Leipzig.

Svetovna vojna je pretrgala delo na polju jugoslovanskega narodopisja. Šele l. 1921. je izšel 21. zvezek Srpskega etnografskega zbornika in istega leta 5. zvezek Glasnika srpskega geografskega društva. A v drugi polovici omenjenega desetletja pa je delo v Belgradu sijajno napredovalo. Od 1921—1924 je izšlo 11 zvezkov Srpskega etnografskega zbornika, na univerzi sta dve stolici in ena docentura za narodoslovje in etnografski seminar z 6000 zvezki. Etnografski muzej se po vojni na novo razvija. Iz Beograda so organizirali etnografsko delo tudi v Skoplju, kjer so ustanovili etnografski muzej in osnovali na l. 1921. ustanovljeni filozofski fakulteti stolico za etnografijo.

Zagrebska akademija znanosti je izdala v tem deceniju 6 zvezkov Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena (zv. 19—25), šele 1925 je dobila univerza stolico za narodopisje. Matasovičeva Narodna Starina, ki izhaja od l. 1921., pa prinaša

lepe narodopisne članke in razprave. Pri nas Slovenci pa delo ni bogve kaj napredovalo. V Ljubljani smo dohili samostojen Etnografski muzej, nimamo pa stolice za etnografijo na univerzi, a po letu 1924. pa je tudi pri nas zanimanje za to stroko naraslo, ker je Časopis za zgodovino in narodopisje dobil sodruga v Etnologu, ki posega večinoma v prastaro dobo, pa prinaša tudi etnografske članke v ožjem pomenu. Schneeweiß pa priznava, da si je naš Časopis stekel za slovensko narodopisje velike zasluge.

Ob razvrstitvi ogromnega gradiva je poročevalca vodila Hoffmann-Krayerjeva »Volkskundliche Bibliographie«, le da je na prvo mesto še postavil pregled o izdanih etnografskih zemljevidih, in k njim pripadajočih tekstih, ki so večinoma izšli ob mirovnih pogajanjih.

Ne bo odveč, če navedem razdelitev po poglavjih: I. Ethnographische Karten. Statistisches. II. Gesamtvolkskunde. III. Herkunft der Bewohner. IV. Körperliche und geistige Eigenschaften. V. Dorfanlage. VI. Haus und Hausrat. VII. Sachen, Museen und Ausstellungen. VIII. Technik, Berufe, Volksindustrie und Volkskunst. IX. Tracht. X. Speise und Trank. XI. Sitte, Brauch, Fest und Spiel. XII. Volksrecht. XIII. Volksglauben. XIV. Volksmedizin. XV. Volkspoesie. XVI. Sonstige Volksliteratur. XVII. Rede des Volkes. XVIII. Namen.

V nekaterih navedenih poglavjih smo Slovenci v desetletju 1914—1924 skoraj popolnoma odpovedali, saj n. pr. v VI. sploh nismo zastopani po naših ljudeh ampak samo po Geranbu in Haberlandtu, ki odreka tipični alpski dimni slovenski izvor. Pač pa smo v VIII. poglavju po Sliči (narodne vezanine, narodni okraski na pirhih in kožuhih, na orodju in pohištju) lepo zastopani. S poglavjem o narodnih nošah se ne moremo ponašati. Razprav ali opisov o narodnih jedeh in pijačah nam popolnoma manjka. Tudi v XI. poglavju je velika praznina, kjer bi bili morali tudi mi sodelovati — pa nismo, in tako še drugod.

V koliko je poročevalec o slovenski etnografiji izčrpen, ne morem konstatirati — članke v naših časopisih je navedel, manjkajo pa časniki. Popraviti moram neko netočnost. V spisu »Predigra kostanjske pasionske igre« (ČZN 17, 1922 str. 89—96) nisem dokazal, kakor trdi Schneeweis str. 432, da izvira kostanjska pasionska igra iz nemške »Das Leiden-Christi Spiel aus dem Gurktal in Kärnten«, ki jo je izdal A. Schlossar v Halle t. 1891., ampak sem le dosegel, da predigra kostanjske pasionske igre sloni na nemški in je deloma doslovno prevedena.

Bolgarskega narodopisja se to poročilo le mimogrede dotika, to stran deloma nadomešča poročilo: »Die bulgarische Sprachwissenschaft« 1914—1924, ki ga je spisal St. Mladenov v II. in III. letniku istega časopisa. Schneeweis pa gre zasluga, da je dobro informiral nemški znanstveni svet o etnografskem delu na teritoriji naše države v desetletju 1914—1924.

Fr. Kotnik.

Steska Viktor: Slovenska umetnost. I. Slikarstvo. Mohorjeva knjižnica 16. Prevalje 1927. Str. 430.

Proučevanje naše domače umetnosti, posebej slikarstva, le v zadnjih dveh desetletjih razveseljivo napredovalo. V ospredju teh študij stoje trije možje z enakimi začetnimi črkami: rajni dr. Stegenšek, konservator dr. Fr. Stele in mons. V. Steska poleg drugih tudi zelo zaslužnih. Zlasti od prevrata sem se je izvršil pravecati preobrat tudi v poznavanju naše stare umetnosti. Upamo, da bo s časoma prodrlo umevanje domače umetnosti in zgodovine tudi v širje kroge našega razumnika, ker na žalost priznati moramo, da toplo in historično-umetniškega zanimanja v naših, celo akademsko izobraženih krogih ne stoji baš visoko, zlasti v Mariboru ne.

Na podlagi psihološkega zakona o sugestiji bo morda z opetovanimi spisi in predavanji uspelo, da končno tudi slepci pregledajo in gluhi zaslišijo, da so nad gostinjsko in kavarnijsko politiko še višje kulturne vrednote.

V šele razvojnem štadiju naših umetniško-zgodovinskih raziskav ni lahko podati celotne zgodovinske slike umetniškega udejstvovanja v naših deželah, zato je g. dr. Stele previdno označil svoj »Oris« (19) le kot kulturno-zgodovinski poskus, dr. Maj je pa v svoji Zgodovini umetnosti pri Slovincih, Hrvatih in Srbih (1924) podal le summaričen pregled arhitekture, plastike in slikarstva. G. Steska se je v svoji knjigi omejil le na slikarstvo, a je posegel precej na široko; njegova knjiga obsega obilo gradiva, zlasti biografskega, vendar ima razne nedostatke, ki jih pa ni zakrivil g. pisatelj, marveč razmere, v katerih je knjiga nastala in prišla na svetlo. »Slikarstvo« je prvi del nameravanega dela »Slovenska umetnost«, a bolj bi tej knjigi pristojal naslov »Slikarstvo na Kranjskem«. Tu in tam se sicer pisatelj ozira tudi na sosedne dežele, a le kolikor so tam delovali »kranjski« umetniki. Ozira se tudi na »tuje slikarje«, kar je čisto prav, toda z istim pravom bi trebalo vzeti v poštev tudi »tujce«, ki so slikali na Štajerskem, Koroškem in Primorskem. Delo je torej geografično okrnjeno. Pa tudi časovno ne podaja celotne zgodovine slikarstva v naših deželah. Začenja kar z gotiškim slikarstvom in še to odpravi prav kratko, na Štajerskem ne omeni niti ene cerkve z gotskimi freskami, dasi jih je znano že lepo število. Romanskega slikarstva niti ne omenja, dasi imamo nekaj miniatur in tudi prekmurska slikarija, ki jo omenja med gotsko, »je izvršena po romanskih ikonoografičnih shematih«, kakor se izraža dr. Stele. Popolna zgodovina slikarstva v naših deželah bi se morala kajpada ozirati tudi na ostanke stenske slikarije in na mozaike iz rimske dobe. Knjiga se končuje z Wolfovo šolo, na najnovejše slikarstvo se sploh ne ozira.

A tudi stvarno nam knjiga ne podaja celokupne slike naše slikarske umetnosti. Pisateljeva razvrstitev gradiva se drži namreč o s e b raznili umetnikov, vsled tega pridejo v poštev le dela, kjer se je umetnik podpisal, izostala so pa vsa »anonimna« dela, katerih je pa po naših cerkvah, muzejih in zasebnih hišah ogromno število. Ne ve se jim sicer za avtorja, mnogo jih je za umetnostno zgodovino brez pomena, vendar še ostane mnogokaj, kar je treba vpoštevati ter se da kvalitativno in časovno določiti ter včasih vsaj približno, iz katere slikarske delavnice utegne izvirati. Te »anonimne« slike tvorijo važno poglavje naše umetnostne zgodovine in še čakajo na posebne študije.

Med razlogi, radi katerih se je pri nas renesansa zelo zakesnila, uavaja pisatelj (str. 11) turške napade. Umljivo je, da so ti napadi zelo škodovali kulturnemu razvoju naših dežel, vendar je z druge strani zgodovinsko ugotovljeno dejstvo, da se je v 15. in v prvi polovici 16. stol. pri nas veliko delalo; po Turkih požgane in oskrunjene cerkve so si ljudje hitro popravili in prav v teh časih so bile mnoge poslikane in obokane. Da je k nam dospelo renesansko slikarstvo že pred nastopom luteranstva, dokazuje l. 1927. odkrita slikarija v laški podružnici Marija Gradec, da pa se ni v večji meri pred 17. stol. pri nas uveljavila renesansa, je glavni vzrok v tem, ker so radi politične napetosti med beneško republiko in patrijarhi pa avstrijskimi vladarji bila vrata proti Italiji skoraj zaprta.

Naj sledi še nekaj stvarnih podatkov, ki bodo morda dobrodošli raziskovalcem naše domače umetnosti. Med Illovškovimi deli na str. 82 bi bila omeniti tudi Sladka gora; na dotično Illovškovo slikarijo iz l. 1753. je že l. 1917. v »Glasniku najsv. Sre« opozoril Fr. Gomilšek. O očetu Fr. Illovška pravi pisatelj (str. 58), da je došel iz Maribora v Mengeš za orglavca. Matica stolnomestne župnije mariborske ne poznajo ne Illovška ne Jelovška, sploh ne sličnega imena, menda je bil kje iz mariborske okolice.

Od Josipa Tomluca (str. 233—241) ima tudi mariborski muzej dva velika portreta z njegovim podpisom: iz l. 1870. portret Gabricle pl. Burgstaller-Bidischini, lastnice lastništva Banni-Trst, iz l. 1877. pa njenega moža Jožefa pl. Burgstaller-Bidischini, bivšega državnega in deželnega poslanca ter predsednika komisije za pogozdovanje Krasa v Trslu.

Iz Slekovčevih in iz lastnih maličnih izpiskov naj še objavim imena nekaterih spodnještajerskih slikarjev, ki jih ne omenjata ne Wastler v svojem leksikonu in ne Zahn v dodatkih k temu leksikonu. Želeti je, da se poiščejo imena slikarjev in drugih umelnicov tudi v celjskih in drugih malicah starejših župnij.

1. Coccou Dominicus, nobilis et artificiosus dñus, suae professionis Pictor Marpurgi copul. 7 Januarii 1743 cum honesta dña Maria Chalarina, dñeti nobilis et artificiosi dñi, quondam Pictoris Maurilli Holzinger, relecta vidua, nala Königspurgerlu.

2. Egger Janez Pavel, pozlalar v Radgoni. Pri velikem požaru v Radgoni, dne 3. IV. 1713 je zgorelo 27 ljudi, med njimi tudi Egger.

3. Holzinger Mavricij gl. pri Coccoulu.

4. Kiendl Hans Georg, Maller — umrl 8. sept. 1685. Žena Eva je umrla 9. jan. 1690.

5. Klaus Josip, rojen Rajhenburžan. L. 1756. je naslikal sliko sv. Petra za velikl oltar župne cerkve v Rajhenburgu. (Rajhenburška kronika).

6. Kolb Franciskus, artificiosus dñus, pictor, civis et vigilarum magister, viduus, copulatus 10. Febr. 1744 cum honesta virgine Maria Theresia, nala Aichmayr dñeti dni Simonis Aichmayr et Mariae Clarae. Že 1. jan. 1745 mu je umrla žena Marija Terezija. On sam je umrl 10. junija 1748.

7. Mimbl Franciscus Mathias, viduus, Pictor, copulatus 10. April. 1690 cum virgine Maria Theresia Dni Christophori Wasl et Mariae Reginae conjug. filia. — Prvič je bil oženjen z neko Ano Elizabeto, ki mu je umrla 15. dec. 1689. Iz prvega in drugega zakona je imel več otrok. Franc Malija je bil najbrž sin 11. sept. 1674 v Mariboru umrlega Franca Milaeta Mimbla, bivšega učitelja.

8. Misser (Mässer?) Malija. Podpisau je v kapeli sv. Barbare na Kalvariji pri Mariboru pod sliko sučanja s križa na evangelijski strani: Misser Mathias inv. et pinx. anno 1815. Na listni strani je od islega umetnika polaganje v grob, na steni za glavnim oltarjem pa nad kipom sv. Barbare sv. Trojica.

9. Nagg Malija, pictor in Saldenhofen, poročcu 19. X. 1682 z vdovo organista Steinhellerja. (Vuzeniška poročna knjiga.)

10. Peindling Franciscus, Pictor v Mariboru. Žena Jožefa, roj. Gollner, sin Janez Nepom. r. 26. IV. 1763, ko je bil oče že mrtev.

11. Reclinger Josephus Antonius defuncti Georgii Reclinger, civis Jundenburgensis filius legit., civis et pictor Gonaviell (Konjice) copulal. 15. Junii 1744 cum nobili et honesta virgine Maria Catharina dñeti nobilis dni Georgii Antonii Kuglmair, quondam senaloris Marpurgi et Mariae Caccillae.

12. Reiser Joannes, Pictor, žena Elizabeta, sinček Andrej, r. 12. XII. 1725.

13. Riser Joannes Casparus, Pictor in Aula Marpurgensi, Balthasari Riser et Hevae conj. mortuorum leg. filius, nalus Villae in superiori Carinthia copulatus 13. Januarii 1887 cum Anna Barbara Joannis Reischl civis Marpurg, dñeti et Barbae conj. filla.

14. Seperger Joannes, Pictor, Michaelis Seperger et Ursulae conjug. mortuorum legit. filius nalus Salispurgi copulatus 20. Januarii 1687 cum Catharina Georgii Millpauer et Magdalenae conj. mortuorum leg. filla nata Leibnicil. Od 10. XI. 1687

do 26. II. 1710 sta poslala li krstu v Maribor 11 otrok. Dne 16. IV. 1711 je Janez Seperger umrl.

15. Seperger Joannes Georgius, pictor, coelebs D. Joannis Seperger et Catharinae eius uxoris fil. leg., Parochianus Marburgensis copulatus 26. Sept. 1746 cum honesta virgine Gertrude Panceratij Lieb et Mariae.

16. Starmon Andrej Jožef, slikar v Koujicah, je imel z ženo Marijo Ano otroke: 12. VIII. 1709 Franca Ludovika, 19. II. 1711 Jožefa, 13.V. 1713 Ivano Frančiško, 12. I. 1716 Marijo Julijano.

17. Spanner Melhior, slikar v Ptuj, poročen 14. febr. 1689 z vdovo Marijo Suzano Essenko (Jesenko). Z drugo ženo Ano Barbaro je imel sina Jožefa Melhiorja, rojenega 13. marca 1710, ki je 19.VI. 1734 bil posvečen za duhovnika ter je umrl kot župnik pri Sv. Marjeti nižje Ptuja. Oče slikar je umrl kot ptujski mestni sodnik in bil pokopan 1. febr. 1720, star šele 49 let.

18. Tomec Michael, pictor pri Sv. Križu pri Rogaški Slatini, je z ženo Marijo 21. jan. 1715 poslal li krstu sinčka Karola Pavla. Botra sta mu bila kostrivniški župnik Jernej Lerch in Helena Kidrič. (Krstna knjiga pri Sv. Križu vol. I.)

19. Waboy Franciscus Michael nobilis et artificiosus dñus, suae professionis pictor Marpurgi copulatus 6. Junij 1735 cum honesta virgine Maria Anna dñeti dñi Simonis Schlagg, quondam Caesaris tellonarii in Platseb et Annae Mariae uxoris eius leg. educata filia Parochiani Marburgensi.

20. Zeit Anton, slikar v Krškem, je l. 1794. naslikal križev pot za župno cerkev v Rajhenburgu. (Rajhenburška kronika.)

Knjigo g. Steske bo tudi zgodovinar s koristjo rabil. Dodan »Imenik umetnikov« pa ne vsebuje vseli v besedilu omenjenih slikarjev. F. Kovačič.

Carinthia I., Mitteilungen des Geschichtsvereines für Kärnten, 115. Letnik (1925) in 116. letnik (1926). Slično, kakor je Ljubša obdelal župnije na levem bregu Drave v »Časopisu«, letnik 19 in 20, nahajamo v zgornjih dveh letnikih Carinthie po Dr. Ernstu Klebelu obdelano vso Koroško v razpravi »Zur Geschichte der Pfarren und Kirchen Kärntens«. Snov je razdelil na dva dela, 1. Solnograški del (severno od Drave) in 2. Oglejski del (južno od Drave). V prvem delu nahajamo le nekaj malega za naše kraje, kar je pa ravno Ljubša v omenjeni razpravi obdelal temeljiteje. Vuzenico omenja kot župnijo šele leta 1265. Uporabljal je »Monumenta Carinthiae« med glavnimi viri, in ravno tam bi bil lahko našel, da se v Vuzenici omenja že 1238 »Ditmarus plebanus« (IV. št. 2155). Ravno v tej listini nahajamo Vuzenico prvič pod imenom Saldenhofen; prvotno krajevno ime je morda bilo slovensko, pa ga ne poznamo, zato ne moremo seveda tudi dobiti poročil o začetkih župnije. Patroni pa so bili kar po izumrtju gospodov Vuzeniških (1374 ali pa 1376) že Celjski grofje, in ne šele 14... Upamo, da pri drugih župnijah ne bo takih pomot. Sicer pa se nam zdi celotna razprava, zlasti v splošnem delu, prav dobra. I. M.

Društveni glasnik.

Zgodovinsko društvo.

Od zadnjega občnega zbora se je vršilo šest odborovih sej, in sicer 17. novembra 1927 ter 4. februarja, 25. februarja, 8. marca, 12. aprila in 5. junija 1928. Važnejši sklepi so se tikali sledečih zadev:

1. O d b o r, č l a n s t v o. Dva odbornika (dr. M. Heric in dr. R. Pipuš) sta svoji funkciji odložila, prvi z motivacijo, da kot nezgodovinar prepušča svoje mesto zgodovinarju, drugi zaradi bolezni. Kot namestnika sta se pozvala v odbor dr. Vladimir Travnar in prof. Fr. Baš. — Da se društveni predsednik dr. Fr. Kovačič v uredniškem poslu razbremeni, so se osnovali sledeči odseki: zgodovinski (prof. Prijatelj in dr. Travnar), narodopisni (prof. Baš in viš. ravn. Vrabi), literarno-zgodovinski (dr. Tomlinšek, dr. Dolar in J. Glaser) ter pravno-zgodovinski (dr. Močnik in viš. ravn. Vrabi). — Novih članov se je priglasilo 19, izstopilo, oziroma umrlo jih je 17. Med umrliimi sta bivša sotrudnika »Časopisa« dr. Fran Mohorič (prim. Sl. Pravn. 1928, 47), in spiritual Martin Avšič (prim. Kraljestvo Božje 1928, 95; Bogoljub 1928, 118; Glasnik presv. Srca Jezusovega 1928, 147) ter dolgoletni požrtvovalni društveni blagajnik dr. Radoslav Pipuš (prim. Jutro 1928, št. 103; Mariborski večernik 1928, št. 100).

2. D e n a r n e z d d e v e. Državna podpora se je znižala na 10.000 Din. Mariborski oblastni odbor je naklonil društvu 20.000 Din podpore. — Stroški za prvi snopič letošnjega »Časopisa« so znašali 16.309 Din. — Da se društvu ustvari trdna in zanesljiva podlaga, se je na predlog prof. Baša sklenilo ob društveni 25letnici osnovati rezervni fond, od katerega bi se rabile le obresti. Za začetek se je vložilo 2500 Din, in tako vsako leto od raznih podpor. Južnoštajerska ljudska posojilnica v Mariboru je za imenovani sklad darovala 1000 Din. — Starejšim letnikom »Časopisa«, ki deloma že pohajajo, se je zvišala cena na 40 Din (sedanjo naročnino).

3. K n j i ž n i c a, a r h i v, m u z e j. Za knjižnico se je nakupilo 48 starejših letnikov »Carinthie« za 350 avstr. šilingov, za arhiv pa mizarški red iz Vuzenice za 100 Din. — Mestni arhiv je bil prenešen v društvene prostore, vendar še ni inventarnega zapisnika. — Dr. V. Močnik je daroval zapisnik (dnevnik) črnogorskega oficirja iz svetovne vojne, Jos. Mravljak prepis vuzeniškega urbarja, J. Glaser literarno ostalino Antona Laha in pesmi Jakoba Košarja v prepisu kanonika dr. J. Pajka. — Razne pomnbe (med njimi orig. izdaja Valvazorja) so se iz gmotnih razlogov odklonile. — Prizadevanje, da se pridobi gornjepolskavski arhiv, je ostalo brezuspešno. — V evdenceo so se vzele izkopine iz gomil na Čistinali v Prekmurju, o katerih je društvu obsežno poročala gđč. Franja Schmelder, učiteljica v Ivancih pri Dobrovniku, nadalje izkopine v Šetarjevi in Žametni vasi (poročal prof. Baš), ter v Rušah (poročal dr. Fr. Kovačič).

4. P e t i n d v a j s e t l e t n i c a. V proslavo 25letnice društvenega obstanka se je sklenilo izdati posebno slavnostno številko »Časopisa«. Proslava naj se po možnosti vrši začetkom septembra. Izvolil se je v ta namen poseben odsek.

Odkod — vsobenjki?

Dr. Metod Dolenc, Ljubljana.

I.

Slovinci uporabljamo za t. zv. agrarni proletarijat ali podeželsko delavstvo, ki pa ne obstoji samo iz delavcev brez lastne hiše in zemlje, več izrazov. M. P l e t e r š n i k pozna v svojem slov.-nem. slovarju: 1. bajtarje (od bajta, hölzerne Hütte, armselige Hütte, die Keusche), 2. kočarje (der Besitzer einer Bauernhütte, der Häusler, der Keischler), 3. osobenjke ali osobenjeke (tudi osobenjkar) (der Inwohner, der Besitzer einer kleinen Hube), 4. želárje (der Inwohner, der Häusler, der Keischler, einer, der zwar ein Haus aber wenig oder keinen Acker besitzt). Zadnjenavedeni izraz je nastal po »söller« ali »sölner« = Häusler, kar prihaja od solda = Ansiedlung. Prvi in drugi izraz je danes v občni rabi po vsej Sloveniji, prvi še prav posebno na Gorenjskem, tretji po Dolenjskem in južnem Štajerskem, zadnji pa po vshodnem srednjem Štajerskem. Dvomimo, da bi prosto ljudstvo po Dolenjskem vedelo, kaj pomeni — želár.¹⁾

V svojih studijah o vinogorskem pravu na Slovenskem izza konca 16. stoletja smo zasledili izraz »osobenjek« v prevodih gorskih bukev in to je dalo povod, da smo v svoji razpravi »Pravni izrazi v prevodih vinogorskega zakona« (1920)²⁾ navedli tudi besedo »osobenjek« in jo pretolmačili z dolenjskim izrazom »osobenjkar«. Tu pa nam je pokojni Anton Kaspret kot urednik pravopis besede popravil v »vsobenjkar« z motivacijo, da je historično samo ta pisava pravilna. Danes priznavamo, da je imel prav in naslednje vrstice naj to mnenje podpró.

II.

Radi preglednosti moramo najprej navesti naša listinska — nemška in slovenska — dokazila, da pokažemo zgodovino najnižjega ljudskega sloja po slovenskili vinskih goricah — vsobenjkov.

¹⁾ Po Vladimiru Mažuraniću (Prinosi za hrv. pravnopovjesni rječnik) poznajo Hrvati kučo, aedes, domus izza l. 1100, a za kučar navaja se tam, da je — Koucharius, t. j. nastojnik Kanonične kuće . . i pobirač desetine cerkvene (str. 555). Vsobenjki ali vsobenjki, takisto bajtarji so Mažuraniću nepoznani, pač pa »želar, želir, željar, žiljer«, kar znači vrsto podanikov, inquilini, kmetiče, ugovornike prezzemljake.

²⁾ ČIKZ, II. let., str. 72—91.

Pravir v tem pogledu so gorske bukve (vinogorski zakon) z dne 9. februarja 1543. Shranjen je njihov izvirnik v deželnem arhivu v Gradcu.⁹⁾ Člen 20. izvirnika ima marginalno rubriko:¹⁰⁾ »Verpott, dass man mit aignem ruckh auf den pergrechtlen einsitzen soll etz.«, glasi se pa tako: »Item alle, die mit aigem rucken im perkrechtlen gesessen, sollen sich darausziehen und sich auf hieben und gueter sezen. welche aber darwider thäten mit den sol es gehalten werden, wie es in der landhandvest begriffen ist, ausgenommen es wär, dann das perkrecht zu zinsguetern worden. wo aber aus dem selben oder anderen zinsguetern widerumben ain weingarten gemacht wurde, alsdann mag der perkhierr nach erkanntnuss der perkgenossen ain ziemlich perkrecht darauf schlagen.«

To določbo je prevedel župnik na Raki Andrej Recelj (Rezl) l. 1582. tako-le:¹¹⁾ »XX. Item vsi ti kir so l laftnim Hrbtam Vgorshini si-dezhi, se imajo Vun Vlezhi. Inu na feinble ali ymeine seftj, kateri bi pa zhes letuiftu sturil, stystim ima liandlanu biti, kakur ie Vdeshellkim rozhinu sapopadenu Vun Vsetu, kadar bi ta gorshina hpraudnimu lmeni raitala, kader bi pak is tihiftih ali drugih praudnih ymein supet kenimu Vinogradu sturienu bilu, potler more ta gorni Gospud, po lpolnanu tih sagornikoü Eno spodobno gorshino nan udaritj.«

V letu 1595. so se kranjski deželni stanovi v Ljubljani posvetovali, kako bi za Štajersko izdane, pa dotlej tudi za Kranjsko veljavne gorske bukve iz l. 1543. zboljšali. V arhivu ljubljanskega stolnega kapitlja se nahaja »Formularien-Buch« Hansa Laybasse-r-ja, ki je bil po vsej priliki uradnik imenovanega kapitlja. Zapisovalo se je v knjigo počenši z letom 1641. Med drugim se nahaja v njej originalni tekst gorskih bukev (str. 36 nasl.), nato slovenski prevod gorskih bukev (str. 73 nasl.) z naslovom »Gorske bukve, pissane v tem leti khadar se je pisalu 1646«, nazadnje (str. 93 nasl.) pa še celotno besedilo novega vinogorskega zakonika z naslovom »Berathschlagte Pergrechts-Ordnung In Krain vnnd der Windischen Marckh, Ysterreich vnd Kiarst etc.«. Podati hočemo najprej slovenski prevod izvirnih gorskih bukev, za tem pa nemški tekst zboljšanih gorskih bukev, datiranih samo z letnico 1595, seveda le glede člena, ki nas zanima. To storimo zlasti radi tega, da se morejo zdalej

⁹⁾ Glej Katalog der Archivalienausstellung des Steierm. Landesarchives (Graz 1911), str. 78, kjer se nahaja opis izvirne listine.

¹⁰⁾ Citirano po Anton Mell: Das steirische Weinbergrecht und dessen Kodifikation im Jahre 1543; str. 126, 127.

¹¹⁾ Vsi slovenski prevodi gorskih bukev so navedeni v razpravi Dolenc: Kmečko dedno nasledstvo za časa veljavnosti gorskih bukev; ponatis iz ŐZN, 1927, str. 3, 4. Recelj v slovenski prevod je bil natisnjen v Let SIM 1889 in v Izv. muz. društva za Kr., IX. letn. Marginalne rubrike izvirnika Recelj ni uvrstil v svoj prevod.

navedeni slovenski prevodi primerjati v tem pogledu, na katero besedilo — ono izvirnih ali ono zboljšanih gorskih bukev — so se naslanjali. To je važno tudi za presojo vprašanja glede zakonite veljavnosti zboljšanih kranjskih gorskih bukev, ki po našem mnenju v tej obliki niso bile od vlade nikoli sankcionirane⁶⁾.

V *Laybasserjevem* slovenskem prevodu gorskih bukev ustreza členu XX. izvirnih gorskih bukev čl. 18 in se glasi tako-le: »Vsi ošobeneke ki per Vuinogradih prebivaio imaiio vn is gore na femlo priti kateri bi pak nehótl sturiti, ítem fe more, kakor ie neuada Deshelska handlati, letufe pak Ven vsame kadar bi niuva ali gruntie bili, od katereli be se stiura inu prawda dadoiala. Aku fe pak Is eniga grunta od kateriga fe stiura Inu prauda daie en Vuinograd stori taku more ein Gorski Gosput ípofnainem teh Meiasheu eno spodobno Gorfhino netaisti neloshiti.«⁷⁾

Tudi v zboljšanih gorskih bukvah se nahaja snov, ki nas tu zanima, v čl. 18. Glasi se pa sledeče: »Item alle die so mit aignem Rukhen im Perkrecht wolnen vnd gessessen sein, sollen daraubziehen sich auf hueben vnd guetter sezen, vnd ohn sonderliche Ursachen, Alters vnd schwachheit halber, auch ohne zugeben der Perglierren darinnen nicht gelassen werden, ausgenommen es were dan das Perkrecht zu Zinsguettern [ ] widerumben ein Weingarten gemacht würde, alß dan mag der Perglierr darauff ein zimbliches Perkchrecht ausschlagen.« Pripominimo, da je prepisovavec — očitvidno sam Hans Laybasser — na mestu, kamor smo mi postavili, v originalu se nahajajoče oklepaje brez dvoma nekaj izpuštil, namreč to, kar bi ustrezalo gori v originalu po prvi besedi »Zinsguettern« do »ain Weingarten« navedenim besedam. Inače stavek ne bi imel smisla.

Časovno bi uvrstili za *Laybasserjevim* slovenskim prevodom onega, ki je podpisan od I. Kapsch-Reittenburgi (Čretež pri Šmarjeti na Dolenjskem) in je datiran z dnem 17. oktobrom 1863. l.⁸⁾. Ali ta prevod je ves člen, ki se tiče predmetne snovi vsobenjkov, kratkoma izpuštil.

Drug, po vsej priliki mlajši prevod, ki utegne biti še iz 17. stoletja, ima naslov: »Nasiga Svetliga Cesaria Gorskih pravad Vstaierske Vko-

⁶⁾ Nasprotno trdi brez dokazov Josip Gruden, Slovenski župani v preteklosti, str. 63, dočim je pisal isti avtor v svoji Zgodovini slov. naroda, str. 440, da je nadvojvoda Karol I. 1584 potrdil gorski zakonik za Notranjo Avstrijo, ki je bil spisan v slovenskem jeziku. Po našem prepričanju je bil k temu zaveden po spisu Ivana Vrhovca, Gorski zakon in gorske pravde, Izv. muz. dr. za Kr., VII. l., str. 71 nasl.

⁷⁾ Celotni tekst tega prevoda še ni bil nikjer tiskan; enako tudi ne osnutek za zboljšane gorske bukve. *Laybasserjevi* priročnik formularijev se nahaja v arhivu stolnega kapitlja v Ljubljani.

⁸⁾ Tiskan v Izv. muz. dr. za Kr., I. III.

roske inu Vkranski Deselle Resnizho Poteriente.« V tem prevodu⁹⁾ se glasi ustrezajoči člen 19: »Vsakateri, kateri Vgorshinah prebiuajo, ti imajo vnkaí ihsaffani biti, kateri pak bi unkai noteli ieti, stistimi se more po deselski ordningi rounati, na kateri gruntu neilo gorshine Vdariene alli postaulene, temuse more po sapouedi ali sposnaine gori vdarit.«

Že v 18. stoletje uvrstimo prevod, naslovljen z »Gorske articlne«¹⁰⁾, ki je služil nedvomno kot matica za nemško besedilo gorskih bukev, ki ga je priobčil Heinrich Georg Hoff v svojem: »Gemählde von Herzogthum Krain« iz l. 1808. V tem prevodu neznanega avtorja je napisano v čl. 20 tako-le: »Uhse Leti, Keteri So sedejozhi u te Gorshene, Se imajo unkei ulezhi. Ienu ne lemle jet, keteri pa zhes le tu sturi, S tistem Se ima toku raunat, koker je u tem Desheuskem poterjeinu Sapupadenu. Ven je useta ta gorshena, kader je k zhinshnemu Blagu postala, keder pa jes stiste, ali drusiga Zhinshniga Blaga bode sped en nograd sterjen, toku more gors. Gosp. eno spodobuo gorsheno jes soimi Sagorniki gori postavet.«

Iz sredine 18. stoletja sta nam znana dva slovenska prevoda gorskih bukev, ki sta nastala v Vagenšperku, nekdanjem grajskem domu kranjskega zgodovinarja Valvasorja. Oba se nahajata v isti knjigi; eden je ostal torso, ki ni prišel do prevoda tistih členov, ki obravnavajo predmetno snov, drugi »Gorske Freyesti Ad Celsarje Ferdinando 2 : 3« nazvan, pa je zelo skrčena reprodukcija izvirnih gorskih bukev, in ne govori o tem, kar bi se tikalo vsobenjkov¹¹⁾.

»Gorske regelze al' Artikelne« se imenuje še drugi prevod, ki je nastal sredi 18. stoletja, verjetno v Boštanju ob Savi¹²⁾. Njegov člen 20. ima naslednje besedilo: »Ulsi, kir v gorah ali v gorshini so sedeozhi, se morejo veno semlo potegniti, kateri bi pa temu super bio, s tem se more dersati, koker deselska navada ali pravica premore, to se pak ven v'same, kader bi pa taistu billu k' enimu gruntu (de se stivra, inu prauda od tega jstiga dajalla) koker pak supet is eniga praudniga grunta se en Nograd stri toku more en gorski gospud s' posnainam teli Mejashov ali sogornikov eno spodobuo gorshino naudariti.«

Prevod, najden v Soteski ob Krki, naslovljen s »Cesarske Gorske Prauize«¹³⁾, ki je nastal bržčas v drugi polovici 18. stoletja, pa pravi v čl. 17.: »Ulsi Osabeniki ker per Vinogradeh prebivale, imae ven is gore na semle priti, kateri pak ne bi hotel sturiti, s tem se mora koker

⁹⁾ Tiskan v Letop. M. Sl. 1887.

¹⁰⁾ Tiskan tudi v Letop. M. Sl., 1887. l.

¹¹⁾ Noben od teh prevodov še ni bil tiskan; posestnik izvirnikov je g. Henrik Franzl, tovarnar v Ljubljani.

¹²⁾ Še ne tiskan; nahaja se v ljubljanskem muzeju.

¹³⁾ Še ne tiskan; izvirnik v posesti pisca teh vrstic.

je navada deselska Gosposka pregledati, letu se pa ti von same, kader bi nive ally grunti Bily od katerih bi se stibra ali Naloshek dau, ako bi pak se is eniga grunta od kateriga se stibra ine naloshik daie en Winograd sturi tako more en gorski gospod sposnainam tel Melashu eniga takoviga osabenika obdrshati.«

Najmlajši, v začetku 19. stoletja (med l. 1807. in 1811.) nastali »prevod« pa je že precej svobodna prireditev gorskih bukev in ne vsebuje nikakšne določbe o »vsobenjkih« ali temu sloju ustrezajočih prebivalcev vinorodnih krajev¹⁴⁾ v Prekmurju.

III.

Iz prikazanega besedila slovenskih prevodov se vidi, da je bila določba izvirnika gorskih bukev, govoreča o neki vrsti vinogradniških pridelancev, ki se v dveh prevodih — Laybasserjevem in soteskem — nazivajo naravnost z izrazom »osobenjki«, večini prevajalcev tako težko razumljiva, da so jo krivo prevedli ali pa kar izpustili. Že prvi in najstarejši prevajalec Andrej Recelj ne ve, kaj naj pomenja izvirnikov izraz »mit aignem rukh... einsitzen«. Gre tu za izraz, ki je bil od deželnih stanov graških prevzet v načrt novih gorskih bukev l. 1526. iz še starejših virov. Ti stanovi so stremili predvsem po unifikaciji vinogorskega prava, ki je veljalo že iz davnine, vendar tu tako, drugod pa drugače. Sankcijo osnutka so dosegli šele po 17. letih, namreč 9. februarja 1543. l. Izraz sankcioniranih gorskih bukev »mit aigen rugh... auf ain Weingarten zeucht« se nahaja že v rokopisu št. 141 iz dunajskega državnega arhiva, nastalem med l. 1430.—1450., dalje v rokopisu št. 367 graškega deželnega arhiva iz l. 1450 in št. 1161 istega arhiva glede listine nastale koncem 15. stoletja. Isti izraz se uporablja tudi v rokopisu admontskega arhiva, ki je nastal l. 1531.¹⁵⁾ Povsod tu pa pomenja beseda »aigen Rugh« ali »Rukhen«, če naj dá sploh pametnega smisla, ne kakor prevaja Recelj »lastni hrbet«, ampak lastni dim (Rauch, Rauchfang)¹⁶⁾. Pravi smisel čl. 20 izvirnih gorskih bukev je torej: Vsi, ki so se z lastnim dimom ali ognjiščem¹⁷⁾ priselili v

¹⁴⁾ Kje je izvirnik, nismo mogli dognati. Tiskan je ta primer gorskih bukev v Kalendarju Najsvetejšega Srca Jezusovega na 1912. leto (Szombathely).

¹⁵⁾ Vse te listine so obravnavane v monografiji Anton Mell, op. cit., str. 37—54.

¹⁶⁾ Na to je opozoril Stowasser, Niederoest. Welstumtexte, str. 80, glede pravnega napotila za Klostersenburg iz konca 16. stol. Anton Mell, l. c., str. 17, je to razlago docela prezrl, ko govori o »Sitzen im Bergrechte mit eigenem Ruckhen«.

¹⁷⁾ Da so šteli ljudstvo v slovenskih pokrajinah v 14. in 15. stoletju po ognjiščih in ne po dušah, spričuje listina o obsegu župnij na Štajerskem za Maribor, Cmurek, Radgono itd. iz l. 1445 (rokopis v štaj. dež. arh. št. 1314), kar naveda Ljubša, Zem-

vinograde, dasi so prebivali poprej na kmetiji izven vinske gorice, naj se vrnejo nazaj tja, odkoder so prišli. Če tega ne storé, naj se z njimi postopa tako, kakor je v deželnem štajerskem ročinu (Landhandfeste) navedeno. Veljavnost določb štajerskega deželnega ročina se torej že predpostavlja. O njegovi vsebini hočemo takoj govoriti.

IV.

Že nekoliko stoletij pred gorskimi bukvami je vzniknilo vprašanje, kako preprečiti izmenjavanje stanovskega položaja v najnižjih slojih ljudstva. Interes vlastelinov je šel za tem, da se obdržé njihovi rojenjaki (Erbholden) na vlastelinski zemlji, kajti le, če je bila ta zemlja obdelana, dobivali so vlastelini od nje laska. V 13. stoletju se pojavi pobegovanje rojenjakov od zemlje, ker so bila bremena prevelika. Vlastelini so se trudili, da zastavijo pot ubežnikom z vladarskimi odredbami.

V štajerskem deželnem ročinu iz leta 1237. stoji že določba avstrijskega vojvode Friderika, ki se glasi: »Homines ipsorum proprletatis vel in praediis eorum, modo quodlibet positos, qui ad civitates vel villas forenses, quae erectae per omnem ipsam terram fuerint et libertate deditae, occasione huius libertatis confugiunt sine licentia Dominorum ad quos pertinent, propriis Dominis ipsorum restituantur cum rebus, occasionibus quibuslibet praetermissis.« — Rudolf I. pa je odredil l. 1267. sledeče: »Item nullus recipiat et teneat homines proprios alicuius vel aliquo iusto titulo alteri attinente contra Domini voluntatem salvis iuribus, libertatibus et privilegiis Civitatum Municipiorum seu alienarum Communitatum his competentibus ex Imperiali Munificentiae et Terrarum a Principibus approbata Consuetudine ex antiquo«. Osem let pozneje pa je potrdil gori navedeno določbo docela enako tudi njegov sin Albert l. 1275.

Glede ubežnikov pa je Rudolf I. l. 1277. posebej še sledeče odredil: »Wir setzen auch auf vnd Bestätigen mit Unserer Gewalt, den Wir haben, ob der Steyrer eigen Leuth oder die auf ihrem Behausten Gut gesessen seynd, fahren durch Freiheit, ohn lhr erlauben, in ein Statt oder in einen Marckt in dem Land der gefreiet ist, dass man die ohne alle widerrede mit sambt dem Gutt Ihren Herrn, die sie angehöret, wieder antworte«. Kralj Friderik pa je sprejel v svoj reformirani ročin l. 1445., pet let po nastopu svoje vlade, sledečo določbo: »Item welcher Bauer in ein Statt oder Marckt sein Herrn flüchtig wird, erfordert

Ilepisni razvoj sedajnih lavantinskih škofij na levem bregu Drave do Jožefa II.: ČZN, XIX. l. (1924), str. 55. — Za Hrvate glej še Mažuranić, op. cit., str. 237, kjer je pripomnjeno: »Pod kraj XV. veka popisano je medju Savom i Dravom oko 30.000 dimova«. Za dimino koncem srednjega veka v Srbiji gl. Dolenc, Dušanov zakonik, str. 103, 104.

den der Herr, oder sein Anwald an den Statt oder Marckrichter, dahier er dann ist flüchtig worden, dem soll man da mit Leib und Gutt heraus-Antworten als reclit ist, dod dass Ihn in den negsten zweyen Jahren noch solcher Flucht erfordern solle. Wird er aber in denselben zweyen Jahren von seinem Herrn oder seinem Anwalde mit erfordert, so soll er hinführo nach Ausgang der zweyen Jahr in derselben Statt oder Marckt dahin er dann geflohen ist mit sambt seinen Gutt, so Er dahin bracht hat, geruhiglich bleiben«.

Domneva pač ni neopravičena, da so vse ostre odredbe glede dotoka v mesta in trge ubežnike pripravile do preseljevanja v drugo smer —: v vinogorske hrame in zidanice. Da prepreči tudi ta odtok rojenjakov tjakaj, izdal je navedeni vladar pod naslovom »Das die pauern ir zimmer in perkrechten abthun« v istem ročinu še sledečo odredbo: »Item das all pauern in allen perkrechten ire zimmer darin si häuslich sitzen untzt auf einen Keller und Press zwischen hin und des vorgeantanten sand Johannstag zu sonnwenden abprechen und sich damit in Dörfer oder auf Hofluben oder Hofstat ziehen und setzen sollen. Thäten sie aber das nit, das dann unsers hauptmann in Steyr anwald solch zimmer in allen perkrechten im Land Steyr nachmaln abprechen. Und da soll der pauer, des daz zimmer ist, für sein ungehorsam unseru hauptman oder seinem anwald zwai pfund pfennig geben und darum mögen sie sich sein guts alsdan uuterwinden«.

Tu torej vidimo, da je šlo za prebivalce, ki so stanovali »in zimern« — v s o b a h¹⁹⁾ vinogradnih hramov ali zidanic. Baš zato pa se nam zdi popolnoma opravičeno in verjetno, da so se imenovali v s o b é n j k i¹⁹⁾. Vlastelinstvo in ž njim vladar so hoteli, da naj se tisti, ki so služili »mit aignein rukhen« t. j. z lastnim ognjiščem, kot znakom l a s t n e g a d o m a, pa so se preselili v s o b e hramov (Gaden) ali zidanic po vinogradih, vrnejo na svoj bivši dom in obdelujejo zemljo, kot prej, da ne postane sčasoma nehasnovita pušča. Zato se obrača vladar zoper vsobenjka in njih gospodarja vinograda in kaznuje oba, če se ne pokorita v danem roku. Mislimo pa, da niti ni bilo treba, da sta vsobenjek in gospodar vinograda prihajala vedno in povsod kot dve različni osebi v pošte. Tudi za tistega posestnika vinograda je vladarjeva za-

¹⁹⁾ Ni razloga, da bi ne smeli misliti, da je bil izraz »soba« v 16. stoletju med Slovenci že udomačen. Poreklo mu je po Pleteršnikovem slovarju mažarsko, od »szoba«, a to je nastalo iz staronem. »stuba«.

¹⁹⁾ Nejasnost etimološkega izvora vsobénjkov se vidi že iz tega, da je Pleteršnikov slovar moral sprejeti osobenjke, osobenjice itd., prav tako, kakor tudi osebenjke, osebenjice itd. Prva oblika se nahaja že pri Trubarju in Dalmatinu. Breznikov Slovenski pravopis pozna samo »osobénjka«, pa ga istoveti s »kalžarjem« in »gostačem«. (Na Dolenjskem se govori tudi »šabêjck«.)

brana veljala, ki je pustil v nemar svoje lastno posestvo v selu in se preselil z vsemi svojci v vinograd v sobo svojega hrama ali zidanice.

Ali vladarjev ukaz ni imel zaželenega uspeha! Zabranitve se še ponavljajo. Deželni ročin iz l. 1520. je vseboval to-le določbo: »Perkholden abzutlun. Item es sollen auch im hinfür kain pair in den perkholden sitzen, alsdann solches die landhandvest sunderlich anzaigt. welche aber jetzt darin sitzen, die sollen sich zwischen hie und des nachst Kunftgen sant Mertentag darob ziehen bei vermeidung der straff in der selben landhandvest begriffen«. Jednako se je glasil sklep deželnega zbora v Gradcu l. 1522.²⁰⁾ Odtod je prešla očividno vsa ta snov v osnutek deželnih štajerskih stanov za gorske buke, ki so bile v končni redakciji izdane šele 9. februarja 1543.

Tako vidimo, da se je vsobenjkarstvo po vinogradih navzlic ostrim prepovedim od strani vladarja, izdanim v l. 1445., vendar le še sto let vzdržalo. Zato so posegle gorske buke vnovič vmes in ponovile zapoved, da gredo prejšnji posestniki lastnih domov z lastno dimino, sedajšnji vsobénjki, nazaj na svoje opuščene domove. Slovenski prevajalci nemškega izvirnika, ki so imeli nalogo pripraviti slovensko besedilo gorskih bukev, da se je moglo čitati začetkom vsakega vinogorskega zbora kot pravno napotilo (Weistum) zbranim vinogradnikom, pa niso več razumeli nemškega besedila in ga prevedli napak²¹⁾ ali pa pustili neprevedenega²²⁾.

V.

Borba glede vsobénjkov — Inwohner — je prešla, kakor se da zasledovati po zapisnikih o gorskih pravnih, poslej v borbo med gorskimi gospodi in vinogradniki, ki so imeli po svojih hramih ali zidanicah v svojih vinogradih — vsobénjke. Prvim so bili vsobénjki fluktujoč element, tujci, priseljenci brez lastnega doma, ki so utekli iz zemlje, bodisi istega gorskega, bodisi drugega grajskega gospoda. Drugim, vinogradnikom, ki so ščitili svoje vsobénjke, pa so pomenjali dobrodošlo oporo pri obdelavanju vinograda kot njihovi stalni delavci.

²⁰⁾ Citati so posneti po monografiji Anton Mell, op. cit., str. 127.

²¹⁾ Nerazumevanje izraza »mit ainem rugh« ali »rucken« je zavedlo prevajavca Laybasserja in onega soteškili gorskih bukev do zamenjave histeron - proteron. Kajti vsobénjki so pomenjali tudi takšne ljudi, ki so že več generacij vsobenkovali v vinogradih s svojo družino vred; v izvirniku pa so bili mišljeni samo neposredni vbežniki. Drugi prevajalci, ki so se eliptično izrazili: »vsi, kateri prebivajo v vinogradih«, ali slično, pa so izključevali naravnost možnost stalnega bivanja v vinogradih, kar pa brezdvomno ni ustrezalo niti živlenskimi potrebami, niti resničnim delanskim razmeram.

²²⁾ O drugem delu določbe čl. 20 izvirnih gorskih bukev, oduosno dotičnih slovenskih prevodov, v katerem je govora o izjemah pri zakupniških kmetih, tu ne razpravljamo, ker ni v zvezi s predmetom. Gl. o teh določbah tolmačenju v Anton Mell, op. cit., str. 127.

Zdi se, da se vinogradniki (bodisi mejaši, ki so imeli vinograde v dednem najemu in so bili le glede zemlje podvrženi kavzalnemu pravosodstvu gorske palice, bodisi sogorniki, ki so bili rojenjaki ali tlačanje in kot taki glebae adscripti ter z osebo in z zemljo podložniki gorske palice), niso niti takoj po izdaji gorskih bukev, niti nikdar pozneje docela vklonili predpisom deželnih ročinov in gorskih bukev, da naj odpravijo svoje vsobénjke iz svojih vinogradov!

Imamo v zapisnikih o vinogorskih pravnih zadevah že iz prvega desetletja 17. stoletja listinske dokaze o pritožbah vlastelinov, da se dotični člen gorskih bukev ne spoštuje. Opat kostanjeviškega samostana je tožil osebno na vinogorskem zboru dne 12. septembra 1604 na Jablanicah (Antzenberg)²³⁾ vse prizadete vinogradnike, da morajo vse vsobénjke (»Rucksassen« jih imenuje protokol) iz vinogradov odpraviti, kakor vele-va čl. 10 gorskih bukev. Ljudski sodniki pa mu niso ugodili, ampak s sodbo so le v to privolili, da naj dotični vinogradniki, ki trpé vsobénjke v svojih vinogradih, plačujejo malo več davščin. Tu se vidi jasno, da je šlo gorskemu gospodu v prvi vrsti za dohodke. Ko mu jih ljudski sodniki priznajo po drugi poti, pa se je pomiril in ni apeliral na višjo instanco, dasi bi imel jasno besedilo gorskih bukev za-se... Tudi v sosednjem vinogorskem okolišu, pod pletersko vinogorsko palico, so uživali vsobénjki zaščito pri ljudskih sodnikih. Iz zapisnika o vinogorskem zboru z dne 2. junija 1621²⁴⁾ vidimo, da je bil nek vsobénjek tožen od dvorskega sodnika v Pletterju, češ da je sekal zelen les in ga vozil domov, kar da ni dovoljeno. Vsobénjek se je zagovarjal, da je kupil les od sosesa. Pa so ljudski sodniki izrekli, da ni povoda za kaznovanje. Da so bili vsobénjki večkrat od raznih drugih okoliških gorskih gospodov zaradi zločinov zoper tujo lastnino na vinogorskih zborih sojeni, ne da bi se povpraševalo, ali imajo pravico bivati stalno v vinogradih, zato je dokazov v zapisnikih o teh pravnih zadevah dovolj.

Zahteve, da se morajo vsobénjki odpraviti iz vinogradov, so se vendarle pozneje ponavljale, pa so imele različno usodo. Tako čitamo v zapisniku z dne 30. marca 1699 o vinogorskem zboru na Koglu pod klevevško gorsko palico t. zv. občno sodbo (Gemein Urtl), da ne sme nihče »fremde Leut oder von anderer Herrschaft Entlofene Untertanen« v gorici obdržati, inace ga zadene huda kazen²⁵⁾. Toda le 6 let za tem pride

²³⁾ Glej Dolenc, Pravosodstvo cisterc. opatiije v Kostanjevici in jezuitske rezidence v Pletterju, Zborn. znan. razprav, III. l., str. 25.

²⁴⁾ Glej ibid., str. 27.

²⁵⁾ Glej Dolenc, Pravosodstvo klevevške in boštanske graščine, Zborn. znan. razprav, V. l., str. 163. V razpravi, citirani pod ²³⁾, smo na str. 30 navedli primer pravde zaradi utekelega podanika med vlastelinom Volkom pl. Werneghom in kostanjeviškim opatom iz l. 1663.; sodbo je sklenilo ad hoc pozvano nepristransko sodišče.

na vinogorskem zboru dne 12. marca 1705 na Raki (gorska palica kostanjeviške opatije)²⁶⁾ zopet do zaliteve opatovega zastopnika, da morajo vsi sogorniki vse soprebivavce na vinski gorici, ki nimajo dovoljenja od gorskega gospoda za bivanje le-tam, takoj odstraniti. To pot pa se ljudski sodniki, sami vinogradniki, niso hoteli vkloniti, da bi po navedeni zahtevi izdali sodbo. Raje je od 20 sodnikov 16 zapustilo kraj, kjer se je zbor vršil, s čimur je bilo sodišče za to pot razbito.

Borba za in zoper vsobénjke odslej ni hotela več nehati. Na vinogorskem zboru dne 31. marca 1745 na Bojniku²⁷⁾, ki je spadal pod klevevško gorsko palico, je tožil upravitelj graščine in dosegel sodbo, da zapade vbežniku vinograd v korist gorske gosposke, ne da bi ga mogli niti njegovi najbližji sorodniki za-se zahtevati. Deset let prej, na vinogorskem zboru v Starih vinih, dne 14. septembra 1755²⁸⁾ je bilo celó sklenjeno, da se priseljencem vsobénjkom podró peči («ihre Offen niedertzuschlagen»), kar pomenja najostrejšo zabranitev bivanja v hiši. (Tudi zadruga ob kranjsko-hrvaški meji, ki nočejo več živeti ob skupnem ognjišču, podirajo še dandanes v znak razdružitve hišne peči.) V zapisniku z dne 19. septembra 1763 (Stara vina)²⁹⁾ čitamo v občni sodbi: »Die gesamten Inwohner, die nicht den Contributions Mitleiden unterworfen seindt, sollen durch die Mejaschen lauts k. k. Freyheiten herausvertrieben werden«. Kot označene prostosti so bile brez dvoma mišljene gorske bukve; o mejaših je govora, ker ti večinoma niso sami stanovali v vinogradih, pač pa sogorniki.

In vendar mir še ni bil dosežen; treba je bilo nekega kompromisa med gorskim gospodom in prizadetimi vinogradniki: Določeno je bilo na vse zadnje, da **sme vsak vlnogradnik obdržati po enega vsobénjka**. To je prišlo do izraza na več vinogorskih zbora z občno sodbo, n. pr. dne 3. marca 1784 na Bojniku³⁰⁾. Seveda je kompromis naravnost kršil še vedno veljavne gorske bukve in je mogel veljati le lokalno. Kajti malo let prej (l. 1781.) je zahteval prosvitljeni ekonom, graščak in gorski gospod na Starem gradu pri Novem mestu, Franc Anton pl. Breckenfeldt v svoji spomenici na Kmetijsko družbo v Ljubljani, naj se gorske bukve reformirajo, da bodo ustrezale duhu časa³¹⁾. Med svojimi nasveti

»Prejem ljudski« je bil zabranjen tudi po Dušanovem zakoniku; glej Stojana Novakovića Zakonik Štefana Dušana, čl. 183 in str. 209.

²⁶⁾ Glej v op. ²³⁾ cit. razpravo, str. 16 in 25.

²⁷⁾ Glej v op. ²⁶⁾ cit. razpravo, str. 163.

²⁸⁾ Glej *ibid.*, str. 170.

²⁹⁾ Glej *ibid.* str. 171.

³⁰⁾ Glej *ibid.*, str. 171.

³¹⁾ Glej Dolenc, Kmečko dedno nasledstvo etc. poseb. odtisk iz ČZN 1927, str. 41.

pa navaja na prvem mestu to-le: Kočarji ali vsobénjki naj se odpravijo. Sicer bi res vsled tega gosposka izgubila svoje goldinarje na dimini (Rauchgulden); ali ti ljudje so malopridneži in lenobe, ki dajejo le slabe vzglede...

Breckenfeldtovi nasveti pa so prišli prepozno! Odprava tlačanstva, čeprav za enkrat še ne popolna, ki jo je Jožef II. zasnoval, je prinesla tudi najnižjemu ljudskemu sloju svobodo selitve. **Vsobénjki niso bili več vezani na dovolitev gorske gosposke radi stanovanjšča v vinskí goricah.** S tem odpade vsaka raison d'être vsobénjkov kot nekakšnih stalnih delavcev, nastanjenih v sobi, t. j. v pač jedinem, ad hoc pripravljenem prostoru hrama ali zidanice na vinski gorici, in ta posebna vrsta najnižjega ljudskega sloja se zlije poslej v eno in isto skupino s kočarji, želarji in bajtarji.³²⁾ Celó poreklo njihovega zgodovinsko-utemeljenega naziva se je popolnoma pozabilo: postali so iz vsobénjkov — »osobénjki« ali celo »osebénjki«!

Kratka navodila

za ohranitev arhivov in glavna načela spomeniškega varstva.

A. Ohranitev arhivov.

Vsak arhiv je organizem zase, ki se je razvijal in rasel svojim določenim potrebam primerno ter je s svojimi dokumenti reagiral na življenje svoje okolice, kakor ona zopet nanj. Zato je za ureditev zgodovinskih spisov težko postavljati obče veljavne norme in nepremakljiva pravila in bo pravilna ureditev danega arhiva izrastla vselej iz njega samega, ter si mora biti urejevalec predvsem na jasnem glede glavne vsebine arhivalnega gradiva, ki ga hoče urediti.

V splošnem veljajo za postopanje v vsakem slučaju brez ozira na posebni slučaj dotičnega arhivskega kompleksa sledeča načela:

Konvoluti in povezi spisov, ki leže mogoče razmetani po raznih kotih arhivnega prostora, naj se nikdar prenačljeno ne razdirajo. Večinoma namreč ti povezi in fascikli niso nastali kar slučajno ali samo zato, da bi bile »stvari bolj pri kraju«. Pregledati je treba najprej, če ni med povezanimi spisi kake notranje vsebinske zveze. Pogosto bomo namreč našli ravno v takih neslučajnih povesmih tudi pojasnila, kako so ti akti nastali

³²⁾ »Gostači« pa pravilno ne spadajo v isto skupino, ker so izrazito najemniki stanovanja samo za pogodbeno določeno dobo.

jali. Ako bi jih pa v pregoreči vnejni sestavi nekaj drugega, novega in modernega, iztrgali iz njihovega zgodovinskega miljeja, ki ga navadno predstavlja in varuje tak sveženj, smo si s tem morebiti tudi že izpodkopali tla za razumevanje vseh mogočih njihovih historičnih zvez in morda v vsebini ali drugače danih nadaljnjih kašipotnih migljajev. Kajti, ako smo razdejali to, kar so zasnovali nekdanji registratorji, utemeljitelji ali celo lastniki arhivov sami tekom stoletij v dobrem poznanju življenja svojega časa, je pogosto le s trudapolnim študijem mogoče restavrirati vzročne in zgodovinske zveze med dotičnim gradivom.

Ako pa je nastala v arhivu prava in ne le navidezna zmeda, bo mogoče pri večini naših manjših graščinskih, občinskih, tržkih in župnijskih arhivov s pridom uporabiti spodaj sledeči shema, kateremu se mora po vsebini arhivalij eventualno dodati še ena ali tudi več drugih točk ali oddelkov.

Kajti preden se podam na urejevanje kakega arhiva, se moram najpreje do podrobnosti seznaniti z eventualno že tiskano literaturo o instituciji odnosno njenem uplivu na življenje bližnjega okrožja. Tako pripravljen, ko mi ne bo vsaka reč nova in neznana, bom drugače kakor sicer gledal na gradivo in ga bom mogel potem tudi kritično presojati in opredeljevati v posamezne organske oddelke. Pred podrobnim sortiranjem je namreč nujno in priporočljivo, da sem si v glavnem vsaj površno na jasnem, kake vrste gradivo mi arhivalije nudijo. Kajti umevno je, da je treba dati drug shema ureditvi arhiva, ki so mu v pretežni večini podlaža akti patrimonijalno-sodnega značaja, drug zopet arhivu s pretežno gospodarskim ali upravno administrativnim gradivom, drugačno sliko bo nudil prav urejeni občinski in zopet drugo župni, cehovski ali arhiv kake stare verske bratovščine. Treba pa se je ogibati, da bi se tvorila obsežnejša serija fascikljev »Miscellanea«. Pri skrbni proučitvi vsakega akta brez dvoma ne bo težko najti grupe, v katero bi se snovno dotični akt subsumiral; skupina »Miscellanea« pa otežuje iskanje, zlasti dokler ni izvršen tudi podrobni repertorij o spisih.

Ker starejše listine po večini niso datirane s tekočim dnem meseca, marveč z dnem tedna v zvezi s praznovanjem godu kakega svetnika ali po kaki nedelji, je treba dan in mesec točno ugotoviti. To redukcijo datuma je najlažje razrešiti s pomočjo priročne knjižice: **Grotefend, Taschenbuch der Zeltrechnung.**

Pri razvrščanju naj se spisi dobro osuažijo prahu, treba pa je paziti, da se papir ne poškoduje in da kaj ne odpade. Papir naj se ne peginja v osmerko, ampak naj se polaga v svežnje v polah, ki se oviti zlože med trde kartone. Zavreči se ne sme nič, četudi je papir mogoče že od miši načet, pisava obledela ali se zdi komaj ali sploh nečitljiva. Česar eden ne

zmore, bo znal mogoče z drugimi pripomočki razrešiti kdo drugi. Shramba pa naj bo zračna, suha (vendar naj sonce ne sije naravnost na arhivalije), ognja varna in brez živali.

Obrazec razvrstitve arhivalij.

1. Urbarji, urbarski registri.
  2. Listine: a) zemljiško posest (cela gospodarstva ali večje komplekse) zadevajoče,
b) osebne.
  3. Uradna poročila, rešitve, računske priloge, deputatne tabele, preliminariji, bilance, organizacije, instrukcije, obračuni, gospodarstvo, služinčad.
  4. Računske knjige, glavne knjige.
  5. Zakupne in najemniške pogodbe, nakup in prodaja zemljišč (posamezne kmetije ali poslopja), zajmi (fevdi), izvlečki iz deželne deske, opisi in popisi posestva, cenitve, meje, mape, načrti, risbe, stavbe, inventarji.
  6. Procesi gospodarstva (gospodarstvo zoper gospostvo; spori gospostva s podložniki).
  7. Dajatve in davčne zadeve, davčne regulacije, fasijske, zaostanki, zemljiška odveza, robota.
- Ali: A. Davčne zadeve: a) davčne regulacije; izdelava katastra,
b) davki, redni, izredni (prisilno posojilo, vojne kontribucije itd.).
- B. Urbarijske dajatve: a) stvarnega značaja,
b) osebnega značaja.
- C. Zemljiška odveza.
8. Uradniške zadeve: a) Korespondenca (poročila) uradnikov,
b) predaja in prevzem službe in urada,
c) spori in procesi z uradništvom,
d) listine uradnikov, zapuščine itd.
  9. Patronat urejen po cerkvah.
  10. Cerkveni in drugi računi; bolnišnice, hišalnice, šole.
  11. Občinske zadeve: a) občinski računi,
b) razne zadeve.
  12. Patrimonialne zadeve: a) Civilno sodstvo (event. zadevni protokoli),
b) kriminalno sodstvo (ev. protokoli),
c) pritožbe podložnikov,
d) listine in potrdilna pisma (ev. zadevni protokoli),

- e) krošnjarstvo,
- f) gozdne pravice,
- g) lov in ribolov,
- h) ubožni zaklad, podpore,
- i) kouskripcija podložnikov.

13. Akti iz dobe francoske okupacije (na teritoriju Napoleonovih Ilirskih dežel).

14. Stiki z oblastvi:

- a) cirkularji,
- b) instrukcije,
- c) ceste in mitnine,
- d) vojaške zadeve,
- e) zdravstvo, veterinarstvo,
- f) narodno gospodarstvo, trgovina, colnina, mitnina, cene,
- g) šolstvo,
- h) policija, javna varnost.

15. Genealoški spisi, rodoslovne tabele; grboslovje.

16. Rokopisi (razvrščeni po vsebini).

Upravitelje cerkvenih arhivov v **Ljubljanski škofiji** opozarjamo posebej na dobro pretehtana, iz prakse izrastla določila in navodila druge ljubljanske škofijske sinode leta 1908., ki so tiskana v uradnem poročilu, objavljenem pod naslovom Synodus dioecesis labacensis II., Ljubljana 1908, str. 148 sl. poglavje De archivio in str. 241 O popisu arhiva, — v **lavantinski škofiji** pa na sinodalne določbe v poglavju »De archivis parochialibus et decanalibus deque archivio dioecetano«. (Lav. sinod. knjiga 1903, str. 857 nsl.)

Za vse slučaje najdb arhivalij brez gospodarja se priporoča, da se vse take najdbe oddajajo samo odgovornim javnim zavodom, ki dajejo garancijo, da bodo arhivalije varno in vestno hranili ter skrbeli za njihovo znanstveno izrabo. Za Mariborsko oblast prilaga v poštevedino Zgodovinsko društvo v Mariboru, za Ljubljansko oblast pa Deželni arhiv v Ljubljani, Narodni muzej. V nobenem slučaju naj se najdene arhivalije ne oddajajo privatnim osebam, če se tudi bavijo z zgodovinskim raziskovanjem, ampak naj se tudi v slučajih, ko se pojavi od koderkoli želja po privatni izrabi, oddajo najprej odgovorni arhivski centrali, kjer so za študij vsakemu na razpolago ter si tak privatni znanstveni interesent lahko tudi izprosi pravico prve uporabe.

Tudi v slučajih, kjer ohranjene arhivalije ne vzbujajo več tistega živega interesa, ki bi garantiral potrebno skrb zanje ali kjer ni za to primernih shramb, se priporoča, da se arhivi oddajajo v hranitev s

pridržkom lastninske pravice imenovanima centralama. Pri cerkvenih arhivalijah se razume, da je v takih slučajih potrebno dovoljenje pristojnega škofijskega ordinariata.

Deželni arhiv v Ljubljani in Zgodovinsko društvo v Mariboru sta obenem tisti mesti, kamor se lahko vsak, ki potrebuje kakega pojasnila ali navodila v kaki arhivski zadevi, obrne po informacije.

Dr. Jos. M a l.

B. Osnovna načela varstva spomenikov.

Dolžnost ohranjevanja spominov preteklih časov, življenja naših prednikov itd., ustanov, ki dajejo okvir življenju celih dob ter vsega, kar nam more v kakršnemkoli oziru služiti za globlje zgodovinsko, psihološko in kulturno razvojno pojmovanje človeka, spada nedvomno med osnovne, že po prirojenem instinktu dane težnje, tako da nas vsaka izguba starinskega spominskega objekta zadene podobno izgubi dragega nam človeka.

V današnji dobi kompliciranega kulturnega življenja je javna skrb, ki jo vrši država, objela tudi varstvo spomenikov preteklosti in so se po praksi, pridobljeni s sistematičnim delom nekolikih generacij, izkristalizirala neka osnovna načela, katera naj bi imel kot vodilo pred očmi vsak, ki ima opravka s spomeniki.

Ugotavljamo pred vsem, da spada pod pojem spomenik vse, kar je ostalo kot spomin na minulo življenje po preteku nekako spomina enega normalnega življenja oziroma dveh generacij, torej kar se je ohranilo preko 60 let od svojega postanka. Glede postopanja s takimi predmeti veljajo več ali manj sledeča splošna načela:

1. — Ohranjajte vse, dokler nimate od poklicanega strokovnjaka, najbolje konservatorja, izjave o spomeniški vrednosti dotičnega predmeta. Vsak, na videz še tako brezpomemben ali slabo ohranjen predmet ima namreč lahko važno znanstveno vrednost.

2. — Zavržene stvari, ki nimajo za lastnika nobene praktične vrednosti več in so mu samo v nápotje, naj se po ugotovitvi, da predstavljajo spomeniške vrednote, oddajajo najbližjemu muzeju, ki jih bo hranil, skrbel za to, da jih obvaruje razpada in da se znanstveno obdelajo. Na željo lastnika sprejemajo muzeji take predmete tudi samo v varstvo s pridržkom lastninske pravice. Zadnje zatočišče za cerkvene starine sta škofijska muzeja za ljubljansko in mariborsko škofijo v Ljubljani in Mariboru.

3. — Prodajanje spomenikov in posebno dobičkaželjno ali spekulativno trgovanje z njimi se upira čutu pietete, gotovo pa je, da bodo poklicani muzeji v slučaju prodaje iz gnotne potrebe take predmete tudi radi primerno plačali, ako je njih pridobitev v interesu znanosti. Proda-

janje cerkvenih starin naj se radi njih posvečenosti smatra sploh za nedopustno; po kanoničnih predpisih je izjemoma dopuščeno samo z izrecnim soglasjem pristojnega ordinariata.

4. — Starijskih predmetov, ki so še v praktični rabi, nikdar ne spreminjajmo ampak jih ohranjujmo, kakoršne smo podedovali. Osnovni princip za postopanje ž njimi je: **konservirati (zavarovati pred razpadom), ne restavrirati.**

5. — Ne razdirajte starih ansamblov (enotnih notranjih oprem), harmonično uravnovešenih skupin starih predmetov (stavb itd.) ter takozvanega miljeja (mestnih trgov, lepih skupnih slik, ki jih tvorijo arhitekture in pokrajine itd.).

6. — Pri delu, ki se tiče posredno ali neposredno usode starin, postopaj samo po navodilih tozadevnih strokovnjakov in se zavedaj, da vsaka taka zadeva ne zahteva manjše skrbnosti in manj temeljitega študija, kakor vsaka nova naloga.

7. — Ne uporabljaj v zvezi s starimi spomeniki nikdar modernega gradiva, ki se absolutno ne sklada z značajem starije kot n. pr. eternit in cement. Ne uporabljaj nikdar predmetov iz takozvanega ne-estetskega, nadomestnega gradiva kakor je n. pr. tiskana reprodukcija za slike, gips za kipe in pod. Zadnji dve materialiji naj bi bili za cerkveni milje sploh nedopustni.

8. — V slučajih, kjer se izkaže, da po principu zahtevana **konservacija** ne zadostuje, je pri predmetih, kakor so stavbe, predmeti cerkvene ali lišne oprave dopustna **restavracija**, katere namen je, da dá zadevnemu predmetu tudi v dostojni obliki obnovljeno zunanje lice. Vendar se mora ta obnova gibati vedno v takih mejah, da se ne uničijo ali zabrišejo takozvane dokumentarične vrednote predmetov (pazi posebno na stare napise in ne obnavljaj jih!). Novo, ki se mora pogosto dodati staremu mesto manjkajočega ali pa kot dopolnilo vsled drugačne praktične potrebe, mora biti v prvem slučaju posnetek uničenega, v drugem pa prikomponirano staremu tako, da ne moti starega in se ž njim druži v harmonično celoto.

Naj sledi še par praktičnih migljajev za najuavadnejše slučaje, ki so pri upravi spomenikov takorekoč na dnevnem redu:

1. — **Vlaga:** Predpogoj za uspešno borbo ž njo je skrbno vzdrževanje streh, s čemer obvarujemo stropne in oboke pred vlago in zmrzlino od zgoraj. Proti vlagi, ki se nabira v prostorih ob večjem številu obiskovalcev, se borimo z rednim zračenjem, ki ga uredimo smotreno sporazumno z gradbenimi strokovnjaki. **Slikanje sten z oljnatimi barvami nabiranje notranje viage samo pospešuje in se poleg estetskih tudi iz tega ozira absolutno odsvetuje.**

Ako prihaja vlaga od spodaj po zidovih, moramo pred vsem ugotoviti njen vzrok in se boriti proti njemu, ker so sicer vse drugovrstne mere kot je n. pr. mazanje sten z asfaltom in drugimi izolirnimi sredstvi, popolnoma odveč. Ako učinkuje tekoča voda, jo je treba odpeljati od zidov. V vsakem slučaju vlage od spodaj, je treba zidove v zemlji odkopati, odstraniti omet z mokrih delov sten ter z zakritjem temeljev in ometanjem sten počakati, dokler se niso osušili, — eventuelno tudi par let. Vsak slučaj je seve obravnavati individualno in sporazumno s po-
klieanimi tehničnim strokovnjakom.

2. — Tlak: Ako obnavljate v slučaju potrebe tlak v starili stavbah, posebno v cerkvah, ne porablajte pisanih, ampak mirno učinkujoče temno svetle plošče in vzorec. Kot material se iz estetskih ozirov pri skromnih notranjščinah priporoča dobro žgana opeka, ki daje prostoru neko posebno toploto in intimnost, sicer pa naj se daje pred vsemi drugimi materialijami prednost kamenitim ploščam. Določitev vzorcev in razdelitev plošč po prostoru naj se prepusti arhitektu.

5. — Kameniti kipi: Nedopustno je vsako oklesavanje ali strganje površine, ker se s tem uničuje zadnja najfinejša umetniška izdelava, posebno pa tudi odstranjuje skorja, s katero so stoletja prevlekla površino in ki najbolje služi čuvanju dane umetnine.

Ako so kipi neokusno oljnato pobarvani ali prevlečeni z apnom, je dopustna odstranitev prevlake, vendar se mora tako izvršiti, da se površina kamna ne poškoduje. Kemični načini odstranitve imajo prednost pred mehničnimi.

6. — Freske: Odkrivanje, čiščenje in restavriranje starih fresk se sme poveriti samo strokovnjaku restavratorju. Nedopustno je vsako preslikavanje ohranjenih delov, posebej še preslikavanje z oljnato barvo ali tudi samo napajanje z oljnatimi sredstvi, da bi se barve bolj videle, ker oljnata barva freske popolnoma uniči.

7. — Oljnate slike na platnu: Ne obešajo naj se tako, da se tiščijo stene, ampak tako, da je omogočen dostop zraka od zadaj. Ne obešajo naj se preblizu oken ali peči ter naj ne bodo izpostavljene direktnemu solncu.

Čistijo naj se s finimi mehкими čopiči. Ne umivajte jih z vodo, ker je to lahko vzrok, da začne površina pokati in se luščiti ter firnež, s katerim so barve prevlečene, otemni in oslepi. Otemnelih slik ne prevlačujte na novo s firnežem, dokler strokovnjak restavrator ni odstranil starega. Mazanje z maščobo ali natiranje s čebulo škoduje.

Eno najvažnejših poglavij prakse varstva spomenikov je restavracija poškodovanih, otemnelih ali sicer ostarelih slik. Ta obstoja v glavnem v merah ojačitve odpornosti snovi, na katero je slika naslikana, v

odstranitvi oslepelega ali razkrojenega firneža, v obzirni dopolnitvi manjkajočih delov ter v novem prevlečenju s površino slike čuvajočim firnežem.

Takozvano »osveževanje« barv s preslikavanjem je absolutno nedopustno.

Dela te vrste so skrajno komplicirana in kočljiva ter se morejo zaupati le zelo redkim, izrecno za ta posel kvalificiranim akademskim slikarjem-restavratorjem.

8. — Leseni oltarji in kipi: Ako jih hočete res varovati, ne postavljajte na nje svežih cvetlic, s katerimi prinašate vlago in mrčes, pa tudi ne obešajte po njih suhih cvetlic, ki se navadno obesijo za en dan, potem se pa gori pozabijo in zanemarijo ter pospešujejo nabiranje nesnage. Leseni oltar naj dalje ne stoji naslonjen na zid, ampak prosto, da ga zrak svobodno oveva; pazite na njegov podstavek, da ne bo vlažen ali da ne bo dovajal vlage od spodaj, ker je vlaga največji sovražnik lesene cerkvene opreme.

Pri zanemarjenih a umetniško ali starinsko oblikovno zanimivih oltarjih naj se postopa na sledeč način: Oblike naj se ohranjujejo, dokler je predmet sploh sposoben za rabo, neizpremenjene. Stara polihromacija (barvanje in zlatenje) naj se ohranjujejo do skrajne možnosti, tudi če je na eksponiranih mestih nekoliko otrta in mogoče proseva skozi zlatenje ali barvo podlaga. Koloristični efekt stare, solidno izvršene celote je redoma umetniško in estetski jajčji, kakor tudi dobra po stari ponarejena polihromacija. Kjer je polihromacija res toliko propadla, da se mora obnoviti, naj se pri predmetih iz prejšnjih stoletij načeloma obnavlja barva po prvotnem vzorcu. Kjer se prvotna barva ne da več določiti, naj se restavracija izvrši po analogiji za dobo postanka oltarja najbolj običajnega sistema polihromacije. Tako se za izdelke 17. stol. skoro pavšalno lahko priporoča harmonija med temno rujavim ali črnim ozadjem, zlatenjem najvažnejših delov in pa na srebrno podlago laziranimi barvami. Princip pa naj bo vselej, kadar ni več mogoče obnoviti prvotnega načina, da se da ozadju enoten miren ton, kiparski in rezbarski okras pa je treba z zlatenjem ali barvanjem zvezati v dominantni element, ki se med seboj zopet veže v posebno harmonijo. Pri barvanju lesenih predmetov ne posnemajte strukture resničnih lesov. Posnemanje marmorja je le v izjemnih slučajih estetsko dopustno.

Črvivi kipi, rezbarije itd. niso izgubljeni; vsak podobar razpolaga z načini, kako zamori črva v lesu in preluknjanemu lesu da zopet potrebno trdoto.

9. — Povečanje starih cerkva: Pred vsem se posvetujte s konservatorjem in ugotovite ali in katere historično važne ali estetsko učinkovite dele ima za prezidavo namenjena stavba. Njih ohranitev vklju-

čite v stavbni program in naročite arhitektu, da jih zveže z novim v harmonično celoto, kar je pri nekoliko dobri volji vedno mogoče. Pravi verski čut namreč ne dopušča, da se tradicija, ki je ravno v starili kulturnih stavbah posebno jako posebljena, brezobzirno trga in zabrisujejo sledovi na stoletno ali celo tisočletno versko prakso dane cerkvene občine. Razen tega je nedvomno, da so ravno cerkveni spomeniki, pa naj so še tako skromni, najvažnejši kulturni spomeniki krščanske vere evropskih narodov. V njih oblikah odsevajo davno pozabljena mednarodna kulturna razmerja, v njih prostorninski razdelitvi se zrealijo razvojne faze verskega kulta, njih zidovi nosijo sledove in spomine na najvažnejše zgodovinske dogodke, ki so se odigrali v dotičnem kraju, in že na mesto, kjer se cerkvene stavbe nahajajo, se vežejo pogosto prastari spomini, ki često segajo prav v pagansko dobo nazaj.

Pri povečavah naj bo vodilno načelo, da se dodano sklada z ohranjenim starim, brez da bi v oblikah kopirali stare sloge. Pri novih stavbah pa bodi vodilno načelo, da naj odgovarjajo v prvi vrsti verskim potrebam sedanjosti, vprašanje sloga je pri tem postranskega pomena; čuvati pa je treba dostojnost oblik, pristnost materiala in njegovih oblikovanj ter religiozno zbranost pospešujočo uglasitev (*Stimmung*) notranjščine.

10. — Slikanje cerkva: V vsakem slučaju je treba pred vsem ugotoviti princip, ki je primeren dani notranjščini. So prostori, ki figuralnega slikanja naravnost ne preneso, so drugi, ki ga naravnost zahtevajo. Tej principielni ugotovitvi bi se morali vselej brezpogojno pokoriti. Kje in koliko se sme porabljati takozvano ornamentalno slikanje, je istotako osnovne važnosti. Kar se tehnike tiče, se a priori lahko reče, da sta najprimernejši tehniki tempera in fresko, ki se arhitekturi in zidu najbolj prilagata, dočim je oljnata tehnika dopustna samo izjemoma za kake posameznosti, kjer pa mora biti utemeljena po neizpodbitnih estetskih ozirih. Celotno oljnato slikanje notranjščin je iz praktičnih in estetskih ozirov absolutno odsvetovati.

Pri današnjem mizernem stanju naše cerkvene slikarske obrti je skoro nujno, da se obrnemo na kakega arhitekta, ki ima čut in potrebno prakso v ureditvi notranjščin, da on določi način slikanja in napravi zanj program.

Čut sedaj nastopajoče dobe se sploh nekam upira slikanju prostornin v tradicionalnem, po baroku in romantiki podedovanem smislu ter mu bolj ustreza premišljeno arhitektonsko toniranje stenskih in svodnih ploskev, ki služi jasni razčlenitvi arhitekture in kot miren okvir ali ozadje pomaga posebno tudi neposrednejši učinkovitosti litugične opreme prostora.

11. — **Razvaline:** Razvaline igrajo veliko vlogo v fantaziji naroda in se nanje veže pogosto romantična ustna tradicija. V pokrajinskih slikah nekaterih delov Slovenije igrajo tako važno ulogo, da je moralna dolžnost soseske, da jih ohranja. V tujsko prometnem oziru so pravilno oskrbovane razvaline naravnost važen del javnega premoženja kake občine.

Pomnimo, da estetska in slikovita vrednota razvalin obstoja prav v tem, da so razvaline, da imajo nazobčane obrise in da jih je narava s tem, da jih je začela preraščati z rastlinjem, vklenila takorekoč vase in so postale že eno z njo. Kar napravimo za ohranitev razvalin, sme torej obsegati samo preprečitev njihovega nenadnega in prezgodnjega razpada. Absolutno neumestno je pri takih preventivnih delih izravnavati vrhove ohranjenih sten v vodoravnih črtah. Pravilno je sledeče: Zgorinja plast kamenov ali opeke se dvigne, dobro očisti rastlin in blata in se nato položi nazaj v hidravlično apno. Stiki se dobro zalijejo in zamažejo z apneno malto, z malim primeskom cementa. Ako so spodnji deli zidov izpodjedeni, naj se previdno podzidajo. Bršljan in drugo rastlinje, ki prerašča zidove, naj se ne odstranjuje, ker služi bolj konservaciji zidin kakor pa jih uničuje.

12. — **Izkopavanja:** Izkopavanja starih grobov in drugih starin v zemlji se smejo načeloma vršiti samo pod vodstvom strokovnjakov. Pomniti je namreč treba, da pri takih raziskovanjih znanstveno ne gre samo za pridobitev izkopanih predmetov, ki so pogosto prav malo vredni, ampak, da so redno bolj važne okoliščine, pod katerimi so predmeti najdeni ter se z nekontroliranim samo »roparskim« izkopavanjem znanost nenadomestno oškoduje.

Vsak kdor želi, da se kak kraj, kjer se domnevajo starine v zemlji, preišče in prekoplje ali kdor slučajno zadene na najdbe v zemlji, naj takoj obvešti najbližji muzej, ki bo poskrbel za nadzorstvo pri izkopavanju.

Končno opozarjamo na to, da obstoja za Mariborsko in Ljubljansko oblast Spomeniški urad v Ljubljani v Narodnem muzeju, ki daje v vseh spomeniško varstvo zadevaločih zadevah potrebna pojasnila in navodila brezplačno. Muzeji, ki prihajajo v Sloveniji v poštev za oddajo najdb in zavrženih spomenikov in starin so: Narodni muzej v Ljubljani, Mestni muzej v Mariboru, Mestni muzej v Ptuj, Mestni muzej v Celju ter za cerkvene starine Škofijski muzej v Ljubljani in Škofijski muzej v Mariboru.

Opozarjamo končno na knjigo, ki našim razmeram primerno kratko in popularno obdelava vsa vprašanja varstva spomenikov: Max Dvořák, *Kathehlsmus der Denkmalpflege*, 2. izdaja. Dunaj, založba Julius Bard, 1918; duhovnike pa še posebej na kanonične predpise sploh in za ljub-

Ljansko škofijo na nekatere praktične migljaje, formulirane v poročilu Synodus dioecesis albacensis II., Ljubljana 1908, v 2. izdaji 1910, str. 1 sl., za la y a n t i n s k o škofijo za na sinodalne določbe v ysestransko temeljiti konstituciji »De monumentorum ecclesiasticorum cura cultuque« (Lay. sinod. knjiga 1911, str. 616 nsl.). — Duhovnjkom se priporoča tudi v mnogoterem oziru zanje spodbudna in poučna knjižica: P. Albert Kuhn, »Die Kirche, ihr Bau, ihre Ausstattung, ihre Renovation« (Benzinger & Co, Einsiedeln itd.).

Spomeniški konservator Fr. Stelè.

Slika 1. Ptuj, dominikanski samostan, fasada kapele iz sr. XIII. stoletja.

Najdbe v bivšem dominikanskem samostanu v Ptuj.

Poroča konservator Fr. Stelè, Ljubljana.

Srečno naključje je rešilo pred uničenjem bivši dominikanski samostan v Ptuj, ko mu je bila l. 1924. kljub protestom Spomeniškega urada z nakupom za predilnico, podpisana že smrtna obsodba. Načrt pa je k

sreči propadel in se je tako omogočila rešitev, ki je v čast ptujskemu mestu in njegovemu vodstvu in ki sta jo cel čas priporočala Muzejsko društvo v Ptuj in Spomeniški urad: umetnostno zgodovinsko pomembni deli poslopja so se pravkar adaptirali za Mestni muzej, s čemer je trajno zagotovljeno njili dostojno vzdrževanje in čuvanje. Ljubitelji domačih zgodovinskih in umetniških spomenikov se ne morejo zadosti zahvaliti g. županu M. Brenčiču in g. ravnatelju magistratnih uradov in nekdanjemu občinskemu gerentu dr. M. Zavadlalu, da sta z nakupom tega obsežnega poslopja ne samo omilila pereče stanovanjsko pomanjkanje, ampak ustvarila tudi muzeju najprimernejše prostore. Zgled drugim našim občinskim upravam je lahko tudi neskopuška gesta, s katero je občinski svet vrtiral vsa potrebna sredstva, da se adaptacija, kar se da dostojno izvrši in se ustreže zahtevam znanstva po očiščenju štukatur, sklepuikov, odkritju in zavarovanju fresk itd.

Pri adaptacijskih delih se je pa pokazalo marsikaj, kar je važno za zgodovino samostana in za rekonstrukcijo njegovega umetniškega lica.

1. Ostanki prve samostanske zgradbe.

V pritličnem zidu vzhodnega trakta križnega hodnika so bili po odstranitvi vrlnjega ometa odkriti zidovi nekega poslopja, ki po vseli znanih ne more biti drugo, kakor glavni trakt prvotne samostanske zgradbe, ki je nastala po ustanovitvi ptujskega dominikanskega samostana leta 1230. in je bila dovršena z dozidanjem cerkve okrog l. 1255.¹⁾ Severni konec poslopja, ki je bilo enako široko, kakor sedanji trakt z refektorijem, se je ohranil v steni, ki danes loči pisarno muzeja od razstavnega prostora, ležečega med pisarno in refektorijem. Odkrita sta bila oba iz tesanih kamnov zložena ogla severnega konca poslopja; ogel v hodniku je ohranjen, dočim so s trga pred samostanom vidni ogel žal zopet ometali. Stari zid se je ohranil v hodniku od omenjenega ogla na desni pravi do konca. Glede konca poslopja na tem kraju ni direktnih indicijev, zdi pa se, da ni bilo dosti daljše. Na severnem koncu tega poslopja se je nahajala kapelica, ki se je po velikosti skladala s sedanjim prostorom med refektorijem in muzejsko pisarno. Da gre res za kapelo, za to govori fasada s krasnimi dvojnimi okni, ki so se našla zazidana, posebno pa deli polkrožnega kamenitega loka, odkriti v vzhodni steni, ki so vidni sedaj znotraj in zunaj. Ta lok pač ni drugega kot nekdanji slavolok, za katerim si moramo misliti na trgu pred samostanom bržkone polkrožno apsido, ki je bila pozneje odstranjena. Posebno pa govore za kapelo tudi okostja, ki so se našla pod tlakom v zidanih rovih in pa ostanki nerazloč-

¹⁾ Za zgodovino samostana prim. Fr. Kovačič, Dominikanski samostan v Ptuj, Voditelj v bogosl. vedah XVII., I sl. (tudi posebej).

nih fresk na stenah ter okrog in okrog idoča, patronirana, gotsko krogičje posnemajoča bordura. Ugotovljeno je tudi, da je bil ta prostor prekrit z ravnim lesenim stropom. V zapadni steni se je ohranil kamenit portal, flankiran od dveh kamenitih oken, ki tvorijo sedaj eno najlepših miljejskih obogatitev muzeja (sl. 1). Sedanji portal z značilnim gotskim posnetkom prednjega roba prav gotovo ni prvoten, ampak je nastal ob restavraciji stavbe v gotski dobi, mogoče po požaru l. 1302. Da ne more biti prvoten, je razvidno tudi iz dejstva, da se je pod njim ohranil prag s stopnjičasto ustopajočo nizko podbojno bazo, katera mu ne odgovarja in ki zahteva nad seboj običajen stopnjičasto v steni poglobljen romanski portal s stebrički in njim zgoraj odgovarjajočimi loki v ustopih.

Nad vse zanimivi sta okni. (Sl. 1, 2, 3, 4 in 5.) Kljub navidezni različnosti ni nobenega dvoma, da sta nastali istočasno in gredo razlike na račun značaja takozvanega prehodnega sloga iz romanskega v gotski slog. Tudi šilasti lok levega okna ne bi govoril proti temu, pač pa dejstvo, da je to okno nekoliko višje od desnega. Zato je bila dopuščena domneva, da je bilo pri neki restavraciji to okno zgoraj dopolnjeno, ker se način, kako na fotografiji prehaja žleb posnetega roba nad kapitelom v pravi ogel naklade (pravilno gotsko ajdovo zrno) ni skladal z nedvomno pristnim, poznemu romanskemu slogu odgovarjajočim prehodom žleba v pravokotni ogel noge okenskih stranic v obliki poglobljenega odtočnega jezička, ki je na straneh maskiran s polpalmetnim motivom. Leva stran tega okna je bila v prvi polovici XV. stol. obzirno dopolnjena, ko je bil prav tu vdelan v zid kamen s konzolo, na kateri slone rebra svoda. To stanje kaže še naša fotografija. Ko se je pokazalo, da je »ajdovo zrno« izvršeno v gipsu, se je ta dostavek previdno odstranil in se na desni strani našel pristni konec žleba, na levi pa je odbit. Konec se namreč zvija na oglu krilne plošče v kepico podobno brstnim listom pod krilno ploščo obeh kapitelov. Tudi šilasti vrh levega okna je torej nedvomno pristen in sta se okni razlikovali po obliki vrha, v podrobnostih obdelave stebra in pa posebno po obdelavi zunanjega roba loka in stranic. Dočim imamo pri desnem oknu rob in lok oblikovan v obliki okrogle palice, katere začetek je spodaj maskiran kot pravokotna nožica z dvema polpalmetama, ima drugo okuo rob obdelan v ravno nasprotnem, gotiki bistveno že približanem smislu kot polkrožen žleb; noga je tudi tu maskirana s polpalmetami, med katerimi je poglobljen jezičkast odtok, tvoreč prehod v pravokotno nogo, tam, kjer se nahaja v gotski dobi »ajdovo zrno«. Oblika obeh stebrov je v glavnem enaka, v splošnem pa je levi kapitelj bolj enostavno nervno ostro rezan in bližji gotskemu duhu kakor desni. Oba stojita na pravokotnih kladicah, s to razliko, da je leva v primeri z desno le zelo nizka okrogla plošča. Na tej leži močno potlačena in na strani raztegnjena okrogla podnožna blazina; ogli med njo

in osnovno ploščo pa so pokriti z ogelnimi listi, ki imajo pri levem stebrijo lepo naturalistično obliko listovih listov. Nad blazino je na začetku stebra spodaj obroč, ki mu pod kapitelem odgovarja zgornji obroč. Stebrija sta obakrat izredno sloka in ravno zato dekorativno nenavadno učinkovita. Oba kapitela sta takozv. hrstna kapitela, ki se kupasto razširjata navzgor. Kapitelni listi se na ogljih kepasto zvijajo, prostor med njimi na straneh pa je izpolnjen z malimi listki.

Ta arhitektura, v kateri kljub znakom takozvanega prehodnega sloga prevladujejo romanske oblike, je nedvomno iz časa prve ustanovitve samostana med leti 1230—1255.

2. Ostanke zgodnjegotskih stenskih slik.

Na celnem obsegu zgoraj opisane samostanske fasade vzli. trakta križnega hodnika je bil odkrit pod sedanjim ometom, gosto nakljuvan star omet z ostanki stenskih slikarij. Pod njim se ni našlo starejšega ometa ali ostankov kaké starejše slikarije. Slike so izvršene na močno peskast omet, na katerega je izvršena deloma najprej podlaga iz beleža, deloma pa je slikano naravnost na sivkasto podlago ometa. Tehnično pripadajo torej te slike še srednjeveškemu zapadnoevropskemu načinu slikanja na mokri omet, ki se razlikuje od poznejšega gotskega pravega fresko-slikanja, ki se pri nas po dosedanjih raziskovanjih pojavi ok. l. 1370²⁾.

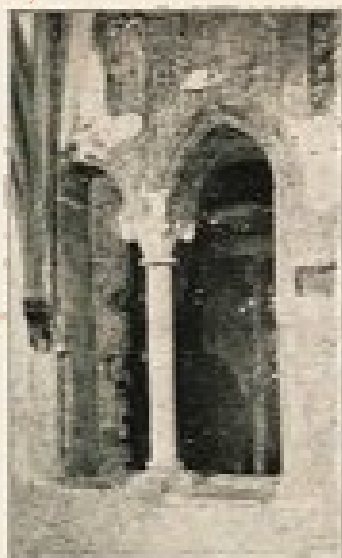
V večjem delu je stena poslikana v štirih vodoravnih pasovih, glavna slikarija, ki ni bila podrejena tej splošni shemi, pa se je nahajala nad portalom z obema opisanimi okni, posebno nad desnim. Pritlični pas je povsod uničen, gotovo pa ni vseboval nikakih važnih slikarij. Drugi pas se je ohranil v deloma komaj zaznavnih fragmentih na celnem obsegu stene na desno od opisanih oken in je vseboval v krogih postrani ležeče grbe dobrotnikov samostana: v prvem ob desnem oknu labuda (grb rodbine Schwannberg), v drugem frontalnega angelja v bizantijski obredni obleki z rokami raztegnjenimi na strani, z dolgimi palčami, bržkone t. zv. ripidami (grb gospodov Marenberških). V zgornjih pasovih se je ohranil na levem oglu poslopja ostanek gotskih vokviritov z glavo neke svetnice, nato v tretjem pasu trije gotski baldahini, pod katerih srednjim se je ohranil lik dopasnega svetnika s križem v roki; nad njim pa fragment treh svetil škofov v zvončastih kazulah. Ob njih so se ohranili ostanki nečitljivih napisnih trakov. Nato je večji del uničen. Sledi v polju nad desnim oknom najprej fragment trpečega Jezusa obdanega od orodij njegove muke. Nato pa razmeroma dobro ohranjena, stoječa sv. Janez Krst. in nadškof v ornatu (sl. 6.). Ta

²⁾ Prim Fr. Stelè, Stenske slike v ladji cerkve na Vrzdencu v Viješniku hrv. arheološkega društva, nova ser. XV., 120—122.

Slika 2

Ptuj, dominikanski samostan, desno
okno iz sr. XIII. stol.

Slika 3

Ptuj, dominikanski samostan, levo
okno iz sr. XIII. stol.

Slika 4

Ptuj, dominikanski samostan, kapitel levega
okna iz sr. XIII. stol.

Slika 5

Ptuj, dominikanski samostan, kapitel
desnega okna iz sr. XIII. stol.

Slika 6

Ptuj, dominikanski samostan, freska iz sr. XIV. stol.

Slika 7.

Ptuj, dominikanski samostan, freska iz 2. četrtstoletja XVI. stol.

Slika 8

Ptuj, dominikanski samostan, v štuk gravirana ornamentika v refektoriju.

dva sta s črnim, zgoraj strešnato završenim okvirom z motivom listne trte združena s sliko trpečega Jezusa v enoto. Pod tem okvirom se je ohranil velik del (levi del je deloma uničen) napisa v latinski unciali pomešanega z obrisnimi rizbami doslej še nepojasnjene vseblne. Napis, kolikor ga je mogoče čitati se glasi: (T)ALE.³⁾ FINIVI . QUIA . NON . BENE . SCRIBERE . SCIVI , ET (cet)ERA. V spodnjih treh vrstah se čita nad levim lokom okna: ... LEIT . CHVNRA . // . DE D(?)VNMA ... // ... EL . ET . CET(er)A. — Nad desnim lokom pa: . AN(te) . PORTAM . Sa ... # LILEAM ... C // EBAT (sl. 8.).

Sliko z nadškofo in deli od sosednje navpičen trak z nečitljivim napisom⁴⁾. Sledeča slika je podobno okvirjena kot prejšnja, tako da nastane med vrhovi okvirov zgoraj navzgor odprt zev, v katerem so se ohranili ostanki nerazločne rizbe. Slika v okviru pa predstavlja Marijo z detetom na levi strani, sedečo na bogatem gotskem tronu. Med to in naslednjo popolnoma uničeno sliko se nahaja napis v latinski unciali, ki se začne pod uničeno sliko in se čita narobe obrnjen od desne proti levi in od spodaj navzgor: ... EN† ANNO DO(mi)NI . M . CCC . ... drugo je uničeno. Nato je del slik uničen po konzoli svoda in oknu. Vse ostali del pa predstavlja v tretjem in četrtem pasu dve vrsti na levo obrnjenih klečečih, molečih dominikancev na rdečem ozadju. Ker so vsi usmerjeni proti levi, je gotovo, da se je nahajala na desno od omenjenega napisa z letnico glavna slika Marije ali Jezusa, ki so se k nji obračali v enostavno ritmizirani, a zato izredno monumentalni vrsti moleči menihi.

Po tehniki, po veliki vlogi zgodnjegotskega risarskega sloga, po izrazitih obraznih tipih sv. Janeza Krst. in sv. nadškofa, po prevladovanju unciale nad gotsko frakturo v napisih in podob., moremo te slike datirati nekako v sredo XIV. stol., vendar ne predaleč v prvo polovico nazaj. Gre torej v tem spomeniku za posledico restavracije po požaru l. 1302. Staro poslopje je moralo takrat hudo trpeti, ker se ni ohranil nikjer starejši omet. Te slike so bile poškodovane z nakljuvanjem in deloma uničene, ko so postavili v prvi pol. XV. stol. še sedaj obstoječi lepi križni hodnik. Na visokost starejšega poslopja ni mogoče prav nič sklepati, ker sta oba kamenita ogla prvotne zgradbe še pod višino sedanjega nadstropja pretrgana in se ostali za sedanje oboke segajoči omet ni dal ugotoviti tudi v nadstropju. Zdi se gotovo, da je bil hodnik pred oliranjem prvotno steno ravno pokrit in ne obokan.

³⁾ Prva črka je popolnoma uničena in bi po smislu bila lahko tudi M(ale).

⁴⁾ Za enkrat se mi je posrečilo čitati tole: † O(?) ... NICOLA(us). D(?)E Z(?)W .. OVIA // SV .. M . ANNO(?) : ... : CCC . L^o.

3. Freska na stiku vzhodnega in severnega trakta in freske obnovljenega gotskega hodnika.

Prva se je ohranila zelo fragmentarno. Izvršena je v dobri freskotelniki. Predstavlja nam Marijino oznanjenje in na levo od njega sv. Janeza Krst., na desno pa sv. Mihaela. Zanimiva je iskano simetrična grupacija imenovanih štirih figur okrog poudarjene navpične osi polja, kar kaže na izrazit renesanski vpliv. Tipi pripadajo novemu lepotnemu tipu, ki ga je pod vplivom renesanse gojilo Dürerjevo nasledstvo. Kolorit značilen zgodnje renesanski nemški. Opraviti imamo s fragmentom razmeroma dobrega slikarskega dela iz prve pol. XVI. stol., vsekakor ne pred l. 1520. (sl. 7.).

Na vzhodni steni in vseh svodih lepega v 1. pol. XV. stol. postavljenega križnega hodnika so se v vzhodnem traktu ohranili ostanki fresk iz zač. XVI. stol. Na svodih predstavljajo samo gotsko krogovičje, ki pokriva kape med arhitekturnimi rebri. Na stenah je bila ugotovljena obrobna dekoracija iste vrste, srednja polja pa so bila povsod uničena, tako da ni bilo niti mogoče ugotoviti, ali je bilo kaj figuralne slikarije ali ne; vseeno pa je zelo verjetna.

4. Napisl.

Na stenah križnega hodnika v južnem in vzh. traktu so se shranili ob oknih trije naslikani komemorativni napisi za umrli: 1. OBIIT FRATER M(a?)RTI(n)US ACCOLIT(us) LUGNER DE (it)ALIA. -- 2. ANNO 88°) OBII(t) FR. BLASIUS SACERDOS. -- 3. ANNO M. CCCC. LX(II?) IN DIE SCT... OBI(it) PATER FR(anciscus?) LUDOBII(cus?).

5. Gotski portal iz križnega hodnika na dvorišče

je bil najden zazidan, a še dobro ohranjen. Nahaja se pod okroglo odprtino z rozetnim krogovičjem v južnem hodniku ter predstavlja kamennit, lepo profiliran, šilast obod vratne odprtine. Portal je bil oproščen zazidave; nato sta bila zazidana dva novejša vhoda na dvorišče v severnem in vzhodnem hodniku, tako da zopet samo on služi za izhod.

6. Baročne štukature v reflektoriju (sl. 9.).

Poskus je pokazal, da so pod celo vrsto plasti beleža še prav dobro ohranjene štukature in po večini tudi polihromacija njihovih ozadij. Sedaj se polagoma odkrivajo. Po dosedanjih poskusih je ugotovljeno, da so v doprskih podobali na stropu upodobljeni glavni svetniki dominikanskega reda, v južni steni se je oprostila zazidave prav lepa, štukaturno okrašena polkrožna dolbina; fina ornamentika se pričakuje v stranicah

⁴) Verjetno 1488.

oken, odkrita pa je že v stranical vrat, kjer predstavlja značilne baročne listne trte z zajci in psi. Posebno mikaven je motiv v levi stranici pri vходу, kjer je vpodobljen maček z ovratnico z A in Ω na vratu, ki dirigira, nasproti pa drugi, ki poje z not. Postanek sedanje okrasitve refektorija smemo z gotovostjo staviti na konec XVII. ali še verjetneje na pričetek XVIII. stol. Prav gotovo pa ne pred leto 1692., ko je bila cerkev barokizirana.

Iz tega pregleda je razvidno, da so odkritja pri adaptacijah za muzej, ki je zavzel cel križni hodnik in vse prostore med vzhodnim traktom in cesto ter mu bo dodan še večji del pritličja cerkve, dala važne rezultate, ki zelo ponazorjujejo zgodovino dominikanskega samostana v Ptujju in nudijo deloma prav važno gradivo za domačo umetnostno zgodovino. Tako je skupina obeh dvojihih oken iz dobe prehoda romanskega v gotski slog okr. sr. XIII. stol. tudi estetsko izredno mikavna in svoje vrste edinstven doslej znani spomenik v Sloveniji, za muzejski milje pa neprecenljiva obogatitev. Ostanke fresk iz XIV. stol. so kljub svoji fragmentarnosti velevažni, ker so v Sloveniji po starosti na tretjem mestu, po razvoju sloga pa izpopolnjujejo vrzel med starejšo plastjo v ladji na Vrzdencu, starejšo plastjo v Turnišču in obsežno skupino fresk iz 2. pol. in konca XIV. stol. v Prekmurju. Križni spomenik je itak med našimi arhitekturnimi spomeniki na enem prvih mest in se očiščenje reber, konzol in sklepičkov ne more zadosti nujno želeti. Refektorij s štukaturami bo pa, ko bo očiščen, sam na sebi ena prvih privlačnosti ptujjskega muzeja.

Z namestitvijo muzeja v bivšem dominikanskem samostanu in z odkritjem in ohranitvijo pravkar opisanih ostankov nekdanje samostanske kulture sta dobila Ptuj in Slovenija novo znamenitost, h kateri jima moramo čestitati.

Študijska knjižnica v Mariboru.

Zgodovina njenega nastanka.

Sestavil Janko G l a s e r.

Jedro »Študijske knjižnice« tvori knjižnica »Zgodovinskega društva v Mariboru«, ki se je osnovala kmalu po ustanovitvi društva, l. 1903. Temelj je položil tej knjižnici prvi društveni predsednik M a t e j S l e k o v e c, ki je poklonil društvu svoje zgodovinske knjige, po večini styriaca, z namenom, da se ustanovi strokovna knjižnica (prim. ČZN 1904, 215). Že v prvi društveni seji (28. maja 1903) se je sklenilo tudi, naj društvo zbira vse slovenske tiskovine, ki izidejo na Štajerskem. To dvoje — zbi-

ranje strokovnega in krajevnega slovstva — je več čas tvorilo glavni smernici, po katerih se je knjižnica »Zgodovinskega društva« izpopolnjevala; vendar se glede druge točke društvo ni omejevalo le na štajersko, ampak se oziralo na vse slovensko ozemlje. Žal ni doseglo, da bi se mu bile slovenske tiskovine (vsaj štajerske) pošiljale brezplačno; celo mariborsko »Kat. tiskovno društvo« je tozadevno prošnjo odbilo (zapisnik seje 22. decembra 1903), iz Celja pa sploh ni bilo odgovora na tozadevno vlogo.

Pri nakupu knjig se je društvo zaradi skromnih gnotnih sredstev, ki jih je po večini absorbiralo izdajanje »Časopisa«, moralo omejevati na najvažnejše in najpotrebnejše. Vendar je del dohodkov redno uporabljalo za izpopolnjevanje knjižnice. Kolikor je razvidno iz blagajnikovih poročil, se je do l. 1918. za nakup in vezavo knjig izdalo na leto povprečno 80 K, le l. 1910., ko se je nakupila večja zbirka genealoških knjig od grofa Julija Auersperga, 443,72 K. Značilen za težkoče, v katerih je društvo delovalo, je sklep odboroze seje 7. februarja 1915, da se v proračun za l. 1915. postavi za knjižnico in muzej le najemnina v znesku 264 K, posamezne nabave za knjižnico pa se naj dovolijo sproti, kakor bodo sredstva dopuščala.

Kljub tem težkočam se je knjižnica hitro in lepo razvijala; njeni glavni prirastki so prihajali v obliki darov, od l. 1904. naprej tudi potom zamenjave. Društvo je stopilo v zamenjavo z raznimi institucijami in uredništvii ter za svoj »Časopis« sprejemalo slovenske, srbohrvatske, bolgarske, češke in nemške revije, ozir. knjige. Tako so začeli prihajati v njegovo knjižnico ne le vsi važnejši slovenski časopisi, ampak tudi lepa vrsta tujih publikacij, med njimi »Arheološki Vjesnik« in »Vjesnik kr. zem. arkiva« v Zagrebu, »Bullettino«, po prevratu »Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku« v Splitu, zgodovinske edicije Srbske akademije v Beogradu in Bolgarske akademije v Sofiji, »Český Časopis historický« v Pragi, »Zeitschrift des historischen Vereines« in »Beiträge zur Erforschung steirischer Geschichtsquellen« v Gradcu, »Carinthia« v Celovcu, »Zeitschrift für österr. Volkskunde« na Dunaju i. t. d.

Še izdatnejša so bila darila in volila, glede katerih se je na predlog tajnika dr. Kovačiča izdal poziv rodoljubnemu občinstvu že na 2. občnem zboru, 12. oktobra 1904. Poleg darovalcev posameznih knjig beleži društveni zapisnik tudi precejšnje število takih, ki so darovali društvu ali obsežna dela ali pa po cele zbirke. L. 1903. je župnik Matej Slekovec — kakor že omenjeno — poklonil svojo zgodovinsko knjižnico, svoje rokopise in razen tega še 110 K, župnik Hirtj v Sliynici pri Mariboru pa 2. natis Valvazorjeve »Die Ehre des Herzogthums Krain«, l. 1904. upokoj. učitelj Žolnir okrog 130 knjig pedagoške vsebine, eno

leto pozneje stolni prošt Herg skoraj vse letnike »Slov. Gospodarja«, l. 1910. dr. Fran Rosina lepo zbirko slovenskih slovníc, J. Vreže Janeza Svetokriškega in dr. Joža Glonar 47 knjig, l. 1913 dr. Juro Hrašovec v Celju razne letnike spodnještajerskih časnikov, Herbert Kartin kot visokošolec pa več starih knjig. Mnogo knjig sta ob raznih prilikah podarila društvu njegov tajnik (sedanji predsednik) dr. Fran Kovačič in upokojeni učitelj Srečko Stegnar; oba sta žrtvovala tudi mnogo časa in truda za ureditev knjižnice. Večje zbirke so došle iz raznih zapuščin: l. 1914. po župniku M. Kelemini v Št. Ilju v Slov. goricah, l. 1915. po župniku Fr. Slaviču (»Die österr.-ungar. Monarchie in Wort und Bild«), l. 1916. po dr. F. Feušu, katerega knjižnico je kupil dr. Kovačič in potem znaten del poklonil Zgod. društvu. Posebno bogat dar je prejelo društvo l. 1915. po posredovanju prof. Kaspreta iz zapuščine gen. majorja Viktorja Krajnc v Gradcu: 9 zabojev knjig, med njimi razne dragocenosti iz slovenske, pa tudi iz drugih slovanskih literatur, deloma v lepi, izbrani vezavi. Velik del svoje knjižnice (6 zabojev) je poklonil l. 1918. kurat Matija Ljubša, večinoma zgodovinska dela, zlasti o cerkveni zgodovini sekovske in lavantinske škofije. Istega leta je društveni predsednik dr. Pavel Turner številno kolekcijo knjig, naročenih pri Jugoslavenski akademiji v Zagrebu, poravnal s svojim denarjem (ČZN 1918, 133); spomnil se je društva — da omenim to takoj tukaj — tudi v oporoki, kjer je v 8. točki določil sledeče: »Glede mojé zbirke knjig in za nje potrebnih predmetov želim, da se Zgodovinsko društvo v Mariboru in Ljudska knjižnica v Mariboru na podlagi napravljene inventarja sporazumeta, kako se naj dotične knjige in predmeti po svoji kakovosti in rabljivosti porazdelijo med imenovana zavodoma. V slučaju nesporazumljenja odloča g. dr. Ivan Žolger, univerzitetni profesor, kot arbiter.« (Dopis okrož. sodišča v Mariboru, 30. septembra 1924, št. A V 446/24.) Oba dediča sta se sporazumela v tem smislu, da je leposlovje prevzela večinoma Ljudska knjižnica, znanstvene in redkejšje leposlovne knjige pa Zgodovinsko društvo za Študijsko knjižnico. Knjige so se uvrstile kot »Bibliotheca Turneriana«; bilo jih je v celoti čez 1000. L. 1919. je darovala po posredovanju dr. Kovačiča jugoslov. mirovna delegacija v Parizu razne tiskane referate, dr. J. Komljanec v Ptuj »Štajerca«, večje zbirke knjig pa so poklonili leta 1920. prof. J. Zidanšek, l. 1921. župnik Atteneder v Šoštanju iz zapuščine A. Fekonje in dr. A. Korošec, l. 1922. pa dr. Fr. Lukman. Darove, došle po tem letu, omenim pozneje.

Tako je knjižnica neprestano rastle. Točni podatki, ki bi pokazali to tudi v številkah, se žal ne da jo ugotoviti, ker društvo ni vodilo posebnega seznama prirastkov, v listnem katalogu pa so se podatki o datumu in načinu pridobitve zabeleževali le deloma. Poročilo na 2. občnem zboru 12.

oktobra 1904 pravi, da šteje knjižnica 312 zvezkov (večinoma Slekovčev dar), pri čemer 130 knjig, ki jih je daroval učitelj Žolnir, še ni vštetil (ČZN. 1904, 215). Ob otvoritvi muzeja 6. junija 1909 se je omenilo le na splošno, da ima knjižnica »že lepo število knjig, zlasti zgodovinske vsebine« (ČZN 1909, 115). Točne podatke vsebuje poročilo, ki ga je sestavil S. Stegnar za sejo 11. februarja 1911. Takrat je štela knjižnica 1294 del v 1492 zvezkih; od teh je bilo 787 vezanih, 388 nevezanih, 247 broširanih in 70 poškodovanih in pomanjkljivih. Pri tem v zadnjem času došlih 81 del v 123 zvezkih še ni upoštevanih. Zapisnik 13. januarja 1918 navaja 2026 del v 3535 zvezkih, razen tega še okrog 200 nevpisanih knjig (ČZN 1918, 133). Na občnem zboru 13. februarja 1921 pa se je poročalo o 2864 delih. (Turnerjevih knjig knjižnica takrat še ni imela; tudi knjige, ki so se l. 1920. izročile Zgodovinskemu društvu iz bivše Südmarkine knjižnice, še niso bile inventarizirane).

Težkoče so se pojavile takoj spočetka glede prostorov, kjer bi se knjige shranile. Prvo zavetišče je dobilo društvo v pritlični sobici dijaškega semenišča (Koroščeva ulica št. 12), kjer se je koncem l. 1903. nastanila knjižnica obenem z arhivom in muzejem (zap. 22. dec. 1903). Opremo je tvorila pisalna miza z nastavkom in stojalo, ki ju je daroval M. Slekovec, dolga miza in dve prostorni omari, ki ju je društvo kupilo (ČZN 1904, 215). Knjižničar (in arhivar) dr. Avg. Stegenšek je izdelal poslovni red, čigar glavne točke so bile, da knjižnica ni javna, ampak dostopna le članom društva; da je želje treba pismeno javiti knjižničarju; da se o izposojenih knjigah vodi zapisnik; da se redka in dragocena dela ne izposojajo na dom. (Prim. ČZN 1094, 108.)

Seveda je bilo vse to le zasilna in začasna rešitev. Že začetkom l. 1905. se je pojavila potreba po večjih prostorih; razen tega je knjalu nato ravnateljstvo semenišča želelo sobo nazaj (zap. 9. jul. 1905). Začela so se pogajanja z ravnateljstvom Posojilnice za odstopitev sobe v 2. nadstropju »Nar. doma« (zap. 3. jan. 1905), ki pa dolgo niso dovedla do uspeha. Na pismeno prošnjo se je sporočilo društvenemu predsedniku, da ima dotične prostore gostilniški konzorcij za tujce in jih ni voljen odstopiti (zap. 9. jul. 1905). Pač pa bi bilo možno dobiti malo dvorano »Nar. doma«, ako bi se dohod na galerijo s prezidavo oddelil (zap. 1. febr. in 29. apr. 1906). Ustnim pogajanjem med zastopniki društva in člani posojilničnega odbora 2. novembra 1906 je sledila pismena vloga Zgodovinskega društva (20. aprila 1907), nato nov sestanek pooblaščenцев obeh korporacij 6. junija 1907, nakar je Posojilnica pismeno javila svoje pogoje. Društvo pa je želelo, da se ti pogoji omilijo, zlasti, da se najemnina od 25 K mesečno zniža na 25 K četrtletno (7. junija 1907). Zedinili so se nato na 30 K četrtletno, in sicer za dobo 3 let; za pozneje pa si Posojilnica »pri-

drži pravico, to odškodnino zvišati» (dopis 8. junija 1907). Društvo je te pogoje sprejelo z dopisom 11. junija 1907, Posojilnica pa ni več odgovorila, vsled česar je društvo smatralo pogajanja za razbita (zap. 23. nov. 1907). V resnici pa je bil to le nesporazum, ki je imel za posledico, da se je rešitev zadeve skoraj za eno leto zavlekla.

V seji 31. oktobra 1908 se je znova sklenilo, napraviti vlogo na Posojilnico, kar se je tudi zgodilo. 10. aprila 1909 je končno bila pogodba sklenjena in s 1. majem i. l. je Zgodovinsko društvo dobilo v najem dva prostora v »Narodnem domu«: zadnjo sobo, ki je v podzemlju pod (takratnimi) posojilničnimi uradnimi prostori, in tri četrtine dvorane, ki se nahaja v jugozapadnem oglu v 2. nadstropju (takožvana mala dvorana). Severovzhodno četrtino dvorane je moralo društvo s posebno steno oddeliti, da je ostala prosta za dohod na galerijo. Steno je napravil mizar Volčič za 300 K, pleskarsko delo pa slikar Horvat za 71.42 K. Stroške je prevzelo Zgodovinsko društvo, zato pa mu je Posojilnica za prva tri leta črtala najemnino, ki je bila dogovorjena na 120 K letno. Glede odpovedi se je sklenilo, da do 1. novembra 1911 nobena stranka nima pravice, odpovedati najemno pogodbo; odtakrat naprej velja za oba pogodnika polletna odpoved.

Društvo se je v nove prostore takoj vselilo in že 6. junija 1909, o priliki velike svečanosti Ciril-Methodove podružnice, začasno v njih otvorilo muzej. Končna otvoritev se je vršila 28. novembra i. l.

Najeti prostori so bili namenjeni v prvi vrsti muzeju, vendar je v dvorani gostovala tudi knjižnica. A že v zapisniku 18. februarja 1911 čitamo, da se je knjižnica tako razširila, da bi bilo treba novih prostorov. Odbor se je 9. marca i. l. z novo prošnjo obrnil do ravnateljstva Posojilnice — tokrat s hitrejšim uspehom. Že 27. marca 1911 je došel odgovor, da se društvu »prepušča v najem soba z balkonom na dvorišče v 2. nadstropju od 1. majnika t. l. naprej proti mesečni najemnini po 12 K ter obojestranski trimesečni odpovedi«. Novi prostor se je opremil s tremi velikimi omarami in policami (zap. 15. okt. 1913) in preselila se je vanj knjižnica; uredil jo je nanovo Srečko Stegnar, in sicer po načelu, ki je bil sprejet na odborovi seji 18. februarja 1911: V vsaki omari se naj namesti v vsakem predalu snopič s seznamkom knjig, ki so v dotičnem predalu. V listnem katalogu bodi razvrstitev alfabetična, po omarah pa po strokah; na listku se označi, v kateri omari in v katerem predalu je dotična knjiga.

Tako je prišla končno knjižnica do lastnega prostora. Žal to ni trajalo dolgo. Z dopisom 4. oktobra 1913 je Posojilnica sobo s 1. decembrom i. l. odpovedala, ker jo je prepustila novemu gostilničarju. Oster anonimen članek »Kulturno delo posojilniškega odbora v Mariboru« v »Straži« 13.

oktobra 1913 je položaj za Zgodovinsko društvo še poslabšal, ker je pri merodajnih faktorjih izzval zamero (zap. 25. okt. 1913). Knjižnica je bila zopet brez strehe.

Ker novili prostorov ni bilo mogoče takoj dobiti, sta Stegnar in dr. Kovačič 1. decembra 1913 znosila knjige nazaj v muzej (v malo dvorano), kjer pa jih zaradi tesnobe ni bilo mogoče urediti, ampak so ležale večinoma nerabne na kupu. Bilo je jasno, da je to stanje za delj časa nevzdržljivo in da je treba knjižnico in arhiv čimprej ločiti od muzeja.

Začetkom decembra je dr. Kovačič na Koroški cesti št. 10 našel primerno stanovanje s tremi suhimi in svetlimi prostori in ga najel (ČZN 1913, 165). Tje se je knjižnica preselila sredi decembra l. 1913. in tam je ostala, dokler ji ni l. 1920. zaradi dolžnostnih izvodov in združitve z drugimi knjižnicami zopet zmanjkalo prostora.

S prevratom l. 1918. je nastopila za knjižnico Zgod. društva nova razvojna doba. Preden pa preidemo na to, naj sledi tukaj še par podatkov o internih knjižničnih zadevah, in sicer dotlej, ko je prešla v mestno upravo. Prvi knjižničar (in arhivar) je bil dr. Avg. Stegenšek, od 28. maja 1903 do 28. nov. 1909. Na občnem zboru 28. nov. 1909 se je namesto funkcije knjižničarja in arhivarja izvolil muzejski upravni svet (dr. Stegenšek, dr. Pipuš, prof. Kovačič, dr. Rosina, Feliks Stegnar, slikar Horvat in pasar Tratnik), ki bi naj uredil muzej, knjižnico in arhiv ter skrbel za pomnoževanje muzejskih zbir (ČZN 1909, 192). Ta »upravni svet« se pa ni obnesel. Za knjižnico je od naštetih gospodov razen dr. Kovačiča in dr. Stegenška skrbel predvsem Srečko Stegnar, ki se je tudi na odborovi seji 29. dec. 1912, ko se je konstituiral nov odbor, naprosil za knjižničarja (ČZN 1913, 55). Na občnem zboru 11. nov. 1917 je postal knjižničar dr. Fran Kovačič, 13. febr. 1921 pa mu je sledil dr. Karol Čapuder. Ko je bil ta premeščen v Ljubljano, je nastopil njegovo mesto 5 sept. 1922 pisec teh vrst in opravljal knjižničarske posle do 15. marca 1923, ko je mestna občina namestila plačanega knjižničarja. Nekaj časa je pomagal pri katalogizaciji l. 1920. tudi vpokojeni vodja zemljiške knjige Marko Fras proti majlni nagradi (zap. 15. maja 1920). Kar se tiče inventariziranja, se je vodil — razen seznamkov, ki jih je vlagal Stegnar v posamezne police — le listni katalog. V to svrho je dalo društvo napraviti iz precej močnega kartona posebno tiskovino v velikosti 9,5 cm × 14 cm pokončnega formata; v gornji polovici je 6 vodoravnih črt za pisatelja, naslov in ostale bibliografske podatke, v spodnji pa označba lastnika: Knjižnica zgod. društva v Mariboru. Ko so začeli prihajati dolžnostni izvodi, je tiskovina kmalu pošla, vendar je društvo iz gmotnih razlogov ni dalo natisniti nanovo; liste za kartoteko si je odslej knjižničar sproti prirejal iz papirja, ki je bil ravno na razpolago, vsled česar

je katalog postal neenoten i po obliki i po kakovosti in celo barvi listov. Glede izposojanja je prvi poslovnik (izdelan od dr. Stegenška) razen samoobsebi umevnih stvari določal, da je treba knjižničarju pismeno naznaniti, kdaj in kakšne knjige kdo želi, in da se knjige izposojajo za en mesec, s posebnim knjižničarjevim dovoljenjem tudi za dva meseca (ČZN 1904, 108). Kdaj so se uvedle stalne uradne ure, v zapisniku ni zabeleženo. Na seji 25. sept. 1915 se je sklenilo, da bo za naprej društvena knjižnica odprta ob petkih od 5. do 8. ure zvečer. Knjižničar dr. Capuder je uradoval v torek in četrtek od 3. do 5. ure (zap. 6. sept. 1921), njegov naslednik pa ob ponedeljkih od 4. do 6. ure.

Osvoboditev l. 1918. je prinesla društveni knjižnici važno pridobitev: pravico do dolžnostnih izvodov. Žal je ta pridobitev bila v veljavi le kratek čas. Z vlogo 24. nov. 1918 je Zgod. društvo opozorilo takratno Narodno vladu v Ljubljani, naj ukrene, da se bodo dolžnostni izvodi tiskovin pošiljali domačim institucijam in ne več na Dunaj in v Gradec. Na to je poverjenišтво za notranje zadeve izdalo tozadevni odlok in prisodilo tudi Zgod. društvu pravico do dolžnostnih izvodov vseh tiskovin, ki izidejo na ozemlju Nar. vlade v Ljubljani. (Naredba z dne 16. dec. 1918, št. 194; razglašena v Uradnem listu XXIII, 17. dec. 1918.) V zvezi s tem je društvo 28. dec. 1918 prosilo poverjenišтво za promet, da bi smelo v zadevah knjižnice pošiljati svoje pošiljke službeno, poštne prosto. Prošnja pa se je z dopisom poštnega in brzojavnega ravnateljstva SHS za slovensko ozemlje z dne 11. jan. 1919 zavrnila, češ, da se ji »temeljem do sedaj še veljavnih predpisov za sedaj ne more ugoditi«.

Tudi drugače je imelo društvo z dolžnostnimi izvodi težave, ker so jih nekatere tiskarne kljub naredbi pošiljale netočno, kontrola pa je bila skoraj nemogoča, ker ni bilo stalnega knjižničarja. 1. febr. 1921 je Jugoslovanska knjigarna na urgenco odgovorila, da ne pošilja več dolžnostnih izvodov, ker je na podlagi naredbe v Službenih novinah dolžna pošiljati le po 1 izvod vseučiliški knjižnici v Zagrebu in ministrstvu za notranje zadeve ter 3 izvode Nar. biblioteki v Beogradu. Z ozirom na to je društvo 3. febr. 1921 pri poverjeništvu za notranje zadeve opozorilo, da naredba Nar. vlade ni razveljavljena in da torej za slovensko ozemlje pač še velja; prosilo je, naj se obnovi. Nato je predsedstvo poverjenišтва za notranje zadeve z dne 18. febr. 1921, št. 1806/pr., odločilo, da prvotna naredba še velja, o čemer so policijski komisarijati dobili nalog, da obvestijo tiskarne. Odslej je prejemale društvo dolžnostne izvode več ali manj redno — dasi od nekaterih tiskarn navadno šele po urgencah — do avgusta 1925, ko je z novim zakonom o tisku žal izgubilo pravico do njih.

Z ozirom na določbo čl. 7. tiskovnega zakona je drž. pravdnništvo v Mariboru 6. okt. 1925 zahtevalo vpošiljatev knjižničnega statuta, »da more presoditi, če ima Štud. knjižnica značaj oblastne drž. ali javne knjižnice«. Z dopisom 12. okt. i. l. se mu je poslal kratek listorijāt o postanku Štud. knjižnice, nakar je drž. pravdnništvo 14. okt., Nst. 333/25, odločilo, da se dolžnostni izvodi v smislu čl. 7. zakona o tisku pošiljajo Štud. knjižnici tudi v naprej. Ta uredba velja seveda le za mariborsko oblast.

Mnogo važnejši pa bi bili dolžnostni izvodi iz ljubljanske oblasti, ker se večina naših knjig tiska tam. Zato je pisec teh vrstic kmalu po nastopu svoje službe sprožil vprašanje, ali ne bi bilo vendarle mogoče, s primerno interpretacijo tiskovnega zakona razširiti to pravico tudi na ljubljansko oblast. Vložila se je tozadevna prošnja 12. dec. 1926 na višje drž. pravdnništvo v Ljubljani, nato pa na velikega župana ljubljanske oblasti, najprej 12. jan. 1927, končno s posredovanjem in priporočilom mariborskega velikega župana 18. maja 1927. Jedro teh prošenj je bilo, da prosi knjižnica za petega izmed predpisanih izvodov, ki je po zakonu namenjen »oblastni, državni ali javni knjižnici«. »V ljubljanski oblasti — se je izvajalo dalje — bi kot taka prišla v poštev le drž. licejska knjižnica; ta pa je med prejemniki dolžnostnih izvodov itak imenoma navedena in dobiva četrtega od izvodov, naštetih v čl. 7. tiskovnega zakona. Po tem takem je peti izmed izvodov, ki jih pošiljajo tiskarne ljubljanske oblasti, prost — in za tega prosi Štud. knjižnica.« V Ljubljani pa se s to interpretacijo niso strinjali in so vse prošnje zavrnil; višje drž. pravdnništvo z motivacijo, da za ugoditev prošnje »ni opore v zakonu«, velik župan pa z motivacijo, da rabi dotične izvode za svojo oblastno knjižnico, ki da je mnogo starejša od Štud. knjižnice v Mariboru (dopis z dne 23. jun. 1927, Pov. U. br. 335).

S tem je bila zadeva dolžnostnih izvodov končno rešena, žal, za knjižnico nepovoljno. Edini pomembni beneficij, ki ga je knjižnica po prevratu prejela od države, je skopnel v miloščino maloštevilnih tiskov mariborske oblasti. K sreči je ta udarec vsaj deloma omilila uvidevnost in naklonjenost, ki jo je našlo društvo pri upravnistvih naših revij in časnikov: prošnjam, da bi prejemale Štud. knjižnica liste tudi naprej še brezplačno, se je skoraj brez izjeme ugodilo.

Čeprav pa je bila pridobitev pravice do dolžnostnih izvodov le začasna, vendar je bila v enem oziru važna: z njo je Nar. vlada knjižnici Zgod. društva, ki je bila dotlej namenjena le ozkemu krogu društvenikov, dala značaj javnosti. To priznanje od strani države je bil važen prvi korak, kateremu bi bil pri naravnem razvoju moral nujno slediti drugi, še važnejši: poddržavljenje knjižnice. Odbor Zgod. društva je to tudi pričakoval in v prvih letih po prevratu, kakor bomo še videli, ponovno

vlagal prošnje, naj država prevzame knjižnico ali pa namesti vsaj knjižničarja. Vendar se to ni zgodilo.

Tako je prilajala knjižnica Zgod. društva v vedno težji položaj: dobivala je dolžnostne izvode, ni pa imela uradnika, ki bi bil njene pri-rastke urejal in napravljaj dostopne javnosti. Tudi so njeni prostori zopet postajali pretesni, zlasti zaradi časopisja, razen tega pa za javno knjižnico sploh niso bili prikladni.

V novo smer se je obrnila akcija za ustvaritev javne študijske knjižnice v Mariboru, ko se je zanjo zainteresirala mestna občina. 10. dec. 1919 je poslal dr. Ivan Lah, takrat mariborski magistratni uradnik, Zgod. društvu dopis, ki je bil povod za važne nadaljnje ukrepe in ga zato priobčujem doslovno:

Zgodovinskemu društvu v Mariboru.

Vladni komisar dr. V. Pfeifer me je povrnil z nalogo, da bi skušal iz dosedaj obstoječih knjižnic skoncentrirati javno študijsko knjižnico v Mariboru. V la namcu je mesto kupilo knjižnico prof. Kaspreta in je prepustilo prostore v »deškem zavolišču« (dve veliki sobi), kjer bi se dala knjižnica primerno urediti. Obračam se torej na odbor sl. »Zgodovinskega društva« v Mariboru, ki ima bogato knjižnico, da prepusti svojo knjižnico »javni študijski knjižnici« v uporabo pod sledečimi pogoji:

1. Knjižnica se preseli iz dosedanjih prostorov v skupne prostore v »deškem zavolišču«. (Arhiv sl društvo laško pridži v svojih prostorih, oz. se mu dajo prostori istolam.)

2. Lastniške pravice knjižnice ostanejo društvu.

3. Mesto bo skrbelo za to, da se knjižnica čim prej izpopolni, da bo odgovarjala potrebam našega kulturnega napredovanja v Mariboru.

4. Mesto bo ukrenilo vse potrebno, da pride cela knjižnica v državno upravo z državnim knjižničarjem, da se s časom poviša na stopnjo državne javne študijske knjižnice.

5. Mesto bo skrbelo za to, da se knjižnici za sedaj zagotovi varnost pred vsako ev. izpremembo v mestni upravi.

6. Mesto bo posredovalo za to, da dobi »Zgodovinsko društvo« od države za knjižnico, ako ta pride v državno last, primerno odkupnino, ako bo društvo to zahtevalo.

O vlogi je razpravljaj odbor na seji 23. dec. 1919 ter zahteval anketo, da se natančneje pogovori s pooblaščenci magistrata. V to svrha so se izvolili dr. Pipuš, dr. Verstovšek, dr. Kovačič in dr. Strmšek. V dopisu mestnemu svetu 27. dec. 1919 pa se je stališče Zgod. društva preciziralo tako-le: »Zgod. društvo pozdravlja misel, da se v Mariboru osnuje javna štud. knjižnica, želi pa, da se natančno določi pravni subjekt, ki bo lastnik knjižnice, da se v event. upravnem svetu pripozna Zgod. društvo kot enakopraven faktor ter se pri nabavljanju knjig jemlje ozir na specifično znanstvene, zgodovinske in narodopisne svrhe, ki jih zasleduje Zgod. društvo«. 23. jan. 1920 se je vršil zaželeni sestanek v županovi pisarni;

povabljeni sta bila nanj tudi dr. Lah in vodja deškega zavetišča Slavoj Dimnik.

Dopis mestnega magistrata z dne 25. febr. 1920 pa je dal povod, da je zadeva začasno obtičala. V njem se namreč zgoraj omenjena dva prostora v deškem zavetišču »bodoči javni študijski knjižnici v Mariboru odstopita brezplačno za dobo dveh let«. Zgod. društvo je z ozirom na to v seji 6. marca 1920 sklenilo in 12. marca i. l. sporočilo mestni občini, da te ponudbe ne more sprejeti. »Pri ustmeni obravnavi med zastopniki mestne občine in Zgod. društva ni bil določen ta rok, za dobo dveh let se ne izplača seliti knjižnice, ker nje ureditev stane veliko truda. Razen tega je Zgod. društvo izrecno pripomnilo, da da svojo knjižnico iz rok le pod pogojem, da država zagotovi javni knjižnici svojo zaščito in pomoč. Dvomljivo pa je, da bi vlada pristala na to, če mesto da prostore na razpolago le za dobo dveh let, ko bo vendar javna knjižnica le koristila ugledu mesta. Za otvoritev javne knjižnice je torej treba iskati nove podlage.« Sklenilo se je, da stopi društvo v dogovor z vlado samo (zap. 6. marca 1920).

Mestni magistrat pa je z dopisom 16. marca 1920 želel, naj društvo stavi konkretne predloge. Nato je društvo 11. apr. 1920 predlagalo, naj se po možnosti odkažejo za knjižnico suhi in svetli prostori bolj v centru mesta, ako pa to ni mogoče, se naj prepuste prostori v deškem zavetišču na zahodni fronti, kjer je bil doslej otroški vrtec, brezplačno vsaj na deset let; odpoved od strani mesta se naj izvrši vsaj leto dni poprej; pogodba naj velja tako za čas, dokler je knjižnica last Zgod. društva, kakor tudi potem, ko jo država prevzame v svojo last in upravo; končno naj mestna občina in Zgod. društvo napravita skupno vlogo na poverjeništvu za uk in bogočastje, da izposluje pri učnem ministrstvu prevzetje knjižnice v državno last in upravo.

Na to je mestni sosvet v seji 20. apr. 1920 sklenil in mestni magistrat 21. i. m., št. 7031, sporočil:

»Mestna občina izroči in prepusti Zgod. društvu za njegovo na novo ustanovljeno javno študijsko knjižnico brezplačno in za dobo desetih let v izključno uporabo od danes naprej vse one prostore na levi strani glavnega vhoda njene hiše v Strossmajerjevi ul. 26, kjer je bil dozdej nastanjen otroški vrtec I. in ki obseza 1 veliko s stekleno steno predeljeno učilnico in čumnato.

Mestna občina se zaveže, da označenih prostorov pred potekom dobe desetih let ne bode odpovedala, a tudi po preteku teh desetih let velja od njene strani enoletna odpoved.

Eventuelne preureditve v odkazanih prostorih mora oskrbeti društvo samo in na svoje stroške, kakor tudi skrbeti za to, da se prostori ne pokvarijo.« Končno se za selitev še dajejo na razpolago voz in konji.

Selitev se je izvršila začetkom julija 1920.

Obenem se je priključil takrat društveni knjižnici preostanek knjižnice društva »Südmark«. Po prevratu je bilo to društvo razpuščeno in njegova knjižnica (»Südmärkische Volksbücherei in Marburg«) zasežena. Z dopisom ministrstva trgovine in industrije, oddelka v Ljubljani, št. 3228/410 ex 1919 z dne 11. jun. 1920 je dobilo Zgod. društvo obvestilo, da se mu brezplačno prepuste preostale Südmarkine knjige. Žal je bila ta pridobitev skoraj brez vrednosti. Kar je bilo v Südmarkini knjižnici boljšega, se je že poprej spravilo v Ljubljano, Zgod. društvu darovani preostanek pa je obsegal po večini le malo vredno nemško beletristiko, deloma že v zelo defektnem stanju. Bil je res »preostanek« in pomenjal za novega lastnika z ozirom na tesni prostor bolj obremenitev ko obogatitev.

S preselitvijo v nove prostore naj bi bila knjižnica postala javna, zato je bilo potrebno, da se uvede nov poslovni red. Že na seji Zgod. društva 15. maja 1920 se je glede tega sklenilo, naj se za vsako knjigo zalteva kavcija, ki naj znaša najmanj 10 K, v posameznih slučajih pa naj knjižničar to vsoto zviša; knjige, ki so vredne nad 100 K, se naj ne izposojajo na dom.

Še preden pa je ta — za javno knjižnico nekam nezaupni in tudi nepraktični — poslovnik stopil v življenje, je nenadoma nastala nova ovira.

Sredi julija i. l. je poverjeništvu za socialno skrbstvo zahtevalo v najem celo zavetišče. Vodstvo zavetišča je z dopisom 15. jul. obvestilo o tem Zgod. društvo ter mu obenem naznanilo, da so se za knjižnico našli novi prostori v pritličju dekl. meščanske šole v Cankarjevi ulici, ki jih je tamkajšnje ravnateljstvo pripravljeno odstopiti. Stanovanjska komisija je na seji 20. jul. te prostore (dve sobi) res odkazala Zgod. društvu (dopis 21. jul. 1920 št. 2499/20). 10. avg. i. l. je društvo pri mestni občini proti temu protestiralo, češ, da se ni pravočasno obvestilo in vprašalo, ali so novi prostori za knjižnico primerni; da je s tem iluzorna vsaka pogodba; da odpade s tem en pogoj za poddržavljenje. Prosilo je, naj se mu nakaže več prostorov in najmanj za 10 let. Mestna občina je na to odgovorila 27. avg. 1920, št. 16512: »Do preklica, najmanj pa za dobo petih let da mestni magistrat Zgod. društvu brezplačno na razpolago od prostorov v dekliški meščanski šoli na Cankarjevi ulici učilnico z oblačilnico v pritličju in podstrešno sobo«.

Društvo je na to pristalo in 7. in 9. sept. 1920 se je knjižnica zopet preselila.

Že čez deset dni (19. sept.) pa je došel od ravnateljstva mešč. šole dopis, naj se knjižnični prostori v pritličju izpraznijo, ker so zaradi nepričakovanega navala mladine postali nujno potrebni, in knjige spravijo na podstrešje. Spričo tega je društveni knjižničar dr. Kovačič, ki si je od ustanovitve društva naprej vedno in največ prizadeval, da se ustanovi v Mariboru štud. knjižnica, razočaran nad brezplodnostjo svojega truda, hotel odložiti svojo funkcijo. Odbor pa je na seji 22. sept. 1920 sklenil, da sedanjih prostorov ne zapusti, temveč se drži natančno pismenega nakazila mestnega magistrata in stanovanjskega urada. In pri tem je tudi ostalo.

Knjižnica se je za silo uredila in s sklepom odboro ve seje 6. apr. 1921 zavarovala proti požaru za 100.000 K. Za snaženje se je za mesečnih 20 K najela oskrbnica muzeja, ki je v sosednjem poslopju. 7. aprila i. l. se je vložila na magistratu prošnja, da bi se za knjižnico smel porabiti tudi hodnik pred sobo in da bi izvršil potrebno adaptacijo mestni stavbni urad. Ker pa na prošnjo ni bilo odgovora in je medtem mestna uprava po poldrugoletnem gerentstvu prešla v roke novega, zakonito izvoljenega občinskega sveta, se je 1. avg. 1921 vložila spomenica, s katero se novi mestni svet prosi, naj reši dotično prošnjo ali pa nakaže druge, stalne prostore.

Župan Viktor Grčar se je odločil za slednje, kajti učilnica v Cankarjevi šoli je postala neobhodno potrebna v šolske svrhe; ponudil je za knjižnico prostore v 1. nadstropju kazinskega poslopja. Zgod. društvo je na seji 24. sept. 1921 na podlagi poročila dr. Strnška, ki si je prostore ogledal, sklenilo sledeče: »Društvo pristane na selitev knjižnice proti pismeni izjavi mestnega magistrata, da se pravice, ki smo jih imeli v poslopju II. meščanske dekl. šole v Cankarjevi ulici glasom pismene pogodbe z dne 27. VIII. 1920 št. 16512, preneso na kazinske prostore (desna stranska dvorana in prostora za veliko dvorano) za čas, dokler mesto razpolaga s temi prostori«.

Maglstrat takrat tega zagotovila sicer ni dal, ker vprašanje »Kasino-Verein«-a in lastništva kazinskega poslopja še ni bilo definitivno rešeno, vendar se je knjižnica koncem septembra 1921 preselila v ponujene prostore. Sklenila se je slovesna otvoritev, ki se pa ni vršila, ker knjižnica ni bila urejena (zap. 26. okt. 1921).

Kazinsko poslopje, stoječe na Slomškovem trgu št. 17, se je zgradilo l. 1864. in bilo last društva »Theater- und Kasino-Verein«. Po prevratu se je društvo razpustilo, stavba pa z inventarjem vred izročila mestni

občini. Rekurz proti temu v času, ko se je v poslopje vselila knjižnica, še ni bil rešen, vendar se je pozneje rešil v prid mestne občine.

Knjižnici so se odkazale tri obstranske dvorane v I. nadstropju (prejšnja jedilnica, čitalnica in soba za seje), pozneje pa se ji je odstopila še ena dvorana (prejšnja igralnica). V prostore se je že tekom l. 1921. napeljala električna luč (zap. 1. dec. 1921).

»Theater- und Kasino-Verein« je po čl. 1. svojih pravil imel med drugim namen, da za svoje člane vzdržuje čitalnico. Društvo je v ta namen že od ustanovitve naprej izdajalo razmeroma velike vsote (po več sto gold. letno). V članski izkaznici za l. 1865., ki mi je slučajno na razpolago, je navedenih 46 revij in časopisov, skoraj same nemške, vendar med njimi tudi — Novice. Tako se je sčasoma nabrala precejšnja knjižnica, dasi se je z izposojevanjem mnogo pogubilo in poškodovalo, zlasti s tem, ker so se (po pravilniku) izposojale tudi posamezne, nevezane številke. Tiskani seznam, ki je izšel v redakciji A. Hoffmanna l. 1912. v Mariboru (»Verzeichniss Nr. 1 der in der Theater- und Kasino-Vereinsbücherei in Marburg vorhandenen Zeitschriften-Sammlung«), vsebuje 33 revij v približno 550 zvezkih. To zbirko (ki pa je bila že zelo pomanjkljiva; prim. »Tabor« 1925, št. 21) je mestna občina z veliko omaro vred izročila Štud. knjižnici; v februarju 1922 je prof. Favai kot začasni knjižničar knjige prevzel (zap. Zgod. društva 11. febr. 1922). Istega leta je bil priključen Štud. knjižnici tudi del magistratne knjižnice, večinoma starejša dela upravno-juridičnega značaja, in knjižnica bivše mariborske sekcije Nemškega in avstrijskega planinskega društva, večinoma publikacije tega društva.

Na inicijativo Zgod. društva se je združila s Štud. knjižnico tudi knjižnica Muzejskega društva. Muzejsko društvo, ustanovljeno 31. maja 1902, je razen muzejskih predmetov zbiralo tudi knjige. Že na občnem zboru 23. marca 1903 je poročal predsednik dr. A. Rak, da šteje društvena knjižnica lepo množino knjig, ki jih je prejelo društvo po posredovanju prof. Ferka iz zapuščine grofa Rothkirch-Pantlhaena. V poročilu o otvoritvi muzeja 26. dec. 1903 v gospodinjski šoli (sedanja deška osnovna šola v Razlagovi ul. 16) čitamo, da se je v četrti sobi nahajala knjižnica, obstoječa večinoma iz starejših knjig. Leta 1914. so to knjižnico z drugimi muzejskimi predmeti vred preselili v muzejske prostore v Cankarjevi ul. št. 3. Na občnem zboru 21. marca 1907 se je poročalo, da je meščanskošolski ravnatelj Riedler knjižnico uredil in napravil seznam, po katerem šteje knjižnica blizu 1000 zvezkov. Odslej se v zapisnikih skoraj vsako leto poroča o prirastkih, ki so prihajali večinoma v obliki daril. Po prevratu je Muzejsko društvo na občnem zboru 6. marca 1921 dobilo slovensko-nemški odbor in mislilo se je na fuzijo z Zgod. dru-

štvom. To se sicer ni zgodilo, vendar sta se združila oba muzeja: Zgod. društvo je svoje muzejske predmete spravilo v prostore Muz. društva, zato pa prosilo, da dá Muz. društvo na razpolago svojo knjižnico (zap. 26. okt. 1921). Tej prošnji je odbor Muz. društva v seji 3. dec. 1921 ugodil, nakar se je tudi na občnem zboru 5. marca 1922 sklenilo, naj Muz. društvo prepusti vse svoje knjige, ki niso za muzejsko upravo nujno potrebne, snujoči se Štud. knjižnici, pridržujoč si lastninsko pravico. To se je še istega leta tudi izvedlo. Preden so se knjige oddale, jih je blagajnik F. Leyrer po naročilu odbora s pečatom Muzejskega društva označil kot društveno last. Oddanih je bilo okrog 1000 zvezkov. Muzejskemu društvu se je zato priznal en zastopnik v kuratoriju Štud. knjižnice in na seji 11. jun. 1922 je bil na to mesto izvoljen dr. Strmšek.

Vendar ni šlo povsod tako gladko. 17. okt. 1921 se je obrnilo Zgod. društvo tudi do ptujskega Muzejskega društva s prošnjo, da bi del svojih knjig, »duplikate in one, ki jih lahko pogreša«, prepustilo Štud. knjižnici, ki je namenjena »za celo bodočo mariborsko oblast«. Muz. društvo je z dopisom 13. dec. 1921 načelno na to pristalo, pripomnilo pa, da more odločati o tem le občinski svet v Ptuj, ker je ves muzejski inventar mestna last. Kaj je mestni svet o tem sklenil, ni bilo sporočeno. Na prošnjo, da bi se s Štud. knjižnico združila tudi Ljudska knjižnica v Mariboru, je Slovanska čitalnica 28. marca 1922 poslala sledečo negativno rešitev: »Na Vaš dopis z dne 7. marca 22 Vam javljamo, da se tudi nam zdi vprašanje študijske knjižnice važno, da pa se nam podlaga in predpogoji zanj ne zdijo v toliki meri zadostni, da bi že danes razpravljali o tem, da bi izročili svojo bogato in dobro urejeno knjižnico drugim rokam«.

Kar se tiče pogojev za obstoj in razvoj Štud. knjižnice, sta bila takrat dana dva: prostori in knjige. Manjkal pa je tretji, ravno tako važen: knjižničar, ki bi bil vse združene zbirke enotno uredil in upravljal. Zgod. društvo, čigar knjižnica je v tem procesu nastajanja tvorila tisto kristalizacijsko točko, okrog katere so se zbirale druge knjižnice, in ki mu je tudi zaradi dolžnostnih izvodov pripadala vodilna vloga, za namestitve knjižničarja ni imelo sredstev; tudi bi bilo to presegalo njegov delokrog. Njegov knjižničar-odbornik pa je pač zadostoval, dokler je bila knjižnica namenjena le društvnikom, poslov javne knjižnice pa ni mogel prevzeti. Najnaravnejši izhod iz tega bi bil, če bi bila knjižnico prevzela država.

Že 8. dec. 1919 je Zgod. društvo v svoji prošnji za podporo, vloženi pri poverjeništvu za uk in bogočastje v Ljubljani, prosilo tudi, naj se v Mariboru »čim prej ustanovi javna znanstvena knjižnica, arhiv in muzej, dobe zato primerni prostori in nastavijo od države plačani funkcionarji«. Ko je prostore dala na razpolago občina (v deškem zavetišču), se je vlo-

žila 18. maja 1920 posebna spomenica, v kateri se poverjeništvo za uk in bogočastje prosi, da izposluje pri osrednji vladi »ustanovitev javne drž. knjižnice v Mariboru ter že letos vpostavi v proračun za to potrebno vsoto«. V utemeljitev se navaja, da je Maribor v narodnem in kulturnem življenju Slovencev že od sredine preteklega stoletja igral važno vlogo, še večji pomen pa je dobil sedaj, ko je postal obmejno mesto; da je mnogoštevilnim intelektualnim silam, ki so zbrane v Mariboru, treba omogočiti znanstveno delo; da je v to svrlo lastne knjižnice tem bolj treba, ker je po novili političnih razmerah uporaba vseučiliške in joanejske knjižnice v bližnjem Gradcu postala nemogoča. Nato se naštevajo pogoji, ki so za ustanovitev knjižnice že dani: Zgod. društvo odstopi svojo knjižnico z omarami vred brezplačno, želi le, da bo v eventualnem upravnem svetu imelo svojega zastopnika; knjižnica se lahko poveča s koncentracijo nekaterih drugih v Mariboru že obstoječih manjših knjižnic; potrebne prostore je odstopila mestna občina. Končno se opozarja na to, da je Nar. vlada z naklonitvijo dolžnostnih izvodov v principu že priznala knjižnico Zgod. društva za javno; treba je le, da se knjižnica formalno prizna kot državna ter se obveznost določiljanja dolžnostnih izvodov raztegne na vso državo. Ko na to vlogo ni bilo odgovora, je društvo 16. febr. 1921 s podobnimi argumenti ponovilo svojo prošnjo, naj poverjeništvo za uk in bogočastje posreduje pri osrednji vladi, da se knjižnica podržavi, dokler se pa to ne zgodi, naj jo deželna vlada prevzame kot javno pokrajinsko knjižnico in namesti za upravljanje vsaj eno moč. Dodatno k tej prošnji se je 8. marca i. l. predložil za l. 1921. za knjižnico proračun v znesku 30.000 K, glede knjižničarja pa se je predlagalo, naj se namesti v IX. plačilni razred s svoječasnno avtomatično pomaknitvijo v VIII. razred. Zgodilo pa se ni niti prvo niti drugo. Tudi prošnja 10. okt. 1921, da bi pokrajinska uprava v Ljubljani za knjižnico »za prve najnujnejše potrebe« nakazala vsaj 6000 Din, je ostala brez uspeha.

Končno se je okrog Novega leta 1922 pridelil knjižnici s par urami na teden prof. Ivan Favai: na realki se mu je dodelilo 12 ur pouka, ostale ure njegove obveznosti pa naj bi tvorilo knjižničarsko delo. Proti tej polovičarski rešitvi je odbor Zgod. društva 29. dec. 1921 zavzel odklonilno stališče, povdarjajoč, da delo v knjižnici ne more biti le postranska služba kakega profesorja, ampak da je treba zanjo uradnika-strokovnjaka, ki bo postavil knjižnico na trden temelj. Prof. Favai je deloval v knjižnici le prve mesece l. 1922.

Pač pa je dobila medtem knjižnica svojega slugo. V seji mestnega sveta 14. jan. 1922 je bil imenovan Franc Botolen za začasnega knjižničnega slugo in hišnika v kazinskem poslopu s sistemiziranimi prejemki

mestnih slug in proti 14dnevni medsebojni odpovedi. Nastopil je službo 1. febr. 1922. Že pred tem je dalo mesto knjižnici na razpolago tudi luč in kurjavo (zap. Zgod. društva 29. dec. 1921).

Na posvetovanju, ki ga je sklical župan V. Grčar 4. jan. 1922, da se Štud. knjižnici najde pravna podlaga, se je sestavil (prvi) statut Štud. knjižnice, ki se od poznejšega, sedaj veljavnega loči predvsem v členih 3. in 5. Ta člena se glasita:

§ 3.

Knjižnico upravlja knjižnični kuratorij, sestoječ iz dveh zastopnikov države, dveh zastopnikov mestne občine Maribor, dveh zastopnikov Zgod. društva, enega zastopnika Muz. društva v Mariboru in po enega zastopnika onih društev, ki bi dala svoje knjižnice na razpolago. Vodja knjižnice je hkrati tudi zastopnik vlade.

§ 5.

Država imenuje in plačuje uradnike po potrebi. Za začetek vsaj enega v knjižnični stroki izvežbanega uradnika, ki ne sme biti tudi drugje zaposlen.

Statut je odobrilo Zgod. društvo na seji 11. febr. 1922 (z nekaterimi spremembami), občinski svet pa na seji 2. jun. 1922. Prikrojen je na podlagi predpostavke, da namesti knjižničarja država.

Po osebнем obvestilu iz Ljubljane pa na tako rešitev ni bilo upati, ker za to ni bilo kredita. Tudi proti temu, da bi se pridell knjižnici kak uradnik ljubljanske licejske knjižnice, so bili pomisleki, ker bi ta knjižnica še sama potrebovala najmanj tri uradnike in ker bi tak v Mariboru pridelljen uradnik imel pravico do posebnih dijet, kar bi zopet znatno obtežilo državo blagajno. Bilo bi kvečjemu mogoče, da dobi kak profesor za ureditev knjižnice daljši dopust. (Dopis Zgod. društva mestnemu županu 6. marca 1922, št. 110.)

V teh razmerah je skušalo Zgod. društvo dobiti za knjižnico od države vsaj kako podporo. Vložilo je kot začasni upravitelj Štud. knjižnice 19. julija 1922 tozadevno prošnjo na pokrajinsko upravo v Ljubljani, nakar mu je pokrajinski namestnik Iv. Hribar 26. jul. i. l. dovolil enkratno izredno podporo v znesku 1500 Din. To je bila (razen priznanja dolžnostnih izvodov in začasne pridelitve profesorja Favaia) v zadevi knjižnice edina ugodna rešitev iz Ljubljane.

Nič boljše ni bilo v Beogradu. 8. dec. 1922 se je ministrstvu prosvete poslala prošnja, utemeljena podobno kakor spomenica 18. maja 1920, v kateri se glede knjižnice prosi: »Studijsku knjižnicu u Mariboru neka uzme država u svoje ruke, društvo joj prepušta knjige i ormare, a gradska općina daće prostorije, rasvetu i jednoga podvornika. Za prvu godinu može posle voditi tek jedan knjižničar te bi za prvu godinu bilo do-

voljno i 20.000 Din«. O prošnji so se v svrhu priporočila obvestili tudi slovenski poslanci, vendar je ostala brez uspeha. Zopet ni bilo kredita.

S te mrtve točke se je zadeva premaknila šele, ko je končno tudi vzdrževanje knjižničarja prevzela mestna občina.

Že v novembru 1922 se je predsedniku Zgod. društva ponudil za knjižničarja podpolkovnik v pok. Davorin Žunkovič; zahteval je 750 Din mesečne nagrade. Da se vzame ta ponudba v pretres in se sploh uredi uprava Štud. knjižnice, je na prošnjo Zgod. društva mestni župan 10. febr. 1923 sklical prvo sejo kuratorija. Udeležili so se je: dva zastopnika mesta (župan V. Grčar in mestni svetovalec dr. Fr. Rostohar), dva zastopnika Zgod. društva (dr. Fr. Kovačič in dr. M. Heric), en zastopnik Muz. društva (dr. P. Strmšek) in dva zastopnika Ljudske univerze, ki je tudi obljubila sodelovanje pri Štud. knjižnici (prof. I. Faval inurednik B. Borko). Za predsednika kuratorija je bil izvoljen župan Grčar, za podpredsednika dr. Kovačič, za tajnika prof. Faval, za blagajnika dr. Rostohar. Dr. Kovačič je na seji med drugim poročal o inventarju knjižnice, v kateri je koncem I. 1922. bilo vpisanih 7052 knjig, nevpisanih pa še okrog 4600. Posebno važen pa je bil na tej seji sklep, naj se glede namestitve podpolkovnika Žunkoviča takoj vloži prošnja; župan jo bo podpiral.

Prošnjo je 17. febr. i. I. za Štud. knjižnico vložilo Zgod. društvo; v njej se še vedno izraža upanje, da bo sčasoma knjižnico vendarle prevzela država, dostavljeno pa je, da govore »tehtni razlogi tudi za to, da mesto po vzgledu mnogih francoskih in italijanskih mest kreira javno municipalno knjižnico«. Mestni občinski svet je nato v seji 9. marca 1923 sklenil, da prevzame stroške za knjižničarja »Štud. knjižnice v Mariboru«, in namestil kot knjižničarja D. Žunkoviča proti mesečni nagradi 750.— Din. (Dopis mest. magistrata 15. marca 1923, št. 23/pr.) 16. marca 1923 je novi knjižničar nastopil svoje mesto.

S to odločitvijo je dejansko prevzela upravo knjižnice mestna občina. Vendar upanje na podržavljenje s tem še ni bilo popolnoma pokopano. Ko se je koncem I. 1923. oživotvorila mariborska oblast, je Zgod. društvo takoj (že 4. jan. 1924) v posebni spomenici prosilo velikega župana dr. M. Ploja, naj bi knjižnica postala »oblastvena knjižnica mariborske velike županije«. Prošnji se seveda ni ugodilo — veliko županstvo je bilo takrat samo šele v povojih. Približno eno leto pozneje je veliki župan, ko se je zglasila pri njem deputacija Zgod. društva, izrazil mnenje, da bi podržavljenje Štud. knjižnice naštetelo na težkoče, zato naj knjižnica za enkrat postane last mestne občine, vendar tako, da ostane možnost, da se izroči državi (zap. Zgod. društva 5. jan. 1925). S tem je bila zadeva končno položena ad acta.

S konstituiranjem kuratorija in namestitvijo knjižničarja je dobila uprava knjižnice trdnejše oblike. Razmerje med obema je bilo zamišljeno nekako tako, da bodi kuratorij — če smem tako reči — zakonodajni, knjižničar pa izvršilni organ. Vendar v praksi ločitev ni tako ostra, kajti knjižničar, ki že po svojem položaju in poslu najbolje pozna razmere in potrebe v knjižnici, s tem eo ipso soodloča tudi pri »zakonodajnem« delu.

Prvi kuratorij je posloval do konca l. 1924. in imel 8 sej. Glavno delo, ki se je izvršilo v tej dobi, je bila razen namestitve knjižničarja-vodje namestitev pomožne uradnice, oprema z novimi stojali, numeracija knjig ter otvoritev knjižnice in čitalnice za občinstvo.

Posel novega knjižničarja ni bil lahek. Knjižnica je pač imela na razpolago lepe prostore in obsegala dokaj bogato zbirko knjig, ali vse je bilo treba šele enotno urediti. Knjige so se nahajale v raznovrstnih omarah in policah, deloma na kupu, in bile brez števil, vsled česar je bila evidenca skoraj nemogoča. Razen tega tudi ni bilo enotnega in popolnega kataloga.

Prva knjižničarjeva skrb je bila, da se nabavi potrebna oprema. Opremila se je predvsem pisarna, deloma z nakupi, deloma z darovi raznih trgovcev. Nato se je začelo z nabavo stojal. Ker so dotakratna shranila za knjige bila neenotna i po izvedbi i po velikosti in razen tega za visoke kazinske dvorane znatno prenizka, kar bi imelo za posledico izgubo prostora, so se na knjižničarjevo inicijativo začela nadomeščati z novimi. Izdatki za to so začasno sicer omejili nakup knjig, vendar je bilo dobro, da se ni nadaljevalo s prejšnjim provizorijem: tako je vsaj glede opreme bilo delo končnoveljavno opravljeno in knjižnici dan zunanji pogoj za ureditev, rekel bi: okvir. Da se dobe potrebna sredstva, se je po sklepu kuratorija začela večja podporna akcija (prim. članek »Aufruf zum Ausbaue der Studien-Bibliothek in Maribor« v Marb. Ztg. 1923, št. 75), ki je imela lep uspel. Razne mariborske banke so po osebnem posredovanju župana Grčarja darovale znatne zneske (po 2000 Din Centralna, Slovenska, Jadranska, Ljubljanska kreditna in Prva hrvatska, po 1000 Din Trgovska in Zadrúžna), lesotržci iz Maribora, pozneje tudi s Smolnika in Rdečega brega so prispevali les, trgovci razne druge potrebščine. S tem se je začela opremljati najprej soba v jugovzhodnem oglu poslopja. Nabavila so se po načrtu mestnega arhitekta Schella stojala (dve daljši in — zaradi oken — pet krajšili) v višini 3.60 m, opremljena zgoraj z železnim drogom za naslonitev lestve, pri tleh pa z vratci, ki naj spodnjo polico čuvajo pred prahom. Delo je stalo s pleskanjem in železjem vred 7230.20 Din in je bilo popolnoma končano šele l. 1924. Istega leta se je opremila s stojali tudi soba južno od velike dvorane. Postavila jih je lesna industr. del. družba »Drava« v Mariboru v avgustu

in septembru 1924. Napravila je šest stojal ob stenah in dve dvostranski poprečni stojali sredi dvorane ter nekaj manjših stvari (mize, lestvo, zaboj za premog). Celotna oprema je stala 27.638 Din. To je bila za knjižnico seveda usodna postojanka. Zgod. društvo, ki je že 1. nov. 1923 pri ministrstvu prosvete prosilo za knjižnico 30.000 Din podpore, 13. jan. 1924 pa v ponovni prošnji to vsoto znižalo na 25.000 Din, a oboje brezuspešno, je 3. okt. 1924 vložilo na isti naslov novo prošnjo, naj se knjižnici nakloni za l. 1924. naknadno vsaj 1000 Din, za l. 1925. pa 10.000 Din podpore. A glasom rešitve 5. okt. 1924, br. 52630, za to ni bilo »budžetske možnosti«. Tudi prošnja kuratorija 8. avg. 1924, da bi mestna občina dovolila 10.000 Din naknadne podpore, je ostala zaenkrat brez odziva. Na prošnje, ki so se razposlale 21. avg. i. l. raznim privatnikom in zavodom, je došlo le par večjih zneskov. Ko se je tako dolg za opremo mogel poravnati le deloma (28. avg. 6360 Din, 2. okt. 10.000 Din), je »Drava« za preostali znesek 11.278 Din in pripadajoče obresti zahtevala dvomesečno menico (dopis 3. in 16. okt. 1924). V tej zadregi je najela Štud. knjižnica 17. okt. na račun kredita za l. 1925. pri Spodnještajerski ljudski posojilnici v Mariboru 12.000 Din. Kot dolžniki so podpisali menico dr. Fr. Kovačič, dr. Fr. Rostohar in D. Žunkovič. Z najetim denarjem se je še istega dne poravnal račun pri »Dravi«; dolg pri posojilnici pa je mogla knjižnica plačati šele 25. apr. 1925. Ker je bil s tem izčrpan velik del njenih prejemkov za dotično leto, je knjižnični kuratorij 2. jul. 1925 še enkrat prosil za naknadno podporo 10.000 Din, ki jo je mestni občinski svet v seji 14. jul. i. l. tudi dovolil. S tem je bila zadeva ugodno rešena. Oprema tretje (vzhodne) dvorane se nabavlja od l. 1926. naprej, in sicer iz dotacije, ki je v to svrhu določena v rednem letnem proračunu. Vzporedno s stojali so se nabavile tudi razne manjše potrebščine: mize in slike naših slovstvenikov za čitalnico, lestve, napisna tabla pri vhodu in podobno.

Takoj po nastopu službe je začel knjižničar s katalogizacijo in numeracijo knjig. Pri tem so se do takrat zbrane knjige razvrstile v glavnem po strokah, novi prirastki pa vpisovali po principu numerus currens. Format se ni upošteval, zato je uvrstitev v police često delala težave. Vpisovale so se knjige (da se čimprej fiksirajo) v vezan katalog, nekak inventarni katalog. Po poročilih na sejah kuratorija je bilo vpisanih 18. jun. 1923 5900 knjig, 30 nov. i. l. 8040 knjig, 9. dec. 1924 (na zadnji seji prvega kuratorija) 11.411 knjig. Vendar je kot korektiv k tem številkam treba pripomniti, da so se pri zbornikih deloma (zlasti pri leposlovnili, zaradi izposojanja) šteli posamezni zvezki samostojno; dejansko število je bilo torej znatno manjše. Z nadaljevanjem listnega kataloga, ki ga je za svoj inventar Zgod. društvo odstopilo s knjigami vred, se je začelo šele l. 1925., vsled česar je dotakratni katalogizaciji manjkala trdna pod-

laga. Izbral se je za listni katalog približno isti format, kakor ga je imelo Zgod. društvo, in temu primerno so se v spodnjem delu enega stojala napravili za listke predalčki. Za občinstvo so se izdelali zasilni strokovni seznam v obliki zvezkov, žal, nepregledni in težko uporabni: snov se v njih namreč ni razvrstila niti alfabetično niti sistematično, ampak enostavno po tekočih številkah inventarnega kataloga.

Kot vzrok, zakaj se je z listnim katalogom odlašalo, se navaja na seji kuratorija 30. nov. 1923 številen obisk, ki ovira delo. Takoj po namestitvi knjičničarja se je namreč začelo z o b r a t o v a n j e m. Že v drugi seji kuratorija 24. marca 1923 se je določil čas za izposojevanje knjig: ponedeljek in petek od 4. do 7. ure popoldne (pozneje od 3. do 6. ure; prim. »Tabor« 1923, št. 245). Za izposojene knjige se naj zahteva kavcija, razen tega vpisnina: za letne legitimacije po 10 Din, za polletne po 5 Din. Vstop v čitalnico, ki se je opremila v sobi zahodno od velike dvorane, bodi prost. Te določbe so se pozneje ponovno izpreminjale. Že v seji 18. jun. 1923 se je sistem kavcij kot težko izvedljiv zavrgel; v končnem pravilniku je ostala od tega le določba, da se zahteva zastavnina, če vrednost izposojenih knjig presega 500 Din. Izposojnina se je za l. 1924. zvišala na 10 Din četrtletno (seja 30. nov. 1923), pozneje najprej na 10, potem na 5 Din mesečno (seja 10. marca 1925), dokler se ni končno v pravilniku določilo za tistega, ki si izposodi knjige (največ tri) samo enkrat na mesec, 5 Din, za tistega, ki si jih izposodi vsak teden pa 10 Din mesečnine. Vsak izposojevalec dobi posebno izkaznico. V čitalnici so bili spočetka na razpolago vsi važnejši časopisi, ko pa se je vsled tega dijakom prepovedal obisk (poročilo na seji kuratorija 9. dec. 1924), so se časopisi odstranili; posledica je bila, da je poset skoraj popolnoma ponesel (seja 2. jul. 1925). Od l. 1926. se dajejo časopisi zopet v čitalnico, vendar vedno samo zadnja številka, in sicer (revije) v primernih mapah, da se ne poškodujejo. Od 1. okt. 1923 je knjižnica za občinstvo odprta vsak delavnik od 3. do 6. ure popoldne, izvzemši dobo velikih počitnic, ko je čitalnica zaprta, knjige pa se izposojajo le ob sobotah od 8. do 1. ure. Drugače so predpoldanske ure namenjene za interno delo. V prvem poslovnem letu (1923) je obiskalo čitalnico povprečno 5—15 oseb dnevno, l. 1926. v celoti okrog 9000 oseb. Del je bilo izposojenih l. 1923. 2592, l. 1926. pa 14.042.

Da se urejevanje knjižnice pospeši in čimprej uvede dnevno izposojanje, se je 2. jun. 1923 vložila na mestno občino prošnja, naj se namesti v knjižnici še ena moč. V seji 6. jul. 1923 je mestni občinski svet prošnji ugodil in namestil kneginjo Elizabeto Obolensko kot pomožno moč z mesečno remuneracijo 500 Din in proti 14dnevni obojestranski odpovedi (dopis 9. jul. 1923, št. 11453/23). Službo je nova uradnica nastopila

12. julija i. l. Prepustili so se ji vsi posli z občinstvom razen izdaje izkaznic in reklamacij, poleg tega urejevanje revij in časnikov, izdelava strokovnih seznamov in pozneje začasno tudi izpopolnjevanje listnega kataloga. Koncem l. 1923. se ji je zvišala plača na 750 Din, vodji (ravnatelju) knjižnice pa istočasno na 1250 Din. Na podlagi poznejših prošenj so se regulirali končno prejemki tako, da dobiva od 1. sept. 1924 naprej vodja knjižnice 2000 Din, pomožna uradnica pa do 1. nov. 1927 1500 Din, od takrat pa istotako 2000 Din. Oba sta nameščena le pogodbeno.

Ker je tako glavna bremena za vzdrževanje knjižnice nosila mestna občina, in pa, da se knjižnici za vsak slučaj zasigura obstoj tudi za nadalje, je mestni občinski svet tik pred novimi občinskimi volitvami v seji 18. sept. 1924 sklenil sledeče:

1. Knjižnica spremeni svoj naslov v »Mestna študijska knjižnica v Mariboru« in se ji stavijo na razpolago vsi prostori ob dvorani v 1. nadstropju, razen dvorane same z galerijami in garderobo. Uprava knjižnice se vrši tudi nadalje po kuratoriju, ki je predviden po statutu in ki ga je odobril občinski svet v svoji seji dne 2. VI. 1922. Pri tem se pa črtajo iz sestave kuratorija zastopniki države, katera k vzdrževanju knjižnice ničesar ne prispeva.

2. Institucija se mora v proračunih mestne občine redno upoštevati pri naslovu »Prosveta« kot mestni znanstveni zavod.

Zgod. društvo, kateremu je bil ta sklep sporočen šele 9. dec. 1924, je v seji 20. dec. sklenilo v glavnem sledeče: Priznavajoč zasluge, ki jih ima mestna občina za knjižnico, nima Zgod. društvo nič proti temu, da se mestna občina določi kot lastnica, vendar nekvarno lastninski pravici Zgod. in Muz. društva, in da se temu primerno določi tudi število občinskih zastopnikov v kuratoriju. Ne kaže pa izpreminjati naslova v »Mestno štud. knjižnico«, ker bi se s tem a priori izključila možnost, da bi kdaj država prevzela knjižnico v svojo oskrbo, oziroma, da bi postala javna oblastvena knjižnica. S spremembo naslova bi se lahko ustavili tudi dolžnostni izvodi, ker »mestna« knjižnica ne bi imela pravice do njih. Končno se je izrazila želja, naj se knjižnični statut po skupnem dogovoru nanovo in točno formulira.

Ker so medtem občinske volitve, ki so se vršile 21. sept. 1924, bile potrjene in sta prejšnja zastopnika kuratorija Grčar in dr. Rostohar nehala biti člana mestnega občinskega sveta, je Zgod. društvo 5. jan. 1925 prosilo, naj mestna občina čimprej določi nove zastopnike in jih obenem pooblasti, da dogovorno z zastopniki Zgod. in Muz. društva sestavijo nov statut knjižnice. To se je kmalu nato tudi zgodilo. Novi statut, ki ga je sprejel mestni občinski svet v seji 3. marca 1925 in ki je še sedaj v veljavi, je doslovno priobčen v Kazalu k Časopisu za zgodovino in

narodopisje, str. 9. Njegove glavne določbe so: Knjižnica se imenuje »Študijska knjižnica v Mariboru«. Lastnica knjižnice je mestna občina, ki daje prostore, vzdržuje osebe in z denarno podporo omogoča obstoj in razvoj. Upravlja jo poseben kuratorij, sestojč iz sedmih članov; štiri delegira mestna občina, dva Zgod. in enega Muz. društvo. Knjige, ki sta jih prispevali ali jih še prispevata imenovani društvi, ostanejo njuna last.

Zastopstvo države, ki ga je določal prvi statut, se je črtalo; sicer pa ta določba itak nikoli, tudi v prvem kuratoriju ni bila realizirana. Črtala se je tudi Ljudska univerza, ker so njeni prispevki bili le neznatni. Zato pa je dobila podvojeno število zastopnikov mestna občina.

Novi kuratorij, izvoljen na podlagi dogovorjenega ključa, so sestavljali sledeči člani: štirje zastopniki mesta (dr. J. Leskovar, J. Stabčej, dr. P. Strmšek in I. Tumpej), dva zastopnika Zgod. društva (dr. Fr. Kovačič in dr. J. Tominšek) ter en zastopnik Muz. društva (dr. M. Heric). Za predsednika je bil izvoljen župan dr. J. Leskovar, za podpredsednika dr. Fr. Kovačič, za tajnika J. Stabčej, za pregledovalca računov dr. M. Heric in I. Tumpej. Razen tega se je določil poseben odbor za nakup in ocenjevanje knjig (dr. Kovačič, dr. Tominšek, dr. Heric). Kuratorij je posloval od 10. marca 1925 do 2. dec. 1927 ter imel 15 sej. V glavnem se je v tej dobi nadaljevalo delo, začeto že poprej, nanovo pa se je kreiralo sistemizirano uradniško mesto 1. kategorije, razen tega se je provizorično pridellil poseben sluga.

Vprašanje s l u g e je zlasti spočetka delalo težkoče. Ker je bil knjižnični sluga obenem hišnik kazinskega poslopja, njegova obveznost do knjižnice ni bila točno določena. Uredila se je stvar šele, ko je na prošnjo kuratorija mestni magistrat z dopisom 10. okt. 1925 določil, da naj opravlja sluga hišniška dela le v onih urah, ko je knjižnica zaprta, v uradnih urah knjižnice pa vrši službo pri tej, izvzemši slučaj, da ga mestni stavbni urad rabi kot hišnika. Še večje neprilike so bile z njegovim stanovanjem. Prvotno je stanoval sluga v mali sobici (pravzaprav kuhinji) na severni strani hodnika v 1. nadstropju, nasproti čitalnici. Ko pa se je poročil, je prosil za povečanje stanovanja. S privoljenjem Štud. knjižnice se je začetkom 1. 1923. pri vходу v čitalnico s pregrajo oddellil zanj manjši prostor. Tako seveda trajno ni moglo ostati, zlasti, ker vsled tega ni bilo mogoče zaklepati čitalnice in so prihajali ljudje tudi izven uradnih ur. Vodstvo knjižnice je ponovno opozarjalo na to (10. avg. 1923, 7. febr. 1925, 15. apr. 1925), uredila pa se je zadeva šele 1. 1925., ko se je nakazalo slugi drugo stanovanje v poslopju na dvorišču. Pozneje (začetkom novembra 1927) se je dotedanji sluga razrešil te službe in ostal le še hišnik kazinskega poslopja, knjižnici pa se je pridellil kot sluga začasno Gregor Čauko, s plačo dnevničarja.

Tudi glede knjižničnih prostorov so se od časa do časa pojavljale težkoče. Veliko dvorano daje mestna občina na razpolago za razne prireditve (koncerte, razstave, bankete itd.) in ob takih prilikah želijo prireditelji včasih tudi knjižnično čitalnico. Pravico, da daje to dovoljenje, je dobilo prvotno Zgod. društvo (dopis magistrata 4. nov. 1921), sedaj odloča o tem vodstvo knjižnice. Redno uporablja čitalnico z dovoljenjem kuratorija, kot predavalnico Ljudska univerza že od svoje ustanovitve, in sicer po dvakrat na teden, v ponedeljek in petek od 8. do 10. ure zvečer. Vse to je več ali manj neprilичno, vendar razvoja knjižnice doslej ni posebno oviralo. Usoden udarec pa bi jo bil skoraj zadel l. 1925. Nenadoma je knjižnica 25. avg. dobila obvestilo, da ji je mestni magistrat dodelil prostore uradniške menze v pritličju kazinskega poslopja, njeni dosedanja prostori pa da so določeni za mestni gradbeni urad. Proti temu se je po sklepu kuratorija na seji 26. avg. i. l. vložil priziv, prvič, ker se o tako važni knjižnični zadevi ni vprašalo za mnenje kuratorija, ki knjižnico upravlja in je zanj odgovoren, drugič, ker so pritlični prostori za knjižnico nerabni in bi s preselitvijo v nje bilo uničeno vse dotedanje delo, ki je vendar zanj ravno občina že toliko žrtvovala, tudi bi bil v novih prostorih vsak nadaljnji razvoj nemogoč. Priziv je pomagal in knjižnica je ostala v I. nadstropju.

V prostore, namenjene zanj v pritličju, bi jo bilo tudi težko spraviti, kajti medtem je znatno narastla. Na podlagi letnih poročil, podanih v sejah kuratorija, je od 16. marca 1923 do konca l. 1925. bilo kupljenih 3466, darovanih 5721, zamenjanih 269 zvezkov, dolžnostnih izvodov pa je došlo 596; prirastek l. 1926. je znašal 1676 zvezkov, med temi 728 darov; v celoti torej do konca l. 1926. 11.728 zvezkov, med temi dobra polovica (6449) darovanih. Vendar je dejanski prirastek bil manjši, ker so šteti v tej statistiki posamezni zvezki (ne dela), in sicer z brošurami in dvojnicami vred. Potom nakupa so se nabavljale predvsem nove knjige, vendar se je kupilo tudi par knjižnic en bloc: l. 1924. od H. Starka v Mariboru (za 4000 Din), l. 1925. od mariborskega mestnega župnišča 1104 zvezki večinoma homiletične vsebine v originalni vezavi iz druge polovice 18. stoletja (za 1200 Din), l. 1926. del knjižnice (268 zvezkov) od župnika Lekšeta v Lučah (za 1300 Din). Darovi so se sproti objavljali v dnevnem časopisju, zato naj tukaj sledijo le darovalci večjih zbirk (do konca l. 1926., v glavnem kronološko): dr. P. Strmšek (155 zvezkov), V. Grčar (81), D. Žunkovič (152), dr. Fr. Kovačič (571; deloma dar Zgod. društvu), J. Zidanšek (423), baron Gödel-Lannoy (173), ga. I. Lipoldova (49), dr. Lj. Pivko (201), M. Krevh (80), čehoslovaški konzulat v Ljubljani (76), U. Hafner (32; med njimi 29 letnikov »Mira«), G. Einspieler (94), J. Trafenik (204),

dr. I. Žolger (246), dr. M. Ploj (231), Društvo jugoslov. akademikov v Mariboru (315), dediči podpolkovnika Aljančiča (224), prof. H. Tofan (92). Omenjeno bodi še, da je pisatelj Ksaver Meško l. 1923. poklonil velik del svojih rokopisov. Ko se je l. 1924. razdelil škofijski muzej, se je 62 knjig izročilo Štud. knjižnici, vendar s pridržkom lastninske pravice. Med njimi je skoraj popoln izvod Dalmatinove biblije. Akcija, da bi se združile s Štud. knjižnico tudi mariborske srednješolske knjižnice, kakor je predlagal to dr. Makso Kovačič že v »Taboru« 6. aprila 1923 in pozneje še na občnem zboru Zgod. društva 23. nov. 1923, se je opustila, ker je neizvedljiva, dokler Štud. knjižnica ni podržavljena. Tudi pogajanja z Oficirskim domom in Zdravniškim društvom za odstopitev njunih knjižnic (l. 1925. in 1926.) niso dovedla do uspeha. Pač pa stalno množi svoj delež pri knjižnici Zgod. društvo. Predvsem izroča vse revije, ki jih dobiva v zameno, in recenzijske izvode. Razen tega je l. 1925. kupilo knjižnico dr. A. Medveda, ostanek Kremplove knjižnice pri Mali Nedelji (86 zvezkov) in večjo zbirko knjig iz ruškega župnišča, dokupuje continuanda, sploh dopolnila k delom, ki so njegova last (n. pr. edicije Jugoslov. akademije), deloma pa nabavlja tudi nova dela zgodovinske in narodopisne smeri. Izdalo je v to svrhu od l. 1923. do konca l. 1926. 11.603,80 Din. Tudi del darov prilaja na njegov naslov. Iz zapuščine dekana Ozmeča je prejelo Zgod. društvo v tej dobi po posredovanju dr. Fr. Kovačiča 237 zvezkov, iz zapuščine župnika M. Volčiča po posredovanju dr. A. Jerovška okrog 500 zvezkov, leta 1925. pa sta darovala kurat M. Ljubša 214 zvezkov, župnik F. Hurt na Muti pa 45 letnikov čeških revij. Dar dr. Turnerja sem omenil že v drugi zvezi.

Koncem l. 1926. je knjižnica po tekoči številki inventarnega kataloga štela blizu 16.000 del. Vendar iz razlogov, ki sem jih navedel v odstavku o katalogizaciji, takratno dejansko stanje ni odgovarjalo temu številu. Točna statistika bo mogoča šele, ko bo dovršena nova katalogizacija in numeracija.

Za vezavo knjig se je izdalo l. 1923. 2200,50 Din, l. 1924. 4120 Din, l. 1925. čez 8000 Din, l. 1926. 6000 Din in razen tega po sklepu kuratorija še del dotacije za opremo, in sicer za vezavo časopisov. To so razmeroma majhni zneski in vezati so se mogle le knjige, ki se večkrat izposojajo, ter najvažnejše revije in časopisi. Normalnega stanja (da bi bile vezane vse knjige) po vsej priliki knjižnica še ne bo kmalu dosegla.

Kar se tiče denarnih sredstev, se je položaj od otvoritve naprej znatno izboljšal. Od kraja je bila knjižnica navezana le na podpore, vedno več ali manj negotove in slučajne. Za l. 1922. je dobila,

kakor že omenjeno, 1500 Din od pokrajinske vlade v Ljubljani (edina državna podpora) in 5000 Din (v dveh obrokih) od mestne občine. Naslednje leto so znašali njeni prejemki 15.145 Din, od tega 2000 Din mestne podpore, 1055 Din izposojnine, ostalo pa darovi bank in privatnikov. K mestni podpori bi bilo prišteti še izdatke za osebje, luč in kurjavo, kar je vse plačevala mestna občina. To velja tudi za naslednja leta. Za l. 1924. se je postavilo v mestni proračun za knjižnico 20.000 Din, k čemur se je dovolilo naknadno še 22.000 Din izredne podpore. Glede uporabe se je v seji kuratorija 29. jan. 1924 določil sledeči ključ: 50% za nabavo knjig, 25% za vezavo, 25% za opremo. Vendar je zaradi izrednih izdatkov za stojala ostalo za nakup le okrog 10.000 Din. Razni darovi so znašali 4100 Din, izposojnina pa 6485 Din, vsi dohodki skupaj torej 52.585 Din. S sklepom mestnega občinskega sveta 18. sept. 1924 se je določilo, da se mora Štud. knjižnica redno upoštevati v mestnem proračunu. Na podlagi tega se je vložil za l. 1925. proračun s sledečimi postojankami: 30.000 Din za nabavo knjig, 5000 Din za vezavo, 20.000 Din za nadaljno opremo. Ker pa se je v tem letu prekoračil pavšal za kurjavo, je občina namesto zaprosene vsote prispevala le 30.000 Din (v dveh obrokih). Izposojnina je znašala 11.783 Din, oboje skupaj torej 41.783 Din. Do popolnoma rednega proračuna je prišlo šele l. 1926. Proračun je obsegal sledeče postojanke: 55.975 Din za osebje (ravnatelj 24.000 Din, uradnice 18.000 Din, sluga 13.975 Din; konecem leta je prišla k temu še plača novega knjižničarja, 36.000 Din za nabavo knjig, časopisov in revij, 6000 Din za vezavo, 16.000 Din za opremo, 1892.25 Din za razsvetljavo in žarnice, 7700 Din za kurjavo, skupaj torej 123.567.25 Din. S tem je bila dana za razvoj knjižnice trdna podlaga.

Istega leta se je končno kreiralo tudi mesto stalnega knjižničarja, nameščenega po službeni pragmatiki. Že od 9. dec. 1924 se je v sejah kuratorija ponovno povdarjalo, da bi bilo treba še enega uradnika, predvsem za katalogizacijo. Ko pa se je 28. sept. 1925 vložila tozadevna prošnja, je mestni občinski svet v seji 10. nov. i. l. »vsled pomanjkanja potrebnih sredstev odklonil nastavitve tretjega uradnika« (dopis 13. nov. 1925, št. 17.364/25). Mimogrede se je nekoliko pozneje za nujna opravila dodelil knjižnici za dobo enega meseca (od 1. do 28. febr. 1926) L. Zorzut proti nagradi 1000 Din. Že prej (29. jan. 1926) pa je kuratorij ponovil prošnjo za namestitev novega uradnika, in sicer na predlog dr. Kovačiča za uradnika 1. kategorije. Z ozirom na prvotno odklonitev se je utemeljila prošnja sledeče: »Dejanski ne gre za nastavitve tretjega uradnika, marveč, da se kreira edino uradniško mesto. Študijska knjižnica je po knjižničnem statutu mestna last, a de-

janski nima knjižnica še danes niti enega uradnika, ker g. Žunkovič in gospa Obolenska sta sprejeta le kot pomožni in začasni moči proti nigradi. Vsekako je torej potrebno, da se nastavi kvalificirana moč 1. kategorije, ki bo kdaj mogla prevzeti vodstvo knjižnice.

Nato je mestni magistrat 15. apr. 1926, št. 2455/26, razpisal za Štud. knjižnico uradniško mesto 1. kategorije. Mesto se je na predlog kuratorija v seji mestnega občinskega sveta 27. jul. 1926 (dopis 2. avg. 1926, št. 11214/26) podelilo piscu teh vrst, ki je bil do takrat profesor na drž. gimnaziji v Mariboru in je novo službo nastopil 1. okt. 1926, s prememki po mestni pragmatiki. Kuratorij mu je z dopisom 27. sept. i. l. odkazal kot delokrog predvsem »modernim zalitevam primerno ureditev listnih katalogov, tako glavnega kakor strokovnih«.

Z ustvaritvijo pragmatično sistemiziranega knjižničarskega mesta je mestna občina definitivno prevzela upravo Štud. knjižnice v Mariboru, zato s tem končujem zgodovino njenega nastanka.

Grški, rimski in bizantinski novci mariborskega muzeja.

Dr. Vladimir Travnér, Maribor.

Le malo kdo ve, da lirani naš muzej precej bogato in lepo numizmatično zbirko. To tudi ni čudno, ker je bila zbirka od začetka muzeja do zadnjega časa neurejena. Manjkalo je muzejski upravi strokovnjakov-numizmatikov. Šedanji muzej je nastal iz treh muzejskih zbirk, ki so se morale večkrat seliti. Pri pomanjkanju delovnih moči se je morala ureditev omejiti le na najnujnejše reči. Novci, medalje in drugi numizmatični predmeti so se nahajali brez vsakega pregleda, večkrat pomanjkljivo in napačno označeni ter pomešani med ostalimi zbirkami muzeja v različnih omarah in dvoranah. Velik del zbirke je ležal neobdelan in skoraj pozabljen v omarah in predalih muzejske pisarne. Predmeti so bili večinoma neosnaženi in zanemarjeni. Manjkala je tudi evidenca, tako da je bila že radi tega ureditev zbirke otežkočena. Vsled tega sta spomladi 1928 prevzela g. inž. Egon Baumgartner in pisec teh vrstic sicer težavno, pa neobhodno potrebno nalogo, urediti numizmatični oddelek našega muzeja. Delo vsled ogromnega gradiva, pomanjkanja časa in drugih zaprek še ni končano. Urejeni so doslej (konec julija 1928) le antični (grški, rimski in bizantinski) novci, medaljoni, tesere i. dr., srednjeveški novci

in novci habsburške dinastije. Zato se mora omejiti poročilo na novce starega veka, ki katerim spadajo numizmatično tudi novci vzhodnorimskega cesarstva in ki se bistveno razlikujejo od ostalih novcev srednjega veka, med katere bi sicer časovno spadali. O srednjeveških novcih poroča inž. Baumgartner v posebni razpravi. Poročilo o ureditvi ostale zbirke sledi, ko bo oddelek nujen.

Najnujnejše in najvažnejše delo je bila naprava k a r t o t e k e, ki tvori podlago zbirke in ki omogoča znanstveno proučevanje in obdelavanje numizmatičnih predmetov. Obenem služi kartoteka za evidenco. Kartoteka je sestavljena iz posameznih listov tako, da je določen za vsako grško pokrajino oz. mesto (Atiko, Jonijo, Kampanijo, Egipt, Sirakuzo itd.), za vsako rimsko rodbino, ki je kovala v dobi republike novce (Aelia, Antonia, Calpurnia itd.), za vsakega rimskega in bizantinskega cesarja ali člana cesarske rodbine, ki je upodobljen na novcih, za medaljone, za tesere (igralne marke), za antične in moderne potvorbe novcev (monetae falsificatae, monetae falsae) itd. poseben list s sledečimi rubrikami: 1. Ev. št. — 2. Avers. — 3. Revers. — 4. Mesto izdaje (služi tudi za letnice izdaj) — 5. Vrsta. — 6. Premer v mm. — 7. Teža v g (rubriki 6 in 7 samo za redke, posebno za zlate in srebrne novce) in 8. Opomba. Na te liste so se zapisali vsi numizmatični predmeti (novci, medaljoni, tesere, potvorbe itd.) razven slabo ohranjenih in dublet s kratkimi, pa jasnimi in izčrpnimi označbami, ki so razložene na posebnem listu (tolmaču). V opombah je označeno, v kakem stanju se nahaja predmet, če je redek ali ne, vrednost v švicarskih frankih (1 fr = 10 Din), navedba kraja, kjer se je novce našel, ime darovalca in slednjič označba številke novca v merodajnih numizmatičnih delih. Način opisovanja novcev starega veka je razviden najboljše iz sledečega, deloma izumljenega primera:

Muzejsko društvo v Mariboru. — Claudius 141-45 Tiberius Claudius Drusus.

Ev. št.	Avers	Revers	Mesto izdaje	Vrsta	mm	g	Opomba
13	(TI-CL) AVDIVS-CAE SAR-AVG-P- M-P-P 	LIBERTAS- AVG 	a. 41	MB			C 2 Coh 47 fr. 2 Iv. Tavčar, Ptuj, Haj- dina

To znači:

Točen napis (legenda) na obeh straneh novca, kakor navedeno. Del napisa (TI-CL) je nečitljiv (dopolnitev); Cesarjeva glava ima lavorjev

venec(Σ in je obrnjena na levo (<). Libertas stoji (||) obrnjena na desno (>)). Novci je bil izdan l. 41. in je srednji bron (Medio Bronzo). Ohranjen je srednje (C²; conservatio²). Opisan je v knjigi Cohen (Coh.) (*Description historique des monnaies frapp. sous l' empire romaine*. Paris 1859—1862) pod št. 47. Vreden je 2 šv. franka (20 Din). Daroval ga je Ivan Tavčar iz Ptuja; najden je bil na Hajdini.

Tako je opisan vsak numizmatični predmet tako točno, da ga večaku niti videti ni treba.

Na podlagi te kartoteke so se vložili dobro ohranjeni in očiščeni novci v izložbene omare. Dublete so se uporabile tako, da so razvidni v zbirki tudi nekateri reversi (zadnje strani). Uredili pa so se novci starega veka po sledečem vspredu:

I. Grški in barbarski novci, ki se naslanjajo na grške vzorce po abecednem redu pokrajin (mest); v pokrajinah (mestih) pa po časovnem redu.

II. Novci rimske republike: aes (rude, signatum, librale) in rodbinski novci (monetae familiares); slednji po abecednem redu rodbin, ki so kovale novce. Ureditev je historično sicer nepravilna, vendar pa umestna. Časovna razdelitev rodbinskih novcev je namreč nepregledna, ker so kovali posamezni člani iste rodbine novce v najrazličnejših dobah.

III. Novci rimskega cesarstva (monetae imperiales) po kronološkem redu počenši z letom 44. pred K., ko je postal Julius Caesar dictator perpetuus in ko je dal rimski senat kovati novce ž njegovo podobo, pa do leta 476. po K., ko je propadlo zapadnorimsko cesarstvo. Razložek med senatorskimi novci (z označbo S C) in cesarskimi novci (brez te označbe) je malopomemben, ker so skoraj vsi bakreni novci senatorski, ostali pa cesarski do cesarja Galijena, ko zgine ta razložek popolnoma. Zato se na ta razložek ni oziralo. Pokrajinski novci (monetae provinciales), kakor n. pr. aleksandrijski novci, so se uvrstili na koncu novcev tistega cesarja, pod čigar vladno so izšli. Le tisti pokrajinski novci, ki se časovno ne morejo natančneje ugotoviti, so se uvrstili v poseben pododdelek. Istotako se niso upoštevali ostali tipi novcev, kakor posvetilni novci (consecratio), restitucijski novci (restitutio), votivni in legijonarni novci itd. Pač pa so se pokazali v izložbi nekateri primeri teh vrst. Ostale razlike (v materialu) so itak takoj razvidne in so se tudi mestoma primerno označile (n. pr. Quinarius, dvojni denar itd.). Posebne pododdelke tvorijo medaljoni, tesere itd., kakor tudi primeri antičnih in modernih potvorb. Istotako so razvidne v izložbeni omari nekatere označbe kovnic, ki se nahajajo na poznorimskih novcih (posebno izza cesarja Dioklecijana). Majhen zemljevid kaže zemljepisno lego teh kovnic. Tudi način čitanja napisov je razviden na praktičnem primeru.

IV. Novci bizantinskega (vzhodnorimskega) cesarstva od l. 394. do l. 1453. po K. v kronološkem redu.

Vsi ti predmeti, oz. skupine novcev, medaljonov itd. so označeni s primernimi napisi in letnicami. V splošnem so se rabili mednarodni in lahko umevni latinski izrazi, kakor n. pr. *Res publica Romana*, *Imperium Romanum*, *Claudius II. Gothicus*, *Constantinus Magnus*, *Theodosius II.* itd.

I. Grški novci. V zbirki se nahajajo sledeči grški, oz. barbarski novci: 1. 2 tetrahmi donavskih Keltov (Fillipov tip). — 2. 3 egipčanski novci in sicer: Ptolomej VII 170—117 pr. K. in Ptolomej XIII 80—51 pr. K. (tetrahmi) ter en bakren novc iz časa 130—80 pr. K., ki se je našel v nekem kamenolomu pri Radvanju. Kako je prišel ta novc v naše oddaljene kraje, se ne da ugotoviti. — 3. en bakren atenski novc iz časa 220—83 pr. K. — 4. Ena didrahma iz mesta Neapolis v Kampaniji (270—240 pr. K.). — 5. En tetralbol iz mesta Argos (350—228 pr. K.) v premeru 14 mm in 2.4 g težak. — 6. En precej redek srebrni novc iz jonskega Mileta (300—250 pr. K.). — 7. Ena dragma iz otoka Kos. — 8. 4 macedonski novci in sicer: drahme Filipa II. (359—336 pr. K.), Aleksandra Velikega (336—323 pr. K.) in Demetrija Poliorceta (306—282 pr. K.) ter ena didrahma iz mesta Neapolis iz časa 411—350 pr. K. — 9. En srebrni feničanski novc (Tyrus 126—57 pr. K.), dar bar. Gödel-Lannoy-a. — 10. Sirakuza (Hieron 275—216 pr. K.; litra) in slednjič 11. dva novca (didrahma Demetrija II. Nikatorja 146—138 pr. K.) in tetralhima Filipa Filadelfa (92—83 pr. K.); oba podaril bar. Gödel-Lannoy. Skupno število grških novcev znaša 18, ki so razen enega vsi srebrni.

II. Iz dobe rimske republike poseduje naš muzej sledeče novce: 1. en ass librale (Janova glava) iz l. 268 pr. K. (premer 30 mm; teža 24 g); — 2. denarii sledečih rodbin: Aelia (P. Aelius Paetus 209 pr. K.); Antonia (M. Antonius iz l. 32—31 pr. K., 3 različni novci); Barbatia (M. Barbatius Philippus 41 pr. K.); Calpurnia (C. Calpurnius Piso Frugi, daroval g. Baumgartner); Cipia (M. Cippius 94 pr. K.); Carisia (T. Carisius, 2 različna novca); Claudia (Ap. Claudius Pulcher 99 pr. K.); Considia (C. Considius Nonianus 60 pr. K.); Cosconia (92 pr. K.); Domitia (Cn. Domitius Ahenobarbus 179 pr. K.); Egnatia (C. Egnatius 69 pr. K.); Egnatuleia (C. Egnatuleius 101 pr. K.); Flaminia (L. Flaminius Chilo 44 pr. K.); Julia (C. Julius Caesar: eden iz l. 54. pr. K., drugi iz časa 49—45 pr. K.); Junia (M. Junius Silanus 174 pr. K., D. Junius Silanus 89 pr. K.); Lucretia (Cn. Lucretius Trio 164 pr. K.); Marcia (Marcus Philippus 60 pr. K.); Naevia (C. Naevius Balbus 74 pr. K.); Plantia (C. Plancius 54 pr. K.); Porcia (M. Porcius Cato 101 pr. K.); Vibia (C. Vibius Varus 43—42 pr. K.) ter 5 denarii neznanih rodbin (1 victoriat, 1 quinarius

ter 3 denarii). Skupno število teh novcev znaša 32. Razven asa, so vsi novci srebrni (denarii, quinarii, victoriati).

III. Največ novcev je seveda iz klasične dobe numizmatike, t. j. iz dobe rimskega cesarstva. Število teh novcev znaša okroglo 400, med njimi okoli 100 srebrnih. Ostali so bakreni različnih velikosti. Zlatih rimskih novcev nimamo. Zastopani so sledeči cesarji, oz. člani cesarskih rodbin: Agrippa (l. 12 pr. K.), Agrippa in Octavianus (18 pr. K.), Augustus (43 pr. K. — 14 po K.), Livia (žena Augustova), Tiberius (14—37), Nero Drusus (sin Tiberija), Germanicus (sin Nerona Druza 18), Caligula (37—41), Claudius I. (41—54), Nero (54—68), Vespasianus (69—79), Titus (79—81), Domitianus (81—96), Nerva (96—98), Traianus (98—117), Hadrianus (117—138), Antoninus Pius (138—161), Faustina mater (žena Antonina Pija), Marcus Aurelius (140—180), Faustina jun. (žena Marka Avrelija), Lucilla (žena Lucija Vera), Commodus (175—192), Septimius Severus (193—211), Julia Domna (žena Septimija Severa), Caracalla (196—217), Geta (198—211), Eliogaballus (218—222), Julia Soemias (mati Eliogabala), Julia Moesa (stara mati Eliogabala), Severus Alexander (222—235), Julia Maimea (mati Severa Aleksandra), Maximinus I. (235—238), Pupienus (238), Gordianus III. (238—244), Philippus Arabs (244—249), Otacilla (žena Filipa Arabca), Traianus Decius (249—251), Etruscilla (žena Trajana Decija), Hostilianus (249—251), Trebonianus Gallus (252—254), Volusianus (251—254), Valerianus pater (254—260), Gallienus (254—268), Salonina (žena Galijena), Quietus (260—262), Victorinus tyrannus (265), Tetricus pater (267—273), Claudius II. Gothicus (269—270), Aurelianus (270—273), Tacitus (275—276), Probus (277—282), Carinus (282—284), Diocletianus (284—305), Maximianus Herculeus (286—305), Constantius Chlorus (292—306), Galerius Valerius Maximianus (292—305), Maximinus II. Daza (305—313), Licinius pater (307—323), Licinius filius (317—323), Constantinus Magnus (306—337), Crispus (sin Konstantina Velikega, 317—326), Delmatius (335—337), Constantius II. junior (317—337), Constans I. (333—350), Constantius II. (323—361), Magnentius (350), Vetranio (350), Constantius Gallus (351—354), Julianus Apostata (355—363), Flavius Jovianus (363—364), Valentinianus I. (364—375), Flavius Valens (364—378), Gratianus (367—383), Valentinianus II. (375—392), Theodosius (379—395) in Flavius Victor (388); skupno torej 74 vladarjev oz. članov vladarskih rodbin. Vseh oseb, ki so bile deležne časti biti upodobljene na rimskih cesarskih novcih, pa je po običajnem štetju 283. Iz navedenega izhaja, da je naša zbirka kljub precejšnjemu številu novcev še zelo nepopolna. Seveda so nekateri novci iz te dobe (n. pr. Pertinax, Gordianus I., Uranus i. dr.) silno redki, in se nahajajo samo v svetovnih muzejih. Po 10 in več različnih novcev imamo

od sledečih vladarjev: Domitianus, Traianus, (Claudius II.), Marcus Aurelius in Gordianus III. (po 10), Claudius II., Gothicus (11), Hadrianus in Aurelianus (po 12), Severus Alexander in Flavius Valens (po 13), Gallienus (19), Constantinus Magnus (21) in Constantius II. jun. (28). Redki in dragoceni so sledeči noveci: Agrippa in Octavianus (Av.: 2 glavi z napisom IMP—DIVI—F. Rev.: krokodil navezan na palmo z napisom COL—NEM (colonia Nemasus), vreden 6 fr.; Livia iz l. 22. pr. K., vreden 10 fr.; Nero Drusus iz l. 9. po K., vreden 15 fr., Nerva (Rev.: vprežne živali z ojnici in napisom VEHICVLATIONE ITALIAE - RRMISIA iz l. 97.), vreden 20 fr.; Septimius Severus in Caracalla (Av.: SEVERVS - AVG - PART - MAX; glava Septimija Severa z lavorjevim vencem; Rev.: ANTONINVS AVGVSTVS; glava istotako) denarius vreden ok. 60 fr. (Ta novc je najbrže edini v Sloveniji); Pupienus iz l. 237., vreden 12 fr.; Hostilianus (pokrajinski novc kolonije Viminacium, l. 249.—251.), vreden 15 fr.; Quietus (260—262), vreden 10 fr.; Constantius Chlorus (Rev.: VIRTVS - MILITVM; darovanje štirih cesarjev), vreden 10 fr.; 4 noveci Vetrarija (1 srednji bron, 3 mali bron), vredni 25, 20, 20 in 40 fr. ter Flavius Victor, vreden 6 fr. Dragocen je tudi grški medaljon (Philippopolis, Thracia), ki pa je žal zelo slabo ohranjen. Potvorjenih novcev imamo 5, med njimi en falzifikat iz časa Aleksandra Severa (222—235). Tessa (igralna znamka) je samo ena (iz časa cesarja Avgusta).

IV. Bizantinski novci so žal slabo zastopani. Skupno jih poseduje naš muzej samo 9 in sicer: Arcadius (394—408), mali bron; Theodosius II. (408—450) zlat (solidus), vreden 25 fr.; Anastasius I. Dicorus (491—518) follis; Justinus I. (518—527) zlat (triens), vreden 10 fr. in en bakren novc; Mauritius Tiberius (582—602), follis; Constantinus X. Porphyrogenitus (913—959) zlat (solidus), vreden 30 fr.; Constantinus XI. Porphyrogenitus (1025—1028), baker; Alexius Comnenus in Constantinus Porphyrogenitus iz ok. 1100, skledat bakren novc, izvrstno ohranjen, vreden okoli 50 fr. Če je tudi zbirka bizantinskih novcev majhna, se vendar odlikuje po svojih izvrstno ohranjenih, redkih in dragocenih predmetih.

Skupno število vseh različnih novcev starega veka znaša okroglo 460 komadov. Od teh so trije (bizantinski) zlati, okoli 150 jih je srebrnih, ostali pa so bakreni različnih velikosti. Numizmatična vrednost teh novcev znaša okroglo 8000 Din, z dubletami in slabo ohranjenimi (izločenimi) novci vred pa kakoli 9000 Din.

Večinoma so ti novci domači, posebno iz Ptuja in mariborske okolice, četudi provenienca v ohranjenih zapisnikih ni vedno točno označena. En novc cesarja Gordijana III. (238—244) namreč denarius z napisom Av.: IMP - CAES - M - ANT - GORDIANVS - AVG -. Rev.: P-M-

TR-P-II-COS-PP iz l. 239. se je našel v Mariboru na vrtu učiteljišča, kar nam dokazuje, da je moral biti Maribor v tem času vsaj deloma obljuden. Nekateri novci (denarii) cesarja Eliogabala (218—222) so se našli v Zagrebu, ob priliki, ko se je zidala Hrv. štediona (dar g. inž. Baumgartnerja). Štirje novci Filipa Arabca in eden Herennije Etruscille so se našli v Prekmurju blizu Murske Sobote (o njih glej poročilo v ČZN 1904, str. 92); pri izkopavanju v Središču se je našlo par novcev cesarja Konstantina, razmeroma največ jih je izkopalo mariborsko Muzejsko društvo pri Spodnji Hajdini, toda dotični zapiski v muzejskem zapisniku so zelo netočni in površni, n. pr. »mehrere Hundert verschiedene Münzen« ali »eine Anzahl versch. röm. Münzen«. Imena darovalcev so navadno točno zabeležena, najdišče le pri lastnih izkopavanjih, imena cesarjev le tu n tam. Tako so l. 1908. našli pri Hajdini pet srebrnih novcev cesarjev: Nerva, Faustina, Caracalla, Alexander Severus, Gordianus. Kje so se našli grški in bizantinski novci (razen že omenjene najdbe v Radvanju), se žal ne more ugotoviti. O enem bizantinskem novcu pravi zapisnik škofijskega muzeja, da je bil dobljen l. 1899. a brez vsake druge označbe. V vsem je v zapisniku škofijskega muzeja zaznamovano 18 rimskih, srebrnih in bakrenih novcev, toda brez najdišča, ker so to bila darila raznih oseb, ki same niso vedele za provenienco darovanih novcev. Važnejše predmete škofijskega muzeja je opisal rajni dr. Stegenšek v »Ljubitelju« 1914, str. 254—264, a numizmatične zbirke niti ne omenja, pač menda zato ne, ker njeno pravo mesto itak ni bilo tam, saj je škofijski muzej bil ustanovljen za c e r k v e n e starine in umetnine.

Izmed darovalcev razen že imenovanih gg. bar. Gödel-Lannoy-a in E. Baumgartnerja so omeniti še gg.: l. Kanzler iz Hajdine, Fr. Tavčar, dr. Travner. V zapisniku Muzejskega društva se omenjajo naslednji darovalci kovanih novcev, ni pa vselej razvidno, so li to bili stari ali novejši novci: Levičnik Jan., visokošolec, 6 r. novc., Servac Makoter 5 r. n., Ramutha Dan., gospa Mally, ravnatelj Fersch, gospa Partič, Abt. Hans, Haas K., gdčna Wallieger, Bienenstein K., Sturm Ana, Friedl iz Ragnitze pri Gradcu, 7 slabo ohranjenih rimskih novcev je bilo iz Bosne ter jih je mariborskemu muzeju daroval kletarski nadzornik Rih. Petrovan.

V škofijskem zapisniku mnogokrat pri novcih darovalci niso navedeni, sicer so rimske ali poznejše novce darovali: Jer. Volj, takrat nadžupnik v Konjicah, K. Hribovšek, kanonik, prof. Kovačič, pasar K. Trautnik, I. Zdravec, župnik pri Sv. Bolfenku na Kogu, Štefan Pivec, takrat kapelan v Škalali.

Numizmatika je važna panoga muzejskih ved, kajti novci in ostali numizmatični predmeti so zelo pomembni, zgodovinski, kulturni in umetniški spomeniki preteklosti. Novci so pogosto edini zanesljivi pri-

pomočki za ugotovitev starosti arheoloških najdb. S pomočjo novcev ugotovimo marsikak kip, napis itd., ki bi nam sicer ostali neznani. Na novcih so se nam ohranila marsikaka imena, ki jih zgodovinski viri ne omenjajo. Novci nam dajejo jasno sliko o kulturi naših prednikov in vplivajo na razvoj upodablajoče umetnosti. To velja posebno o antičnih novcih, ki se vrhu tega še odlikujejo po preclznosti svojih napisov po svoji mnogovrstnosti in jasnosti slik in po svoji visoki umetniški vrednosti. Zato je treba, da posveti Muzejsko društvo kolikor mogoče veliko pažnjo tej vedi ter da skuša svojo zbirko kolikor mogoče izpopolniti. To delo pa bo uspelo tembolje, čim več razumevanja bo v naši javnosti za to društveno delovanje.

Zbirka srednjeveških novcev v mestnem muzeju v Mariboru.

Egon Baumgartner, Maribor.

Srednjeveški del zbirke novcev v mestnem muzeju v Mariboru kaže izrecno lokalni značaj, kakor je to zavlačno od razvrstitve najdb na domačih tleh. Zaradi te okolnosti ima ta del zbirke posebno lokalnohistorično vrednost, ker jasno izpričuje, kakšen denar domačega in tujega kova je krožil na našem ozemlju.

Iz prve polovice srednjega veka naš muzej razen nekaterih bizantinskih novcev, žalibog nima ničesar. Serija se prične šele s pfenigi štajerskega kova iz druge polovice 13. stotletja, ki izvirajo iz dublet, najdb v Gleisdorfu; dalje z nekaterimi pfenigi iz najdbe v Vučji vesi na Murskem polju¹⁾, ki so l. 1900. ali nekaj let pozneje prišli po g. Matiju Slaviču v muzej.

Od teh novcev je omembe vreden znani pfenig Rudolfa II. (glej Luschn, Steir. Münzf., št. 40), ki z napisom DE GREIZ izpričuje, da je bil kovan v mestu Gradcu. Od knezov, ki so novce kovali, so zasto-

¹⁾ Kar se tiče te najdbe, ki v numizmatični literaturi dosedaj še ni bila omenjena, je zanimiva opomba g. Matija Slaviča (l. XII. 1900), ki se glasi: »Ta denar se je našel v Vučji vesi na Murskem polju, na zemljišču trgovca Matije Lebarja. Ko se je razdrl stari škedenj, je pri ravnanju prostora delavec zadel v podolgovato lončeno posodo, kjer je bilo od 500—1000 takega denarja. Posodo so razbili, denar pa se je spravil, kolikor se je še dalo dobiti, v Gradec. Lebar ga je namreč razdelil med ljudi, in ti so ga potem dajali nekemu iz Gradca. Posestnik Ploj je dobil 13 gl.

pani tu: Přem. Otokar 1251—76, Rudolf II. 1276—82 (med temi en novce z RVDOLF), Albrecht I. 1282—1308; Salzburg 13. stol. s podpisom † MONETA. SALZB. E < P, nadalje štajersko-salzburgski skupni novci, katerih eden (gl. Luschin, St. M. F. 38) je bil kovan v Ptuj 1263—70.

Tejle slabo zastopani seriji se, časovno neposredno sledeč, družijo pfenigi iz obelí mariborskih najdb. Prvo najdbo l. 1866. je popisal dvorni svetnik dr. A. pl. Luschin v svoji razpravi o štajerski najdbi novcev (*Jahrbücher für Altertumskunde* I. 1907, str. 158 sl.). Od te najdbe jih je prišla lepa vrsta v mariborski muzej. Od druge najdbe, ki je bila izkopana na vrtu umrlega nadničitelja Gajšeka († 1907) in katere vsebina čisto odgovarja vsebini prve najdbe, ima zbirka veliko število dobro ohranjenih pfenigov, kakor tudi lonec, v katerega je bil pred 500 leti mali zaklad zakopan. Obe najdbi nudita lepo sliko o kovanju Habsburžanov v mestih, kjer se je kovalo — v Gradcu za Štajersko in na Dunaju, v Dunajskem novem mestu, Emsu za Avstrijo, začenši z Albrechtom I. 1283—1308 pa do Albrehta IV. 1395—1404.

Tipi novcev, ki so nam iz te časovne dobe znani, so v zbirki večinoma zastopani. Število bavarskih in pasavskih novcev 14. stol. pa, ki so potom trgovine prišli v deželo, tvori izvenavstrijski del teh najdb.

Za temi se vrsti serija pfenigov, ki izvirajo iz najdbe v Dogošah l. 1926. in ki so bili potom zamenjave pridobljeni od lastnika (natančno poročilo o najdbi je v muzeju). V tej seriji so zastopane vse emisije Albrehta V. 1404—1439, njegovih varihov Vilhelma in Leopolda, vojvode Ernesta Štajerskega in ena emisija Friderika V. 1440—1443.

S tem se srednjeveški del v glavnem konča. Zbirka ima še zelo lepo vrsto denarjev oglejskega patrijarhata, ki so bili izkopani, vendar pa najdišče ni znano. Vrsta obsega skoraj vse denarje patrijarhov od Nikolaja Luksemburškega do Antonija II. de Portogruaro, torej dobo od 1351 do 1418. Nadalje je vredno omeniti dva starosrbska groša Stjepana Dragutina 1272—1316 in Jurija Brankovića 1427—1456.

Povdariti je treba v zbirki obilico štajerskih in avstrijskih pfenigov. Ne nudi nam le strnjene slike gospodov, ki so novce kovali, ampak ponazorje tudi množico njihovih izdelkov. Pozornost vzbujajo umetniška revnost prirejcev pečatnikov, ki so polagali tako malo skrbi na izpeljavo kolkov na novcih, na drugi strani pa zopet bogastvo podob, ki izpričuje fantazijo gotških mojstrov.

Končno nam dovoljne ta zbirka še izvrsten vpogled v propadanje novcev v teku 14. in 15. stoletja, ko je postajal pfenig vedno lažji in manj vreden, dokler s »šinderlingom« Albrehta V. ne doseže najnižje stopnje.

Efektivna vrednost zbirke se more ceniti na 2500 Din.

Deset let slovenske glasbe v Mariboru (1918—1928).

Hinko Družovič, Maribor.

I. Prehodna doba.

Dobo po prevratu moremo v muzikalnem oziru v marsičem primerjati ustavni dobi v početku šestega decenija minulega stoletja. Graditi je bilo treba vsepovsod in polagati temelje kulturnemu udejstvovanju. Duševno razpoloženje je našlo takrat in sedaj svoj izraz v rodoljubni pesmi. Kakor v prvi čitalniški dobi, tako je tudi po prevratu navduševala pesem najširje mase in oživljena narodnostna ideja se je tukaj pokazala. Povsodi se je v velepomembnih dneh narodne osamosvojitve razlegala himna »Lepa naša domovina«, kakor tudi »Hej Slovani«, »Slovenec sem« in »Naprej«. Prvič se je pela »Lepa naša domovina« v Mariboru ofieljelo ob priliki cerkvenega slavlja, katero je priredila vojaška komanda v zahvalo, da je vojne konec, dne 28. novembra 1918 v frančiškanski baziliki. Na navzoče je napravil ta moment neizbrisljiv utis. Normalno življenje se še v tej revolucijski dobi ni moglo tako hitro razvijati in glavna pažnja vodilnih krogov se je obračala na to, vzpostaviti red in mir. Mnogo brige je povzročalo tudi vprašanje severne meje. V nacionalnem, kakor sploh kulturnem oziru je pa bilo v tej prehodni dobi velevažno delovanje vojaške godbe. V nji se je osredotočil ves naš muzikalni pokret tega časa. General Maister je v svoji organizatorški dalekovidnosti takoj, ko še ni imela Ljubljana in tudi ne Zagreb svoje vojaške godbe, ustanovil »Vojno godbo za Spodnji Štajer«. Služiti je imela predvsem v propagandne in reprezentativne svrhe. Iz bivših avstrijskih vojnih godbenikov, ki so se pravkar vračali s svojimi instrumenti iz južnega bojišča, se je sestavil godbeniški oddelek, ki je bil že takoj v početku rabljiv. Pospešilo je ta hitri razvoj še to, da so bili zraven večjih godbenikov na razpolago instrumenti in velik arhiv prejšnje vojaške godbe. Da se te najvažnejše potrebščine niso na tistem spravile čez severno mejo, je štet v zaslugo takratnim organizatorjem. Kot kapelnik je bil imenovan Ferdo Herzog, bivši vojni kapelnik v Budimpešti. Tam ga je zalotil prevrat in vračajoč se v domovino, se je stavil tukajšnji vojni oblasti na razpolago. Ob priliki manifestacijskega obhoda, dne 14. in 15. decembra 1918, v proslavo ujedinjenja, je nastopila vojna godba že z lepim številom 40 godbenikov. Da se ohrani potrebni stalež, se je pozneje zahtevalo od vseh bivših vojnih godbenikov, ki so izvrševali tukaj privatni poklic kot godbeniki

(zlasti po kavarnah in gostilnah, kjer je bilo mnogo zaslužka), a niso bili v Jugoslavijo pristojni, da so vstopili v tukajšnjo vojno godbo, sicer se jim je pretilo z izgonom v pristojno domovino. (Mariborski delavec 1919, št. 83.) V propagandne svrhe je šla vojna godba često na Koroško, pa tudi doma je sodelovala pri društvenih prireditvah in začela prirejati samostojne koncerte. Z največjim uspehom je nastopila pod okriljem ljubljanske Glasbene Matice s simfoniškim koncertom v Ljubljani, kakor pozneje v Zagrebu. V Mariboru je priredila svoj prvi simfoniški koncert dne 24. III. 1919 v veliki Götzovi (sedaj Unionski) dvorani. Na vzporedu so bili slovanski komponisti, kakor: Dvořák, Smetana in Čajkovsky. Mnogo navdušenja je izzvala Peštova simfoniška pesnitev »Jugoslavija«. (Pešta je bil v vojni dobi vojaški kapelnik v Mariboru.) Koncertna dvorana je bila napolnjena do zadnjega kotička. Kmalu na to se je vršil drugi simfon. koncert (9. IV.), pri katerem je nastopil hrvatski violinski virtuoz Baloković, ki je že poprej (15. III.) absolviral samostojni koncert v veliki dvorani Nar. doma. Zraven park-koncertov in promenadnih koncertov je poskušala vojna godba še z nedeljskimi popoldanskimi ljudskimi koncerti v Nar. domu. Druge samostojne koncerte so priredili v tej prvi sezoni: Lovšetova, Rijavec in Primožič (petje) ter Koblarjeva (klavir). Pevska šola za otroke (Druzovičeva) je nastopila istotako s samostojnim koncertom.

Pevce je začel zbirati sodni svetnik O. Dev, ki se je priselil iz Kranja. Ob priliki prepeljave zemskih ostankov Zrinskega in Frankopana v Zagreb, so zapeli združeni pevci žalostinko. Bil je to prvi pevski nastop. S samostojnim koncertom, pri katerem je bilo zbranih že 80 pevcev, je nastopil ta zbor dne 21. VI. v docela napolnjeni unionski dvorani. Sodelovala je vojna godba in koncertna pevka Costaperarijeva iz Ljubljane. Koncertiral je pevski zbor še v Radgoni ter začel s propagandnim delom zlasti po Koroškem in prirejal tudi pevske izlete v okolico. Gojil je v prvi vrsti narodno pesem in organizator O. Dev je vedel pritegniti vrle pevske moči v Maribor.

Na Vidov dan (28. VI.) so pele že vse mariborske šole v cerkvi slovensko in na Petrov dan (12. VII.) je zapel Devov zbor, ki je bil snujoč se zbor Glasbene Matice, pri slovesni maši v stolni cerkvi prvič »Bože pravde«.

Dramatično društvo je začelo s predstavami v pomladnem terminu. V zimskem času ni bilo možno misliti na to, ker je manjkalo kurjave in razsvetljave (»Straža« 1919, št. 13). Pač pa se je čedalje bolj kazalo, da je treba v Mariboru stalnega slovenskega gledališča s poklicnimi igralci in da bo treba, da prevzame gledališče mesto. Gledališčne predstave v poslopju Theater in Kasinovereina so bile še nemške. Sezona

se je pričela z 19. IX. 1918 in končala s 14. V. 1919. Gojila se je drama in opereta. V svoje gledališče pa so polhajali mariborski meščanje vedno bolj v zabavo, ker so se sicer vozili raje k predstavam v Gradec. Poleg operete se je proizvajala v predvojni dobi še tu pa tam kaka opera, n. pr. Evangeljnik, Rigoletto, Hoffmanove pripovedke i. dr. Kot zadnja nemška muzikalna predstava se je dala Millöckerjeva opereta: »Das versunkene Schloß«. (O postanku slovenskega gledališča piše dr. Strmšek v Prosvetnem glasniku 1928, št. 4: Ustanovitev Narodnega gledališča v Mariboru.)

Ko so bile z mirovno pogodbo meje določene in so se razburkani valovi začeli miriti, je prišel čas za smotreno delovanje na kulturnem polju. S tem tudi na muzikalnem.

Posamezne panoge našega muzikalnega pokreta hočemo od sledeče sezone 1919/20 naprej obravnavati ločeno.

II. Glasbena Matica.

Filharmoniško društvo, ki je bilo nastanjeno s svojo glasbeno šolo v 3. nadstropju v poslopju, kjer se nahaja Unionska dvorana, je nehalo s poslovanjem 1. 1918. Šolske razmere so postajale pri tem društvu že leta sem nevzdržne in v zadnjem šolskem letu se je oglasilo premalo učencev za sprejem. Spomladi 1. 1919. je po razpustu Filharm. društva prevzela ves inventar in arhiv ravnokar snujoča se Glasb. Matica, katero je poklical v življenje — kakor že omenjeno — O. Dev. Bil je od deželne vlade imenovan kot sekvester Filharm. društva in Theater- u. Kasinovercina ter je izvršil prevzete. Ustanovni občni zbor Gl. M. je bil 5. IX. 1919. Organizirala se je po vzoru ljubljanske Gl. M. Ima kot taka vsestransko gojiti glasbo v slovenskem narodu. Dosega se pa ta namen s tem, da se vzdržuje a) glasbena šola, b) pevski zbor in c) orkester. Društvo vodi centralni odbor; pevski zbor in orkester imata kot integralna dela svoje posebne odbore in svoje denarno poslovanje. Ta organizacija, pri kateri so tvorili vsi trije sestavni deli (šola, zbor, orkester) federativne edinice, ki so bile le v važnejših zadevah podrejene glavnemu odboru, je ostala do 1. 1926. Prvi šolski ravnatelj je bil Fran Topič in prvi koncertni vodja O. Dev. Slovensko Glasbeno društvo, ki je obstojalo že v predvojni dobi, se je razdružilo in odstopilo Gl. M. svoj arhiv.

Leta 1926. se je Gl. M. v svoji organizaciji centralizirala; samostojne edinice so prenehale, da »se moči bolj strnejo in da dobi delovanje enotnejši značaj«. (»Tabor«, 1926, št. 277.)

1. Glasbena šola. Otvorila se je 1. X. 1919. Prvi ravnatelj je bil Fran Topič, ki je bil prejšnje leto vodja šole Gl. M. v Trstu. Absolviral je praški konzervatorij in je bil usposobljen za poučevanje petja,

violine in klavirja. Poučeval je v teh predmetih in vodil šolski orkester. Ker še ni bilo na razpolago formalno usposobljenih slovenskih glasbenih učiteljev, so se taki poklicali za začetek iz Češkega (»Straža« 1920, št. 70). Topič je ostal šolski ravnatelj do 1. IV. 1926, potem je to mesto prevzel dirigent pevskega zbora Josip Hladek.

V poedinih šolskih letih so službovale na šoli poleg ravnatelja sledeče stalne učne moči:

1919/20: R. Daylova (kl.), Šlajs (viol.), O. Hladký-Horalkova (kl.) in K. Hladký (kl.).

1920/21: N. Hubat (viol.), O. Hladký-Horalkova (kl.), K. Hladký (kl.), E. Kubiček (čelo).

1921/22: N. Barvitiúsova (kl.), M. Radova (petje), M. Kačerova (kl.) in L. Comelli (čelo).

1922/23: Kakor prej in B. Gregora (viol.).

1923/24: B. Gregora (viol.), M. Radova (petje) in M. Finžgarjeva (klavir).

1924/25: M. Finžgarjeva (klavir).

1925/26: M. Finžgarjeva (kl.), J. Hladek (viol., od 1. IV. 1926 šolski ravnatelj).

1926/27: M. Finžgarjeva (nameščena od države).

1927/28: M. Finžgarjeva (kl.), L. Serajnik (kl.), nameščena od drž.

Razen omenjenih stalnih učiteljev je bilo zaposlenih vsako leto večje število pomožnih učnih moči, v poedinih šol. letih tudi za pihala, harfo, bas i. dr. Družovičeva pevska šola za otroke se je v šol. letu 1921/22 priključila Gl. M. in je štela v poedinih sezonah do 5 razredov. (»Straža« 1921, št. 127.)

Frekvenca šole je bila v poedinih šolskih letih sledeča (šteli so se ob koncu šol. leta klasificirani učenci):

Leto	1919-20	1920-21	1921-22	1922-23	1923-24	1924-25	1925-26	1926-27	1927-28
Šte- vilo	194	221	288	234	182	170	228	208	157

Prvotno veliko zanimanje za društvo je dobilo svoj izraz v velikem številu podpornih članov (početkoma okoli 800, v zadnjem poslovnem letu 240) ter v denarnih darilih. Danes znaša stalna državna subvencija letnih 20.000 Din in občinska 12.000 Din (in kurjava). Stalno denarno podporo daje tudi Posojilnica. Dve stalni učni moči vzdržuje v zadnjem času država.

Bistvena različenost in različni cilji sestavnih delov Gl. M. (šola, zbor, orkester), kakor tudi načelo ekonomije dela, zahteva danes decen-

tralizacijo upravnega aparata. To je dokazala tudi dosedanja zgodovina. Vsestranski uspeh šole in to v kvantitativnem in kvalitativnem oziru, bi bil drugi, ko bi hodil vsak sestavni del ločeno svojo razvojno pot in bi ne bilo hegemonije pevskega zbora. Dokaz temu tudi samostojne glasbene šole v Celju in v Ptujju.¹⁾

Ves čas obstoja Gl. M. je bila rešitev finančnega položaja težka. Po prizadevanju sedanjega predsednika dr. J. Tomjina (od leta 1923.) je obstanek zavoda tozadevno zasiguran. Vprašanje prihodnosti ostane reorganizacija v prej navedenem smislu, oz. ločitev šole.

2. Pevski zbor. Prvotni moški zbor Gl. M. se je razširil kmalu v mešani zbor. Vodil ga je Dev do l. 1922. Na to je prevzel pevovodstvo šolski ravnatelj Topič, ki je posloval kot tak do l. 1925. Njegov naslednik je Hladek, ki je bil svoječasno pevovodja »Trebeviča« v Sarajevu. V dobi svojega obstoja je priredil zbor vsakoletne vokalne in vokalno-instrumentalne koncerte. Na vzporedih je bila slovenska in slovanska narodna in umetna pesem in skladbe iz svetovne literature. Število izvajajočih glasov se je gibalo med 80 in 140. Zbor, ki je razpolagal vedno s priznanim prvovrstnim glasovnim materialom, je nastopal često izven Maribora ter priredil koncerte v Ljubljani, Celju, Ptujju, Rogaški Slatini, Ljutomeru i. dr. in delal tudi pevske izlete v bližnjo okolico. L. 1925. je bil na uspešni turneji v Beograd (Osijek, Novisad; glej »Tabor« 1925, št. 115, 122, 124) in l. 1928 v Švico in Avstrijo (Basel, Zürich, Luzern, Innsbruck; glej »Jutro« 1928, št. 103, 105, 106, 107, 109). L. 1920. je priredil zbor Foersterjev večer, v proslavo svoje petletnice je proizvajal l. 1925. Dvořakovega Mrtvaškega ženina, v proslavo 100letnice Beethovenove smrti pa l. 1927. deveto simfonijo. Od večjih vokalno-instrumentalnih del so še bili na vzporedih:

Fibich: Pomladna romanca (1922), Grieg: Nova Zemlja (1922), Haydn: Letni časi (1926), Sattner: V pepelnici noči (1924).

Članek: Pevski zbor Gl. M. Naša Straža 1923, št. 78. — Prvi veliki koncert Gl. M. Naša Straža 1924, št. 147.

3. Orkester. Ustanovil ga je l. 1920. ravnatelj Topič. Štel je takoj v početku okoli 50 izvajajočih članov, seveda različne kvalitete, od katerih je le še mali del odgovarjal glasbenim zahtevam. Boriti se je bilo torej z velikimi težkočami. S svojo energijo je premagal Topič vse zapreke. Bistven del matičnega orkestra so tvorili vedno člani vojne godbe. (Glej o tem: C. Hrašovec: Nekaj misli k sobotnemu koncertu. »Mariborski delavec« 1920, št. 64: Prvi ork. koncert Gl. M., »Straža« 1920, št. 27, 31; Glasbena Matica v Mariboru, »Tabor« 1923, št. 156; K tretjemu orke-

¹⁾ Samostojno zasebno violinsko šolo vzdržuje violinska virtuozinja F. Brandlova in klavirsko šolo kapelnik F. Frisch.

straln. koncertu Gl. M., »Tabor« 1921, št. 276. Arnuš: Fran Topič, »Jutro« 1925, št. 36.)

Prvi ork. koncert se je vršil 20. III. 1920 in odslej se je priredil v vsaki sezoni po en simf. koncert; orkester je sodeloval tudi pri večjih vokalno-instrumentalnih delih. V sezoni 1925/26 je prevzel vodstvo J. Hladek, ki je bil svoječasno vojaški kapelnik v Sarajevu.

Proizvajal pa je matični orkester v dobi svojega obstoja naslednja večja dela (pri letnicah so navedena le mesta desetice in ednic):

Beethoven: Coriolan overtura (21), Egmont overtura (21), Tretja simfonija (26), Deveta simfonija (27). Čajkovsky: Elegija II—III (20), Symph. pathétique št. 6 (26, 27). Dvořák: Overtura Kmet navihaneč (22), Slovanski plesi št. 4 in 8 (20), Polednice, simf. basen (26), Simfonija e-mol (25), Legende št. 1, 2, 4 (21), Na preji simfon. pesnitev (21). Fibich: Poem (21), Idila op. 39 (22). Orleg: Peer Gynt op. 46 (21), Holberg-suita (20), Lirična suita op. 54 (21). Gade: Novelete (20). Liszt: Preludij, simfon. slika (21), Ogrska fantazija, klavir z orkestrom (Frisch; 27). Oster: Ideali, simfonija (22), Povodni mož, simfon. slika (26). Rimski-Korsakov: Capriccio espagnol (21). Smetana: Má vlast, simfon. ciklus, dva dela (24) ob priliki Smetanove proslave. Schubert: Overtura c-dur (26). Swendsen: Norveški karneval (26).

Članiki: Arnuš »Glasbena Matica. Straža 1924, št. 16. Razen tega: Straža 1921, št. 1, 138; 1922 št. 109; 1923 št. 60, 73, 99, 112; 1925 št. 51; Slov. 1926 št. 25; 1927 št. 159.

III. Vojaška godba.

V vže omenjeni organizaciji je ostala vojaška godba do leta 1921., ko se je preosnovala po vzoru srbskih vojaških godb v Mariborsko vojno muziko. Kot garnizijska muzika je bila najprej uvrščena v 1. razred vojnih godb, kakor jih imajo večja garnizijska mesta (z 42 do 46 godbeniki). Kot taka je v prvih sezonah prirejala vsakoletno 2—3 koncerte. Ko je začela Gl. M. prirejati orkestralne koncerte, so sčasoma ponehali samostojni koncerti vojaške godbe. V letu 1926. je bila uvrščena godba v 2. razred z 31 godbeniki. Sodelujejo vojaški godbeniki pri orkestralnih koncertih Gl. M. Zaposlena je tudi vojaška godba stalno v operi in v opereti, prireja promenadne in vrtno koncerte in se nahaja v kopališki sezoni ali v Rogaški Slatini ali pa na Dobrni. V eni sezoni je bila na Bledu. Prvi kapelnik Ferdo Herzog je bil l. 1922. premeščen kot kapelnik kr. garde v Beograd in na njegovo mesto imenovan kapelnik Majer. Tega je po kratki poslovni dobi zopet zamenjal F. Herzog (1923) in po njegovi premestitvi je prevzel (1924) kapelništvo J. Čermak, ki je bil l. 1926. povišan v čin višjega vojnega kapelnika. Nekatere samostojne koncerte je vodil bivši ruski gardni kapelnik Cibulevski (umrl l. 1925.). Sodelovali so pa pri vojaških simf. koncertih tudi najboljši tukajšnji civilni godbeniki. Seriozen program izvaja doma vojaška godba pri vsakoletni Svetosavski besedi (27. I.) in pri slavnostnih prilikah v

Oficirskem domu. S koncem sezone 1927/28 je bil premeščen višji kapelnik Čermak k divizijski godbi v Novisad.

Na svojih koncertnih vzporedih je imela vojaška godba sledeča večja dela:

A d a m l č: Iz moje mladosti (23). B e r l i o z: Ruski karneval (20, 23). B e r a n: Dve legendi (19), Idila, Elegija, Dumka in Scherzo (20). B o r o d i n: V centralni Aziji (20). B i n i č k i: Ekvinokcija (overtura, 22). B e e t h o v e n: Prva simfonija (20), Peta simfonija (22), Leonora-overtura (21). Č a j k o v s k y: Peter Iljič-overtura (19, 21, 22), Vojvoda, simfon. slika (21), Fatum, simf. pesnitev (23), Slavjanska koračnica, simf. slika (22), Ščekulčik, suita (21). D v o ř a k: Carneval -overtura (19), Kmet navilhanec -overtura (19), Holoubek, simf. slika (21), Polednice, simfon. basen (22), Zlatni kolovrat, simf. slika (25). D e b u s s y: Petite suite (20). E l g a r: Morske slike (20). F i b l i c h: Noč na Karsteinu -overtura (21), G o l d m a r k: Sakuntala -overtura (19), Seljaška svatba (simfon. 21). G r i e g: Klavirski koncert op. 16 (Frish, 23), Sigurd Jorsalfar -suits (21). G l i n k a: Ruslan in Ludmila -overtura (21). G l a z u n o v: Sdenka Razln, simf. pesnitev. I l j i n s k i: Nur in Anitre -suits (21), J o s e f o v i č: Iz hrvatskega Primorja (19). J e n k o: Svečanostna overtura (23), Kosovo -overtura (21). M a s s e n e t: Scènes pittoresques -suits (19). N o v a k: Slovaška suits (21). O s t e r c: Ubežni kralj, simfon. slika (22). P e š t a: Jugoslavija, koncertna overtura (19). P r e m r i: Božična suits (23). R i m s k y - K o r s a k o v: Šeherezada -suits (21), Svetli praznik, simfon. slika (22), Fantazija na srbsko kolo (22, 24). S m e t a n a: Vltava, simfon. pesnitev (19), Hubička -overtura (20, 23), Má vlast, 6 delov (20), Libuša -overtura (20, 23). S c h u b e r t: Simfonija h-moi (20). S t r a u ß: Smrt in preobraženje, simfon. slika (21). W a g n e r: Predigra k »Meistersinger (21).

Č l a n e k: Druzovič: Mariborska vojna muzika. Tabor, 1923, št. 183.

IV. Glasbena društva in glasbeni odseki.

1. Godba Narodn. železn. glasben. društva »Drava«. Delavnica južne železnice je imela že izza časa svojega obstoja lastno godbo na pihala in lok (Südbahnwerkstättenkapelle). Po prevratu je l. 1922. prevzela inventar društva »Drava« ter poverila kapelništvo bivšemu članu godbe vojne mornarice S k a č e j u. Od l. 1927. je kapelnik Lojze H e r z o g, doslej kapelnik na mariborskem gledališču. Godba šteje okoli 25 izvršujočih članov in okoli 25 naraščajnikov. Prireja samostojne koncerte, nastopa skupno s pevskim zborom, sicer pa služi zabavnim namenom. (Prireja promenadne in vrtno koncerte i. dr.) »Drava« ima tudi svoj tamburaški odsek s 15 člani. Vodja: R o b n i k.

2. Glasbeno društvo železnih delavcev in uslužbencev. Ustanovljeno l. 1926. Šteje okoli 35 izvršujočih članov in sl. vzgojuje svoj naraščaj. Ima godbo na pihala in na lok. Kapelnik: M. S c h ö n h e r r, bivši kapelnik »Südbahnwerkstättenkapelle«. Služi zabavnim namenom in prireja parkkoncerte. Organizirana je v »Savezu radniških pjevačkih, umjetniških i glasbenih društava Jugoslavije u Mariboru«.

3. Godba Katoliške Omladine. »Katoliška Omladina« je vzgojno društvo, katero je ustanovil l. 1921. frančiškan o. Pavel Potočnik. Svoj

namen doseza društvo s predavanji, s poukom v godbi in petju ter s telesno vzgojo in športom. Poseduje: a) godbo na pihala (v dveh oddelkih) z okroglo 60 člani; b) tamburaški zbor s 15 člani ter c) godalni orkester s 17 člani. Muzikalni vodja je kapelnik A. Polič in deloma F. Germ. Godba prireja samostojne nastope ter sodeluje pri raznih društvenih in slavnostnih prilikah v Mariboru in izven Maribora. Snuje se pevska in glashenna šola na široki podlagi, ki bo namenjena predvsem delavskemu slojem. (Glej: »Katoliška omladina«, »Slovenec« 1926, št. 214, 261.)

4. **Godba Mariborskega Sokola.** Ustanovljena l. 1922. Razvila se je iz salonskega orkestra Češkega kluba. Šteje okoli 30 izvršujočih članov in se deli na godbo na pihala in na lok. Kapelnik je Šušteršič. Ima namen sodelovati pri društvenih nastopih, akademijah in društvenih zabavah.

5. Družabnega značaja je še tamburaški zbor in orkester Napredne trgovske in obrtne mladine (ustanovljen 1925), salonski orkester Češkega kluba, ki je obstojal že v predvojni dobi, ter l. Citraški klub.

V. Pevska društva in pevski odseki.

Razen matičnega pevskega zbora obstojajo v Mariboru še naslednje pevske združitve:

1. **Cecilijsko društvo za stolno župnijo.** Preosnovano v tej obliki leta 1906. kot podružnica Cecilijskega društva za lavantinsko škofijo, ki je bilo ustanovljeno l. 1887. Mešani zbor broji okoli 50—60 članov. Goji cerkveno petje in glasbo v stolnici, prireja pa tudi samostojne cerkvene koncerte. Od večjih del, ki jih je zbor ob priliki dveh koncertov proizvajal, je omeniti: Cherubini: Requiem (26), Rheinberger: Orgelski koncert g-mol (27), Kimovec: Tebe Boga hvalimo (27) in pri cerkvenih prilikah: Mozart: Venčanstna maša in Dvořák: Maša op. 86. Dirigent: Stolni kapelnik Ivan Gašparič (od l. 1925).

2. **Slovensko pevsko društvo Maribor.** Ustanovljeno l. 1925. Mešani zbor, broječ okoli 80 glasov. Dirigent: Gašparič. Društvo je včlanjeno v Pevski zvezi in je priredilo l. 1927. prvi okrožni pevski koncert v Mariboru in pevske tečaje v Mariboru, Celju in Rogaški Slatini. L. 1928. je proizvajalo Haydnovo »Stvarjenje«. Koncert se je ponovil v Celju. Mariborsko pevsko okrožje se je ustanovilo l. 1926. (Glej: »Marib. pevsko okrožje«. »Slovenec« 1926, št. 273; 1927 št. 49, 99, 120.)

3. Pevski zbor Narodn. železn. glasb. društva »Drava«. Leta 1919. so ustanovili narodni železničarji pod vodstvom višjega revidenta St. Premruja svoje pevsko društvo »Drava«. Najprej je obstojal moški

zbor, ki se je l. 1922. razširil v mešani zbor. Dirigenti so bili: *Premrou*, *Schweiger* in od l. 1927. *Horvat*. V vrsti koncertov so se proizvajala sledeča večja dela s sodelovanjem društvenega orkestra (dirig. *Schweiger*): *Sattner*: Jefejeva prisega (26), *O nevihti* (27), *Oljki* (27), v proslavo skladateljeve 75letnice. Sedaj obstoja moški zbor s 35 glasovi. Zbor je nastopil čestokrat izven Maribora in prirejal manjše pevske turneje.

4. Pevsko društvo »*Jadran*«. Ustanovljeno l. 1920. Broji okoli 50 mešanih glasov. Dirigent *Lah*. Je družabnega značaja; sodeluje pa tudi pri koncertnih nastopih. Prireja pevske izlete v okolico.

5. Železničarsko pevsko društvo »*Krillato kolo*«. Ustanovljeno leta 1920. Broji okoli 20—30 moških glasov. Družabnega značaja. Dirigent *Germ*. Včlanjeno v »*Savezu*«.

6. Pevsko društvo »*Jutranjica*«. Ustanovljeno l. 1925. Broji okoli 20 moških glasov. Družabnega značaja; ima svoj tamburaški zbor. Pevovodja: *Cibic*.

7. Pevsko društvo finančne kontrole »*Danica*«. Ustanovljeno leta 1925. Broji okoli 14 moških glasov. Družabnega značaja. Pevovodja *Faganelj*.

8. Pevski odsek »*Svobode*«. Ustanovljen l. 1919. Broji okoli 50 mešanih glasov. Prireja samostojne zborove in solistične koncerte, matineje in sodeluje pri društvenih prireditvah. Prireja nastope vseh, v »*Savezu*« včlanjenih pevskih društev. Pevovodja *Vogrič*.

9. Pevski odsek *Osrednjega društva nižjih poštih uslužbencev*. Ustanovljen l. 1926. Broji okoli 25 moških glasov. Družabnega značaja. Prireja pevske izlete. Pevovodja: *Blažič*.

10. Pevski odsek *Trgovskega gremija* (Trgovski pevski zbor). Ustanovljen l. 1926. Broji 16—20 pevcev. Družabnega značaja. Pevovodja: *Zemljič*.

11. Pevski odsek »*Strokovne zveze pekov*«. Ustanovljen leta 1897. Broji 34 pevcev. Družabnega značaja. Poje nemško in slovensko. Pevovodja: *Füllekrub*.

12. Delavsko pevsko društvo »*Frohsinn*«. Ustanovljeno l. 1892. Broji 42 moških glasov. Družabnega značaja. Včlanjeno v »*Savezu*«. Poje nemško in slovensko. Pevovodja: *Füllekrub*.

Od nemških pevskih društev delujeta še:

1. *Marburger Männergesangsverein*. Ustanovljeno l. 1846. Broji okoli 50 moških in 30 ženskih glasov. Koncertnega in družabnega značaja. Pevovodja: *Frisch*.

2. Pevsko društvo »*Liedertafel*« (svoječasno: *Südbahnliedertafel*). Ustanovljeno l. 1865. Šteje 28 moških glasov, iz večine železničarji. Družabnega značaja. Pevovodja: *Füllekrub*.

V najbližji okolici se nahajajo sledeča pevska društva:

»*Enakost*« v Studencih. Včlanjeno v »*Savezu*«. Pevovodja: *Pirnik*.

»Luna« v Lajtersbergu. Pevovodja: Horvat.

»Zarja« v Pobrežju. Pevovodja: Živko.

»Zvon« na Teznu. Pevovodja: Luknar. Ta pevska društva, ustanovljena v po-
prevratni dobi, so predvsem družabnega značaja in prepotrebna za narodno vzgojo
priprostega okoliškega prebivalstva. Njih prireditve dobivajo čedalje bolj značaj do-
stojnih in resnih zabav.

Po vzoru ljubljanske župe se snuje vsled inicijative »Drave«, mariborska župa
Jugoslovske pevske zveze.

Članek: I. Ašič: Jugoslovanski Pevački Savez, župa Maribor. Tabor 1925, št. 106.

— H. Druzovič: Organizacija naših pevskih in glasbenih prilik. Tabor 1926, št. 292. —

A. Skala: Organizacija naših pevskih in glasbenih prilik. Tabor 1927, št. 4.

VI. Ljudska univerza.

Ustanovljena l. 1922. z nalogo, da se potom predavanj, tečajev in do-
bre knjige širi ljudska izomika in prosveta v kar najširjem pomenu. Pod
predsednikom inž. K u k o v c e m se je ta program še izpopolnil z odlič-
nim naglasom narodne harmonske in etične vzgoje. Zgodi naj se to na
najraznovrstnejše načine in z najraznovrstnejšimi sredstvi. V delovni
okvir so se vzprejele po vzoru drugih Ljudskih univerz in sličnih pro-
svetnih ustanov še poljudne glasbene prireditve (koncerti) in predavanja.
Zraven že obstoječih strokovnih tečajev se je v letu 1927/28. otvoril tečaj
za vpeljavo v domačo glasbo, v katerem se seznanjajo udeleženci z
uporabo kitare. V dobi od l. 1925. naprej je prirejala Lj. u. v vsaki sezoni
več komornih koncertov in muzikalnih večerov, pri katerih so prišli do
besede, zlasti slovenski in slovanski umetniki in ansambli. Nastopili so
sledéči pevci:

Betetto (26), Hržič (27), Ulmova (27), Holodkov (26), Neralić (27), Druzovičeva
(26, 27), Kozinov - kvartet (26), violinist Popov (26, 27), violinistka Brandlova (25,
27), pianist Trost (26), Kroemer (25), Poženelova (28), organista Dugan in Premrl (27,
na Brandlovih orglah, ki so se v ta namen postavile v veliko kazinsko dvorano)
in od instrumentalnih ansamblov Ševčikov godalni kvartet (27), Brandl - trio (28),
Kroemer - trio (27) in Michl - kvartet (25, 26).

Vse muzikalne prireditve so imele zraven umetniškega še poučni
značaj. Zasnovane so bile k velikemu delu stilno in priredili so se večeri
francoske, ruske in češke glasbe; kakor večeri slovenske, hrvatske in
srbske narodne pesmi in večeri slovenske in hrvatske umetne pesmi. Na
drugih vzporedih so se nahajale v največ slučajih še slovanske skladbe.
Posebno poučna sta bila Beethovnov (27) in Mozartov večer (28), pri
katerih so nastopili umetniki graške Uranije in ki sta vsebovala razen
glasbenih in pevskih točk še predavanja s skioptičnimi slikami. Skrbelo
se je tudi za mladino. V zvezi s koncertom pianista Trosta in organista
Dugana sta se priredila (26, 27) posebna koncerta za mladino, pri kateri
priliki so se učenci mariborskih šol uvodoma in na podlagi posebnih mo-
delov, seznanili z ustrojem dotičnih instrumentov. Otroški večeri ob ne-

deljskih popoldnevih so vsebovali zraven pripovednega dela še glasbene točke. Pod okriljem Lj. u. dvakrat nastopivši gojenci hrastovške ruske gimnazije (26, 28) so imeli na svojih vzporedih tudi glasbene točke. V vrsti predavanj je govoril: »O narodni ideji v domači in tuji glasbi« prof. Dobronić iz Zagreba (27).

Članek: Kukovec: Ali je Lj. u. v Mariboru življenja zmožna? Večernik 1928, št. 34.

VII. Opera in opereta.

Od vsega početka je pri našem gledališču največ skrbi povzročala rešitev finančnega vprašanja. Ko je prešlo po razpustu »Theater- in Kasinovereina« gledališko poslopje v last občine, se je pokazalo, da ona ne more prevzeti vsega bremena in istotako ne takratna deželna vlada v Ljubljani. Kot privatnemu zakupniku se je oddalo mesto ravnatelja višjemu režiserju ljubljanskega gledališča Hinku Nučiču, kateremu se je zagotovila državna podpora. Dramatično društvo je dalo na razpolago svojo bogato garderobo in inventar. Za vzgojitev naraščaja naj bi skrbela posebna dramatična šola; določilo se je, da naj se goji drama, ljudska igra in po možnosti še opereta. Po velikih težkočah se je zagotovil obstoj zavoda, ki je za narodno probujo in za razvoj mesta toli važen. Istotako je gledališče tudi v muzikalnem oziru znamenit činitelj, ker ima vzgajati publiko sistematsko za muzikalne prireditve.

V naslednjem se omejimo le na muzikalne predstave, na opero in opereto.

Prva sezona 1919-20.

Otvorilo se je gledališče dne 27. IX. z Jurčičevim Tugomerom. Hiša je bila razprodana. Uvodni govor je imel v imenu Dram. društva dr. Strmšek. Železničarska godba je zaigrala vse tri narodne himne. (»Slov. Narod« 1919, št. 232.) Ministrstvo prosvete je odobrilo predloženi delovni načrt in določilo, da spada mariborsko gledališče v tretjo kategorijo gledališč, k takozvanim mestnim oz. potujočim. (»Male Novice« 1919, št. 102.) Izplačevanje drž. subvencije se je že iz vsega početka zavlačevalo in nestalno odmerjalo in finančijelne krize so bile od tukaj na dnevnem redu. Mestna občina je vedno skrbela za prospeh zavoda, osobito kar se tiče poslopja. Izboljšale so se tekom časa naprave, prenovili so se prostori in dala se jim je neka reprezentativnost. Danes šteje gledališče 294 sedežev in 300 stojšč.

Prva muzikalna predstava se je vršila dne 1. V. 1920. Proizvajala se je Hervejeva opereta Mamzelle Nitouche. Prišla je v tej sezoni 15krat na oder. (»Straža« 1920, št. 46.) Peli so člani drame: Savinova, Petkova, Rasberger, Janko, Švagelj, Grom, Velušček in kot gost Povhe iz Ljubljane. Muzikalni del je vodil kapelnik Schönher z železničarsko godbo.

Druga sezona 1920-21.

1. Osebnostalež. Muzikalno vodstvo: Vogrič, kapelnik; F. Herzog, vojni kapelnik in Parma, kot častni kapelnik.

Peli so: Mezgečeva, Ožegovičeva, Savinova, Petkova, Podgorska, Rasberger, Povhe, Šimenc, Janko i. dr. Kot gost: Polaková.

2. Repertoar: a) Opere: Parma — Ksenija in Stara pesem (število uprizoritev 6), Blodek — V vodnjaku (6); b) operete: Heuberger — Ples v operi (7), Parma — Caričine Amazonke (12), Kalman — Jesenski manever (9), J. Strauß — Netopir (7), O. Strauß — Valčkov čar (4), Suppée — Boccacio (6), Offenbach — Orfej v podzemlju (3), Suppée — Lepa Galateja (6).

V vsem je bilo 12 opernih in 54 operetnih, skupaj 66 muzikalnih predstav.

Muzikalne prireditve so bile otežkočene vsled pomanjkanja lastnega orkestra, kakor ga je imelo poprej nemško gledališče. Najeli so se vojni godbeniki, ki pa niso vedno brezpogojno na razpolago.

Istotako še ni bilo primernih pevskih moči, solističnih in zborovih. Izmed pevskih je vzbujal pozornost s svojim, dasi še neizšolanim glasovnim materialom, Šimenc. Kvalitativno se uprizoritve niso dvignile nad dilatatizem. Pomanjkljivost je bila tudi v nediscipliniranosti publike. Z 31. VII. je odložil Nučič svoje posle kot zakupnik in ravnatelj.

Članki: H. Nučič: Slov. nar. gled. v Mariboru. Tabor 1920, št. 17. — M. Šnuderl: O razvoju slov. gled. v Mariboru. Tabor 1921, št. 31. — Slovensko narodno gled. v Mariboru. Straža 1920, št. 103. — Nekoliko o marib. gledališču. Straža 1921, št. 2. — Neumetniška umetnost. Straža 1921, št. 13.

Tretja sezona 1921-22.

S 1. VIII. 1921 je bilo gledališče podržavljeno; postavilo se je v kategorijo oblastnih gledališč in vodstvo je prevzel V. Bratlna, ki je sklenil z mestno občino enoletno pogodbo, dokler država ne imenuje upravitelja. To se je zgodilo s 1. IV. 1922, ko je bil od pokrajinske uprave imenovan kot intendant dr. R. Brenčič.

1. Osebnostalež. a) Muzikalno vodstvo: Vogrič, Plecity, Parma. b) Peli so: Mezgečeva, Savinova, Petkova, Šuštarjeva, Šimenc, Arhipov, Rumpel, Štamcar, Janko, Povhe i. dr. Gostje: Mitrovičeva, Grund.

2. Repertoar. a) Opere: Smetana — Prodana nevesta (10), Lortzing — Car in tesar (3). b) Operete: Nedbal — Poljska kri (15), Herve-Mamzelle Nitouche (6), J. Strauß — Cigan baron (9), Parma — Caričine Amazonke (5), Zeller — Ptičar (8). V vsem je bilo 13 opernih in 43 operetnih, skupaj 56 muzikalnih predstav.

Poročila omenjajo še pomanjkljivosti v izobrazbi pevcev, kakor orkestra.

Članki: Rehar: Vprašanje marib. gled. Tabor 1921, št. 236. — Ivanovič • Mecger: Mariborsko gled. vprašanje. Tabor 1921, št. 253—257. — Dr. Strmšek: Problem marib. gledališča. Tabor 1922, št. 42, 43. — Dr. N. K.: Še o krizi marib. gledališča. Tabor 1922, št. 50.

Četrta sezona 1922-23.

Vedno bolj se je videlo, da je treba zbirati vse sile in dvigniti nivo muzikalnih predstav, kakor si tudi vzgojiti stalno gledališčno publiko. Novo, smotreno delovanje se je začelo, ko je v tej sezoni nastopil mesto opernega ravnatelja A. Mitrovič, dotlej gled. ravnatelj v Varaždinu. Operni pevski ansambl je bil majhen in v drugih vlogah, kakor v opereti so nastopili člani drame. Osnovel se je stalni zbor.

1. Osebni stalež. a) Muzikalno vodstvo: Mitrovič, operni ravnatelj; Vogrič, honorarni in Parma, častni kapelnik. b) Solistično osebje: Mitrovičeva, Gajeva, Šušterjeva, Savinova, Arhlpov, Rumpel i. dr. Gostovali so: Knittl, Sovilski, Kovač, Balaban, Hržič, Zathej, Flögl.

2. Repertoar. a) Opere: Parma — Urh, grof celjski (5), Smetana — Prodana nevesta (5), Offenbach — Hoffmannove pripovedke (7), Oounod — Faust (10), Verdi — Traviata (7), Mascagni — Cavalleria rusticana (4), Lortzing — Car in tesar (1). b) Operete: Parma — Nečak (6), Albini — Baron Trenk (15), Nedbal — Poljska kri (3), Schubert-Berte — Pri treh mladenkah (11), Kalman — Zvesti tovariš (6), Lehar — Škrjančkov gaj (8). V vsem je bilo 39 opernih in 49 operetnih, skupaj 88 muzikalnih predstav. Muzikalne in osobito operne predstave so se začele množiti in obisk je izkazoval 367 vstopnic na vsak muzikalni večer.

Članki: H. D.: Parmova slavnost. Tabor 1923, št. 52. — H. D.: Sezonsko poročilo. Tabor 1923, št. 151.

Peta sezona 1923-24.

1. Osebni stalež. a) Muzikalno vodstvo: Mitrovič, Parma. b) Solistično osebje: Mitrovičeva, Vladimirova, Skrivanič, Govorov, Štagljar i. dr. Gostje: Knittl, Debicka.

2. Repertoar. a) Opere: Parma — Zlatorog (8), Puccini — Boheme (13), Humperdinck — Janko in Metka (9), Weber — Čarostrelec (7), Bizet — Carmen (6), Verdi — Traviata (14), Smetana — Prodana nevesta (3), Mascagni — Cavalleria rusticana (6). b) Operete: Eysler — Umetniška kri (13), Schubert-Berte — Pri treh mladenkah (8), Kalman — Čardaška kneginja (13), Hervé — Mamzelle Nitouche (4). Vsega je bilo 66 opernih in 37 operetnih, skupaj 103 muzikalne predstave. Število opernih predstav začne izdatno nadkriljevati in kvaliteta predstav

se stalno dviga. Obisk je izkazoval 353 vstopnic na večer. (Manjše število je v zvezi z večjim številom muzikalnih predstav.)

Članki: Vlada in marib. gledališče. Tabor 1923, št. 272. — Za mariborsko gledališče. Tabor 1924, št. 36. — Kulturna sramota. Tabor 1924, št. 63. — Dr. Strmšek: Naša gled. publika, Tabor 1924, št. 135. — H. D.: Pet let glasbe na našem gledališču. Tabor 1924, št. 164. 170. — Usoda marib. gledališča. Straža 1924, št. 36.

Šesta sezona 1924-25.

1. Osební stalež. a) Muzikalno vodstvo: Mitrovič. b) Solistično oboje: Mitrovičeva, Vladimirova, Petrovski, Govorov, Oksanski, potem: Urvalek, Janko, Lubejeva i. dr. Gostje: Thierry-Kavčnikova, Popov, Burian, Darian, Žaludova, Knittl, Šimenc, Hrzič, Camerota, Vuškovič.

2. Repertoar. a) Opere: Zajc — Zrinski (8), Verdi — Trovatore (12), Puccini — Tosca (9), Thomas — Mignon (8), Flotow — Marta (6), Parma — Ksenija (5), Verdi — Traviata (6), Mascagni — Cavalleria rusticana (5), Bizet — Carmen (5). b) Operete: Parma — Apolonov hram (4), Fall — Stambulska roža (5), Herve — Mamzelle Nitouche (6), Schubert - Berte — Pri treh mladenkah (8), Albini — Baron Trenk (5). Povsem je bilo 59 opernih in 28 operetnih, skupaj 87 muzikalnih predstav (napram 81 dramskim). V tej sezoni je dosegla opera svoj razvojni višek v kvantitativnem, kakor v kvalitativnem oziru. Obiskalo je muzikalne večere po 359 oseb (dramske 279).

K umetniškemu razmahu je v veliki meri pripomogla še dram. sopranistinja A. Mitrovičeva (ki je danes članica opere v Leipzigu). S to sezono je zapustila s svojim soprogom, opernim ravnateljem, mariborsko gledališče. Kot poslovilni večer je veljal simfon. koncert 17. X. (Beethovnov večer v Unionski dvorani), kojega je dirigiral Mitrovič.

Članki: H. D.: Sezonsko poročilo. Tabor 1925, št. 155. — Mitrovič: Naše gledališko poslopje. Tabor 1924, št. 199. — Mitrovič: Naše gledališke razmere. Tabor 1924, št. 210. — H. D.: Mitrovičev poslovilni večer. Tabor 1925, št. 243. — Borko: Slovo Mitrovičevih. Tabor 1925, št. 237. — Brenčič: Mariborsko gled. v sezoni 24—25. Tabor 1925, št. 155. — Naše gledališče. Slovenec 1925, št. 145.

Sedma sezona 1925-26.

1. Osební stalež. a) Muzikalno vodstvo: L. Herzog. b) Solistično oboje: Križeva, Zamejčeva, Burja, Govorov, Oksanski ter Urvalek, Lubejeva, Bratuž i. dr. Gostje: Mitrovičeva, Vuškovič, Primožič, Bukšek, Lovšetova, Zupan, Povhe, Janko. Gost-dirigent: Mitrovič.

2. Repertoar. a) Opere: Foerster — Gorenjski slavček (8), Kienzl — Evangeljnik (8), Auber — Fra Diavolo (3), Ipavec — Možiček (pantomima) (3), Puccini — Tosca (6), Mascagni — Cavalleria rusticana (3), Blodek — V vodnjaku (3), Parma — Stara pesem (3). b) Operete: Lehar — Vesela vdova (11), Kalman — Grofica Marica (16), Fall — Veseli kmet (5), Fall — Stambulska roža (8). Skupaj je bilo 31 opernih in 40

operetnih, torej 71 muzikalnih večerov (napram 83 dramskim). Obisk izkazuje 402 osebi na muzikalno predstavo (in 253 na dramsko).

V kvantitativnem in kvalitativnem oziru se javlja nazadovanje in število operetnih predstav se je začelo množiti na škodo opernih. Število muzikalnih predstav zaostaja v tej sezoni za številom dramskih.

Splošno se je izrazila želja, da se vrne spet operni ravnatelj Mitrovič na svoje mesto.

Članki: H. D.: Sezonsko poročilo. Tabor 1926, št. 159. — O zgodovini mariborskega gledališča. Tabor 1926, št. 76. — To in ono o marib. gledališču v luči mariborskega opazovalca. Naša Straža 1926, št. 28. — To in ono o marib. gledališču. Slovenec 1926, št. 31. — Narodno gled. v Mariboru in proračun ministrstva prosvete. Slovenec 1926, št. 31.

Osmas sezona 1926-27.

1. Osební stalež. a) Muzikalno vodstvo: Mitrovič, L. Herzog. b) Solistično osobje: Kocuvanová, Zamejičeva, Burja, Neralić, Govorov, Oksanski ter Urvalek, Bratuž, Lubejeva, Stanković i. dr. Gostje: Mitrovičeva, Poličeva, Lovšetova, Žaludova, Knittl, Skrivanič, Šušterjeva.

2. Repertoar. a) Opere. Leoncavallo — Pagliacci (7), Mozart — Bastien (7), Massenet — Manon (9), Puccini — Madame Butterfly (9), Verdi — Rigoletto (7), b) Operete: Granichstaedten — Orlov (13), Offenbach — Lepa Helena (4), Jarno — Logarjeva Krista (8), Strauß — Cigan baron (9), Kalman — Čardaška kneginja (4), Kalman — Grofica Marica (11), Lehar — Vesela vdova (5), Fall — Veseli kmetič (7). Vsega je bilo 32 opernih in 61 operetnih, skupno 93 muzikalnih večerov (napram 98 dramskim). Obisk izkazuje 352 oseb na vsako muzikalno predstavo (napram 263 v drami).

Prevladovati je začela sedaj zopet opereta, kar je v zvezi s splošnim položajem, v katerem se nahaja gledališče. Dirigentsko delovanje Mitrovičeve se javlja v tem, da se vzdigne umetniški nivo glasbenih predstav. Ob priliki proslave petindvajsetletnice njegovega umetniškega delovanja se je pokazalo, v koliki meri si je pridobil zaupanje merodajnih krogov in publike.

Članki: H. D.: Naše gledališko-muzikalne prilike. Tabor 1927, št. 25. — Dr. Brenčič: Kriza naših manjših gledališč. Večernik 1927, št. 18. — H. D.: Mitrovičev jubilej. (Življenjepis.) Večernik 1927, št. 12. — H. D.: Sezonsko poročilo. Večernik 1927, št. 49. — cc.: Mariborsko gledališče. Slovenec 1927, št. 73. — Mariborsko gledališče. Slovenec 1927, št. 78. — Dr. Fr. S.: Mariborsko gledališče. Slovenec 1927, št. 100. — II: Andro Mitrovič. Slovenec 1927, št. 115. — Kriza marib. gledališča. Slovenec 1927, št. 135.

Devetas sezona 1927-28.

1. Osební stalež. a) Muzikalno vodstvo: Mitrovič, L. Herzog. b) Solistično osobje: Burja - Kocuvanová, Kovič - Zamejičeva, Burja,

Neralić, potem Bratuž, Udovičeva, Lubejeva, Stankovič i. dr. Gostje: Mitrovičeva, Španova, Poličeva, Štagljar - Kogejeva.

2. Repertoar. a) Opere: Verdi — Ples v maskah (8), Maillart — Puščavnikov zvonček (5), Verdi — Traviata (6), Parma — Urh, grof celjski (6), Massenet — Manon (5), Puccini — Madame Butterfly (5), Verdi — Rigoletto (5). b) Operete: Lehar — Eva (7), Kalman — Bajadera (10), Kalman — Jesenski manever (7), Stolz — Takrat v starih časih (14), Schubert - Berte — Pri treh mladenkah (7), Kalman — Čardaška kneginja (4), Kalman — Grofica Marica (5), Jarno — Logarjeva Krista (8), Granichstoedten — Orlov (7). Vsega je bilo 40 opernih in 69 operetnih, skupaj 109 muzikalnih predstav (napram 95 dramskim). Obisk izkazuje 348 oseb na vsako tako predstavo (napram 301 pri drami).

Ta sezona je stala pod devizo skrajne štednje s finančnimi sredstvi, vsled česar se je osobje skrčilo na minimum. To je vplivalo na sestavo repertoarja. Akoravno je opereta stopala močnejše v ospredje, se je držala opera kvalitativno na častni umetniški višini. Število muzikalnih predstav zopet presega število dramskih. S svojim ansamblom je proizvajal Mitrovič v velikonočnem tednu Pergolesijev Štabat mater. V početku sezone započeta akcija za pridobitev zunanjih abonementov je imela ta uspeh, da sta se vzdrževali stalni avtobus-zvezi v Slov. Bistrico in v Ruše.

Pregled. V prvih vlogah so bili zaposleni sledeči operni solisti:

Soprani: Mitrovičeva (v sezonah 22—23 do 24—25), Wladimirova (23—24 in 24—25), Kocuvan - Burjeva (26—27 in 27—28), Šuštarjeva (21—22 in 22—23), Gajeva (22—23), Mezgečeva (20—21 in 21—22), Križeva (25—26), Lubejeva (subreta, 22—23 do 27—28).

Alt: Zamejičeva (25—26 do 27—28).

Tenorji: Šmenec (20—21 in 21—22), Burja (25—26 do 27—28), Skrivanič (23—24), Petrovski (24—25).

Baritoni: Neralić (26—27 in 27—28), Janko (20—21 do 22—23, 24—25), Arhipov (21—22 in 22—23), Govbrov (23—24 do 26—27).

Bas: Rumpel (21—22 in 22—23), Štagljar (23—24), Oksanski (24—25 do 26—27).

Skupna bilanca. S koncem devete sezone se ukine opera vsled znižanja državne subvencije (ki je bila glede višine v poednih sezonah nestalna in je bila znižana s l. IV. 28 od 720.000 na 320.000 Din). Z ne baš obilnimi sredstvi je izvršila mariborska opera pod intendantom dr. Brenčičem in opernim ravnateljem Mitrovičem nad vse častno svojo veliko kulturno nalogo v našem obmejnem mestu. Delalo se je smotreno, z veliko ljubeznijo in dosegli so se v dobi največjega razcvita (t. j. v šestih sezonah) uprav presenetljivi uspehi. Seznanila se je gledališka pu-

Pregled opernega repertoarja

z navedbo števila proizvajanj v poedinih sezonah:

Naslov	20-21	21-22	22-23	23-24	24-25	25-26	26-27	27-28	Skupaj
Slovenske :									
Foerster : Gorenjki slavček	—	—	—	—	—	8	—	—	8
Parma : Urh, grof celjski	—	—	5	—	—	—	—	6	11
Ksenija	6	—	—	—	5	—	—	—	11
Stara pesem	6	—	—	—	—	3	—	—	9
Zlatorog	—	—	—	8	—	—	—	—	8
Hrvatske :									
Zajc : Zrinjski	—	—	—	—	8	—	—	—	8
Češke :									
Smetana : Prodana nevesta	—	10	5	3	—	—	—	—	18
Blodek : V vodnjaku	6	—	—	—	—	3	—	—	9
Francoske :									
Offenbach : Hoffmanove pripov.	—	—	7	—	—	—	—	—	7
Gounod : Faust	—	—	10	—	—	—	—	—	10
Bizet : Carmen	—	—	—	6	5	—	—	—	11
Thomas : Mignon	—	—	—	—	8	—	—	—	8
Auber : Fra dlavolo	—	—	—	—	—	3	—	—	3
Massenet : Manon	—	—	—	—	—	—	9	5	14
Maillart : Puščavnikov zvonček	—	—	—	—	—	—	—	5	5
Italijanske :									
Verdi : Traviata	—	—	7	14	6	—	—	6	33
Trovatore	—	—	—	—	12	—	—	—	12
Rigoletto	—	—	—	—	—	—	7	5	12
Ples v maskah	—	—	—	—	—	—	—	8	8
Puccini : Boheme	—	—	—	13	—	—	—	—	13
Tosca	—	—	—	—	9	6	—	—	15
Madame Butterfly	—	—	—	—	—	—	9	5	14
Mascagni : Cavalleria rusticana	—	—	4	6	5	3	—	—	18
Leoncavallo : Pagliacci	—	—	—	—	—	—	7	—	7
Nemške :									
Flotow : Marta	—	—	—	—	6	—	—	—	6
Lortzing : Car in tesar	—	3	1	—	—	—	—	—	4
Humperdinck : Janko in Metka	—	—	—	9	—	—	—	—	9
Weber : Čarostrelec	—	—	—	7	—	—	—	—	7
Kienzl : Evangeljinik	—	—	—	—	—	8	—	—	8
Mozart : Bastien in Bastienne	—	—	—	—	—	—	7	—	7

Kakor je iz pregleda razvidno, je bilo v vsem v osmih sezonah 313 opernih predstav.

blika, ki je kazala vedno naklonjenost zavodu, s 30 operami in 30 operetami, vzetimi ponajveč iz svetovnega repertoarja. Domača in slovanska literatura se je po možnosti upoštevala in Parmova oderska dela so se n. pr. proizvajala v celoti. Bivši člani mariborske opere zavzemajo ugledna in odlična mesta na večjih odrih.

Za zasluge sta bila odlikovana int. dr. Brenčič in op. ravnatelj Mitrovič z redom sv. Save IV. st.

Č l a n k i: O usodi marib. gledališča. Slovenec 1927, št. 196. — Usoda mariborskega gledališča. Jutro 1928, št. 6. — Borko: Mariborska opera pred likvidacijo. Jutro 1928, št. 135.

VIII. Petje in glasba na mariborskih šolah.

Na mariborskih šolah se je petje in glasba že iz vsega početka po prevratu marljivo gojila. Prosветna uprava je kazala ob vsaki priliki svoje veliko zanimanje za to panogo odgoje in skrbela, da so se na srednjih in meščanskih šolah nastavljale usposobljene učne moči. V bivšem prosvetnem inspektorju dr. Lj. Poljancu je našla stvar velikega pospeševalja.

Na zunaj je našel ves pevsko-vzgojni pokret svoj izraz v javnih nastopih. Mariborske mladinske prireditve kažejo vse oblike, ki so v tem oziru možne. Osnovne šole so proizvajale spevoigre s spremljavo, na mešanih vzporedih so bile narodne in umetne pesni, mešč. šole so prirejale nastope v gledališču, z oderskimi prizori, rajalnimi nastopi i. dr. in srednje šole zopet akademije. Pomladek Rdečega križa združuje vsako leto (I. XII.) po določenem redu mariborske šole k skupnemu koncertnemu nastopu. V kvalitativnem oziru se ti nastopi zmiraj bolj izpopolnjujejo, in vrši se neko zdravo tekmovanje. Nekateri zavodi imajo svoje lastne orkestre. Največjega obsega so bili Ljudski koncerti, katere je priredilo drž. moško učiteljišče, ko je imelo vzporednice za gojenke (1920—22. Dirig. Družovič). Bili so to vokalno-instrumentalni koncerti (z vojaško godbo), ki so izkazovali velik poset in so bili za prvo dobo največje prireditve te vrste. Proizvajala so se m. dr. sledeča večja dela: Smetana — Uvodni in sklepni zbor iz Prodane neveste (20), Jenko — Zbor ciganov iz »Vračara« (20), Zajc — Svatovac (21), Parma — Povodni mož (21) ter Sattnerjev oratorij: Assumptio (22). Ponovili so se koncerti v Rogaški Slatini (20) in v Ptuj (22). (Glej: »Straža« 1920, št. 35, 37.)

Izmed drugih večjih del, ki so jih proizvajale šole, je omeniti m. dr. Petzove spevoigre (osnovna šola I., dirig. Nerat). Mokranjačev Osmi rukovet (deška mešč. šola, dirig. Šušteršič), Adamičev dekliški zbor s spremljevanjem solo-instrumentov V rešenje (dekl. mešč. šola II., dirig. Zacherlova), Griegova balada: Pred samostanskimi vrati (žensko učit.,

dirig. Ropasova), Schwabova Kanglica (mešani zbor gimnazije, dirig. Gašparič), Pergolesijev Stabat mater (samostansko učiteljsko, kot cerkveni koncert, dirig. Družovič). Kot zanimivost moramo še zabeležiti dva koncertna nastopa kaznjencev moške kaznilnice. (Pevovodja Cizelj.)

Ne pretiravamo, če izrečemo sodbo, da prednjačijo šolske prireditve v Mariboru v vsakem oziru in da se nahaja šolsko petje na najlepši razvojni stopnji, ki je sploh pod podanimi okoliščinami možna.

IX. Koncertno življenje.

Razen že omenjenih koncertnih nastopov domačih pevskih in instrumentalnih udruženj, so se vršili še številni nastopi drugih zborov ter zunanjih in domačih umetnikov. Prireditelji so bili: Glasbena Matica (od l. 1926. s svojim koncertnim birojem, glej: »Slovenec« 1927, št. 218), Ljudska univerza, Češki klub, Narodno gledališče, trgovina z muzikalijami Höfer, kakor dr.

1. Zunanji pevski zbori.

a) Slovenski: Glasbena Matica iz Ljubljane (23). Mešani zbor. Dirig. Hubad. — Zvon iz Ljubljane (24). Mešani zbor. Dirig. Prelovec. — Akademski pevski zbor iz Ljubljane (27). Mešani zbor. Dirig. Marolt. — Sattnerjev cerkveni zbor iz Ljubljane (27). Mešani zbor. Dirig. Sattner. (Priredil cerkveni koncert v franč. baziliki. Beethovnova C-dur maša.)

b) Hrvatski: Medžimurski kmetijski pevski zbor iz Macine (20). Mešani zbor. Dirig. Lipnjak. — Akademsko pevsko društvo Mladost iz Zagreba. Moški zbor. Dirig. Canić (22). Dirig. Gotovac (28). — Lisinski iz Zagreba (22). Mešani zbor. (23, Palestina: Missa papae Marcelli.) Dirig. Baranović. — Bosanski džakli iz Banjaluke (24). Mešani zbor. — Kolo iz Zagreba (27). Mešani zbor. Dirig. Kumar. (Širolov Oratorij sv. Cirila.)

c) Srbski: Stanković iz Beograda (23). Mešani zbor. Dirig. Binički. — Akademsko pevsko društvo Obilić iz Beograda (28). Mešani zbor. Dirig. Matačić.

č) Češki: Smetana iz Plzně (20). Moški zbor. — Hlahol iz Prage (21). Mešani zbor. Dirig. Jiráček. — Smetana iz Prage (22). Moški zbor. Dirig. Černý.

d) Poljski: Chor Technicki iz Lvova (23). Moški zbor. Dirig. Schmid.

e) Ruski: Kubanski kozaki (21, 22, 23). Donski kozaki (21 dva večera).

f) Nemški: Dunajski deški zbor (Wiener Sängerknaben) 28. Dirig. Müller.

2. Zunanji orkestri.

Orkester kr. garde iz Beograda (27). Simfon. orkester. Dirig. Pokorný.

3. Solisti (v samostojnih koncertih ali pa s samostojnimi točkami v drugih koncertih in v oratorijih).

a) Soprani: Buccarini (26), Družovičeva (20, 22, 27, 28), Lovšetova (19, 26, 28), Mezgečeva (21), Poljakova (26), Radova (24, 25), Uimova (27, 28), Wladimirova (25), Zikova (27).

b) Alt: Pospíšilova (23, 27), Ropasova (26, 27), Sadarjeva (20).

c) Tenorji: Ašič (22, 26), Burla (26, 28), Fischer - Niemann (23), Janko (23), Knitl (23), Kovač (22), Plein (26), Rljavec (19, 21, 24), Šimenc (21, 22, 24), Živko (25, 26).

č) Baritoni: Holodkov (26), Hrzič (27), Jölli (28), Kolb (25, 26, 27). Neralić (27, 28), Permann (21), Romanowsky (21).

d) Ba si; Betetto (26), Križaj (27), Rumpel (21, 26).

4. Vokalni kvarteti.

Danubius (22, 27), Kozina (26), Slovenski kv. (24).

5. Violinisti.

Baloković (19, 20, 21), Brandlova (v vseh sezonah), Burmester (21), Kocian (20), Lorand Edit (28), Manen (26), Michl (26), Popov (26, 27), Schneiderhahn (27).

6. Čelisti.

Folger Hilda (28), Tkalič (20).

7. Pianisti.

Brezovšek (20), Frisch (v večini sezon), Grone (26, 27), Jiranek (25), Klasen (27), Koblerjeva (19), Kroemer 22, 25, 26), Ličar (20, 21, 23), Paltafi (22), Poženelova (28), Rubinstein (27), Slivinski (27), Trost (26).

8. Organisti.

Dugan Čedomil in Franjo (27), Premrl (27).

9. Violinski kvarteti.

Michl (24, 26), Ševčík - Lhotka (27), Tržaški kv. (26), Zika (26, 21, 22, 22, 23, 25, 25, 27).

10. Trio.

Brandl (28), Glasbena Matica (20, 21), Kroemer (27), Urania (27, 28).

Kaj se je igralo? Na vzporedih omenjenih komornih koncertov so bili sledeči komponisti (večjih komorno-glasbenih del, kakor: sonat, suit, koncertov, kvartetov, trio i. sl., z navedbo števila proizvajanih kompozicij):

Bach (je bil zastopan s tremi skladbami), Beethoven (13), Brahms (4), Borodin (1), Bruch (1), Chopin (1), Cassado (1), Čajkovský (3), Dvořák (7), Dugan (1), Debussy (2), Francoeur (1), Franck (2), Franz (1), Grieg (4), Goldmarck (1), Haydn (5), Händel (1), Hupay (1), Juon (1), Lhotka (1), Liszt (1), Mozart (6), Malipiero (1), Mendelssohn (1), Nowowiejski (1), Osterc (1), Paganini (3), Porpora - Manen (1), Respighi (1), Rameau (1), Ravej (1), Stravinski (1), Schönherr (1), Smetana (3), Schubert (3), Sjögren (1), Suk (1), Sinding (1), Severac (1), R. Strauß (1), Sarasati (1), Saint-Saens (2), Schumann (1), Stamitz (1), Škerjanc (1), Tanejev (1), Vivaldi (1), Wieniawsky (3), Wladigerov (1).

X. Koncertni pregled.

Mariborski koncertni pokret vsebuje vse koncertne oblike. Izvajali so se orkestralni (simfoniški), zborovi (vokalni), vokalno-instrumentalni (zborovi z orkestralno spremljavo) in komorni koncerti, ki so bili ali solistični ali pa ansamblovi (trio, kvarteti) in ti zopet vokalni ali instrumentalni. V širjem pomenu spadajo semkaj še akademije, če je prevladoval glasbeni del, koncerti z zabavnim delom, šolski koncerti in produkcije, mladinske prireditve s pretežnim muzikalnim delom ter poučne muzikalne prireditve za mladino. Predavanja o predmetih, ki se tičejo glasbe ter predavanja z glasbenimi točkami naj izpopolnijo dodatno to poglavje.

Iz naslednjega pregleda je razvidno, koliko število prireditev je dosegla ta ali ona kategorija koncertov v posameznih sezonah in kako se je vršilo napredovanje oz. nazadovanje v poedinili grupah. (Prireditve »Männergesangvereina« se pri tem niso štele.)

Sezona	Orkestralni (simfon.) koncerti	Komorni in solistični koncerti	Vokalno instrumentalni koncerti (Zbori s sprem.)	Vokalni koncerti kakor zborovi koncerti s solist. vlog.	Akademije in mešane prireditve (s koncertnim in zabavnim delom)	Mladinske prireditve. Šolski koncerti in šolske akademije	Predavanja z glasbenimi točkami	Muzikalne prireditve za mladino
18 — 19	3	5	1	-	1	1	—	—
19 — 20	4	5	1	3	-	3	—	—
20 — 21	3	11	4	3	2	3	—	—
21 — 22	4	4	3	8	2	4	—	—
22 — 23	3	11	—	8	2	8	—	—
23 — 24	1	5	5	3	8	9	1	1
24 — 25	—	5	3	3	8	9	5	3
25 — 26	3	11	2	2	11	10	7	2
26 — 27	3	16	3	5	8	6	4	5
27 — 28	3	9	4	7	8	7	5	2

Bilanca: 1. Orkestralne koncerte so absolvirali domači orkestri in sicer v početnih sezonah vojaški, pozneje pa orkester Gl. M., pa tudi »Drava«. Na svoji turneji se je oglasil le en zunanji orkester (Kr. garde v Beogradu). 2. Komorni koncerti izražajo neko nestalnost: dosegli so največji razmah v predzadnji sezoni, ko je začel poslovati koncertni biro. V zadnji sezoni je število zopet padlo. 3. Vokalno-instrumentalni koncerti so se priredili iz večine od domačih muzik. institutov (Gl. M., Drava, Moško in žensko učiteljske, Cecilijino društvo, Maribor, Narodno gledališče). 4. Zraven domačih pevskih zborov so se skozi vso dobo oglašali na našem koncertnem odru še zunanji pevski zbori ob priliki svojih turnej. Pregled istih je razviden iz prejšnjega poglavja. 5. Akademij je bilo

v početku malo, razvijati pa so se začele v drugi polovici razdobja. Sedaj pojema njih število, kar je v kavzalni zvezi z naraščanjem komornih koncertov. Umetniški okus publike se izpopolnjuje in temu ne morejo več zadostiti akademije s svojimi iz večine diletantskimi podavanji. 6. O šolskih prireditvah smo govorili v posebnem poglavju (VIII.). Njih število raste stopnjema do 8. sezone, je pa še sedaj pri padanju vedno prav častno. 7. Predavanja z glasbenimi točkami, kakor muzikalne nastope za mladino je prirejala Lj. u., odkar je vsprejela v svoj delokrog tudi glasbene prireditve. Tudi Prosvetna zveza, Jugoslovanska Matica, Jadranska Straža in Zgodovinsko društvo zabeležujejo predavanja v zvezi z glasbenimi točkami.

Članek: H. D.: Poročilo o koncertni sezoni 25—26. Tabor 1926, št. 201. — H. D.: Poročilo o koncertni sezoni 26—27. Večernik 1927, št. 67

Pomen in delokrog pokrajinskih muzejev.

Dr. Vlad. Travner, Maribor.

Eno najnujnejših in najvažnejših muzejskih vprašanj je vprašanje organizacije, t. j. določitve delokroga posameznih muzejev, ureditev medsebojnega razmerja in razmerja do zasebnih zbirk ter njihova uprava in vzdrževanje. Od organizacije je, kakor povsod, odvisen uspeh dela. Obžalovati moramo, da nimamo še v naši državi posebnega muzejskega zakona, ki bi urejeval vsa ta kulturno tako važna vprašanja. V tem oziru zaostajamo še daleč za drugimi kulturnimi državami, ki imajo — deloma že dolgo — take specialne zakone, kakor n. pr. Italija, Romunija, Avstrija, Nemčija, Francija itd. V Sloveniji in Dalmaciji imamo samo določila §§ 395—401 o. d. z., dvornega dekreta z dne 12. X. 1821 št. 1810 zb. j. z., z dne 15. VI. 1846, št. 970 zb. j. z., z dne 14. VIII. 1846, št. 74 pol. z. str. 174, najvišjo odločbo z dne 18. II. 1827 št. 55 pol. zak. str. 71 ter slednjič še nekatera navodila raznih političnih oblasti, kakor n. pr. deželne vlade za Kranjsko z dne 24. XII. 1913 št. 5214/pr. itd. Poleg tega pridejo v poštev še statuti muzejev oz. muzejskih društev. Vsi ti predpisi pa urejajo v glavnem samo najdbe in ohranitev arheoloških in umetniških predmetov, ne pa tudi drugih muzejskih vprašanj, kakor n. pr. medsebojnega razmerja ter so v mnogih ozirih zastareli. Prav tako pomanjkljivi so predpisi v ostalih pokrajinah naše države. Res je, da imamo že osnutek muzejskega zakona in razna mnenja strokovnjakov. Vprašanje pa je, če in kdaj dobi osnutek zakonito moč. Želeli bi bilo le, da se to čimprej uresniči.

Kako važno je vprašanje organizacije, nam kaže že zgodovina muzejev. Skoraj vsi naši starejši muzeji so nastali iz zasebnih zbirk, bodisi da so zbirali zgodovinske, umetniške ali naravoslovne predmete cerkveni ali posvetni velikaši, bodisi zasebniki. Ti so jemali predmete, ki so jih rabili za svoje zbirke, kjer so jih pač našli. Ko je spoznala javnost veliki kulturni pomen takih zbirk in ko so nastali tako najrazličnejši javni (mestni, pokrajinski, državni, splošni in specialni) muzeji, so se tudi te zbirke dopolnjevale tako kakor prejšnje zasebne zbirke. Posledica tega je velika raztresenost zgodovinskih in drugih spomenikov. Kakor se nahajajo n. pr. slike velikih slikarjev sedaj po vsem kulturnem svetu, so raztreseni tudi ostali kulturni spomeniki. Kot primer navajam, da se nahajajo izkopnine našega Petovija (Ptuj) v Ptuj, v Mariboru, v Gradcu, na Dunaju, v Londonu in v Kopenhagenu; razven tega pa še v številnih zasebnih zbirkah, ki jih niti naštetih ne moremo. Znanstveniku, ki se peča s preteklostjo Petovija, je torej delo znatno otežkočeno, v mnogih ozirih celo nemogoče. Ta raztresenost pa ima še drugo slabo stran. Zgodovinski, umetniški in vsaj deloma tudi naravoslovni predmeti, so namreč razumljivi samo tam, kjer so nastali. V njih se odseva njihova domovina, hotenje in hrepenenje onih, ki so jih ustvarili, okolica, podnebje, kulturna stopinja itd. V tujini pa zgube svojo veljavo in svojo privlačnost ter služijo le kot okrasek, kakor je n. pr. planinska cvetlica, ki jo presadimo v dolino, samo še okrasek brez individualnosti, brez duše.

Druga napaka naših muzejev je, da zbira skoraj vsak muzej prav pogosto brez potrebe vse mogoče predmete. Tudi najmanjši podeželski muzej si šteje v čast in meni, da služi napredku, če ima kolikor mogoče raznovrstne zbirke. V resnici pa škodujejo tako muzeji sebi, drugim muzejem in s tem tudi znanosti in javnosti. Namen muzejev je vendar, da nudijo prijateljem starin, umetnosti in prirode sliko svojega okraja. To pa je mogoče v širšem obsegu le v večjih — državnih ali pokrajinskih — muzejih, ki se nahajajo v važnih kulturnih središčih. Krajevni (mestni) muzeji pa imajo svoj pomen samo takrat, če je dotični kraj bodisi zgodovinsko, bodisi umetniško ali v kakršnemkoli drugem oziru v resnici znamenit. Iz navedenega pa sledi, da se naj te vrste muzejev pečajo izključno le z zbiranjem predmetov, ki so za dotični kraj posebno značilni. Kot vzor takega mestnega muzeja navajam muzej hrvatskih starin v Kninu, ki se peča skoraj izključno z zgodovino hrvaških kraljev in knezov, ki so stolovali nekoč v Kninu. Ravno ta omejitev je vzrok, da kninski muzej slovi daleč preko mej naše domovine, ker je menda edini muzej te vrste na svetu.

Tretja napaka naših muzejev je, da se ustanavljajo muzeji pogosto, brez vsake potrebe v neznatnih krajih, kjer ni pogojev za obstanek in

uspešno delovanje. Taki neznatni muzeji so naravnost škodljivi, ker odtegujejo drugim muzejem pogosto prav dragocene spomenike kakršnekoli vrste, otežujejo tako smotrenó delo in ne nudijo nikake koristi. Taki neznatni krajevni muzeji nimajo za svoj obstoj niti potrebnih sredstev niti strokovnega vodstva. Taki čisto lokalni muzeji se naj ukinejo, njihove zbirke pa izroče pristojnim državnim, pokrajinskim oz. specialnim muzejem.

Iz vseh teh okolnosti izhaja sama po sebi organizacija in pomen muzejev. V naši zgodovinsko, umetniško, narodopisno in naravoslovno tako raznovrstni državi potrebujemo predvsem za razne dele države, ki tvorijo enote, državne muzeje. Po osnutku bi se nahajali taki muzeji v Beogradu za staro Srbijo, Vojvodino in Banat, v Skoplju za Makedonijo, v Sarajevu za Bosno in Hercegovino, v Zagrebu za hrvaške dežele, v Splitu za Dalmacijo in Črno goro ter v Ljubljani za Slovenijo. Ti muzeji naj bi podajali sliko svojega ozemlja v vseh panogah muzejskih ved, bodisi v enem, bodisi — kakor n. pr. v Beogradu — različnih poslopih oz. zbirkah. Poleg teh muzejev pa naj obstojajo v važnih kulturnih središčih še posebni pokrajinski (oblastni, deželni) muzeji, ki naj nudijo sliko dotične ožje pokrajine n. pr. oblasti. Taki muzeji naj bi obstojali n. pr. v Sloveniji v Mariboru za mariborsko oblast, na Hrvaškem v Varaždinu, Karlovcu, v Novem Sadu, v Dalmaciji, v Dubrovniku itd. Kar se tiče specialno Maribora, sem mnenja, da je tak pokrajinski muzej v našem mestu neobhodno potreben. Saj se razlikuje sedanja mariborska oblast v mnogih ozirih od ljubljanske: različna je zgodovina, različna pokrajina, različni značaj in poreklo prebivalstva, če tudi so te razmere pogosto sorodne. Razen tega je Maribor važno kulturno in prometno središče precej obširne pokrajine tako, da je tudi iz tega vzroka omenjena delitev umestna. Taki pokrajinski muzeji naj bodo — slično kakor državni muzeji — splošni, t. j. naj se pečajo z vsemi panogami muzejskih ved, samo, da je njihov delokrog teritorialno ožji.

Poleg teh pokrajinskih muzejev naj obstojajo še v važnih krajih specialni, krajevni ali mestni muzeji s popolnoma določenim delokrogom. Za Slovenijo naj obstojata taka muzeja v Ptuju in v Celju. Bavita naj se po možnosti izključno le z arheologijo, oz. svojo zgodovino srednjega veka (n. pr. v Celju s spomeniki iz dobe Celjskih grofov). Ptujski muzej naj obsega okrožje ptujskega sreza, Celje pa okrožje celjskega sreza. Za ostalo Slovenijo je naravno arheološko središče Ljubljana.

Pri tej razvrstitvi bi bile težkoče, ki se pojavljajo sedaj, vsaj v bistvu odstranjene. Mnogi predmeti, kakor n. pr. novci, razno orožje, posode, narodne noše, naravoslovni predmeti itd. se nahajajo itak v tako velikem številu, da zadostujejo za vse muzeje. Posebno redki ali edin-

stveni predmeti naj ostanejo v dotičnem pokrajinskem oz. specialnem muzeju, v čigar okrožju so se našli, oz. kjer so nastali.

Pomen in delokrog pokrajinskih muzejev obstoji torej v tem, da nudijo verno sliko dotične ožje pokrajine bodisi sami zase, bodisi v zvezi s specialnimi (krajevnimi) muzeji, ki tvorijo nekake pododdelke dotičnega pokrajinskega muzeja, v čigar okolišju se nahajajo. Poleg tega pa naj izvršujejo še drugo zelo važno nalogo namreč, da nadzirajo vse ostale kakršnekoli spomenike v svojem področju (posvetne in cerkvene stavbe, spomenike itd.) ter zasebne zbirke in da podpirajo tako spomeniške urade, ki naj bodo nekaka druga inštanca.

Kar se tiče zasebnih zbirk, ne smemo omaloževati njihovega pomena. Te zbirke služijo predvsem podrobnemu proučevanju, ki je v velikih, javnih zbirkah skoraj nemogoče in ki je v mnogih ozirih izredne važnosti. Ravno zasebnim zbirateljem raznih spomenikov se imamo zahvaliti za prav važne podrobnosti. Marsikatera panoga znanosti je brez zasebnih zbirk nemogoča, kakor n. pr. numizmatika. Slednjič tvorijo te zbirke pogosto začetek, podlago in dopolnitev javnih zbirk.

Senčna stran zasebnih zbirk pa obstoji v tem, da je obstoj in razvoj zbirk odvisen od osebe zbiratelja. Če zgubi prijatelj starin ali umetnin veselje, če obuboža ali umrje, se te zbirke pogosto raztresejo in razgube; predmeti se pogosto odtuje, ker pridejo izven dežele. Zato je potrebno nadzorstvo, ki ga izvršujejo pokrajinski muzeji. To nadzorstvo obstoji v tem, da vodijo pokrajinski muzeji evidenco glede vseh večjih zasebnih zbirk svojega okrožja. Lastniki takih zbirk (zasebniki, društva, samostani itd.) so dolžni prijaviti svoje zbirke pokrajinskemu muzeju, v čigar področju se nahajajo. Ti muzeji imajo — vspreduo z državnimi muzeji — v slučaju prodaje zasebnih zbirk zakonito predkupno pravico, vsled česar je vsaka odtujitev, posebno pa prodaja v tujino, brez vednosti in privoljenja pokrajinskih muzejev nedopustna. Kršitev te dolžnosti kaznujejo politična oblastva (srezki poglavarji) uradoma ali na predlog pristojnega pokrajinskega muzeja po določilih muzejskega zakona.

Tretja naloga pokrajinskih muzejev je, da oddajajo izvide in mnenja v vseh zadevah, ki spadajo v muzejsko stroko. Le kot primere navajam: odločitve če in kako se vrše izkopavanja, katere javne ali zasebne zgradbe se morajo posebno čuvati radi njihovega zgodovinskega ali umetniškega pomena, strokovne cenitve itd.

Slednjič urejajo in shranjujejo pokrajinski muzeji tudi (pokrajinske) arhive v kolikor niso za to poklicane druge (sodne, politične oz. cerkvene) oblasti.

Pokrajinske muzeje vzdržujejo dotične pokrajine (oblasti), za katere so namenjeni. Po potrebi jih podpira država z državnimi sredstvi. Upravljaajo jih strokovno izobraženi upravitelji (ravnatelji) s pomočjo

asistentov, ki jih imenuje in plačuje dotična pokrajina (oblast) po načinu ostalih uradnikov. Kot taki uživajo zakonito zaščito, kakor vsi javni namoščenci. Po potrebi se imenujejo v upravo tudi druge osebe, ki imajo zato potrebno strokovno izobrazbo. Ta mesta so častna. Strokovna izobrazba se izkaže s fakultetno izobrazbo in s strokovnim izpitom, izjemoma z znanstvenim udejstvovanjem.

To so le splošne smernice. Razpravljanje o podrobnostih bi bilo preobširno ter bi ne spadalo v okvir te razprave.

O svetem Štefanu, zaščitniku konj.

Dr. Fr. Kotnik, Maribor.

O sv. Štefanu je objavil K. Štrekelj v Slovenskih narodnih pesmih 5 legend v I. zvezku pod št. 632—636 ter 2 kolednici v III. zvezku pod št. 4980—4981. Že Štrekelj je v opombi III. zv. str. 129 k št. 4981 pripomnil: »Popolnoma drugačne so legende o sv. Štefanu, priobčene v I. zvezku št. 632—636«. To je čutil in objavil prve med legendami, drugi dve pa med kolednicami, akoravno ta ločitev oblikovno ni utemeljena, pač pa vsebinsko, kajti legende so po vsebini in tudi obliki starejše in imajo tudi starejši motiv o divjem konju, ki ga svetnik ukroti in na njem odjezdi. Pravzaprav pa bi lahko tudi »legende« uvrstili med kolednice, saj sv. Štefan sam prepeva božično kolednico, ker ga slavi kat. cerkev kot prvega mučenca takoj za božičnim praznikom dne 26. decembra. Zato prepeva sv. Štefan božično pesem:

Nocoj, nocoj je en svet večer
En svet večer, ena sveta noč,
Ker je ni blo in je ne bo;
Nocoj, nocoj se je en kralj rodil,
En kralj rodil čez kralje vse,
Tud čez kralja Herodeža! (I. št. 633.)

Herodeška stoji v lini in to ji žal zade, pokliče hlapce ter jim naroči, naj Štefana ujamejo, zvežejo in peljejo v zeleni gozd ter ga privežejo k bukvi. Privezali so ga k bukvi, pridirjal je divji konj, a Štefan je storil sveti križ in konjič je postal tako krotak, da še ni bil nikoli tak. Sv. Štefan je odvezal pintico, mu napravil uzdico, prijezdil pod beli grad in je še lepše prepeval ono božično pesem.

Herodeško je to užalilo, poklicala je zopet hlapce in jim velela, naj ga ujamejo, zvežejo ter peljejo v temen stolp med gade, kače, kuščarje,

ki bodo jedli Štefana. A čudodelnik je zopet storil sv. križ in kače so se spremenile v ribice, kuščarji v ptičice, gadje pa v zvezdice. In Štefan sedi za rumeno mizo in še lepši prepeva božično pesem. Nato so ga odvedli in kamnali. Drugi dan pa je na mestu kamnate groblje stala kapela sv. Štefana in kamnita sol. (Cerkev blagoslavlja na Štefanovo sol, ki jo pokladajo živini, da ostane zdrava.) Št. 632, ki jo je zapisal M. Valjavec, ter 633, ki jo je zabeležil Mat. Ravnikar - Poženčan se »čudno strinjata«. (Štrekelj I., str. 594 opomb.) Prva je iz preddvorske fare, druga je »kranjska«. V št. 634, ki jo je v Motniku zapisal Gašpar Križnik, pa divji konj poklekne pred svetega Štefana, ki odpaše srebrni pas, zasede konja in ga jezdi pred beli grad, kjer žlahtni gospod govori:

»Na celem svetu več copernika ni,
ko je mladi Štefanko.«

Narodna pesem iz Fram (št. 635) in belokranjska (št. 636) pa ne omenjata več divjega konja in tudi ne kolednici št. 4980 in 4981 v III. zvezku.

Divjega konja je ukrotil sv. Štefan s križem. V Križnikovem zapisu pa divji konj poklekne pred sv. Štefana, ki ima torej nekako čudodelno moč v sebi.

Na Štefanovo blagoslavljaajo na Bavarskem in Zg. Avstrijskem še dandanes konje (Schierghofer Georg, Altbayerns Umritte und Leonhardifahrten, München 1913, str. 57 sl.). Tudi v Št. Štefanu pri Mareinu med nemškimi Korošci v Labudski dolini je cerkveni obred še ohranjen. (Geramb, Deutsches Brauchtum in Oesterreich, str. 108.)

Dandanes blagoslavljaajo pri nas na dan sv. Štefana vodo in sol. Po besedilu nima ta blagoslov nobenega stika s sv. Štefanom, ampak je v zvezi z živinorejo in poljedelstvom, kar pričajo običaji z blagoslovljeno vodo in soljo. A nekoč smo imeli ta dan tudi blagoslov konj, na katerih so fantje jezdili okoli cerkve, kjer je duhovnik blagoslovil konje.

Ta običaj, združen s cerkvenim obredom, se je vršil nekoč tudi pri nas. Orožen poroča v Mozirski kroniki, str. 70: »Vsako leto so prijezdili na konjih mladeniči iz okolice na dan sv. Štefana k cerkvi in so se razstavili s konji na dvorišču pred župniščem, župnik pa je nato blagoslovil konje. Potem so jezdili na Oljnik in tam v krogu okoli kapelice sv. Štefana, ki je stala na mestu, kjer je sedaj enako imenovana pokopališčna cerkvena. Župnik Sairinger (1803—1837) je ta blagoslov odpravil«. (Stegenšek, Dekanija gornjegrajska, str. 236.) To poročilo dooloča približno čas, ko je cerkveni obred prenehal. A kot narodni običaj in deloma cerkveni obred se je ohranil v tej ali drugačni obliki še do današnjih dni, kar bodo izpričala sledeča poročila.

Slovenski Ziljani, ki so na glasu kot dobri konjerejei, jahajo na Štefanovo okoli cerkve in darujejo v cerkvi srebrn denar (rajniše). (Poročilo dr. Fr. Cukale, ki je služboval kot župnik v Podkloštru.)

V Štebnu ob Baškem jezeru se je sešlo v prejšnjih časih okoli 100 jezdecev s konji. Jezdili so okoli cerkve. Duhovnik je stal pri cerkvenih vratih in jih je blagoslovil. Na blizu stoječi mizi je stalo vino. Kmetje so ga pokusili in odjezdili domov. (Dr. A. Peez, Erlebt — Erwandert I. St. Leonhard in den Ostalpen, članek je izšel prvotno v Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft na Dunaju, zv. XXIII., str. 193 sl.)

V Železni Kapli imajo na Štefanovo konjarji svojo mašo in darujejo srebrn denar. (Poročilo dr. Cukale, ki je služboval kot kaplan v Železni Kapli.)

V Štebnu v Podjuni so nekoč na Štefanovo konje blagoslavljali. (Slišal prof. Jan. Hutter v Globasnici.)

V Dobrli vasi gredo na dan sv. Štefana možje k darovanju okoli oltarja. (Gospa Golobova, učiteljica.)

Na Gomiljsko v Savinjski dolini, kjer je patron sv. Štefan, so nekoč prijahali Savinjšani in jezdili na Štefanovo okoli cerkve. (Dr. Cukala.)

Na Teharjih se snidejo Savinjšani pred mašo pri stari cerkvi, posvečeni sv. Štefanu. Prijahajo na osedlanih konjih, ki so okinčani z venci ter jezdijo okoli cerkve in darujejo na čast sv. Štefanu.

V Apačah na Ptujskem polju pravijo, da moraš dati na Štefanovo konjem muh, kar povzroča, da so gladko svetli. (Osmošolec Murko v Ptuj.)

V Nevljah pri Kamniku kupujejo na Štefanovo od cerkve lesene konjičke, jih nosijo okoli oltarja za »ofer« ter jih na ta način zopet podarijo cerkvi.

V Križu pri Kamniku se vrši isto. (Dr. Stelè.)

V kamniškem okraju darujejo toliko lesenih konj kolikor jih imajo živih pri hiši. (Učiteljica Pirnat Terezija, doma v Holincu pri Kamniku.)

V Štepanji vasi pri Ljubljani darujejo na dan sv. Štefana konjičke iz belega voska.

Ponekod na Slovenskem blagoslavljajo ta dan tudi oves. Tudi na Švedskem, ob Renu, na Švabskem se blagoslavlja ta dan v nekaterih cerkvah oves, konjeniki pa dirjajo čez polje, kakor pri nas v Štepanji vasi pri Ljubljani, kjer baje ob tej priliki raztresajo blagoslovljeno sol (in vodo?) po polju. Ljubljanski izvoščki imajo na Štefanovo v Štepanji vasi svoj praznik. Da je bil blagoslov

konj na Štefanovo tudi na Krausjem razširjeu, izpričuje Valvasor II., str. 770 in VIII., str. 778 in ljubljanski stari obrednik. Obred blagoslavljanja konj je močno razširjen. V Rimu se blagoslovijo na dan sv. Antona Puščavnika dne 17. jan. v cerkvi sv. Evzebija na Eskvilinu. Rimski izvoščki se peljejo ta dan po blagoslov. Sv. Anton in sv. Lenart sta priprošnjika za zdravje pri živini. Pod njunim naslovom ima tudi lavantinska zbirka cerkvenih obredov (*Collectio rituum* p. 292) blagoslov konjev. Na Ruskem se blagoslavlja na dan sv. Jurija, preden izpuste čredo na pašo. (Stegenšek, Dekanija gornjegrajska, str. 236.) Na Bavarskem se vrši ta obred ob raznih dneh, na dan Sv. treh kraljev v okolici Braunaua v Haselbachu, kjer je cerkveni patron sv. Lenart, v Salzburgu so blagoslavljali konje na dan sv. Antona dne 17. januarja, kakor v Rimu ne samo konje, ampak tudi osle in mezge. Sv. Jurij, sv. Martin, sv. Vid in sv. Lenart so na Bavarskem zaščitniki konj. Tam jezdi tudi duhovnik med kmeti z Najsvetejšim na konju in opravi ob tej procesiji štiri evangelije. Vršijo se tam taki obredi o veliki noči, o sv. Juriju, o binkoštih, v mesecu maju, posebno pa so pestri obredi na dan sv. Lenarta, ki velja za posebnega zaščitnika konj. Taki obredi se vrše še ob Martinovem in Štefanovem ter segajo tudi v avstrijski Innviertel. (Glej Schlerghofer Georg, *Altbayerns Umritte und Leonhardifahrten*. München 1913, Bayerland — Verlag G. m. b. H. Delce ima precej lepih ilustracij.) Pri nas so zaščitniki živine sv. Martin (moj ded Prežih s Prežihovega vrha v koteljski župniji je vsako leto šel v Šmartno pri Slovenjem Gradcu ter tam dal za mašo v namen zdravlja pri živini), sv. Lenart (v Rajhenburgu na dan sv. Lenarta ne uprežejo volov in ne vozijo ž njimi), sv. Anton in sv. Ožbald. Sv. Antonu na Pohorju darujejo meso, klobase in jajca — a pohorski sv. Anton je tudi priprošnjik deklet, da dobijo može, saj pravi narodna mežiška pesem drastično o moža željnem dekletu:

»K sv. Antonu bom v kirfat šla
bom mu masla ofrala,
sprosi ml enga od Boga,
če glih štiri krofe 'ma.«

Sv. Lenart je tudi zaščitnik vojnih ujetnikov. Med vojno so prinašali v Gornjem gradu ljudje za sv. maše, da bi se opravljale pri sv. Lenartu za srečno vrnitev iz ujetništva. V mnogih hišah molijo tam zvečer na čast sv. Lenarta za zdravje pri živini. (Poročilo gosp. Krošlja.) Ustno izročilo pravi o cerkvi sv. Lenarta v župniji v Brežicah, da so jo pozidali radi zaobljube, ki so jo storili na čast sv. Lenarta, ko je prišla neka kuga nad živino. Sv. Lenarta častijo tam kot patrona za zdravje pri živini. Prvotno živinsko sejmišče je bilo blizu cerkve sv. Lenarta. Na dan sv. Lenarta je še sedaj v Brežicah živinski sejem. (Iz poročila

župnika Jurharja, ki mi ga je izročil gosp. Krošl.) V Avstriji blagoslavljajo ponekod na Lenartovo živino, prej so jezdili tam ponekod trikrat okoli cerkve. Sv. Lenart je šele proti koncu srednjega veka dobil patronat čez konje in ga je v južni Nemčiji do danes obdržal. (Franz Adolph, Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter, Freiburg im Breisgau 1909 II., str. 131.) Ljudje so se na Štefanovo in Florjanovo postili ter bivali izven doma, ker so mislili, da na ta način obvarujejo ljudi in živino pred boleznijo (str. 133). Na Francoskem so častili sv. Eligija kot patrona konjev. V Nemčiji pa se je vršilo na Štefanovo in kakor smo videli tudi druge dni jezdenje okoli cerkev in po polju. Thesaurus pauperum IV. pravi: . . . peccant, qui credunt, quod equitatio uel cursus prosit equis uel contra uermes, si equitantur in die sancti Steffani uel Pasce uel Pentecostes ante ortum solis uersus orientem, plus quam aliis diebus, uel ad profundum aquarum, non ad aquandum, sed contra uermes et alias infirmitates (Franz, Benediktionen II., str. 132, 133). Običaj jezdenja konj na Štefanovo sega v pogansko dobo, medtem ko je jezdenje o sv. Lenartu, ki se vrši na Bavarskem z velikim pompom, novejšega izvora (ibid. str. 132, 133).

Zakaj se konji blagoslavljajo na dan sv. Štefana, ni povsem jasno. Ljubljanski obrednik iz leta 1703. podaja besedilo, a v besedah ni nobene stika s tem praznikom. Heuser (Kirch.-Lex.² IV. 1433 meni, da se sv. Štefan zato časti kot zaščitnik konjev, ker so obhajali ta čas poganski Nemci zimski solnčni obrat in so darovali konje. Spomin na to se je ohranil v drugi obliki še v krščanski dobi. Stegenšek (Dek. gornjegrajska, str. 236) meni, da se je po nemških vitezi preselil ta spomin tudi k Slovencem. Karl Simrock (Handbuch der deutschen Mythologie, str. 549) pravi, da je bil konj posvečen germanskemu bogu Frô. Germani so bogovom darovali konje, a tudi Judi, Peržani in Slovani. Konja so smatrali za čisto žival, konjsko meso so radi jedli, kajti drugače ga ne bi žrtvovali bogovom (isti str. 509).

Sv. Štefan blagoslovi v naši narodni pesmi divjega konja, ki postane krotak, drugi pa poklekne pred njim. To je spomin na blagoslov konj, a v tem tiči gotovo še spomin na pogansko dobo.

Soho boga Frô so vozili Švedi po deželi. Frô je bog rodovitnosti, bog miru, uspevanja sadov, bog čred, on je stari rimski Faunus ali grški Pan (str. 81). To je naš slovenski Veles ali Volos.

Nestorjeva kronika poroča v dodatku, da so Rusi sklenili z Bizantinci neko pogodbo ter so ob tej priliki prisegli Volosu, bogu čred in živine. Zato je verjetno, da je sv. Štefan stopil na mesto germanskega Frô-a in slovanskega Vološa ali Velesa.

Postanek in razvoj mariborskega muzeja.

Fr. K o v a č i č, Maribor.

Jedro naslednjega članka je odgovor na vprašanje: kako je prišel Maribor do svojega muzeja in kak namen ima ta naprava za mesto in mariborsko oblast?

Historični pokret, ki mu je na Štajerskem dal pobudo nadvojvoda Ivan, je našel odmev tudi na Spodnjem Štajerskem. Iz tega osredja sta izšla Simon Povoden in Anton Kreml, oba rojena Slovenca. Sicer se pa kaže historično zanimanje pred vsem v nemško orientiranih krogih. Prednjačita Ptuj in Celje, kjer so ostanki iz rimskih časov skoraj na vsakem koraku vzbujali historične reminiscence. V Ptujju je že Simon Povoden okoli 1830 začel zbirati rimske spomenike in tako pripravljati tlo bodočemu muzeju. V Celju je kmalu po l. 1850. pisal Orožen svojo Celjsko kroniko.

L. 1882. je bil ustanovljen Celjski muzej. Vzdržuje ga ondotno »Muzejsko društvo«, dobival je pa pod Avstrijo tudi državno podporo.

V Ptujju so razni učenjaki iz Gradca in Dunaja od časa do časa izkopavali in preiskovali prehistorične in rimske starine; najdeni predmeti so šli vsi v Gradec in na Dunaj. Domače ljubitelje starin je to bolelo, pa so l. 1893. ustanovili v Ptujju »Muzejsko društvo«, kateremu gre velika zasluga, da je arheološko preiskalo ptujsko okolico, zlasti na Bregu in okoli Hajdine. Njegova največja pridobitev je odkritje treh mitrejev in pa moščišča iz rimske dobe.¹⁾

Maribor se v tem oziru ne more ponašati s tako slavno zgodovino kakor Celje in Ptuj. Sicer se bolj in bolj uveljavlja prepričanje, da v rimski dobi ozemlje današnjega mariborskega mesta ni bilo tabula rasa, vendar s staroslavnim Petovijem in Celejo se ne more niti blizu primerjati. Maribor je srednjeveška fevdalna tvorba, postal je zgodaj last deželnega vladarja in njegovi zajmniki se niso nikdar povzpeli do znamenitosti Celjskih grofov ali Ptujskih gospodov, ki so bili sicer solnograški ministrijalci, a so mnogokrat nastopali kot samosvoji knezi. Historične reminiscence v Mariboru so dobile marljivega zbiratelja v Puffu, vendar v meščanskih krogih ni bilo nikdar tistega, nekam prirojenega historičnega čuta, kakor v Ptujju in Celju. Šele v začetku 20. stoletja dobi Maribor historične institucije, muzejsko-zgodovinsko nemško in slovensko društvo in skoraj istočasno kar tri muzeje, ki so se po prevratu strnili v enoto.

¹⁾ Ptujsko »Muzejsko društvo« je l. 1925. izdalo knjigo »Vodnik« po ptujskem muzeju v slovenskem in nemškem jeziku. Sestavil ga je ravnatelj splitskega muzeja, g. dr. Mih. Abramič, toda ozira se le na prehistorične in rimske starine.

1. Muzejsko društvo.

Čisto posebne okoliščine so bile povod, da se je ustanovilo mariborsko »Muzejsko društvo«. Profesor Franc Ferk, ki je imel nedvomne zasluge za ptujski muzej, je prišel navzkriž s Ptujčani, oziroma s takrat vsemogočnim županom Ornikom. Užaljen je obrnil hrbet Ptuj in dal pobudo, da se je v Mariboru ustanovilo »Muzejsko društvo«, kateremu je zelo šel na roke kakor prej ptujskemu.²⁾

O predposvetovanjih za ustanovitev tega društva ni ohranjen noben zapisnik. Prvi zapisnik imamo o ustanovnem shodu dne 31. maja 1902 v »zeleni« kazinski dvorani. Vdeležba ni bila posebno obilna. Predsedoval je zdravnik dr. Rak, ki je izrecno poudarjal, kakor tudi pozneje opetovano, zlasti v 1. odboru seji že rednega odbora dne 16. oktobra 1902, da je pobudo za ustanovitev mariborskega »Muzejskega društva« dal prof. Ferk. Na imenovanem ustanovnem shodu je bil izvoljen »poslovni odbor«, ki je imel nalogo, pridobivati za idejo širje meščanske sloje, nabirati člane in pripraviti vse potrebno za glavni občni zbor, ki bo izvolil stalen odbor. V začasni poslovni odbor so bili izvoljeni: dr. Amand Rak kot predsednik, meščanskošolski ravnatelj Jos. Riedler, knjigotržec Ferdo Ferlinz, trgovec s starinami Jos. Trutschl in Alojz Serpp. Ti so bili tudi pozneje do l. 1919. glavna opora društvu. Poleg teh so že takrat priglasili pristop: ravnatelj mestne hranilnice Jos. Bancalari, zdravnik dr. Bergmann, trgovski pomočnik Henr. Brunner, prof. Ferk, skladiščni ravnatelj Izid. Göring, zdravnik dr. K. Ipavic, Leopold Kralik, krojač Jos. Leeb, zdravnik dr. Artur Mally in bivši župan Aleks. Nagy.

Vdeležil se je tega sestanka tudi profesor Ferk iz Gradca, ki je pojasnil svoje razmerje do ptujkega muzeja in z neko bolestjo pokazal,

²⁾ Iz razprti je med Ferkom in Ptujčani se je izcimila velika tiskovna pravda, katere žrtev je bil urednik in založnik mariborskega lista »Süddeutsche Presse«, vpok. župnik g. Fran Šegula. Povod pravdi so dali razni humoristični dodatki nekemu Ornikovemu popravku v št. 80 z dne 5. oktobra 1901, poglavitno pa dopis v št. 81 z dne 9. oktobra l. l. pod naslovom: Pettau (O. C.) »Schatzgräber-Leichenschänder?« Inicijator tega dopisa je bil prof. Ferk, ki ga urednik ni hotel izdati. Zaslišan je bil kot veččak in podal za tožitelje Ornika, Schröfla in Gspaltla malo ugodno izjavo. Iz njegove izjave pred poroto zvemo, da je Ferk radi raznih nesoglasij l. 1901. odložil predsedništvo ptujkega »Muzejskega društva« ter je imenovana trojica pod imenom društva na lastno pest začela kopati v cerkvi sv. Roka in iskati »Atilov grob«. Zaslišan je bil tudi zgodovinar Slekovec in podal za imenovane »arheologe« malo častno izjavo. Splošno je bilo prepričanje, da je dokaz resnice obtožencu sijašno uspel. Vkljub temu so porotniki njegovo krivdo potrdili in dokaz resnice odklonili. Šegula je bil obsojen na dva meseca zapor, poostrenega s postom vsakih 14 dni in je povrh moral nositi nemalne stroške. To je ena najznačilnejših tiskovnih pravad na Sp. Štajerskem iz zadnjih desetletij avstrijskega pravosodstva.

kako je bil večkrat predmet napadov v »Pettauer Zeitung«. Podrobnosti o Ferkovem poročilu zapisnikar ni zapisal. Koncem svojega govora je naglašal, da tudi Mariboru dolguje dolg, ker je v mladih letih dalje časa študiral tukaj. Zagotavljal je, da bo po svojih močeh nesebično podpiral novo podjetje, kateremu želi najboljših uspehov. Na to so mu zborovalci priredili pristržno ovacijo.³⁾

Kakor je čitati v zapisniku druge seje poslovnega odbora 4. julija 1902 se je že takrat vložila prošnja na deželni zbor štajerski za podporo 600 K v svrhu izkopavanja prehistoričnih gomil v Pivoli in Razvanju. V odborovi seji 14. novembra 1902 je predsednik dr. Rak poročal, da je deželni odbor dal društvu 200 K podpore mesto zaprosenih 600 K. A tudi ta podpora je bila znak velike naklonjenosti, ker je društvo še komaj začelo živeti. Pri »Zgodovinskem društvu« ni bil deželni odbor tako velikodušen. Po posredovanju poslanca Wastiana je deželni odbor 1. 1905. zvišal »Muzej. društvu« podporo na 600 K. Do 4. julija 1902. se je priglasilo že 46 članov. V svoji 3. seji 12. septembra je poslovni odbor sklenil, vložiti na mesto občino prošnjo za primerne muzejske prostore. Od tega dne do danes so šle v tej zadevi že neštete prošnje od društvenega vodstva na mestno občino, včasih z dobrim, včasih z delnim, včasih tudi negativnim uspehom.

Ker so bila pravila med tem že pozitivno potrjena, se je 27. septembra 1902 vršil prvi redni občni zbor.

V prvi stalni odbor sta poleg prej imenovanih članov poslovnega odbora bila še izvoljena Jos. Bancalari in zdravnik dr. Hermann Kraus, občina pa je v smislu društvenih pravil delegirala kot svoja zastopnika dr. Mally-a in A. Nagy-a, ki sta se res vdeleževala odborovih sej in aktivno delovala za društveni prosep.

Prof Ferk je bil res velika pridobitev za novo društvo, ker v stari-noslovskih in hstoričnih rečeh je bil on edini pravi strokovnjak, vsi drugi so bili bolj ali manj diletantje. V priznanje njegovih zaslug je občni

³⁾ Ker je prof. Ferk proti napadom v »Pettauer Zeitung« dobil branilšče v slovensko orientirani »Südsteir. Presse«, katere urednik je radi tega prišel v kazen, in se je njegovo raziskovanje nanašalo skoraj izključno na slovensko ozemlje, je skušalo tudi »Zgodovinsko društvo« stopiti z njim v stike, toda zaman. Rajni dr. Turner je bil njegov šolski tovariš; ko je postal predsednik »Zg. dr.«, je šel s pis-cem teh vrstic kot takratnim tajnikom nalašč v Gradec, da bi posetila prof. Ferka. Izprva ga ni bilo doma, šla sva opetovano v njegovo stanovanje in med tem pozitivno zvedela, da je že doma, a vendar je dal vedeti, da »ga ni doma«. Ko je poz-neje pisec izkopaval rimsko lišo in staroslovensko grobišče pri Središču, se mu je nekega jutra sporočilo, da je prof. Ferk prišel na letovišče v Središče. Razveselil sem se tega in pričakoval, da bo vsak trenutek prišel gledat našega dela. Pa ga ni bilo. Ko sem ga o poldavskem odmoru hotel posetiti, sem zvedel, da je že s prvim vlakom potegnil nazaj v Gradec. Je tudi značilno!

zbor 8. marca 1906 imenoval prof. Ferka za častnega člana »Muzejskega društva«. Zdi se, da se je pozneje nekoliko ohladila Ferkova vnema za mariborsko »Muzejsko društvo« in njegov muzej. Njegovo ime se v sejhjih zapisnikih več ne omenja. Mariboržani so kopali na raznih krajih, zlasti na Pošteli brez Ferka in to je nekoliko občutljivega moža društvu od-tujilo.

Za pridobivanje muzejskih predmetov je bil društvu na veliko korist tudi Jos. Trutschl, ki je po svojem poklicu kot trgovec s starinskimi rečmi marsikaj izsledil in določil primerno ceno, kar je sicer za teoretičnega strokovnjaka včasih težavno vprašanje. Trutschl je ostal od-bornik do svoje smrti l. 1920. Za njim je prišel v odbor Julij Pirimer.

Za prirodopisni oddelek se je posebno trudil dr. Kraus; njemu ima muzej večinoma zahvaliti lepo zbirko dvoživk, rib in plazavcev.

Precej živahna debata se je razvila o delokrogu »Muzejskega društva«, končno je obveljal nasvet dr. Krausa, naj društvo osredotoči svoje delovanje pred vsem na Maribor in njegovo bližnjo okolico, Pohorje, Kozjak, Slovenske gorice, Dravsko polje. Vendar društvo se tega ni dr-žalo in je posegalo zlasti v delokrog ptujskega »Muzejskega društva«, kar je pripisati kajpada že omenjenemu sporu med Ferkom in Ptujčani. V nasprotju s tem sklepom je v seji 14. novembra odbornik Trutschl pred-lagal, naj društvo stopi v stik z vuzeniško občino, ki da ima bojda razne starine iz Dravske doline.

Pri naslednjem občnem zboru 23. marca 1903 se je ugotovilo, da je imelo društvo že 92 rednih članov. Odbor se je obrnil na vse šole mari-borskega glavarstva, da bi podpirale njegovo stremljenje. Poziv ni bil brez uspeha. Od učitelja Godeca v Limbušu je društvo odkupilo zbirko ragačenih ptičev iz mariborske okolice.

Muzejske zbirke so se hitro množile, največ z darili, nekaj tudi z na-kupom, mnoge meščanske rodbine so samo depouirale v muzeju svoje znamenitosti, pridržavši si lastninsko pravico.

Dne 6. decembra 1903 je bil muzej slovesno odvorjen v navzočnosti mestnega župana Schmidererja in več občinskih svetovalcev, ravnatelja mestne hranilnice s člani direktorija, zastopnikov učiteljstva in števil-nega drugega občinstva. Predsednik dr. Rak je izrekel zahvalo mestnemu zastopstvu in hranilnici, ker le ž njuno pomočjo je v težavnih okoliščinah moglo uspeti to važno kulturno podjetje. Župan Schmiderer je odvrnil, da je občina rade volje prispevala k temu za ugled mesta koristnemu delu, mestna hranilnica pa da je itak vedno najti tam, kjer treba kaj dobrega storiti. Zahvalil je dr. Raku in drugim odbornikom za njih požrtvovalno delovanje ter proglasil muzej za odvorjen.

Takrat je imel muzej že štiri prostore v poslopju mestne nadalje-valne šole na oglu sedanje Razlagove in Cankarjeve ulice. V treh sobah

so bili razvrščeni muzejski predmeti, v četrtem pa društvena knjižnica. Tiskarju Kraliku je predsednik pri otvoritvi muzeja izrečno zahvalil za podaritev vseh letnikov »Marburger Zeitung«, istotako se omenja v knjižnici že v prvih letih prva izdaja Valvazorja »Ehre des Herzogtums Krain«, a pri prevzemu knjižnice v »Študijsko knjižnico« se je našla le nova Krajčeva izdaja in letnikov »Marburger Zeitung« je bilo razmeroma malo.

Poleg prehistoričnih izkopin je muzej že takrat imel lepo zbirko starega porcelana iz začetka 19. stoletja, potem zadružne skrinje starih mariborskih cehov, kovinarjev, mlinarjev, čevljarjev, usnarjev l. t. d.

Med posebnimi prijatelji mariborskega muzeja je posebno omeniti tudi profesor Penecke v Gradcu, ki je poklonil več okamenin, najdenih v Dupljeku pod Mariborom in jih je tudi določil.

Kustos sarajevskega muzeja O. Reiser je daroval zbirko vzorcev pohorskega lesa.

Mariborska občina je res vsestransko podpirala muzej; dala je potrebne prostore in izročila v muzej razne starinske predmete. Hramilnica je takoj ob ustanovitvi društva darovala 10.000 K. L. 1908. je v spomin cesarjevega jubileja zopet darovala društvu 1000 K, in 1910 za napravo fotografij pri gradnji novega mostu 1000 K, l. 1912. pa v spomin svoje 50letnice zopet 4000 K (zapisnik odb. seje 20. febr. 1912.)

Opazilo se je pa že takrat, da so muzejski prostori bili pretesni in se marsikaj sploh ni moglo razstaviti. Ta pritožba o pomanjkanju prostorov se potem sliši pri vseh odborovih sejah in občinih zborih. Posebno pereče je postalo to vprašanje, ko se je prehistorična zbirka pomnožila z izkopinami na Pošteli. Na občnem zboru 10. marca 1911 je predsednik dr. Rak v navzočnosti župana dr. Schmidererja prav močno poudarjal pomanjkanje prostorov ter priporočal občini, naj pri nameravani stavbi nove dekliške šole v Reiserjevi, sedaj Cankarjevi ulici poskrbi tudi za primerne muzejske prostore. Župan je obljubil, da se bo mesto oziralo na muzejske potrebe. Ker so se šolski krogi iz pedagoških ozirav izjavili zoper to, da bi se muzej zместil v šolskem poslopju, se je občina odločila, da preuredi bivšo jetnišnico poleg projektirane nove šole za muzej. Odbor »Muzejskega društva« je imel pomisleke zoper to, ker bi adaptacija stala razmeroma veliko, muzeju pa bo s tem malo pomagano, ker so sobe nizke in bo v kratkem zopet primanjkovalo prostora. Vendar na te predstavitve in pomisleke se občina ni ozirala, pa se je kmalu pokazalo in se še dandanes kaže, da so bili odborovi pomisleki opravičeni. Dne 24. aprila 1914 je mestni zastop odobril načrt za predelavo jetnišnice v muzej, izdelala sta ga stavbenika Czeike in Fridrigger. Kmalu potem se je z delom začelo in koncem avgusta l. l. je bil muzej že preseljen v nove prostore. Urejevanje je zahtevalo precej časa, šele 16. januarja 1916 je

župan Schmiderer v navzočnosti občinskega sveta in odbora mestne hranilnice nov muzej slovesno otvoril. Dne 21. marca je muzej obiskal nadvojvoda Evgen ter nad poldrugo uro ogledoval razstavljene predmete in se zelo polivalno izrazil o muzejskih zbirkah.

Začasno je bilo sedaj vprašanje radi prostorov rešeno, a ko je v seji 28. decembra 1919 bila predložena prošnja »Zgodovinskega društva«, da se za njegovo zbirko odstopi prostor v mestnem muzeju, je odbor »Muzejskega društva« prošnji ugodil, a je že takrat arhitekt Fridrigger opozoril, da bo treba misliti na novo muzejsko stavbo, oziroma na povečavo sedanjega poslopja s tem, da bi se dvignilo za eno nadstropje, na kar se je mislilo že pri adaptaciji.

Zanimanje za muzej je v občinstvu polagoma rastlo. Dočim je l. 1906. posetilo muzej le 85 oseb, je število obiskovalcev l. 1910. poskočilo na 656 oseb.

Glede prehistoričnih raziskav si je društvo steklo glavno zaslugo z izkopinami na Pošteli pri Radvanju. Kopalo se je l. 1911. v vsem 72 dni in se je nadaljevalo še l. 1912. Delo je vodil nadporočnik Pavel Schlossar, ki je na odborovi seji 16. oktobra 1912 o tem obširno poročal in spisal o Pošteli posebno knjižico »Der Sagenkreis der Poštela« - Maribor, 1912. Založilo je knjigo »Muzejsko društvo«.

Še natančneje je to znamenito prehistorično najdišče preiskal in opisal znani veščak dr. Walter Schmid.

V posebno zaslugo je šteti društvu, da se je že 1903 na predlog dr. Mally-a obrnilo na slikarje, rojene Mariboržane, a živeče v tujini, naj bi društvu poklonili za muzej kako sliko. Tako je res društvo dobilo nekaj slik, oziroma kopij in fotografij slikarja Linda, Moserja, Hackla i. dr. Obrnilo je tudi pozornost na starinske liše mariborske, ki so se morale umakniti novejšemu razvoju mesta in so se pravočasno fotografirale. Zbirka slik »starega Maribora« je za lokalno zgodovino neprecenljive vrednosti, tako zlasti pri napravi sedanjega Slomškovega trga pred stolnico in novega dravskega mostu. Za napravo fotografij o gradnji dravskega mostu je celo graško namestništvo dalo društvu majhno podporo.

L. 1912. je društvo izgubilo svojega prvega in marljivega blagajnika. Dne 31. oktobra 1912 je umrl ravnatelj Riedler, za njim je postal blagajnik Friderik Leyrer, ki je opravljal to službo še tudi potem, ko je društvo prešlo v slovenske roke, do l. 1924., ko jo je radi starosti odložil.

Naravnost kričeča potreba večjih prostorov je nastala, ko se je l. 1924. vsled posredovanja Spomeniškega urada z mestnim muzejem združil tudi škofijski s svojimi številnimi in ogromnimi kipi in mnogimi slikami. Vsi dosednji poskusi, da se doseže kaka povečava, so se izjavili in pod pezo tega težavnega vprašanja stopata obe društvi v drugo

četrtstoletje v nadi, da bodo merodajni krogi pokazali vsaj toliko umevanja za muzej kakor predniki.

Edini pravi izhod je ta, da mariborski muzej postane pokrajinski ali oblastveni muzej. Če mariborska mestna občina vzdržuje »Študijsko knjižnico«, ki dejanski izvršuje nalogo oblastvene knjižnice, se sme pričakovati, da bo oblastni odbor skrbel za muzej in za arhiv.

Od 1. 1916. do 26. avgusta 1919 ni nobenega zapisnika. Med vojno je kajpada muzej slabo napredoval. Glavna pridobitev v vojnih letih so bili razni vojni spomini. Leta 1919. je bilo društvo že pod sekvestrom, za sekvestra je bil določen ravnatelj Matija Pirc. Dne 26. avgusta 1919 se je po dolgem presledku vršil zopet občni zbor, vodil ga je podpredsednik Friedrigger, ker je predsednik dr. Rak takrat bil že težko bolan.

V priznanje njegovih zaslug ga je ta občni zbor imenoval za častnega člana. Posebna deputacija mu je šla poročat o tem sklepu. Dr. Rak je imenovanje vzel na znanje, kmalu potem pa umrl 28. septembra 1919.

V odborovi seji 12. oktobra 1919 je bil za predsednika izvoljen Emanuel Pfeffer, za podpredsednika pa ravnatelj Pirc, a Pfeffer je odložil predsedništvo že začetkom l. 1920. ter je potem 16. januarja večina v odboru izvolila za predsednika dr. Ipavca, ki je predsedoval do odborove seje 15. marca 1921. Ker je na občnem zboru 6. marca odbor dobil slovensko večino, so predsednik, podpredsednik in tajnik Wiesthaler odložili svoja mesta. Društvo je dobilo sedaj naslednji odbor: predsednik dr. Kovačič, podpredsednik dr. Karol Ipavc, tajnik dr. M. Heric, blagajnik Frid. Leyrer, odborniki: K. Friedrigger, prof. Košan, ravnatelj Pirc, prof. dr. Strmšek, notar dr. Herm. Wiesthaler.

Muzej se je 1920 znatno povečal s prikloplitvijo muzeja »Zgodovinskega društva«.

2. Zgodovinsko društvo.

Ustanovitev »Zgodovinskega društva« in njegovega muzeja je celo naravna in logična etapa v kulturnem razvoju štajerskih Slovencev. S tem je izražena njega opravičenost, potreba in važnost.

Uradna statistika je l. 1900. našla »po občevelnem jeziku« na Štajerskem 409.531 Slovencev, dejanski jih je bilo nad $\frac{1}{2}$ milijona, od teh je pretežna večina kompaktno prebivala na Spodnjem Štajerskem. V primeri s tem bi morali biti Slovenci udeleženi tudi na historično-muzejskem polju. Dokler nismo imeli šol in tiskanih knjig ter časopisov, je vse to deloma namestovala ljudska tradicija, narodna pesem in povest, katerih pretežno vsebino tvorijo zgodovinske reminiscence, navezane na gotove kraje in osebe. Ko se je pod dojmom idej francoske revolucije in romantizma začela buditi narodna zavest tudi pri štajerskih Slovencih, je zgodovina bila glavno bodrilo, zlasti Kremplove »Dogodivšine« so globoko posegle v ljudsko dušo. Vendar v zbiranju in siste-

matsem obdelovanju historičnih spomenikov in etnografskih posebnosti so ob koncu 19. stoletja štajerski Slovenci še daleč zaostajali za nemškimi sodeželani. Vsled neprestanih narodnih bojov se je pri nas zaredilo in razpaslo neko površno narodnjaštvo, ki je vse sile osredotočilo na politiko in prirejanje »narodnih« veselic. Za tiho in smotreno kulturno in znanstveno delo ni bilo časa in ne delavcev. Tako so nas nemški sodeželani prehiteli tudi z denarnimi zavodi in gospodarskimi organizacijami. Šele po l. 1870. se začnejo snovati posojilnice in ljudstvo osvobajati iz verig tujega kapitala. Če bi ob koncu 19. stoletja kak tuj učenjak hotel kaj zvedeti o naši preteklosti in narodopisni individualnosti in bi vprašal: Kje pa imate kako zbirko vaših starin, kje narodopisno zbirko, iz katere bi se dalo spoznati žitje in bitje slovenskega ljudstva, bi nas to vprašanje spravilo v največjo zadrego in morali bi priznati: mi take reči prepuščamo drugorodcem! Naravnost sramotno je, če domačini nimajo smisla za zgodovino svoje zemlje, za osebnost svojega ljudstva, ampak prepuščajo vse to tujcem! Kako častno je n. pr. za dalmatinske Hrvate, da lahko pokažejo na svoje muzeje in na svojega Bulića ali fra Maruna. Može vseh omikanih narodov prihajajo proučevati in občudovati dalmatinskih rimskih in srednjeveških znamenitosti. Kako sramotno bi bilo, ako bi ne mogli pokazati na enakovredne delavce svoje krvi!

Pod dojmom teh razmišljanj se je rodila ideja »Zgodovinskega društva« ter spodnještajerskega narodnega muzeja. Bil je znak velike tesnogradnosti, če so nekateri drugojezični sodeželani metali kamenje na novo ustanovo. Historični spomeniki naše zemlje, razne osebnosti in tradicije našega ljudstva so bili od nekdanj dobrodošel objekt znanstvenih raziskav nemških učenjakov in pohvalno se je sprejelo, če je kak domačin pisal o tem v tujem jeziku. Kako da ne bi smeli o teh rečeh obravnavati v svojem jeziku? Če ni bil »šovinizem« pisati o vsem tem v nemškem jeziku, zakaj bi bil šovinizem, če Slovenec v svojem jeziku piše o svojem ljudstvu in svoji zemlji?

Tudi Slovenec ima pravico, sam proučevati svojo zemljo in svoje ljudstvo ter njega preteklost, to stališče je zavzelo naše »Zgodovinsko društvo« ob svojem nastanku. Iz obče-kulturnega stališča je pač to le pozdravljati, ker so se s tem vzbujale nove sile in odkrili novi vidiki, ki so tujerodcem težje dostopni.

Tajniški zapisnik »Zgodovinskega društva« se začne s posvetovanjem o ustanovitvi društva dne 18. marca 1903 ob 8. uri zvečer v mariborski Čitalnici. O prejšnjih pogovorih in dopisovanju je pisec poročal že v Uvodu h »Kazalu« za prvih 20 letnikov »Časopisa« (str. 3—5). Imenovani sestanek sta sklicala po § 2. ravnatelj H. Schreiner in prof. Kovačič. Vredno je, da se ohranijo imena mož, ki se po pravici lahko smatrajo ustanovitelji društva: prof. L. Brolih, Al. Čížek, sedaj mestni-

župnik v Slovenjgradcu, dr. Karol Glaser, prof. Kovačič, kanonik (sedaj stolni prošt), Martin Matek, prof. dr. Ant. Medved, vseuč. prof., dr. Matija Murko (takrat v Gradcu), odvetnik dr. Radoslav Pipuš, odv. dr. Fr. Rosina, prof. A. Stegenšek, ravnatelj Henrik Schreiner, Matej Štrakl, (sedaj župnik pri Sv. Petru pri Mariboru), prof. Ivan Vreže in prof. dr. K. Vrstovšek. Za predsednika sestanku je bil izvoljen ravnatelj Schreiner, za zapisnikarja prof. Vrstovšek, poročevalec pa je bil pisec teh vrst. V svojem poročilu je poudarjal, da štajerski Slovenci poleg političnega in gospodarskega dela ne smejo zanemarjati znanstva. Ravno tisti čas je širne sloje prešinila ideja slovenskega vseučilišča v Ljubljani. Da se pa to doseže, je treba z znanstvenim delom pokazati, da smo Slovenci zreli in sposobni za tak najvišji učni zavod. Pri tem pa obmejni štajerski Slovenci nikdar ne smejo biti samo pasivni gledalci, marveč morajo aktivno sodelovati za tak velik kulturni smoter. Poleg naravoslovja pa dandanašnji stoje v ospredju historične študije. Vsi narodi preiskujejo z veliko vnemo in natančnostjo svojo preteklost. Tudi štajerski Slovenci štejejo lepo število zaslužnih mož na polju domače zgodovine, a ti so delovali deloma v tujem jeziku, deloma so pa celo osamljeni, zanimanje za domačo zgodovino je premalo splošno in sistematično. Ustanovitev društva za proučevanje domače zgodovine in narodopisja je torej nujna kulturna potreba, je pa tudi eminentno patriotično delo. Zgodovina kot veda sicer ne sme služiti narodnemu šovinizmu in slučajnim težnjam dnevne politike, a neovržno dejstvo je, da baš poznavanje zgodovine vzbuja in vzdržuje v ljudstvu narodno samosvest in vsaka realna, pametna in dalekovidna politika mora iti v šolo k zgodovini.

Štajerski Slovenci imajo tudi dovolj gmotnih in moralnih moči, da tako društvo vzdržujejo, četudi v manjšem obsegu. Ako bi ne imeli sposobnosti proučevati sami sebe in svojo preteklost, bi bil zelo dvomljiv tudi naš obstanek.

Poročevalec je tedaj stavil vdeležencem predvsem načelno vprašanje: je li primerno in možno ustanoviti na Spod. Štajerskem znanstveno »Zgodovinsko društvo«?

Na to se je oglasil k besedi g. dr. M. Murko ter toplo priporočal ustanovitev takega društva. Znanstvo je na Slovenskem sploh še na slabih nogah; če zahtevamo vseučilišče, moramo predvsem vzgojiti moči v raznih strokah in povzdigniti znanstveno slovstvo. Posebno moramo gojiti svojo zgodovino, zlasti še zgodovino jezika. Za vzgled navaja Čehe, ki imajo že skoraj po vseh znatnejših mestih muzeje in muzejska društva, pa na Rusine in njih društvo »Ševčenko«, ki se je povzpelo že do veljave prave akademije. Govornik izrazi trdno nado, da bo novo društvo dobro prospevalo. Na to so vsi navzoči soglasno pritrdili ustanovitvi društva.

Potem se je pretresal osnutek društvenih pravil. Referent je predlagal, naj se društvo imenuje »Zgodovinsko društvo za Spodnje Štajersko«. Ravnatelj Schreiner je pa predlagal, naj bi se društvo oziralo tudi na prirodopis in bi se naj zato imenovalo »Muzejsko društvo«. G. dr. Murko je priporočal društvu čim širji delokrog, vendar ni bil za ime »Muzejsko društvo«. Poročevalčev predlog so podpirali kanonik Matek, dr. Pipuš in Al. Člžek. V sklepni besedi je poročevalec povdarjal, da ime društva mora izražati njega bistvo in poglaviten namen. »Muzejsko društvo« bi pomenilo, da se bo glavna skrb obračala na ustanovitev in množitev muzeja. Ta namen ima n. pr. »Muzejsko društvo« v Ljubljani. »Zgodovinsko društvo« pa pomenja, da se bo glavna pozornost obračala na proučevanje domače zgodovine, muzej bo le eno izmed sredstev za doseg društvenega imena. Muzej ne more biti glavna stvar, ker za to bi društvo moralo imeti oporo v državi ali deželi, kakor jo ima ljubljansko društvo. Zgodovina in prirodopisje bi bila prevelika obremenitev za društvo, pač pa se v muzeju lahko napravi tudi prirodopisni oddelok. Dr. Pipuš je povdarjal tudi, da je prav domača lokalna zgodovina tisti specificum, ki ga treba posebej gojiti, dočim v prirodopisnem oziru Spodnja Štajerska nima posebnih razlik napram sosednim deželam. Da bi se nekako v imenu izrazil slovenski značaj društva, se je sprejel dodatek za Slov. Štajersko, mesto Spodnje Štajersko. To ime je ostalo društvu, dokler se niso l. 1925. spremenila pravila ter se odslej imenuje »Zgodovinsko društvo« v Mariboru; njegov delokrog pa se razteza na vso Mariborsko oblast. Kot »Zgodovinsko društvo« tudi ne nasprotuje Muzejskima društvoma v Celju in Ptuj. Po raznih stilističnih popravkih in dostavkih se je sprejel načrt pravil ter izvolil začasni poslovni odbor treh članov: dr. Medved, dr. Pipuš in prof. Kovačič, ki je bil potem izvoljen za začasnega predsednika. Ta odbor je imel samo eno sejo 11. maja 1903, kjer je predsednik naznanil, da namestnija nima nič proti ustanovitvi društva, prošnja za potrditev pravnega obstoja pa se more predložiti šele potem, ko bo društvo konstituirano. Ustanovni občni zbor se je vršil v Narodnem domu 28. maja l. l. Vdeležilo se ga je 22 udov. V prvi odbor so bili izvoljeni: predsednik župnik Matej Slekovec, podpredsednik H. Schreiner, tajnik prof. Kovačič, blagajnik dr. Pipuš; odborniki: J. Košan, M. Ljubša, prof. Kožuh v Celju, kan. Matek, A. Kaspret, prof. v Gradcu, prof. Ferd. Majcen v Ptuj, ki pa ni sprejel odborništva in je pote prišel v prvi odbor prof. G. Majcen in prof. Stegenšek. Odbor je torej imel več poklicnih zgodovinarjev, med temi je prof. Kaspret prevzel uredništvo društvenega glasila »Časopisa«. Po strokovni kvalifikaciji je ta odbor znatno nadkriljeval istočasni odbor »Muzejskega društva«, toda tam so imeli v pomoč izkušenega arheologa prof. Ferka.

V drugi periodi je »Zgodovinsko društvo« dobilo v odbor še uglednega učenjaka, vseučil. prof. dr. Štreklja.

V smislu svojih pravil je društvo ustanovilo arhiv, knjižnico in muzej. Dočim je za prvo dvojico že bila dana podlaga s tem, da je prvi predsednik Slekovec († že 15. XII. 1903) zapustil društvu svojo knjižnico in ogromno zbirko svojih zgodovinskih zapiskov, je trebalo muzej naravnost iz nič ustvariti.

Muzejske zbirke so se množile največ z darovi starinskih novcev in drugih podrobnih predmetov. Arheološka zbirka sega od neolitske dobe tja do starih Slovencev. Največ neolitov je iz Murskega polja, Slovenskih goric in Laloz. Hallstattsko dobo predstavljajo najdenine od Sv. Benedikta v Slov. gor., izpod Kozjaka pri Vičanju, Rifnika pri Celju, iz Zamarkove v Slov. gor. i. dr. Radi pomanjkanja sredstev in razpoložljivih strokovnih moči se je društvo moralo zelo omejiti pri izkopavanjih, pa mu tudi ni bilo na tem, da z izkoplinami materialno polni svoj muzej. Največ uspeha je imelo društvo pri izkopavanju rimske vile pri Središču.

Po starem ljudskem izročilu je stala nekaj cerkev sv. Jerneja na poljskih parcelah, imenovanih Cirkovca. Ko je tedaj društvo pripravljalo izdajo središke zgodovine, je hotelo dognati, kaj je za pravo bilo tam, ker so orači zadeli večkrat na zidove in človeške kosti. Pokazalo se je pa, da tam v zemlji tiče ostanki obsežne rimske vile, nad njimi pa staroslovensko grobišče.

Na slično najdbo so zadeli delavci, ko so pri Veržaju napravljali nasip za železnico in kolodvor. Tudi tu je »Zgod. dr.« rešilo in preiskalo, kar se je dalo. Ugotovili so se sledovi hallstattske, rimske in staroslovenske naselbe.

Z manjšimi uspehi je kopalo društvo pri Hajdini, pri Sv. Lovrencu na Dr. polju, pri Sv. Marjeti pri Vojniku, kjer se je istotako ugotovila do temeljev porušena rimska vila z odlomki stenske slikarije.

Precej ptujskih in hajdinskih izkopnin je društvu poklonil g. farmaceut Polak.

V narodopisnem oddelku je društvo nabralo precej narodnih noš od vseh strani sedanje Mariborske oblasti, orodja in razne hišne opreme.

V prirodopisnem oddelku je društvo dobilo lepo število okamenin morskih in predpotopnih živali iz gornjih Slov. goric in Ščavniške doline (zob mastodonta, čeljusti predpotopnega jelena i. dr.).

Nagačene ptiče je nakupilo od limbuškega učitelja g. Godeca.

Poprej smo opozorili na težave, ki jih je imelo »Muzejsko društvo« radi prostorov. Neprimerno večje težave je imelo v tem oziru »Zgodovinsko društvo«, ker ni imelo za seboj občine, hranilnice ali kake druge javne korporacije. Teh težav ne bomo tukaj naštevali; čitatelj naj prečita članek o postanku »Študijske knjižnice« in naj primerja, kako se je šlo na roke »Muzejskemu« in kako »Zgodovinskemu društvu«. Ko mu

je l. 1920. »Muzejsko društvo« dalo gostoljubno streho, si je za čas oddahnilo. Pa le za čas; od tistega časa muči vprašanje muzejskih prostorov in strokovne ureditve o b e društvu.

Ko sta se 1920. združila muzeja Zgodovinskega in Muzejskega društva, se je razmotrivalo tudi vprašanje fuzije obeh društev, vendar se je ta misel končno opustila. Stvarni razlogi govore za daljni obstanek obeh društev. Muzejsko društvo ima bolj praktičen namen: množiti in vzdrževati muzej, namen »Zgodovinskega društva« je bolj teoretičen: znanstveno raziskovanje domače zgodovine in folklore ter objavljanje publikacij. »Muzejsko društvo« ima kader svojih članov v mariborskem meščanstvu, ki je predvsem interesirano na mestnem muzeju. Člani plačujejo po 5 Din na leto. S tem zneskom ni mogoče izdajati kakih publikacij, udnina »Zgodovinskega društva« (40 Din na leto) bi pa odbila ude srednjih meščanskih slojev, ki nimajo uobenege interesa na znanstvenih publikacijah. Ker imata obe društvi skoraj isti odbor, je kaka kolizija izključena.

3. Škofijski muzej.

Škofijski muzej je ustanovil škof dr. Napotnik s sinodalno konstitucijo v svoji prvi sinodi l. 1896. v ta namen, da bi se zbirali in otehi propadu cerkveni predmeti, ki za bogoslužje niso več porabni. Za muzejski prostor je bila določena pritlična soba na dvorišču stare gimnazije; radi vlage, zaduhlosti, pomanjkanja zraka in svetlobe za muzej malo prikladen kraj. Do začetka svetovne vojne se je res nabralo precej starijskih predmetov, kipov, slik, tkanin, rokopisov, listin, starih knjig in novcev. Toda kmalu se je pokazalo, da se s samimi dekreti ne ustvarjajo in ne vzdržujejo take naprave, kakor so muzeji. Pisec teh vrstic je že l. 1898. v »Voditelju« (str. 213) priporočal ustanovitev nekakega Muzejskega društva, ki bi bilo v gmotno in moralno oporo škofijskemu muzeju. Ker je škof dr. Napotnik bil glede tega težko pristopen, se je pet let pozneje osnovalo »Zgodovinsko društvo« na širji podlagi, vendar se je pri tem jemalo ozir na že obstoječi škofijski muzej in so prvotna društvena pravila določevala, da v slučaju, ako bi »Zgodovinsko društvo« prenehalo ali bilo oblastveno razpuščeno, pripade vsa njegova imovina škofijskemu muzeju. Glavni povod za to določitev je bil ta, da bi nabrani predmeti ostali v Mariboru in bi se ne spravili morda v Gradec ali kam drugam.⁵⁾

Med vojno je škofijski muzej postal ropotarnica v najslabšem pomenu besede. Vse je bilo zmetano na kup, šipe na pulnih razbite, miši in podgane so si napravile zložna bivališča med raznimi tkaninami. Ker je

⁵⁾ Pri spremembi pravil l. 1925. se je ta § spremenil. V slučaju, da društvo samo preneha, določi zadnji občni zbor, komu pripade društvena imovina, ako bi ga razpustila oblast, pa odločajo o tem člani zadnjega odbora, a po možnosti se mora imovina porabiti za enake svrhe, kakor jih ima »Zgodovinsko društvo«.

poslopje bilo polno vojaštva, so vojaki skozi razbita okna hodili »ogledovat« muzejskih predmetov ter je pri tem marsikaj izginilo.⁹⁾

Po smrti škofa Napotnika je pokrajinska uprava za Slovenijo, oddelek za prosveto in vere, z dopisom z dne 22. avgusta 1922, št. 3161, opozorila škofijski ordinarijat, da so predmeti, zbrani v škofijskem muzeju, »v skrajno zapuščenem stanju, ki jih ne samo izpostavlja možnosti, da se pokvarijo, ampak jih stalno in neizbežno uničuje.« In vendar so ti predmeti predstavljali veliko kulturno-zgodovinsko, pa tudi nemajhno materialno vrednost. Prosvetna uprava je tedaj priporočila, naj se ti predmeti, s pridržkom lastninske pravice, izroče v varstvo in upravo mestnemu muzeju. Toda za časa vakature lavantinske škofijske stolice se ni v tem oziru nič storilo, pač pa se je del muzejskega prostora rabil kot skladišče papirja Cirilove tiskarne. Šele novi škof je ob Veliki noči 1924 naročil piscu kot predsedniku Muzejskega in Zgodovinskega društva, da spravi predmete t. im. škofijskega muzeja v red ter jih preseli v poslopje mestnega muzeja v Cankarjevi ulici. Mestna občina je dala v ta namen delavce in vozove, ter se je prve dni velikega tedna muzej preselil.

Sedaj je pa na mah muzejsko poslopje postalo pretesno. Neugodno je tudi to, da za slike, med katerimi se nahajajo znatne umetnine, ni bilo primerne prostora, razobesiti so se morale po slabo razsvetljenih hodnikih. Tudi krasni baročni kipi ogromnih dimenzij so se morali postaviti na tla, kar škoduje njih efektnosti, ker le v primerui višini prav učinkujejo. Za silo se je moral prostor izrabiti, kjer se je dal, red, sistem in preglednost izpostavljenih predmetov pa močno trpi. Vsak obiskovalec dobi vtisek, da je to bolj shramba starin in umetnin, kakor pa muzej.

*

*

*

Tako se je od treh strani vršil dotok sedanje muzejske zbirke, ki nosi ime »mestnega muzeja«, a mesto je le lastnik poslopja ter daje zadnja leta »Muzejskemu in Zgodovinskemu društvu« vsakemu po 6000 Din letne podpore. Drugače je vzdrževanje muzeja navezano le na članarino »Muzejskega društva« (po 5 Din letno) in na vstopnino (ob nedeljah po 1 Din od osebe, ob delavnikih 5 Din).

Iz vseh treh združenih muzejev je do sedaj vpisanih 6907 objektov, mnogo še jih ni katalogizirano, veliko pa jih je v čumati in na podstrešju, ker ni zanje prostora v muzeju. Tako predstavlja danes mariborski muzej veliko kulturno-historično, umetniško in folkloristično vrednoto.

⁹⁾ Opis važnejših predmetov škof. muzeja je podal dr. Stegenšek v »Ljubitelju« 1914, str. 254—276.

Jasno je, da pri takih razmerah večji razmah muzeja ni mogoč. Poleg pomanjkanja prostorov in finančnih sredstev trpi uprava muzeja tudi na pomanjkanju strokovnih moči. Poedini odborniki so s svojimi poklici tako zaposleni, da pri najboljši volji ne morejo kaj zdatnega storiti za muzej.

V teh okoliščinah zaključujeta obe društvi prvo četrstoletje svojega delovanja in v novem četrstoletju čakajo rešitve te najnujnejše naloge: pred vsem se naj iz tesnih okvirov zasebnih društev dvigne muzej na stopnjo javnega pokrajinskega ali oblastvenega muzeja s prirodopisno, kulturno-historično in etnografsko zbirko.

Kot oblastvena institucija bo muzej dobil tudi zadostna gmotna sredstva in potrebno uradništvo. Rešiti se mora dalje čim prej vprašanje prostorov.

Ena prvih nalog muzejske uprave pa bo, sestaviti primeren strokovni katalog muzejskih predmetov, toda to delo predpostavlja primerno in kolikor toliko definitivno razvrstitev predmetov, za to so pa potrebni večji in primernejši prostori.

Upamo, da bodo zamei čez drugih 25 let lahko pokazali, da je vse to in še marsikaj drugo že dovršeno.

Izvestja.

Votivna slika s Ptuijske gore.

Začetkom aprila l. 1927. si je pridobilo Ptuijsko Muzejsko društvo od zasebnega lastnika staro oljnato sliko s Ptuijske gore.

Slika je 81½ cm dolga in 58½ cm visoka, je slikana na preprostem debelem platnu in kaže na spodnji stranski ploskvi ter na zadnji strani še sledove nestrokovnjaškega prenovljenja. Slika sama na sebi ni nikaka umetnina, vendar dela po svoji originalni kompoziciji prijeten in vkljub resnemu dogodku, ki ga predstavlja, morda celo vesel vtis.

Dogodek nam pojasnjujejo predvsem sledeče besede pod sliko:

Anno 1741 in disser gegendt ein Unerhörtes Wetter entstanden So alles Verderwen Wolte hawen sich die Penachtpahrten Bauern Verlowt und das Wetter und der Wind hat sich pesonfitget.

V ospredju je naslikanih 6 hiš Ptuijske gore, ki jih je vihar razkril, samo drugl od leve je veter, zdi se, nekoliko prizanesel. Na levi v ozadju pa vidimo 4 poslopja vsa v plamenih, ki jih vihar biča proti jugu; na desni stoji hiša na samem, ki se še upira vetru in nevihti. Sredi trga stoji verjetno koliba, na njeni desni drevo in sredi med obema nekoliko

v. osprednj sramotni kamen (Pranger), ki se danes nahaja na desni strani velikih stopnic, ki vodijo s trga v cerkev. Ta kamen ima isto obliko kakor oni na naši sliki in je bil l. 1855. prenovljen. (Glej: Stegenšek, Božja pot k Materi Božji na Črni gori, stran 5.)

Dve ženski in ena moška oseba v kmetški obleki oživljata pokrajino in so naslikane v tako čudni velikosti, da presegajo poleg stoječa poslopja. V obupu nad nesrečo, ki ji je doletela, vijejo roke proti nebu. V ozadju se vidi utrjena romarska cerkev, katere zvonik je na drastičen način prelomljen, kakor pri znanih užigalnikih. Veter ponazornje glava, ki piše proti zvoniku. Cerkev in utrdbe s stolpi so povsem podobne onim v Vischerjevi knjigi Schilösserbuch iz l. 1690. Nad cerkvijo v nebesih je videti med oblaki Mater Božjo s plaščem, na levi roki drži Jezuščka; na obeh straneh je po ena angelska glavičica s krili. Ob desni kleči na oblaku neki jezuit (Ignacij ali Frančišek Ksav.?) v ornatu, desnico dvi-

ga k Materi Božji, v levici drži šopek cvetlic. Ta Marijina slika se popolnoma ujema s čudežnim kipom zadaj na glavnem oltarju v cerkvi. Tudi duhovnik je podoben onemu, ki so ga temu kipu dodali šele v poznejšem času.

Četudi vsa slika, kakor rečeno, nima prav nobene umetniške vrednosti, je vendar njena zgodovinska vrednost tem večja, ker dobimo pojem, kakšna je bila Ptujška gora z okolico pred približno 200 leti in zvemo o naravni katastrofi, ki je ta kraj tako strašno zadela.

Dan nesreče je bil morda 6. avgust. V cerkveni zgodovini Simona Povodna iz l. 1823., ki se nahaja v rokopisu v ptujskem muzeju, čitamo namreč na str. 112 pri opisu cerkve sv. Vida v Halozah:

»Willibald Tacher 1821, lebt von der Wirtsehaft, Kollektur und Stollgebühr seiner Gemeinde, die am 6t August 1741 bei 50 Personen auf dem Rhoitzer St. Donatiberge verloren, weil sie dort dureh einen Donner-schlag getödtet samt anderen; deren mehr als 300 waren, nicht wieder zurückgekehrt sind.«¹⁾

Viktor Skrabar.

„Varožl“ (Varaždin).

V mojem rojstnem kraju (Brezju pri Sv. Juriju na Ščavnicí) pravijo mestu Varaždinu V a r o ž l. Na pr.: »V Varožl mo ša« (bom šel, pojdem). V deklinaciji dobiva beseda n ter bi se pri nas reklo n. pr.: »V Varožlni sen bia« (sem bil).²⁾ Deklinira se torej: Varožl, Varožlna, Varožlni, v Varožlni, z Varožlnom. Enako se ime mesta glasi in deklinira tudi v Središču ob Dravi.³⁾

Odkod ta oblika imena?

Kar se tiče glasu »l« na njega koncu, si ga bo pač tako razlagati kakor v besedi »štibl« (= Stübl, Stüblein), »štifletl« in v mnogih drugih naših tujkah. »Štibl« se sklanja: štiblna, štiblñi, v štiblñi, za štiblñon, torej čisto kakor Varožl. Enako dobivajo v deklinaciji »n« besede: ladi — ladlna, štifletl — na, pantl — na, platl — na,³⁾ cvikl — na, cvuncl — na,

¹⁾ Gl. o tem tudi Orožen: Das Dekanat Rohitsch, str. 130—132. Po rogaški mrtvaški knjigi je bilo na rogaškem pokopališču pokopanih 28 oseb obojega spola iz župnije Sv. Vida, 28 pa na žetalskem pokopališču. Po mrtvaški knjigi pri Sv. Vidu, jih je strela ubila 50, od teh so tri spravili na domače pokopališče k Sv. Vidu.

²⁾ Končnica i seveda ni čisti »i« nego poluglasnik, kakor sploh v deklinaciji našega dialekta.

³⁾ Podatek o središkem »Varožlnu« mi je poslal g. ravnatelj A. Kosi. Hvala mu za to! — Od Sv. Jurija na Ščavnicí je do Središča kakih dobrih 6 ur hoda.

⁴⁾ Prim. kranjske »platitofe« (abecednike) iz druge polovice 18. stoletja.

mecl — na, cvergl — na, trotl — na, cigaretl — na, bicikl — na, ringl — na i. t. d.⁴⁾

Prvotni vzorec, ki so se po njem analoški ravnale poznejše besede, je bil kakšen štíbl: Stüble, Stübele, Stüblein, t. j. sobica, majhna soba. V tej besedi je »l« ostanek nemške končnice, ki pomeni zmanjševanje; ta pomen prvotne končnice je ostal še v pomenu slovenske besede, ki pomeni manjšo sobo (poleg glavne velike). Pri drugih izmed gori navedenih besed se pomanjševalni pomen več ne čuti; temljna beseda se v slovenščini sploh ne rabl. (Pri »biciklu« in pač še pri nekaterih je »l« drugega porekla.) Glas »l« je izgubil zvezo s pomenom prvotne končnice — ter morda postal sam samostalna končnica za tvorbo samostalnikov? Večina gornjih besed (ali vse?) je v tej obliki pač tudi že v nemščini v rabl in treba pač misliti, da so vse te besede vsaka posebe vzete iz nemščine in da končnica »l« v slovenščini še ni postala »živa«, t. j. ni dobila besedotvorne moči za tvorbo besed iz slovenskih korenov.⁵⁾

Kar se tiče glasu »n«, ki se pojavlja v deklinaciji, je v njem tudi videti del nemške končnice »leln«, t. j. prve take besede smo si iz nemščine izposodili iz dialektov in v časih, v katerih se je v nemščini čul v končnici še »n«. V nominativu že nemščina dandanes nima več n-a, kakor ga v slovenščini ni. Zakaj je slovenščina v deklinaciji n ohranila? Vsekakor je »n« v slovenščini celo »oživel«, kakor kažejo »bicikl-ni«,⁶⁾ ki v nemščini pač nikjer in nikoli niso imeli n-a.

In sedaj prihaja »Varožl«. Izhajam od oblike »Varoždin«, dasi se mi zdi, da se je ime mesta glasilo tudi »Varasd« (Varažd?). Po vsem tem koncu je beseda donela kakor: »Stublin« in je zato padla pod njegovo analogijo ter z njim vred dobila »l«, a v nominativu izgubila končnico »—in« (ali: »din«?); »n« je pa obema ostal v slovenski deklinaciji. Končnica »—in« je bila nenavadna v nemščini,⁷⁾ pa tudi v slovenščini; ni imela nobene opore in je tem laže izginila. Gre pa pri tem še za »d«, ki ga v »Varožlnu« ni; ali je »d« odpadel obenem z »—in«? ali je bilo kdaj »Varožd«? Vsekakor moramo misliti, da se je »l« vrnil, ko je donela še cela končnica »—ždin« ter se je ime pri nas glasilo »Varoždin« (Varoždin); »d« ni odpadel z »ln« nego sam za se, in sicer morda zato, ker je bil v

⁴⁾ O »Francinu« se ne morem prav spominjati, ali in koliko je pri Sv. Juriju naveden.

⁵⁾ Po izgovoru se končnica »l« loči od »el«, kakor je na pr. škrapell, škraplja (= krempej) ali žakelj, klja, ki imata za poluglasnik širok »e«. Zanimivo je, da so nekatere tujke na »—e« v zapadnih dialektih dobile novo, slovensko končnico »—ec«, ki je tudi pomanjševalnega pomena: platlc, firtlc, Mandlc.

⁶⁾ In književni »možiceljni«!

⁷⁾ Kako se glasi ime mesta Varaždina v nemški dialektični govorici?

zvezi »l« ter je torej nastala glasovna skupina »dl«; glasovne skupine »dt«, »dl« naš dialekt nima niti v glagolskih deležnikih (cvetli = cvetli, pleli = pletli, prim.: kleti = tleti, kuči = tolči (tlči), gletva i. t. d.); seveda jo imamo baš v navedenih izposojenkah: ladi, štifletli, troli, cigareti, toda razen »ladina« so to pač čisto nove izposojenke, izposojene v dobi, ko zakon o »dl«, »tl« ni več bil »živ«; nagaja pa pri tem »ladi« in »panti«. Prim. pa naš in tudi zapadni »cegl« iz cetl-c (cedl-c).

Če se ne motim, se pridevnik tega lastnega imena še dandanes glasi: **varožlinski**; v njem imamo jasno pričo, da je »d« izpadel sam zase, obenem pa tudi pričo, da nam je pri tolmačenju »Varožni« izhajati od »Varožlina«.⁵⁾

Končno še varožlinski, »o« mesto varaždinskega »a«! Mislim, da je to vpliv besede »varoš«; ta beseda nekaj tudi pri Sv. Jurju ni bila povsem neznana; spominjani se, da jo je moj stric še rabil, dasi nisem čisto gotov, ali natančno v tej obliki.

Tako tolmačim »Varožl«. Mislim, da je moja smer prava; o poedinosti pa sam dvomim. Raziskovanje teh poedinosti mi je tukaj nemogoče.

Novi Marof pri Varaždinu, 10. avgusta 1928.

Dr. Fr. Ilešič.

Heterogenija krajevnih imen.

Pri tolmačenju krajevnih imen je včasih koristno vedeti, ali ne kažejo imena v nekaterih krajih posebnega načina tvorbe, kar lahko pomaga pri določanju kakšnih omahljivih oblik. In takih slučajev imamo polno, da bi bil res že čas, da se na predlog pristojnega foruma uradno ugotovijo krajem pravilne oblike.

Če pregledamo krajevna imena mariborske (širše) okolice na desnem bregu Drave, najdemo veliko število takih, ki se končujejo na —e in se sklanjajo v množini ženskega spola. Moških pluralia tantum, ki so tako značilna za panonske Slovence, tukaj ni, dasi so očitvidno tudi tukaj prvotno bila, a so pozneje dosledno prestopila v žensko sklanjatev. Tako se je prvotna oblika Uskoki (za turških bojev) obrusila v Skoki, kar se v ednini (Skok) še rabi za rodbinško in hišno ime, dočim se danes vas (v slivniški župniji) imenuje izključno Skoke, prebivalci pa so Skokovljani.

Kakor so današnje Petrovče bile nekoč Petroviči, tako so Pongerce nekdanji Pongerci (po kakšnem starosti Pankraciju), desno od Drave so

⁵⁾ Zdi se mi, da se petlinje, petje onomatopoetično posnema z izrekom: »Kike-riki, Varožl gori,« kjer je »i« končnice že zato bil potreben, da bo onomatopoezija večja.

Mihovce. onstran (pri Veliki Nedelji) pa Mihovci. Sem spadajo tudi Dobrovce (ljudstvo izgovarja Dobravce, ker so v dobravi), to so bili nekoč brez dvoma Dobravci, sedaj pa se imenujejo prebivalci Dobravčani.

Iz teh in podobnih zgledov vidimo, da so bivša moška imena, ki so značila prebivalce v teh krajih, praviloma prehajala v žensko sklanjanje, pač menda zato, ker je pogostni tožilnik (na vprašanje: kam greš?) izpodrinil imenovalnik. V tem poslednjem ozlru najbolj čuden slučaj je morda koroški Bilčóvs (iz Bilča ves, tožilnik in nato imenovalnik Bilčovs, rod Bilčovsa!).

Iz slučajev, kjer je taka heterogenija očividna, smemo sklepati, da so bila tudi mnoga druga imena na —e prvotno moškega spola, torej sedajne Cirkovce nekoč Cirkovci, Medvéce (Medvedci, Medved, Medvedec), Pleterje so Pletarji, isto je menda s Starošincami, Staršami, Sesteržami, Stopercami i. p. Omeniti so še Pekre, ki so bile prvotno Pekri (peker, pekra je zgradba, kjer se mlati, torej nekak skedenj).

Toda ne samo prvotni moški samostalniki so prevzeli ženski spol, tudi imena, ki so bila nekoč v ednini srednjega spola na (omehčani) —e so prešla v žensko množino, in sicer zopet v soglasju s koroškimi Slovenci. Podravje, Posavje i. p. so pravilno izvedene besede z jasnim pomenom, torej je kraj ob Krki (na Koroškem) Pokrčje, vendar pa se imenuje Pokrče (iz Pokrč; v Pokrčah). Vas blizu Ptuja se imenuje Trnlič (Trnič), kar je nedvomno trničje (po mnogoštevilnih akacijah); Prepole se danes sklanjajo kakor koroško Žihpolje (v Žihpoljah). Iz prvotne oblike Pobrežje je napravilo ljudstvo Pobrže (v Pobržah). Podobno je tolmačiti tudi Jablanje (ljudstvo točno izgovarja —nj, zato je pisava Jablane napačna), morda tudi Hajdoše iz Ajdišče kakor deteljišče.

Zanimive so tvorbe Vrhole, kar si razlagam iz Vrhovlje (vrh, vrhovje, vrhovlje) in Brezule (breža, brězovje, brezovlje); zato tiči tudi v Šikolah morda kakšno Šikovlje (Pleteršnik navaja šikara, Gestrüpp). Tako utegnejo tudi Hoče imeti za podlago edninski srednji spol (hojčje?), morda tudi Ruše, Ranče, posebno pa Rače, ki so se prvotno pač imenovali Račje, kakor so sedaj zopet začeli nekateri (napačno) pisati in sklanjati v Račju ali v Račjem, dočim pravi Račanci poznajo samo Rače, Rač, v Račah. Ne vem, zakaj bi ta beseda ne mogla biti v zvezi z raki, ki jih je bilo tam še nedavno, nemški Krebs, v starejši obliki Krois, naj je tudi razlaga nemškega imena Kranichsfeld dokaj fantastična: Kroisfeld, gruisfeld (grus, gruis, žerjav, od tod Kranichsfeld). Oblika Račje je prvi uvedel tamošnji nadučitelj, ki se je jezil, ker je njegova pošta, naslovljena: v Račah, redno hodila v Ratschach (Radeče).

Kakšne spremembe laliko krajevna imena doživijo, zadostuj za zgled Poljčane. V listini iz l. 1245. čitamo in Poltsach, kar kaže na ime Poljče (kakrašnih je mnogo); najprej v edninskem srednjem, na to v množinskem

ženskem spolu; prebivalci so bili Poljčani, katero ime pa je kot ženski plurale tantum začelo pomenjati kraj, zato so za prebivalce morali napraviti novo obliko. Na ta preprost način, ne pa kot »ostanki soglasniških osnov«, se tolmači današnja »nepravilna« sklanjatev imen na —ane, kjer se ponekod menjavajo oblike iz treh različnih imenovalnikov, kakršni so bili v različnih dobah. Primerjaj Breznikovo Slovnico, 3. izd., str. 88: Goriče, Goričani, Goričane!

Če znamo kakšno ime (s potrebno previdnostjo in rezervo) tolmačiti, še s tem ni rečeno, da se mora tudi tako pisati. Restitutio in integrum tukaj ne velja, merodajna mora biti oblika, ki si jo je narod tekom stoletij prilagodil, četudi se ne sklada s slovnico, samo da se ravna po sedanjem pravopisu. Torej homo pisali edino Rače (namesto Račje), Zrkovce (namesto Zrkovci), Strgojnca (namesto Strazgojnec), Zatoliče (namesto Zlatoličje), Orehova vas (in ne Vas, pa tudi ne ves).

Dr. A. Dolar.

Slovstvo.

Don Frano Bulić: Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnjih milenij, Split, 1925.

»Cum scripsi haec, annum aegham octogesimum« — tako zaključuje naš svetovnoznani arheolog to svoje delo, ki je izšlo o priliki in v počast Tomislavove tisočletnice v »Zborniku Matice Hrvatske« kot priloga »Vjesniku za arheologiju i historiju Dalmatinsku« l. 1924.—1925. — V njem nam podrobno navaja vse domače in tuje pisatelje, zavode, ustanove in publikacije, ki so od 10. veka do naših dni namenoma ali mimogrede posvečali svojo pozornost Dalmaciji radi njenih mnogobrojnih spomenikov. Saj je ravno ta zemlja polna starin; kamni, razvaline, cerkve, grobovi, napisi, novci, posode, orožje, orodje, lepoticje l. dr. nam pričajo o prehistorični, ilirski, grški, rimski, starokrščanski, starohrvatski, turški in beneški dobi. Hrvatska arheološka društva v Splitu, Kninu, Ninu, v Bihaću, Dubrovniku, Kotoru in Zagrebu iščejo, zbirajo, hranijo in objavljajo spomenike in pomnike svoje zemlje.

Ali dočim so se raziskovalci in pisatelji prej omejevali skoro izključno na rimsko in starokrščansko dobo ter puščali v nemar hrvatsko narodno preteklost, zaznamo v 50. letih prejšnjega stoletja prve poskuse, rešiti pozabljenosti hrvatske priče, iz grobov in ruševin dvigniti hrvatsko zgodovino; a že danes je Hrvatska, predvsem pa Dalmacija po prizadevanju in zaslugah hrvatskih arheologov izmed naših pokrajin prva in najbolj raziskana, tudi kar se tiče narodnih starin. Že prof. Šime Ljubić je podal pregled o tem, kar je bilo pisanega o spomenikih od Marka Marulića do njegovih dni. Don Fran Bulić pa je s tem svojim delom do potankosti izpopolnil Ljubića, poosegel dal nazaj in nadaljeval do najnovejšega časa, do l. 1925.

Pričenja pri Tomislavovem sodobniku, pisatelju na carskem prestolu, Konstantinu Porfirogenetu, ki opisuje spomenike po mestih primorske Dalmacije, zlasti cerkve in Dioklecijanovo palačo. V dolgih presledkih si sledijo redki pisatelji srednjega veka; do Toma Arhidijakona (v 13. st.), ki prepleta legendo in hi-

storilo, je le malo poročil o spomenikih: še-le z napredkom humanističnega gibanja se zgoščajo vrste mož, ki skušajo iz napisov in ostankov razbrati preteklost, kakor: Ciriaeus Pizzicollu iz Jakina (zato Anconitanus) v »Epigrammata reperta per Illyricum« in njegov sovrstnik Peter Caecius v zbirki »Codex Tragurinus«.

Mnogo prepisov starih napisov je napravil potopisec Marinus Sanudo. Po raziskovanju v Solinu in Dioklecijanovi palači je znan pesnik Marko Marulić (1450—1524). Izmed mnogih beneških potopiscev 16. in 17. stol., ki poročajo o Dalmaciji, bi omenili Giambattista Giustiniana, ki pravi, da je bil Dioklecijan doma iz sela Kuk (sedaj Kučina). Napise je potvarjal Tomko Marnavić iz Šibenika, naslovni škof bosanski († 1639). Koncem 17. stol. sta lionski zdravnik in antikvar Jak Spon in Anglež Jurij Wheeler na potu v Grško in Orient obiskala dalmatinska mesta; v svojih poročilih popisujeta spomenike, napise in Dioklecijanovo palačo; omenjata tudi ljudsko mnenje, da sta portretni glavi v Dioklecijanovem mavzoleju cesarjevi (po Bullću predstavlja ženska glava Prisko, ženo Dioklecijanovo), o 9 km dolgem vodovodu, speljanem od solinske reke Jadra do palače trdita, da ga je dal Dioklecijan zgraditi samo radi postrvi. Ta vodovod, ki je ostal neuporaben bd barbarskih napadov v VI. in VII. stl. do 1878, ko so ga zopet popravili, dovaja sedaj pitno vodo Splitu.

Tudi beneška chorografa Camucio in Cornelli opisujeta mesta in sela v Dalmaciji in tudi Dioklecijanovo palačo, a le s strateškega stališča; palača je bila v 16. in 17. stl. trdnjava proti Turkom, od katerih ni bila nikdar zavzeta. V istem času piše o Dalmaciji oče dalmatinske zgodovine Ivan Lučić (Lucio), katerega tudi Mommsen hvali. Šimun Ljubavec (Gliubavaz) zbira napise Zadra in okolice, prve tudi Valerij de Ponte. Dr. A. Caramaneo Matijašević iz Vlsa, † 1721, arheolog in hagiograf je prišel o prvem solinskem škofu sv. Dujmu do istih zaključkov ko Bullć, dasi še ni poznal Matijaševićevega rokopisa, t. j., da Dujem ni bil Petrov učenec in mučen pod Trajanom 107, ampak pod Dioklecijanom in je pokopan v Rimu.

Jezuita Riceputi in Farlati sta sestavila *Illyricum sacrum* (cerkveno historijo starega Ilirika; mnogo podatkov za to delo je dal splitski nadškof Pacifik Bizza, ki je 1750. na svoje stroške ustanovil Museum Spalatinum arcepsiscopale v atriju nadškofjske palače. L. 1849. je bilo od tam 182 napisov premeščenih v arheološki muzej v Splitu in ker je bila tu do 1870 tudi gimnazija, je bilo mnogo teh napisov uničenih, tako da jih je l. 1867. dobil Mommsen samo še 35.

1764. sta arhitekta Anglež R. Adam in Francoz C. Clerissau v slikah rekonstruirala Dioklecijanovo palačo in vsi drugi so skoro do zadnjega časa sledili Adamovemu delu v rekonstrukciji. Z arheologijo se je bavil tudi dalmatinski rojak, matematik in fizik Rugerij Bošković. Kanonik Pavlović-Lučić je okrog 1800 zbiral napise po Neretijanskem polju in Makarski in jih izdal kot Marmora Macarensia in Marmara Tragurensia. Polihistor Julij Bajamonti je napisal koncem 18. stl. *Memorie della città di Spalato*.

Nova boljša doba za dalmatinsko arheologijo prične s prihodom avstrijskega cesarja Franca I. 1818 v Dalmacijo in z ustanovitvijo arheološkega muzeja v Splitu 1821.

Mnogo razprav o Saloni, Dioklecijanovi palači in starem Iliriku je objavil sin prvega začasnega muzejskega ravnatelja, zdravnika Karla Lanze († 1834) Fr. Lanza (1808—1892), zdravnik, nekaj časa upravitelj muzeja, pozneje profesor tudi Bullćev.

Nov impulz za izkopavanje se prične pod muzejskim ravnateljem dr. Fr. Carraro z odkritjem perimetralnih zidov Salone in z najdbo krščanske krstnice.

O Ivanu Kukuljeviću, ki je iz svojih potovanj po Dalmaciji 1854, 1857 in 1873 popisal narodne starine hrvatske, pravi avtor: »On je prvi, koji je posvetio pažnju spomenicima iz dobe hrvatske narodne dinastije u Dalmaciji, prvi je donio

natpis i stiku Višeslavijeve Krstiontee iz Ntua, sada u muzeju Correr u Mletelma, natpis župana Godeslava u Ninu, natpise Večenege u samostanu sv. Marije u Zadru itd.».

Z ustanovitvijo Jugoslavske Akademije v Zagrebu 1866. naj bi se bilo tudi začelo razvijati žrtvatno delovanje na dalmatinskem arheološkem polju, a Bulić obtožuje sebe, ker v trojnem svojstvu — kot ravnatelj gimnazije, muzejski ravnatelj in konzervator spomenikov — ni mogel opravljati vseh poslov brez pomočnika in brez rednega sluge.

V nadaljnjem navaja dalmatnske pisce, ki so se bavili z arheologijo: Ivana in Matijo Kapor-ja iz Korčule, Fenzl-ja Ant. iz Šibenika in tri iz Starega grška na Hvaru N a s t t e o Petra, ravnatelja lteeja v Gorici, Ntolo Ostojić-a in Štma Ljubtć-a in Hrvate, ki so s svojimi spisi vnemali zanimanje za prošlost Dalmacije, kakor: Modrića, Hotća, Frantća, Kršnjavija, Vasića, Karamana; od tujcev: Wtkinson-a, l. d' Agineourt-a, botanika Fr. P o t t e r-a, prof. split. gimnazije, Mommsen-a in Hirschfeld-a (Corpus inscriptionum Latinarum), Conz-e-a, Nlema-nu-a, Eitelberger-ja, de Rossi-la, Motlies-a, Freemanu-a in Jackson-a. Noack-a, Reitse-lia, Strzygowskega, Dvořak-a i. dr.

Izmed pisateljev, ki so proučevali spomenike posameznih mest v Dalmaciji naj omentu samo numizmatika Rešeta-r-ja P. tu slna Mtlana ter Slovence Vojeslava M o l e t a.

Od 44. str. dalje je opisana zgodovina in križev pot splitskega muzeja v letih 1821.—1921; kako malo razumevanja za arheologijo ima ne samo masa, ampak izobraženci, nam povedo besede: »warum kaufen Sie so vtele Stotne«, ki jih je moral slišati Bulić v avstr. fin. ministrstvu, ko je prosjačil za prostorno muzejsko stavbo v Splitu, da bi mogel v njej vse zgodovinske predmete namestiti.

Nato navaja osebe, ki so delovale in še delujejo v službi muzeja. Nas Slovence posebej zanima dr. Milhoiv A b r a m i ć in Smotr R u t a r, o katerem piše avtor: »Od godtue 1886. stupio je u muzejsku službu kao privremeni asistent S. Rutar, profesor splitske gimnazije, t to do g. 1888., kada je bio premešten u Ljublianu, gdje je i kao konzervator razvio lijepu djelatnost, osim što je pisao u Splitu i za organ muzejski »Buletino d' archeologia, e storia dalmata«.

Do 1856. je vse, kar se je tlikalo arheoloških zadev, spadalo pod krajevno politično oblast, še-le od takrat je prevzelo smotreno nadzorstvo tu vodstvo »Zentral-kommission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale in Wien«.

Eno najvažnejših poglavlj knjige se mi zdi na straneh 56 do 84, kjer v velikih potezih riše vsebino vseh 46 letnikov časopisa: Buletino d' archeologia, e storia dalmata (ustan. 1878.), ki postane z letom 1920. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku.

Od 84. dalje beleži arheološke zavode in publikacije v Avstriji, ki so se pečale z dalmatinskimi starinami, med njimi 1889. v Sarajevu ustanovljeni: Glasnik zemaljskog muzeja u Bosui i Hercegovini in Vjesnik hrvatskoga arheološkega društva u Zagrebu (od 1879. dalje) pod Š. Ljubićem in J. Brunšmādom.

Str. 92 razvoj in stroški izkopavanja starin; tu se mudi avtor delj časa in podrobno na glavnem torišču svojega življenskega dela pri starl Saloni in bližnji okolici (str. 92—110) (obenem zvemo, da je naša država 1922. sklenila pogodbo z danskim društvom Rask-Oersted-Fondet v Kopenhagnu, ki sme kopati po Dalmaciji za starinami in sl pridrži pravico prve znanstvene publikacije, a predniti pa vendar ostanejo nam) in pri Splitu alt bolje Dioklecijanovi palači (str.

114—122), o kateri pripravlja don. Bulić obširno monografijo. H koncu podaja še pregled domače hrvatske arheologije posebno zadnjih desetletij (str. 122—151). — Pri tej priliki in na tem mestu bodi mi dovoljeno, da se spomnim za hrvatsko prošlost tako pomembnega Knjinskega Starinarskega društva, ki je lani praznovalo 40letnico svojega obstoja in zaslužnega njegovega ustanovitelja in predsednika Fra. Luja Maruna, ki je istotako z društvom lani obhajal jubilej svoje sedemdesetletnice. — 93 slik, fotografij, načrtov, tlorisov (od teh 40 na celi četverki), ki se našajo na Dalmacijo, njene zgradbe, napise, starine, krasi to Bulićevo delo, ki je kronološki leksikon za dalmatinsko arheologijo.

K zaključku tega poročila naj zaplšem avtorjeve besede same, ki veljajo tudi nam Slovencem: »Što smo znali petdesetih i šezdesetih godina prošloga vijeka iz naše domaće arheologije i koje smo knjige za te struke imali? Zora nam je istom planula šezdesetih i sedamdesetih godina prošloga vijeka istraživanjem naše domaće povijesti po arhivima, no puni dan je svanuo historičarima pogotovo, kada se iztraživanja protegoše na kamene spomenike, vadene iz utrobe majke zemlje istraživanjem i naporom naših savremenih arheologa.

Na mlademu je naraštaju, da nastavl rad na polju arheoloških istraživanja; koja krče put historiskoj nauci. Hoc est in votis!

K. Prijatelj.

Kos Franc, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Peta knjiga. Uredil Milko Kos. V Ljubljani, 1928. Založila in izdala Leonova družba v Ljubljani Vel. 8°. LVII.+587 strani. Subskripcijska cena: Din 165 za mevezani, Din 183 za vezani izvod.*

O Kosovem »Gradivu« smo že poročali svoj čas v »Časopisu« in sicer o prvi knjigi v I. letniku, str. 100—101, o tretji v IX. l., str. 142 do 144, in o četrti v XVI. l., str. 121—123. Med pripravo pete knjige pa je pisatelj dr. Franc Kos 14. marca 1924 umrl, zbog česar se je knjiga zakasnila. Ureditev knjige je prevzel pisateljev sin, g. Milko Kos, ki je sam spisal »Uvod« in oba »Imenika«. Knjigo krasi slika pokojnega pisatelja, katero je narisal drugi pokojnikov sin, g. Golmir Kos. Str. III. ima napisi: »Spominu dr. Franca Kosa, † 14. III. 1924, Leonova družba«. Na V. strani je seznam korporacij, katere so s svojo podporo izdajo pete knjige omogočile, in na VII. strani poroča dr. Milko Kos, da je prevzel na prošnjo L. d. izdajo te knjige, in označil kratke smernice, po katerih se je ravnal.

Peta knjiga »Gradiva« je urejena na isti način, kakor prejšnje. I. »Uvod« nam oriše slovensko zemljo v razdobju 1201—1246, do začetka avstrijskega brezvladja, s katerim je delo zaključeno, in sicer najprej njeno politično zgodovino v obče (str. XI.—XXVI.), potem zgodovino posameznih pokrajin (do str. L.): Koroško, Slov. Štajersko, Kranjsko, Goriško v političnem in deloma tudi v cerkvenem oziru. Za ta uvod porabi izdajatelj pregledno v »Gradivu« navedene vire. Zraven še navede (str. L in LI.) literaturo, katero je še upošteval. Start viri sledijo na sedmih straneh (od LI.—LVII.).

II. »Gradivo« navaja na 424 straneh 899 bolj ali manj obširnih regestov za čas od l. 1201.—1246., potem še v »Dodatku« 6 regestov iz istega časa za Prekmurje (str. 425—428). Zadnji regest nosi številko 905. Ker pa urednik zahteva v popravkih črtanje dveh regestov: št. 248 in 749 (ne da bi to utemeljil), št. 269 pa ima dva regesta (269, 269a); imamo skupaj 904 regeste. Regesti so izvedeni po navadnem načinu. Na glavi je označen najprej datum in kraj (če se da določiti). Krajše ali daljše besedilo je slovensko, osebe in krajevna imena, pa tudi druge važne reči pa so v oklepju tudi v prvotni obliki po izvirniku. Potem sledi časovna določba po izvirniku doslovno, enako tudi priče. Regesti, ki vsebinsko ne zadevajo našega ozemlja razen priče, so podani v najkrajši obliki. Sledi še označba vira in njegovo slovstvo. Pod črto podaja včas razlago krajev, drobne podatke o navedenih osebah in t. d.

Knjigo sklepajo »Imenik kraljev in oseb« (str. 429—567), »Stvarni imenik« (str. 569—585) in pol strani tiskarskih pogreškov in popravkov.

Da v tako obsežni knjigi še pri najskrbnejši korekturi ostane ta ali drug tiskovni pogrešek, je razvidno. Ravnotako so tudi nekatere netočnosti razumljive, ker pisatelj ne more vsega iz lastnega pogleda poznati. — Str. XXXVI: Ni se od Jareninb odcepila mariborska župnija, ampak verjetnejše je, da se je kamniška pražupnija razcepila v Jareninsko in mariborsko in je pri tej delitvi tudi zgubila svoje župnijske pravice na Maribor. (Primeri ČZN, XVII. 1., str. 65 nasl.) — Str. XXXVIII.: »Lemberg pri Poljčanah« je dyoumana dojučitev kraja. Bližnji Lemberg je oni pri Rogatcu, v tekstu navedeni Lemberg je pri Novi cerkvi, oziroma pri Celju. — Str. XLVIII.: beri kompleks mesto kompreks. — Str. 71, št. 122.: Mesto Nehova beri Nebova. — Str. 78, št. 136.: »Sulze« je Slatina oz. Slatinski dol; Sojča je neznana beseda. — Str. 139, op. 173.: Residentia po cerkvenem pravu ni pravilno razložena. K rezidenci je obvezan vsak duhovnik, ki ima kak beneficij. — Str. 314, št. 663.: »Heinricus sacerdos de sancta Maria« pač ni bil v Šmarju pri Jelšah, ker še takrat bržčas ni bilo cerkve. (Gl. dr. Kovačič, Zgodovina Lavant. škofije, str. 84,85). Henrik, ako ni bil braslovški kaplan, je bil mogoče pri Slivnici pri Mariboru, ali kje na Kranjskem. Pisatelja je zavedel pač Zahn, St. UB., II., str. 656. — Str. 320, št. 674.: »in piebe sancti Leonardi«: župnije ne smemo iskati pri Sv. Lenartu v Slov. goricah, kakor nas uči »Imenik«, str. 545, ampak to je Nova cerkev pri Celju, ki meji na konjiško župnijo. Sv. Lenart v Slov. goricah ni pripadal nikdar k oglejskemu patrijarhatu. K »Imeniku« bi še pripomnili, da izraz: »St. Lenart v Slov. goricah« ni pravilen. Nad Dravo izraz »St.« za »Sveti« ni v rabi, razen v novejšem času edino za »St. Ilj v Slov. goricah«; »šente« pomeni v teh krajih čisto kaj drugega, kakor »svet«. Glej Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, II., str. 623, na prvem mestu — Str. 421, št. 891. in v »Imeniku«, str. 451 se rabi za »Sacachta« poslovenjeno »Čakovska dolina«, proti kateremu nazivu smo že pri referatu o tretji in četrti knjigi »Gradiva« ugovarjali. Beseda »Saggau« ali »Saga« izhaja po svojih starih oblikah iz besede »sekati«. Skoraj vsa kraljevna imena te doline pričajo, da je bilo nekdaž tukaj samo gozdovje, ki se je potem sčasoma iztrebilo: Eichberg (trikrat), Krast (oboje: hrast), Buchegg, Wuggau, Wuggitz (vse tri: bukev), Lieschen, Haseldorf (lešje). Dalje: Oberhaag (slov. Osek), Niederhaag, Obergreith, Untergreith (trebiti) in Sagau. Zadnje je potok in vas ob potoku. Zemljevid slovenske zemlje, katerega je izdala Slovenska Matica; rabi za potok izraz »Čakova«, za vas »Zagal«. Dr. Kovačič pa rabi za dolino izraz »Zagajska dolina«, za vas pa »Čakova«, torej ravno obratno. Ker je vas dobila ime po potoku (prej kakor narobe) in Kobanci (na Radl-Remšniku) to dolino imenujejo »Zagošče«-Zagozdje, nimamo nič proti rabi besede »Zagal« za potok in za vas, ako »Sakova« ne ugaja. Iztrebite pa nepotrebno in neosnovano skovanko »Čakova«, ki nima nobene etimološke in zgodovinske zveze s »Saggau« — V »Imeniku« manjka značnica »Sv. Jurij na Jezeru«, ki se rabi v regestu št. 62 in 453 — brez nemške označbe. Pač pa se navaja »St. Georgen am Längsee« brez slovenske označbe z regesti št. 62, 296 in 453. S tem je iskanje otežkočeno, če ne celo brezuspešno. — Manj moti abecedna izmenjava str. 453: Dieterius - Dictaimus; težje se najde str. 461 značnica Filisida, ker ji sledi 13 Filipov, namesto, da bi stala »Filisida« za »Filip«-i. — Pod značnico »Dobria vas«, str. 454, naj se bere mesto druge »Ivna« »Ivne«; sicer pa manjka značnica »Ivna«, »Ivne« pod črko »I« in oblika z I (i) tudi pod »Juna«, str. 488. — »Magister scholarum« bi imel boljše značnico »učitelj« ali »šolski vodja«, kakor »mojster« (str. 577); diši preveč po nemškem »Schulmeister«. — Str. 432 pri značnici »Albert grof iz Vovber« so pri zadnjih dveh podatkih številke zmešane: namesto 707 in 715 bi moralo biti 705 in 717. — Str. 474 pri Hartnidu, župniku v Konjivah, je prva letnica 1214 ne 1212. — Str. 560, pod značnico »Vovbre«, je na

koncu grof Viljem III. starejši, grof Viljem IV. pa mlajši, tiskano pa je obratno. — Ne vemo, iz kakenga razloga je g. pisatelj izpustil ustanovno listino za lavantinsko škofijo z dne 10. maja 1228, dočim prinaša vsebinsko poznejše listino, s katero je nadškof določil, katere cerkve spadajo pod oblast nove škofije. — Sicer pa so vse to le malenkosti, katere smo pri pregledu knjige zapazili.

Knjigo smo že težko pričakovali in smo veseli, da smo jo tako lepo opremljeno, po osmih letih vendarle dobili. Upajmo, da se bo po knjigi pridno poségalo in se krile gmotne žrtve Leonove družbe. S tem bode tudi omogočeno, da dobimo nadaljne knjige redno vsako tretje leto, kakor se nam zagotavlja, seveda, če tudi tiskarna svoje pogoje drži!

Matija Ljubša — Cella.

Bulić Fran—Karaman Lj.: Palača cara Dioklecijana u Splitu. Izdanje »Mattee Hrvatske«. Zagreb 1927. V. 8°. Str. 285.

Delo o Dioklecijanovi palači je napovedano že v knjigi »Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji«, deloma se vsebina (in tudi slike) obeh knjig celo krije, ker je naravno, da je Dioklecijanova palača bila od nekdaš privlačen predmet arheologov in arhitektov. V zvezi s to razpravo je Bulićeva obsežna monografija o Carju Dioklecijanu, ki jo je objavil v hrvatskem in italijanskem jeziku v »Vjesniku hrv. arheol. društva« v Zagrebu (N. Ser. zv. XIV. 1915—1919) in v »Buletinu« 1916.

Razprava o »Palači« je razdeljena v sedem odsekov. Uvod sam nosi št. I. V II. odseku razlaga ime, položaj, dobo gradnje in material. Prav pravi francoski pisatelj E. Maury, da je Split najprikladnejša pozornica, kjer se vzbudi v človeku historični čut. Po izgubi Trsta in Reke je Split najvažnejše pomorsko mesto naše države. Obče je mnenje, da me Split—Spalato izhaja od latinskega »sacrum palatium«, od Dioklecijanove palače, v katero se je prvotno mesto dejanski vgnezdilo. A ni tako. Ime Spalato se omenja že pred nastankom Dioklecijanove palače prvič na Peutingerovi karti, napravljeni na podlagi chorografične karte rimskega cesarstva ok. 1. 12. pr. Kr. Na zapadni strani Palače je bilo starodavno ribarsko selo Aspalathos, to ime pa znači neko rastlino. Po dalmatinski obali so bile že 4. stoletja pr. Kr. raztresene naselbine dorskih Orkov, tudi Saiona in Trogir sta grški naselbini. Po Aspalathos je dobila ime tudi cesarska palača in posredno mesto Split. Sicer je pa na Split prešlo tudi ime razrušene bližnje Salone, katero ime se večkrat še v poznejših stoletjih rabl za Split.

Glede časa, kdaj je začel Dioklecijan zidati svojo palačo, je avtor mnenja, da se je to zgodilo proti koncu njegovega vladanja, ker prva leta je bil popolnoma zaposlen z vojnami in preustrojitvijo države. To domnevo potrjuje dejstvo, da se je Palača zelo naglo gradila in še ni bila povse gotova, ko je Dioklecijan 1. maja 305 odložil vladarstvo in nekaj tednov pozneje prišel prebivat v svojo splitsko palačo.

Arhitekti ni znani, toda razni znaki, ki so se našli po zgradbi, kažejo na grške kamenoseke in zidarje, a bilo je med njimi tudi kristjanov, vsaj eden krščanski emblema se je našel, ki ga je kamenosek obrnil tako, da ga ni lahko kdo opazil.

V III. odseku podaja pisatelj pregled ogromne literature o Dioklecijanovi palači od Amiliana Marcellina (ok. 330—400) prav do današnjih dni v različnih jezikih in iz najrazličnejših vidikov. Po soglasni sodbi je Palača najvažnejši spomenik antične umetnosti v Dalmaciji, da, v celoti naši državi.

V IV. odseku sledi natančen in podroben opis Palače, ki predstavlja ob enem vojni tabor in pa pozno-rimsko letovišče. Zavzema površino 29.409 m², v njej je bilo l. 1926. 278 hiš in 3200 prebivalcev. Najprej opiše zidanje zidove, stoepe in mestna vrata; med temi so najznamenitejša »Zlata vrata« (Porta aurea) na severni strani. Po-

tem sledi opis stavb na južni strani v znotranjosti Palače. Dočim so ostali deli urejeni nalik vojnemu taboru, ima južni del značaj letovišča. Tu so najvažnejše stavbe, ki so po vrsti natančno opisane: peristil, odkrit prostor, zvan pozneje stolni trg (Piazza del Duomo), z arhikolonadami, potem carjev Mauzolej, sedaj stolnica, in domači tempelj, sedaj krstilnica. O sedanji stolnici se že od starih časov javljajo razna naziranja, da je bil to Jupitrov tempelj ali Kibelin ali mitrej. Pisatelji vsa ta domnevanja kritično pretresa in preprčevalno dokaže, da je bila to prvotno grobnica Dioklecijanova, ki se je smatral kot polbog in kot tak sin Jupitrov, v tem smislu se mauzolej lahko imenuje Jupitrov tempelj. Pač pa je bil domač tempelj posvečen Jupitru ali Eskulapiju, ki je bil carjev osebni zaščitnik.

Kamenje za Palačo so lomili na otoku Braču, sicer so gradivo (sfinge in stebre) dovažali celo iz Egipta. Gradba te palače je nazoren izraz silne moči rimskega imperatorja. — Dioklecijana so položili k večnemu spanju v njegov mračni mauzolej, kjer je škrlatna preproga pokrivala njegov sarkofag, istega leta 313, ko je Konstantinov edikt krščansko cerkev izvalil iz temnih katakomb v solčno svetlobo.

Dioklecijan je kot »vpokolen« cesar sameval v Palači, pa je tudi po smrti ostal sam v mauzoleju. Njegova žena Prisca in edina hči Valerija sta bili kristjanki ter sta bili umorjeni leto dni pozneje v Solunu.

Malokaj se je ohranilo od Dioklecijanovih osebnih soban. Kolikor se še da o tem kaj spoznati, sta posebno marljivo preiskala arhitekta Nemec Nicmann in Francez Hébrard.

Rimljani so povsod skrbeli za dobro pitno vodo, pa je tudi Dioklecijan napeljal vodovod v svojo Palačo. Ta vodovod se je še ohranil in so ga l. 1878-9. popravili ter po njem danes Split dobiva izvrstno vodo od izvorov reke Jader.

Zelo poučen je peti odsek: Dioklecijanova palača v zgodovini umetnosti. To poglavje je spisal Lj. Karaman, vse drugo je Buličevo delo. Palača je zapleten umetnostno-zgodovinski problem in ni čuda, da si mnjenja učenjakov v marsičem nasprotujejo.

Nekateri raziskovalci hočejo podčrtati veliko važnost Palače za zgodovino umetnosti, pa jih je to zavedlo, da vidijo drzne novotarije in izvirne izume stavbenikov tudi v tistih motivih, ki se nahajajo direktno v razvojni liniji umetnosti pozne antike in se nahajajo vsaj v zametku že v starejši rimski umetnosti. Tako so nekateri spravili splitsko palačo v naravnostno odvisnost od Dioklecijanove palače v Nikomediji in v Antiohiji, ki jih je tudi Dioklecijan postavil ali vsaj dovršil, in jo smatrajo za delo mialoazijske ali sirske umetnosti. Drugi občudujejo v Dioklecijanu mogočnega carja-vojaka in smatrajo Palačo za njegovo osebno delo z vojaškimi obeležjem. Nasproti temu poudarja pisatelj, da se v Palači zrcali arhitektura onega časa in umetniškega kroga, v katerem je Palača nastala, ona je tipično delo časa in kraja svojega postanka. Nastala je namreč ob preokretu srednje- in poznorimske cesarske dobe, v kraju, kjer so se stikale sfere zapadne in iztočne ali helenistične umetnosti rimskega imperija.

Pisatelj si stavi velezanimivo vprašanje, kakšno mesto zavzema Palača v zgodovini umetnosti? Kaj je v njej novega, kaj že prej znano in rabljeno, v čem se kaže dekadencija klasične arhitekture, v čem evolucija; kateri stilistični motivi kažejo na iztok, kateri so bili že zdavna v navadi na Zapadu?

Dioklecijanova palača je ob enem utrdba in letovišče. Pisatelj zavrača mnenje, da je načrt Palače posnetek vojnega tabora (castrum). Pravokotna oblika in navpično križanje ulic ni samo specifična last rimskih vojniš taborov. Že v starem Egiptu in tudi Etruščani so poznali mesta z navpično se križajočimi ulicami in z mestnim pomirjem v obliki pravokota. Razločevati je med mesti, ki mahoma umetno nastajajo, in med

mesti, ki se polagoma razvijajo iz priproste kmetske ali ribiške naselbine. Umetno ustvarjena mesta imajo vedno bolj ali manj pravilno pravokotno obliko, tudi za srednjeveška mesta velja to, med drugimi tudi za naš Maribor.

Znani umetniški zgodovinar Strzygowski vidi v Palači dokaz za svojo trditev, da so sirske stavbenike prenesli umetnost in tipe na Jadran; odtod pa dalje na Zapad, nasprotno Francoz Zeiller vidi prototip Dioklecijanove palače v ilirskem rimskem kasteju Mogorjelu v Hercegovini. Toda to je tip, ki se javlja že tu in tam v dobi prvega cesarstva, a v začetku 4. veka postane splošen.

Sirski vpliv se ne sme pretiravati in vzeti ekskluzivno, ker takih analogij je v rimskem cesarstvu več, napačno je bilo tudi, da se je Dioklecijanova palača vsporejala s cesarskimi palačami na Palatinu ali s Hadrijanovo vilo v Tivoliu, dasi je med njimi razdalja več stoletij in pripadajo čisto drugačnemu sistemu. Dioklecijanova palača je v svojem južnem delu tip poznoantičnega podeželskega letovišča, ona je trajna rezidenca cesarja-vpokojenca, v tistih burnih časih primerno utrjena. Dejanski tudi v poznejših časih Avari, Tataři in Turki niso mogli nikdar osvojiti z Dioklecijanovim obzidjem obdanega Splita. Po pravici odklanja pisatelj ono natezanje in samovoljno zavijanje, ki povsod vidi odvisnost od sirskega stavbarstva ali sploh od orijenta; njegovo široko obzorje čez antično umetnost ga usposablja, da presoja Palačo celo naravno iz osredja, v katerem je nastala. Starčiji, v klasično grško umetnost zaljubljeni zgodovinarji in arheologi so sicer hvalili solidnost rimskih stavb in praktičnost rimskega duha, vendar so videli v rimski umetnosti le počasno izumiranje klasične helenske tradicije, prav posebno v poznejši dobi, ki se začneja baš z Dioklecijanovo palačo, ter prezirljivo grajajo barbarizacijo, podivjanost in anarhijo v oblikah.

Osobito je zasluga dunajskega profesorja Riegla, da se danes bolj objektivno sodi o pozni antiki; kar se je prej smatralo kot slabost in siromaštvo arhitektov, se danes priznava kot naraven izraz nove struje in novega okusa v umetnosti. Pozna antika teži za masivnostjo, ona računa na opažanje iz daljave, skrbno izdelana podrobna dekoracija je tu odveč, njena odsotnost ni znak nezmožnosti arhitektov, ampak jo nadomestujejo močne črte in veliki kontrasti široke mase. Vendar pisatelj ne sledi brezpogojno braniteljem pozne antike ter priznava, da se pri Dioklecijanovi palači res opažajo nedostatki, znaki barbarizacije, torej dekadence in pomanjkanje strokovne izurjenosti. Stavba je sicer solidna, a površno in zanikarno izvedena, kar je pripisovati ne samo naglici, marveč sodelovanju domačih, manj izvežbanih, provincijalnih delavcev. Vsekako je Palača za provincijo izredno in kolosalno podjetje ter potrjuje znani izrek, da so Rimljani zidali za večnost. V arhitektonski dekoraciji splitske Palače se kažejo že sledovi novih ciljev, katerim se približuje pozna antika, vendar gredo predaleč tisti, ki smatrajo Palačo kot izhodišče in preokret nove umetnosti. Rimska umetnost sploh ne pozna naglih, revolucijskih prehodov. Z občudovanja vrednim poznavanjem antične umetnosti kaže avtor, da to in ono ni izum Dioklecijanovih arhitektov, torej ne predstavlja Palača kekega prototipa nove umetnosti. Avtor odklanja mnenje Schneiderja in Weiganda, da bi bila splitska Palača delo maloazijskih arhitektov, pa tudi Strzygowskega, ki jo pripisuje sirsko-antiohijskemu krogu, marveč jo smatra kot tipično delo Helenističnih umetnikov na početku zadnje faze antične umetnosti.

V šestem odseku zasleduje g. Bulić usodo Dioklecijanove palače v teku naslednjih stoletij. Ker je Dioklecijan umrl brez dedičev, je Palača postala cesarska last; v severnem delu so napravili državno suknjarno za izdelovanje sukna za volaštvo, južni del pa je služil kot bivališče pregnanih in odstavljenih cesarjev. Nekako 60 let so vladali nad Dalmacijo iztočni Goti, ki so čuvali stare spomenike. Okoli l. 615. so Avari razrušili Salono, nje romanski prebivalci so pred divjaki zbežali na bližnje

otoke, Solto, Brač i. t. d., dobrih sto let pozneje pa so se preselili v močno obzidje Dioklecijanove palače in tako je koncem 8. ali začetkom 9. stoletja Palača bila spremenjena v mesto Split. Bogatejši stoli so si postavili udobnejša bivališča, siromašnejši pa so se nastanili po stolpih in podzemskih prostorih, v okolici, tik do obzidja so stanovali Hrvati in ž njimi pomešani Avari. Po priliki od 12. stoletja se je mesto razširilo tudi zunaj obzidja, vse skupaj je nekako zrastle skupaj in se po pravici lahko reče, da je Palača kos, okamelele zgodovine.

Dioklecijanov mavzolej je koncem 8. ali začetkom 9. stoletja bil spremenjen v cerkev, posvečeno Devici Mariji in sv. Dulmu, kakor se je mislilo, prvemu škofu solinskemu, kar je Bulić ovrget in se tudi v tej knjigi peča s tem vprašanjem. Domač tempelj pa je bil spremenjen v krstnico. Uporaba obeh stavb za bogoslužje ni je rešila propada, a so pri mavzoleju tudi s prizidavami marsikaj pokvarili. Sploh je prezidavanje in dozidavanje v Palači monumentalni stavbi v mnogočem škodovalo, vendar je Palača, kakor je, še dandanes spomenik svoje vrste in glasna priča nekdanjega veličja.

Avtor opisuje natančno tudi pozneje nastale spomenike v okviru Palače, tako zgodovino zvonika pri stolnici in njeno zakladnico. Kar je pri naših mestih redko, se Split lahko ponaša s svojo umetniško šolo stavbenikov in klesarjev, med katerimi sta najglasovitejša (13. stol.) Buvin in Radovan. Ta šola je ustvarila znamenita dela romanske umetnosti.

Zelo zanimivo je in nazorno, kako so se ravnali glede varstva te monumentalne stavbe razvijala in uveljavljala načela o varstvu spomenikov.

Zadnji, 7. odstavek obravnava vprašanje, čigava last je bila in je sedaj Palača. Iz nedvomnih dokumentov je razvidno, da je Palača od smrti Dioklecijanove do danes država last, zasebniki, ki imajo v palači svoje hiše, kolikor so del Palače, imajo le servitutne pravice. Kot svojo last jo je smatrala rimska država. V srednjem veku je bila nekaj časa municipalna last, a municipalna oblast je v takratnih okoliščinah zastopala državno oblast; kot tako jo je smatrala beneška, francoska ter prva in druga avstrijska vlada. Ker je torej državno lastništvo bilo nesporno, jo je dal mrs. Bulić kot državni konservator po napravil zemljiške knjige l. 1885. vknjižiti kot državno last. A za čudo, dobil je za to od avstrijskega finančnega ministrstva — u k o r in nalogo, naj se ne vtika v te reči. Iz tega se je razvil dolgotrajen in oster spor, pri katerem je Bulić pokazal nenavadno vstrajnost in žilavost, ker vsak drug bi v takih okoliščinah vrgel vse skupaj v stran. Avstrijski arheološki institut na Dunaju in učno ministrstvo sta stala na Bulićevi strani, a finančno ministrstvo se je krčevito upiralo. Celo v učnem ministrstvu se je našel referent, ki je prišel na famozno idejo, da je Palača — državni kamenolom! Pa je dobil za to iznajdbo tudi plačilo: bil je na mestu upokojen in njegovo tozadevno brošuro je ministrstvo samo uničilo. Po dolgih pravdah so prevladala bolj širokogrudna načela glede varstva spomenikov. Prav Bulićeva knjiga je nekak učbenik za teorije o varstvu spomenikov. Knjiga predstavlja pestro sintezo dolgotrajnega Bulićevega dela, ker poleg Salone je bila Palača od nekdanj glavn. objekt njegovih studij. Knjigo krasijo in besedilo ponazarjajo slike — 101 na vloženi tabelah.

82letnemu pisatelju je čestitati na svežosti duha in delovitosti v taki visoki starosti. Želimo častnemu članu »Zgodovinskega društva«, da doživi še realizacijo tretjega načrta: podati sliko knjigo o solinskih stariinah in sklepamo s to željo, obhajajoč nanj njegove besede: Et hoc est in votis! F. Kováčič.

Celje. Vodnik po mestu in okolici. Sestavila prof. I. Orožen in dr. R. Savulj. Tiskala in založila Brata Rodé & Martinčič v Celju. 12°. 83 str. Knjižnica ima bolj trgovski značaj, kar pričajo mnogi oglasi pred in za besedilom. Vendar pa delce tukaj

omenimo, ker ima 10 strani zemlepisnega in zgodovinskega uvida; pri raznih podjetjih navaja letnice; posebno pa podaja kratek zgodovinski razvoj pri člankih: društva, tiskarne, časopisi, knjigarne, šolstvo. Slike: dvostranski pogled na Celje, osem tabel s slikami na obeh straneh iz Celja, bližnje in daljše okolice; zanimiva je prva tabela s 3 rimskimi predmeti iz mestnega muzeja, ter Celja in Laškega z gradovi v 17. stoletju. Na koncu je tudi obris celjskega mesta; tak obris smo v zadnjem času zastoj iskali. Večbarjni ovitek nam kaže vltca s celjskim grbom. Samo na ovitku je letnica: 1928 in cena Din 12.—. Vodnik za Celje je bil že dolgo potreben.

Celje.

Matija Ljubša.

Alfred Feder S. I., Lehrbuch der geschichtlichen Methode, Dritte, umgearbeitete und verbesserte Auflage (3—4 Tausend) 1924. Verlag Josef Kösel & Friedrich Pustof, Regensburg. 8°, XVI, 372 str. (Stane pri nas vezana Din 112.—).

Jezuit Feder je profesor na filozofično-bogoslovnem učilišču v Valkenburgu. Svoja predavanja o zgodovinski metodologiji je izdal l. 1919. z naslovom »Grundriss der historischen Methodik« (XII + 190 str.). Že čez dve leti je bila potrebna nova izdaja, precej razširjena, ki je izšla pod naslovom: »Lehrbuch der historischen Methode«, in zopet imamo novo, razširjeno in predelano izdajo z v gljavju navedenim naslovom. — Pisatelj uči zgodovinarje iz katesisihodi stroke, kje in kako najdejo potrebne vire (heuristika); kako naj presojajo vire na pristnost, medsebojno odvisnost in popolnost (zunanja kritika); dalje, kako jih naj razlagajo, med seboj primerjajo in spopolnjujejo (hermeneutika) ter presojajo njih verjetnost (notranja kritika). Ker pa je končno naloga zgodovinarjev, da s svojimi ugotovitvami obogatijo tudi druge, nam kaže sinteza, kako naj sestavijo svoje vire, jih spravijo v zvezo in zgodovinski dogodek opišejo. — Knjiga, ki ima precej mnogo drobnega tiska, je izredno zanimiva in poučljiva ne samo za zgodovinarje v ožjem oziru ampak tudi za bogoslovce, pravnike, modroslovce itd., ki se s svojimi strokami na zgodovinski podlagi bavijo. Knjigo toplo priporočamo, posebno mlajšemu rodu.

Matija Ljubša — Celle.

Imenik članov »Zgodovinskega društva«

I. Častni člani:

Bulić dr. Fran, ravnatelj v p. drž. arheološkega muzeja v Splitu;

† Kos dr. Fran, profesor v p. v Ljubljani;

Murko dr. Matija, vsučiliški profesor v Pragi;

† Turner dr. Pavel, veleposestnik v Mariboru.

II. Redni člani:

Bedekovčana:

Noršič Vjekoslav, župnik,

Beldinci:

Osterc Alojzij, kaplan,

Beograd:

Repič Franjo, ravnatelj drž. želez. šole;

Tašner Josip, inspektor ministrstva za agrarno reformo;

Vošnjak dr. Bogumil, poslanik ministrstva za zunanje zadeve.

Brezno:

Zapečnik Ivan, poštajni načelnik.

Brežice:

Drž. deška meščanska šola,

Jurhar Martin, župnik.

Lipej Franc, trgovec.

Celle:

Božič dr. Antou, odvetnik;

Celjska posojilnica;

Cestnik Anton, profesor v p.

- Diehl Robert, tovarnar;
 Dolničar dr. Josip, sodnik;
 Družba sv. Mohorja;
 Drž. okoliška deška osnovna šola;
 Gruden Mirko, bančni ravnatelj;
 Hranilnica mestne občine;
 Hrašovec dr. Juro, odvetnik;
 Južnoštajerska hranilnica;
 Kardinar Jožef, profesor v p.;
 Kožuh Josip, profesor v p.;
 Lalek Emil, vladni svetnik;
 Ljubša Matija, kazniški kurat v p.;
 Ljudska posojilnica;
 Ljudsko vseučilišče;
 Muzejsko društvo;
 Orožen Janko, profesor;
 Orožen dr. Milan, odvetnik;
 Perc Martin;
 Vrečko dr. Josip, odvetnik.
Cirkovce pri Ptulu:
 Orli Adolf, kaplan.
 Ravšl Anton, župnik.
Cven pri Ljutomeru:
 Krajevni šolski odbor.
Črenšovci:
 Klekl Jožef, župnik v p. in narodni poslanec.
Dob pri Domžalah:
 Smolik Rupert, učitelj.
Dobrovnik v Prekmurju:
 Slanič Pavle, orožnik.
Dravograd:
 Kolenc Pavle, živinozdravnik.
Dubrovnik (Dalmacija):
 Valda Fran, profesor pom. voj. akademije.
Fram:
 Posojilnica.
Gdlinj (otok Hvar):
 Žuškovič dr. Orest, zdravnik.
Gornja Ponikva pri Žalcu:
 Gorišek Janez, župnik.
Gornja Radgona:
 Drž. osnovna šola;
 Mavrič Karol, šolski upravitelj;
 Posojilnica;
 Požun Hinko, notar.
Gospič:
 Došen M. D.
Gradec:
 Klasinc dr. Ivan, odvetnik;
 Seminar für slaw. Philologie (Univerza).
Guštanj:
 Močnik Peter, šolski upravitelj.
Hotiza pri Dolnji Lendavi:
 Zadravec Matija, ekspozit.
Jarenina:
 Čížek Josip, dekan.
Jesenke:
 Gospodarič Cilka, učiteljica.
 Knjižnica kat. delavskega prosvetnega društva.
Kamnica pri Markboru:
 Čater Anton, kaplan.
Kamnik:
 Mlakar o. Bernardin, frančiškan.
Kandija pri Novem mestu:
 Berlec Fran, orož. stražmoister v p.
Kapela pri Radencih:
 Meško Martin, častni kanonik.
Kapla (Weizelsdorf):
 Singer Štefan, župnik.
Kočevje:
 Drž. reálna gimnazija.
Konjice:
 Jurko Rado, šolski nadzornik v p.;
 Mastnak Franjo, sodni uradnik;
 Okrajna učiteljska knjižnica;
 Prus dr. Anton, odvetnik;
 Rudolf dr. Ivan, odvetnik;
 Rudolf dr. Ivo, zdravnik;
 Tovornik Franc, arhidijakon;
 Trstenjak Dragotin, sreski poglavar.
Kranj:
 Dolar dr. Simon, profesor;
 Učiteljska knjižnica kranjskega šolskega okraja.
Krčevina-Lajtersberg:
 Drž. osnovna šola.
Križevci pri Ljutomeru:
 Ašič Maks, kaplan;
 Lebar dr. Feliks, zdravnik;
 Safarič Franjo, šolski upravitelj;
 Weixl Josip, dekan.
Laporje:
 Ozinič Jože, župnik.
Laško:
 Pernat dr. Arnold, sodni predstojnik.
Leskovec v Halozah:
 Škamlec O., župnik.
Ljubljana:
 Andrejka dr. Rudolf, vladni svetnik;
 Benkovič dr. Ivo, odvetnik;
 Debevec dr. Jožef, profesor v p.;
 Dolenc dr. Metod, vseuč. profesor;
 Dostal Josip, ravnatelj škof. pisarne;
 Drž. I. dekliška meščanska šola;
 Drž. VI. deška osnovna šola;
 Drž. moško učiteljske;
 Drž. žensko učiteljske;
 Frančiškanska knjižnica;
 Goršič dr. Franc, načelnik oddelka za socialno politiko v p.;
 Grafenauer dr. Ivan, profesor;
 Historični seminar;
 Hribar Ivan, pokrajinski namestnik v p.;
 Jeglič dr. Anton Bonaventura, škof;
 Juridična biblioteka;
 Kelemenina dr. Jakob, vseuč. profesor;
 Knjižnica ljubljanskih bogoslovcev;
 Kos dr. Milko, vseuč. profesor;
 Kranjec Silvo, profesor;
 Lukman dr. Franc, vseuč. profesor;
 Mole dr. Rudolf, profesor;
 Petercel Ciril, profesor;
 Pivec dr. Melita, uradnica Lic. knjižnice;
 Robida Adolf, profesor;

- Rupel dr. Mirko, nastavnik trgovske akademije;
 Saria dr. Balduin, vseuč. profesor;
 Seminar za slovansko filologijo;
 Slavič dr. Matija, vseuč. profesor;
 Stelč dr. Fran, konservator;
 Steska Viktor, kanonik;
 Stroj Alojzij, kanonik;
 Šanda dr. Dragan, profesor;
 Šentjakobska knjižnica;
 Šerko dr. Alfred, vseuč. profesor;
 Štebinger dr. Janko, ravnatelj Lincejske knjižnice;
 Turk dr. Josip, docent;
 Vrhovnik Ivan, župnik v p.;
 Ženska realna gimnazija.
- Ljutomer:**
 Čitalnica;
 Drž. meščanska šola;
 Grossmann dr. Karol, odvetnik;
 Krajevni šolski odbor;
 Lovrec Andrej, župnik;
 Okrajna posojilnica;
 Senčar Metod, trgovec;
 Stajnko dr. Marko, odvetnik;
 Stojan dr. Ivan, notar;
 Trnkauš Ivan, sodni predstojnik;
 Zacherl Fran, učitelj v p.
- Loka pri Zidanem mostu:**
 Potrč Slavko, kaplan;
 Šket Mihael, župnik.
- Majšperk:**
 Zajc Janez, kaplan.
- Makole:**
 Šegula Franc, župnik.
- Maribor:**
 Ašič Ivan, notar;
 Baš Franjo, profesor;
 Berdajs Vilko, veletržec;
 Bogovič Ivan, profesor;
 Boštjančič dr. Leopold, odvetnik;
 Bureš Franjo, urar;
 Cafuta Anton, kaplan;
 Cijan Josip, revident drž. železnice;
 Cimerman Jakob, profesor;
 Cizelj Miško, nadučitelj moške kaznilnice;
 Coffau Emil, skladiščnik;
 Cukala dr. Fran, kanonik;
 Černič dr. Mirko, primarij;
 Dernovšek dr. Janko, primarij;
 Devetak Viktor, revident drž. železnice;
 Dijaški dom;
 Dolar dr. Anton, profesor;
 Drž. II. dekliška meščanska šola;
 Drž. deška meščanska šola;
 Drž. gimnazija;
 Drž. moško učiteljske;
 Drž. realna;
 Fanižger dr. Rihard, odvetnik;
 Gasparin Filip, profesor;
 Glaser Janko, knjižničar;
 Golubović Vekoslav, zasebni uradnik;
- Grčar Milica, učiteljica;
 Gruštar Viktor, profesor;
 Heric dr. Matija, profesor;
 Hohnjec dr. Jožef, profesor bogoslovja in narodni poslanec;
 Hoičnik dr. Fran, odvetnik;
 Ipavc dr. Benjamin, zdravnik;
 Ipavc dr. Marko, sreski poglavar;
 Jakac Andrej, preglednik moške kaznilnice;
 Jančič dr. Ivan, prvi državni pravdnik;
 Janežič Rudolf, kanonik;
 Jankovič dr. Fran, zdravnik moške kaznilnice;
 Jehart dr. Anton, profesor bogoslovja;
 Jelenec inž. Jože, arhitekt;
 Jeraj dr. Josip, profesor bogoslovja;
 Juhart Franjo, sodnik;
 Juvan dr. Alojzij, mestni župan;
 Kac dr. Viktor, zdravnik;
 Karlin dr. Andrej, škof;
 Karlin dr. Franc, zobozdravnik;
 Kenda Robert, profesor;
 Kerševan Vekoslav, policijski nadsvetnik;
 Kimovec dr. Ivan, odvetnik;
 Klavžar Zora, ravnateljica mešč. šole;
 Klemenčič Anton, upravitelj pušče;
 Kociper dr. Janez, profesor;
 Koroša Ivan, železničar;
 Korošec Anton, vladni svetnik;
 Kosi Drago, železniški uradnik;
 Kotnik dr. Fran, prosvetni inšpektor;
 Kotnik dr. Janko, profesor;
 Kovačič dr. Fran, profesor bogoslovja;
 Kovačič Ivan, trgovec;
 Kovačič dr. Maks, profesor;
 Kranjc Janko, poštni uradnik;
 Kranjc Marko, oblastni odbornik;
 Kravos Ivan, sedlar;
 Krepek Anton, drž. uslužbavec;
 Kronvogel dr. Josip, dvor. svetnik v p.;
 Kukovec dr. Vekoslav, odvetnik;
 Lavrenčič Anton, prokurist ljublj. kreditne banke;
 Leskovar dr. Josip, oblastni predsednik;
 Lipold Ivanka, odvetnikova soproga;
 Ljudska knjižnica;
 Luxa Anton, spediter;
 Lužer Franjo, tržni nadzornik;
 Maister Rudolf, general v p.;
 Majhen Ivan, poštar;
 Malgaj Ivo, viš. revident v p.;
 Mariu dr. Vilko, zdravnik;
 Matek dr. Martin, stolni prošt;
 Mikuš Lina, učiteljica;
 Minažnik Franc, lekaruar;
 Mirt dr. Jožef, ravnatelj dešk. semenišča;
 Močnik Anton, pristav moške kaznilnice;
 Močnik dr. Vinco, profesor bogoslovja;
 Mohorko Jože, poštni učečnik;
 Mravljak Ivan, profesor;
 Mulej dr. Anton, odvetnik;
 Müller dr. Fero, odvetnik;
 Munda Vinko, kaplan;

- Oset Miloš, veletrgovec;
 Ostanek Franc, bančni uradnik;
 Pestevšek Karol, policijski svetnik;
 Pirkmajer dr. Otnar, učelnik ministrstva za notranje zadeve;
 Pirnat Franjo, drž. veterinar;
 Pivec Rupert, pom. general, komisar v p.;
 Pivko dr. Ljudevit, profesor in narodni poslanec;
 Ploj dr. Miroslav, veliki župan v p.;
 Ploj Oton, notar v p.;
 Poljanec Ljudmila, mešč. učiteljica;
 Posojilnica v Narodnem domu;
 Potočnik dr. Matko, ravnatelj moškega učiteljskega;
 Povalej dr. Josip, okraj, finančni ravnatelj;
 Prijatelj Karol, profesor;
 Rajh Mirko, načelnik materialnega skladišča;
 Rezman Alojzij, profesor;
 Rodé Viktor, strokovni učitelj;
 Rojko Maks, ravnatelj mestne klavnice;
 Rožman Fran, transportni kontrolor;
 Skušek Oskar, industrijalec;
 »Slomšek«, literarno društvo bogoslovcev;
 Solč Ivan, kipar;
 Somrak dr. Josip, profesor bogoslovja;
 Spodnještajerska ljudska posojilnica;
 Stabel Josip, tajnik okr. zastopa;
 Stamol dr. Fran, zobozdravnik;
 Stergar Anton, dekan;
 Strmšek dr. Pavel, profesor;
 Šupan Bogomir, profesor;
 Šepec Marko, trgovec;
 Šerec Josip, kavarna »Jadran«;
 Škapin dr. Karol, odvetnik;
 Škofič Virgil, železničar;
 Šnuderl dr. Makso, odvetnik;
 Štupca Marija, profesorica v p.;
 Tomažič dr. Ivan, škof;
 Tomišček dr. Helena, učiteljica na mešč. šoli;
 Tomlušek dr. Josip, gimn. ravnatelj;
 Toplak dr. Fran, zdravnik;
 Toplak dr. Jakob, dvorni svetnik v p.;
 Trafenik Josip, posojilnični tajnik;
 Trayner dr. Vladimir, sodni svetnik;
 Trstenjak dr. Alojzij, okrajni glavar;
 Udruženje učiteljskega moškega učiteljskega;
 Umek Mihael, škof, tajnik;
 Vidic inž. Ignac, načelnik kurilnice;
 Vinarska in sadjarska šola;
 Vraber dr. Maks, kanonik;
 Vrabi Niko, višji ravnatelj moške kaznišnice;
 Zasebno žensko učiteljske šolske sester;
 Zavadlal Pavel, kurat moške kaznišnice;
 Zavodnik Albert, preglednik moške kaznišnice;
 Zidanšek Josip, profesor bogoslovja;
 Zupančič Jakob, real. ravnatelj;
 Žebot Franjo, narodni poslanec;
 Žmavc dr. Jakob, profesor v p.;
 Žunkovič Davorin, ravnatelj študijske knjižnice.
Marija Snežna:
 Vozlič Leopold, župnik.
Murska Sobota:
 Brumen Ludovik, trgovec;
 Drž. realna gimnazija;
 Martinišče, r. k. dijaški zavod;
 Mlač Simon, profesor;
 Milnar Ivan, profesor;
 Pavlič Lolze, katehet;
 Sokolsko društvo;
 Šumenjak dr. Slavko, sodni predstojnik.
Muta:
 Perko Anton, podravnatelj železarne.
Novo mesto:
 Drž. realna gimnazija;
 Furlan o. Alfonz, frančiškan.
Ormož:
 Okrajna posojilnica.
Pekro:
 Pajtlar Josip, učitelj.
Piššanj:
 Rauter Jakob, župnik.
Pobrezje pri Mariboru:
 Drž. osnovna šola.
Polenšak:
 Poplatnik Josip, župnik.
Praga:
 Heric dr. Fran, nadbibliotekar vseučilišč. knjižnice.
Prevalje:
 Doberšek Karol, šolski upravitelj;
 Mencin Rudolf, učitelj v p.
Prihova pri Konjicah:
 Kumer Karol, župnik.
Ptuj:
 Belšak Štefan, župni upravitelj v p.;
 Drž. deška osnovna šola;
 Drž. realna gimnazija;
 Gorup Josip, sreski šolski nadzornik;
 Kolarič Anton, profesor;
 Komljanec dr. Josip, gimn. ravnatelj;
 Matevžič Anton, bančni ravnatelj;
 Minoritski samostan;
 Muzejsko društvo;
 Posojilnica;
 Skrabar Viktor, notarski namestnik;
 Šmodič Anton, učitelj;
 Šalamun dr. Franjo, odvetnik;
 Turk Alojzij, profesor;
 Vošnjak Ivan, tovarnar;
 Zagar dr. Ivan, prošt.
Rajhenburg:
 Šlander Maks, kaplan.
Remšnik:
 Pavlič Vld, župnik.
Ribnica na Pohorju:
 Drž. osnovna šola;
 Hauptman U., šolski upravitelj.
Rimske Toplice:
 Bohak Jakob, provizor.

- Rogaška Slatina:**
Posojilnica.
Zdravilišče.
- Rogoznica pri Ptuj:**
Kramberger Franc, posestnik.
- Ruše:**
Drž. osnovna šola;
Glaser Viktor, lesotrzec;
Podravska podružnica SPD;
Pšunder Ferdinand, župnik;
Skaza dr. Bogomir, zdravnik.
- Sevnica ob Dravi:**
Majcen Alojz, šolski upravitelj.
- Sevnica ob Savi:**
Kuk Jožef, kaplan.
- Silivnica pri Celju:**
Šetinc Franc, šol. upravitelj v p.
- Slovenigradec:**
Čížek Alojzij, mestni župnik;
Grmovšek Miloš, šolski nadzornik;
Okr. učiteljska knjižnica.
- Solčava:**
Šmid Miloš, župnik.
- Spodnja Sv. Kungota:**
Kramer Vinko, župnik.
- Središče ob Dravi:**
Cajnikar Jakob, župnik;
Hranilnica in posojilnica;
Krajevni šolski odbor.
- Starl trg pri Slovenigradcu:**
Jurko Ivan, župnik.
- Silčna:**
Knjižnica cister. opatiije.
- Strasbourg:**
Tesnière Lucien, vseuč. profesor.
- Študenec pri Mariboru:**
Hren Anton, šolski upravitelj;
Jaklič Josip, carinski posrednik.
- Študenca pri Poljčanah:**
Čede Jožef, župnik.
- Svečina:**
Napotnik o. Leopold, administrator.
- Sv. Barbara v Halozah:**
Vogrin Janez, župnik.
- Sv. Benedikt v Slov. goricah:**
Brvar Ignacij, kaplan;
Gomilšek Franc, župnik.
- Sv. Duh na Starl gorl:**
Drž. osnovna šola.
- Sv. Ema:**
Plepič Josip, župnik.
- Sv. Florijan pri Rogatcu:**
Stefanciosa Andrej, učitelj.
- Sv. Jedert:**
Lončarič Josip, župnik.
- Sv. Jurij na Ščavnici:**
Jaušovec Fran, učitelj;
Jurinec Matija, posestnik paromlina;
Satler Franc, kaplan.
- Sv. Jurij ob južni železnici:**
Kmetijska šola;
Marzidovšek Jakob, vojni kurat v p.;
Slov. kat. prosvetno društvo;
- Svedina dr. Fran, zdravnik.**
- Sv. Jurij ob Pesnici:**
Trstenjak Ernest, župnik.
- Sv. Jurij ob Taboru:**
Piciler Alojz, kaplan;
Zdolšek Franc, župnik.
- Sv. Lenart v Slov. goricah:**
Drž. deška mesčanska šola;
Glavna hranilnica;
Goršek dr. Milan, odvetnik;
Hauinig dr. Ožbald, sodni predstojnik;
Janžekovič Jožef, dekan;
Kramberger dr. Ludovik, zdravnik;
Velnar Jože, šolski upravitelj.
- Sv. Lovrenc na Dravskem polju:**
Spindler Franc, župnik.
- Sv. Marijeta ob Pesnici:**
Frangelj Jernej, župnik.
- Sv. Marijeta pri Moškanjcih:**
Drž. osnovna šola.
- Sv. Marko pri Ptuj:**
Drž. osnovna šola.
- Sv. Martin pri Slovenigradcu:**
Lenart Janez, nadžupnik.
- Sv. Martin pri Vurbergu:**
Lajnsič Anton, župnik;
Robnik Katarina, učiteljica.
- Sv. Miklavž pri Ormožu:**
Vargazon dr. Matija, posestnik.
- Sv. Peter pri Mariboru:**
Krevli Matko, kaplan;
Štraki Matej, župnik.
- Sv. Rupert nad Laškimi:**
Jager Avguštin, župnik.
- Sv. Tomaž pri Veliki Nedelji:**
Zemljič Matija, župnik.
- Ščavnica:**
Koprivc Aleksander, šolski upravitelj.
- Škollja vas pri Celju:**
Kafci Anton.
- Šmarje pri Jelšah:**
Hranilnica in posojilnica;
Kartin Herbert, sreski poglavar;
Šašel dr. Josip, sodni predstojnik.
- Šmartno na Pakl:**
Presker Karol, župnik.
- Šmartno pri Velenju:**
Guzel Jurij, kaplan.
- Šoštanj:**
Fras Marko, vodja zemljiške knjižnice v p.;
Mayer dr. Fran, odvetnik.
- Št. Ili pri Velenju:**
Schreiner Franc, župnik.
- Št. Ili v Slov. goricah:**
Vračko Evald, župnik.
- Št. Jernej na Dolenjskem:**
Schoeppl dr. Anton, odvetnik.
- Št. Pavel pri Preboldu:**
Končan Fortunat, župnik.
- Št. Vid nad Cerknico:**
Drž. osnovna šola.
- Št. Vid nad Ljubljano:**
Breznik dr. Anton, profesor;

- Jerò dr. Fran, profesor;
Ravnateljstvo škofojske gimnazije;
Solar Jakob, profesor.
- Trbovlje:**
Ratej Miroslav, katehet;
Zmavc Jože, katehet.
- Turnišče:**
Župnijska knjižnica.
- Velika Nedelja:**
Horvat Friderik, dekan.
- Verželj:**
Bralno društvo;
Marijanišče, salezijanski zavod.
- Vič pri Ljubljani:**
Drž. osnovna šola.
- Vransko:**
Zdolšek Josip, sodni predstojnik.
- Vrhnika:**
Drž. osnovna šola.
- Vuhred:**
Minarič Pavel, trgovec;
Pahernik inž. Franjo, veleposestnik.
- Vurberg pri Ptuj:**
Drž. osnovna šola.
Kokelj Alojzij, župnik.
- Vuzenica:**
Drž. osnovna šola;
Hranilnica in posojilnica;
Mravljak Josip, župan;
Vollmajer Karol.
- Zagreb:**
Barle Janko, kanonik;
Jelenić dr. Julijan, vseuč. profesor;
Klemenc Josip, asistent nar. muzeja;
Matković Martin, profesor;
Slav. seminar vseučilišča;
Zavrnik dr. Fran, vseuč. profesor.
- Zibika:**
Ješnik Ivan, župnik.
- Zreče pri Konjicah:**
Karba Matija.
- Zalec:**
Savlnjska posojilnica.
- Skupno število rednih članov: 424.

Zamena publikacij.

Zgodovinsko društvo zamenjuje svoje publikacije s sledečimi korporacijami ozir. uredništv:

- Annales scientifiques du Commissariat de l'Instruction du peuple, Charkov (Ukralna),
Arheološki Vestnik, Zagreb.
B'lgarskata Akademija na naukite, Sofija.
Jugoslavenska Akademija, Zagreb.
Kr. Srpska Akademija, Beograd.
Arhiv za albansku starinu, jezik i etnologiju, Beograd.
Bogoslovni vestnik, Ljubljana.
Carinthia, Celovec.
Čas, Ljubljana.
Český časopis historický, Praha.
Dom in svet, Ljubljana.
Etnolog, Ljubljana.
Geografski vestnik, Ljubljana.
Glasnik etnografskog muzeja, Beograd.
Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, Ljubljana.
Glasnik Skopskog naučnog društva, Skoplje.
Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, Sarajevo.
Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, Breslau.
Katedra Istorii Europ. Kultury, Charkov (Ukralna).
Ljubljanski Zvon, Ljubljana.
Lud, Lvov.
Mentor, Ljubljana.
Narodna starina, Zagreb.
Popotnik, Ljubljana.
Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, Beograd.
Slavia, Praga.
Slavisches Institut, Berlin.
Slovenski Pravník, Ljubljana.
Starinar, Beograd.
Starohrvatska Prosvjeta, Knin—Zagreb.
Strani pregled, Beograd.
Vasvármegye és Szombathely város Kultúregysülete, Sombotel.
Věstník archivu a muzea ostravského kraje, Mor. Ostrava.
Viesnik kr. drž. arkiva u Zagrebu, Zagreb.
Viesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split.
Zbornik za umetnostno zgodovino, Ljubljana.
Zeitschrift des historischen Vereines für Steiermark, Gradec.

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

R dp

ČZN

1928

39

120030157

COBIS •